

ELENA ZAMFIR

MARIAN PREDA -

- COORDONATORI -

**DIAGNOZA PROBLEMELOR
SOCIALE COMUNITARE
- STUDII DE CAZ -**

*Publicarea acestei lucrări
a fost finanțată din grantul 149 CNFIS,
"Dezvoltarea unui Colegiu de asistenți sociali comunitari".*

*Director de grant:
prof. univ. dr. Elena Zamfir,
șef catedră Asistență Socială - Facultatea de Sociologie și
Asistență Socială a Universității București.*

*Colectiv de autori:
Elena ZAMFIR, Marian PREDA, Cătălin ZAMFIR,
Cosima RUGHINIȘ, Lucian POP, Andra LĂZĂROIU,
Sebastian LĂZĂROIU, Paula SANDU, Claudiu TUFIȘ,
Gheorghe DEJEU, Florica CHIPEA, Graham W. GILES,
Gabriela MARCOCI, Vasile BURTEA*

ELENA ZAMFIR

MARIAN PREDA

- COORDONATORI -

**DIAGNOZA
PROBLEMELOR
SOCIALE COMUNITARE
- STUDII DE CAZ -**

EDITURA
Expert

București, România

Editor: **Valeriu IOAN-FRANC**

Redactor: **Paula NEACȘU**

Coperta și prezentarea grafică: **Nicolae LOGIN; Luminița LOGIN**

Toate drepturile asupra acestei ediții aparțin Editurii EXPERT. Reproducerea, fie și parțială și pe orice suport, este interzisă fără acordul prealabil al editorului, fiind supusă prevederilor legii drepturilor de autor.

ISBN 973-8177-04-6 Apărut 2000

CUPRINS

Introducere	7
Dinamica societății civile. Politici de gen. - Elena ZAMFIR.....	11
Mecanismele sociale ale dezvoltării comunitare - Studiu de caz al comunității Zăbrăuți, București - Cătălin ZAMFIR, Cosima RUGHINIȘ.....	49
Probleme ale administrației publice locale din județul Prahova - Marian PREDA.....	91
Capital social și dezvoltare comunitară - Studiu de caz - Lucian POP, Cosima RUGHINIȘ	114
Comișani - o comună cu două modele - Andra LĂZĂROIU, Sebastian LĂZĂROIU	153
Biertan - în căutarea viitorului - Paula SANDU, Claudiu TUFÎȘ	207
Căminul Felix - Oradea - Gheorghe DEJEU	284
Aspecte ale tranziției în comunitățile bihorene - Florica CHIPEA	311
Un parteneriat pentru justiție. Rolul probațiunii în administrarea justiției juvenile și comunitare - Graham W. GILES	375
Serviciile sociale în cadrul sistemului de protecție socială francez - Structură și activitate - Gabriela MARCOCI	395
Documentele de stare civilă și cetățenie în comunitățile cu populație de romi - Vasile BURTEA.....	412

INTRODUCERE

Deși pornită mai degrabă din lipsa de competență a guvernanților de la nivel central în a rezolva problemele sociale grave ale tranziției, decât din nevoia de dezvoltare a comunităților sau din presiunile acestora, descentralizarea (mai degrabă a responsabilităților decât a resurselor) s-a materializat în ultimii ani și prin legile administrației publice locale care creează cadrul pentru creșterea rolului comunităților locale în România. Mai degrabă abandonate decât "împuternicite" de către stat, comunitățile locale nu mai au practic acum altă alternativă decât dezvoltarea propriilor instituții, resurse, soluții. Ele au însă handicapul lipsei de experiență, al puținătății resurselor umane și materiale, al participării reduse a cetățenilor descurajați (în a participa) timp de peste cinci decenii de regimul comunist, adeptul participării formale, al mimării implicării reale a cetățenilor. Ele au nevoie adesea de sprijin din afară (consiliere, evaluarea nevoilor, diagnoza problemelor, îndrumare privind găsirea de soluții, instruire, sprijin material), iar specialiștii din mediul academic pot contribui în mod esențial la acest sprijin necesar.

Dezvoltarea comunitară este un domeniu care s-a dezvoltat rapid în ultimele decenii atât ca preocupare a cercetătorilor din domeniul științelor sociale, cât și ca disciplină de studiu în facultățile umaniste.

În perspectivă, soluționarea comunitară a problemelor sociale se va extinde simțitor, constituind o resursă majoră pentru politici sociale, așa cum s-a dovedit a fi și în țări capitaliste mult mai dezvoltate.

Învățământul superior și cercetarea științifică universitară din domeniul științelor sociale (asistență socială, sociologie, politici sociale) nu pot ignora această tendință majoră în evoluția societății și trebuie să se adapteze - anticipând procesele de dezvoltare comunitară prin studierea experiențelor pozitive, dar și a pericolelor - și prin pregătirea unor specialiști (asistenți sociali, sociologi) care să se poată implica în mod profesionist, benefic în politicile sociale comunitare.

Învățământul superior de asistență socială va trebui să furnizeze sistemului de servicii de asistență socială specialiști pentru toate tipurile de instituții și de probleme sociale. Este probabil ca asistența socială comunitară să acopere o mare parte din viitorul sistem. În acest sens,

viitorii asistenți sociali trebuie să-și însușească temeinic cunoștințele referitoare la asistența socială comunitară, domeniu insuficient studiat la noi în prezent.

Cercetarea universitară din domeniul științelor sociale va găsi în procesele de dezvoltare comunitară un domeniu de primă importanță pentru viitor.

- Este nevoie în primul rând de o diagnoză a problemelor sociale comunitare.
- Trebuie inventariate toate experiențele/inițiatiile comunitare, atât cele pozitive, pentru a le promova și difuza în alte comunități atât cât este posibil, cât și insuccesele, care trebuie analizate și corectate sau evitate.
- Pe baza datelor obținute din cercetări vor putea fi elaborate, în cadrul comunităților și împreună cu acestea, programe coerente de dezvoltare comunitară în care politicile sociale să aibă un loc clar conturat.

Facultatea de Sociologie și Asistență Socială din Universitatea București a realizat importanța dezvoltării comunitare și a inițiat proiecte majore în această direcție atât în educație (formarea de resurse umane), cât și în cercetarea științifică și practica studenților.

Prin înființarea în 1999 (cu sprijinul Programului pentru înființarea de colegii finanțat de CNCSIS prin intermediul Băncii Mondiale) a unui Colegiu de Asistență Socială cu specializare în asistența socială comunitară, am reluat practic tradiția școlii românești de asistență socială creată de Henri Stahl de pregătire a unor asistenți sociali care să lucreze în comunități, cu acestea și pentru acestea. La acesta se adaugă cursurile de dezvoltare comunitară introduse în programele de studii ale secțiilor de asistență socială și sociologie, ca și în programe de master desfășurate în facultatea noastră.

Programele de cercetare și publicare a unor studii de importanță majoră pentru dezvoltarea comunitară au continuat cu proiectul "Diagnoza problemelor sociale comunitare și programe de dezvoltare comunitară", **finanțat, de asemenea, din Programul Băncii Mondiale pentru învățământ superior și finalizat cu două volume de studii privind politicile sociale comunitare.** Primul volum, "Strategii antisărăcie și dezvoltare comunitară", a fost dedicat în special diagnozei problemelor sociale comunitare și politicilor de dezvoltare comunitară. Au fost tratate în capitolele sale în special următoarele domenii:

- prevenirea și combaterea sărăciei;
- prevenirea criminalității și delincvenței la nivel comunitar: tipuri de activități și de victime; care sunt dimensiunile reale ale fenomenului; care sunt cauzele; posibilele soluții;
- problemele persoanelor vârstnice din comunitate;
- problemele copiilor și tinerilor aflați în situații de risc în cadrul comunității;
- violența în familie și combaterea ei;
- problemele persoanelor cu handicap și soluții comunitare pentru acestea;
- rolul și implicarea bisericii ca instituție a comunității în rezolvarea problemelor comunităților, în special prin serviciile de asistență socială oferite.

Acest al doilea volum este dedicat unor studii de caz privind problemele sociale concrete cu care se confruntă comunități din România, dar și exemple de soluții comunitare aplicate în state occidentale pentru astfel de probleme sociale. Cazurile prezentate constituie exemple de probleme comunitare și conțin posibilități de abordare a acestora la nivelul comunităților.

Pe baza datelor din aceste studii de caz, obținute (în majoritatea lor) din cercetări de teren realizate de tineri absolvenți ai Facultății de Sociologie și Asistență Socială, cât și pe baza altor studii de caz, vor putea fi elaborate, în cadrul comunităților și împreună cu acestea, programe coerente de dezvoltare comunitară în care politicile sociale comunitare să aibă un loc clar conturat. O dată creată o bază de date mai complexă de soluționare comunitară a unor probleme sociale, cercetările și soluțiile propuse vor fi puse la dispoziția tuturor celor care vor dori să dezvolte inițiative comunitare în România. Volumul prezent va fi utilizat și în scopuri didactice, pentru studenții care urmează cursurile de nivel universitar și postuniversitar privind asistența socială comunitară.

Coordonatorii

DINAMICA SOCIETĂȚII CIVILE. POLITICI DE GEN*

Elena ZAMFIR

Dinamica societății civile

Schimbările care au avut loc în societatea românească după 1989 au ridicat două noi provocări societății în ansamblul ei. Prima se referă la funcția de mediere între individ și stat. În regimul socialist această funcție era îndeplinită de birocrăția de partid (distincția dintre stat și Partidul Comunist fiind una mai degrabă formală), a cărei organizare ierarhic-arborescentă îi permitea practic să fie prezentă “la toate nivelurile societății”, sau de către organizații “cvasi-neg guvernamentale” care aveau însă mai mult un rol de “curele de transmisie” ale politicilor statului socialist și serveau mai degrabă la legitimarea acestuia. Cea de-a doua provocare este consecința directă a retragerii statului din economie și constă în apariția unor categorii de bunuri și/sau servicii pe care statul nu are capacitatea (administrativă, financiară etc.) de a le oferi, iar organizațiile economice care urmăresc profitul nu sunt motivate să o facă. Care a fost răspunsul societății românești la această dublă provocare? Răspunsul pozitiv al comunității a fost încercarea de asociere.

Începând cu 1990, asistăm la o adevărată “explozie asociativă”. Dinamica ONG a cunoscut un ritm alert după revoluție. Ele iau ființă pe baza Decretului–lege nr. 8/31 decembrie 1989 (care privea în principal partidele politice) și pe baza Legii nr. 21 din 1924 cu privire la asociații și fundații, repusă în aplicare. În 1990 s-a atins o rată de înregistrare a organizațiilor neguvernamentale de “300 de organizații într-o lună”¹, iar în 1997 sectorul nonprofit atinge cifra de 32 982 organizații formal înregistrate. În primii doi ani rata de înregistrare a ONG este foarte înaltă, la sfârșitul anului 1992 multe ONG fiind deja afiliate la organizații străine sau internaționale. În

* Acest studiu reprezintă un capitol din **Raportul național al dezvoltării umane - România 1999**, Ed. Expert, București, 1999.

¹ Vameșu, Ancuța și Constantinescu, Lorita (coord.), **Catalogul organizațiilor neguvernamentale din România**, 1994, apud. *Relațiile dintre autoritățile publice și organizațiile neguvernamentale din România*, FDSC, “Studii și cercetări asupra sectorului nonprofit”, nr.1/1997, p.1.

același timp, un număr important de organizații neguvernamentale străine și-au deschis birouri în România, cea mai mare parte dintre ele fiind de caritate. După explozia din 1990, rata de înființare a ONG a scăzut continuu până în 1996 și 1997.

Procesul s-a dovedit însă a fi mai dificil decât se aștepta. Una din moștenirile cele mai grele ale regimului socialist, cu impact negativ de lung termen, a fost înăbușirea societății civile. Dacă promovarea instituțiilor politice democratice s-a putut face rapid, construcția unei societăți civile active, element esențial al unui sistem democratic organic, s-a dovedit a fi mult mai dificilă. Unele componente ale societății civile s-au putut dezvolta extrem de rapid, ele primind un suport masiv din partea guvernării, de exemplu, sindicatele și organizațiile reprezentând grupările etnice. Altele au avut o evoluție mai lentă, maturizarea și impunerea lor fiind mai anevoioasă.

Conform investigațiilor FDSC, sectorul ONG a prezentat constant un grad ridicat de inactivitate: multe organizații practic nu funcționează. Cele mai multe dintre organizațiile inactive nu își consemnează însă legal încetarea activității. Se poate aprecia că nucleul cel mai activ, cu influență națională, este alcătuit din circa 400 ONG².

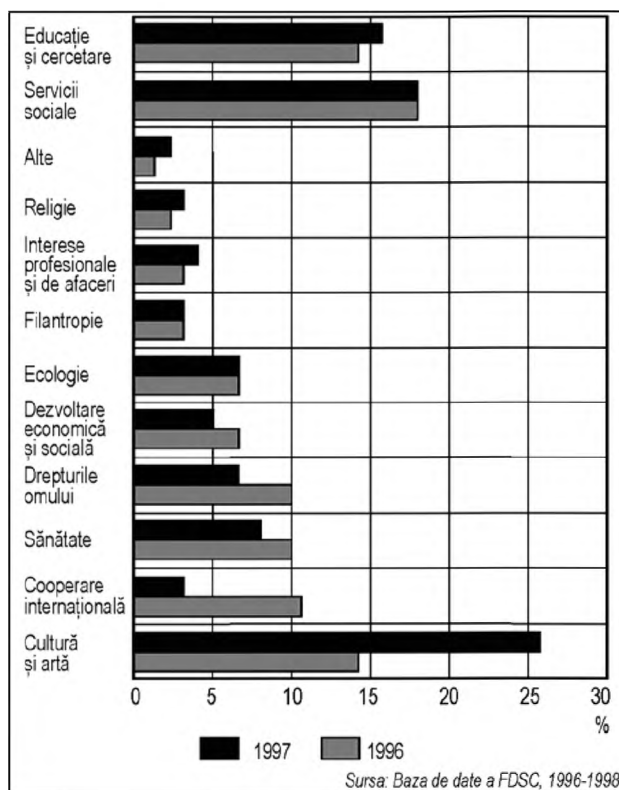
Tabelul 1

**Numărul organizațiilor neguvernamentale
în 1996-1997**

	1996	1997
Total, din care:	23516	32982
Sindicate, confederații sindicale	2615	3173
Partide, formațiuni politice, coaliții ale acestora	92	65
Uniuni profesionale și patronale	535	923
Fundații, asociații culturale și sportive	11579	20082
Organizații religioase (de cult)	6591	8739

Sursa: Anuarul Statistic al României, CNS, 1998.

² *Democrația în România, International IDEA, Humanitas, 1997, p. 126.*

Graficul 1 - Structura sectorului nonprofit pe tipuri de activități

Structura sectorului nonprofit

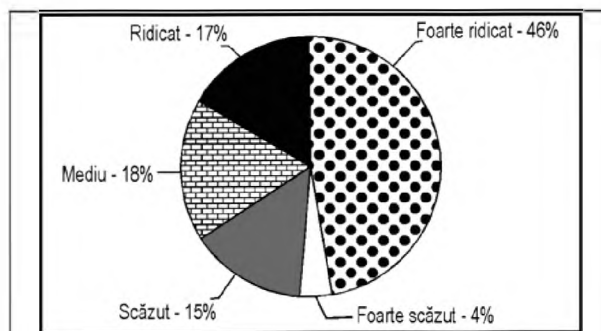
Cercetările realizate de Fundația pentru Dezvoltarea Societății Civile (vezi caseta) arată că cele mai multe organizații din sectorul nonprofit sunt centrate în principal pe activități de cultură, artă și recreere. O pondere importantă o ocupă și organizațiile orientate spre oferirea de servicii sociale. Acestea, deși beneficiază de oportunități favorabile oferite de cadrul legislativ (în special HG nr. 125/1996 privind ajutorul social și Legea nr. 34/1998 care vizează acordarea de subvenții asociațiilor și fundațiilor române cu personalitate juridică care înființează și administrează unități de asistență socială), par a înregistra o anumită stagnare. Conform aceluiași cercetări, principalele grupuri țintă ale organizațiilor neguvernamentale sunt tinerii,

copiii și elevii, în timp ce bătrânii și săracii ocupă locurile 6, respectiv 7 în această ierarhie. De altfel, ponderea serviciilor destinate săracilor în totalul serviciilor sociale oferite de ONG este de aproximativ 16%.

În 1996 și 1998, Fundația pentru Dezvoltarea Societății Civile a întreprins două anchete având drept subiecți organizații nonprofit din România. Cu scopul de a aduna informații detaliate, a fost realizat un chestionar complex. Chestionarele au fost distribuite atât prin poștă, cât și prin intermediul interviurilor față în față. La cele două sesiuni de interviu, numărul aproximativ de organizații nonprofit care au completat chestionare a fost de 3200, respectiv 4000.

În prima jumătate a anului 1998 a fost inițiată o anchetă asupra ONG din România, prin Programul de Cercetare al FDSC. Astfel, anumite persoane cu răspundere din cadrul ONG au identificat proiectele derulate în parteneriat cu alte ONG ori cu administrația locală și centrală. Respondenții s-au referit atât la proiectele derulate în 1997, cât și la cele care erau în curs de derulare în prima jumătate a anului 1998. În paralel, 71 de persoane încadrate în administrația publică au fost interviuate în legătură cu interesul lor pentru colaborarea cu ONG, aceștia fiind de asemenea rugați să evalueze colaborarea lor cu sectorul nonprofit.

Dezvoltarea sectorului neguvernamental prezintă importante dezechilibre funcționale și pe medii de rezidență.

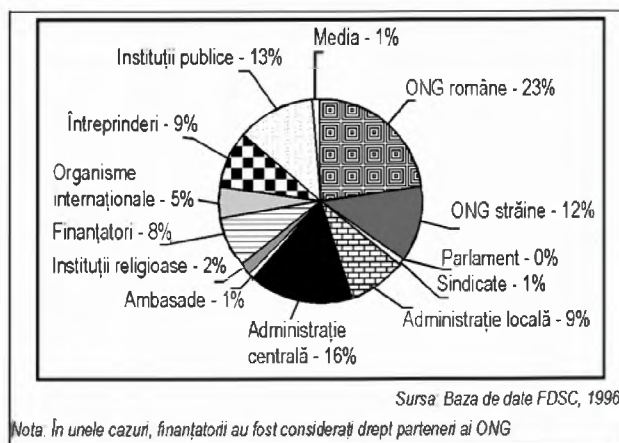
Sursa: Baza de date FDSC, 1998

Nota: Ierarhizarea județelor s-a făcut în funcție de indicele de dezvoltare publicat în "Dispansiabil regional în România 1990-1994", Grupul de consultanță RAMBOLL-Phare, iulie 1993. Județele au fost împărțite în cinci grupe relativ egale, astfel: județe cu nivel foarte scăzut de dezvoltare - Vaslui, Botoșani, Giurgiu, Teleorman, Călărași, Tulcea, Ialomița, Olt; județe cu nivel de dezvoltare scăzut - Vrancea, Bistrița-Năsăud, Neamț, Buzău, Suceava, Sălaj, Iași, Mehedinți; județe cu nivel mediu de dezvoltare - Dolj, Bacău, Caraș-Severin, Vâlcea, Dâmbovița, Galați, Maramureș, Harghita, Brăila; județe cu grad ridicat de dezvoltare - Satu Mare, Covasna, Alba, Arad, Mureș, Bihor, Argeș Gorj; județe cu grad foarte ridicat de dezvoltare - Prahova, Hunedoara, Constanța, Sibiu, Cluj, Timiș, Brașov, București (inclusiv jud. Ilfov).

Graficul 2 - Repartiția ONG după gradul de dezvoltare a județelor

Capitala țării și marile centre urbane au constituit și încă mai constituie principalele medii de dezvoltare ale sectorului neguvernamental. Deși practicile asocierii libere par a cunoaște în ultimii ani o difuzie spre localitățile mai mici și spre mediul rural, 2/3 din totalul ONG sunt concentrate în orașele mari, reședință de județ. Transilvania, Crișana, Banat și Municipiul București sunt zonele cu cel mai mare scor al intensității asociative (număr de asociații înființate la 100.000 locuitori). Diferențele inter- sau intraregionale au devenit o componentă structurală a sectorului. Organizațiile neguvernamentale sunt foarte puțin prezente tocmai în județele cele mai slab dezvoltate ale țării³.

Din 1994 se organizează în fiecare an, la nivel național, un Forum al ONG din România ale cărui dezbateri au loc pe "atelier" în funcție de tipul de activitate. Numărul celor care participă este încă mic (în jur de 100 de organizații).

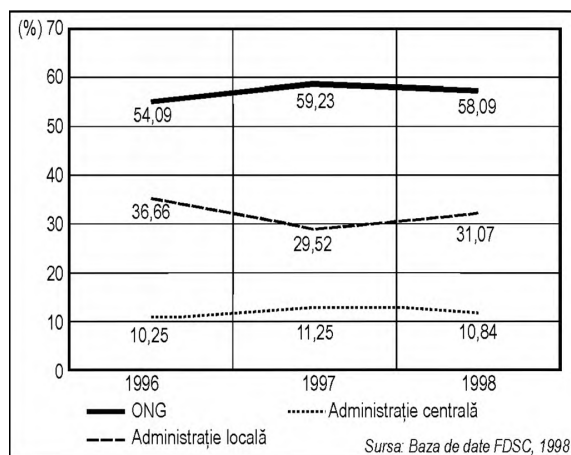
Graficul 3 - Parteneriatul instituțional al ONG în 1996

³ Din punct de vedere al distribuției regionale, activitățile de dezvoltare economică și socială ale ONG își mențin ponderea scăzută chiar și în regiunile sărace. Distribuția teritorială a ONG este un factor care, în timp, nu face decât să accentueze disparitățile regionale deja existente. Același lucru este valabil și în ceea ce privește distribuția dezechilibrată în raport cu mediul de rezidență: 10% dintre ONG se află în rural, în timp ce 90% se concentrează în urban.

Societatea civilă și parteneriatul

Una dintre caracteristicile definitorii ale modului de organizare și funcționare a organizațiilor civice o reprezintă recursul la **parteneriat**.

Cercetările efectuate asupra sectorului nonprofit în România arată că din perspectiva parteneriatului predomină caracterul intersectorial al acestuia. Parteneriatele dintre ONG și administrația locală sau centrală nu sunt tot atât de numeroase însă ca parteneriatele dintre ONG. Se poate constata, de asemenea, că la nivelul capitalei sunt mai numeroase parteneriatele cu administrația centrală.

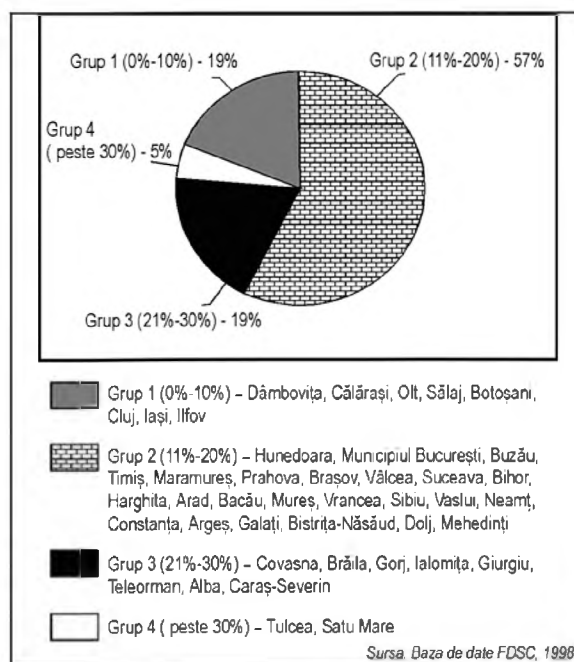
Graficul 4 - Evoluția comparativă a parteneriatelor în perioada 1996-1998

Cooperarea cu administrația locală

În 1996 administrația locală nu reprezenta un partener important pentru ONG. În acel an, parteneriatele cu administrația locală prezentau o proporție de 9%, iar cu administrația centrală, 16%, conform datelor FDSC. Serviciile teritoriale ale ministerelor (inspectorate de învățământ ori de cultură, oficii județene pentru tineret și sport, direcții locale pentru muncă și protecție socială, precum și oficii de muncă) au fost incluse în categoria "administrație centrală". Explicația acestei situații pare a fi insuficienta descentralizare a resurselor la nivel local la momentul respectiv (1996). Un factor important pentru calitatea relației dintre sectorul nonprofit și administrația publică îl reprezintă numărul de persoane desemnate la nivelul

administrației care se ocupă de relația cu ONG și gradul de precizare a sarcinilor personalului administrativ responsabil de această relație. De cele mai multe ori, în momentul actual, fișele posturilor în acest sector organizațional au un caracter foarte general, făcând puține referiri la obiectivele specifice ale acestui tip de relație, rareori incluzând metode de evaluare. La nivelul administrației locale, interesul pentru cooperarea cu sectorul nonprofit pare a fi relativ mare, parteneriatul dintre ONG și administrația locală fiind orientat în general către următoarele domenii de activitate:

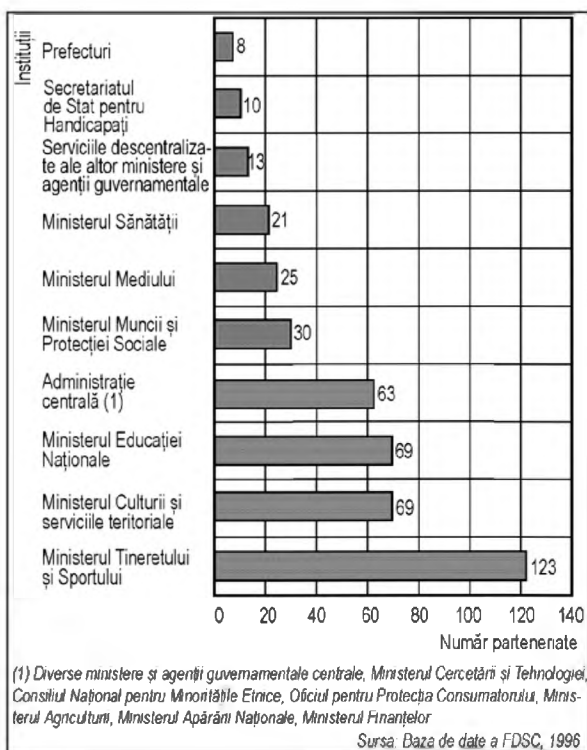
- cultură;
- democrație-drepturile omului;
- servicii sociale;
- dezvoltare comunitară, în special prin dezvoltarea turismului local;
- informații despre programe de finanțare.

Graficul 5 - Intensitatea parteneriatului între ONG și administrația locală, pe grupe de județe, în 1997

Un factor motivator important al interesului pentru dezvoltarea parteneriatului administrație locală-ONG pare să-l constituie insuficiența fondurilor bugetelor locale. Autoritățile locale par să încerce să identifice soluții în sectorul nonprofit pentru îndeplinirea obligațiilor ce le revin. De multe ori, prestarea de servicii către autoritățile locale "s-a făcut sub forma unui «troc», prin care primăriile, consiliile locale sau cele județene au asigurat organizațiilor neguvernamentale diferite facilități (...). În schimbul acestor facilități, organizațiile prestează servicii în beneficiul comunității, servicii pe care autoritățile respective nu au capacitatea de a le presta"⁴.

În fiecare județ există oficii guvernamentale pentru relația cu ONG, iar personalul acestora este pregătit să ofere asistență atât organizațiilor neguvernamentale, cât și potențialilor susținători ai sectorului nonprofit.

Graficul 6 - Parteneriate în ONG și administrația centrală în 1996

⁴ *Relațiile dintre autoritățile publice și organizațiile neguvernamentale din România, FDSC, "Studii și cercetări asupra sectorului nonprofit", nr. 1/1997, p. 28.*

Cooperarea cu administrația centrală

Cu toate că din punct de vedere formal există un cadru legislativ care creează oportunități de parteneriat între administrația centrală și ONG, în practică acest parteneriat se concretizează într-o mică măsură⁵. Cele mai frecvente colaborări au fost identificate în următoarele domenii. În domeniul protecției mediului, au fost înregistrate cooperări cu agențiile de protecție a mediului, precum și cu ocolurile silvice. Administrația Apelor și Pădurilor a fost, de asemenea, menționată frecvent ca partener pentru organizațiile neguvernamentale. În sectorul de tineret au fost identificate ca parteneri oficiile județene pentru tineret și sport, precum și Ministerul Tineretului și Sportului însuși. De asemenea, au fost identificate ca parteneri oficiile de informare pentru tineret.

În ceea ce privește sprijinul financiar guvernamental, ministerele care au finanțat direct proiecte ale ONG sunt Ministerul Tineretului și Sportului, ale cărui granturi destinate Fundațiilor de Tineret în 1994 au atins o pondere de 9,9% din bugetul său, și Ministerul Culturii, ale cărui finanțări însă au atins în 1995 "o insignifiantă pondere de 0,23% din buget".⁶

Adesea, distribuția teritorială a granturilor oferite de organismele centrale este dezechilibrată. Astfel, în cazul Ministerului Tineretului și Sportului, distribuția în teritoriu a granturilor acordate în 1993 a fost accentuat inegală: 15 județe nu au beneficiat de nici un suport, în timp ce unul singur a primit o proporție de 10% din totalul bugetului alocat. De asemenea, proiectele cu specific social au fost subreprezentate: a fost finanțat un singur proiect destinat tinerilor defavorizați, dar au predominat în schimb proiectele culturale, urmate de cele turistice și de cooperare internațională⁷.

Cooperarea cu instituțiile publice

Instituțiile publice constituie un partener important pentru organizațiile nonprofit. Ele sunt menționate în 13% din proiectele analizate. Această categorie include: instituțiile de învățământ (grădinițe de copii, școli pentru toate nivelurile și, foarte frecvent, instituții de învățământ superior) în 44% din cazuri, precum și spitale, muzee, biblioteci, cluburi, aziluri pentru bătrâni, cămine-spital, aziluri pentru orfani, centre și institute de cercetare și cercuri de creație.

Factorii care influențează negativ acest tip de parteneriat sunt, conform percepțiilor personalului administrației publice, următorii:

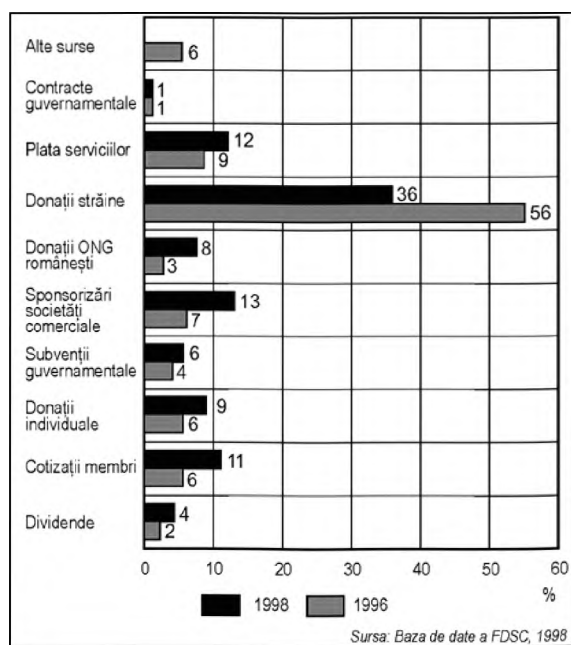
⁵ *Relațiile dintre autoritățile publice și organizațiile neguvernamentale din România*, FDSC, "Studii și cercetări asupra sectorului nonprofit", nr. 1/1997, p. 23.

⁶ *Ibid.* p. 31.

⁷ *Ibid.* p. 31.

- cadrul legal al sectorului nonprofit;
- lipsa normelor metodologice;
- birocrăția la nivelul administrației publice;
- bugetul (redus) al administrației publice;
- lipsa experienței și cunoștințelor despre organizațiile nonprofit, corelată cu accesul inegal al specialiștilor din sistemul public din teritoriu la sesiunile de pregătire și la schimburile profesionale;
- programul supraîncărcat al personalului administrativ;
- imaginea publică negativă a unor organizații neguvernamentale.

În concluzie, se poate spune că, deși relația dintre ONG și administrația publică s-a dezvoltat încă de la început, în multe cazuri această relație a rămas un fel de “datorie birocratică”. Datele disponibile arată mai degrabă o tendință de scădere relativă a ponderii parteneriatelor cu administrația (în special cea locală) în favoarea celor între organizațiile neguvernamentale.

Graficul 7 - Surse de venit pentru sectorul nonprofit

Aparenta lipsă de cooperare dintre structurile administrative și organizațiile neguvernamentale este dificil de explicat. Pe de o parte, organizațiile din sectorul nonprofit nu par a fi deosebit de interesate de relațiile cu administrația: ca un exemplu, un studiu efectuat în 1996 de către Regional Environmental Center – România, prin chestionarea a 191 de organizații neguvernamentale de mediu, arată că numai opt dintre acestea consideră că ar fi foarte folositor un curs de instruire pentru a aborda relația autorități-ONG⁸, iar un alt studiu, efectuat de către FDSC în 1997, relevă că solicitarea adresată ONG de a descrie relațiile cu autoritățile publice a înregistrat cele mai multe nonrăspunsuri (40%), ceea ce denotă o pondere scăzută a “organizațiilor neguvernamentale care consideră absolut necesară această colaborare”⁹. Pe de altă parte, acest comportament al ONG poate fi un efect direct al evitării interacțiunii cu o administrație caracterizată încă de o structură birocratică rigidă. Descreșterea ponderii parteneriat-administrație-ONG este însă paradoxală în contextul în care în ultimii ani are loc o creștere a interesului guvernamental pentru instituțiile destinate dialogului social, interes concretizat în înființarea unui oficiu pentru relația guvern-ONG în noiembrie 1997, și prin constituirea Consiliului Consultativ al Primului Ministru pentru Relația cu ONG, în septembrie 1998.

Sindicatetele

O caracteristică specifică a tranziției în România o reprezintă caracterul extrem de influent al mișcării sindicale în dinamica politică a țării.

Imediat după căderea regimului socialist, în România se înregistrează o explozie a mișcării sindicale. Practic, în fiecare instituție importantă s-au constituit sindicate independente; s-au constituit federații sindicale de ramură și confederații sindicale. În prima jumătate a anului 1990 existau peste 800 de sindicate înregistrate juridic. Sindicatetele au demonstrat o capacitate deosebită de a mobiliza salariații, reprezentând parteneri foarte puternici în dialogul cu guvernul. Încă din 1990 s-a constituit o comisie specială de dialog între guvern și sindicate. Dacă la început sindicatele exprimau revendicări punctuale, fără să țină seama de contextul economic al țării, capacitatea de înțelegere a problemelor macro

⁸ **Relațiile dintre autoritățile publice și organizațiile neguvernamentale din România**, FDSC, "Studii și cercetări asupra sectorului nonprofit", nr. 1/1997, p. 9.

⁹ Săulean, Daniel, **Evaluarea raporturilor ONG cu autoritățile publice**, în "Revista 3", nr. 1-2/1997, editor FDSC.

și microeconomice s-a maturizat rapid. Au fost momente în evoluția politică din ultimii 10 ani când sindicatele au avut un cuvânt extrem de greu de spus în dinamica evenimentelor. Din punct de vedere politic, de la început, sindicatele au optat explicit pentru principiile fundamentale ale reformei, pentru privatizarea economiei și democratizarea țării. Pe lângă promovarea intereselor salariale, sindicatele au participat activ la elaborarea legilor privitoare la relațiile de muncă și protecția socială în cadrul comisiei de dialog guvern-sindicate.

În 1998 s-a constituit Consiliul Economic și Social, organism tripartit, cu rol consultativ, care cuprinde reprezentanții confederațiilor sindicale, patronatului și guvernului (câte 9 membri fiecare). Acest Consiliu are ca principală misiune constituirea unui consens în jurul viitoarelor legi și programe social-economice. De asemenea, Consiliul poate media, la cererea părților, conflicte la nivel național sau la nivel de ramură. În structura CES sunt prevăzute șapte comisii pe domenii cum ar fi: relații de muncă și mediere, privatizare, politici salariale, ocrotirea sănătății, învățământ și cercetare, relațiile cu organizațiile neguvernamentale și internaționale.

În relația guvern-sindicate a predominat de la început voința constituirii unui parteneriat și evitarea pe cât posibil a unei strategii confrunționale.

Activitatea sindicală a reprezentat un factor de echilibru în procesul de reformă, promovând interesele cetățenilor în raport nu numai cu managementul întreprinderilor, dar și în raport cu guvernul.

Legitimitatea sectorului neguvernamental și emergența societății civile

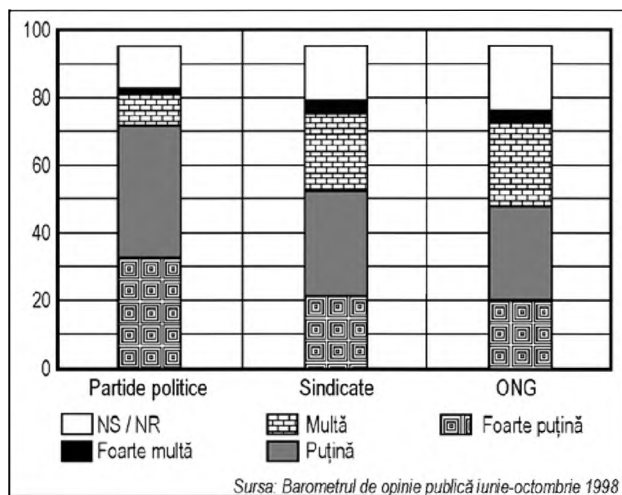
Unul din răspunsurile societății în fața “provocărilor tranziției” este așadar emergența sectorului neguvernamental ca dimensiune semnificativă a societății civile. Care este însă amploarea participării populației în cadrul fenomenului asociativ? Din datele oferite de “Barometrul de opinie publică”¹⁰ în 1998 putem estima ponderea participării la asociații și organizații neguvernamentale, inclusiv partide politice și sindicate, la aproximativ 21,5% din totalul populației de peste 18 ani¹¹; dacă excludem sindicatele și partidele politice, ponderea celor afiliați la o asociație devine

¹⁰ Sondaj național finanțat de Fundația pentru o Societate Deschisă.

¹¹ Au fost analizate eșantioanele cumulate pentru lunile iunie și octombrie 1998 ale Barometrului de Opinie Publică.

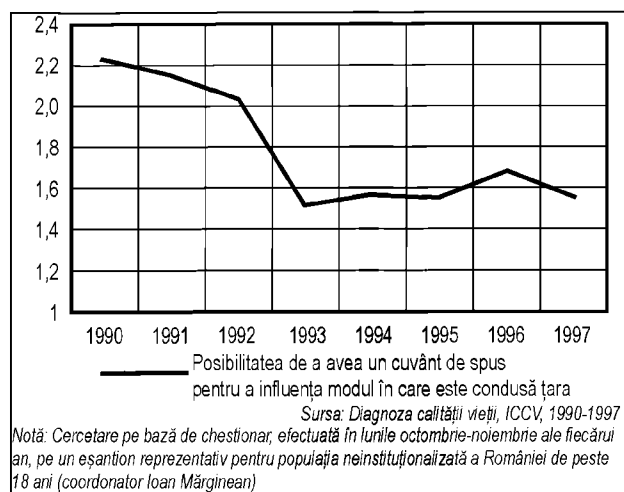
11%. Profilul participanților la viața asociativă¹² este unul mai degrabă “masculinizat” (55% bărbați și 44% femei) și dominat de populația urbană (aproape 40% dintre membrii asociațiilor se găsesc în orașe de peste 200.000 locuitori și numai 30% în rural). Membrii asociațiilor aparțin mai degrabă categoriei de populație ocupată și cu un nivel de educație relativ ridicat (cel puțin liceu).

Participarea relativ scăzută la viața asociativă este dublată de o lipsă de încredere în ONG, dar și de un număr mare de persoane pentru care organizațiile neguvernamentale fie au o credibilitate scăzută, fie sunt percepute ca fiind lipsite de impact în viața publică (aproape 30% nonrăspunsuri la întrebarea: “Câtă încredere aveți în organizațiile neguvernamentale?”).

Graficul 8 - Încrederea în componentele asociative ale societății civile

¹² Este vorba numai despre asociații, fără partide politice și sindicate.

Graficul 9 - Estimarea subiectivă a capacității individului de influență a actului guvernării

Această concluzie este întărită de un studiu al FDSC privind voluntariatul¹³, care arată că 45% din cei investigați nu au auzit de ONG. În general, imaginea publică a ONG nu este una foarte favorabilă: 40% dintre subiecții care își declară opinia apreciază că ONG desfășoară activități numai în folos propriu, iar 60% apreciază că activitățile ONG sunt în folos obștesc.

Comparativ cu dimensiunea asociativă, "organizată", a societății civile, formele de participare "spontane", punctuale, par a fi preferate de către cetățeni – 25,5% din subiecții chestionați¹⁴ au participat la o manifestație, au semnat o petiție de protest sau au contactat o instituție oficială pentru rezolvarea problemelor lor, în perioada 1990-1998. Dacă i-am lua în considerare și pe cei care au participat la o grevă, procentul ar crește la 28%.

Procesul de emergență a societății civile, în condițiile schimbărilor generate de tranziție, este încă într-o stare incipientă: sectorul neguvernamental nu pare să reușească nici umplerea golului dintre stat și piață și nici nu pare a se constitui într-o opțiune reală și legitimă pentru medierea relațiilor individ-stat. Consecințele acestei stări de fapt, cumulate

¹³ Efectuat de CURS în 1998 pe un eșantion reprezentativ la nivel național pentru populația de peste 18 ani.

¹⁴ Cf. **Barometrul de opinie publică** – FSD, 1998.

cu sentimentul de incapacitate a indivizilor de a influența deciziile politice luate la nivel central, reflectă imaginea unei societăți civile slab integrate și puțin pregătite să interacționeze cu instituțiile noului sistem politic instaurat după 1989.

Suportul internațional pentru dezvoltarea societății civile

Procesul de formare a societății civile a fost sprijinit substanțial – financiar, logistic, consultanță, programe de formare - de importante organisme internaționale: PNUD, UE, USAID, UNICEF, OSCE și numeroase fundații internaționale.

Pentru perioada 1997-1999, respectiv în cadrul celui de-al șaselea ciclu de programe al PNUD, unul din cele trei domenii de acțiune prioritare (cu o finanțare de 3,05 milioane USD) este sprijinul acordat guvernării, democrației și participării. Asistența nerambursabilă G-24 acordată României în 1996 a prevăzut un capitol special, "Societatea civilă și democratizarea", de 1,69 MECU. Ajutoare bilaterale în domeniu au venit din Belgia (formare de specialiști pentru dialog social), Danemarca (Fondul pentru democrație, 1990-1997 – 263 de proiecte în valoare totală de 4,3 milioane USD - s-a concentrat cu precădere asupra domeniilor educației, sănătății și drepturilor omului).

Proiectele promovate de Germania în România au vizat "Îmbunătățirea relațiilor interetnice" (1990 - 176,6 mii DM) și "Centrul multicultural Târgu-Mureș" (1993 – 220,0 mii DM).

Italia a finanțat proiectul "Dezvoltarea activității asociative a APCJ" (Asociația Președinților Consiliilor Județene).

Suedia a acordat asistență nerambursabilă pentru proiectele "Promovarea drepturilor omului", "Participarea la viața civică", "Formarea cetățenilor în probleme de democrație" (Hațeg), "Educația adulților" (democrație și dezvoltare socială), "Democrație locală".

*Statele Unite ale Americii au derulat programe în special prin Agenția Statelor Unite pentru Dezvoltare Internațională USAID. În cadrul "SEED" (Support for Eastern European Democracy) au fost lansate programe (1990-1997) în valoare de 28,031 milioane USD pentru întărirea instituțiilor democratice, din care 3,099 milioane pentru programul "Dezvoltarea societății civile" (ONG). De asistența USAID a beneficiat în 1995-1997 și obiectivul strategic intitulat "Dezvoltarea spiritului civic" (Sursa: **Asistența economică acordată României de Grupul țărilor dezvoltate - G-24**,. Guvernul României, Departamentul pentru integrarea europeană, Ediția a III-a, București, martie 1998).*

Problematica femeii pe agenda politică a tranziției

Unul dintre obiectivele majore ale societății contemporane îl constituie lichidarea discriminărilor istoric constituite dintre bărbat și femeie. A devenit un obiectiv ce orientează eforturile și energiile comunității umane crearea unei societăți în care femeia să nu mai fie discriminată nici direct în cadrul relațiilor sociale încă dominate de preferențialități și patternuri generatoare de inegalitate, nici structural, datorită poziției ei în sistemul social-economic.

Un instrument esențial al unui asemenea proces de emancipare îl reprezintă introducerea problematicei femeii pe agenda politică "engendering political agenda". Introducerea problematicei femeii pe agenda politică are loc atât la nivelul conținutului tematic propriu-zis, cât și la nivel de mecanism politic care să asigure o prezență sistematică a intereselor populației feminine în sistemul deciziilor politice.

Problemele specifice femeii trebuie formulate cu claritate la nivelul conștiinței publice și înscrise ca priorități de soluționat pe agenda politică. Termenul utilizat frecvent în documentele internaționale de "main streaming" se referă la un astfel de obiectiv: în toate sectoarele vieții sociale tematica specifică femeii trebuie identificată explicit și dezvoltate strategii de abordare constructivă.

La nivel de mijloc/mechanism este nevoie de a promova, pe de o parte, legile și instituțiile care să asigure excluderea discriminării, iar pe de altă parte, necesitatea reprezentării femeii în pozițiile de decizie politică și social-economice cheie. O creștere a reprezentării femeii în aceste poziții poate fi considerată un mijloc eficient de promovare a femeii în circuitele decizionale.

Obiectul acestei părți a studiului îl constituie analiza prezenței tematicii femeii pe agenda politică românească. Este necesar însă mai întâi o scurtă privire asupra poziției social-economice a femeii în societatea românească actuală.

Poziția femeii în societatea românească contemporană

Din punctul de vedere al poziției femeii, societatea românească prezintă un grad ridicat de modernitate.

- Femeia este un participant activ la activitatea economică, ocupând poziții importante în profesii de prestigiu (învățământ, sănătate, cercetare) și în poziții manageriale medii și chiar superioare.

Tabelul 2

	Femei	Bărbați
Rata de ocupare a resurselor de muncă (%)	63,3	71,2
Rata șomajului înregistrat (%)	10,5	10,2
Rata șomajului BIM (%)	6,5	7,1

Perioada de referință: 1998.

Sursa: CNS.

Tabelul 3

Ponderea femeilor în populația civilă ocupată (%)	46,3
Ponderea femeilor în personalul salariat (%)	44,4
Ponderea femeilor conducători și funcționari superiori din administrația publică și din unitățile economico-sociale (%)	24,2
Ponderea femeilor specialiști cu ocupații intelectuale și științifice (%)	49,7
Ponderea femeilor tehnicieni, maiștri și asimilați (%)	60,8

Perioada de referință: 1998.

Sursa: CNS.

- În consecință, gradul de independență economică a femeii este ridicat. Deși veniturile salariale ale femeii sunt mai mici decât ale bărbatului, diferențele nu sunt excesiv de mari.

Tabelul 4

Ponderea veniturilor salariale realizate (%) - femei	43,8
Ponderea veniturilor medii ale femeilor față de veniturile medii salariale din sectorul neagricol (%)	87,1

Perioada de referință: 1998.

Sursa: CNS.

- Nivelul de participare școlară al tinerelor femei s-a apropiat rapid de cel al bărbaților, întrecându-l chiar în ultimii ani.

Tabelul 5

	Femei	Bărbați
Rata brută de cuprindere în învățământul secundar (%)	69,0	66,6
Rata brută de cuprindere în învățământul superior (%)	27,9	23,1

Perioada de referință: 1998.

Sursa: CNS.

• Deși gradul de acceptare a femeii ca participant cu drepturi egale în viața social-profesională este ridicat, există patternuri tradiționale care generează discriminări ale femeii în două situații distincte:

- În activitatea profesională: o anumită rețineră în numirea în funcții de conducere a femeii, mai ales în colectivele de bărbați. Sursele acestor rețineri par a fi mai degrabă în anumite presupoziii asupra comportamentului feminin, iar nu legate de competență.
- În distribuția sarcinilor în familie. Există aici încă o anumită ambivalență: distribuția lor în funcție de cerințele situației, echitabil *versus* patternul tradițional.

• Se prefigurează o înghețare, cu unele tendințe de amplificare, a decalajelor culturale în cadrul comunității. Dacă marea masă a colectivității s-a orientat spre o cultură modernă a poziției femeii, segmente importante ale populației (mediul rural, segmentele recent urbanizate, unele grupuri etnice, ca de exemplu, rromii) reproduc, în grade diferite, patternurile tradiționale ale unei inferiorități și subordonări a femeii în raport cu bărbatul.

• Tendințele de precarizare a participării economice și de dezorganizare socială după 1990, care au caracterizat unele segmente ale colectivității, par a fi înrăutățit situația femeii. Pe fondul unor patternuri tradiționale, al creșterii stresului social, al dezagregării familiei și al accentuării unor patologii, precum alcoolismul, situația femeii s-a degradat rapid în anumite segmente ale populației. Se poate concluziona că **cele mai grave probleme cu care femeia se confruntă în societatea românească actuală nu provin în primul rând din persistența unor patternuri tradiționale reflectând principiile unei societăți patriarhale, ci sunt efectele unor procese de dezorganizare socială care au cuprins segmente semnificative ale colectivității.**

• Există argumente solide în suportul estimării că situația economică a femeii s-a degradat mai accentuat decât situația bărbatului în condițiile tranziției.

a. Participarea în muncă a femeii s-a erodat pe mai multe planuri:

- Dacă proporția femeilor înregistrate oficial ca șomere nu este disproporționat mai mare decât cea a bărbaților, proporția femeilor descurajate de a mai căuta un loc de muncă este mult mai mare.
- Gradul de ocupare a femeilor continuă să fie ridicat, dar o proporție mare a femeilor activează în sectoare mai degrabă marginale: lucrător familial neremunerat (este cazul în special al femeilor de la sat lucrând în propria gospodărie agricolă). Pe lângă

nivelul extrem de scăzut al veniturilor, acest segment este practic neacoperit de sistemul asigurărilor sociale și medicale, prezentând un mare risc potențial.

- Polarizarea participării femeilor pe piața muncii pare a fi mai accentuată decât a bărbaților. În contrast cu un segment apreciabil de femei ocupând locuri de muncă cu calificare ridicată și superioară, a crescut segmentul celor care ocupă locuri de muncă necalificate sau slab calificate.
 - O proporție importantă de femei activează în zona gri a economiei, cu salarii mici, neprotejate de contracte de muncă, în afara sistemului de asigurări sociale.
 - În perioada de tranziție, exploatarea femeii în "industria sexului" a cunoscut o adevărată explozie.
 - Riscul de a lucra în condiții nedemne, riscul hărțuirii sexuale au crescut substanțial.
- b. Femeia este victima cea mai importantă a procesului de dezagregare socială.
- Dezagregarea familiei, creșterea alcoolismului, creșterea criminalității și a violurilor fac adesea din femeie o victimă "fără vină". Stresul social imens creat de criza tranziției se descarcă cel mai adesea sub forma violenței împotriva femeii.
- c. Degradarea serviciilor medicale a agravat în mod special situația femeii. Accesul la serviciile medicale și în special la serviciile de planificare familială s-a diferențiat rapid. În mod special, femeile de la sate sunt sever afectate.
- d. Degradarea politicii de suport social pentru familiile cu copii a afectat în mod special femeia. Mai ales mamele singure sunt împinse adesea în situații disperate.
- e. Multiplicarea situațiilor de dificultate în care femeia se poate găsi nu este compensată de dezvoltarea unui sistem de servicii sociale corespunzătoare. Statul, în perioada de tranziție, s-a dovedit incapabil până în momentul actual să dezvolte un sistem suportiv de servicii de asistență socială, de care mai ales femeile în situații de risc, de dificultate, simt o nevoie acută.
- f. Există indicii ale unei polarizări educaționale mai accentuate în populația feminină decât în cea masculină. La un pol, participarea femeilor în învățământul postgimnazial și superior a crescut, depășind în ultimii ani chiar pe cea masculină. La celălalt pol însă, proporția

fetelor care nu participă deloc la școală sau care abandonează școala înainte de terminarea ciclului obligatoriu pare să fie mai mare decât în cazul băieților.

- g. Deși participarea economică a femeii este ridicată, paradoxal, a crescut în ultimii ani gradul de dependență economică a femeii. În fapt, este o dependență specifică, nu neapărat a femeii de bărbat, ci a membrilor cuplului de familie. Dacă din punctul de vedere al oportunităților de câștig actuale, femeia prezintă un grad ridicat de independență, situația se schimbă în ceea ce privește bunurile acumulate și mai ales locuința.

Factori/actori de promovare a politicilor de gen

Prezența tematicii de gen pe agenda dezbaterilor publice depinde în principal de doi factori, care se intercondiționează reciproc:

- Măsura în care aspectele de gen sunt reprezentate pe agenda principalilor actori politici – partide politice, guvern, parlament, uniuni sindicale, organizații neguvernamentale, mass-media și opinia publică.
- Existența unor organisme/mecanisme politice a căror funcție este să asigure reprezentarea problematicei de gen pe agenda politică. În general, aceste organisme sunt reprezentate de așa-numita *mașinărie națională*, care reprezintă toate organismele dezvoltate în diversele sisteme ale sectorului public, responsabile pentru promovarea intereselor femeii, coordonarea politicilor sociale în acest sens și monitorizarea rezultatelor activităților întreprinse.

Primul factor ne indică o situație de fapt. Aspectele de gen sunt incluse în diverse forme pe agenda actorilor publici, ca principii, obiective, strategii sau programe.

Al doilea factor constituie un element dinamic: se referă la instrumentele organizaționale care asigură introducerea problematicei de gen pe agenda politică și implementarea politicilor de gen astfel dezvoltate. Este constituit în principal din două elemente: existența instrumentelor organizaționale și prezența femeilor în poziții de decizie.

Femeia în poziții de decizie

Cel mai șocant aspect al situației actuale îl reprezintă dispariția femeii de pe scena politică. Dacă înainte de 1990, regimul socialist încerca să asigure prezența masivă a femeii în poziții politice cheie, prin mijloace politico-administrative, după 1990, femeile au ieșit aproape în totalitate din scenă.

Din punctul de vedere al prezenței femeilor în funcții de decizie politică, se pot distinge cu claritate două faze ale perioadei de tranziție:

- a. Prima fază – 1990-1995 – ar putea fi caracterizată ca o “tranziție fără femei”. Femeile au avut o contribuție extrem de scăzută în conturarea procesului, bărbații fiind mai mult decât suprareprezențați în pozițiile politice cheie. Femeile au continuat să fie bine reprezentate în poziții profesionale (sănătate, educație, cercetare), foarte active pe piața muncii, relativ bine reprezentate în managementul mijlociu, dar practic inexistente în viața politică. Între 1990-1996, femeile puteau fi cu greu regăsite în linia întâi a pozițiilor politice, ca miniștri sau membri ai parlamentului. În linia a doua apăreau ceva mai multe femei, numărul lor rămânând în continuare nereprezentativ. În același timp, nu existau nici un fel de structuri guvernamentale sau politice care să promoveze problematica de gen.
- b. Cea de-a doua fază a început în jurul anilor 1995, Conferința de la Beijing având un rol determinant în inițierea unor schimbări importante privind prezența femeii atât pe agenda politică, cât și în pozițiile cheie. Această perioadă este caracterizată de o reînviore a participării politice a femeii, acompaniată de accentuarea consensului în ce privește nevoia unei astfel de participări la nivel politic. Agenda politică a început să fie din ce în ce mai sensibilă la aspectele de gen. Au fost create noi organisme ale statului, responsabile de problematica specifică femeilor.

Procesul de impunere a femeii în funcții de decizie politică rămâne totuși lent și inegal.

Alegerile din 1996 nu au adus schimbări importante în reprezentarea femeilor în politică:

- 27 de femei, membri ai parlamentului – 5,3%;
- 2954 de femei în funcția de primar – 2,7%;
- 39 831 de femei consilieri locali – 6,1%;
- 1 781 de consilieri județeni – 5,5%.

În 1997, două femei au devenit președinți ai comisiilor parlamentare, alte câteva au fost numite vicepreședinți, iar o femeie a fost aleasă vicepreședinte al Camerei Deputaților. În prezent, există două femei în funcția de ministru, 5 femei în poziții de miniștri secretari de stat/miniștri adjuncți și încă alte câteva aflate în poziții importante în guvern și la președinție.

La nivelul aparatului președinției, o femeie ocupă poziția de consilier prezidențial, iar alte două femei sunt consilieri de stat.

Partidele politice încep să realizeze necesitatea de a lărgi tematica de gen din cadrul platformelor lor politice și de a spori reprezentarea femeii în poziții cheie în parlament, în rândul autorităților publice locale și chiar în conducerea partidelor politice.

Actualele controverse politice nu abordează reprezentarea politică a femeii – acest principiu nefiind în nici un fel pus sub semnul întrebării – ci mai degrabă mijloacele prin care această reprezentare poate fi asigurată.

Este dificil să prezicem ce direcție vor lua evenimentele. Ceea ce este sigur este că, într-un fel sau altul, reprezentarea feminină va crește substanțial la următoarele alegeri.

În general, în toate programele partidelor politice, problematica femeii este prezentată în termenii unor principii abstracte, lipsite, cu rare excepții, de orice angajamente specifice în această direcție.

Pe de o parte, până acum nici un partid politic semnificativ nu conține în programul său ca un obiectiv distinct promovarea femeii în poziții de decizie. Pe de altă parte, cele mai importante probleme ale femeii în perioada de tranziție nu se regăsesc în programele partidelor politice. Singura excepție notabilă o constituie nevoia de a sprijini copiii și familiile cu copii. Alte probleme, ca sănătatea reproducerii, serviciile sociale pentru femei, mai ales pentru mame, violența împotriva femeii, sunt cu totul absente. Introducerea problematicii de gen pe agenda partidelor politice reprezintă probabil una dintre cele mai importante direcții de acțiune pentru viitorul apropiat.

Există o controversă acută cu privire la importanța implicării partidelor politice în dezvoltarea unor organizații de femei. Sentimentul general este că o astfel de soluție exprimă și promovează discriminarea, tratând femeile ca membri de partid de rangul doi. Pentru acest motiv, unele partide nu au astfel de organizații (de exemplu, Partidul Național Liberal). Cele mai multe partide politice consideră că este important să dezvolte astfel de organizații de femei. Femeile aflate în poziții de conducere în aceste partide consideră o astfel de soluție ca fiind mai mult o

soluție de tranziție. Organizațiile politice de femei sunt văzute ca având în principal un rol educativ - de a le pregăti pe femei pentru o viață politică competentă.

Mecanismele guvernamentale de promovare a femeii: “mașinăria națională”

Instituirea, în cadrul sistemului puterii politice, a unor structuri având funcția de a promova problematica femeii pe agenda politică este considerată a fi un instrument vital în procesul de promovare a unor șanse egale. Astfel de instrumente instituționale pot fi regăsite în structura de guvernare a tuturor statelor europene. Totodată instituirea acestora reprezintă una din recomandările forte ale Națiunilor Unite.

Inexistența unei astfel de structuri instituționale în cadrul sistemului de guvernare în timpul primei etape a tranziției poate fi considerată ca un indicator sigur al lipsei de interes față de problematica femeii.

Nici programul și nici strategia de guvernare oferită în urma alegerilor din 1996 nu fac nici o referire specifică la eventuale acțiuni privind promovarea egalității de șanse.

În 1995 și în 1997 s-au instituit două centre instituționale cu o astfel de misiune, în cadrul sistemelor de guvernare: *Departamentul pentru drepturile femeii și politici familiale*, condus de un secretar de stat (femeie) în cadrul Ministerului Muncii și Protecției Sociale (MMPS), și *Comisia pentru oportunități egale* – în cadrul parlamentului. Este semnificativ că s-a ajuns la acest act de instituționalizare datorită mai degrabă unor cerințe externe, decât ca răspuns la o necesitate resimțită intern. Prima instituție creată a fost sugerată prin documentele Conferinței de la Beijing, iar cea de-a doua a semnatificat asumarea modelului oferit de Parlamentul European.

În cadrul Avocatul Poporului, începând din 1998, s-a creat un nou departament, centrat pe problematica femeii și familiei.

Crearea departamentului în cadrul executivului a fost rezultatul celor mai bune intenții. Cu toate acestea, chiar de la început, a fost evident că departamentul nu are nici cea mai potrivită poziție în guvern și nici instrumente de autoritate necesare. Prin integrarea sa în MMPS, departamentul are un câmp de acțiune limitat, în cadrul zonei de responsabilitate a ministerului din care face parte. Departamentul nu a fost investit cu responsabilitatea și autoritatea de a coordona ansamblul politicilor sociale privind problematica amplă a femeii în România. Nu există

nici un fel de unități distincte cu funcții similare în cadrul altor ministere relevante (Ministerul Sănătății, Ministerul Justiției, Educației, Ministerul de Interne etc.) cu care acest departament să coopereze pentru dezvoltarea unei strategii politice globale. De fapt, capacitatea departamentului de a coordona toate programele privind problematica de gen din alte sectoare ale executivului și de a stimula dezvoltarea unor programe noi este extrem de limitată datorită poziției sale organizaționale. Au existat unele propuneri de transformare a acestui departament într-un organism interministerial, sub autoritatea directă a primului ministru.

Departamentului îi lipsesc totodată resursele umane și financiare necesare pentru o activitate extinsă: sunt doar 12 persoane în cadrul ministerului, neexistând nici un fel de alocații de la buget pentru programele departamentului. În afara personalului angajat de minister, departamentul are sub autoritatea sa câte o persoană în toate cele 41 de Direcții Județene de Muncă și Protecție Socială. Principala sarcină a reprezentanților teritoriali pare a fi colectarea de date cu privire la problematica specifică a femeii în localitățile respective, posibilitatea de a le impune drepturile sau de a păstra legătura cu organizațiile neguvernamentale locale.

Departamentul a elaborat Planul național de acțiune, gândit ca un program generic pentru șanse egale, aplicabil de către orice structură de guvernare. În fapt, planul de acțiune a fost aprobat de MMPS, dar nu și de către guvern. Aceasta face ca planul de acțiune să nu fie în nici un fel un program acceptat la nivelul întregului guvern. Datorită lipsei de autoritate și resurse a departamentului, Planul național de acțiune conține mai degrabă principii generale și obiective vagi; nu conține obiective specifice pentru diferitele organisme guvernamentale, ci menționează doar unele date generale, fără să fie specificate nici un fel de resurse financiare.

Până acum, departamentul a pregătit câteva proiecte de lege semnificative: legea privind concediul pentru creșterea copilului, deja adoptată de parlament în 1998; proiectul de lege pentru egalitatea șanselor în toate sectoarele sociale și politice. De asemenea, a elaborat câteva programe naționale, ca de exemplu, Programul de promovare a sănătății femeii și sănătatea reproducerii, femeia la locul de muncă și un proiect de instituire a unui fond de asigurare pentru întreprinderi mici și mijlocii ai căror patroni sunt femei.

În același timp, departamentul a fost consultat în procesul de elaborare a altor câteva legi, contribuind la includerea în aceste legi a principiului nondiscriminării.

În noua structură organizațională a MMPS, recent adoptată de guvern, poziția departamentului pare să regreseze. Astfel, departamentul a

devenit o direcție în cadrul Departamentului de Asistență Socială. Ca urmare, în prezent, la nivelul guvernului, nu mai există nici un instrument instituțional care să promoveze o strategie politică globală de introducere a problematicei de gen pe agenda guvernamentală.

Subcomisia parlamentară pentru egalitatea șanselor are ca obiectiv promovarea în corpurile de lege a acelor elemente care reflectă și se referă la situația femeii. Un obiectiv deosebit este introducerea reglementărilor europene și internaționale în legislația română. Această subcomisie se află în poziția de a promova o politică legislativă globală și articulată în domeniul egalității de șanse. Sincronizarea celor două componente distincte – promovarea egalității de șanse și politica socială de sprijin pentru femei – rămâne un subiect deschis.

Cadrul legislativ

Sistemul legislativ moștenit de la regimul socialist, modificat în unele puncte esențiale după 1989, asigură, la nivelul principiilor, egalitatea de șanse, nondiscriminarea și măsuri importante de sprijin pentru femei aflate în situații de dificultate. Promovarea, în noua legislație, a celor mai moderne prevederi existente pe plan mondial a fost în mod sistematic luată în considerare.

Noua Constituție, adoptată în 8 decembrie 1991, specifică:

România este ținara comună și indivizibilă a tuturor cetățenilor săi, indiferent de rasă, naționalitate, origine etnică, limbă, religie, sex, opinie, afiliere politică, bunăstare economică sau origine socială. (Art. 4)

Nondiscriminarea, implicit nondiscriminarea de gen, este impusă explicit prin stipularea egalității cetățenilor în fața legii și autorității publice, a dreptului de a alege și a fi ales, a dreptului la educație. Dreptul la muncă, nerestricționat, este completat acum prin garantarea nondiscriminării, prin salarii egale și măsuri de protecție a muncii, siguranță și igienă specifice pentru femei (art. 38).

Art. 20 stipulează că prevederile constituționale asupra drepturilor și libertăților cetățenilor vor fi interpretate și aplicate în acord cu Declarația Universală a Drepturilor Omului, cu pacturile și tratatele ratificate de România; dacă nu există o concordanță cu legislația internă în acest sens, legislația internațională va prevala.

Legislația muncii și protecției sociale conține, în afară de principiul egalității, reglementări cu referire directă la drepturile specifice ale femeii, cu intenția de a le oferi o protecție adecvată nevoilor lor.

Codul Muncii, adoptat în 1972 și modificat în 1990, conține multe astfel de drepturi specifice. Este înalt apreciată munca femeilor, fiindu-le asigurat dreptul de a ocupa orice poziție sau loc de muncă, conform instruirii și capacității lor, impunând adoptarea unor măsuri de creare a condițiilor necesare dezvoltării lor personale¹⁵.

Au fost ratificate practic toate convențiile internaționale importante referitoare la egalitatea șanselor.

S-au depus eforturi deosebite pentru armonizarea legislației interne cu legislația europeană. Cu doar câteva excepții, legislația română s-a aliniat legislației europene. Cu toate acestea, armonizarea legislației românești cu cea internațională constituie un proces îndelungat, pentru rezolvarea tuturor detaliilor. Procesul de intrare a României în Consiliul Europei, finalizat în 1993, a constituit un factor motivator puternic în acest sens. Dorința României de a fi admisă în Uniunea Europeană și în NATO a amplificat această orientare.

Evaluarea actualului proces legislativ din perspectiva genului

În prezent, principalul aspect critic nu ține de spiritul legii, ci de maniera de implementare (mecanisme și metodologii de implementare). Legislația socialistă a fost caracterizată de opțiunea pentru o abordare nejuridică a promovării nondiscriminatorii. Din acest motiv, legislația reglementa cel mai frecvent egalitatea în termeni largi, la nivelul principiilor generale, fără să conțină specificări cu privire la maniera concretă în care egalitatea ar trebui promovată în diferite circumstanțe.

Dispariția mecanismelor politice și administrative a generat o criză în reglementarea relațiilor sociale. De aici, nevoia acută de a dezvolta legislația prin specificitate.

În prezent, principala direcție de dezvoltare, în acord cu experiența Occidentului, o reprezintă includerea în legislația noastră a mai multor prevederi specifice împotriva discriminării femeii, împreună cu sancțiunile legale corespunzătoare și dezvoltarea instrumentelor instituționale necesare implementării lor. Această schimbare este absolut necesară, reflectând accentuarea rolului legislației în reglementarea relațiilor sociale, care compensează diminuarea rolului factorului politic și administrativ.

Este evident că în această nouă etapă dificultățile procesului sunt mult mai mari. Introducerea unor principii generale este simplă.

¹⁵ Moroianu Zlătescu, Irina și Șerbănescu, Rodica (coordonatori), **Drepturile femeii. Egalitate și parteneriat**, Institutul Român pentru Drepturile Omului, București, 1997.

Introducerea unor reglementări de o înaltă specificitate este mult mai dificilă, deoarece implică o armonizare mai minuțioasă a corpului legislativ și totodată un demers al construcției instituționale și culturale. La aceasta se adaugă crearea instrumentelor instituționale de aplicare a legii, o dată cu dezvoltarea complementară a unei noi culturi a acestor reglementări.

În acest context, putem înțelege actualele controverse și o anumită lentoare a procesului legislativ, cumulată cu o profundă insatisfacție generată de rezultate. Pe de o parte, există tentația de a rezolva toate problemele prin promulgarea unor legi generale, de principiu, a unor legi cadru. Aceste legi oferă, într-adevăr, un cadru legislativ de abordare, dar cel mai adesea nu oferă reglementări specifice și instrumente juridice de abordare a diferitelor cazuri. Datorită acestui motiv, a început să se contureze o anumită nemulțumire față de astfel de abordări generale. Pe de altă parte, abordările juridice specifice sunt împiedicate de lipsa unui sistem instituțional în care să poată fi aplicate, de lipsa unor competențe adecvate ale persoanelor implicate în aplicarea actului de justiție și a unei culturi specifice asociate unui astfel de mecanism.

S-a căzut de acord asupra faptului că, la ora actuală, punctul critic al procesului de tranziție îl reprezintă blocajul instituțional cuplat cu o diminuare severă a resurselor financiare. Multe obiective formulate explicit pe agenda politică rămân neatinse datorită capacităților limitate de a dezvolta un sistem instituțional. Una dintre caracteristicile procesului politic în România, și probabil și în alte țări în tranziție, este ușurința în adoptarea unor legi, principii, programe, ratificări ale unor convenții internaționale, în absența existenței unor programe, mecanisme structurate și precise de implementare a acestora. Agenda politică a României este plină de intenții bune, de obiective globale și de enunțuri ale unor principii generale care rămân în suspensie: legi adoptate - care nu sunt aplicate; proiecte de lege - navigând prin procesul legislativ; programe politice care nu sunt puse în act.

Lentoarea sistemului nu exprimă în primul rând un model socio-cultural de rezolvare a problemelor, ci este mai degrabă un efect al resurselor instituționale și financiare limitate. Unele proiecte care oferă sprijin pentru rezolvarea problemelor femeii nu sunt adoptate în procesul politic nu pentru că se adresează femeilor, ci pentru că, exact la fel ca în cazul altor obiective politice, nu își găsesc forma instrumentală de realizare. Unele acte legislative au fost blocate în procesul adoptării lor ca legi, tocmai datorită acestor motive. Din această cauză presiunea organizațiilor de femei, civile sau politice, este scăzută. Aceste organizații realizează că dificultatea promovării proiectelor lor nu rezidă neapărat într-o atitudine antifeminină, ci se datorează unui blocaj mai general.

Cea mai importantă încercare de a promova și asigura drepturile femeii o constituie Legea egalității de șanse pentru bărbați și femei. Aceasta este încă în stadiul de proiect de lege, adoptat de guvern și supus discuțiilor parlamentului.

Această lege intenționează să fie o exprimare modernă a principiului nondiscriminării în legislația românească. Se speră să aibă un caracter deontologic în relațiile bărbat-femeie, în toate sferele vieții sociale, mai ales în relațiile de muncă. Deși în mod formal conținutul acestui proiect de lege se adresează structurilor administrative și partenerilor sociali, se intenționează crearea unor obligații morale și politice pentru structurile publice și private.

Proiectul de lege dorește să ofere o garanție a egalității de șanse pentru femei și bărbați în toate sferele vieții sociale și stipulează obligația autorităților publice de a acționa în vederea implementării corespunzătoare a acestui principiu.

Discriminarea directă și indirectă pe criterii de gen este definită după cum urmează:

“... discriminarea directă se referă la orice diferențiere, excluziune sau restricție fără o bază legală, care determină violarea drepturilor și libertăților fundamentale ale omului. Diferențierea, excluziunea sau restricția care decurg din anumite reglementări, prevederi sau practici uzuale și efectele pe care le generează, le facilitează sau care afectează indivizii aparținând unui anume gen reprezintă o discriminare indirectă.”

Proiectul de lege reglementează, de asemenea, două aspecte care influențează profund statutul socio-profesional al angajaților:

- concursul pentru ocuparea pozițiilor vacante și/sau publicitatea pentru un anumit loc de muncă, care trebuie realizate neafectat de sex sau de starea civilă a indivizilor;
- hărțuirea sexuală în instituție sau în orice alt loc în care indivizii își îndeplinesc obligațiile profesionale, cât și orice alt comportament de conotație sexuală care violează demnitatea individului.

În proiectul de lege, un loc important este alocat compensațiilor garantate acelor persoane care se dovedesc a fi supuse discriminării în pregătirea profesională, calificare și recalificare, promovare în muncă, hărțuirii sexuale sau discriminării salariale. Proiectul de lege stipulează, de asemenea, sancțiunile pentru suspendarea, modificarea sau încheierea contractului de muncă înaintea datei stipulate în contract, pe criterii de sex,

pentru hărțuire sexuală, pentru nerespectarea prevederilor legale privind expunerea acestui text de lege în locuri adecvate și accesibile angajaților unităților cărora li se aplică prevederile prezentei legi.

Unii specialiști și-au exprimat rezervele cu privire la o astfel de prevedere. Aceste rezerve reflectă în primul rând o stare de nemulțumire generată de adoptarea unor reglementări legale, care abia dacă conțin unele principii generale, fără vreo specificare a unor situații concrete sau a instrumentelor de intervenție specifice. Totodată, există unele temeri cu privire la potențialele efecte perverse ale unei astfel de abordări: induce sentimentul că problema a fost rezolvată, când, în fapt, situația actuală rămâne la fel de insuficient reglementată ca și până acum; creează un sentiment de frustrare colectivă față de incapacitatea sistemului legislativ de a acționa eficient și de a reglementa unele probleme concrete.

Monica Macovei, membră a baroului din București, a făcut următoarea afirmație cu privire la legea egalității de șanse:

“Adoptarea unei legi unice a egalității de șanse – o soluție întrevăzută de unele cercuri guvernamentale - nu este de dorit. Este evidentă imposibilitatea rezolvării problemei egalității de șanse, în toate sectoarele sociale și politice, printr-o singură lege. Acest lucru nefiind posibil, o astfel de lege e ineficientă, fiind mai mult un contraserviciu, pentru că îi lipsesc mijloacele concrete de implementare. Din punct de vedere legal, soluția ar fi să se introducă prevederi specifice în legile care guvernează reglementările legale pe sectoare, o dată cu inițierea unor politici publice care ar compensa absența normelor și ar limita practicile discriminatorii datorate unor eșecuri legislative.”

O a doua rezervă se referă la procesul intervenției excesive a sistemului legislativ în soluționarea unor situații diverse. Există sentimentul că cele mai multe probleme legate de o posibilă discriminare ar putea fi rezolvate prin mijloace extrajuridice: atitudini ale comunității, mecanisme de parteneriat. Cauzele acestui sentiment par să țină de imaginea negativă a modului în care funcționează sistemul legislativ în România: costuri ridicate, timp îndelungat pentru rezolvarea unei probleme, contradicții frecvente în aplicarea legii, tendința unui antagonism conflictual caracteristic procedurilor juridice, descurajarea prevenirii acutizării lor și a găsirii unui compromis în fazele incipiente. Mai mult, transferul unor probleme personale pe agenda publică nu are mulți adepți. Unele procese de incriminare a hărțuirii sexuale, desfășurate în SUA, au fost percepute negativ în România, acesta fiind un motiv pentru multiplele rezerve față de introducerea în proiectul de lege a prevederii privind hărțuirea sexuală.

Agenții internaționale

În domeniul egalității de șanse, ca și în alte domenii, organizațiile internaționale și regionale au jucat un rol deosebit de important în procesul de tranziție în România. Trebuie să se menționeze încă de la început că România a avut o tendință accentuată de a asimila reglementările internaționale și de a atrage sprijinul extern. Această atitudine este în conformitate cu linia tradițională a țării noastre de a încuraja modernizarea prin absorbția unor modele deja implementate pe plan mondial. În mod deosebit, în timpul perioadei de tranziție, asimilarea modelelor occidentale a fost considerată ca principalul mod de reconstrucție a societății românești.

Unul dintre aspectele critice în acest proces îl reprezintă capacitatea de absorbție a sprijinului internațional. În principal, cel mai negativ factor s-a dovedit a fi capacitatea limitată de identificare, împreună cu partenerii internaționali, a nevoilor reale și de schițare a celui mai adecvat program de acțiune.

Cea de-a patra Conferință internațională privind drepturile femeii (Beijing, 1995) a jucat un rol special în promovarea egalității de șanse în țara noastră. Pe de o parte, s-a conturat mecanismul instituțional național de promovare a femeii, iar pe de altă parte, în baza semnării platformei de la Beijing de către reprezentanții guvernului român, a fost dezvoltat un plan național de acțiune pentru promovarea femeii.

Totodată, România a beneficiat de o ofertă bogată de programe de sprijin oferite de organismele internaționale.

Încă din 1990, în România a funcționat Reprezentanța Specială UNICEF, care a sprijinit o serie de programe și proiecte în beneficiul mamei și copilului.

PNUD a dezvoltat un program comprehensiv de promovare a egalității de șanse, mai ales după Conferința de la Beijing. Cele mai importante inițiative au fost: sprijinul guvernului în dezvoltarea și implementarea Strategiei naționale și planului de acțiune pentru egalitatea de gen, producerea unei cărți care trece în revistă situația femeii în România (*Statutul femeii în România, 1997-1998*, PNUD, 1999) și lansarea a două proiecte: un proiect pilot, "Abilitarea economică a femeilor din zonele rurale în România (1998-2001)", și Proiectul statisticilor de gen (1999-2000).

Organismele regionale, Uniunea Europeană prin programul PHARE și Consiliul Europei au sprijinit o gamă largă de programe în acest

domeniu. Principala direcție de acțiune a fost creșterea conștientizării și sprijinului pentru dezvoltarea organizațiilor neguvernamentale.

USAID este principala sursă a unor programe comprehensive privind sănătatea reproducerii, dar a sprijinit și alte programe, fie direct, fie prin alte organizații internaționale ca, de exemplu, UNICEF.

ILO a oferit suport tehnic în special pentru dezvoltarea legislației muncii.

Câteva guverne occidentale și guvernul Japoniei au oferit, de asemenea, sprijin pentru unele programe. Și încă un exemplu: programul olandez MATRA a sprijinit un pachet de cursuri privind egalitatea de șanse și problematica femeii – cu centrare pe femeia jurnalist.

Sprijinul agențiilor internaționale s-a simțit la mai multe niveluri. Primul nivel, în care rezultatele s-au văzut mai rapid, este dezvoltarea legislației. Al doilea nivel este sprijinul dezvoltării instituțiilor publice, a capacităților statului de a dezvolta și implementa strategii și programe. Al treilea nivel se referă la dezvoltarea societății civile și a capacității acesteia de a se organiza și a deveni un factor activ în procesul de dezvoltare socială.

Ca o concluzie generală, putem spune că intervenția agențiilor internaționale și regionale a avut un efect pozitiv. A accelerat substanțial modul legislativ, instituțional și cultural de abordare a problemei.

A existat o convergență globală între procesul de promovare a femeii la nivelul instituțiilor internaționale și regionale și dinamica socială și culturală a societății românești. Pe fondul acestei convergențe generale, pot fi totuși detectate unele curențe de perspectivă și mai ales de stabilire a priorităților.

Totodată, pot fi detectate unele probleme în absorbția nediferențiată a sprijinului internațional, cu efecte adverse asupra eficienței.

Sectorul neguvernamental

Sectorul neguvernamental a jucat un rol important în conștientizarea problematicii femeii la nivelul opiniei publice, în identificarea surselor de discriminare a femeii, în mobilizarea opiniei publice. Și-a câștigat rolul fundamental de partener al instituțiilor naționale și internaționale, promovând interesele femeilor în diverse sectoare sociale. În același timp, sectorul neguvernamental a devenit o școală importantă în lansarea unor femei mai active în arena publică.

Moștenirea regimului socialist a fost cu totul negativă în acest domeniu al sectorului neguvernamental. Singura organizație de femei acceptată de regimul socialist era o instituție cu o funcție pur simbolică: de a ilustra importanța acordată femeilor de către regim. Mai ales în ultimul deceniu al regimului socialist, organizația națională a femeilor nu a mai avut nici o acțiune reală de promovare a femeii, menținându-se doar cu un rol propagandistic, decorativ. Nu e de mirare că după revoluția din 1989 organizația s-a dizolvat de la sine. Slabele încercări de a o reînființa au fost reprimare cu ostilitate.

Imediat după 1989, au apărut o serie de organizații neguvernamentale de femei, atât la nivel local, cât și la nivel național. Putem distinge trei tipuri mari de astfel de organizații: organizații care promovează drepturile femeii, organizații profesionale în diferite domenii ca: femei avocați, femei manageri, femei jurnaliste, și organizații de caritate.

Un raport recent publicat de PNUD – România (*Statutul femeii în România, 1999*) releva 54 de organizații neguvernamentale pe probleme de gen: 26 au ca obiectiv promovarea femeilor (unele dintre acestea dezvoltându-se pe linie profesională: avocatură, jurnalism, afaceri, medicină – medici și asistente); 4 pe drepturile omului; 2 - studii de gen, iar restul – asistență socială. Este important să adăugăm aici activitatea unor organizații privind drepturile omului, care sunt active și în promovarea drepturilor femeii.

Putem identifica 4 domenii în care organizațiile neguvernamentale de femei s-au dovedit mai mult decât eficiente:

- a. Promovarea drepturilor omului în procesul legislativ. Cele mai importante contribuții au fost produse în procesul de dezvoltare a noii legislații.

În ultimii ani, din ce în ce mai frecvent, multe forumuri ale organizațiilor neguvernamentale au adoptat propuneri de îmbunătățire a legislației relevante pentru situația femeii. Parlamentul și guvernul au cerut opinia ONG cu privire la diverse probleme, din păcate nu îndeajuns de sistematic. Am putea menționa unele cazuri semnificative. În 1997, Comisia Parlamentară pentru Promovarea Drepturilor Omului a invitat organizațiile de femei să-și exprime opinia cu privire la un proiect de lege privind scoaterea avortului în afara legii (proiect promovat de un membru al parlamentului, din PNȚCD). Ca urmare a discuțiilor, proiectul a fost respins. Proiectul de lege cu

privire la legalizarea prostituției a fost, de asemenea, supus discuțiilor unor organizații de femei.

Mult mai puține activități ar putea fi citate în promovarea drepturilor omului în context real. Unele ONG oferă consultații juridice pentru rezolvarea unor probleme personale, dar acest tip de activitate este mai degrabă o excepție. De exemplu, în cadrul Centrului Pilot pentru Protecția Victimelor Violenței Intrafamiliale (organizat de MMPS în București), două ONG specializate în drepturile omului au oferit consultanță femeilor în nevoie. Nu putem cita nici o intervenție într-un caz paradigmatic de violare a drepturilor vreunei femei.

- b. Promovarea intereselor femeii în sfera profesională. Unele dintre cele mai active organizații de femei s-au dezvoltat în domeniul profesional. De exemplu, organizația femeilor jurnaliști a făcut eforturi semnificative să sporească sensibilitatea cu privire la probleme de gen în mass-media. Organizația moașelor a fost foarte activă în relansarea acestei profesii, eliminate în timpul perioadei socialiste, și în asigurarea unui rol important moașelor în promovarea sănătății reproductive. Organizația femeilor de afaceri este foarte activă în promovarea femeilor în aceste domenii.
- c. Studii de gen. Sunt două organizații active în acest domeniu. Au publicat o serie de cărți și reviste. Societatea pentru analize feministe "Ana" a început să publice un jurnal profilat pe studii feministe și a întreprins o serie de studii cu privire la prezența femeii în manualele școlare.
- d. Asistență socială. Cele mai multe organizații de femei au ca principală activitate sănătatea reproducerii, prevenirea abandonului copilului, educarea tinerelor fete, asistența socială a vârstnicilor etc.

În ciuda dezvoltărilor semnificative care au avut loc în ultimii ani în ONG de femei, există un sentiment general că acestea sunt confruntate cu o serie de crize de dezvoltare și au dificultăți serioase de depășit pentru a atinge o maturizare reală.

Mass-media prezintă față de problematica femeilor o paralizie similară cu cea a sectorului guvernamental și neguvernamental

Pe ansamblu, mass-media nu a reușit să articuleze problematica globală a femeii în perioada de tranziție. Mesajul mass-media oscilează între înregistrări neputincioase ale cazurilor individuale în care femeia este victimă și imaginea femeii ca obiect de consum sexual. Ea este însă puțin pregătită pentru a contribui la formularea la nivelul conștiinței colective a problemelor generale ale femeilor în societatea românească contemporană și cu atât mai puțin la cristalizarea unei agende de acțiuni social-politice și culturale în acest domeniu.

O parte importantă a mass-media (radioul public, revistele săptămânale, mai ales cele dedicate publicului feminin) acordă un spațiu destul de larg discutării problemelor curente ale femeii, mai ales a celor legate de propria îngrijire, de modă, gospodărie, de problemele sentimentale. Problemele egalității de șanse, situațiile de discriminare sau problemele grave social-economice ale femeii sunt practic neacoperite. Și mass-media pare a lua mai degrabă în considerare problemele clasei mijlocii și a ignora situația gravă a segmentelor sărace, marginale, afectate de severe procese de dezagregare socială.

Deficit de problematizare a situației femeii la nivelul conștiinței publice

Există un deficit cronic de problematizare a situației femeii, atât la nivel global, cât și sectorial. Deficitul se manifestă atât în definirea colectivă a problematicii femeii în societatea românească contemporană, a surselor și factorilor care o produc, cât și a strategiilor de abordare a ei. Conștiința publică, lipsită de aportul principalilor formatori de opinie - partidele politice, sectorul neguvernamental, presa - pare să resimtă gravitatea și complexitatea problemelor cu care femeia se confruntă, dar nu reușește decât marginal și fragmentar să definească în mod sistematic contururile acestei problematici și să articuleze strategii de acțiune.

Percepția confuză a problematicii femeii, a naturii și cauzelor proceselor care afectează advers situația femeii, dar mai ales incapacitatea de a identifica soluții au ca efect generarea, la nivelul întregii colectivități, **a unei toleranțe inacceptabil de ridicate** față de cazuri grave de încălcare a drepturilor umane ale femeii, de deficit sever al politicii atât de promovare a egalității de oportunități, cât și de suport al femeilor în dificultate. Se

poate detecta o anumită paralizie a colectivității față de agravarea situației femeii în anumite segmente ale comunității, a exploziei în anumite zone ale societății a situațiilor de încălcare a demnității elementare a femeii.

Explozia brutală a problemelor economice cu care întreaga colectivitate se confruntă, incertitudinea și nesiguranța generate de o tranziție confuză și slab performantă sunt explicații pentru care problemele femeii tind să fie trecute într-un con de umbră.

Există o relație de întărire reciprocă între deficitul de problematizare a condiției femeii la nivelul conștiinței publice și atenția unilaterală acordată femeii în mass-media, de către actorii politici și organizațiile neguvernamentale. Este nevoie de un efort comun și concertat de problematizare. În acest efort, cercetările, inclusiv cele statistice de genul celor pe care a început să le realizeze Comisia Națională de Statistică, asupra situației femeii trebuie să susțină un proces colectiv, politic, dar și social-cultural, de problematizare a condiției femeii și de constituire a instrumentelor mentale și instituționale de acțiune.

Dezvoltarea de strategii și instrumente de acțiune este vitală inclusiv pentru procesul colectiv de problematizare. Paralizia în faza de acțiune, deficitul de instrumente de acțiune afectează negativ însăși conștientizarea problemelor, generează chiar o tentație de negare a problemelor sau cel puțin de diminuare a importanței lor. Imaginația acțională este un factor crucial al conștientizării problemelor.

Strategii de punere a problematicii femeii pe agenda colectivității, inclusiv pe cea politică

Abordarea consensuală versus confrunțională. În abordarea problematicii femeii, inclusiv în ceea ce privește problema reprezentării femeii în poziții de decizie, colectivitatea pare a favoriza un model consensualist mai degrabă decât unul confrunționalist. Teoriile feministe extreme - care tind să ofere o imagine a unei societăți patriarhale, conflictualiste, bazate pe o structură de interes de tip joc cu sumă nulă, pe avantaje pentru bărbați prin oprimarea femeilor, cu concluzia că orice succes pentru îmbunătățirea situației femeii se obține prin lupta femeii împotriva bărbaților - nu par să fie populare în România în momentul actual. În contrast, modelul jocului cu sumă nenulă pare a domina starea de spirit: ambele părți pot câștiga, dar și pierde împreună. Multe probleme ale femeilor sunt și ale bărbaților. Drepturile femeii pot constitui un teren de

cooperare și suport reciproc. În acest model, bărbații pot fi ei înșiși aliați pentru un program de suport pentru femei. Desigur, problemele femeilor sunt mai aproape de femei. Acestea pot să atragă atenția asupra propriilor probleme, dar se poate mobiliza un suport general pentru soluționarea lor. O reaşezare a rolurilor, în special în familie, nu se face de la sine, ci bazată pe un consens unanim. Dar și aici s-au declanșat schimbări importante și au loc continuu schimbări, printr-un proces complex de conflict/negociere/înțelegere reciprocă. Alături de acceptarea cvasitotală a dreptului femeii de participare economică independentă la propria carieră, alături de schimbări în aranjamentele de roluri tradiționale în familie, există și puternice patternuri tradiționale care nu dispar peste noapte.

În fapt, promovarea social-economică a femeii reprezintă un component important al obiectivului mai general al modernizării societății românești, susținut, fără deosebire de sex, de peste un secol și jumătate, de forțele progresiste din România.

În contextul unei asemenea opțiuni, instrumentele coercitive de promovare a femeii, ca de exemplu, sistemul cotelor, nu sunt agreate. Mai degrabă formele organice, bazate pe conștientizarea necesității continuării schimbării poziției femeii și dezvoltarea capacităților acesteia de a pătrunde în noi sfere ale activității social-economice sunt agreate. O asemenea abordare este de natură, la rândul său, a întări consensul. În plus, ca o reacție față de cenzura ideologică a socialismului, se manifestă o repulsie instinctivă față de abuzurile "corectitudinii politice", ca de exemplu, promovarea unui limbaj non-sexist, neutru sexual etc.

Și într-adevăr, dacă analizăm configurația cultural-instituțională a societății românești, putem fi siguri că nu modelul confrunțional este popular. Inegalitatea de șanse a femeii cu bărbatul nu mai este, în România actuală, un efect al unui mod omogen, dominat de organizare social-culturală tradițională, al unor mentalități tradiționale dominante. În acest caz, manifestări confrunționale ar fi de așteptat. În fapt, configurația cultural-instituțională dominantă pare a fi suficient de receptivă la rezolvarea acestei probleme. Mai ales cultura segmentului modernizat al colectivității este deschisă la acceptarea unei redefiniri a poziției femeii, deși rezistențe ale unor mentalități tradiționale continuă să existe. Discriminarea femeii pare pentru cultura modernă a reprezenta o tendință venită din străfundurile tradiției, asociată mai degrabă cu un sentiment de jenă și de disimulare a ei. Pe de altă parte, ea apare într-o formă caricaturală și mai de neacceptat în manifestările segmentului mai puțin modernizat al colectivității, cu care elita modernizatoare a inițiat de mult un program de schimbare. Mentalitatea,

configurația instituțională sunt factori cheie în problematizarea politică a unei probleme reale. Dacă există rezistențe la acest nivel în acceptarea problemei și găsirea de soluții, procesul politic va lua o configurație confrunțată. Dacă, dimpotrivă, configurația cultural-instituțională este tolerantă sau chiar favorizantă, procesul politic poate lua mai degrabă o orientare consensuală și cunoaște un ritm rapid, fără crize. Sunt numeroase argumente care ne fac să credem că, în ceea ce privește situația femeii, în România, în momentul de față, cea de-a doua situație este reală.

Pare a fi mult mai eficace creșterea vizibilității publice a femeii, cu problemele sale specifice, în calitate de **partener**, evitându-se excesele de militantism unilateral. Proba maturității activismului feminin pare a sta în capacitatea, deja probată în multe situații, a promovării unui **parteneriat multiplu**. Este vitală dezvoltarea capacității de a atrage bărbații ca parteneri în procesul de soluționare a complexelor probleme ale femeii, cât și de participare a femeii, alături de bărbat, la soluționarea problemelor complexe generale ale societății actuale.

Politici sociale de suport pentru femeile aflate în dificultate

O politică eficace de promovare a egalității de oportunități și de asigurare a respectării drepturilor femeii trebuie susținută de o politică socială de suport, coerentă și accentuată.

În primul rând, este necesară o revizuire a complexului măsurilor de suport pentru femei, a modului în care situația femeii este afectată de diferitele politici sociale sectoriale, în vederea promovării unei politici echilibrate, care să acopere întreaga gamă de probleme.

În al doilea rând, este nevoie de revăzut prioritățile în politica socială, diferitele analize sugerând faptul că problemele femeilor în diversele lor ipostaze (de exemplu, cea de mamă) au primit o atenție mult mai redusă decât alte probleme.

În al treilea rând, sistemul de servicii de asistență socială trebuie să devină un sistem de suport esențial în compensarea vulnerabilității ridicate a femeii în societatea contemporană. Fără un sistem public de servicii de asistență socială coerent și de un profesionalism ridicat, bazat pe resurse adecvate, multe dintre riscurile asociate condiției femeii rămân necompensate. Dacă este vitală dezvoltarea serviciilor de suport în situații limită (violență, lipsă de locuință, mame singure), tot atât de necesară este

dezvoltarea serviciilor de **prevenire, terapie și recuperare**. Asistarea în momentele și situațiile dificile de către specialiști competenți, cu resurse profesionale și materiale adecvate, este o condiție de bază a unei politici eficiente de suport.

Maturizarea sectorului neguvernamental

- Creșterea competenței sale în identificarea problemelor femeilor în diferite sfere de viață și segmente ale colectivității.
- Creșterea competenței sale în a imagina soluții practice.
- Creșterea capacității sale de a coopera cu diferite instituții și organizații, de angajare în sisteme complexe partenariale.
- Stimularea dezvoltării de organizații de femei la nivelul comunităților locale: "grass-roots organizations". Segmentele cele mai defavorizate ale femeilor trebuie sprijinite să se organizeze și să stabilească parteneriate cu autoritățile locale și alte organizații. În acest fel, femeile pot deveni factori activi ai proceselor de dezvoltare comunitară.

MECANISMELE SOCIALE ALE DEZVOLTĂRII COMUNITARE

- Studiu de caz al comunității Zăbrăuți, București -

Cătălin ZAMFIR
Cosima RUGHINIȘ

Problematică și metodologie

Lucrarea de față se bazează pe o activitate de cercetare începută în vecinătatea străzii Zăbrăuțiului în vara anului 1998. De atunci și până la începutul anului 2000 am observat schimbările din comunitate, inițiate și catalizate de programul pilot al Programului Națiunilor Unite pentru Dezvoltare (PNUD) de combatere a sărăciei. De-a lungul acestei perioade am realizat peste o sută de interviuri individuale semistructurate și nestructurate cu locatarii comunității, precum și interviuri de grup¹ cu locatarii și vecinii zonei. Am discutat, de asemenea, cu cei implicați de pe diferite poziții în proiectul PNUD².

¹ Cele trei interviuri de grup – cu femei și bărbați din Zăbrăuți și locatari din imediata vecinătate a zonei – au fost realizate în colaborare cu colegul nostru Marian Preda.

² Le mulțumim celor care au avut amabilitatea să stea de vorbă cu noi: dl M. Roman – manager de proiect PNUD, dl V. Dobrescu – coordonatorul programului de combatere a sărăciei PNUD, dl Th. Kleininger – managerul programului PNUD de combatere a sărăciei, dl Iofciu – viceprimar, Primăria Sectorului 5, dl Ciupercescu – directorul Departamentului Social al Primăriei Sectorului 5, dl S. Diaconescu, director al Departamentului pentru Protecția Copilului din Primăria Sectorului 5, dl P. Abraham – profesor de legislație în domeniul social general, fost comandant al Poliției Române, dl Boboleanu și dl Bușe - lideri ai comunității, dna S. Fumărel - responsabil UNICEF pentru programele de educație, dna Șovar - responsabil al programului UNICEF de educație în Zăbrăuți, dr. Dobre - responsabil cu asistența medicală a locatarilor din zona Zăbrăuțiului la dispensarul local, directorul Școlii nr. 136 și învățătoarea de la clasa experimentală cu copii din Zăbrăuți, directoarea grădiniței la care sunt înscriși copiii din Zăbrăuți.

Pe parcursul cercetării am încercat să detectăm mecanismele sociale care influențează procesul de dezvoltare comunitară inițiat de PNUD. Am urmărit atât interacțiunea comunității cu autoritățile publice (primărie, poliție, școală, dispensar etc.), cât și constituirea propriu-zisă a Zăbrăuțului ca o comunitate coerentă: organizarea politică, administrarea bunurilor comune, strategiile individuale de răspuns la diferitele probleme.

Scurtă prezentare a comunității

Zăbrăuțul reprezintă în prezent o combinație între o situație socială unică cu evoluție pe parcursul a nouă ani și consecințele intervenției PNUD. Această intervenție a contribuit esențial la transformarea vecinătății Zăbrăuțului într-o comunitate propriu-zisă. Ca urmare a programului desfășurat în zonă au fost practic construite și articulate interese și resurse comune.

Zăbrăuțul este o arie aflată între zona centrală a Bucureștiului și cartierul Ferentari, unul dintre cele mai sărace din capitală. Ea cuprinde opt blocuri, foste cămine de nefamiliști. În 1989 acestea au fost evacuate și propuse spre demolare, dar după revoluție planurile au fost uitate. Încă din primele luni ale anului 1990 blocurile au început să fie ocupate clandestin de persoane în căutarea unei locuințe.

De-a lungul primilor șase ani care au trecut din 1989, unele dintre blocuri au devenit proprietatea Regiei metroului METROREX și ulterior proprietatea privată a locatarilor. Un alt bloc reprezintă un centru de îngrijire pentru copii, aparținând Fundației Joanna House. Patru dintre clădiri au rămas însă fără un proprietar legal și au devenit obiectul proiectului PNUD în 1996. Ele împreună cu locatarii lor reprezintă și subiectul lucrării de față, având o situație cu totul deosebită față de celelalte imobile.

Apariția comunității din Zăbrăuți

Procesul social mai general care a determinat profilul specific al Zăbrăuțului a început în anii '60. Pentru a ameliora criza locuințelor, în condițiile unui program ambițios de industrializare extensivă, una dintre componentele politicii de locuire a reprezentat-o construirea de „cămine pentru nefamiliști”, ocupate mai ales de tineri angajați sosiți din zonele rurale. Aceste clădiri erau menite să fie o soluție temporară: pe măsură ce angajații își continuau cariera în întreprindere și pe măsură ce se căsătoreau, urmau să primească un apartament.

Aceste blocuri conțineau mici garsoniere cu baie și bucătărie. Calitatea construcției era mai degrabă scăzută și spațiul locuibil era redus. La sfârșitul anilor '80 s-a decis ca multe dintre aceste blocuri să fie demolate. Uzura și calitatea lor scăzută făceau ca reabilitarea lor să fie foarte costisitoare. În 1989 locatarii au fost evacuați și blocurile au fost șterse din registrele de proprietate ale întreprinderilor, fiind programate pentru demolare. Proiectul a fost însă dat uitării după revoluție. O dată abandonate, degradarea clădirilor a continuat. Ușile, ferestrele, instalațiile sanitare au fost furate sau distruse.

După 1990, Bucureștiul a fost afectat de o cerere foarte mare de locuințe, în contextul unei oferte relativ scăzute. Acest dezechilibru stă și la baza formării comunității din Zăbrăuți. În primăvara anului 1990 clădirile au început să fie colonizate clandestin de noi locatari în căutarea unui adăpost. În multe cazuri, aceștia veneau din alte regiuni ale țării, atrași de relativa prosperitate a capitalei. Mulți dintre ei erau tinere cupluri în căutarea unei locuințe, deși nu sunt rare nici cazurile de persoane care și-au pierdut locuința - ca urmare a divorțului, înșelăciunii, dificultăților financiare etc. Majoritatea noilor locatari sunt romi, de diferite neamuri. Eterogenitatea populației este foarte ridicată, variațiile etnice, de origine, ocupaționale, de venit și stil de viață fiind semnificative.

- **Și majoritatea de unde au venit aici?**

- E, e amestecătură, sunt și țigani...

- **Cam din ce zone? Din București, din provincie?**

- Din toate părțile, Roșiori, Alexandria, Măgurele...

- De exemplu, în P8 spoitori, P4 ursari, P3 turci, P2 țigani, sunt toate categoriile...

- Eu sunt romanizat.

- Țiganii romanizați, care suntem romanizați, ne spun spoitorii lăieși, adică lăieș pe țigănește înseamnă țigan romanizat - ăla a fost la școală, a fost educat.

- ăsta e lăieș, ăsta care nu știe țigănește.

- Sunt și mulți spoitori care muncesc la mătură... te înțelegi cu ei de te ungi la rană.

(Interviu de grup cu bărbații, Zăbrăuți)

- În clasa a VIII-a a murit vecina aia care m-a ținut și a rămas copiii. De acolo copiii, dacă dânsa a murit, n-a mai avut ce să-mi facă. Și bună plecată am fost pe drumuri. Am dormit prima dată în gări; de la Bacău până am ajuns la București numai din gară în gară am dormit. Vreo cinci ani la rând am stat așa. (...) Am avut o rochiță, am ținut-o pe mine trei ani la rând. P-aia o țineam, vă închipuiți, n-aveam unde s-o spăl, n-aveam cu ce s-o cos, n-aveam unde. Și după trei ani de zile a început să mă cunoască lumea și a început să mă ajute:

mai c-o fustă, mai c-o rochie, mi le strângeam în subsol la metrou. De-acolo de la metrou m-am cunoscut cu bărbatu-meu și el m-a înțeles în situația care am fost și am ajuns aici.

- Cum ați ajuns aici?

- Tot așa ne-a îndrumat și pe noi cineva, tot printr-o cunoștință de-a lui bărbatu-meu. Până să mă ia bărbatu-meu, părinții lui trăiau împreună, și vă dați seama: el român, eu țigancă, sub nici o formă nu mă putea aprecia. Și în timp, știind situația mea, pe unde-am fost și ce-am făcut. Un apartament a avut, un apartament cu trei camere, a avut situație bună, bine, au fost o familie cât de cât...

(Interviu cu o femeie tânără din Zăbrăuți)

Inițial, camerele erau goale și disponibile. Noii locatari au atras treptat și rude, prieteni, cunoștințe. Pe măsură ce clădirile se ocupau, camerele au devenit obiectul unui **comerț informal**. Desigur, numai dreptul de ocupare a camerei putea fi efectiv tranzacționat, deoarece nu exista un proprietar propriu-zis al camerelor.

Un nou venit găsea în Zăbrăuți patru pereți, pe care trebuia să-i transforme într-o cameră. Nu exista nici una dintre facilitățile mediului urban – apă curentă, electricitate, gaz - și nici chiar canalizare.

- În momentul când ne-am măritat, am stat la chirie un an de zile în Rahova. Am stat un an de zile, femeia era plecată din țară, și când a venit a zis să ne căutăm în altă parte că nu mai aveam loc. Și după aia am luat-o așa, să caut cu chirie. Cineva m-a informat că este aicea garsoniere cu chirie – deci m-a trimis în partea ailaltă, dar eu am venit greșit. Și era o babă cu semințe care vindea, și zic, e vreo cameră de-nchiriat pe aici? Și zice, cică, nu e maică aici de-nchiriat, aicea să cumperi, dacă vrei. Și zic, cât costă? 100 de mii. Și când am auzit 100 de mii... eu plăteam 80 de mii chiria! Și când am auzit m-am surprins. Și când am venit a doua zi să vorbesc cu proprietarul care era aicea, mi-a zis că o sută de mii... Am intrat, n-avea uși, n-avea geamuri... Am cumpărat și astea, deci m-a ajuns la 500 de mii. Tot de la el am cumpărat, deci nu noi, vechi așa... linoleu pe jos, deci tot ce trebuie. Am cumpărat veceu, că nu era nici veceu, chiuvetă și astea. Și pe urmă am stat. Am stat o lună de zile, după care noi nu eram obișnuiți cu lumea de-aicea, înjura, vorbea, țipa, după aia m-am dus să caut iar cu chirie.

- Ați vrut să plecați de-aici?

- Da, am vrut să plec iar de aici, că mi s-a părut nu știu cum.

- Și soțul a fost de acord, și el voia să plece?

- Păi el, tocmai el, că nu i-a plăcut. Eu am zis că stau. Când am auzit că... deci se plătește 10.000 întreținerea, și asta, mă gândeam la bani mai mult. Dar el n-a vrut. Și m-a trimis să-mi caut cu chirie. Am căutat, n-am găsit... El n-a căutat, n-avea timp... deci venea târziu de tot. Și la un moment dat am stat. Am zis că plecăm, că plecăm, și la un moment dat ne-am obișnuit, și n-am mai plecat.

(Interviu cu o tânără femeie din Zăbrăuți)

Comunitatea din Zăbrăuți a apărut deci după 1990. Este vorba însă mai degrabă de un **flux** decât de o comunitate propriu-zisă, deoarece numărul persoanelor care pleacă și sunt înlocuite de nou veniți era și încă a rămas destul de mare.

Șansa (re)întemeierii unei vieți de familie autonome

Apariția Zăbrăuțiului este strâns legată de schimbările suferite de societatea românească după căderea comunismului. Prosperitatea relativă a Bucureștiului atrage tineri în căutare de oportunități; criza locuințelor îi determină să improvizeze soluții. Zăbrăuțiul a reprezentat o astfel de soluție. În condițiile dispariției posibilității de obținere a unei locuințe cu chirie din fonduri publice și al exploziei prețurilor pe piața liberă, posibilitatea ocupării unui apartament gratuit sau cu un preț extrem de redus (de cel puțin zece ori mai scăzut decât cel al pieței) a reprezentat o soluție nesperată pentru multe familii, dintre care multe se confruntau cu o sărăcie severă.

Majoritatea locatarilor din Zăbrăuți sunt tinere familii. Pentru ele, Zăbrăuțiul a reprezentat șansa de a locui în București pe cont propriu, separat de părinți și socri. Alte familii au venit aici după o experiență traumatizantă de sărăcire brutală, sfârșită cu pierderea propriei locuințe.

Mutarea în Zăbrăuți este trăită de aceste cupluri ca un moment esențial în (re)constituirea lor. Pentru familiile tinere, ea a însemnat și un fel de **ritual al autonomizării**: începutul vieții lor adulte propriu-zise. Pentru familiile care au fost lovite brutal de sărăcire, venirea aici a reprezentat șansa nesperată a unui nou început.

Crearea unei ordini prin efort propriu

În povestea propriei vieți, motivul *așezării* în Zăbrăuți ocupă un loc central. Toți locuitorii evocă momentul original când au ajuns aici și au găsit numai patru pereți goi. Amenajarea camerei ca *locuință* este o operă comună a familiei, devenind astfel un moment mitic de *întemeiere*, consacrat ca entitate constitutivă a vieții actuale: un act curajos de ruptură cu o lume lipsită de speranțe, de instaurare a unei ordini umane, în ciuda condițiilor extrem de vitrege. Extrem de modesta locuință nu pare a reprezenta o valoare doar pentru faptul că a fost obținută ieftin. Ea este un semn al uneia dintre puținele reușite certe ale vieții, o mărturie a propriei capacități de a impune ordinea proprie într-o viață dezorganizată de intervenția brutală a forțelor exterioare ostile. Ea a fost trăită ca o experiență de neuitat și ca unul dintre puținele puncte de sprijin pentru stima de sine. În plus, menținerea locuinței, prin legalizarea ocupării ei,

reprezintă pentru cvasimajoritatea locuitorilor de aici punctul de sprijin fundamental pentru construirea unei vieți normale. Pierderea ei echivalează cu recăderea în disperare.

- **Cum ați ajuns dvs. aici?**

- *Păi în primul rând, v-am spus, stăteam cu părinții, când la ai mei, când la ai lui. Dar nu ne-am înțeles niciodată cu ei. Deci au fost probleme. După 5 ani de zile un coleg de-al lui de serviciu ne-a spus – deci el aicea stătea. Și-am venit să vedem. Cu toate că nu ne-a plăcut, vă dați seama, când am venit să vedem, m-a bufnit plânsul, am zis, într-o cameră, ce facem? Și până la urmă ne-am apucat. Am zugrăvit, am făcut curat și ne-am mutat, că n-aveam încotro. Altă posibilitate nu era, decât să ne despărțim, eu să rămân cu copiii la ai mei, el să plece la... Și plus că ne-am și realizat. Că singuri e altceva, nu mai îți pune întrebarea ce-ai făcut cu banii, ce-ai... Așa ne-am realizat singuri și-am făcut ce-am putut noi.*

- **Și când ați venit aici cum arăta casa?**

- *Foarte oribil! Deci în primul rând mizerie, era tot astupat, fără geamuri, fără uși, fără veceu, exact nimic-nimic. Deci pereții.*

(Interviu cu o tânără femeie din Zăbrăuți)

Observatorul extern este șocat de discrepanța totală dintre propria sa percepție și percepția membrilor comunității. Pentru el, locuințele din Zăbrăuți reprezintă un caz șocant de mizerie urbană, fără nici o perspectivă de ameliorare. Pentru locuitorii din Zăbrăuți, deținerea acestor "văgăuni", cum au fost numite de un reprezentant al PNUD, a reprezentat un noroc puțin sperat, pentru care merită să lupte cu toată energia. Este singura șansă a unei vieți mai bune și o confirmare a unuia dintre puținele succese din viață. Mulți locuitori de aici invită cu mândrie pe vizitatori să vadă cum au reușit să-și amenajeze propria locuință. Specialiștii din serviciile publice sunt siguri că acest grup de blocuri nu are, din punct de vedere tehnic, nici un viitor. Singura soluție este demolarea. Pentru locuitorii Zăbrăuțiului însă, viitorul lor este condiționat cu disperare de continuarea locuirii aici.

Mecanisme sociale în Zăbrăuți: cetățenia

De la înființare și până la intervenția PNUD, Zăbrăuțiul a fost o comunitate practic exclusă din rețelele cetățeniei, ai cărei locuitori simțeau că au un statut de paria. În mare măsură această marginalizare era consecința **locuirii clandestine**. Aceasta era originea unor probleme complexe care se agravau într-un cerc vicios, menținând comunitatea într-o poziție socială periferică.

Raidurile poliției

Percepția poliției este că vecinătățile de tipul Zăbrăuțului oferă o ascunzătoare delincvenților căutați pentru faptele lor și, de asemenea, oferă un spațiu de manifestare pentru diferite fapte antisociale. Din această cauză, raidurile poliției au fost mult timp foarte frecvente. Persoanele găsite fără acte de identitate sau suspecte erau duse la secție pentru identificare. Pe lângă acest lucru, raidurile se soldau și cu multe amenzi pentru locuire clandestină, pentru toți cei prinși fără mutație în buletin. Primele mutații au apărut însă de abia în vara anului 1997, o dată cu primele contracte. Până atunci, era imposibil ca vreun locatar să își legalizeze locuirea.

Raidurile poliției au menținut o stare continuă de **insecuritate a locuirii**. Amenzile apar în interviuri ca o nemulțumire sistematică. Locatarii se simțeau prinși între revendicările poliției și cele ale primăriei, neavând nici o putere în a-și îmbunătăți prin propriile forțe situația. Contractele nu puteau fi inițiate individual, ci numai instituțional.

Deși recunoșteau o oarecare legitimitate a intervenției poliției, locatarii se plâneau de faptul că aceasta pedepsește nediscriminatoriu:

- *Poliția ne-a hăituit exact ca pe niște animale, sau ca pe timpul indienilor, cum erau... Te scoală la 6 dimineața, la 4, la 5, vine te ia, te duce acolo, amprente, amenzi – că fără spațiu, fără nimic. Dar ei când deja știe și au acolo acte... Ne-au dat amenzi începând de la 10.000, că atât era valoarea atunci, 10.000 era o groază de bani. A început la 70, 35, 70 de mii... amenzile astea intră în planul poliției. Ei au un plan și nu are altfel cum să-l facă. Da, eu zic și sunt de acord că la noi, în blocurile astea – și nu mi-e frică – sunt familii aici-șă care (...) beneficiază de ceilalți. Intră în casă, le fură, amenință, ceva de necrezut. Și eu am curajul să spun la toată lumea. Merită unii oameni să plătească amenzi de genul ăsta, dar cei care face prostii de genul ăsta. Mi-e oare greu să mă duc eu la cineva să-i dau în cap și să încep să țip, bă că dacă nu-mi dai 10.000 acum că te bat, îți dublez... amenzi și de genul ăsta. Sunt de acord ca acești oameni să fie penalizați, dar nu și ceilalți. Dacă 10 oameni din 50 sau 20 sunt vinovați, nu trebuie și ceilalți...*

(Interviu cu un bărbat tânăr din Zăbrăuți)

Oamenii credeau că poliția acționează nu neapărat pentru a împiedica infracțiunile, ci ca să-și facă planul de amenzi. Amenzile pentru locuire ilegală nu li se păreau normale, deoarece nu ei erau vinovați de situația în care se aflau, iar poliția era conștientă de problemele care existau acolo:

- *Oricum dl B. [unul dintre lideri] a rezolvat foarte multe pentru noi: ne-a făcut contractele, cât de cât - înainte plăteam foarte multe amenzi. Venea poliția pe la*

uși... era o amendă foarte mare, 20.000 de lei. Eram într-o zi și eu și soțul la servicii și a spart ușa. Era o femeie și a zis: „Domnule, nu sparge ușa, că femeia nu e acasă și are lucruri”. „Ce lucruri are?” Și a dat cu piciorul în ușă, eu aveam aceea o vitrină cu pahare, mi-a spart tot... A mai spart și la alții ușa și a găsit câteva persoane în casă, care totuși se sperie pentru asta, că le dă amendă, și știind că nu au... Și noi am primit amenzi pentru că n-am avut mutație pe buletin. De fapt n-am știut. Noi când am intrat aceea ne-a mințit ăla că are contract și că n-o să ne dea nimeni afară.

- Dar voi n-ați văzut? Nu v-a dat nimic?

- Nu ne-a dat nimica. Nu știam ce-i ăla contract de casă, pentru prima dată am cumpărat.

(Interviu cu o tânără femeie din Zăbrăuți)

Ca urmare a intervenției PNUD, raziile Poliției s-au diminuat semnificativ, în urma încheierii unui parteneriat în vederea realizării proiectului din Zăbrăuți.

Insecuritatea locuirii

În lipsa unui contract de închiriere, locatarii blocurilor erau vulnerabili la diferite forme de expulzare din camere. Camerele sunt o resursă foarte prețioasă, de care locatarii simțeau că pot fi deposedați în orice moment, cu sau fără justificare legală. Autoritățile înseși puteau decide să evacueze camerele, dar locatarii puteau fi siliți să plece și prin forță sau prin alte presiuni de către alți doritori de locuință. Fiind în afara legii, ei nu beneficiau de protecția acesteia. Locatarii nu se simțeau apărați de poliție și nici de autoritățile locale; dimpotrivă, ei se simțeau victimele acestora.

Lipsa facilităților elementare ale locuirii

În lipsa unui proprietar legal al clădirilor, nu exista motivația unor investiții serioase în infrastructura lor. Mai mult, consumul colectiv și clandestin de resurse, precum apa sau electricitatea, a condus pe termen lung la un impas: datoriile oamenilor s-au multiplicat, în lipsa unui *feedback* dat de posibilitatea reală de plată. Atunci când s-a pus problema legalizării consumului, condiția impusă de întreprinderile furnizoare a fost plata acestor datorii. Sumele au fost foarte mari relativ la posibilitățile familiilor din vecinătate. Familiile nou venite nu înțelegeau de ce trebuie să plătească pentru consumul de un an al locatarilor precedenți. Astfel, situația de ilegalitate a început să se autoperpetueze, spre disperarea locatarilor care au făcut efortul de a plăti suma care le revenea.

Nu numai investițiile de mare amploare au fost împiedicate de lipsa unei situații legale clare, ci și micile investiții individuale sau comune.

- *Actele astea, nu știu ce-om face cu ele. Asta e în primul plan, și scandalurile, le evităm, facem noi ce-om face. Dar... căldura, apa, deci sunt... Să facem ceva și cu actele astea. Deci dacă noi am ști sigur că ne face actele, deci noi – mai sunt și sus câteva familii – am pune mână de la mână și-am mai face ceva pentru bloc. În primul rând, ne-am face poate singuri instalația sanitară, ca să funcționeze cum trebuie. Am intra în subsol, am cumpăra țevă, ne-am pune-o noi, deci am face ceva ca să ne fie mai ușor. Am face scara, sunt destui zugravi, am pune mâna, am zugrăvi, am vopsi scara... Geamuri, uși – ați văzut ce uși avem la intrarea blocului... Când venim seara nici bec la intrare nu e. Dar dacă noi nu suntem siguri... Deci facem un lucru și ce facem, investim niște bani și la urmă... să rămânem... majoritatea chiar și lumina nu și-au plătit-o că ei nu știu sigur. Că ei pe baza asta are o idee fixă, mănâncăăștia banii, eu nu-mi plătesc lumina.*

(Interviu cu o femeie tânără din Zăbrăuți)

Acces problematic la servicii sociale

În condițiile în care asistența medicală, educația și asistența socială sunt realizate în circumscripții teritoriale, absența unei adrese legale sau existența unei adrese legale care nu corespunde cu adresa reală creează probleme insolvabile de acces la aceste servicii. Persoanele din Zăbrăuți nu puteau primi ajutor social de la Primăria Sectorului 5, dacă nu aveau domiciliu stabil în raza acesteia de administrare. În egală măsură, nu-și puteau da copiii la școlile din zonă și nu puteau beneficia de asistență medicală gratuită la dispensarul local. Uneori oamenii aveau probleme și în primitul alocațiilor pentru copii sau a pensiilor.

- *Dispensarul de aici l-au pus pentru noi, ne-a dat voie, că înainte nu primea un copil din zona noastră. Când auzea de Zăbrăuți putea să moară copilul aici.*
- *Mă duceam la medic și mă trimitea la mine în sector.*
- *Sau te trimitea tocmai la țară!*
- *Unde aveai domiciliul stabil.*
- *Acuma, s-au luat măsuri și mai vine și prin zonă doctorul.*

(Interviu de grup cu bărbații, Zăbrăuți)

- *Că eu normal unde-am stat, am stat în Drumul Taberei, acolo am și fetița la creșă. Și din cauza la buletin, că eu am mutația acolo unde... cu toate că eu nu mai stau acolo. Dar, de exemplu, eu nu pot să duc fetița la creșă în sectorul 5, că pe buletin scrie sectorul 6. Deci nu pot, chiar dacă vreau eu s-o duc aici în sectorul 5 că-i mai aproape, nu pot că n-am...*

(Interviu cu o femeie tânără, Zăbrăuți)

- Soția n-a mai lucrat de exact 7 ani de când suntem împreună, n-a mai lucrat deloc. Bine, datorită la copii, la situație. Aș vrea să-i fac și ei un ajutor social – nu pot să-i fac pentru că n-are o adresă sigură. Am alocațiile copiilor, sunt pe adresa veche. Dar să mai prinzi, să pot să iau și eu un ajutor sau ceva, nu pot – că nimeni nu se uită, că sunt cu actele în neregulă. Ar mai fi problemă de exemplu și la mine, că nu mă feresc și știe, de exemplu, și circa de poliție, sunt luat în evidență... Mi s-a expirat buletinul de 2 luni de zile. Deci nu pot să-l fac – mă costă 80.000 numai să mă duc să-l fac la țară, 80 de mii înapoi, vă dați seama.

(Interviu cu un bărbat tânăr, Zăbrăuți)

Unii dintre locatari nu suferă numai de lipsa unei adrese legale, ci chiar de lipsa actelor. Cei care nu au acte au dificultăți financiare în a-și rezolva situația, dar în același timp marginalizarea lor este agravată de lipsa documentelor:

- Păi și eu... nu am adresă aici. Adică am, dar mi-a trecut flotantul, nu mai am... Tre' să mă duc să schimb buletinul acuma, și cum mi-am pierdut certificatul de naștere, tre' să mă duc tocmai la Craiova... și-ți dai seama că mă costă drumul 200.000 dus-întors. Ce mai dau și la certificat, aproape 300.000. Îți dai seama că eu n-am banii ăștia?

(Interviu cu o femeie tânără, Zăbrăuți)

Chiar în condițiile în care accesul este legal posibil, lipsește **capacitatea, competența** de a obține efectiv respectivele beneficii.

- Ați încercat să vă faceți ajutor social?
 - Nu.
 - De ce?
 - Nu știu să umblu. Și când m-am dus pentru copilul ăsta, m-am dus cu altcineva. Cu o vecină de la mine din bloc de acolo, de unde lucrez eu (ca femeie de serviciu, n.n.). Altminteri eu nu știu să umblu. Și a mers cu mine, m-a ajutat – a zis, mă, dacă ea nu știe carte, o lăsăm chiar a nimănui? Mi-a făcut carte de muncă pentru copilul ăsta [ca îngrijitoare pentru fiul handicapat, n.n.]

(Interviu cu o femeie de vârstă mijlocie, Zăbrăuți)

- Și mai știi pe cineva care a luat acest ajutor [un ajutor pentru copii dat de Departamentul pentru Protecția Copilului, n.n.]?
 - Da.
 - De aici?
 - De aici din bloc, nu. Pentru că nu știe să umble, și nu umblă nici ele. Să știi că

să ți-o spun pe aia bună, nici eu n-am știut, m-a dus tot așa o familie din P8 care stă la parter, că are tot așa copii mulți.

(Interviu cu o femeie tânără din Zăbrăuți)

Mecanisme sociale în Zăbrăuți: dezvoltarea prin proiect

În mod paradoxal, excluderea socială a zăbrăuțenilor este asociată cu o centralitate nu mai puțin reală a Zăbrăuțiului în politicile publice locale. Primarul capitalei, primarul și viceprimarul sectorului 5, înalți ofițeri de poliție, înalți funcționari ai ambasadei SUA în București, reprezentanți PNUD, președinți și funcționari ai organizațiilor nonguvernamentale și mai ales reprezentanți ai mass-media au vizitat Zăbrăuțiul, au schimbat câteva cuvinte cu locatarii și au negociat proiecte cu cei doi lideri. Despre Zăbrăuți s-a vorbit la televizor și s-a scris atât în ziare, cât și în săptămânale de cultură. Zăbrăuțenii sunt obișnuiți să fie vizitați, studiați și evaluați și speră constant că situația lor se va îmbunătăți în urma acestor evenimente – care de altfel nici nu mai sunt evenimente, ci au devenit de domeniul cotidianului. Proiectele din Zăbrăuți au dat de lucru nu numai organizatorilor și liderilor, ci și, ocazional, altor locuitori. În general, aceștia au fost selectați de lideri (mai ales în cadrul proiectului PNUD). Totuși, au existat și excepții.

M.G. este una dintre puținele femei care au ajuns să beneficieze de statutul privilegiat al Zăbrăuțiului fără implicarea liderilor, în 1999. Aflând de la o vecină, ea și alte trei tinere femei au ajuns să lucreze într-un proiect de combatere SIDA în Zăbrăuți, finanțat și administrat de o organizație a romilor. M.G. este foarte mulțumită, deoarece activitatea lor este plăcută și bine plătită.

Programul PNUD

Programul pilot de combatere a sărăciei a fost inițiat de PNUD în 1996 și s-a terminat în decembrie 1998. Ca orientare fundamentală, programul urmărea reducerea sărăciei prin dezvoltare comunitară, prin sporirea capacității comunității și a autorităților locale de a-și rezolva problemele. Proiectul PNUD a reprezentat de departe cea mai importantă intervenție în Zăbrăuți.

Proiectul PNUD a avut cinci dimensiuni. Principala sa componentă a vizat **legalizarea locuirii** în Zăbrăuți, prin transformarea celor patru blocuri în “locuințe sociale”, administrate de Primăria Sectorului 5, care să fie închiriate locatarilor lor.

O altă componentă a reprezentat-o **școlarizarea copiilor** din Zăbrăuți, prin înființarea unor clase speciale pentru ei într-o școală din zonă și subvenționarea unor locuri într-o grădiniță cu program săptămânal. Programul s-a adresat, de asemenea, adulților, încercând să le creeze **surse stabile de venit**. În acest sens, s-a înființat “Cooperativa de Consum Zăbrăuți” – care, deși actualmente este legal înființată, este inactivă din lipsă de fonduri. În plus, s-au acordat niște mici credite în vederea susținerii femeilor care intenționau să ofere diverse servicii în comunitate (curățătorie, coafor, cantină etc.). Programul PNUD a adus, de asemenea, îmbunătățiri substanțiale în ceea ce privește **infrastructura**, instalând apă rece curentă într-unul dintre blocuri, curățind subsolurile și zonele dintre blocuri de deșeurile acumulate și reparând sistemul de canalizare. De asemenea, a existat și un program de **planificare familială**, prin care niște tinere femei din Zăbrăuți au fost formate pentru a distribui (gratis) materiale contraceptive în cele patru blocuri.

Dificultăți și rezistențe în realizarea proiectului PNUD

Legalizarea locuirii

Principala dificultate în calea legalizării locuirii a reprezentat-o **lipsa unui proprietar** al clădirilor. Primăria Sectorului 5 a devenit proprietar printr-o procedură judiciară specială, dovedind lipsa unor pretenții de proprietate alternative. O dată reglementată situația de proprietate, a urmat declararea blocurilor ca **locuințe sociale**.

Statutul locuințelor sociale este însă strict reglementat prin Legea nr. 116/1996 (republicată). Unele prevederi ale legii erau în contradicție cu obiectivul dezvoltării comunitare a Zăbrăuțiului. Conform legii, nu pot beneficia de locuințe sociale persoanele sau familiile care, printre altele, „dețin în proprietate o locuință” sau „au înstrăinat o locuință după data de 1 ianuarie 1990”. Unele familii din Zăbrăuți se aflau în această situație. Mai mult, locuințele sociale nu ar fi putut fi acordate persoanelor care nu își dovedeau domiciliul stabil în București, prevedere care afecta un număr semnificativ de mare de oameni, care fie veneau din provincie, fie nu mai aveau acte de identitate. Totuși, dezvoltarea comunitară presupunea

rezolvarea problemelor comunității existente, ale locatarilor aflați acolo, și nu **crearea unei noi comunități** prin expulzarea din motive administrative a locatarilor prezenți și prin înlocuirea lor cu alte familii îndreptățite legal.

Pentru a rezolva problema, primăria a trebuit să se mențină **la marginea legii**, făcând compromisuri cu exigențele stabilizării comunității.

Legea stabilește, de asemenea, că „beneficiarii locuințelor sociale nu au dreptul să subînchirieze, să transmită dreptul de locuire sau să schimbe destinația spațiului închiriat”. Politica primăriei a fost însă de a îngădui mobilitatea locatarilor conform logicii proprii. Primăria nu a inițiat schimbări în vecinătate și nici nu s-a opus lor. De exemplu, o dată ce un nou locatar „cumpără” o cameră în Zăbrăuți, acesta ia legătura cu cei doi lideri, făcând un dosar, și aceștia duc dosarul la primărie spre aprobare, legalizând deci schimbul. De altminteri, în totală contradicție cu prevederile legii, într-una dintre camere funcționează un mic magazin. Nu primăria este cea care selectează locatarii, ci interacțiunea liberă dintre oameni. Practic, este vorba despre o piață de locuințe instituționalizată sub denumirea de „locuințe sociale”.

Legea definește locuința socială ca fiind „locuința care se atribuie cu chirie subvenționată unor persoane sau familii, a căror situație economică nu le permite accesul la o locuință în proprietate sau închirierea unei locuințe **în condițiile pieței**” (s.n). Definiția este, de fapt, aplicabilă în măsura în care camerele din Zăbrăuți au fost practic obiectul unor tranzacții clandestine, în lipsa unor costuri reale impuse de plata apei, electricității, serviciilor de curățenie și a chiriei propriu-zise. Până în prezent camerele din Zăbrăuți nu sunt propriu-zis vândute în condițiile pieței legale, ci în condiții de ilegalitate. Ca urmare a transformării imobilelor în locuințe sociale, primăria va suporta o parte din chirie, dar locatarii sunt cei care trebuie să suporte celelalte consecințe financiare ale legalizării situației lor. Paradoxal, această transformare în locuințe sociale sprijină apariția unei piețe legale de locuințe în Zăbrăuți, contrar spiritului legii.

Legea are însă și prevederi favorabile dezvoltării comunitare în cazul Zăbrăuțului. Cel puțin în principiu, primăria poate rezilia contractele locatarilor în condițiile în care:

- a. chiriașul nu a achitat chiria cel puțin 3 luni consecutiv;
- b. chiriașul a pricinuit însemnate stricăciuni locuinței, clădirii în care este situată aceasta, instalațiilor, precum și oricăror alte bunuri aferente lor, sau dacă înstrăinează fără drept părți ale acestora;
- c. chiriașul are un comportament care face imposibilă conviețuirea sau împiedică folosirea normală a locuinței;

d. chiriașul nu a respectat clauzele contractuale.

În Zăbrăuți nu s-au făcut însă evacuări, deși toate persoanele pe care le-am interviuat, inclusiv cei doi lideri, consideră că este indispensabil ca măcar un număr minimal de aproximativ 20-30 de familii să fie excluse din comunitate.

Legea prevede, de asemenea, un venit maxim pentru chiriașii locuințelor sociale³. În februarie 2000, contractul pentru locuința socială poate fi reziliat în cazul unui venit pe cap de persoană de cel mult 219.780 lei (nivelul scade progresiv pentru familiile cu mai mulți membri). În aceste condiții, **un proiect de reducere a sărăciei într-o vecinătate de locuințe sociale este practic o contradicție în termeni.**

Observăm în Zăbrăuți întretăierea a trei logici diferite de alocare a camerelor. **Logica pieței** este cea originară: dreptul de ocupare a camerei este tranzacționat pe o piață imobiliară informală. Ulterior, PNUD a intervenit cu o logică a **dezvoltării comunitare**. Fără a se opune explicit tranzacționării camerelor, aceasta vizează totuși stabilizarea locatarilor și deci reducerea migrației. Numai astfel poate fi vorba despre o reală comunitate, și nu despre un flux sau o vecinătate teritorială. Legalizarea locuirii s-a făcut în cadrul sistemului de „**locuințe sociale**”, care are o logică proprie.

Aflată la intersecția acestor trei logici diferite, procedura de legalizare a locuirii din Zăbrăuți a fost totuși predominant legată de logica pieței. Nici una dintre prevederile specifice locuirii sociale nu a fost introdusă. Primăria s-a arătat dispusă să urmeze logica dezvoltării comunitare, acordând contracte locatarilor de fapt ai camerelor.

Oscilația continuă între aceste trei logici produce confuzie și anxietate printre locatari. Ei se tem să nu fie evacuați de alte persoane care ar putea obține contract pe camera lor de la primărie sau chiar prin intermediul celor doi lideri.

³ *Locuințele sociale se acordă în cazul în care familia are un venit mediu net lunar realizat în ultimele 12 luni sub nivelul venitului net lunar pe familie pentru care se acordă ajutor social potrivit legii, majorat cu 10 %. Contractul poate fi reziliat dacă venitul familiei depășește cu peste 20% nivelul maxim pentru încheierea contractului (deci un venit de 132% din venitul pentru care se acordă ajutor social).*

Educația

Educația este evaluată de PNUD ca fiind domeniul în care s-au petrecut cele mai importante realizări ale proiectului. Pe parcurs însă PNUD a trebuit să depășească probleme instituționale aparent insolvabile. Copiii din Zăbrăuți nu aveau fișe medicale care să dovedească faptul că au fost vaccinați, iar mulți dintre ei nu aveau nici certificat de naștere.

Doctorul de la dispensarul local și-a amintit de ziua când copiii care urmau să fie înscriși la grădiniță și școală au fost aduși cu autobuzul la dispensar. Pentru a putea fi școlarizați, la insistențele coordonatorului de proiect PNUD, doctorul le-a făcut fișe medicale conform unei declarații pe proprie răspundere a părinților, conform căreia copiii fuseseră vaccinați. Doctorul a caracterizat această procedură ca fiind „total ilegală”.

Problemele nu s-au oprit la aspectul medical. Din punct de vedere teritorial, copiii aparțineau de Școala nr. 114, care însă a refuzat să îi primească – cu excepția celor care aveau părinți salariați. Majoritatea copiilor au fost primiți la Școala nr. 136, precum și la Școlile nr. 2 și nr. 134.

PNUD a trebuit să rezolve și o serie de dificultăți materiale. În spațiul Școlii nr. 136, PNUD a construit (cu forță de muncă din Zăbrăuți) și a mobilat o sală de clasă cu o capacitate de 25 de locuri, pentru copiii din Zăbrăuți. Copiii primesc o gustare la prânz, precum și rechizite și alte ajutoare. PNUD a amenajat și a mobilat, de asemenea, spațiul suplimentar alocat de grădiniță pentru copiii din Zăbrăuți și a găsit finanțare pentru acoperirea cheltuielilor legate de copii (grădinița are program săptămânal și părinții copiilor trebuie să plătească o taxă, exigență practic imposibil de îndeplinit în cazul familiilor sărace din Zăbrăuți).

Crearea de surse de venit

PNUD a inițiat trei proiecte vizând crearea de surse de venit. Principala inițiativă o reprezintă crearea Cooperativei de Consum Zăbrăuți, cu activitate în principal în domeniul construcțiilor. Procedura legală de constituire a cooperativei a durat peste doi ani, depășind așteptările cele mai defavorabile ale tuturor celor interesați. Chiar și după ce și-a obținut statutul legal, cooperativa a rămas inactivă din lipsă de fonduri. PNUD a oferit cooperativei utilaje de specialitate și capitalul social minim, dar membrii cooperativei mai au încă nevoie, conform declarațiilor lor, de un fond de garantare a lucrărilor, indispensabil pentru obținerea de contracte. În lipsa acestui fond pe care membrii nu-și pot permite să-l constituie din fonduri proprii, oamenii continuă să lucreze individual în domeniul construcțiilor, pe cont propriu și deseori în sectorul informal. De altfel, este

posibil ca munca în sectorul informal să fie mai profitabilă decât activarea cooperativei.

O a doua componentă a strategiei de creare a surselor de venit a reprezentat-o schema de sprijinire a antreprenoriatului feminin prin mici credite. (Liderii și membrii marcanți ai comunității constituiți în Comitetul de Inițiativă au convenit să acorde aceste microcredite femeilor, ca o compensare pentru caracterul predominant masculin al cooperativei.) Un număr de cinci astfel de credite au fost acordate, pentru achiziționarea de aparate în vederea începerii unei mici afaceri: congelator și aragaz, mașină de cusut, mașină de spălat ș.a. În perioada desfășurării proiectului PNUD, singurii clienți ai acestor mici afaceri au fost instituțiile partenere - respectiv școala și grădinița. După terminarea programului, activitatea s-a redus practic total. Deși au fost oferite în mod expres pentru stimularea micii inițiative, aparatele au sfârșit prin a intra în economia casnică, nici una dintre micile afaceri nedepășind propriu-zis stadiul de proiect.

Întrebate despre posibila utilitate a unei mici spălătorii în Zăbrăuți (inițiată de o femeie care a primit o mașină de spălat), femeile cu care am discutat au părut mai degrabă sceptice:

(...) Deci mie una nu mi-ar conveni... deci am copil mic... să mă duc cu hăinuțele lui să le spăl la persoana respectivă, care se duce și altul, și altul... De exemplu, dacă ăla are boală, râie, urât, scarlatină, și altele... deci sunt multe cazuri, și mai ales la noi în bloc... Sunt niște chestii care mie una nu mi-ar conveni. Prefer să le spăl la cădița mea, acolo unde trebuie, și cu asta tot.

(Interviu cu o femeie tânără din Zăbrăuți, mamă a unui bebeluș)

- Credeți că oamenii s-ar duce să-și spele hainele la ea?

- Din curiozitate măcar s-ar duce, da...

- Dar dvs. v-ați duce?

- Drept să spun, nu.

- De ce?

- În primul rând mi-e jenă. Nu am copii, nu am greutăți, deci aș putea să-mi spăl singură. Sunt femei care au 5-6 copii și poate au servicii și poate au greutăți și poate ca să ai un ajutor, să-și pună într-o plasă sau într-o sacoșă câteva lucruri, măcar pentru copii, să le ducă și când se întoarce să fie curate și călcate.

(Interviu cu o femeie tânără din Zăbrăuți, fără copii)

Proiectele acestor mici afaceri aveau avantajul că ofereau **servicii comunitare** în Zăbrăuți, având deci efecte secundare pozitive în dezvoltarea comunitară (încurajarea igienei și a hranei corespunzătoare a

copiilor). Totuși, chiar acest presupus avantaj s-a întors împotriva lor, deoarece comunitatea Zăbrăuțiului, în criză de **resurse financiare** și de **încredere**, nu a răspuns așteptărilor.

Această componentă ar fi avut probabil mai mult succes dacă ar fi încurajat micile afaceri deja existente, în loc să încerce să creeze altele noi. Multe femei din Zăbrăuți lucrează deja pe cont propriu, în sectorul informal, mai ales în **comerț**. Este adevărat că acestea nu au efecte secundare de dezvoltare comunitară, dar au în schimb avantajul viabilității dovedite.

A treia componentă a proiectului de creare de locuri de muncă a constat din finanțarea organizațiilor dispuse să angajeze forță de muncă din Zăbrăuți. Rezultatele au fost, de asemenea, modeste: din cele 20 de locuri anunțate de Administrația Domeniului Public, numai unul a sfârșit prin a fi efectiv ocupat de o persoană din Zăbrăuți. Cauzele acestui eșec nu sunt clare, dar este posibil ca și în acest caz munca în sectorul informal să fi fost mai profitabilă decât slujbele oferite.

Mecanisme sociale în Zăbrăuți: comunitatea

Dificultățile vieții comunitare

Un blocaj intern: polarizarea comunitare

Întreaga dinamică a relațiilor comunitare este regizată de tensiunea dintre două atitudini fundamentale față de oportunitățile oferite de Zăbrăuți. Pentru unii, Zăbrăuțiul a reprezentat **șansa unei vieți noi**, începutul unei noi ordini în propria viață. Pentru alții, experiența de aici nu a reprezentat decât **continuarea unei vieți degradate de sărăcie și adaptate la mizerie**, continuarea chiar a procesului de afundare în mizerie.

Cei mai vizibili în procesul de dezvoltare comunitară, chiar dacă nu neapărat majoritari, sunt primii. Ei vor să transforme Zăbrăuțiul, în ciuda precarității condițiilor, în spațiul unei vieți "normale". Sunt forțele comunitare care au participat de la început activ la programul de dezvoltare locală. Cea de a doua categorie sunt forțele perturbatoare ale procesului. Din această categorie fac parte două tipuri de persoane. În primul rând, este vorba despre cei lipsiți cronic de cele mai elementare resurse atât economice, cât și fizice, trăind, în consecință, într-o mizerie cumplită care nu poate să nu îi afecteze negativ pe vecini. **Camerele acestora sunt deseori mult sub standardele**

de normalitate ale locuirii urbane împărtășite de vecinii lor. Ele sunt caracterizate de lipsa igienei, lipsa facilităților elementare de locuire (mobilier minimal, dotare sanitară). Unele dintre aceste familii trăiesc chiar din recuperatul obiectelor din pubelele de gunoi.

- (...) *Degeaba sunt eu curată, și fac curat, și fac aia, și nu arunc afară, v-am spus, că te trezești... Uitați, acum două săptămâni mi-am spălat geamurile, și am o față care pune rufele exact pe geam: bate vântul, toate lăturile pe geamul meu. Și ce să-i fac, dacă i-am spus o dată, i-am spus de două ori, i-am spus de trei ori, „făi față, când pui rufele alea, stoarce-le și tu, că zic, eu spăl geamul din cauza ta la două-trei săptămâni!” Că le stoarce. Da de unde – eu am vorbit, eu am auzit. Ce să-i fac, nu pot să mă duc să mă cert cu ea din cauza la niște geamuri. Le spăl, iar mai se murdărește, iar le spăl și tot așa.*

(Interviu cu o mamă tânără din Zăbrăuți)

Cei care însă reprezintă amenințarea cea mai mare sunt cei care s-au adaptat la o viață mizeră, reproducând-o pe aceasta, la nivel colectiv, prin propriul lor comportament: manifestă o agresivitate distructivă față de ceilalți – violență gratuită, distrugerea condițiilor de locuit deja precare (inclusiv prin spargerea geamurilor și a ușilor sau murdărirea spațiului comun).

La limită, liderii locali pot identifica nominal câteva familii considerate a fi factori distructivi. Global, ei estimează mărimea acestui grup la aproximativ 10% din familii (în jur de 30). Cel mai probabil este că distincția dintre „buni” și „răi” nu este nici pe departe clară, fiind adesea expresia și a intereselor divergente și ale suspiciunilor reciproce.

Această a doua categorie reprezintă **sursa majoră a rezistențelor** la dezvoltarea comunitară. Pe de o parte, aceste persoane nu cooperează în diferite activități, producând blocaje fără ieșire (de exemplu, nu depun actele pentru reglementarea situației locative, nu contribuie financiar la achitarea serviciilor publice). Pe de altă parte, degradează condițiile de locuit comune, sabotând efortul celorlalți. Această categorie reprezintă o sursă continuă de tensiuni și conflicte în comunitate. Furturile sunt frecvente în Zăbrăuți și, conform persoanelor intervievate, ele rămân nepedepsite; reclamația la poliție nu ajută cu nimic în recuperarea bunurilor.

- **Vi s-a furat vreodată ceva sau...**

- (Fiica) *Asta nu mai vă zic, că nu știu de câte ori mi s-a furat de aici-îșa, și paturi, și mi-a lăsat și copii dezbrăcați, tot, dacă nu stăm uite așa lângă ele, se fură, se sparge camerele.*

(Femeile stau și păzesc rufele puse la uscat)

- (Mama) *Se sparg ușile, se fură, face nenorociri. Care lucrează, lucrează, care*

nu, nu – șade toată ziua acasă, degeaba așa șade.(...) Și la multă lume li s-a furat buteliile, se fură ușile, banii...

- (Vecina) *Uitați, uitați, vecinul de lângă noi aicea i-a furat până și giurgiuvelele, paturile, tot, i-a lăsat casa goală.*

- **Când asta?**

- *Luna trecută.*

- **Da?**

- (Fiica) *Tot, tot. Și lucrează și femeia lui, lucrează și el. Și e și cu burta la gură femeia. Și lucrează. Și-a găsit ușa de perete. Nu știu ce e cu blocurile astea la noi.*

- (Vecina) *Ca-n Texas.*

(Interviu cu trei femei, Zăbrăuți)

Interlocutorii noștri **acuză poliția de corupție** și consideră că Zăbrăuțiul este penetrat de o rețea mafiotă de răufăcători. Aceștia, se spune, deși înstăriți și chiar proprietari ai unor case în alte localități, ar sta în Zăbrăuți datorită oportunităților de câștig ilegal pe care le au aici.

- **Există și oameni bogați, în blocurile astea, sau nu prea?**

- (Vecina) *Da, da, cum să nu. Normal. Câți sunt care au vândut casele și-au venit...*

- (Mama) *Păi numai lui ăia vrea domnul B. să le facă actele, care sunt bogați, ăștia care sunt săraci, să-i dea afară, să rămânem pe drumuri, pe străzi. Așa vrea domnul B.*

- (Fiica) *Păi și nu ia măsuri domnul B., să vadă care este oamenii, să-i lase, care nu, să-i dea afară. Păi aici-ișă este oameni care are și mașini mici, care și-a vândut și locuințele și plini de aur și fel și fel de alea, care șade în bloc cu noi. De ce nu ia măsuri să facă treaba asta, dacă era un om judecat? Dar el pe cine a vrut, pe ăia a lăsat. Care a văzut că e blindat de aur, care a văzut că are bani și îi da dreptul, pe ăla l-a primit.*

- (Vecina) *Dacă și-a luat milionul, de noi nu mai are nevoie.*

- **Dar de ce ar sta cineva bogat aici și nu și-ar lua o casă mai ca lumea în altă parte?**

- (Mama) *Păi de ce să ia, aicea stă degeaba, doamnă, aicea stă degeaba și face ce vor, și de asta șade, le convine să șade la lume.*

- (Fiica) *Alții și-au vândut casele, au venit aici-ișă, și tot la ăia care și-au vândut casele, tot la ăia le-a făcut acte, să rămână aici, să șadă...Majoritatea care sunt de la noi din bloc, toți lucrează – care trebuie să se ia măsuri, să le dea și lor; alții are câte patru-cinci copii...*

- (Mama) *Nu-i vorba că lucrează, e vorba că suntem amărâți. Dacă eu sunt bolnavă și am o casă de copii și nu pot să lucrez și n-am bărbat, ce să facă, să mă dea afară, să-l oprească pe ăla care e bogat și care e pricopsit?...*

(Interviu cu trei femei, Zăbrăuți)

Aceste persoane încearcă să obțină o parte din resurse pe seama celorlalți, fie furând, fie recurgând chiar la forme de exploatare de tip mafiot (taxe de protecție, amenințări, răpiri, "amenzi" impuse pretextând jigniri etc.).

- *N-avem nici un drept asupra lor. Și au case prin toate părțile. Au case prin Alexandria, prin toate părțile orașului. Dar ei stau aici pentru interes, că știe că ia de la ăla un TV, de la ăla un pat bun. Ce-are omul în casă. Le ia de-aici, le cară la casa lor. Pentru interes stau. Ne mai face câte-o ceartă, care noi de frică ne face să plătim milioane?*
- **Cum adică?**
- *Cum să vă fac să-nțelegeți? Eu m-aș certa cu vecina asta a mea reciproc. Și dacă ea este mai puternică decât mine și eu i-am greșit, eventual ca să poată să scoată niște bani de la mine, aduce încă câțiva inși, patru-cinci inși, îi aduce aici și-mi spune: „Până diseară îmi dai un milion”. Dacă nu ai un milion până diseară, mâine se dublează. Dublează banii, dacă nu avem bani, sechestrează copiii, intră peste noi, ne bate.*
- **Vi s-a întâmplat vreodată așa ceva până acum?**
- *A fost să mi se întâmple. În schimb ce s-a întâmplat, i-am arătat actele lui bărbatu-meu, și toți știe că boala asta e periculoasă. Cum de-am scăpat? C-am fost și eu, așa cum mă vedeți, însărcinată și ce-a zis, „stai mă puțin c-ai cea nu e loc de întors, asta e gravidă, ăsta e bolnav de plămâni, ăștia ne bagă în pușcărie”. Și ne-au lăsat în pace.*

(Interviu cu o femeie, al cărei soț e bolnav de tuberculoză, Zăbrăuți)

O altă sursă frecventă de conflicte în Zăbrăuți este practica acordării/luării de credite fără garanții, dar cu dobânzi foarte ridicate, de minimum 100% lunar. Desigur, este vorba despre o interacțiune consensuală, despre ofertă, dar și cerere de credit. Problemele apar atunci când datornicul nu-și poate achita obligațiile. Creanțele neonorate sunt recuperate cu forța, datornicul fiind silit să-și vândă diferite bunuri (televizoare, casetofoane), mergând până la a i se confisca locuința. În această situație, cele două părți au puteri asimetrice de negociere și datornicul se simte nedreptățit și jefuit.

Unul dintre interlocutorii noștri s-a aflat în această situație, din care a ieșit cu bine prin apelul la poliție. (În general însă datornicilor le este frică să apeleze la poliție și de altfel nici nu au încredere în succesul unui asemenea demers.) Memoriul său ilustrează acest tip de situație:

“Domnule comandant,
 Subsemnatul S.N., domiciliat în București, strada....blocul....scara.... apt..., vă aduc la cunoștință următoarele:
 Mi-a murit soția în anul 1985 și trăiesc în concubinaj cu numita M.S. la adresa de mai sus și am patru copii minori dintre care o fetiță de 11 ani bolnavă infectată HIV ceea ce dovedesc cu certificat medical.
 La data de 31/10/1998 lui numita M.S. i-a murit un băiat de 21 de ani.
 Din lipsă de bani pentru înmormântare am împrumutat niște bani de la niște țigani spoitori cu dobândă 100%. Am împrumutat 500000 lei⁴ și să le dau 1000000 lei, și 1300000 să le dau 3000000, sumă ce trebuia achitată la 30/11/1998.
 Din cauză că patronul unde am lucrat zilier nu a mai avut de lucru m-a dat afară și nu am putut să-mi achit datoria față de țigani.
 Pe data de 8/02/1999 orele 21 au venit femeile care am să le dau bani cu scandal și mi-au speriat cei patru copii minori; scandalul a decurs fără bătaie.
 Tot în seara de 8/02/1999 orele 23.30 au venit niște băieți cu taxiul înarmați cu cuțite și au intrat peste noi în casă și ne-a amenințat că ne ia garsoniera și ne bate dacă nu le dăm banii.
 În același timp a bătut pe un vecin care era la mine din alt bloc apropiat, care venise la noi fără să știe că eu sunt în scandal pentru datoria de la înmormântare.
 DOMNULE COMANDANT, am o mare rugămintă la dvs., să dispuneți a-i obliga să nu mai vină peste mine să-mi sperie copiii până la data când pot să-mi achit datoria, deoarece suntem oameni liniștiți și nu am încălcat legile țării.
 Am muncit pe unde am putut ca să ne creștem copiii. Banii ce-i avem de plătit îi vom plăti în cel mai scurt timp pentru că avem să luăm alocația la cei patru minori din urmă adică din noiembrie 1996.
 Vă aduc la cunoștință că suntem atât de săraci că nu am avut nici 60000 lei ca să putem merge la notariat și la financiar să facem actele pentru cantina de ajutor.
 Vă mulțumesc,.....”

Regăsim aici aventura unei familii care, într-o situație de criză, găsește soluția într-una dintre **oportunitățile cu două tășuri** ale Zăbrăuțului – în acest caz posibilitatea de a lua un credit. Aflați în incapacitate de a plăti, sunt confrunțați cu violența verbală din partea femeilor, apoi cu violența fizică din partea bărbaților și amenințarea de a-și pierde casa – camera în care locuiesc cei șase membri rămași ai familiei. Bărbatul îi înfruntă pe agresori și face apel la poliție, un gest de care este mândru, considerându-l curajos și chiar o sfidare. Ca urmare a intervenției poliției, cuplul scapă de amenințări. Această luptă a fost dusă în numele

⁴ Aproximativ 60 USD.

familiei, cu ajutorul familiei. Nimeni altcineva nu ar fi intervenit în acest conflict. De altfel, atitudinea creditorilor are în comunitate o oarecare **legitimitate** dată de regula jocului: datoria trebuie plătită.

- *Sunt dincolo pe șină niște spoitori și acolo se duc toți și fac la datorii acolo de îi dau afară din cameră; când vine îi dă afară, da' dacă nu dai banii omului?! Cine te pune să ceri?*
- *Dacă ți-a trecut timpul dai triplu, dai patru.*
- *De exemplu, eu alaltăieri am luat 200000, trebuie să dau 400000 și acuma să vedem...*
- *Sunt oameni care și-au vândut ghetourile ca să scape de chestii de-astea!*
- *Alții care au fugit din ghetouri.*
- *Au fugit ca să nu mai dea banii că nu aveau de unde să dea banii.*
- ***Și deci dobânda e 100% pe 2 săptămâni.***
- *Dacă îl cunoaște bine îi dă cu 50%...*
- ***La bancă dacă ne ducem ăia nu ne cer dobândă?***
- *Păi da'...*
- *Și dacă nu-i dai la timp și...*
- *Faci pușcărie.*
- *Bine, da' aici la spoitori nu faci pușcărie.*
- ***Dar ce faci?***
- *Dacă nu-i dai la timp și ai un televizor, un casetofon, ți-l ia...*
- *Ce ai în casă.*
- *Dacă nu, îți vinzi camera asta, dai banu' la om...*
- *Îi dă și una după ceafă...*
- *Îi sechestrează...*
- *Îi bagă în portbagaj...*
- *Oriunde e asta; n-ai bani să-i dai, ți-a luat casa!*
- *Aici între ei nu e chiar așa. Dar dacă iau de la un baștan așa mai cunoscut, nu i-a dat banii la timp, vine, îl leagă, la portbagaj cu el să-l facă de răs; mai îl plimbă puțin și cu untură...*
- *Nu mai plătește ăla, plătește neamu'.*
- *Bine, acum nu mai fac nici ei chestiile astea cum făceau înainte, cum luau camere, că mulți dintre ei au plecat de aici; acum au rămas oameni care te înțeleg, că eu nu te oblig; deci acuma dacă nu ai de unde să dai zice: „Dă-mi banii mei“, nu mai este cum era înainte.*

(Interviu de grup cu bărbați din Zăbrăuți, subl.n.)

Pe lângă furturi și împrumuturi, tema care produce tensiunea comunitară cea mai ridicată o reprezintă **mediul colectiv de viață**.

Poluarea gravă produsă de cei care aruncă deșeurile menajere pe fereastră sau care trăiesc fără a avea o toaletă cu canalizare în camera lor din bloc se răsfrânge asupra tuturor celorlalți, pentru care reprezintă o degradare de neînchipuit înainte. De fapt, tocmai adaptarea la acest mediu definit ca esențialmente "impur" a reprezentat adevărata provocare pentru noii veniți, mobilizând toate resursele disponibile de solidaritate familială.

- *Știți ce a fost aici, vai, dacă veneați... A venit vicele-primar al capitalei... a venit de la IDEB, a venit de la RENEL, de la SANEPID... Știți ce a spus SANEPID-ul? "Aici e un focar imens de infecție, oricând poate izbucni... a spus un microb, nu știu cum a spus; și a spus așa: pentru prima și ultima oară care va face curățenie aici, în termen de 5 zile va lua tot gunoiul de aici, și va turna ciment... și a zis așa, că dacă într-o lună de zile va fi la loc, a spus că va scoate blocurile la licitație și ne va evacua pe toți. Pentru 20-30, să fim toți dați afară! (...) Nu știu unde au fost ei crescuți... Dacă te duci, vezi că îți aruncă punga cu gunoi, cu rahat, pe geam... Oamenii ăștia pot trăi aici? Sau au în casă un focar de infecție, de miroase... dacă vă duceți la etajul 4, e o chioară acolo care bea, și e-mpuțită de mori... vecina șterge clanța la ușa cu spirt, și ușa pe dinafară, are doi băieți mari și zice, "îți dai seama... Vine și căldura..."*

(Interviu cu dna B., Zăbrăuți)

- *(...) Noi avem o familie la parter, este ceva de groază, n-am văzut de când sunt așa ceva... Am impresia că de-aia a și murit copilul. Deci toată porțiunea asta de-aicea, cât ar ține bucătăria, o are până-n tavan numai cu lucruri de prin gunoi. Ce strâng ei de pe unde se duc, nu știu de pe unde le-aduce. Dar e până-n tavan, și miroase așa de urât, și așa de-mpuțiti, ce n-am văzut pe lume. Păi și cum să trăiască un copil nou născut în asemenea infecție. Ala-i un focar pentru el. Și iese și-și bea cafeaua la scară și fumează, deci ele propriu-zis n-are nimic de făcut. Ele la 7 pleacă la servicii: în fața blocului își bea cafeaua, deci asta e serviciul lor. Deci dacă le-ntrebi, „ai terminat?” – se mai întrebă... „da!” Și dac-ai ajuns în ușa lor... Nu se poate, e multă, multă mizerie... Trebuie cineva să facă, să-și ia inima-n dinți, deci să nu mai aibă milă de ei...*

(Interviu cu o femeie tânără, Zăbrăuți)

Dilemele bunurilor publice

Dacă investițiile în infrastructura clădirilor au fost serios împiedicate de clandestinitatea locuirii, alte bunuri publice sunt subminate de divergența extremă a intereselor și stilurilor de viață ale locatarilor. **Curățenia** este un exemplu evident, Zăbrăuțiul fiind pentru mult timp un dezastru ecologic urban.

PNUD a intervenit în forță, cu utilaje specializate (basculante) pentru a curăța mormanele de gunoaie care la apogeu a atins primul etaj al clădirilor. Pe lângă aceste eforturi organizaționale, situația era ameliorată periodic prin intervenția locatarilor, care ieșeau afară pentru a curăța gunoiul din fața clădirii – acolo unde copiii se jucau și adulții ieșeau să se bucure de aer. Desigur, nu toate persoanele participau la aceste acțiuni comune de curățenie și nu exista nici o modalitate de a impune participarea celor care efectiv provocau mizeria. Singura modalitate eficientă de a spori participarea a aparținut, paradoxal, unui grup de familii care, folosindu-se de violența verbală și chiar fizică, le impuneau altor locatari să iasă să curețe gunoiul.

(...) *În afară de noi, iese femeile mai slabe. Că vine și le brutalizează...Deci v-am spus că sunt câteva persoane care nu pot să le dau nume care vorbesc foarte urât. Deci începe și le ia exact... care sunt mai slabe, știe că nu le place scandalul sau are bărbații mai slabi, deci alea ies săracele în permanență afară și fac... Deci și că vrei și că nu vrei... în primul rând nu sunt obligată să ies. Dar... bine că la noi nu-și permite să vine să ne-rjure, v-am spus că aicea nu prea intră nimeni. Dar în general, ele și dacă vrea sau are treabă sau copil mic, ele trebuie să iasă afară.*

- În fiecare zi?

- *Nu în fiecare zi, dar la 2-3 zile, când li se pune lor pata, că a dat curățenia peste ei și vrea ei să facă curat, să stea să fumeze, să-și bea cafeaua în curățenie... Pune tu mâna și fă-ți! Dar ei scoate și pe celelalte, și ele stă cu mătura-n mână, și alelalte muncește.*

- Și cam câte femei ies așa cu de-a sila?

- *Sunt destule săracele, sunt așa vreo 6-7 femei... Și plus că n-ar fi... ieși, că trebuie să ieșim până la urmă, dar după asta te și-rjure, vorbește și urât, fel de fel de vorbe și... Aicea e exact legea junglei, fiecare-și face legea lui.*

- Și cei care le pun să iasă afară, cam câți sunt?

- *În general nu sunt mulți, cam trei-patru... Sunt cam familii, un complot...*

(Interviu cu o femeie tânără din Zăbrăuți)

Una dintre femeile care participă la acest tip de mobilizare (S.) o descrie în termenii rezolvării unei crize a acțiunii colective:

- *S: Da, de când a venit căldura, ne place foarte mult să stăm afară și, în primul rând, eu simt nevoia să ies cu cana de cafea și să stau, așa de drag, afară, chiar de nu iese nimeni, stau singură. Și nu putem sta, domnișoară, în așa hal de mizerie cu cazanul de gunoi gol și grămada de mizerie pe jos. Cum aş putea să scot cana aia de cafea și să mă uit la atâta mizerie; și i-am zis de câteva ori, Ștefane (soțul ei, n.n.), hai să strângem câteva fete să facem curățenie; și*

suntem aceleași persoane care am ieșit de când stau în bloc, aceleași persoane; numai noi ieșim. Eu m-am săturat să ieșim numai noi, numai noi. Alții sunt șmecheri? Ei sunt mai șmecheri, noi suntem proști, că așa vine vorba. N-am încotro decât să iau mătura... Am rupt nu știu câte cozi de mătură pe femeile care nu au vrut să iasă la curățenie.

- C: *E una pe palier la mine, două adică: Tanța și cu Adriana. Se închid în casă și nu ies pur și simplu. Dacă ai crăpa și nu ies.*
- S: *Bătaie mănâncă, dacă nu ies afară. Dar după ce este aer, și măturat, și stropit, și curățenie de ți-e mai mare dragul...*
- C: *lese cu copiii la plimbare...*

(Interviu de grup cu femei din Zăbrăuți)

Desigur, acest tip de mobilizare are dezavantaje evidente, care de altfel îi fac pe alți locatari să îl dezaprobe: folosirea violenței, în special asupra persoanelor vulnerabile.

Un exemplu mai puțin evident de criză a unui bun public este **asistența medicală de urgență**; în repetate rânduri locatarii s-au plâns de efectele distructive ale abuzului de încredere:

- ***Dar salvarea vine când o chemați?***
- (Mama) *Vine, dar vine greu. Că la așa ceva ne-a zis doctorii că, așa cum e el, într-un sfert de oră trebuie să apară! Indiferent!*
- (Tânărul) *Dar cred că-și mai bate ăștia joc de ea, și atâtea păcăleli, care mai o păcălește, eu știu...*
- (Mama) *Salvarea când se anunță, trebuie să vină într-un sfert de oră. El nu are voie să stea, că se înfundă ăla...*
- (Tânărul) *Zice da, da, da, imediat viu, imediat!*
- (Mama) *Am dat telefon la ora 10, până la șase seara!*

(Interviu cu un tânăr handicapat fizic și cu mama sa, Zăbrăuți)

- ***Aici, dacă ați avea vreo problemă, ar veni salvarea?***
- *Vine, dar vine mai greu. Mai greu, pentru că e unii care face mișto pe la telefoane, deci și tu pe urmă când tragi să mori, de-abia vine. Până vine ei, și tu nu mai poți, nu mai poți să rezisti, înseamnă că tu dacă ai un ban sau te-mprumuți, plătești pe altul să te ducă mai repede. Câteodată vine foarte repede. Deci depinde, colegii lor, care-i mai cumsecade și înțelege.*

(Interviu cu o femeie de vârstă mijlocie, Zăbrăuți)

- **A venit salvarea când ați chemat-o?**

- A venit – a venit mai greu, dar a venit. După aproape o oră! Că aici dacă se fac fel de fel de... Mai sunt fetișoarele astea care nu sunt măritate, nu nimic, se duce dă telefon aiurea: veniți la adresa cutare că e o problemă. Vine salvarea degeaba, pleacă înapoi, și acuma când e câte ceva, obligatoriu nu mai vine, că zice că iar e bătaie de joc!

(Interviu cu o femeie tânără, Zăbrăuți)

Legalizarea consumului de **electricitate** a fost și ea împiedicată de dificultățile proprii consumului colectiv. O proporție semnificativă dintre locatari nu au plătit suma ce le revenea conform calculelor CONEL (compania distribuitor de electricitate); ca urmare, comunitatea mai are încă datorii de plătit. Chiar când compania s-a arătat dispusă să instaleze contoare individuale în blocurile în care cel puțin 20 de persoane au mutație pe buletin, proiectul nu a funcționat conform așteptărilor. Din diferite motive, cele 20 de persoane nu au fost de găsit sau nu s-au găsit unele pe altele.

- Dar nu au toți mutațiile... nu și le-au făcut.
- Care sunt ăștia 20 de inși care au actele?!
- La ICRAL, ieri am fost, la ICRAL sunt dosarele făcute și nu se duc.
- Și de emoție... că alții fură... au contracte și nu se duc că sunt urmăriți. Alții au amenzi peste amenzi și dacă se duc îi oprește... sunt mai multe probleme.
- Alții trebuie să divorțeze ca să poată să ia contractele...
- Alții nu au acte... le-au pierdut, le au pe la țară...
- **Sunt mulți fără acte?**
- Da, sunt mulți, că le-au pierdut și nu le-au mai făcut.
- N-au buletine, n-au certificate de naștere.

(Interviu de grup cu bărbații, Zăbrăuți)

- Dar s-a zis să se strângă 20 de persoane care au contracte de viză puse pe buletin și să se ducă cu el la IDEB cu dânsul [cu unul dintre lideri]. Dar dânsul ar trebui să vină să le adune că eu nu cunosc. Uite, eu sunt pe palier unde majoritatea avem toți mutațiile făcute... dar el nu vine. Tot el ar trebui să vină să strângă astea 20 de persoane să meargă la IDEB să dea lumina.

(Interviu cu o tânără femeie din Zăbrăuți)

Lipsa electricității este principala problemă invocată de femeile din Zăbrăuți. În timp ce electricitatea ilegală avea inițial avantajul gratuității, în prezent persoanele care acceptă să conecteze și pe altcineva percep o taxă substanțială (uneori aceasta e chiar mai mare decât suma pe care

familia conectată ar plăti-o pentru același consum în condiții de legalitate). Defecțiunile sunt frecvente și riscul de electrocutare este de ignorat.

Răspunsuri la stresul social

Apelul la familie și la vecinătate

Incapacitatea de a realiza o solidarizare colectivă pentru realizarea obiectivelor comune a instaurat perceperea mediului colectiv ca fiind fundamental ostil, imposibil de controlat. Soluția a fost dublă: pe de o parte, **izolarea de ceilalți**, minimizarea contactelor pentru a evita expunerea la risc, pe de altă parte, creșterea **solidarității familiei** și dezvoltarea unor rețele de **vecinătate imediată**.

Familia este valoarea esențială pentru mulți dintre cei sosiți în Zăbrăuți. Inserarea în acest spațiu s-a făcut în numele familiei și cu ajutorul ei, împotriva unui mediu ostil. Coeziunea familiei a reprezentat resursa cea mai importantă în efortul de a face față activ dificultăților enorme ale vieții.

O a doua resursă extrem de importantă a reprezentat-o **vecinătatea imediată**. În general, mobilitatea locatarilor și eterogenitatea lor au făcut dificilă structurarea unor relații durabile, de încredere între vecini la un nivel mai general. Semnul vizibil al acestei realități este reprezentat de ușile rezistente, metalice, pe care multe familii și le-au instalat la propria cameră sau la intrarea pe palier. Acestea sunt "paza bună care trece primejdia rea", reprezentată de furturi, cerșetorie sau amenințări.

Marea majoritate a persoanelor intervievate se definesc ca fiind "singuratic", "izolate", manifestă neîncredere în vecini în general și cred că strategia cea mai potrivită de relaționare cu ei este prudența și evitarea interacțiunii. Totuși, în ciuda acestor declarații, cooperarea există:

- **Și vă aveți bine cu vecinii?**
- *Da, nu avem probleme cu vecinii.*
- **Și vă mai ajutați cu ei?**
- *Nu, nu ne ajutăm nici la o țigară.*
- **De ce?**
- *Unu-i mai bogat, altu-i mai sărac.*
- **(...) Credeți că veți reuși să văruți holul sâmbăta asta?**
- *Da, păi am vorbit aseară și s-a spus că fiecare dă câte 1000 de lei sau 2000.*
- **Cu cine ați vorbit?**
- *Cu vecinele toate. Ne facem noi singure, cu bidineaua...*

(Interviu cu o femeie de vârstă mijlocie din Zăbrăuți)

- *Eu cu vecina mea ne ajutăm reciproc așa. Eu pe ea, ea pe mine.*
- **Cum vă ajutați?**
- *Cum putem. Altă dată mai pleacă ea după cine știe ce, se duce la piață, mai stau eu cu copiii, când plec eu, stă ea cu ai mei.*
- **Cu altcineva de pe palier vă mai ajutați?**
- *Nu. Cum să vă spun eu dv. Aici lumea e din ce în ce mai ridicată, cu alte posibilități.*

(Interviu cu o tânără femeie din Zăbrăuți)

Cooperarea dintre vecinii de pe același palier este uneori foarte bine structurată:

- *Nu avem posibilitatea să spălăm toate o dată. Deci sunt patru sârme pe hol. E una, două, trei camere care avem 2 zile pe săptămână. Deci șase zile. A șaptea, cine are copil mic. Deci tre' să ne-ngăduim, că n-avem altă soluție. Și curățenia, tot cu rândul se face. Palierul îl spălăm în fiecare zi. Am zugrăvit palierul, că nu era așa, vă dați seama că era foarte oribil. Am ieșit cu toții – deci am zugrăvit, am vopsit... Fiecare a făcut câte ceva. Ieșim cu toții – deci indiferent ce se face, și-un bec dacă se pune, ieșim cu toții. Și becurile le cumpărăm pe rând. Femeia de serviciu nu intră la noi... dacă noi ne facem și ne-am înțeles, ce rost mai are să intre altul, să ținem ușa deschisă. Aicea orice se fură. Aicea holul niciodată nu rămâne singur. Noi ne-nțelegem: dacă tu pleci astăzi la maică-ta, rămân eu. Deci nu plecăm toți, să lăsăm palierul fără nimeni.*

(Interviu cu o femeie tânără, Zăbrăuți)

Organizarea politico-administrative

Zăbrăuțiul este deci o societate atomizată, fragmentată, străbătută mai ales de rețele de rudenie și de vecinătate imediată. Insecuritatea față de condițiile elementare de supraviețuire, dublată de insecuritatea difuză provenită dintr-un mediu social mai degrabă ostil generează o atitudine ambivalentă: pe de o parte, individualism, **izolare**, teama de contactele cu ceilalți, iar pe de altă parte, **nevoia acută de solidaritate** și suport social, de acțiune colectivă. În această atitudine ambivalentă, cuplată cu caracteristicile programului de dezvoltare comunitară, se află explicația atitudinii complexe față de conducerea comunității, instituită pe parcurs.

Geneza organizării politico-administrative

Prima formă de organizare colectivă își are originea în funcția de "președinte de bloc", introdusă într-unul dintre blocuri de locatarii dornici să-și îmbunătățească situația. Inițial (până în 1995) această funcție a fost ocupată

de o femeie romă, care însă (conform interlocutorilor noștri care își mai amintesc de acea perioadă) datorită lipsei de educație școlară nu avea mare influență pe lângă instituțiile publice și nici autoritate în cadrul comunității. Locatarii l-au ales apoi pe dl B., deoarece (își amintesc persoanele intervievate) era **român și bărbat**. Aceste două atribute păreau să fie o garanție a unei eficiențe și influențe sporite. A fi român însemna în ochii locatarilor din Zăbrăuți nu numai un **acces real la autoritățile publice**, ci și **imparțialitate în conflictele din comunitate** și, în consecință, o anumită autoritate.

- *De fapt a fost o femeie înainte – înainte să fie dl B., era o femeie. Ea era cu organizația aceea. Deci banii pentru întreținere, pentru femeia de serviciu, ce se mai auzea pe aceea...*

- **Și cum a preluat dl B.?**

- *(O femeie) Ei, a zis că ea este țigancă, și dacă el e român, are succes mai mult...*

- *(Vecina) Nu-i adevărat! Deci în momentul când s-a făcut o ședință afară, a zis care e pentru dl B. Și care e pentru M. Deci, oricum, vreau să spun că față de M., dl B. a rezolvat foarte mult. Ne-a făcut contractele... deci noi ne mulțumim. Înainte primeam foarte multe amenzi.*

(Interviu cu două femei din Zăbrăuți)

Acestuia i s-a alăturat un adjunct, competent în abordarea relațiilor interpersonale. Stabilitatea acestui nucleu de conducere este consolidată și de faptul că adjunctul pare a accepta fără rezerve autoritatea liderului. Ambii lideri sunt români.

Structurarea acestui nucleu a fost marcată și de caracteristicile personale ale liderului, o personalitate puternică și cu o traiectorie individuală atipică.

Inițial muncitor necalificat, după 1990 a început o mică afacere, deschizând o consignație în municipiul P. În cele din urmă nu a reușit însă să plătească împrumutul contractat la o bancă și astfel și-a pierdut apartamentul. Împreună cu soția sa, a locuit timp de un an în gara din P., în sala de așteptare de clasa I, beneficiind de protecția directorului gării pe care îl cunoștea personal. Cu ajutorul unor cunoștințe, cei doi părinți au reușit să-și dea patru dintre cei șase copii într-un cămin special, cu condiții foarte bune. După un an, soții și cei doi copii mai mari au venit în București, unde un prieten i-a ajutat să-și găsească slujbe. În timpul verii au locuit într-un cort, dar cum iarna se apropia, au început să își caute o locuință mai potrivită. Astfel au ajuns în Zăbrăuți. În timp ce fiul a continuat să lucreze, părinții au devenit șomeri. Tatăl s-a impus ca lider al unuia dintre blocuri și ulterior a fost inclus în programul PNUD.

În momentul de început al programului PNUD, ambii lideri erau **șomeri**. Aceasta a fost ceea ce le-a permis (din punct de vedere al timpului disponibil) să se implice într-o activitate politică cu perspective incerte și care, cel puțin la început, nu le-a adus nici un beneficiu personal (ulterior fiind remunerați de PNUD cu salariul de 50 USD lunar).

În jurul celor doi lideri s-a format un comitet de inițiativă, menit să includă persoanele active din comunitate, care să-i reprezinte interesele. Proiectul PNUD era ca acest comitet de inițiativă să includă opt bărbați și opt femei. În realitate, participanții la întâlniri sunt în jur de șase bărbați, în timp ce deciziile efective sunt luate în special de cei doi lideri. Comitetul a fost și a rămas exclusiv un **spațiu al sociabilității masculine**, funcționând pe baza **colegialității** (membrii muncesc în comun în domeniul construcțiilor) și a întâlnirilor “la un pahar de vin” sau “la o bere”.

Mecanisme de organizare politică

Dinamica relațiilor politice din Zăbrăuți poate fi înțeleasă și prin prisma agregării strategiilor individuale, dependente la rândul lor de resurse. Cea mai importantă resursă în acest context este **competența civică**, incluzând cele două dimensiuni – competența cetățenească și cea politică, folosind conceptele lui Almond și Verba⁵. Marea majoritate a locatarilor din Zăbrăuți au o competență civică redusă: ei nu știu să își folosească drepturile și să profite de oportunitățile oferite pe cale instituțional-administrativă.

Pe de altă parte, cei care au această competență fie preferă să nu se implice și eventual să abandoneze comunitatea (mutându-se), fie nu au timpul necesar pentru a se implica, datorită slujbei. În Zăbrăuți **protestul** este o strategie rezervată celor care și-au făcut o profesie din el, practic exclusiv celor doi lideri. Restul populației oscilează între **abandon** și pasivitate resemnată (**loialitate**, în termenii lui A. Hirschman)⁶.

Poziția în comunitate

Programul PNUD este cel care a instituționalizat practic “Comitetul de Inițiativă” ca **principal reprezentant (administrator și purtător de cuvânt) al comunității**. Acesta a devenit mediatorul relațiilor comunității cu toate instituțiile implicate într-un fel sau altul în viața ei: Primăria, PNUD (unde liderul și adjunctul său au fost și remunerați ca mediatori pe parcursul programului), CONEL, ICRAL și chiar și Poliția. Cei doi au devenit administratorii resurselor comunității (colectând taxa de întreținere,

⁵ Almond, Gabriel, Verba, S., *Cultura civilă*, Du Syle, București, 1996.

⁶ Hirschman, Albert O., *Abandon, contestare și loialitate*, Nemira, București, 1999.

banii pentru plata electricității sau a apei, administrând resursele date de PNUD sau alți donatori).

Cei doi lideri au o poziție cheie în alocarea camerelor, ei fiind cei ce primesc dosarele, le duc la primărie și confirmă prin semnătura lor că persoanele în cauză și-au plătit obligațiile financiare către comunitate. Această poziție de **intermediar**, creând posibilitatea profitului personal, este o **sursă structurală de suspiciune și neîncredere**. Cei doi lideri sunt sistematic acuzați de a fi folosit fondurile comunității în scopuri personale și de a fi alocat resursele (microcreditele PNUD, dar mai ales camerele) în funcție de preferințele proprii și eventual contra cost. Aceste acuzații au luat amploare în urma intervenției unei organizații a romilor, care a protestat public și a încercat să îi implice pe cei doi lideri într-un proces penal. Poliția a stabilit însă nevinovăția celor doi lideri în ceea ce privește acuzațiile aduse.

Comitetul nu funcționează de fel ca un mecanism de **reprezentare** a comunității. Cu excepția unuia dintre membri, care are atribuții administrative într-una dintre clădiri, ceilalți membri nu au nici un fel de responsabilități, constituind pur și simplu un cerc de prieteni/apropiați ai liderilor. Locatarii îi contactează direct pe cei doi lideri, care apoi contactează diferitele instituții. Acest circuit este parțial „scurtcircuitat” de contactele directe între locatari și instituțiile în cauză.

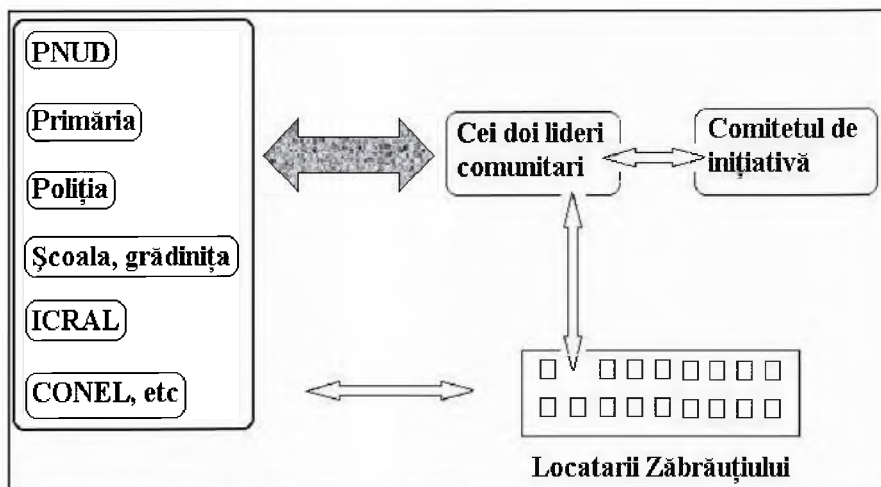

Figura 1 - Schema relațiilor politico-administrative în Zăbrăuți

Ca și comunitate politică, Zăbrăuțiul este foarte **centralizat**. Toată autoritatea existentă rezidă în mâinile celor doi lideri – ceea ce nu exclude o importantă zonă de **anomie**. Explicația acestei ambivalențe constă în faptul că autoritatea din cadrul comunității s-a constituit în **două contexte distincte**. Primul îl reprezintă nevoia locuitorilor de a **rezolva colectiv** problema legalității locuirii și a reglementării relațiilor cu serviciile publice (electricitate, gaz, canalizare, gunoi); cel de al doilea context îl reprezintă relația cu PNUD (comitetul **intermediind** derularea programelor oferite de PNUD).

Acest al doilea context (proiectul PNUD) este însă principala sursă care a oferit conducerii o anumită acceptare colectivă - fiind percepută de comunitate ca o condiție a continuării efortului extern. De fapt, în acest context conducerea a înregistrat și cele mai importante succese. Este indiscutabil că prezența celor doi lideri a facilitat substanțial interacțiunea comunității cu ceilalți parteneri instituționali și a făcut posibil procesul de „inclusiune socială” a zăbrăuțenilor în termeni de legalitate a locuirii, acces la servicii sociale etc.

În rest însă, cu greu se poate vorbi de o legitimitate a conducerii ca promotoare a intereselor colective. Conducerea existentă nu pare a avea resursele de autoritate necesare pentru implicarea în organizarea unor programe complexe de dezvoltare comunitară.

Mecanisme sociale în Zăbrăuți: piața

Camerele și electricitatea sunt resursele cheie ale Zăbrăuțiului. În mod simptomatic, ambele au ajuns să fie administrate mai mult printr-o logică a pieței decât printr-una a bunurilor comune, a drepturilor sau a nevoilor.

Camerele, resursa cea mai importantă a Zăbrăuțiului, au intrat în mecanismul cererii și ofertei o dată ce cererea a apărut efectiv prin apariția unui număr mai mare de doritori de locuințe în „ghetouri”. Intrarea în legalitate a clădirilor ca “locuințe sociale” nu a schimbat, până în prezent cel puțin, logica alocării într-una a dreptului și nevoii, cum ar trebui să fie conform legii. Închirierea este de fapt o consacrare a ocupantului ca chiriaș, iar în momentul în care ocuparea se face contra cost, nu se mai poate vorbi de un criteriu “social” al alocării camerelor. Politica generală a primăriei, consecventă cu obiectivul dezvoltării comunitare a Zăbrăuțiului așa cum s-a constituit (și încă se mai constituie) el, a fost să privilegieze ocupanții de fapt ai camerelor.

- De ce nu v-ați făcut actele?
- Păi nu ne-au ieșit actele, din cauză că... N-am avut bani ca să plătesc alea 340.000 lumina, și actele e în primărie. Și mi-a zis că are altul contractul pe cameră aicea, a zis să așteptăm ca să ne vină de la primărie comisia ca să vadă cine locuiește în cameri, că de exemplu are altul contract și a vândut camerele, și care e în cameri ca să rămână ea, și să se facă contract pe care stă în ele. Și n-a venit (...).
- Dar totuși alții au contracte.
- Are, dragă, contracte, din cauză... care-a plătit lumina. Care-a plătit lumina, și ce s-a dat contractele, că jumate e în primărie. Și a zis că nu se mai dă nici un contract, până nu vine comisia la fața locului.

(Interviu cu o femeie tânără din Zăbrăuți)

Excepția față de această regularitate a constituit-o decizia pe care primăria a luat-o la un moment dat de a nu acorda contracte pe 5 ani locatarilor care nu au buletin de București – sancționându-i astfel pe cei care nu au profitat de contractele pe un an pentru a-și legaliza situația. Această decizie nu a fost însă pusă în practică.

Unii dintre locatari îi suspectează pe cei doi lideri că abuzează de puterea pe care o au, „vânzând” camere deja ocupate unor solicitanți dispuși să plătească:

- Știi de ce sunt probleme? Pentru că B. a vândut camere de la lume – de exemplu, eu stau în camera asta. Și vine altul la el și spune: vreau și eu o cameră. Și spune da, îmi dai atât și-ți dau cameră. Și îl trimite pe ăla sau merge cu el la primărie cu șmecherie și face o hârtie ce-i face, și ăla vine "te rog frumos ieși afară, sunt eu cu contract". Dar eu nu-i dau cu paru-n cap să vină el cu contract când eu am de-atâția ani și stau aici și știu că sunt în forme legale? Nu pot să ies afară.

(Interviu cu o femeie tânără din Zăbrăuți)

Totuși, nu am întâlnit cazuri concrete de evacuare. Deși se pare că există uneori pretenții conflictuale, pe parcursul cercetării nu am găsit nici un exemplu de persoană care să fi fost efectiv expulzată din locuința sa prin intermediul primăriei⁷.

- A venit unul cu repartiție astă iarnă. M-am pomenit așa o dată cu el. Zice: măi fată, în două zile să-mi liberezi camera. Și unde să mă duc eu? Eu am stat de cinci-șase ani de zile aici. Dacă n-am pe nimenea – mama a murit, tata e vai de mama lui...

⁷ Deși am întâlnit cazuri de persoane care au fost mutate dintr-o cameră în alta.

- **Și omul acela, de unde avea repartiție?**
- Nu știu. De la primărie.
- (Vecina) Păi dacă n-ar avea dreptul la primărie, și a dat banii să facă la altul contract să dea pe altul afară, normal că nu venea să dea lumea afară așa degeaba.
- **Și deci a venit persoana aceasta cu repartiție...**
- Da, a venit prima dată, cu contractul de la primărie. Măi fată, zice, vreau să-mi liberezi camera în două zile, că eu am contract. Zic, adu mâine contractul, să-l văd și eu, să fiu și eu măhnită în sufletul meu că ai contractul la mână. Și mă duc la domnul B., mă duc la aștia – Domnul B., zic, uite a venit aștia să mă dea afară. "Măi feto, stai acolo, că nu te dă nimeni afară, până îți găsesc cameră". Și dacă nu e nici o cameră liberă, unde să mă dea, să stau în stradă?
- **Deci încă nu s-a rezolvat...**
- Nu s-a rezolvat nimica – am contractul, la domnul B., și nu mi l-a băgat în primărie. E la el de două-trei luni de zile și nu mi l-a băgat. Și din amărăciunea mea am plătit 150 de mii [pentru electricitate, n.n.], din amărăciunea mea. Dacă o veni ăsta să mă dea afară, eu sunt pe drumuri.
- **Și de când locuiți aici?**
- Am șase ani de zile de când locuiesc aici. Prima dată am stat în blocul celălalt, din față. Și pe urmă m-am mutat aici. (...) Dacă vine ăla și mă dă afară cu contractul, eu ce fac? Nici o cameră goală nu mai e, e ocupate toate.

(Interviu cu o femeie de vârstă mijlocie din Zăbrăuți)

Am întâlnit însă multe cazuri de **comerț cu camere** – persoane care se mutau în Zăbrăuți sau care doreau două camere (precum cazul celor doi lideri, dar nu numai al lor) sau persoane nevoite să-și vândă camera pentru a-și plăti datoriile.

- Sunt datoare trei milioane două sute. Pentru c-am luat de-am plătit spitalul, că cine stă cu el, îngrjitorul, se plătește. Și obligat trebuia... Vine omul să-i dau o cameră, că-i trei milioane două sute, de unde să-i dau? Și am zis care se hotărăște omul să-i dau, ori pe aia, ori pe aia. N-am atâtea milioane de unde să-i dau.
- **Și o să locuiți după aia toți într-o cameră [șapte persoane, n.n.]?**
- Toți într-o cameră, păi ce să fac, să mă omor aicea cu lumea, cu țiganii? M-a ajutat, nu?

(Interviu cu mama unui tânăr handicapat, Zăbrăuți)

Acest comerț este nereglementat legal și, ca urmare, există riscul ca unul dintre parteneri să se simtă nedreptățit sau chiar supus unei ilegalități.

- Eu am luat de la spoitori două milioane. Două milioane, mi-a luat patru. Eu

n-am avut banii ăștia că nu fur, nu sparg, muncesc și eu. M-am dus la verișoara mea care mi-a dat un TV, ăla mi l-a băgat la un milion care și ăla e două milioane, am dat și 800000 din mână.

- Dar cum v-a luat camera?

- Păi mie mi-a fost frică de ei. Că mi-a zis, „eu am găsit să vând camera asta, ieși afară” și mi-a spart ușa. Și am avut contract pe ea. Și când m-am dus la dl B. și i-am zis: "Domnu' B., mie mi s-a luat contractul" (...) el putea, pentru că este administrator, președinte aicea, el putea să zică: „măi fraților, voi ați luat camera la femeia asta, dar eu nu mă bag fiindcă aicea e un act scris”. Deci eu aveam actul meu, deci vă dați seama că nu se poate. Când m-am dus la ICRAL a zis că n-are ce să facă, că trebuie să mă scoată de acolo, cu alte cuvinte că i-a dat oamenii bani. Nu a fost unul să zică: „bă, nu se poate face nimica. Faceți ce vreți, așteptați să vă dea banii și cu asta basta”. (...) Și camera mea tot așa s-a luat, s-a făcut chitanță de mână, eu n-am văzut un leuț. Deci fără buletinul meu, care asta dacă se face se face după un buletin, se face după serie, după nume. Că numele M. D. l-a știut gata, asta a fost, dar unde e seria? Și n-am semnat. Vă dau cuvântul meu că nici n-am văzut foaia.

(Interviu cu o femeie de vârstă mijlocie, Zăbrăuți)

Observăm că posibilitatea comerțului informal cu camere, ca și creditele luate de la cămătari sunt o oportunitate cu două tăisuri. În lipsa unor formalități legale, procesul se desfășoară după norme nescrise și în raport cu puterea de negociere a partenerilor. „Contractele” se renegociază în funcție de evoluția situației, accentuând uneori dezavantajul părții vulnerabile.

Aceeași piață informală o găsim și în domeniul electricității. Consumul de electricitate a ajuns să fie administrat prin intermediari privați, într-o adevărată economie informală. Pentru a deveni „furnizor” este nevoie de un cablu suficient de lung care să ajungă până la sursă. Deoarece cablul este scump și trebuie deseori să fie înlocuit, nu toți oamenii își pot permite să se conecteze direct. Astfel, ei apelează la un intermediar care le cere însă să plătească o taxă lunară. Taxele plătite sunt comparabile în mod absolut cu cele percepute în general de către compania furnizoare – dar probabil consumul este în medie mai ridicat în Zăbrăuți, unde electricitatea este folosită și pentru încălzire și pentru gătit.

Aceste interacțiuni nu sunt de natură să încurajeze solidaritatea între vecini, fiind chiar sursă de tensiuni. Caracterul informal al negocierilor este ceea ce face posibil abuzul, deși în același timp lasă uneori loc unei anumite simpatii, unei înțelegeri interumane. Cazurile în care aceasta apare sunt însă considerate de interlocutorii noștri ca fiind excepțiile care confirmă regula urmării interesului propriu.

- 1) A.B. locuiește la etajul patru al blocului P2. În urma separării de soț, a rămas singură cu cei patru copii minori. Una dintre fiice suferă de un handicap mental grav și necesită îngrijire specială. Familia este foarte săracă. Vecina de la care iau electricitate nu le cere bani, deoarece îi înțelege că au o situație grea. În schimb, A.B. merge și o ajută pe vecină la curățenie o dată pe săptămână.
- 2) M.G. este o tânără mamă, salariată, și are o familie relativ înstărită. Ei iau electricitate de la un vecin dintr-un bloc alăturat. Acesta, în memoria răposatei sale surori, nu îi cere bani lui M.G., deoarece seamănă foarte mult cu sora sa și îi amintește de ea. Deși îi este recunoscătoare, M.G. evită orice relație personală cu vecinul respectiv, pentru a nu da naștere la suspiciuni din partea soțului sau a altor vecini.

Concluzii

Ce s-a schimbat în Zăbrăuți ca urmare a intervenției PNUD? Locuitorii recunosc că ultimii ani au însemnat o „umanizare” progresivă a condițiilor de viață din Zăbrăuți. Câteva dintre schimbări sunt vizibile cu ochiul liber, mai ales în ceea ce privește curățenia - atât din interiorul, cât și din exteriorul clădirilor. În spatele acestor manifestări vizibile se află însă condiția care le-a făcut posibile: crearea unei anumite **cetățenii** pentru oamenii care trăiesc în cele patru blocuri. Zăbrăuțiul s-a mutat socialmente dintr-un teren al nimănui în București, acolo unde se află din punct de vedere geografic. Această cetățenie înseamnă actualizarea accesului la anumite **drepturi și beneficii**. Legalizarea locuirii și școlarizarea copiilor sunt infrastructura acestei cetățenii. Totuși, posibilitatea accesului la aceste drepturi trebuie să fie completată de o educare a **competenței**, a **capacității** actualizării acestor posibilități. În repetate rânduri am întâlnit cazuri în care oportunitățile existente nu erau folosite din lipsă de cunoaștere.

O dată dobândită această „cetățenie externă”, prin raportare la localitate și instituțiile ei, mai rămâne să fie creată o anumită „cetățenie internă”, prin raportare la comunitatea însăși. Totuși, Zăbrăuțiul a fost și rămâne mai degrabă o **piață (informală)** decât o **comunitate** propriu-zisă. Pare plauzibil faptul că, pentru unii locatari, Zăbrăuțiul era mai degrabă un **spațiu favorabil de afaceri** (ieftin, bine poziționat, ancorat într-o informalitate și deci o libertate relativ stabilă) decât o locuință indispensabilă. Pentru ceilalți, în afara familiei și a unei vecinătăți restrânse, relațiile de piață (nereglementate formal) coexistă cu refuzul prudent al interacțiunii. **Absența încrederii** este ceea ce dă profilul specific

interacțiunilor sociale din Zăbrăuți. Metafora cea mai frecvent întâlnită este cea a „**vestului sălbatic**”, o luptă a tuturor împotriva tuturor, dar și o luptă a civilizației împotriva unei stări „de natură” (referitoare mai ales la lipsa igienei).

Există însă o anumită tendință de schimbare și în această direcție. Desigur, schimbările nu sunt foarte mari, dar ele se compun într-un **cerc virtuos** al încrederii. Îmbunătățirea condițiilor de locuit antrenează o stabilitate crescută a locatarilor, care la rândul ei face ca această îmbunătățire să fie posibilă în continuare. Indicii ale prezenței acțiunii comune au devenit din ce în ce mai frecvente – mai ales în ceea ce privește curățenia și condițiile de locuit din clădiri. Pe măsură ce camerele sunt ocupate de familii decise să locuiască în Zăbrăuți, conflictele scad și convergența intereselor de vecinătate crește.

În aceste condiții devine posibilă reformarea organizării politico-administrative din Zăbrăuți. Funcția principală a acesteia ar trebui să fie nu **intermedierea** interacțiunii cu autoritățile locale, deoarece dobândirea unei cetățenii externe face posibil contactul direct. Intermedierea trebuie să devină o funcție secundară, subordonată obiectivului creării și administrării **bunurilor comune**. Astfel, dezvoltarea comunitară capătă o dimensiune afirmativă, în prelungirea accepțiunii anterioare de „ieșire din subdezvoltare”.

Mecanismul dezvoltării prin proiect este cel care a creat condițiile unei cetățenii externe. Aceasta, în condițiile de piață care încă guvernează Zăbrăuțiul, a condus la un cerc virtuos de creare a unei cetățenii interne. Procesul este încă lent, dar rezultatele sunt evidente.

Recomandări

Dincolo de particularitățile individuale ale Zăbrăuțiului, mecanismele sociale care îl pun în mișcare pot fi regăsite și în alte cazuri.

Cetățenia externă

Dezvoltarea de oportunități

Există încă multe proceduri birocratice care sunt foarte complicate și care sunt uneori agravate de lipsa de interes a funcționarilor publici. Populația săracă și marginalizată este cea care resimte cel mai mult efectul combinat al acestor doi factori. Problemele acestor oameni riscă să rămână nerezolvate chiar dacă în principiu ele ar putea avea o soluție. Starea de

descurajare care se instalează uneori nu vine decât să accentueze marginalizarea și lipsa oportunităților.

Experiența Zăbrăuțului indică o serie de astfel de dificultăți, care pot genera adevărate crize personale sau familiale: lipsa actelor de identitate, în special a certificatelor de naștere; lipsa fișelor medicale (a certificatelor de vaccinare) pentru copii; lipsa unei adrese stabile în buletin etc.

Reducerea acestui risc de cădere cronică în marginalitate ar implica:

- a) o sensibilitate crescută a autorităților locale și naționale față de problemele specifice ale populației marginale;
- b) elaborarea unor proceduri relativ simple de rezolvare a acestor probleme;
- c) dezvoltarea capacității autorităților locale de a iniția și a se implica ca partener în programe de includere socială și de dezvoltare comunitară;
- d) consolidarea mecanismelor de cooperare interinstituțională atât la nivel local, cât și între diferite niveluri. Proiectul din Zăbrăuți a arătat nevoia, dar și dificultatea coordonării acțiunii unor instituții precum Primăria, Poliția, Justiția, școlile, dispensarul etc.;
- e) protecția populației marginale în fața abuzurilor de diferite tipuri (tranzacții frauduloase cu locuințe, credite acordate în condiții critice, corupție etc.). În aceste sens, Poliția și Justiția trebuie să aibă un rol important în programele de combatere a sărăciei, deoarece misiunile lor sunt esențiale pentru dezvoltare. Aceste instituții trebuie mobilizate printr-o sensibilitate, dar și o competență crescută în abordarea cazurilor/mecanismelor de abuz asupra celor marginali.

Dezvoltarea de capacități

Populația marginală are un important deficit de capacitate în a utiliza serviciile administrației publice locale pentru a-și rezolva problemele – accentuat de eșecurile anterioare în acest sens. Deseori nu atât lipsa oportunităților, cât lipsa competenței de a le identifica și folosi este adevărata problemă.

O posibilă soluție este crearea unor mecanisme de **intermediere** a interacțiunii dintre populației și ofertanții de servicii (autorități locale, companii furnizoare de servicii etc.). Experiența din Zăbrăuți indică faptul că această abordare este eficientă pe termen scurt, dar nu pe termen lung

– datorită problemelor de încredere și legitimitate care vor apărea inevitabil în această structură. Intermedierea este deci o acțiune temporară menită să creeze posibilitatea contactului direct între populație și ofertanți. O dată ce această posibilitate apare, intermedierea poate să continue, dar ea nu va mai funcționa în condiții de monopol și deci nu va mai crea suspiciuni și crize de încredere insolvabile.

Cetățenia internă

Proiectul din Zăbrăuți arată că o comunitate marginalizată poate să își sporească solidaritatea și deci să-și creeze mecanisme de cetățenie interne prin proiecte comune de reabilitare a condițiilor colective de viață.

O variantă a acestor proiecte cu potențial de dezvoltare ridicat sunt cele în care în care un grup de locatari special selectați și instruiți acordă asistență în diferite domenii celorlalți locatari din vecinătate. Astfel, locatarii participă nu numai la execuție, ci și la organizare și chiar la luarea deciziilor, mobilizându-se capitalul uman existent.

Un astfel de proiect trebuie să urmărească două tipuri de efecte simultan: 1) îmbunătățirea condiției locatarilor asistați; 2) crearea unei competențe specifice, a unei capacități de acțiune colectivă, a unei solidarități reale a asistenților.

Mai mult, este esențial ca **distincția dintre statutul de asistent și cel de asistat** să nu fie rigidă și să nu se bazeze pe o relație de inferioritate și dependență. Locatarii asistați trebuie să își aducă **propria contribuție**, oricât de mică, la **reușita proiectului ca întreg**. Astfel, proiectele nu trebuie să furnizeze servicii “pe gratis”, ci în schimbul unei contribuții modice de orice natură. Aceste contribuții nu trebuie să fie fixate de la bun început și invariabile, ci trebuie negociate cu fiecare în parte, în funcție de disponibilitățile sale. O asemenea relație de tip “serviciu contra serviciu” și nu pe un schimb “la valoarea pieței” încurajează **responsabilitatea** tuturor participanților, precum și **relațiile orizontale**, de colegialitate. De asemenea, acest sistem va duce la creșterea **stimei de sine** a locatarilor asistați și va împiedica transformarea statutului de asistent într-o poziție cu valoare simbolică și de status ridicată.

Pentru a fi atractive, aceste proiecte trebuie să ofere **recompense clare** pentru munca locatarilor asistenți și să fie compatibile cu celelalte responsabilități pe care le au în gospodărie sau la locul de muncă.

Astfel de proiecte ar putea fi realizate în domeniile sănătății și educației. De exemplu, ar fi posibil și important de realizat intervenții privind planificarea familială, monitorizarea vaccinărilor copiilor de vârstă

preșcolară sau supravegherea copiilor de vârstă școlară după terminarea orelor pentru a-i ajuta să își facă temele. Un alt domeniu principal este cel al asistenței juridice, ajutându-i pe locatari să își acceseze drepturile legale.

Pe lângă atingerea scopului principal, aceste proiecte trebuie să încurajeze solidaritatea tuturor persoanelor implicate, activitățile împreună, comunicarea, luarea de decizii și asumarea de responsabilități comune. Dincolo de ținta specifică a proiectului, **solidaritatea și participarea efectivă** sunt produsele “secundare” cele mai importante, care trebuie avute explicit în vedere de organizatori. Un alt produs derivat important este o anumită competență și o experiență care să contribuie la sustenabilitatea rezultatelor proiectului.

O altă direcție a acestor proiecte trebuie să fie aceea a punerii în contact a locatarilor din Zăbrăuți cu diferite organizații (nonprofit sau pentru profit) care organizează proiecte similare și cu care ar putea colabora. Proiectele nu trebuie să fie strict circumscrise local, ci dimpotrivă, să încurajeze **contactele cu exteriorul**. O rețea de solidaritate este desigur cu atât mai valoroasă cu cât membrii ei au acces la resurse mai variate și mai bogate.

Participanți la dezvoltare

Copiii, ca ținte prioritare a programelor de dezvoltare comunitare și combatere a sărăciei

Proiectul din Zăbrăuți a arătat dificultățile, dar și posibilitățile de inovare în abordarea problematicii copiilor în colectivitățile sărace, marginalizate. Copiii sunt victime sigure ale sărăciei și excluderii sociale, cu consecințe de multe ori ireversibile asupra viitorului lor. De aceea ei trebuie să fie incluși cu prioritate în proiecte de integrare socială. Proiectul din Zăbrăuți arată că sunt posibile succese spectaculoase în această direcție, dar în același timp pune problema sustenabilității rezultatelor.

Hrana deficitară. În comunitățile sărace, hrana copiilor este afectată sistematic de dezechilibre majore cu consecințe negative majore. Programele care oferă o masă gratuită sunt o soluție în aceste situații de criză, ele fiind deseori combinate cu proiectele de școlarizare. Acest tip de proiecte (o masă gratuită pentru copiii din grădinițe și școli) trebuie să fie inclus în politicile autorităților publice.

Condiții deficitare de locuit. Aglomerația, lipsa electricității și a încălzirii afectează puternic viața copiilor, inclusiv sănătatea lor și capacitatea lor de școlarizare. Această problemă nu și-a găsit încă nici o

rezolvare în Zăbrăuți, cu excepția grădiniței cu program prelungit care a scos câțiva dintre copii din mediul lor dificil de locuit. Zăbrăuțiul este de altfel o dovadă vie a crizei locuințelor și a necesității dezvoltării unui sistem comprehensiv și viabil de locuințe sociale.

Integrarea copiilor în sistemul educativ. Participarea copiilor la educația preșcolară și școlară este una dintre reușitele majore ale proiectului din Zăbrăuți. Educația copiilor din populația marginalizată trebuie să devină o prioritate la nivel național. După absolvire, tinerii trebuie orientați spre forme de integrare profesională, dar experiența din Zăbrăuți indică necesitatea unei precauții sporite în dezvoltarea unor asemenea programe. Ele se află într-o relație directă cu piața forței de muncă, motiv din care pot eșua în mai multe direcții: atractivitate redusă comparativ cu oportunitățile de muncă din sectorul informal (ceea ce pare să se fi întâmplat în Zăbrăuți), dezvoltare artificială susținută de resursele alocate inițial prin proiect (de asemenea, cazul Zăbrăuțiului), efecte de redistribuire a forței de muncă fără o sporire reală a locurilor de muncă etc.

Dezvoltarea capacității de planificare familială. Experiența din Zăbrăuți dovedește o dată în plus că în comunitățile marginalizate există un deficit serios de capacitate de planificare familială, dar în același timp o nevoie ridicată și o capacitate de absorbție rapidă a acestor servicii.

Dezvoltarea comunitară în comunitățile de rromi

Procesele sociale din Zăbrăuți atrag atenția asupra unor stereotipuri și mituri referitoare la populația de rromi, percepții care pot influența fundamental opțiunile de politici publice:

Mitul separării etnice. Comunitatea din Zăbrăuți este eterogenă din punct de vedere etnic. Totuși, contrar mitului unei diferențieri „naturale” pe criterii etnice, în Zăbrăuți persoanele se raportează unele la altele mai mult ca vecini puși într-o situație comună de criză, și nu ca persoane cu identități diferite.

Mitul omogenității socio-culturale a populației de rromi. Există percepția că populația de rromi are un mod specific de definire și rezolvare a propriilor probleme, diferit de celelalte etnii. Pornind de la premisa unor valori și strategii proprii ireductibile, se ajunge la concluzia că lipsa unui cadru de referință comun face imposibilă cooperarea. Totuși, nu etnia este cea care structurează percepția problemelor în Zăbrăuți. Soluțiile sunt deseori definite în același mod și chiar implicând cooperarea necondiționată de apartenență etnică. Barierele și diferențele ireductibile în

de istoriile personale de adaptare la sărăcie extremă și sunt amplificate de configurația instituțională în care este inserată comunitatea.

Mitul coeziunii interne ridicate a populației de romi. În ciuda percepției conform căreia ar exista o solidaritate intensă a populației de romi în definirea și rezolvarea problemelor, care ar face imposibilă cooperarea, în Zăbrăuți majoritatea romilor se percep, ca și românii, ca aflându-se singuri într-o situație extrem de dificilă. Ei nu se bazează în nici un fel pe o așa-numită „solidaritate etnică” în a-și rezolva problemele, ci doar eventual pe sprijinul familiei lărgite. Chiar și această solidaritate este însă dificil de accesat, deoarece multe cupluri venite în Zăbrăuți s-au distanțat de familiile lor, iar sărăcia limitează resursele ce pot fi mobilizate de familie. Mai mult, singurătatea este uneori amplificată de relații de exploatare ilegală a unor persoane de către altele, independent de apartenența etnică, și chiar în interiorul unui grup etnic. Majoritatea romilor simt că au nevoie de protecția instituțiilor publice împotriva unei eventuale exploatare de care pot fi loviți și față de care identitatea etnică nu îi protejează în nici un fel. Totuși, dacă o instituție își bazează politica pe mitul unei „comunități etnice” speciale, ea poate fi tentată să nu intervină, delegându-și funcția presupuselor mecanisme de autoreglare comunitare. Deoarece acestea nu există, oamenii sunt de fapt abandonați de instituțiile care ar trebui să îi reprezinte.

PROBLEME ALE ADMINISTRAȚIEI PUBLICE LOCALE DIN JUDEȚUL PRAHOVA

Marian PREDA

Acest capitol este destinat analizei unor caracteristici ale administrației locale din județul Prahova (printre care dotarea cu mijloace de comunicare, comunicarea în interiorul instituției, comunicarea cu cetățenii și cu eșaloanele superioare, stilurile de conducere în administrația publică locală). Cercetarea de teren (câteva interviuri de grup focalizate și ancheta pe bază de chestionar) a fost parte a unui proiect privind comunicarea în administrația publică locală din județul Prahova¹. Interpretarea datelor în acest capitol a fost ulterioară finalizării proiectului amintit și pornește de la nevoia de analiză mai aprofundată a problemelor pe care le are administrația publică dintr-un județ din perspectivă preponderent comunitară și mai puțin comunicațională.

Cercetarea de teren a constat în două etape distincte:

- Prima etapă, cu caracter strict explorator, a constat în realizarea a trei interviuri de grup focalizate cu subiecți din administrația publică locală din județul Prahova, pornind de la un ghid de interviu structurat pe care eu l-am alcătuit pe baza opiniilor membrilor echipei de cercetare (în calitate de grup de experți) privind principalele teme ce ar trebui studiate în legătură cu comunicarea în cadrul APL. Cele trei discuții de grup au fost moderate de Rodica Ghete și Cristina Carp. Scopul acestei etape a fost identificarea principalelor întrebări care să fie plasate în chestionarul ce urma să fie aplicat în etapa a doua și a

¹ Proiectul "Comunicarea în administrația locală din Prahova", realizat în 1998, a fost coordonat de Rodica Ghete și Cristina Carp, iar metodologia de cercetare, ghidul de interviu, chestionarul, prelucrarea și interpretarea datelor au fost realizate de Marian Preda. Pentru formularea unor întrebări din chestionar am primit sugestii și de la ceilalți membri ai echipei. Consiliul Județean Prahova a sprijinit realizarea proiectului în general și a cercetării de teren în special.

variantelor de răspuns posibile, astfel încât să nu existe variante de răspuns nepotrivite sau omise și să nu rămână prea multe întrebări închise. Pe de altă parte, răspunsurile/opiniile exprimate de participanții la discuțiile de grup pot fi ele însele utile pentru concluziile cercetării și pot însoți rezultatele statistice sub formă de exemple.

- Cea de-a doua etapă a constituit-o cercetarea pe bază de chestionar. Chestionarul a cuprins 28 de întrebări și a fost aplicat (prin autocompletare) unui număr de 262 de subiecți din administrația publică locală a județului Prahova în anul 1998.

Interviurile de grup focalizate (focus groups) fac parte dintre metodele de cercetare calitative, utilizate frecvent în ultima vreme mai ales cu caracter explorator, pe teme noi, insuficient cercetate și/sau care nu se pretează la cercetări cantitative precum cele pe bază de chestionar. Ele nu au gradul de reprezentativitate al cercetărilor cantitative realizate pe un eșantion reprezentativ, dar sunt foarte relevante pentru tipurile de opinii/atitudini/probleme ale categoriei de subiecți chestionate. Mai concret, deși nu vom putea afirma că opiniile/problemele celor ce vor participa la discuțiile noastre sunt aceleași cu opiniile tuturor angajaților DAPL, ele vor fi cu certitudine valabile și pentru mulți alți funcționari și aleși locali din aceeași zonă.

Caracteristicile subiecților

Referitor la cercetarea pe bază de chestionar, caracteristicile celor 262 de subiecți care au completat chestionarele și le-au returnat autorilor cercetării sunt următoarele:

Vârsta (în ani împliniți):

Minimă: 23 de ani	Maximă: 74 ani
-------------------	----------------

Vârsta medie (pe funcții):

Funcția	Media de vârstă	
Funcționar al prefecturii	vârsta în ani	43,0
Membru în CJ	vârsta în ani	53,0
Funcționar al CJ	vârsta în ani	52,9
Primar	vârsta în ani	49,9
Consilier local	vârsta în ani	51,1
Secretar	vârsta în ani	42,3
Funcționar al primăriei	vârsta în ani	45,4
Nr.	vârsta în ani	63,0

Distribuția pe sexe a respondenților:

Masculin: 76,7%	Feminin: 23,3%
-----------------	----------------

Funcțiile respondenților:

1.	Primar	22,1%
2.	Consilier local	36,6%
3.	Secretar	26,0%
4.	Funcționar al primăriei	6,1%
5.	Membru în Consiliul Județean (ales)	2,7%
6.	Funcționar al Consiliului Județean	2,7%
7.	Funcționar al prefecturii	3,4%

Vechimea în funcție și vechimea în DAPL (în ani) a subiecților a fost următoarea:

Funcția	Mediile (în ani)	
Funcționar al prefecturii	vechimea în funcție (ani)	2,5
	vechimea în APL (ani)	6,9
Membru în CJ	vechimea în funcție (ani)	4,4
	vechimea în APL (ani)	13,0
Funcționar al CJ	vechimea în funcție (ani)	17,2
	vechimea în APL (ani)	17,1
Primar	vechimea în funcție (ani)	6,6
	vechimea în APL (ani)	8,4
Consilier local	vechimea în funcție (ani)	5,8
	vechimea în APL (ani)	6,4
Secretar	vechimea în funcție (ani)	11,6
	vechimea în APL (ani)	14,7
Funcționar al primăriei	vechimea în funcție (ani)	6,7
	vechimea în APL (ani)	7,3
Nr.	vechimea în funcție (ani)	
	vechimea în APL (ani)	7,0

Distribuirea subiecților în funcție de tipul de localitate a fost următoarea:

1.	Din comune	70,2%
2.	Din orașe (altele decât Ploiești)	21,0%
3.	Din municipiul Ploiești	8,4%

* Un subiect nu a răspuns la această întrebare.

Apartenența politică:

Membru de partid	59,5%
Independent	22,9%
Nu declară	17,6%

Partidul celor care sunt membri de partid:

PNȚCD	PD	PDSR	APR	PNR	PUR	PNL	PRM	PSM	ALTELE
7,3%	23,7%	9,5%	7,6%	1,1%	1,5%	2,7%	1,5%	0,4%	3,2%

* Nu s-au declarat membri de partid sau nu au răspuns: 41,2%.

Evident, aceste date ar trebui comparate cu structura de reprezentare a partidelor politice în APL a județului Prahova pentru a putea vorbi de o reprezentativitate a lor. Ținând totuși cont de numărul destul de mare de respondenți, consideram că *rezultatele cercetării noastre sunt semnificative pentru problemele abordate, și nu pentru structura reprezentării politice a partidelor, criteriu care are, de altfel, o importanță relativ redusă la nivel local în România.*

Administrația locală (aleșii locali și funcționarii) din Prahova **poate fi caracterizată, potrivit datelor din cercetarea de teren, ca fiind:**

- **preponderent masculină;**
- **îmbătrânită;**
- **învechită** (cu multe persoane foarte vechi în funcție).

Se remarcă, printre caracteristicile respondenților, reprezentarea redusă a femeilor (doar un sfert dintre membrii administrației publice locale), mediile de vârstă relativ ridicate (dacă ținem seama de vârsta medie reală de pensionare în România, constatăm că aleșii și funcționarii Consiliului Județean Prahova și consilierii locali au media de vârstă apropiată de aceasta, primarii fiind și ei "pe aproape de vârsta pensionării"). *Vechimea în APL a membrilor Consiliului Județean (14 ani), a funcționarilor acestuia (17 ani) și a secretarilor primăriilor (aproape 15 ani) în 1998 ne demonstrează că cea mai mare parte dintre aceștia sunt funcționarii din perioada comunistă.* Ca urmare, pe lângă experiență - nu întotdeauna pozitivă în sine - este de presupus (și, pentru unii indicatori, se poate demonstra) că unii dintre aceștia au păstrat și "ethosul" birocratic și autoritar al perioadei comuniste, stilurile de lucru, dar și de comunicare cu cetățenii instituțiilor din acea perioadă.

Iată două citate din discuțiile de grup care confirmă datele cantitative:

"... sunt primar din 1987 și am același personal cu care lucrez ... vă dați seama de calitatea relațiilor noastre" (dl Dascălu).

"În ce privește alte relații pe care nu vi le-am putut da mai devreme, cu consilierii, ne cunoaștem de atâția ani, nu sunt probleme. Probleme au fost și sunt cu bibliotecara..." (primarul Căpriță).

Probleme cu care se confruntă comunitățile locale și administrația locală

Cele mai grave probleme ale comunităților locale din Prahova în anul 1998 au fost apreciate de respondenții noștri ca fiind:

1. Lipsa fondurilor - menționată de 23,2% dintre subiecți, dintre care 21% pe primul loc;
2. Șomajul - 22,5%, la 19,1% fiind pe primul loc;
3. Alimentarea cu apă a localității - menționată de 23,6% dintre subiecți, dintre care 16,4% pe primul loc;
4. Aplicarea Legii nr. 18 - 11,5%, dintre care 8% pe primul loc;
5. Drumurile - 11,4, dintre care 5,3% pe primul loc;
6. Birocrația - 2,7%;
7. Racordul la gaze - 4,9%, din care 1,9% pe primul loc;
8. Altele (menționate de sub 1% dintre subiecți).

Se remarcă cele două probleme care sunt de fapt probleme (ale economiei) naționale: lipsa fondurilor și șomajul, urmând apoi o serie de probleme concrete, foarte practice: rețelele de apă, reîmproprietărirea cu pământ, drumurile, racordul la gaze. Mi se pare semnificativ faptul că *problemele enunțate de aleșii și funcționarii locali țin de "nevoile de bază" ale cetățenilor și localităților, salariul, apa curentă, drumurile, gazele fiind probleme primordiale, necesități esențiale pentru condiții de viață. Este un prim argument pentru a afirma că administrația locală are mai degrabă un rol de sprijinire a populației și localităților într-un fel de "luptă de supraviețuire", deci, prin consecințe, nu este suficient preocupată de activitățile de timp liber, de dezvoltare, de cooperare cu alte localități, de investiții (în dezvoltare, nu în consum/în nevoile de bază).*

Fiind întrebați care este cea mai gravă problemă cu care se confruntă ei personal în cadrul administrației publice locale, subiecții au oferit următoarele răspunsuri:

1. Lipsa fondurilor - 16%, dintre care 14,9% o menționează pe primul loc;
2. Modificările aduse aplicării Legii nr. 18/91 - 15,3%, pentru 14,9% dintre ei pe primul loc;
3. Incompetența funcționarilor - 6,5%, din care 6,1% prima;

4. Comunicarea proastă între autoritățile locale - 5%, cu 4,2% prima;
5. Legislația proastă - 3,8%;
6. Veniturile mici - 3,8%;
7. Lipsa dotărilor tehnice - 3,1%;
8. Apa potabilă - 3,1%;
9. Lipsa legii funcționarului public - 2,3%.

Spre deosebire de problemele localității, se constată că printre problemele cu care aleșii și funcționarii locali se confruntă în mod personal apar problemele legate de legislație (care este apreciată ca fiind “*proastă, confuză*”, uneori “*inexistentă*”), problema incompetenței funcționarilor (menționată în special de aleșii locali: primari, consilieri care nu sunt mulțumiți de calitățile subordonaților), problema salarizării în APL, problema lipsei dotării tehnice.

Elaborarea legislației în “turnul de fildeș” al puterii centrale determină disfuncții, confuzie și nemulțumiri în plan local

Legislația pare să fie percepută negativ de copleșitoarea majoritate a subiecților noștri. Tabelul următor este semnificativ pentru principalele critici aduse legislației privind administrația locală chiar de cei care o utilizează. Problema principală a legislației pare să fie modalitatea de adoptare a ei: de la centru și fără consultarea comunităților locale, modalitate acuzată de 45% dintre subiecți. Neclaritatea legislației, faptul că “permite multe interpretări” (care este acuzat de 72,5% dintre subiecți) constituie tot o consecință a lipsei de consultare a specialiștilor locali, deci a ne/desconsiderării unor situații specifice anumitor comunități, situații care ar fi impus precizări, nuanțări și care ar fi redus ambiguitatea legislației. Adoptarea legislației numai prin consultări la nivel central (guvern, partidele din coaliție, parlament, președinție) o separă pe aceasta de realitățile și de nevoile comunitare. Faptul că este stufoasă, incompletă, că nu prevede clar obligații și sancțiuni denotă o competență redusă a celor care au elaborat și votat legislația privind administrația locală și o modalitate “reactivă”, pripită, “hei-rup-istă” de lucru, care în locul strategiilor coerente pune conformismul față de interese

de grup, de partid, față de “recomandări” impuse de organisme internaționale și de clienții politici interni.

Iată cum apreciază subiecții **adecvarea legislației referitoare la administrația publică locală și la problemele locale ale cetățenilor:**

Aprecieri privind legislația		% de acord cu aprecierea	
– este neclară, permite prea multe interpretări		72,5%	
– este neadecvată pentru că nu au fost consultați și specialiștii din teritoriu (comune, orașe, județe) la redactarea ei		44,7%	
– este prea “stufoasă” (multe acte normative pentru o singură problemă)		37,4%	
– sunt probleme importante nereglementate legal. Exemple:	Legea patrimoniului	12,6%	28,6%
	Statutul funcționarului public	6,9%	
– este inoperantă pentru că nu prevede obligativitatea unor măsuri și sancțiunile pentru nerespectarea ei		13,7%	
– este foarte bună, sunt mulțumit de ea		5%	
altă apreciere personală privind legislația din domeniul administrației locale	“Se schimbă prea des”	2,3%	
	“Este neclară”	1,1%	

Comunicarea cu cetățenii

Din punct de vedere al mijloacelor utilizate, comunicarea în administrația publică locală din Prahova este preponderent pasivă, se desfășoară de obicei într-un singur sens - dinspre instituții spre cetățeni (prin panouri de afișaj, radio local, broșuri) - și este plasată la sediile instituțiilor (prin panouri de afișaj și audiențe) (vezi tabelul următor).

Comunicarea cu cetățenii este în mică măsură interactivă (ședințe/întâlniri cu cetățenii). Toate acestea fac administrația publică să-și păstreze caracteristica din perioada comunistă, anume rolul administrativ, aplicarea în teren a dispozițiilor centrale și mai puțin atragerea cetățenilor la luarea deciziilor. Neîncurajarea participării cetățenilor la treburile localității, la luarea deciziilor privind propria localitate atrage, în mod logic, după sine și o susținere mai redusă a măsurilor de reformă, a eventualelor schimbări pe care administrația locală dorește să le introducă în comunitate, o participare scăzută din partea membrilor comunității.

Modalități/mijloace de comunicare utilizate în instituțiile administrației locale pentru comunicarea cu cetățenii:

Modalități de comunicare cu cetățenii	% declară că le utilizează
Panouri de afișaj la primărie	83,2%
Audiențe pe toată perioada programului de lucru	62,6%
Transmiterea de informații în mod individual, prin consilieri	61,5%
Panouri de afișaj în alte locuri ale comunei (în afara primăriei)	56,5%
Ședințe ad-hoc cu cetățenii, în teren	41,6%
Ședințe periodice cu cetățenii	37,4%
Program fix de audiențe	36,6%
Stație/post de radio local	14,5%
Program TV local	11,8%
Rubrici/anunțuri în presa locală	9,5%
Broșuri de informare sau fluturași	3,1%

Deși, așa cum se poate observa din tabelul următor, *persoanele responsabile cu administrarea comunităților sunt conștiente de eficiența ridicată a măsurilor directe (audiențe, ședințe cu cetățenii) și a celor "moderne" de comunicare (radio sau TV local), continuă să recurgă la cele tradiționale și pasive, precum panourile de afișaj și clasicele audiențe individuale, care sunt modalități de comunicare specifice crizei și care generează, pe de-o parte, favoritisme și corupție și, pe de alta, suspiciune din partea restului populației.* Afirmațiile unui primar sunt semnificative în acest sens:

“Sistemul de comunicare a cetățenilor la sate este terminat... criteriile de informare cele mai bune se află la orașe, prin mass-media, ziare, televiziune, cablu. Unele zone ale țării, precum Valea Cricovului, sunt foarte vitregite din acest punct de vedere. Nu avem presă, nu prindem sistemul de canale existent la orașe. Nu prindem nici programul național de televiziune, ce să mai vorbim de programul doi sau altele, care s-au dezvoltat în ultima vreme. ... Nu avem telefonie bine pusă la punct, nici difuzare a presei. Ne-ar trebui și un ORAC, cum erau stațiile la primărie. Sunt multe orașe unde în zece minute vorbește primarul. Contează foarte mult ca zilnic sau săptămânal, timp de zece minute să facem o discuție prin radioemisie cu cetățenii. Contează foarte mult o asemenea discuție cu cetățenii. I-am îndemnat la multe acțiuni...” (Primarul comunei Bărtești).

Rolul consilierilor în comunicarea cu cetățenii pare redus, iar deplasarea în teren este rară, comunicarea desfășurându-se în cea mai mare parte la sediile administrației publice locale.

Modalitățile de comunicare (din lista anterioară) pe care le consideră subiecții ca fiind cele mai eficiente:

Mijloace de comunicare	Cel mai eficient	Al doilea ca eficiență
1. Panouri de afișaj la primărie	8,8%	11,5%
2. Panouri de afișaj în alte locuri ale comunei (în afara primăriei)	3,1%	8,4%
3. Stație/post de radio local	14,5%	6,1%
4. Program TV local	9,9%	7,3%
5. Program fix de audiențe	5,3%	3,4%
6. Audiențe pe toată perioada programului de lucru	27,9%	11,5%
7. Rubrici/anunțuri în presa locală	1,1%	2,7%
8. Broșuri de informare sau fluturași	1,5%	1,5%
9. Ședințe periodice cu cetățenii	13,4%	15,3%
10. Ședințe ad-hoc cu cetățenii, în teren	8%	13,4%
11. Transmiterea de informații în mod individual, prin consilieri	4,6%	12,2%
12. Nu răspund	5,0%	6,9%

Comunicarea în interiorul instituțiilor

Comunicarea în interiorul instituțiilor de administrație locală din Prahova este în general informală, conform răspunsurilor subiecților. În bună parte datorită dimensiunii reduse a numărului de funcționari din primărie, dar și datorită stilului de conducere preponderent autoritar al majorității șefilor care recurg rar la delegarea de autoritate, comunicarea direct cu funcționarii este preponderentă. Adjuncții par să aibă un rol mai mult decorativ, doar 13% dintre ei constituind veriga de comunicare între șef și funcționari. Rolul pur decorativ al adjuncților este favorizat în multe cazuri de apartenența lor (a viceprimarilor, de exemplu) la alte partide politice decât cel al șefului, de condiția lor de adversari politici sau chiar de potențiali adversari în următoarele alegeri locale.

Singurul funcționar pe care îl consultă primării în mod sistematic pare a fi secretarul primăriei, restul, inclusiv viceprimării având rol mai degrabă "decorativ" în plan decizional, așa cum rezultă și din declarația unuia dintre primării intervievați:

“Chiar dacă, de exemplu, în perioada concediului... dacă ar fi, sarcinile primarului le ia viceprimarul, dar în special îl deleg să-mi țină locul pe secretarul consiliului, în care am o încredere deosebită, e jurist de meserie” (dl Dascălu).

Benefică în planul eficienței transmiterii mesajului, comunicarea directă dintre șef și funcționari poate fi contraproductivă datorită volumului mare de timp pe care șeful instituției trebuie să-l aloce pentru interacțiuni individuale succesive. Asta cu atât mai mult cu cât *ședințele, ca modalitate de comunicare în grup, de dialog, de decizie colectivă și de participare la luarea deciziilor sunt, în majoritatea instituțiilor, rare* (în 40% din cazuri - săptămânale și în 35% - doar ocazionale, pentru situații de urgență).

Cum se realizează comunicarea informațiilor în interiorul instituțiilor APL:

Comunicare informală	Direct între șefi și funcționarii angajați	73,3%
	Între șef și adjuncți și între aceștia și funcționari	13,4%
Comunicare formală (ședințe)	Zilnice	4,2%
	De câteva ori pe săptămână	10,7%
	O dată pe săptămână	39,7%
	Doar ocazional, în situații urgente	34,7%

Comunicarea între membrii unei instituții locale este deficitară și după orele de program, în afara instituției. Ea nu este instituționalizată și se rezumă în cea mai mare parte la întâlniri cu ocazia celebrării unor evenimente personale/de familie ale membrilor instituției. *Faptul că 40% dintre subiecți nu se întâlnesc cu nici o ocazie în afara orelor de program, că doar câteva procente participă împreună cu alți colegi la activități extraprofessionale care să favorizeze comunicarea și cunoașterea reciprocă, alături de comunicarea în grup (ședințe) destul de redusă, arată o coeziune scăzută a personalului instituțiilor din administrația publică locală, o atitudine de indiferență față de ceilalți colegi și deci față de instituție și problemele ei, o atomizare funcțională și decizională care nu pot fi decât contraproductive.*

Întâlniri ale aleșilor locali și funcționarilor în afara orelor de program menționate de subiecți:

Pentru celebrarea zilelor de naștere/onomastice sau a unor evenimente personale/de familie ale colegilor		59,2%
Cu alte ocazii, cum ar fi:	Ședințe ale consiliului local (sic!)	3,1%
	Revelion, excursii	2,7%
	Sărbători religioase	1,9%
	1 Decembrie, Ziua Eroilor	1,9%

Dotare și posibilități de comunicare ale instituțiilor și localităților din Prahova

Dotarea instituțiilor din administrația locală din județul Prahova, unul dintre cele mai bine situate din punct de vedere economic, era în 1998 extrem de deficitară. Faptul că *doar pentru aproximativ 40% dintre subiecți instituția are un calculator, doar 1,5% aveau acces la e-mail, 30% la un fax, doar 67% aveau un copiator tip xerox și doar 78% dintre instituții aveau acces la un telefon direct*, și asta într-un județ precum Prahova, denotă o situație gravă a dotării comunităților locale din România cu mijloace de comunicare. Situația cea mai gravă este cea din rural unde, spre exemplu, calculatorul, e-mailul și faxul sunt aproape inexistente.

Ca urmare, comunicarea cu angajații în situații de urgență se face încă prin curier în aproape jumătate dintre instituții, după cum se vede mai jos.

Rugați să menționeze **modalitățile de comunicare ale instituțiilor din administrația publică cu angajații lor în situații de urgență**, subiecții le-au indicat pe următoarele:

- telefonul direct (acasă) – 82,8%;
- prin curier – 48,9%;
- telefon prin centrală – 23,3%;
- telefonul mobil – 17,9%;

lață aceeași situație în funcție de tipul de localitate:

			Tip localitate			
			comună	oraș	municipiu	nr.
Contactați prin TELEFON DIRECT membrii instituției dvs.?	%	nu	21,2%	5,5%	13,6%	100,0%
		da	78,8%	95,5%	86,4%	
		deplasarea Nr. total	100,0%	100,0%	100,0%	
Contactați prin TELEFON PRIN CENTRALĂ membrii instituției dvs.?	%	nu	78,3%	78,2%	59,1%	100,0%
		da	21,7%	21,8%	40,9%	
		deplasarea Nr. total	100,0%	100,0%	100,0%	
Contactați prin CURIER PERSONAL membrii instituției dvs.?	%	nu	40,8%	67,3%	95,5%	100,0%
		da	59,2%	32,7%	4,5%	
		deplasarea Nr. total	100,0%	100,0%	100,0%	
Contactați prin TELEFON MOBIL membrii instituției dvs.?	%	nu	94,6%	67,3%	18,2%	100,0%
		da	5,4%	32,7%	81,8%	
		deplasarea Nr. total	100,0%	100,0%	100,0%	
Contactați prin E-MAIL membrii instituției dvs.?	%	nu	100,0%	100,0%	95,5%	100,0%
		da			4,5%	
		deplasarea Nr. total	100,0%	100,0%	100,0%	
Prin ce ALTE MIJLOACE contactați membrii instituției dvs.?	%	nu				100,0%
		da	5%			
		deplasarea Nr. total	99,5%	100,0%	100,0%	
			100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Mijloacele de comunicare la care subiecții au acces pentru a comunica cu alte instituții (de la nivelul ierarhic superior sau inferior):

Mijlocul de comunicare	Câți pot comunica cu alte instituții cu ajutorul lui
1. Telefon mobil	16,8%
2. Telefon direct	77,9%
3. Telefon prin centrală	37,0%
4. Fax	30,2%
5. E-mail	1,5%
6. Telex	6,5%

Pe lângă lipsa unor mijloace de comunicare indispensabile în lumea modernă, multe instituții din administrația publică locală sunt prost dotate și cu mijloace care facilitează indirect comunicarea și care ușurează munca și sporesc eficiența în instituțiile birocratice. *Numărul mic al calculatoarelor și copiatoarelor reduce practic eficiența instituțiilor și în același timp reduce calitatea serviciilor oferite cetățenilor*, iar lipsa unui autoturism, de exemplu, reduce capacitatea de interacțiune directă a conducerilor locale cu alte instituții, dar și cu cetățenii, cu comunitățile locale "în teren", acolo unde sunt plasate și multe dintre problemele comunităților.

Instituțiile dețin în proprietate:

- autoturism – 42,7%;
- calculator (computer) – 39,7%;
- copiator (xerox) – 67,2%.

Faptul că peste 5% dintre respondenți nu au în comunitatea lor șosea asfaltată, peste 55% nu au cale ferată și aproape un sfert nu pot recepționa alte posturi TV decât cel național (obedient adesea față de partidele aflate la putere) constituie încă o cauză a izolării comunicaționale a unor comunități locale.

În localitate există:

- șosea asfaltată – 94,3% au răspuns "Da";
- posibilitatea de a recepționa alte posturi TV decât TVR 1 – 76,3%;
- cale ferată – 46,6%.

Izolarea comunicațională parțială a unor comunități locale nu a contribuit însă la păstrarea sau multiplicarea unor evenimente comunitare care să faciliteze participarea cetățenilor și să sporească comunicarea informală și atașamentul față de comunitate. Faptul că doar în 35% dintre comunități primăria este implicată în evenimente/manifestări cu caracter comunitar denotă o dezagregare gravă a spiritului și a inițiativelor comunitare în România. Dacă mai adăugăm că și dintre aceste 35% comunități în majoritatea evenimentele au un caracter preponderent economic (bâlciuri, târguri), rămân extrem de puține cazuri de manifestări (culturale, artistice, religioase, aniversare) care întăresc într-adevăr identitatea și participarea comunitare.

Întrebați dacă în localitatea lor există serbări/manifestări anuale/periodice cu caracter local în care primăria să fie implicată (gen Ziua Recoltei, bâlciuri, festivaluri), subiecții au răspuns:

NU – 58,8%	DA 35,5%	5,7% NU AU RĂSPUNS
------------	-----------------	--------------------

Pentru cei 35,5% care au răspuns “Da”, sărbătorile sunt:

Sărbătoarea	Cât la sută dintre subiecți au menționat-o
Bâlciuri, târguri anuale	30,2%
Bâlciuri, târguri săptămânale	6,1%
Ziua Națională/Ziua Eroilor	10,2%
Manifestări culturale	11,1%
Ziua orașului/Întâlniri cu fiii orașului sau comunei	8,0%
Hramuri ale bisericilor	3,1%
Zile ale unor profesii (ex., Ziua petrolistului)	2,3%
Sărbători de iarnă sau de Paște	3,0%
Ziua recoltei, vinului, țuicii	2,7%
Serbările zăpezii	3,4%
Serbări școlare	3,4%

Dezagregarea comunităților locale este rezultatul distrugerii seturilor de valori tradiționale și a instituțiilor care le-au promovat. Diminuarea manifestărilor care au promovat la nivel comunitar valorile moralei creștine, munca, respectul față de tradiție și înaintași sunt evidente în tabelul

anterior. După perioada comunistă în care obligativitatea participării și falsul formalism al întrunirilor au degradat importanța comunității locale, familia și poate grupul de rude și de prieteni au rămas, probabil, singurele medii de transmitere a valorilor (nunțile, botezurile, sărbătorile religioase, onomasticele continuând să fie importante pentru indivizi în aceste “grupuri mici”). Lipsa controlului comunității (ca “grup mare” care uniformizează, sancționează și conservă fondul cultural al localităților) asupra valorilor promovate în familie și grupul de prieteni și rude (ca grupuri “mici”) a favorizat degradarea tradiției, devianța, alienarea unor indivizi și grupuri mici.

Stiluri de conducere în APL

Pentru comunități în general și pentru instituțiile din administrația publică locală – formele instituționalizate de organizare-administrare a comunităților locale – conducerea (liderii și stilurile lor de conducere) are o maximă importanță. Este motivul pentru care am alocat un calup de întrebări unor teme care se referă la stilurile de conducere ale șefilor de instituții și, în directă legătură cu acestea, la modalitățile de luare a deciziilor și de participare la luarea deciziilor în comunități.

Întrebați cum cred că ar merge lucrurile la ei în instituție, dacă șeful (primarul/prefectul/ președintele Consiliului Județean) ar lipsi o perioadă mai lungă (2-3 săptămâni), subiecții au răspuns :

1. La fel - 66,8%;	2. Mai bine - 2,7%;
3. Mai rău - 27,1%;	4. Nu au răspuns - 3,4%.

În privința stilurilor de conducere, subiecții cred că un primar/președinte de Consiliu Județean este mai bun (mai eficient) dacă:

- a) Ține totul sub control astfel încât să prevină neregulile, iar prezența lui este esențială pentru ca lucrurile să meargă bine - 21,4%;
- b) A organizat totul astfel încât lucrurile să meargă bine chiar dacă el lipsește pentru o perioadă mai lungă – 76,7%;
- c) Nu au răspuns - 1,9%.

Răspunsurile de mai sus sugerează o înclinație a preferinței privind stilurile de conducere și chiar a stilurilor de conducere spre modelul "democrat" și mai puțin spre cel "autoritar". Cu toate acestea, conducerea mai degrabă "centralistă", "autoritară" a instituțiilor administrației locale este evidentă la indicatorul "luarea deciziilor", exemplificat în seria de răspunsuri următoare.

Dincolo de legi și de regulamente, în instituția subiecților deciziile importante le ia :

1. Șeful instituției (primar, prefect, președinte de Consiliu Județean) – 73,7%;
2. Secretarul instituției, șeful fiind informat despre ele și uneori consultat – 1,5%;
3. În special Consiliul (comunal, orășenesc, județean) – 16%;
4. Toți angajații instituției în funcție de responsabilități – 3,8%.

lată și o declarație, consider elocventă, a unui primar "autoritar":

"La primărie, la Albești, nu prea ia nimeni hotărâri în locul meu, pentru că nu prea am avut concediu. În lipsa mea numai adevărurile se eliberează, dar nici o hotărâre. Așa am hotărât cu toții de la început" (dl Căpriță).

Modelul "conducătorului unic, atotștiutor" promovat în perioada comunistă de Ceaușescu și reprodus de sistem și la nivel județean și local în acea perioadă s-a conservat în bună măsură. Iată un exemplu de "stil de lucru" promovat încă:

"Cea mai bună relație este cea directă, mai sigură decât cea prin telefon. Așa te și cunoști, cunoști persoana. (...) Pe vremuri Chivu Stoica era deputat de Marea Adunare Națională de Prahova. La un moment dat, unui primar nu-i prelungea întreprinderea auto traseul cursei cu vreo 600 de metri. La care primarul se ridică în ședință și-și spune oful, la care e lăsat în pace, nu-l întrerupe nimeni, ca după aceea răposatul Chivu Stoica îi zice: "Auzi, măi omule (nu i-a zis nici tovarășe, nici domnule), ai fost vreodată la directorul ăsta care e cu transpoartele? Te-ai dus la el cu o damigeană, să stați de vorbă, să vă puneți de acord?" "N-am fost, da' i-am făcut nu știu câte hârtii..." "E, atunci rămâi cu hârtiile tale." Comunicarea directă de la individ la individ este cea mai bună și cea mai benefică" (membru al CJ Prahova).

Rolul specialiștilor (secretarul și funcționarii) pare să fie pur executoriu, oricum insignifiant în luarea deciziilor importante. Rezultatul este, probabil, neprofesionalitatea, amatorismul, arbitrarul multor decizii. Și

mai mult surprinde rolul scăzut în luarea deciziilor al reprezentanților aleși ai comunităților (consiliile locale și județene), reprezentanți cu funcție pur decizională în "logica" sistemului democratic. Doar 16% influență pentru consiliu comparativ cu 74% pentru șeful instituției presupune o doză însemnată de centralism, autoritarism și mimare a democrației și participării. Deși aleșii locali sunt consultați în bună măsură (este, de fapt, obligatoriu prin lege), **faptul că funcționarii (specialiștii) sunt consultați în mare și foarte mare măsură doar în jumătate (49,6%) din deciziile care țin de domeniul lor de competență este alarmant și subliniază amatorismul deciziilor luate de conducerile locale.**

Sunt consultați în luarea deciziilor legate de domeniul lor de competență:

	În foarte mare măsură	În mare măsură	În mică măsură	În foarte mică măsură	Deloc	Nu răspund
Aleșii locali de către primarul/președintele Consiliului Județean	32,1%	42%	9,9%	2,7%	0,8%	12,6%
Funcționarii locali de către Consiliul comunal/orășenesc/județean	13,7%	35,9%	21%	3,4%	2,7%	23,3%
Primarii din comune și orașe de către Consiliul Județean	26%	37,4%	12,6%	5,7%	0,4%	17,9%
Cei din județe de către DAPL	9,5%	12,6%	12,6%	7,6%	4,6%	53,1%%

Având în spate votul concetățenilor lor, dar și povara responsabilității privind deciziile luate, mulți aleși locali nu acceptă ușor amestecul "județului" în problemele și proiectele care privesc strict comunitatea locală sau cetățenii, precum în exemplele următoare în care instituțiile de la nivel județean sunt percepute ca frâne, obstacole suplimentare în rezolvarea unor probleme.

"S-a ajuns la situația că, pentru a obține o autorizație, cetățeanului i se pretinde (prin legislație) douăzeci de avize: pompieri, RENEL, Romtelecom, Sanepid, Mediu, Ape, Apărare Civilă etc., etc. Unde cu gândul nu gândești îl trimiți să obțină un aviz. Pentru că toată lumea vrea să aibă un aviz. Culmea, și acesta aviz este destul de costisitor, taxat serios de tot. Ori nemulțumirea se transpune vizavi de consiliul județean, nu acesta le-a stabilit. Dar CJ este obligat să le pretindă omului. Situația consiliului județean nu e mai puțin necăjită decât a

cetățeanului. Cu 20 de avize, omul înnebunește” (membru al CJ Prahova).

“La Bălțești, o singură problemă. Am avut o investiție declanșată de către primărie - asfaltarea DC 45 - Podenii Vechi-Măgurele-Nevesteasca. După ce noi am dus toată lupta, drumul a fost luat de CJ. Costă 700 de milioane la momentul respectiv, la ora actuală costă 2 miliarde 400; ni s-a alocat în primul an 170 milioane, al doilea an ni s-a dat 300 milioane. 2,4 deci costă 2,300 miliarde. Anul ăsta ni s-a pregătit 400 metri, s-a asfaltat 300 metri, 100 metri dacă nu primim bani până la sfârșitul anului se pierde și o luăm din nou până la capăt. Consider, prin urmare, că mă joc de-a șoarecele și pisica cu cetățenii din comună. Dacă în doi ani, în trei ani, nu reușesc să fac 2,4 kilometri și am deranjat oamenii, deci am început cu 200 metri de betonare, le-am închis căile de acces, am traversat prin lucerna unei societăți, am dus o muncă să găsim înțelegerea, chinui o vară întreaga oamenii ăștia pentru 200 metri de asfalt... D-aia am și zis, e joc de-a șoarecele și pisica” (primar Bălțești).

Ruptura este și mai mare între nivelul județean și cel național (central), doar în 22% dintre cazuri subiecții apreciind că cei din teritorii sunt consultați de cei “de la centru” în luarea deciziilor care-i privesc. Numărul mare de subiecți care nu au răspuns la această întrebare (mulți probabil preferând să nu critice “centrul”) nu diminuează imaginea de centralism, de autoritarism în luarea deciziilor care privesc comunitățile locale. Ca o dovadă în plus că nonrăspunsurile de mai sus sunt în mare măsură o opțiune determinată de “prudență”, de teama de a critica nivelurile ierarhic superioare și mai puțin de lipsa de informații privind tema, în tabelul următor se vede că, deși au varianta “nu pot aprecia”, mai mult de jumătate dintre respondenți preferă să nu dea nici un răspuns la întrebările privind comunicarea între instituții la nivel județean și național. Dar chiar și dintre cei care răspund, aprecierile privind o bună comunicare pe traseul cetățeni-instituții locale-instituții județene-instituții naționale scad pe măsură ce se ajunge la nivelul județean și mai ales național.

Iată două citate din interviurile de grup care confirmă aceste afirmații:

“... consider că există un flux bun până la nivel de județ. Când a trecut de județ, totul s-a ștrangulat și nu mai ai cu cine comunica. Nici cetățeanul, nici primarul și nici președintele județului. Trebuie armonizat sistemul acesta de sus până jos. V-o spun cu toată sinceritatea și fără nici un fel de tendință. Bucureștiul e rupt de restul țării sau de Prahova, ca să nu vorbesc în numele tuturor. N-am văzut aici, în opt ani de zile, un om de specialitate care să vină să vadă ce face Popescu, n-am pomenit! Poate că lucrăm greșit, poate că nu lucrăm ca lumea. Cineva trebuia să vină. Nu să mă controleze, că sunt autonom, dar să-mi zică: “Uite, domn'le Popescu, aici cam așa scrie legea și cam așa trebuie făcut. Dumneavoastră n-ați făcut bine. Ia să vedem cum o îndreptăm. ... Treaba

merge mai bine când se apropie alegerile...

Până în 1989 veneau peste mine și peste alții fel de fel de controlori, fel de fel de inspectori. Organigrama ministerului avea o sută și ceva de oameni. Acum aceeași organigramă are patru sute de oameni, și nu vine nimeni."

"... voiam să punctez relația nu a noastră, în jos, ci în sus, cu DAPL. Nu există relații! DAPL are un stil care ne și enervează, este lipsit total de cunoștința realităților din județ, profesional poate or fi oameni de valoare, dar nu cunosc nimic din administrație, sunt străini complet, soluții complet anapoda, aiurea, și atunci comunicarea noastră telefonică, prin fax, nu există; există doar niște hârtii pe care ni le transmit și care în ultima perioadă iau aspectul unor dispoziții cu caracter obligatoriu vizavi de consiliu – care este un organism ales, nu trebuie să-i dea lui seama. Dându-și seama că consiliile nu prea se supun orbește oridinelor lor, în ultima perioadă se încearcă o relație cu noi de natura intimidării. Toate comunicările scrise se încheie cu "Rămâneți răspunzători dacă... Potrivit legii veți suporta consecințele..." Se încearcă o subordonare necondiționată. Și nelegală totodată" (membru al CJ).

Guvernul, atât prin Departamentul Administrației Publice Locale, cât și prin prefectură, pare să comunice foarte greu cu instituțiile alese la nivel județean sau local, această dificultate fiind însoțită de tendința amintită anterior de autoritarism și lipsă de consultare a celor din teritoriu în luarea deciziilor la nivel central.

Pe traseul informației de la problemele reale ale cetățenilor până la decidenții din conducerea centrală și înapoi, subiecții apreciază comunicarea după cum urmează:

Comunicarea...	Foarte bună	Bună	Proastă	Foarte proastă	Nu pot aprecia	Nu răspunde
1. Dintre cetățeni și primărie	23,3%	57,3%	10,7%	1,9%	0,8%	6,1%
2. Dintre primărie și alte primării	17,9%	51,1%	8,4%	1,9%	6,9%	13,7%
3. Dintre primărie și Consiliul Județean /prefectură	36,3%	48,5%	3,8%	0,8%	1,5%	9,2%
4. Dintre Consiliul Județean și prefectură	11,5%	23,7%	1,9%	0,4%	13,4%	49,3%
5. Dintre Consiliul Județean și DAPL	6,1%	16%	6,9%	0,8%	16%	54,2%
6. Dintre prefectură și guvern	7,3%	20,2%	2,3%	0,4%	14,9%	55%

Paradoxul prizonierului se regăsește și în APL, unde necooperarea pare să fie regula

Una dintre explicațiile posibile pentru comunicarea și colaborarea reduse între "centru" și județ sau localități, dar și între șefi și subordonați în administrația locală este abordarea acestor interacțiuni din perspectiva jocului cu sumă nulă care presupune abordarea individualistă și necooperarea mai degrabă decât cooperarea. Precum în "paradoxul prizonierului", instituțiile centrale sau șefii ierarhiilor locale consideră că prin colaborarea cu instituții/persoane de la nivel ierarhic inferior ei au de pierdut (autoritatea lor se diminuează ca și cum ar fi o sumă fixă a acesteia care se împarte între ei și subordonați). Acest fapt îi determină să conducă autoritarist, individualist, să respingă modalitățile colective de luare a deciziilor, participarea subordonaților și cetățenilor, consultarea specialiștilor. Stilul acesta de lucru este însă în contradicție cu principiile democrației și cu interesele comunităților care se fondează tocmai pe nevoia de a administra în comun anumite bunuri (bunurile comunitare, bunurile publice), pe nevoia de cooperare care aduce avantaje tuturor (comunității în general). Discrepanța dintre tendința autoritaristă, centralistă, individualistă a liderilor și instituțiilor administrației locale de abordare a problemelor comunităților și imperativul cooperării în rezolvarea acestor probleme constituie, consider eu, principala cauză a calității slabe a majorității serviciilor oferite sau administrate de instituțiile de la nivel local. Drumurile publice, rețelele de apă, de canalizare, de gaze, curățenia publică, izlazarile comunale, activitățile culturale, tradițiile se află adesea abandonate undeva între necooperarea șefilor și instituțiilor comunităților și imperativul cooperării și participării cetățenilor și instituțiilor pentru administrarea lor.

Un foarte bun exemplu de insuficientă cooperare, dar și de rezultate bune ale proiectelor realizate în comun este dat de răspunsurile la întrebările privind colaborarea în rezolvarea unor probleme cu alte instituții de același fel.

Întrebați dacă instituția lor a avut colaborări cu instituții de același fel (primăria cu alte primării, prefectura cu alte prefecturi, Consiliul Județean cu alte consilii județene), 56,1% dintre subiecți au răspuns "nu", ceilalți menționând cel puțin o colaborare.

Dintre tipurile de colaborări, 15,3% au fost "cu primăria din localitatea vecină", 7,6% "cu alte primării", 1,9% "cu primării din altă țară", 3,1% "cu prefectura", 2,7% "cu CJ Prahova" și 2,3% "cu alte prefecturi sau consilii județene".

Și interviurile de grup au relevat aprecierile pozitive ale celor care au avut colaborări față de rezultatele acestora și nevoia (expres formulată uneori) de a colabora cu alte comunități în rezolvarea mai eficientă a unor probleme zonale.

“- De pildă am avut recent o colaborare în domeniul protecției copilului. Sunt deja stabilite un număr de județe care se întâlnesc de regulă la Târgoviște, s-a discutat proiectul legii și modificările Ordonanței 26, de protecție a copilului.

-(Intervievator): Sunt bune asemenea activități?

- *Sunt perfecte. În sensul că întotdeauna când auzi mai multe păreri, ajungi la o concluzie mai bună”* (membru al CJ Prahova).

* * *

“...dacă sar putea face de către CJ acele gropi de gunoi. Să nu ne coste pe fiecare comună să facem proiecte, că ne distrug, să ne unească 4-5 comune, să facem o singură groapă de gunoi, ne-ar aduce mari avantaje. La ora actuală toate satele sunt la pământ cu curățenia. Și nu putem reproșa nimic oamenilor, că unde duc gunoiul... până când nu are unde, eu nu pot să-i dau omului acela amendă. S-ar face economii foarte mari dacă s-ar da curs unei asemenea idei” (un primar).

54% dintre cei care au avut colaborări apreciază rezultatele ca fiind bune sau foarte bune și doar 1,5% ca fiind proaste (ceilalți nu au răspuns).

Concluzii

Pe fondul degradării sistemelor de valori, coeziunii și tradiției comunităților, instituțiile administrației publice locale sunt esențiale pentru existența localităților și pentru reconstrucția spiritului comunitar și a structurilor și funcțiilor comunităților.

Prin calitatea resurselor umane de care dispune (îmbătrânite, forțe vechi în funcții, cu experiența perioadei comuniste), prin dotările (în echipamente de birotică, de transport și de comunicare) total necorespunzătoare, prin stilul de conducere promovat în cele mai multe cazuri (autoritar, individualist, centralist), prin modalitățile de comunicare cu cetățenii sau între instituții (pasiv, cu evitarea dialogului și a mijloacelor moderne de comunicare), prin modalitățile de luare a deciziilor (de către șefi și niveluri ierarhic superioare, preponderent fără participarea specialiștilor, subordonaților sau cetățenilor), instituțiile administrației locale nu sprijină întotdeauna în mod eficient interesul comunităților, precum alimentarea cu apă, drumurile, alimentarea cu gaze, proprietatea asupra pământului, alte servicii comunitare, viața culturală a comunității etc., rămân nerezolvate sau prost rezolvate.

În județul Prahova, în anul 1998, administrația locală era alcătuită în mare măsură din foștii funcționari și lideri locali, media vechimii în administrația locală a subiecților noștri fiind pentru anumite categorii dublă față de perioada trecută de la revoluție. Această "experiență" din perioada comunistă i-a făcut pe mulți să păstreze "stilul de muncă", etosul administrației comuniste, să fie autoritari, să evite implicarea nivelurilor de specialiști ierarhic inferioare în luarea deciziilor, să evite deciziile colective. Democrația este adesea mimată, iar consiliile locale, organe colective de luare a deciziilor, sunt marginalizate de primarii și președinții care decid și conduc discreționar, cu stiluri de conducere preponderent autoritare.

Legăturile dintre angajații instituțiilor se rezumă adesea la comunicarea formală, iar activitățile comune extraprofesionale sunt foarte rare, coeziunea internă a instituțiilor, ca și a comunităților locale fiind foarte scăzută.

Comunicarea se face rudimentar, cu mijloace tradiționale (afișaj la primărie), ineficiente. Există blocaje serioase în comunicare, în special între nivelul central și cel județean.

Dotarea cu calculatoare, faxuri, copiatoare este total insuficientă, iar mijloacele de comunicare moderne precum e-mail-ul și mai rare.

Problemele sunt abordate mai degrabă individualist, neexistând prea multe programe de colaborare între instituțiile administrației locale, chiar dacă multe probleme (drumurile, pământul, problemele ecologice, conductele de apă sau de gaze) sunt, prin natura lor, comune mai multor localități și ar presupune proiecte comune de rezolvare.

Toate concluziile de mai sus converg spre imaginea unei anumite crize a instituțiilor administrației publice locale, criză paralelă cu (sau poate determinată de) o anumită criză a comunităților. Leșirea din această criză se poate face prin programe de dezvoltare comunitară, programe care devin esențiale, în opinia mea, pentru revigorarea spiritului comunitar, participării, tradițiilor comunitare, pentru utilizarea resurselor interne încă mari (resurse umane, mai ales) care sunt în bună măsură neconștientizate și nevalorificate. Rolul instituțiilor administrației publice, al primăriilor în special, în reformarea proprie și în revigorarea comunităților este fundamental. Statul (nivelul central) trebuie însă să ofere cadrul instituțional (și resurse materiale suplimentare uneori), iar instituțiile internaționale finanțatoare de programe să sprijine logistic inițiativele locale pozitive. Rolul instituțiilor academice, al specialiștilor în dezvoltare comunitară este acela de a furniza diagnoze ale problemelor sociale comunitare și de a propune soluții și metodologii de implementare a lor. Este și cazul acestui capitol care se vrea un semnal de alarmă privind problemele majore din sfera administrației publice locale din județul Prahova și, prin extensie, din România.

CAPITAL SOCIAL ȘI DEZVOLTARE COMUNITARĂ

– Studiu de caz –

Lucian POP
Cosima RUGHINIȘ

Obiectivele cercetării

În România ultimilor ani dezvoltarea comunitară a devenit o temă din ce în ce mai centrală, atât în ceea ce privește preocupările comunității științifice, cât și în ce privește actualitatea ei pe agenda diverselor instituții guvernamentale sau nonguvernamentale (e.g., Fondul Român de Dezvoltare Socială, Fundația pentru o Societate Deschisă etc.). Deși “istoria” problematicii caracteristice dezvoltării comunitare este una remarcabilă, unii autori situându-i originile în eforturile “civilizatoare” ale misionarilor din Colonii (Midgley et al., 1986), conceptul de dezvoltare comunitară rămâne totuși unul mai degrabă vag și ambiguu, datorită în special dificultăților și controverselor întâmpinate în definirea celor doi termeni care stau la baza lui: cel de “dezvoltare” și cel de “comunitate”. Dincolo însă de marea varietate a definițiilor în domeniu, unul dintre elementele comune aproape tuturor abordărilor îl constituie – în ciuda unor terminologii oarecum diferite – *problema acțiunii colective* și deci, implicit, întreaga problematică asociată “bunurilor colective”.

Pentru a defini comunitatea, studiul de față va folosi o definiție “de lucru”, considerând satul ca unitate de analiză, definiție de altfel consistentă cu principalele criterii utilizate în multe din cercetările de acest tip¹. Principalul obiectiv al studiului îl constituie analiza relației dintre problema acțiunii colective și formele de capital social existente la nivelul comunității. Opțiunea pentru această direcție de analiză a avut la bază, pe

¹ Câteva din aceste criterii sunt: granițe geografice sau funcționale; istorie/identitate comună; interdependență și interacțiuni stabile între membri; existența/utilizarea unor “aranjamente instituționale”, cum ar fi biserica, școala etc.

lângă interesul autorilor pentru studiul dezvoltării comunitare și al rețelelor sociale, nu numai intenția de “integrare” în “curentul principal” al literaturii în domeniu – literatură care abundă în utilizarea capitalului social ca principal factor facilitator al dezvoltării² - ci și oportunitatea de a utiliza materialele rezultate în urma unei cercetări cu tema “Antreprenoriat și capital social în comunitățile rurale din România”, coordonată de profesorul Dumitru Sandu - Universitatea București. Dezvoltarea și aplicarea în teren a unei metodologii specifice studiului rețelelor sociale din Cândești și Comișani s-a realizat în cadrul proiectului “Diagnoza problemelor sociale comunitare și dezvoltare comunitară” - coordonat de profesor Elena Zamfir - Universitatea București. Am avut astfel posibilitatea de a observa influența pe care o au caracteristicile unor anumite tipuri de structuri de relații sociale asupra circulației informației, difuzării tehnologiei și, nu în ultimul rând, asupra capacității unei comunități de a rezolva probleme care țin de “proprietatea comună”. Studiul de față va încerca, în primul rând, o descriere a acestor fenomene, evitând pe cât posibil să intre în amplele controverse teoretice care există în jurul noțiunilor de capital social sau dezvoltare comunitară.

Metodologie

Cercetarea de teren pe care e bazat acest text s-a desfășurat în aprilie 1999, având o durată de aproximativ 10 zile, în două sate ale comunei Cândești (județul Dâmbovița): Cândești Vale (satul centru de comună) și Cândești Deal. În teren au fost aplicate două³ tipuri de chestionare: primul tip de chestionar a fost aplicat unui număr de 75 de gospodării (40 selectate aleator din Cândești Vale și, respectiv, 35 din Cândești Deal) și a vizat culegerea de date cu privire la situația socio-economică a gospodăriilor și la atitudinile și percepțiile acestora față de diferite aspecte legate de comunitate. Al doilea tip de chestionar a vizat

² *Capitalul social a fost subiectul unui transfer care s-a desfășurat cu o viteză neobișnuită din aria academică în domeniul intervenției politice (i.e. politicilor publice/sociale), transfer datorat în mare parte lucrării lui R. Putnam, **Making Democracy Work**. Un exemplu relevant este ponderea pe care o ocupau abordările din perspectiva capitalului social în literatura Băncii Mondiale privind prevenirea și combaterea sărăciei (e.g., **World Development Report 2000**).*

³ *Este vorba despre cele două tipuri de chestionare care reprezintă interes pentru acest studiu. În teren a mai fost aplicat, de asemenea, un al treilea chestionar care viza culegerea de date referitoare la probleme specifice antreprenoriatului (mărimea afacerii, istoria afacerii etc.).*

identificarea rețelelor sociale personale⁴ ale antreprenorilor din cele două localități. În paralel cu aplicarea chestionarelor, s-au desfășurat interviuri în profunzime cu reprezentanți ai administrației locale și antreprenori din cele două comunități studiate, precum și culegerea de date factuale despre aspecte relevante la nivelul comunității. Echipa de teren a fost constituită din doi doctoranzi ai departamentului de sociologie din Universitatea București și trei studenți⁵ ai aceluiași departament, aflați în anii terminali.

Cadru conceptual: capitalul social

Termenul de capital social acoperă o familie de concepte referitoare la anumite **particularități ale structurii sociale** a unei comunități. Capitalul social a fost caracterizat de Bourdieu (1986) ca fiind *„un agregat al resurselor actuale sau potențiale care sunt legate de posesia unei rețele durabile de relații de cunoaștere și recunoaștere reciprocă mai mult sau mai puțin instituționalizate...”* și de Coleman (1988) ca *„acea parte a structurii sociale care face posibile acțiuni, care altfel ar fi irealizabile”*. Aproximativ aceeași este și caracterizarea lui Adler și Kwon: capitalul social reprezintă *„trăsăturile structurii sociale care facilitează acțiunea”* (Adler & Kwon, p. 3)⁶.

Capitalul social este **localizat în rețelele sociale** și este o resursă atât pentru individul inserat într-o rețea, cât și pentru rețea ca actor colectiv, putând fi deci analizat dintr-o dublă perspectivă: atât din aceea a legăturilor externe ale unui actor, cât și din perspectiva legăturilor interne constituente ale actorilor colectivi (grupuri, organizații, comunități etc.) (Adler & Kwon, p. 4). Această distincție este una importantă din perspectiva studiului de față, în încercarea de a descrie impactul relațiilor pe care le dezvoltă un individ/gospodărie (i.e. capitalul social din perspectiva legăturilor externe ale membrilor comunității) asupra structurii de relații în comunitate (i.e. capitalului social din perspectiva comunității ca actor colectiv).

⁴ Este vorba despre un chestionar de tip „ego-centrat”.

⁵ Căroră le suntem recunoscători pentru felul în care au știut să ne fie de ajutor pe tot parcursul studiului.

⁶ Pentru o discuție mai amplă în limba română asupra conceptului de capital social, vezi Vladimir Mareș, 1995.

Capitalul social poate fi considerat un „bun cvasipublic” (vezi și V. Mareș, p. 43) care îmbină foloasele bunurilor publice cu avantajele bunurilor private (interesul individual în crearea lui și chiar posibilitatea excluderii unui individ de la beneficiile lui)⁷.

Printre beneficiile produse de capitalul social evidențiate în literatura sociologică, putem regăsi:

1. reducerea **costurilor de tranzacție** (prin încredere);
2. reducerea **costurilor de monitorizare** (prin cunoaștere reciprocă care fluidizează circuitul informațiilor și generează vizibilitate sporită a comportamentelor individuale);
3. rețea de sprijin reciproc în caz de nevoie, constituind practic un sistem de **pseudoasigurări sociale**;
4. eficiență sporită a **sancțiunilor** (prin faptul că sunt aplicate de mai mulți oameni și inevitabil asociate cu riscul stigmatizării și excluderii sociale).

Prin urmare, capitalul social facilitează atât **acțiunea individuală** (prin acces sporit la informație și imunitate crescută în fața riscurilor), cât și **acțiunea colectivă** (cooperare, posibilitate crescută de identificare și sancționare a „călătorilor clandestini” – *free-riders*).

Totuși, efectele capitalului social asupra dezvoltării sociale nu sunt univoce. Dacă reducerea costurilor de tranzacție și de monitorizare este clar favorabilă **dezvoltării economice**, nu același lucru poate fi spus despre beneficiile sprijinului reciproc și ale controlului social sporit. Ca orice asigurare socială, o rețea de sprijin reciproc se menține printr-o investiție costisitoare – iar în unele circumstanțe, aceste costuri pot descuraja, de exemplu, **antreprenoriatul** (deoarece surplusul de venit ajunge să fie redistribuit în comunitate) (Portes, 1996, Adler și Kwon, 1999). Controlul social împiedică **inovația** care poate fi uneori esențială pentru dezvoltare.

Mai mult, beneficiile capitalului social depind de **caracteristicile structurale** ale grupurilor/comunității și de tipurile de relații existente în interiorul acestora. Teoria capitalului social distinge între „legături slabe” versus „legături tari” (*weak ties/strong ties* – vezi Granovetter), respectiv

⁷ Acest tip de abordare este inițiată de către James Coleman. Totuși, Coleman (1990) evidențiază și situațiile în care capitalul social în multe din formele sale reprezintă un bun public, creat de către actorul rațional în urma unei acțiuni nu neapărat interesate. Capitalul social este în aceste cazuri un produs secundar, „colateral” (by-product).

între legături de **contopire** (*bonding*) și legături de **conectare** (*bridging*) (Narayan), între rețele sociale închise și rețele deschise, între rețele dense și rețele marcate de goluri structurale⁸.

Legăturile tari, de contopire, sunt caracteristice comunităților omogene (în grupuri etnice sau de rudenie, de exemplu), creează legături puternice de sprijin reciproc și control social, dar oferă informație limitată și redundantă, iar menținerea lor este relativ costisitoare.

Spre deosebire de ele, legăturile slabe, de conectare, leagă indivizi diferiți care pot aparține unor grupuri diferite; sunt mai ușor de întreținut, oferă mai puțin sprijin și mai puțin control social, dar în schimb facilitează accesul la informații noi. O categorie aparte de legături de conectare sunt relațiile verticale (*linking*), a căror utilitate este intens dezbătută. Beneficiul lor este crearea de circuite informaționale de sus în jos și de jos în sus, esențiale guvernării democratice și emancipării grupurilor marginale. Dezavantajul însă constă în posibilitatea constituirii unor relații ierarhice de dependență și chiar de corupție, esențialmente anticivice (vezi Putnam).

Dincolo de **considerentele structurale**, o formă sau alta a capitalului social poate fi utilă sau nu în funcție de **obiectivul** urmărit, de **valorile** comunității în cauză și de **resursele complementare** pe care le are la dispoziție (Adler și Kwon).

Scurtă descriere a comunei Cândești

Localizare și acces

Comuna Cândești este situată la 35 de km distanță față de Târgoviște, în direcția Câmpulung. Accesul în localitate este însă relativ dificil. Absența liniilor de cale ferată prin Cândești sau localitățile vecine face ca șoseaua să fie practic unica soluție pentru accesul în comună, care se află de cealaltă parte a râului Dâmbovița față de drumul național care leagă Târgoviște de Câmpulung. Pentru a ajunge în oricare din satele aparținătoare de comună există două căi de acces⁹: cea mai scurtă dintre ele prezintă inconvenientul de a avea o porțiune neasfaltată relativ dificilă pentru autoturisme și imposibil de folosit pentru autocamioane, deoarece

⁸ Pentru o discuție asupra relației între capitalul social și aceste două tipuri de rețele, vezi, de exemplu, Burt, 1999.

⁹ Este vorba, bineînțeles, de cele mai frecventate căi de acces.

traversarea Dâmboviței se face peste un pod de lemn care nu permite circulația simultană în două sensuri și care nu rezistă unor vehicule grele.

Cea de-a doua variantă de acces este în întregime asfaltată până în satul centru de comună (Cândești Vale), însă prezintă dezavantajul unui ocol de circa 15 km, via Gemenea. Din acest motiv, mare parte din locuitorii comunei preferă prima variantă.

Adevăratele dificultăți în ce privește accesibilitatea se întâlnesc însă în cazul localităților Cândești Deal și Valea Mare: drumul care le leagă de satul centru de comună este dificil, în pantă, cu porțiuni abrupte care pe alocuri nu permit trecerea simultană a două vehicule. În plus, către Valea Mare nu există nici un mijloc de transport în comun. Spre Cândești Deal există un autobuz care face drumul dus-întors de două ori pe zi în timpul săptămânii și o dată pe zi la sfârșit de săptămână; până de curând, când a fost pietruit¹⁰, drumul era impracticabil în anotimpurile ploioase sau pe timp de iarnă.

Dimensiuni ale dezvoltării comunitare

Infrastructura fizică și socială

Comuna Cândești este compusă din cinci sate, având ca centru de comună localitatea Cândești Vale. Conform Recensământului din 1992, populația totală a comunei era de 3.314 locuitori, dintre care mai puțin de 20% aparțin de Cândești Deal și Valea Mare, comunități izolate și relativ îmbătrânite.

¹⁰ În vara lui 1998.

Cele două comunități pe care este centrat studiul de față (Cândești Vale, respectiv Cândești Deal) sunt omogene ca structură etnică, fiind compuse aproape în exclusivitate din români: cu ocazia recensământului din 1992 se înregistrau la nivelul comunei, prin autoidentificare, 11 romi; funcționarii de la primărie apreciază (heteroidentificare) că în localitatea Cândești Vale trăiesc la ora actuală circa 5 familii aparținând acestei etnii. Deși datele privind situația actuală a populației pe localități sunt practic inexistente, statisticile oficiale la nivel de comună oferă o imagine semnificativă pentru o perspectivă dinamică: față de 1992, populația comunei a scăzut cu aproximativ 5,3% până la 1 ianuarie 1998 (dată la care CNS înregistra 3.138 locuitori). În ce privește cauzele acestei scăderi, ele pot fi ușor identificate: sporul natural negativ și soldul negativ al schimbărilor de reședință¹¹.

Privită din perspectiva infrastructurii fizice, comuna Cândești ar putea fi caracterizată ca făcând parte din categoria comunelor **slab dezvoltate**. Până în 1998, în comună nu exista nici un drum asfaltat, iar drumurile principale, deși pietruite, erau într-o stare relativ proastă. Drumul principal din Cândești Vale a fost asfaltat în vara anului 1998. Celelalte sate ale comunei nu au drumuri asfaltate (cu excepția satului Aninoșani, care este practic o prelungire a satului Cândești Vale). Tot în 1998 a fost pietruite drumurile către Cândești Deal și a fost inițiat un proiect de asfaltare a drumului care leagă această localitate de satul Botești, care aparține de județul Argeș¹².

În comună nu există canalizare și nici apă curentă la rețea. Aproximativ 40% din gospodării au însă apă curentă în sistem propriu (hidrofor). Nu există conducte de gaz și nu există nici iluminat public. Conform estimărilor primăriei, majoritatea locuințelor comunei (excepție făcând un număr de maximum 10 locuințe) sunt electrificate. Cu excepția satului Dragodănești și a primăriei din Cândești, care sunt conectate la centrala automată din Voinești, restul comunei este conectată telefonic la o

¹¹ Acești doi indicatori par a se "redresa" în 1997: dacă în 1993 diferența între numărul de născuți vii și numărul de decedați era de -32, în 1997 valoarea acestei diferențe a fost egală cu -5. De asemenea, soldul schimbărilor de reședință înregistrează o creștere de la -18 în 1993 la -3 în 1997 (conform datelor culese de Comisia Națională pentru Statistică).

¹² Acest proiect însă pare a fi suferit un eșec datorită necooperării/necoordonării Consiliilor Județene Argeș și respectiv Dâmbovița. În timp ce Consiliul acestui din urmă județ a alocat banii pentru porțiunea de drum care se află în raza sa administrativă, Consiliul Județean Argeș a preferat să dea o altă destinație fondurilor necesare pentru finalizarea proiectului.

centrală cu operatoare. De serviciile acestei centrale beneficiază în principal locuitorii din Cândești Vale, numărul posturilor telefonice din celelalte sate ale comunei fiind insignifiant.

Inițiativele privind îmbunătățirea infrastructurii fizice sunt încă în faza de proiect, cu grade diferite de finalizare:

Proiect	Statut
Introducerea apei curente	<ul style="list-style-type: none"> Realizat în proporție de aproximativ 80%; Finalizarea amânată, datorită înghețării fondurilor pentru investiții.
Introducerea gazului metan	<ul style="list-style-type: none"> În faza de proiect; Primarul a aderat la Asociația Primarilor de pe Valea Dâmboviței, afiliată Zonei de Dezvoltare III Sud-Muntenia, prin care intenționează să promoveze prelungirea rețelei de gaz metan până în comuna Cândești.

Comuna Cândești are două dispensare (în Cândești Vale și Dragodănești) și două puncte sanitare (în Valea Mare și Cândești Deal) - **tabelul A4**. Dispensarul din Cândești Vale dispune inclusiv de cabinet stomatologic. Punctul sanitar din Valea Mare funcționează în condiții improprii, în casa asistentei medicale. Există un proiect de construcție a unui sediu pentru acest punct sanitar. În Cândești Vale există o farmacie privată; cu excepția ei, cele mai apropiate farmacii sunt în Voinești.

Fiecare sat din comună, cu excepția localității Aninoșani, dispune de grădiniță cu program normal și de școală. În localitatea Valea Mare există numai clasele I-IV, în timp ce în celelalte trei localități (Dragodănești, Cândești Deal, Cândești Vale) există atât învățământ primar, cât și învățământ gimnazial (**tabelul A5**). Datorită numărului scăzut de elevi, în toate școlile apare fenomenul **predării simultane** (cumularea a două sau mai multe clase), în special la clasele mici (clasa I și a II-a).

În Cândești Vale, directoarea școlii estimează că, în următorii ani, tendința de scădere a numărului de elevi se va accentua: în timp ce în anul școlar 1999/2000 vor intra în clasa I un număr de 16 elevi, conform previziunilor, în anul 2003 numărul noilor înscriși va fi de numai doi elevi. În această localitate personalul didactic are, cu două excepții, gradul I, iar profesorii, învățătorii și educatorii sunt titulari.

Atât Căndești Deal, cât și Căndești Vale dispun de cămine culturale. Paradoxal însă, în timp ce căminul din Deal este proaspăt renovat și întreținut, cel din Vale, în al cărui sediu funcționează și biblioteca comunei, este aproape în paragină, deși funcționarii primăriei preferă să numească această stare "renovare". Renovarea s-a redus însă până acum, din motive financiare, la zugrăvirea unuia din pereții laterali exteriori. Căminul din Deal a fost construit de curând, nu din fondurile locale, ci cu ajutorul fiilor preotului satului, care sunt patronii unei firme de construcții¹³.

Dezvoltarea economică

Pentru a înțelege mai bine situația economică a locuitorilor comunei Căndești, este important de știut faptul că aceasta face parte din categoria relativ restrânsă a comunelor **necooperativizate** în perioada comunistă. În consecință, **respectarea proprietății private** este o normă larg acceptată în Căndești. Locuitorii își lasă casele și mașinile descuiate fără teamă. De asemenea, spre deosebire de localitățile din vecinătate care au fost cooperativizate (ex., Manești), în Căndești nu prea există cazuri de furturi din livezile oamenilor. Mai mult, dacă proprietatea unui vecin este amenințată de vreo calamitate (e.g., incendii), oamenii sar în ajutor instantaneu.

În 1962 a luat ființă "**Întovărășirea 30 Decembrie**", care a durat până în 1969, când oamenii și-au retras pământurile pe care de atunci au continuat să le lucreze pe cont propriu. Cu toate acestea, "întovărășirea" a avut asupra comunei două efecte benefice¹⁴: primul dintre ele a fost **difuzarea tehnologiei specifice pomiculturii** (care, așa cum se va vedea mai jos, reprezintă principala ocupație pentru mulți dintre locuitorii satelor Căndești Vale, respectiv Căndești Deal); al doilea efect a fost acela al **extinderii suprafețelor de plantații pomicole** prin munca colectivă

¹³ Construcția acestui cămin a început practic înainte de 1990, cu un scop foarte precis (conform celor spuse de preotul comunității): acela de a folosi drept argument împotriva inițiativei primăriei comunei și a administrației județene de a dezafecta satul. Căminul cultural urma să fie dovada faptului că localitatea dispune de toate elementele necesare unei comunități (magazin al cooperației, cămin cultural, școală). Construcția a fost începută cu munca voluntară a localnicilor și cu materiale "procurate" de la o antrepriză de construcții de stat, însă lipsa banilor a împiedicat finalizarea ei, până în 1992, când a fost finalizată cu ajutor din exteriorul comunității.

¹⁴ Aceste aspecte au reieșit în urma interviurilor cu localnicii.

(suprafețe care, o dată cu desființarea "întovărășirii", au fost preluate de localnici gata plantate¹⁵).

În momentul de față, tipurile de teren agricol cu ponderea cea mai mare de pe raza comunei sunt fânețele și plantațiile de pomi - în principal meri. În localitățile Căndești Deal și Căndești Vale ponderea plantațiilor de pomi în totalul terenurilor este la ora actuală de 26,58%, respectiv 29,16%¹⁶. Absența cooperativizării și ponderea ridicată a plantațiilor pomicole explică în bună măsură procentele mari de persoane ocupate în agricultură, înregistrate cu ocazia recensământului din 1992¹⁷. Calitatea pământului nu este însă aceeași în cele două localități. Terenurile pomicole din Căndești Deal sunt de o calitate mai slabă; în consecință, în aceasta zonă, pe lângă pomicultură, creșterea animalelor reprezintă un alt tip important de activitate agricolă.

Din perspectiva celei mai importante surse de venit pentru gospodărie, cele două comunități care fac obiectul studiului de față sunt complet diferite (vezi **tabelul 1**). Conform aprecierilor subiecților cuprinși în cele două eșantioane, **majoritatea gospodăriilor din Căndești Vale au ca principală sursă de venituri activitățile agricole, în timp ce în Căndești Deal principala sursă o reprezintă veniturile din transferuri sociale, în special pensiile de asigurări de stat, pentru vechime în muncă.**

Tabelul 1

Cea mai importantă sursă de venit a gospodăriei

	Căndești Vale (%)	Căndești Deal (%)
Salarii (sector de stat sau privat)	13,3	16,7
Transferuri sociale (pensii de asigurări sociale, de urmaș, de veteran)	33,3	56,7
Venituri din agricultură (pomicultură, animale)	48,9	26,7
Alte venituri (din munci plătite cu ziua etc.)	4,4	0
Total	100,0	100,0

Sursa datelor: "Social capital and entrepreneurship survey", martie 1999.

¹⁵ Este vorba în special de plantații din zona Căndești Deal.

¹⁶ Dacă din totalul terenurilor se exclud pădurile, terenurile neproductive și cele aferente curților, aceste procente devin 33,47%, respectiv 37,56% (pentru comparație, la nivelul întregii țări, ponderea livezilor și pepinierelor pomicole în suprafața agricolă era de numai 1,8% în 1997).

¹⁷ Căndești Vale - 63,99%; Căndești Deal - 71,08% (procente din total populație activă pe localitate).

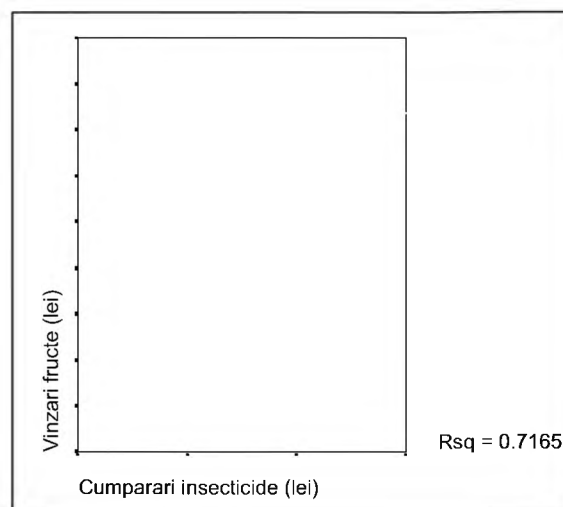
Această diferență provine în principal din două surse: prima ar fi aceea a deosebirilor dintre **structurile de vârstă** ale celor două comunități (i.e. ponderea ridicată a vârstnicilor în Cândești Deal¹⁸); a doua sursă o constituie discrepanța între **calitatea terenurilor** pomicole din Deal (mai slabă) și calitatea celor din Vale (comparativ mai ridicată).

Calitatea diferită a plantațiilor este însă dublată și de un alt element: **tehnologia**¹⁹. În Cândești Vale sătenii "stropesc" pomii în medie de două ori mai des decât cei din Cândești Deal (cu o excepție sau două), ceea ce îi expune pe aceștia din urmă într-o măsură mai mare riscului de a rămâne fără producție sau de a obține produse de calitate slabă, care înseamnă de altfel un beneficiu scăzut²⁰. Ca un exemplu, anul 1998 a fost un an relativ prost pentru toți cei care nu și-au putut permite să stropască mai des, printre altele datorită faptului că ploile au înlăturat substanțele, ceea ce a dus la o producție scăzută și deci vânzări reduse (corelația parțială dintre vânzări și cumpărarea de inputuri este foarte ridicată: 0,85, în condițiile ținerii sub control a următoarelor variabile: suprafața de pământ lucrată; vârsta medie a adulților din gospodărie; numărul de persoane de peste 15 ani care lucrează în agricultură – timp întreg sau parțial; utilizarea de oameni plătiți cu ziua sau de munca la schimb – variabile dummy; înzestrarea gospodăriei cu utilaje agricole și satul de apartenență – variabile dummy).

¹⁸ *Vârsta medie a adulților din gospodărie este asociată semnificativ statistic cu aprecierea principalei surse de venit a gospodăriei (pentru estimarea nivelului de probabilitate a fost folosită metoda Monte Carlo) atât în Cândești Vale, cât și în Cândești Deal. În ambele comunități respondenții din gospodăriile cu vârsta medie a adulților de peste 60 de ani (cu o pondere de 24,4%, respectiv 50,0% în cele două eșantioane – Vale, respectiv Deal) consideră că principala lor sursă de venit sunt pensiile (de diverse tipuri).*

¹⁹ *Dată fiind influența acestui element pentru diferitele aspecte ale vieții economice și sociale din cele două comunități, ar fi utile câteva precizări suplimentare: tehnologia necesară plantațiilor de meri presupune în mare trei operațiuni: săpatul pomilor, "copcitul" (taierea/înlăturarea crengilor uscate sau bolnave) și "stropitul" (tratarea cu îngrășăminte, pesticide etc.). Atât calitatea, cât și cantitatea producției de fructe sunt strict dependente de aceste operațiuni. În plus, nerespectarea lor conduce pe termen lung la distrugerea plantației.*

²⁰ *Aici avem, de fapt, de-a face cu un cerc vicios: tratamentele rar aplicate duc la venituri mici, care la rândul lor duc la imposibilitatea de a cumpăra inputuri, ceea ce înseamnă deci tratamente puține.*

Graficul 1 - Relația dintre cumpărarea de inputuri și vânzări

Valorificarea produselor agricole se face în două moduri: fie direct în marile orașe, la piață, fie prin intermediari care cumpără *en gros* direct de la poarta producătorului. Această din urmă modalitate este preferată însă numai de cei cărora le este greu să se deplaseze în piețe sau de către unii dintre “marii producători”, care au renunțat să se mai ocupe și de desfacere. În principiu, fiecare producător încearcă să își desfacă singur produsele, deoarece prețurile pe care le oferă intermediarii sunt coborâte.

Locuitorii satului Cândești Vale sunt relativ înstăriți. Mare parte din ei au autoturisme²¹, care le sunt necesare pentru transportul fructelor la piață. Majoritatea gospodăriilor (cu foarte mici excepții) au pământ în proprietate atât în Cândești Vale, cât și în Deal. Spre deosebire de cei din Vale, locuitorii din Deal sunt mai săraci. Din datele culese, această comunitate pare a se caracteriza printr-o puternică polarizare a bunăstării. Autoturismele sunt mai puține. Din spusele localnicilor, creșterea sărăciei se datorează inclusiv dispariției uneia dintre sursele lor de venit, și anume **creșterea și vânzarea animalelor**, care a devenit nerentabilă ca urmare a prețurilor coborâte practicate de abatoarele din zonă.

²¹ Din păcate, date cu privire la numărul de autoturisme la nivel de localitate nu există. Estimările sunt bazate pe observațiile din teren. Din datele oficiale, la nivelul întregii comune există un număr de 442 autoturisme.

Tabelul 2

Aspecte ale balanței efectivului de animale

	Anul	Bovine	Porcine	Ovine	Caprine
Vânzări de animale vii	1994	228	162	190	
	1996	530	370	640	-
	1998	83	95	400	-
Existent la începutul anului	1994	1,108	950	850	200
	1996	1,410	1,607	1,190	200
	1998	998	1,083	600	184

Sursă: AGR, CNS.

În plus, o dată cu dispariția fermelor de animale din satele învecinate a dispărut posibilitatea de valorificare a fânului (în condițiile în care 44,68% din totalul terenurilor din Cândești Deal îl reprezintă fânețele). Pe de altă parte, după 1990 au început să dispară **locurile de muncă din orașe** – dacă până în '90 existau în jur de 40 de navetiști, în momentul de față mai există maximum 3-4²².

Oportunitățile de a găsi un loc de muncă stabil în Cândești sunt limitate. În schimb, în anumite perioade ale anului (de exemplu, primăvara și toamna), există o cerere relativ mare de muncitori zilieri pentru munci necalificate, cum ar fi săpatul pomilor, sau pentru munci mai "specializate", cum ar fi tăiatul crengilor sau culesul fructelor²³.

Conform analizelor statistice efectuate²⁴, categoriile aflate sub incidența **sărăciei** au profiluri diferite în cele două comunități: în Cândești Deal, săracii se găsesc în special în gospodăriile cu număr mic de membri (1-2), cu vârsta medie a adulților din gospodărie peste 60 de ani și fără surse permanente de venit (i.e. salarii, pensii). În Cândești Vale, principalul criteriu care diferențiază între săraci și nonsăraci este vânzarea fructelor: gospodăriile nesărace sunt cele care declară că au vândut fructe în decursul anului anterior. În plus, în Cândești Vale, a beneficia de pensie este mai degrabă o caracteristică a săracilor, spre deosebire de Cândești Deal.

²² Cifrele reprezintă estimări ale persoanelor intervievate.

²³ În perioada în care s-a desfășurat studiul, o zi de muncă era plătită cu 40.000–50.000 mii lei, plus mâncare și băutură.

²⁴ Teste de asociere și teste de diferențe între medii.

La primărie sunt înregistrate 13 dosare pentru ajutor social, dintre care 9 în Cândești Vale și 4 în Dragodănești. Doisprezece din cei treisprezece solicitanți sunt îndreptățiți să primească ajutorul social, conform evaluării făcute de primărie. Totuși, datorită lipsei de fonduri, nu s-a efectuat nici o plată până în aprilie 1999 (data realizării cercetării). Familiile foarte sărace trăiesc în principiu din veniturile obținute ca zilieri, prin prestarea de munci necalificate.

Antreprenoriatul în Cândești

În Cândești, antreprenorii neagricoli pot fi numărați pe degete. În Deal există înregistrată o singură societate comercială, care, mai precis, este un mic magazin mixt. Pe lângă aceasta mai sunt înregistrate patru persoane fizice: două se ocupă cu fabricarea țuicii, una cu "huruitul" porumbului, iar cea de-a patra este un mic meseriaș – tâmplar/dulgher. În Cândești Vale domeniile de activitate nu sunt cu mult mai diversificate: pe lângă obișnuitele afaceri exclusiv comerciale - în număr de trei²⁵ (care sunt fie societăți comerciale, fie asociații familiale) - mai există un service auto, un tâmplar, un fierar și un transportator de mărfuri. În plus, este pe cale de a fi deschisă o firmă de brutărie-patiserie.

Categoria cea mai importantă de antreprenori o constituie însă antreprenorii agricoli. Numărul micilor antreprenori agricoli este greu de precizat – mai ales în Cândești Vale, unde mai toată lumea se ocupă de mere; în ce-i privește pe cei cu afaceri agricole mai serioase, estimativ²⁶, ar fi vorba de aproximativ **douăzeci de gospodarii în Vale²⁷ și vreo trei în Deal.**

Întreprinzătorii din Cândești pot fi deci clasificați în trei mari categorii: comercianți, ofertanți de servicii și antreprenori agricoli.

Dintre toate afacerile înscrise formal la primărie (mai puțin cele agricole), despre puține se poate spune ca funcționează cu adevărat. De altfel, majoritatea antreprenorilor neagricoli se ocupă și de pomicultură.

²⁵ De fapt, înregistrate sunt patru, dar una dintre ele a fost închisă. Motivația: nu aducea nici cel mai mic profit.

²⁶ Estimările au fost făcute pe baza interviurilor cu localnicii. În consecință, ele sunt relative la definițiile operaționale elaborate în teren. Tendința sătenilor a fost aceea de a-i indica pe cei care au mai mult pământ și, în consecință, produc mai mult. Am încercat totuși ca dintre aceștia să îi selectăm pe cei orientați în mod deosebit spre aplicarea riguroasă a tehnologiei, în scopul creșterii performanțelor plantațiilor.

²⁷ Dintre aceștia, există o singură persoană care a luat pământ **în parte (arendă)** (din comuna vecină, Mănești); restul se mulțumesc cu pământul lor.

Diferența între Deal și Vale este din nou vizibilă: **afacerile celor din Deal sunt mai degrabă la limita supraviețuirii**, atunci când funcționează.

De altfel, dacă stai de vorbă cu “antreprenorii” de aici (i.e. Cândești Deal), nici unul nu pare încântat de propria afacere, iar motivele pentru care au pornit-o nu au mai nimic de-a face cu așa-numitul “spirit antreprenorial”. Un exemplu relevant este patroana singurei societăți comerciale din localitate, fostă gestionară la magazinul cooperăției din sat, al cărei actual magazin funcționează într-o clădire mică, cu o singură cămăruță de aproximativ 6 mp, aflată chiar în curtea casei ei. Motivația principală pentru care a deschis magazinul a fost faptul ca atunci când a plecat de la cooperăție nu avea dreptul la pensie. Cu magazinul, dacă își plătește CAS-ul (contribuția de asigurări sociale), în câțiva ani poate ieși la pensie. Magazinul nu merge grozav, printre altele și pentru că un patron din Cândești Vale a închiriat un spațiu chiar peste drum în care a deschis un magazin mult mai mare și mai bine aprovizionat.

Tabelul 3

Antreprenori agricoli și neagricoli în Cândești

Indicator	Comună	Cândești Vale	Cândești Deal	Aninoșani	Valea Mare	Dragodănești
Societăți comerciale neagricole – nr. ²⁸ :	3 ²⁹	2	1	-	-	-
Asociații familiale neagricole	12	3	1	1	1	6
Asociații familiale agricole	-	-	-	-	-	-
Persoane fizice	9	3	3	1	-	2
CertIFICATE de producător, 1998 ³⁰	400					

Sursă: Primăria Cândești.

²⁸ Numărul patronilor de SRL locali. Este vorba despre magazine mixte și un service.

²⁹ Inclusiv farmacia și SRL Buna Vestire. Patroana farmaciei din Cândești Vale locuiește în Târgoviște; SRL Buna Vestire din Cândești Vale are cinci magazine.

³⁰ Pe un certificat de producător se trec un titular și trei membri ai familiei. Anul trecut au fost mai puține certificate decât în alți ani, deoarece nu au fost mere.

Nici celelalte afaceri din Deal nu sunt mari aducătoare de venit pentru proprietarii lor, fie datorită dependenței de producția de fructe și de o anumită sezonabilitate (cum e cazul cazanelor de țuică), fie calității mai slabe a pământului, în cazul agricultorilor. În comparație cu Dealul, Valea are o "viață antreprenorială" mai plină: patronul service-ului auto intenționează să extindă gama serviciilor pe care le oferă, principalul comerciant din comună - patronul a cinci magazine (dintre care unul în Deal și trei în Vale) - intenționează și el să își extindă unul din magazine, iar în curând un alt patron de magazin va deschide o brutărie-patiserie.

Probleme comunitare/sociale

Principalele probleme resimțite de comunitate pot fi împărțite în două mari categorii: a) probleme vizând **infrastructura** și b) probleme în domeniul **serviciilor**: pe de o parte, probleme datorate reformei administrației locale și sistemului de asigurări de sănătate, în ceea ce privește serviciile publice; pe de altă parte, probleme legate strict de oferta de servicii destinate pomiculturii.

Problemele legate de infrastructură țin desigur de absența rețelei de canalizare și apă curentă, a rețelei de gaze și, nu în ultimul rând, de condiția drumurilor laterale din cele două comunități, drumuri care devin impracticabile în perioadele ploioase.

Pentru o parte a satului Cândești Deal o problemă deosebită o constituie apa potabilă. În special în timpul verii, o parte din gospodării se află în situația de a transporta apa cu animalele, deoarece puțurile seacă.

Reforma administrației publice locale (i.e. descentralizarea finanțelor publice locale) a lăsat bugetul local "descoperit", cel puțin pe termen scurt, ceea ce a dus la înghețarea investițiilor pentru infrastructură (apă curentă) în 1999. Mai mult, diverse servicii publice sunt preluate de bugetul local (e.g., serviciile de medicină veterinară). Ca o consecință, prima reacție a primăriei a fost canalizarea atenției spre asigurarea fondului de salarii necesar noilor angajați. Pe de altă parte, reforma din sistemul sanitar surprinde nepregătită o parte a locuitorilor comunei, care nu dispune nici de pensii, nici de salarii³¹ și care, în consecință, trebuie să își

³¹ *Acesta este unul din efectele faptului că zona nu a fost cooperativizată. În primul rând, nu există pensionari CAP, care ar fi fost automat asigurați împreună cu persoanele în întreținere (soț, soție); în al doilea rând, numărul de salariați (care sunt, de asemenea, automat asigurați împreună cu copiii și/sau părinții) este mic, datorită opțiunii locuitorilor de a lucra pământul în proprietate în loc să meargă să muncească la oraș, cum au făcut mulți dintre locuitorii satelor cooperativizate.*

plătească din buzunar asigurările de sănătate. Din estimările făcute pe baza chestionarelor aplicate în cele două comunități, cel puțin 35% din totalul membrilor gospodăriilor din Cândești Vale și, respectiv, 20% din totalul membrilor gospodăriilor din Cândești Deal se află în situația de a nu mai avea acces la serviciile de sănătate publică o dată cu introducerea noului sistem.

Lipsa serviciilor pentru pomicultură se convertește într-o problemă comunitară, în contextul în care cultivarea merilor este principala ocupație în zonă. Principalele probleme resimțite de către oameni din acest punct de vedere se referă la:

- accesibilitatea redusă a centrelor de comercializare a îngrășămintelor și pesticidelor, care în general sunt situate la distanțe mari de localitate (în special în cazul satului Cândești Deal);
- absența serviciilor de reparație și întreținere a echipamentelor agricole (pompe de stropit, tractoare etc.).

Instituții

Ca și interacțiunile interpersonale, cele cu principalele instituții din comună sunt relativ rare în viața cândeștenilor.

Biserica. Participarea la slujbele religioase de duminică este redusă³². În Cândești Vale există două parohii³³, ambele de aproximativ 200 de gospodării. Una din biserici a fost reparată de curând³⁴, cu ajutorul enoriașilor, după ce o vreme a stat închisă. Totuși, din spusele preoților, mobilizarea sătenilor pentru munca voluntară se face cu dificultate, atât în Vale, cât și în Deal.

Participarea cu bani este obligatorie în Cândești Vale numai la una dintre parohii, unde contribuția anuală e stabilită la 100.000 lei. Practic, această contribuție e plătită de numai jumătate din enoriași. Preotul celei de-a doua parohii, fiind mai vechi în sat, preferă să apeleze la enoriașii care se numără printre "cunoștințele" sale (aproximativ 10 familii) atunci când e vorba de **muncă voluntară** pentru lucrările necesare bisericii. În

³² Din estimările preoților, cam 15-25 de persoane pe parohie în Cândești Vale, iar în Deal, în jur de 8-10. Conform estimărilor bazate pe ancheta prin chestionar, aproximativ 9% din sătenii localității Cândești Vale și 3% din Cândești Deal - **tabelul A13**.

³³ Delimitarea între parohii e pur teritorială.

³⁴ O dată cu venirea unui nou preot în locul celui vechi, care a murit.

cea ce privește strângerea de fonduri, o sursă importantă o reprezintă “**fiii satului**”, adică persoanele plecate din sat care și-au făcut o oarecare “situație” la oraș.

Autoritățile locale. Încrederea în primărie este mare atât în cazul locuitorilor din Vale, cât și al celor din Deal³⁵. Cu toate acestea, majoritatea persoanelor intervievate - inclusiv membri ai elitei locale și chiar angajați ai primăriei - sunt de părere că primăria are prea mulți angajați.

În Cândești nu există probleme majore privind retrocedarea pământului³⁶. În consecință, oamenii vin la primărie relativ rar, pentru plata taxelor, pentru eliberarea de acte sau pentru a-și ridica certificatele de producător. Eliberarea actelor se face rapid, deseori pe loc. Prioritate au locuitorii din Valea Mare (datorită izolării acestei localități), precum și „străinașii”, fiii satului plecați la oraș. Aceștia sunt în multe cazuri oameni cu poziții importante (directori etc.), dar prioritatea pe care o au nu este o “favoare”, ci respectă practic același criteriu ca în cazul locuitorilor din Valea Mare, și anume criteriul distanței/accesibilității.

Primarul este o persoană destul de controversată: fost inginer minier, a candidat pe listele PDSR, pentru ca imediat după alegerile generale din octombrie 1996 să treacă la PNȚCD, partidul care a câștigat alegerile. Justificarea acestui gest o face simplu: îi e mai ușor să comunice cu autoritățile regionale/centrale și e sigur că cererile lui au mai mare șansă de reușită dacă face parte din partidul la putere decât din principalul partid de opoziție. A știut să facă astfel încât să atragă în consiliul comunal persoane³⁷ care prin relațiile lor puteau fi utile primăriei și comunității. De altfel, toata lumea din sat recunoaște că marea **majoritate a lucrărilor de infrastructură executate în comună în ultimii doi ani se datorează acestor relații**.

Consilierii locali din Cândești se bucură de cea mai puțină încredere printre locuitori, față de alți reprezentanți ai instituțiilor locale³⁸. De altfel, lor li se reproșează în primul rând lipsa de inițiativă și incapacitatea de a

³⁵ În jur de 70% în ambele comunități.

³⁶ Există un număr de gospodării care au încă o parte din pământ în posesia Stațiunii Pomicole Voinești. O dată cu desființarea stațiunii, care va avea loc în acest an, ei își vor recupera probabil pământurile.

³⁷ Este vorba despre fratele președintelui unuia dintre principalele partide la putere, care e preot într-una din localitățile comunei. Unul din fiii acestuia este președintele Consiliului Județean Dâmbovița, iar altul este deputat de Dâmbovița.

³⁸ În Cândești Vale 65%, iar în Deal 40% dintre respondenți declară că au puțină sau foarte puțină încredere în consilierii locali.

propune proiecte și acțiuni în folosul comunității. Comisiile Consiliului local se întrunesc regulat, dar în cadrul lor rareori se iau decizii privitoare la programe comunitare. Din interviurile avute cu unul din actualii funcționari ai primăriei (fost primar al comunei), reiese că în general membrii Consiliului local își rezervă exclusiv un rol critic la adresa primarului – în ciuda faptului că, prin statusul lor (i.e. ca participanți la administrarea comunei), ei sunt solidari cu primarul în rezolvarea problemelor.

Relevant este, de asemenea, faptul că la ultima întâlnire a sătenilor cu primarul (întâlniri care au loc foarte rar de altfel) nu a fost prezent nici un membru al Consiliului.

Atitudinea cândeștenilor față de autoritățile locale poate fi cel mai bine surprinsă prin **perceperea lipsei de impact** a acestora asupra vieții sătenilor: aproximativ 70% din subiecții chestionați în Cândești Vale și peste 80% din cei chestionați în Deal apreciază că viața lor și a familiei lor nu este influențată de autoritățile locale decât în foarte mică sau mică măsură³⁹.

Bunuri publice, mobilizare și acțiune colectivă

Preocuparea cândeștenilor pentru bunurile “comune” este scăzută. După cum spunea fostul primar, pe cândeștean “de la poartă încolo nu-l mai interesează”. De altfel, percepția membrilor comunității este consonantă cu această observație (tabelul 4).

Tabelul 4

Cei mai mulți oameni de pe aici își văd numai de propria gospodărie, fără să le pese cum arată satul

	Cândești Vale	Cândești Deal
Nu este așa	17,8	23,3
Este așa	80,0	73,3
NS/NR	2,2	3,3
Total	100,0	100,0

³⁹ Locuitorii din Deal s-au simțit întotdeauna mai marginalizați, poate și pentru că, din punct de vedere administrativ, au fost “trecuți” de-a lungul timpului de la o comună la alta.

Cazurile de depunere în drum a gunoiului din curte sau a crăcilor tăiate din pomi nu sunt deloc rare⁴⁰. Deși afișele primăriei care prevăd sancționarea acestor obiceiuri sunt lipite în locuri vizibile, până acum primarul nu a aplicat nici o amendă (ca și cel dinaintea lui, de altfel).

Lipsa capacității de mobilizare pentru producerea de “bunuri publice” este sesizabilă de altfel și în ce privește accesibilitatea pe drumurile laterale ale satelor, care sunt deseori impracticabile datorită **neîntreținerii șanțurilor**, ceea ce conduce la transformarea drumurilor în adevărate mlaștini imposibil de parcurs pe jos sau cu automobilul⁴¹.

Pentru mulți cândeșteni, singurul responsabil de tot ce poate însemna “bun public” este **primăria**, așa cum reiese de altfel și din datele de sondaj: 53% din persoanele chestionate în Cândești Vale și 70% dintre cele din Deal sunt de acord cu afirmația: “Primăria este singura care trebuie să se ocupe cu îngrijirea localității”.

Un alt exemplu de acțiune colectivă “eșuată” a reieșit din interviurile cu câțiva dintre “antreprenorii” agricoli din localitate. Conform acestora, în perioada vânzării, prețul fructelor⁴² se stabilește prin întrebări între principalii producători și se schimbă săptămânal. Discuțiile între producători stabilesc însă mai degrabă un punct de reper decât un preț efectiv. Prețul variază, de fapt, în funcție de circumstanțele individuale – adică în principal de cantitatea de care dispune fiecare producător și/sau pe care e dispus să o vândă. Practic, cei care au o producție mare tind să scadă prețul. Dar, datorită faptului că exploatarea “nerațională” a plantațiilor duce la distrugerea acestora, nici unul dintre “marii producători” nu își poate permite o producție maximă an de an. Pentru a rezolva această problemă, a existat o inițiativă de a face o asociație a marilor producători de mere din Cândești, care practic ar fi dat posibilitatea ca prețul să fie stabilit în fiecare săptămână de un alt membru al asociației; aceasta ar fi constituit astfel și un fel de mecanism asiguratoriu pentru cei cu o producție mai slabă (inclusiv din cauza calamităților etc.). Inițiativa nu s-a concretizat.

⁴⁰ Deși oamenii spun că această din urmă situație se poate dovedi periculoasă pentru plantații, deoarece crăcile bolnave sunt deseori purtătoare de dăunători.

⁴¹ Probabil că una dintre explicațiile posibile pentru acest tip de atitudine este și absența unei “instituții” a vecinătății. Relațiile dintre cândeșteni sunt marcate puternic de legăturile de rudenie sau de relațiile de muncă la schimb. După cum reiese din interviuri, proximitatea fizică a gospodăriilor nu este asociată în mod special cu nici una dintre acestea.

⁴² Este vorba despre fructele care sunt vândute pe loc, “la poartă”, și nu la piață.

Pot fi găsite explicații la nivelul “capitalului social” în analiza acestor fenomene? Sa ne întoarcem către două ipostazieri devenite deja clasice ale acestuia: viața asociativă și rețelele sociale.

Viața asociativă a comunității

Se poate spune că atât în Cândești Vale, cât și în Cândești Deal **viața asociativă** este mai degrabă absentă. Singurele asociații semnificative care există sunt **comitetele de părinți** de pe lângă școli. Aceste asociații sunt însă oarecum “exclusive”, având în vedere faptul că accesul e condiționat de statutul de părinte. Membrii comitetelor de părinți sunt “selectați” oarecum pragmatic: de obicei, sunt locuitori relativ mai înstăriți sau care se dovedesc a avea inițiativă. Președinții comitetelor de părinți pe clasă sunt de obicei persoane cu un status social și resurse economice ridicate; ei formează comitetul de părinți pe școală, al cărui președinte face parte din Consiliul de administrație al școlii. Întâlnirile comitetelor de părinți sunt relativ rare. În principiu, sarcina președinților de comitet e strângerea de fonduri pentru diferitele necesități ale clasei sau școlii. Părinții sunt mobilizați pentru acțiuni de genul tăiatului sau transportului de lemne sau pentru curățenia anuală a școlii. Cei care nu pot participa efectiv, dau bani.

Istoria vieții asociative din cele două comunități este și ea săracă. În Cândești Deal, cu excepția întovărășirii, localnicii nu pomenesc de existența vreunei forme asociative nici înainte de 1990. În Cândești Vale este menționată ființarea unei **formații de frunzași** (cântători din frunze), cu care satul participa la festivalurile “Cântarea României”. Formația a dispărut însă o dată cu festivalul.

Rețele sociale

În absența vieții asociative, locuitorii celor două comunități studiate dispun de relativ puține oportunități de a interacționa frecvent. **Nunțile**, deși mari - cu peste 100 de invitați, sunt evenimente rare, iar în ceea ce privește participarea cândeștenilor la **slujbele religioase** de duminică, aceasta este mai degrabă de proporții reduse. Nici întâlnirile sau petrecerile cu prietenii sau rudele nu sunt foarte des onorate.

Totuși, între cele două comunități există diferențe. În Cândești Vale participarea la astfel de evenimente este mai ridicată comparativ cu Cândești Deal. Există două motive din care se întâmplă acest lucru: în primul rând, așa cum am mai arătat, în Cândești Deal **populația este îmbătrânită**, iar evenimentele de acest tip au loc mai rar; în al doilea rând,

tineretul din Deal a migrat către alte localități într-o măsură mai mare decât cel din Vale⁴³, astfel încât majoritatea rudelor apropiate ale sătenilor din Deal sunt acum la oraș sau în alte sate/comune. Acesta este de altfel unul din motivele pentru care în Căndești Vale ponderea celor care participă la întâlniri/petrecri cu rude este dublă în comparație cu Dealul și tot din acest motiv în această din urmă comunitate întâlnirile cu prietenii și cele cu rudele au o pondere relativ egală, spre deosebire de Căndești Vale, unde se poate observa o participare mai ridicată în cazul petrecerilor cu rudele decât în cazul petrecerilor cu prietenii⁴⁴.

Dacă în ceea ce privește relațiile cu "altul generalizat" prudența este preferabilă încrederii (tabelul 5), în privința mediului social specific comunității percepțiile sunt oarecum mai pozitive: căndeștenii consideră că pot avea încredere în consătenii lor în proporție de 62% în Vale și în proporție de 53% în Deal.

Tabelul 5

Prudența ca normă generalizată

		Căndești Vale	Căndești Deal
În relațiile cu oamenii e bine să fii prudent	DA	71,1	66,7
	NU	17,8	10,0
	NS/NR	11,1	23,3
	TOTAL	100	100
În relațiile cu oamenii e bine să ai încredere	DA	46,7	40,0
	NU	51,1	56,7
	NS/NR	2,2	3,3
	TOTAL	100	100

Sursă: "Social capital and entrepreneurship survey", 1999.

⁴³ Nu este vorba despre un fenomen recent. În general, atât înainte, cât și după 1990, tendința de a migra către alte localități a fost mai mare în Căndești Deal, probabil datorită calității mai proaste a pământului și poziției dezavantajoase a satului. De altfel, sâmbetele și duminicile, prin sat pot fi văzute multe mașini ale celor care vin să își viziteze părinții; iar dacă, făcând o plimbare prin sat, întrebi lumea a cui e o casă sau alta, de multe ori îți se dau mai întâi informații despre cine sunt copiii proprietarului și unde lucrează ei la oraș.

⁴⁴ Din estimările făcute pe baza anchetei prin chestionar reiese că în Căndești Vale procentul celor care participă (din obligație sau nu) la petreceri cu rudele este de 60%, în timp ce procentul celor care participă la întâlniri/petrecri cu prietenii este de 51% din total eșantion. În Căndești Deal ponderea participării atât la petrecerile cu rude, cât și la cele cu prietenii este de 33%.

Chiar dacă predictibilitatea celorlalți și convingerea că aceștia nu vor înșela așteptările pozitive față de ei scad costurile de tranzacție ale unor posibile interacțiuni viitoare, în Cândești cooperarea și reciprocitatea funcționează în primul rând în rețele sociale bine delimitate prin relațiile de rudenie sau/și munca la schimb⁴⁵. Din analiza rețelelor de întraajutorare⁴⁶ ale subiecților reiese că 25 dintre cei 36 care posedă măcar o relație de întraajutorare din Vale și respectiv 11 din 23 în Deal cer ajutorul exclusiv persoanelor cu care au un grad mai apropiat sau mai îndepărtat de rudenie. În multe cazuri, **relațiile de rudenie** sunt preferate pentru ajutorul la munci agricole sau munci în gospodărie relațiilor cu vecinii/prietenii, chiar dacă respectivele rude locuiesc în alte localități⁴⁷. De asemenea, este important de remarcat faptul că în fiecare din cele două comunități aproximativ 20% dintre subiecți declară că nu ar avea cui să ceară ajutorul sau nu ar cere ajutorul nimănui pentru nici una din situațiile menționate în chestionar.

Rețelele de întraajutorare ale locuitorilor celor două sate nu sunt mult diferite. Totuși, în Cândești Vale ele sunt relativ mai dense⁴⁸, cu un grad mai mare de multiplicitate⁴⁹ a legăturilor între "ego" și ceilalți actori din rețea și localizate în mai mare măsură în același sat cu subiectul. Acest din urmă aspect este semnificativ din perspectiva încrederii în consăteni în cazul locuitorilor din Deal: cei care nu au încredere în oamenii din sat sunt cei cu o pondere mare a relațiilor în afara localității; tot ei sunt și cei care au o pondere mai mare a rudelor în totalul persoanelor cu care s-ar ajuta. Diferențele dintre cele două comunități sunt induse atât de diferența în **structura demografică**, cât și de diferența în raport cu **migrația** spre alte

⁴⁵ Așa cum se va vedea, chiar și munca la schimb este bazată în multe cazuri pe relații de rudenie.

⁴⁶ Au fost luate în considerare următoarele tipuri de relații: ajutor la muncile agricole, ajutor în gospodărie, împrumutul unei sume mai mari de bani și ajutor în găsirea unui loc de muncă pentru cineva din gospodărie.

⁴⁷ Acest lucru este valabil în special pentru Cândești Deal

⁴⁸ Densitatea rețelelor a fost măsurată ca pondere a relațiilor de apropiere în totalul relațiilor dintre membrii rețelei subiectului.

⁴⁹ Multiplicitatea unei legături se referă la numărul de tipuri de relații pe care un individ le are cu o persoană din rețea. În cazul de față, multiplicitatea este măsurată prin numărul de tipuri de ajutor pe care subiectul le primește de la o persoană (raportul între numărul de ajutoare primite și numărul de persoane indicate de subiect). Un grad mai mare de multiplicitate înseamnă în acest caz (datorită metodologiei de culegere a datelor) și un număr mai mic de alter-i (indivizi din rețeaua subiectului-ego).

localități: îmbătrânirea populației din Deal a condus la o erodare a structurilor de interdependență între localnici (e.g., munca la schimb) în favoarea celor de **dependență** față de generația mai tânără, aflată acum, în mare parte, în alte localități.

Din perspectiva relațiilor de tip economic, un fenomen important îl constituie asocierile informale, "naturale", între săteni, pentru **munca la schimb**⁵⁰. Acestea se rezumă la grupuri de doi, maximum trei oameni care se ajută între ei în principal pentru muncile specifice pomiculturii – în special tăierea și stropirea pomilor. De cele mai multe ori, "schimbul" nu vizează numai munca, ci și **participarea cu echipamente** agricole (tractor, pompă). Munca la schimb este un fenomen relativ frecvent în Căndești, mai ales în comparație cu datele naționale⁵¹. În cele mai multe cazuri, acest tip de relație este permanent. Din interviuri reiese că acest tip de asociere se formează de obicei între prieteni sau rude și mai puțin pe criterii de vecinătate și că "rețelele"⁵² astfel formate sunt de obicei "închise" (se ajută numai între ei).

Două categorii de pomicultori se autoexclud din acest tip de relație: cei înstăriți și cu suprafețe mari de pământ, care preferă **să angajeze zilieri**, și cei mai săraci, care nu au echipamente agricole, au suprafețe mici de pământ pe care și le lucrează singuri și preferă **să se angajeze ca zilieri** la cei din prima categorie pentru a-și completa veniturile.

În Căndești sociabilitatea este așadar într-o puternică relație cu dimensiunea economică a vieții comunitare, dar și cu **tehnologia** specifică pomiculturii. Un exemplu care vizează direct impactul acesteia din urmă asupra vieții comunităților din Căndești este **circulația informației** cu privire la aplicarea tratamentelor pentru meri sau, mai simplu spus, stropitul. Aceasta se face oarecum prin **contagiune**: în momentul în care

⁵⁰ Analizele arată că munca la schimb este puternic asociată cu vânzarea de produse agricole.

⁵¹ 51% dintre subiecții din Căndești Vale, respectiv 47% din Deal lucrează la schimb. La nivel național, conform estimărilor făcute pe baza "Anchetei piețelor financiare rurale" (World Bank, 1998), procentul de gospodării care folosesc munca la schimb din totalul gospodăriilor de fermieri este de 11,3%.

⁵² În unele cazuri, "rețele" e cam mult spus, deoarece, așa cum am mai arătat, aceste asocieri ajung rareori să depășească doi, maximum trei membri. Sau, cum spunea unul din preoții din Căndești Vale: "... când apare al patrulea, se strică asociația". Totuși, de cele mai multe ori, este vorba despre relații între gospodării (i.e. membrii acestora) și deci acest tip de rețele nu sunt simple diode, dacă considerăm individul unitate de analiză.

sătenii care sunt cunoscuți ca fiind buni pomicultori încep să stropească, ceilalți se iau după ei.

Tratarea pomilor este un subiect foarte controversat în Cândești: există cazuri în care oamenii se suspectează unii pe alții că nu vor să spună ce substanțe folosesc. Primii suspectați sunt cei care de obicei obțin producție mai bogată și chiar inginerii agronomi de la Stațiunea Pomicolă Voinești, care au pământuri în localitate. "Capitalizarea" (sau chiar monopolizarea) informației este nu numai o garanție a unei producții mai mari și mai de calitate, dar și o sursă importantă de autoritate și prestigiu. Sătenii care chestionează autoritatea unuia dintre "liderii tehnologici" informali riscă să piardă accesul la informație: unul dintre acești "lideri" spunea ca el sfătuiește pe toată lumea care îl întreabă, atâta timp cât cel care întreabă nu merge să îl "verifice". Deși afișele cu tipurile de tratamente necesare în anumite perioade sunt lipite pe toate avizierele din sat, iar inginerul agronom de la Centrul de Consultanță⁵³ organizează întâlniri cu sătenii pentru a-i informa asupra noutăților, difuzarea inovațiilor tehnologice are loc în primul rând prin acești lideri: rezultatele lor sunt principala dovadă a eficienței unui tratament sau a altuia⁵⁴.

În final, din perspectiva comunității ca actor colectiv, poate fi identificată o altă categorie importantă de rețele sociale, și anume relațiile cu "fiii satului", care sunt în general o resursă importantă pentru comunitate. Prin ei se rezolvă diferite probleme, cum ar fi procurarea tablelor pentru școli (școala din Cândești Vale are aproape toate tablele de sticlă), procurarea de fonduri pentru renovarea bisericii-monument din comună, cărțile care se dau ca premii la școală sau, așa cum am arătat mai sus, chiar obținerea unor fonduri din partea administrației regionale (județene) pentru lucrările de infrastructură necesare comunei.

Rezultate și concluzii

Impresia generală pe care o lasă cele două localități studiate (Cândești Vale, respectiv Cândești Deal) este în general aceea de

⁵³ Centrul este rezultatul finanțării PHARE.

⁵⁴ Încrederea în inginerii agronomi nu e foarte mare: 40% dintre subiecții din Cândești Vale nu au încredere sau au foarte puțină încredere, în timp ce în Cândești Deal 33% răspund cu "nu e cazul", iar 13% au foarte puțină încredere sau deloc.

comunități fragmentate, ai căror membri valorizează înalt individualismul și proprietatea privată:

- *Problema asta cu egoismul nu e de ieri. Este de cel puțin două sute de ani. (...) Am văzut o istoriografie a așezării Cândești. La vremea la care se referea lucrarea asta, localitatea Cândești cuprindea șapte sate, ca Roma. (...) Iar în satele astea erau familii, patru familii, două familii, zece familii... Cel mai mult avea Cândeștiul, zece familii. A mai venit cineva, a unsprezecea familie. (...) Toți moșneni, stăpâni de pământ: locuitorii zonei au fost stăpâni de când s-au știut, n-au fost sub nici un fel de stăpânire. Pământul l-au cumpărat sau l-au primit în urma actelor de vitejie în timpul luptelor lui Mihai Viteazul. L-au primit, l-au cumpărat, l-au stăpânit. L-au apărat de orice neam care a trecut pe Vale, dar l-au apărat și între ei – aici e problema. Acest duh de apărare între ei s-a moștenit, până astăzi, conservând așa structura lui "a avea". Foarte multe dintre actele pe care le-am văzut nu erau acte de moștenire, sau de dotă, sau... Erau **hotărâri judecătorești**. Deci oamenii se judecau. Și se judecau și cu vecini și cu rude, mai ales cu rude, frați, între rude, se judecau ani în șir până când apărea o hotărâre judecătorească definitivă și irevocabilă până la proba contrarie. Astea au rămas de bază. Astea le-am văzut acuma cu adaosul la legea 18 – mai multe persoane au venit cu ele și m-au rugat să le citesc: erau în chirilică – și le-am citit. **Hotărâri judecătorești: de la moară și fierăstrău și loturi de pădure până la ultima roată de la căruță – e a lu' cutare și nu a lu' cutare.***

(Interviu cu părintele C.V, Cândești Vale, subl.n.)

Aceste trăsături, după cum am văzut, nu exclud cooperarea (e.g., munca la schimb): capitalul social al cândeștenilor rezidă în principal în grupuri/rețele mici, care arareori se întretaie⁵⁵. În scopuri analitice, în funcție de tipul de actor și de tipul de legături avute în vedere (interne sau externe), putem distinge între:

1. Legăturile *externe* ale *indivizilor/gospodăriilor*, bazate pe relații de întrajutorare și, în special, pe munca la schimb. Analiza acestor legături scoate în evidență existența unor rețele (de multe ori de tip "triadă"), dense și cu un grad ridicat de "închidere"⁵⁶.
2. În *interiorul comunității* pot fi observate relații de interconectare a grupurilor de indivizi/gospodării, relativ puține ca număr și slabe în intensitate.

⁵⁵ Caracterul "închis" al acestor rețele a fost relevat din interviuri.

⁵⁶ În literatura dedicată analizei rețelelor sociale, acest tip de rețele poartă denumirea de "clică".

3. Legăturile *comunității*, ca actor colectiv, cu mediul *extern*, prin “fiii satului”.

Capital social și dezvoltare economică

Prin caracteristicile lor, rețelele sociale în care sunt integrați locuitorii comunității reprezintă pentru aceștia resurse importante în ce privește bunăstarea gospodăriilor. Absența sau prezența relațiilor de muncă la schimb influențează direct capacitatea gospodăriei de a trece de la un tip de economie “autarhică” la un comportament orientat spre piață: *șansa* (*odds*⁵⁷) ca o gospodărie să vândă din producția de fructe crește o dată cu existența unor relații de muncă la schimb (tabelul 6).

Tabelul 6

Predictorii ecuației de regresie logistică având ca variabilă dependentă vânzarea de fructe⁵⁸

	B	PROB. (WALD)
Localizare în Cândești Vale	3,079	0,010
Numărul de persoane din gospodărie care muncesc în agricultură	0,188	0,632
Suprafața de pământ lucrată	-0,239	0,640
Gospodăria dispune de utilaje agricole	0,695	0,532
Angajează zilieri	1,575	0,270
Vârsta medie a adulților din gospodărie	-0,070	0,002
Investește în inputuri	1,062	0,234
Munca la schimb	3,339	0,016

Pe de alta parte, gradul ridicat de înrudire a membrilor și densitatea crescută a rețelelor de întraajutorare prezintă avantajul unei vizibilități sporite a *alter*-ilor și deci scad costurile de monitorizare a acestora. Totodată, ele se pot constitui în adevărate “sisteme de asigurări” informale. Cu toate acestea, caracterul “închis” al acestor rețele prezintă dezavantajul unei slabe circulații a informației și în special a celei referitoare la tehnologie (tratamentele

⁵⁷ Este vorba despre raportul dintre probabilitatea de “succes” al unui eveniment și probabilitatea sa de “eșec”.

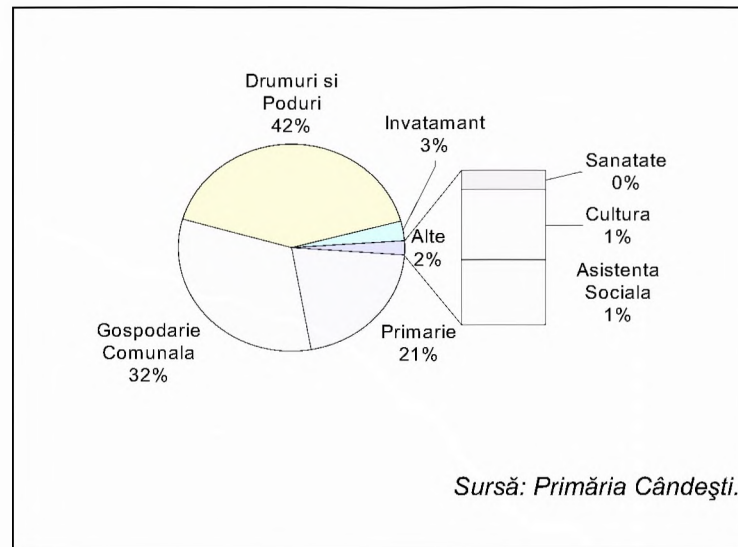
⁵⁸ Cox & Snell R^2 - 0,58, Nagelkerke R^2 - 0,77, Hosmer and Lemeshow Test Prob. - 0,17. Cazuri corect prezise: 76%, respectiv 96% - total 89%.

aplicate pe plantații), între diversele grupuri de gospodării. Dacă relațiile de muncă la schimb reprezintă o importantă sursă de capital social (fiind bazate pe reciprocitate, cooperare etc.) pentru acei membri ai comunității integrați în astfel de rețele, slaba prezență a legăturilor între aceste rețele (i.e. slaba integrare a acestora) pare a reprezenta “veriga lipsă” în ceea ce privește capitalul social al comunității. Această caracteristică structurală a relațiilor din interiorul comunității reprezintă una din dimensiunile definitorii ale vieții comunitare în Cândești, cu posibile efecte negative asupra dezvoltării economice a întregii comunități datorită dificultăților în difuzarea inovațiilor tehnologice și a informației.

Administrarea bunurilor publice

“Parohialismul” de care dau dovadă cândeștenii se concretizează probabil cel mai bine în incapacitatea de a rezolva problemele specifice “spațiului” public. Regimul comunist, deși poate părea paradoxal, a accentuat probabil această incapacitate, prin centralismul extrem al deciziilor politice. Soluția găsită la vremea respectivă a fost obligativitatea prestării unor zile de muncă în folosul comunității. O serie întreagă de clădiri din Cândești Vale au fost construite astfel, prin “muncă voluntară”: grădinița, dispensarul, căminul cultural. Obligativitatea acțiunilor culturale a dus la constituirea formației de frunzași, de care participanții își amintesc cu nostalgie. O dată obligativitatea dispărută, nici o practică alternativă nu a instituționalizat munca în folosul comunității.

Administrația publică locală este ea însăși tributară unui regim “delegativ” de funcționare, mai degrabă decât unuia participativ. Primarul și primăria sunt priviți ca “întruchiparea” capacității colective de acțiune și singurii responsabili de aceasta. Din perspectiva primăriei, această capacitate de acțiune este dependentă de resurse exterioare comunității – transferuri financiare de la nivel regional/central, de exemplu (vezi și Lăzăroiu, p. 38). Bugetul primăriei este ilustrativ în această privință: veniturile proprii reprezintă doar 12% din totalul bugetului primăriei, în timp ce bugetul autofinanțat reprezintă un modic 2%. Veniturile proprii ar fi mai mult decât suficiente pentru cheltuielile din învățământ, sănătate, cultură și asistență socială. Ele nu ar acoperi însă decât pe jumătate cheltuielile proprii primăriei și doar o treime din cheltuielile de gospodărie comunală (în condițiile în care ar fi dedicate în întregime acestui obiectiv)!

Graficul 2 - Structura cheltuielilor bugetare ale comunei Căndești, 1998.

“Fiii satului” sunt a doua sursă externă de “împuternicire” a comunității, după bugetul central. Aceștia ajută fie prin relații care facilitează accesul la fondurile județene și de investiții, fie prin contribuții proprii.

Incapacitatea de mobilizare a resurselor financiare locale (în care un rol îl are desigur și politica fiscală a statului) este amplificată de tendința de direcționare a acestor resurse spre **construcția** de noi obiective, decât spre **menținerea** și **întreținerea** celor vechi. Este vorba probabil și despre fascinația “modernizării”, cultivată și de regimul comunist – un promotor prin excelență al “construcției” și “dezvoltării”, nu al “păstrării”. Regăsim aici și observația fostului primar al Căndeștiului privind atractivitatea (din considerente electorale) a noilor investiții: continuarea și păstrarea celor vechi nu este la fel de vizibilă și de apreciată. A. Israel scria că *“a inaugura și a construi este mai atractiv politic decât să construiești organizația care să o întrețină”* (Israel, 1994, p. 4).

Puținele eforturi colective (inclusiv ale fiilor satului) au fost predominant direcționate fie către achiziția de bunuri cu valoare simbolică (reparația bisericii monument istoric, pictura bisericii, construcția unei biserici, daruri de Crăciun, terminarea căminului cultural din Deal și inițierea renovării celui din Vale) – cu excepțiile notabile ale drumului principal și drumului spre Schei, care au fost drastic îmbunătățite. Eforturile sistematice

de păstrare a infrastructurii existente sunt însă practic nule – fie că este vorba despre depozitarea diferitelor deșeuri, despre menținerea șanțurilor și drumurilor neasfaltate, curățenia cimitirului etc.

- **Satul Cândești Vale e împărțit în două parohii, fiecare de vreo 200 de familii...**

- *Părintele: Am impresia că și aici s-a mers tot pe aceeași idee: dom'le, de ce să nu avem noi fiecare biserica noastră. Dacă se poate, zece familii biserica, zece familii biserica. Dar să n-o întreținem. O întreține Doamne–Doamne.*

(Interviu cu părintele C.V., Cândești Vale)

Problema **întreținerii** apare așadar ca o provocare deloc neglijabilă pentru colectivitate, pentru capacitatea acesteia de a se mobiliza și, de ce nu, pentru proiectele comunitare de dezvoltare.

Capitalul social și menținerea bunurilor

Dacă episoadele de construcție au un caracter extraordinar și sunt deseori încărcate cu valoare simbolică (fie aceasta "progresul", "modernizarea", "înnoirea", "dezvoltarea" etc.), activitățile de menținere sunt "ordinare" și lipsite de orice eroism. Ele necesită cu atât mai mult o rețea socială funcțională, activă. Deoarece în aceste situații prozaice și cotidiene informația nouă conține mai puțin decât monitorizarea precisă, legăturile de "contopire" (*bonding*) sunt mai importante decât cele de "conexiune" (*bridging*).

În același timp, astfel de activități comune cotidiene sunt o sursă puternică de capital social de "contopire", generând comunalitate de interese și experiențe, precum și comunicare frecventă.

Participarea "fondatoare" la crearea bunurilor comune este probabil suficientă (deși nenecesară) pentru a legitima utilizarea lor. Participarea la întreținerea lor reprezintă însă adevăratul răspuns pe care comunitatea îl dă în fața clasice dileme a acțiunii colective. Desigur, primăria este agentul principal al comunității în gospodărirea comunală – dar "*informațiile și socotelile legate de bunul colectiv sunt deseori în sine un bun colectiv*" (Olson, p. 49). Simpla delegare și neimplicarea pot fi echivalate la limită cu problema "călătorului clandestin".

Pe aceeași linie cu Olson, putem observa că păstrarea unui bun colectiv este în sine un bun colectiv. Generarea unui astfel de bun aduce cu sine un întreg pachet de obligații privind folosirea și menținerea lui ulterioară.

În ceea ce privește bunurile private, în viața economică a Cândeștiului activitățile comune de "menținere"⁵⁹ se realizează deseori prin **munca la schimb**, creând celule sociale puternic unite, dar relativ deconectate unele de altele. Acest capital este însă dificil de folosit în administrarea bunurilor publice, ale căror drepturi de folosire se extind dincolo de granițele celulelor de familii prietene.

Bibliografie

- Adler, Paul; Kwon, S., **Social Capital: the Good, the Bad and the Ugly**, The World Bank, 1999
- Bourdieu, Pierre, **Forms of capital**, în John G. Richardson – "Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education", Greenwood Press, New York, 1986
- Burt, R. S., **Structural Holes versus Network Closure as Social Capital**, 1999, prepared for "Social Capital", eds. Nan Lin, Karen S. Cook, R. S. Burt, Aldine, 2000
- Coleman, James, **Social Capital in the Creation of Human Capital**, "American Journal of Sociology", 1988
- Coleman, James, **Foundations of Social Theory**, Harvard University Press, Cambridge, 1990
- Dăianu, Daniel, **Transformarea ca proces real**, IRLI, 1996
- Edwards, Michael, **Enthusiasts, Tacticians and Sceptics: The World Bank, Civil Society and Social Capital**, The World Bank
- Granovetter, Mark S., **The Strength of Weak Ties**, în "American Journal of Sociology", vol. 78, nr. 6
- Israel, Arturo, **Institutional development. Incentives to performance**, The Johns Hopkins University Press, 1994
- Lăzăroiu, Sebastian, **Rețele de capital social și antreprenori în Comișani**, în "Sociologie românească", nr. 2/1999
- Mareș, Vladimir, **Încredere și procese de instituționalizare**, în "Revista de cercetări sociale", nr. 3, 1995

⁵⁹ În definitiv, tratamentul aplicat livezilor reprezintă o modalitate de a păstra productivitatea plantației.

- Mihăilescu, Vintilă, **Două sate în tranziție**, în "Revista de cercetări sociale", nr. 3, 1996
- Narayan, Deepa, **Bonds and Bridges: Social Capital and Poverty**, The World Bank, 1999
- O'Donnell, Guillermo, **Democrația delegativă**, în "Polis", nr. 3, 1994
- Olson, Mancur, **Creșterea și declinul națiunilor**, Humanitas, 1999
- Paldam, Martin; Gert T., **Is Social Capital an Effective Smoke Condenser?**, The World Bank, "Social Capital Initiative Working Paper" No. 11, 1999
- Portes, Alejandro; Landolt, P., **The Downside of Social Capital**, în "The American prospect" No. 26, <http://epn.org.prospect/26/26-cnt2>, 1996
- Putnam, Robert D.; Leonardi, R.; Nanetti, R., **Making Democracy Work**, Princeton University Press, 1993
- Stiglitz, Joseph E., **Whither Reform? Ten Years of Transition**, "The Annual Bank Conference on Development Economics", The World Bank, 1999
- Woolcock, Michael, **Managing Risk, Shocks, and Opportunity in Developing Economies: the Role of Social Capital**, The World Bank, 1999
- Zamfir, Cătălin, **Spre o paradigmă a gândirii sociologice**, Cantes, 1999

ANEXE

Tabelul A1

Populația comunei Căndești

Indicator	Comună	Căndești Vale	Aninoșani	Căndești Deal	Valea Mare	Dragodănești
Nr. locuințelor	1.295	457	51	128	105	554
Populație	3.314	1.178	125	351	181	1479
Pondere populație de 60 ani și peste (România: rural = 22,08%)	25,11%	23,17%	25,60%	30,20%	37,57%	23,87%

Sursa: Recensământ 1992.

Tabelul A2

Distanțele până la Căndești Vale și Târgoviște

Indicator	Căndești Vale	Căndești Deal	Aninoșani	Valea Mare	Dragodănești
Distanța până la Căndești Vale (km)		7	2	14	5
Distanța până la Târgoviște (km)	35	42	33	49	30

Tabelul A3

Telefoane în Căndești

Indicator	Căndești total ¹	Căndești Vale	Căndești Deal	Aninoșani	Valea Mare	Dragodănești
Telefoane - total		210	5	17	1	
Din care - instituții		3	-	-	-	
Din care - telefoane publice		1	1	-	1	

¹ Deoarece telefoanele din Dragodănești aparțin de comuna Voinești, nu avem date despre satul Dragodănești și totalul comunei Căndești.

Tabelul A4

Sistemul sanitar din Căndești

Indicator	Căndești total	Căndești Vale	Căndești Deal	Aninoșani	Valea Mare	Dragodănești
Dispensare și puncte sanitare	4	1	1	-	1	1
Angajați în sistemul sanitar	11	6	1	-	1	3
Din care: doctori	3	2	-	-	-	1

Tabelul A5

Școli în Căndești

Indicator	Căndești total	Căndești Vale	Căndești Deal	Aninoșani	Valea Mare	Dragodănești
Numărul școlilor	5	1	1	-	1	2
Numărul grădinițelor	5	1	1	-	1	2
Elevi la școală	263	98	33		10	122
Elevi la grădiniță	122	42	10		10	60
Învățători	29	11	7	-	1	12
Educatori	7	2	1	-	1	3
Personal auxiliar în școli și grădinițe	7	3	1	-	1	2
Total angajați în sistemul educațional	43	16	9	-	3	17

Tabelul A6

Situația terenurilor agricole pe sate – ha

Satul	Arabil	Pășuni	Fânețe	Pomi	Păduri	Neprod.	Curți	Total
Valea Mare	11,3	7,08	77,8	31,8	34,69	7,83	2,15	172,65
Căndești Deal	12,36	13,19	139,96	83,28	56,02	3,97	4,49	313,27
Căndești Vale	18,89	49,25	212,03	168,51	106,88	9,73	12,68	577,97
Aninoșani	4,3	3,39	22,96	21,74	12,3	4,54	1,8	71,03
Dragodănești	88,71	18,47	206,09	136,39	36,84	10,93	14,53	511,96
Străinași	22,4	11,35	132,48	100,55	25,59	4,91	7,31	304,59
Total general	157,96	102,73	791,32	542,27	272,32	41,91	42,96	1951,47

Sursa: Primăria Căndești - Registrul agricol 1997-2000.

Tabelul A7

Vânzarea de produse agricole

Gospodării care:	Cândești Vale (%)	Cândești Deal (%)
Au vândut produse agricole în 1998	88,9	46,7
Au vândut fructe în 1998	86,7	36,7
Au vândut animale vii în 1998	4,4	26,7
Merg la oraș pentru vânzare de produse agricole de cel puțin câteva ori pe an	44,5	13,3

Sursa: Social capital and entrepreneurship survey.

Tabelul A8

Vehicule motorizate în Cândești

Indicator	Total
Autoturisme, autofurgonete	442
Tractoare	65
Remorci mici	118
Remorci mari	2
Autobuze / microbuze	11
Autocamioane	21
Motociclete	10
Atașe	1
Motorete	25
Semănători	-
Combine	-

Sursa: Primăria Cândești.

Tabelul A9

Nivel de sărăcie al gospodăriilor și indivizilor din Cândești (cheltuieli de consum pe cap de persoană)

	Cândești Vale		Cândești Deal	
	%	Procente cumulate	%	Procente cumulate
Persoane				
Foarte sărace**	22,7	22,7	45,2	45,2
Săraci*	28,0	50,8	8,3	53,6
Peste pragul de sărăcie*	49,2	100,0	46,4	100,0
Total	100,0		100	
Gospodării				
Foarte sărace**	20,0	20,0	56,7	56,7
Sărace*	25,0	45,0	3,3	60,0
Peste pragul de sărăcie*	55,0	100,0	40,0	100,0
Total	100,0		100,0	

*față de un prag de sărăcie de 420.345 ROL.

** față de un prag de sărăcie 280.234 ROL.

Pragurile de sărăcie au fost calculate ca 60%, respectiv 40% din cheltuielile medii de consum pe anul 1995, transformate în prețuri curente – martie 1999.

Tabelul A10

Beneficii sociale în Cândești Vale și Cândești Deal

Indicator	
Pensii de asigurări de stat	316
Pensii pentru agricultori	22
Ajutoare de șomaj	54
Pensii pentru veteranii de război	110
Alocații pentru copii	128
Alocații suplimentare	106
Pensii pentru handicapați	42
Pensii militare	6
Pensii de ajutor social	2
Beneficii sociale - total	780

Tabelul A11

Case construite sau extinse în Cândești

	Cândești - total
1992 – 1996	73
1997	38
1998	18

Tabelul A12

Probleme comunitare

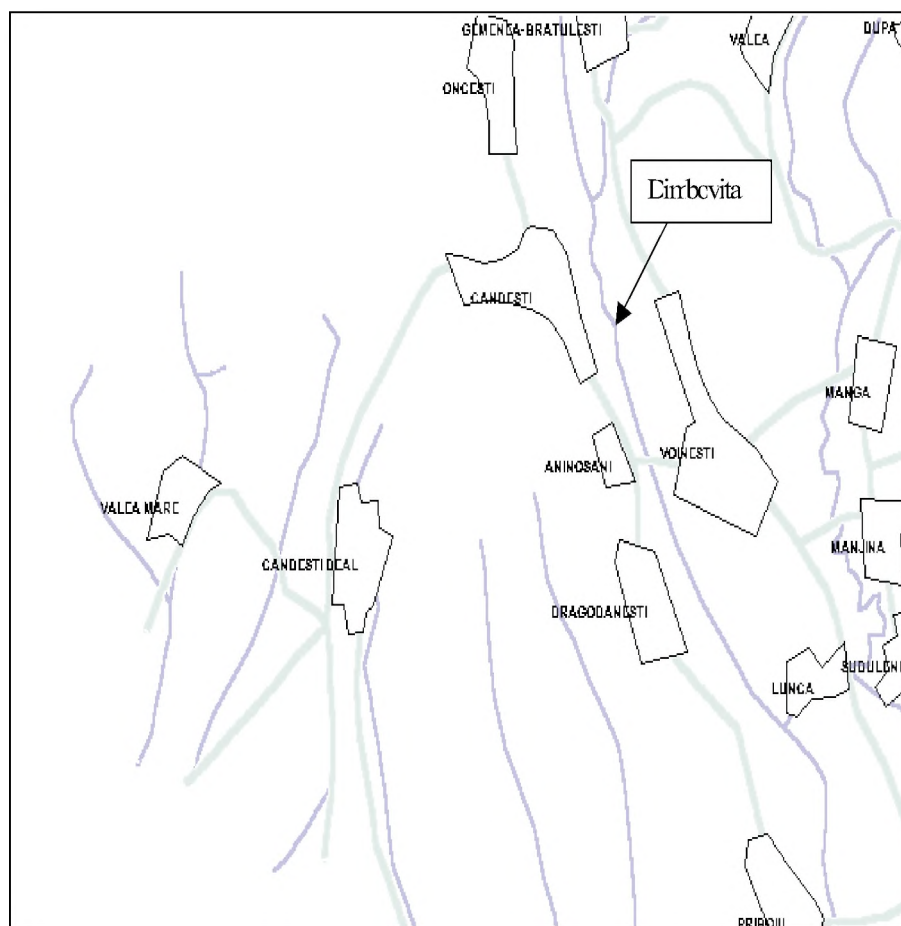
Probleme de infrastructură	Lipsa serviciilor pentru agricultură
Absența apei curente	Nu există centru de distribuire a pesticidelor
Absența rețelei de gaze	Absența serviciilor pentru echipamente agricole
Absența rețelei de canalizare	Probleme generale privind agricultura: inaccessibilitatea creditelor
Drumuri neasfaltate	

Tabelul A13

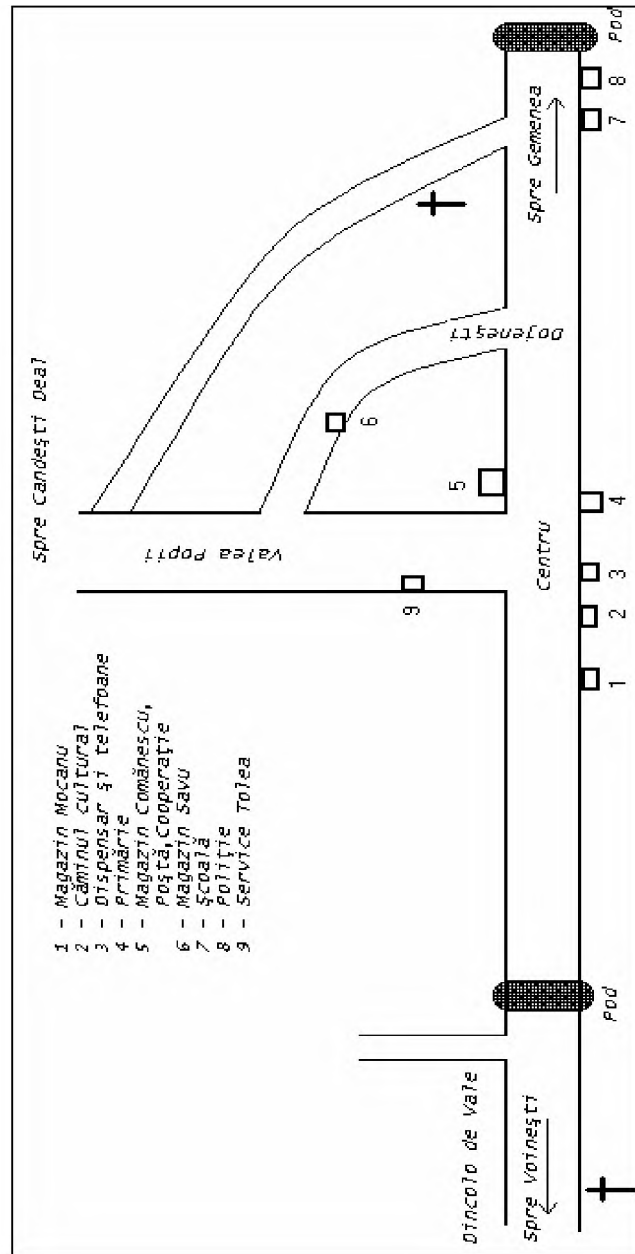
Participarea la slujbele religioase

Cât de des mergeți la biserică? (%)	Cândești Vale	Cândești Deal
Aproape în toate duminicile	8,9	3,3
Numai de sărbătorile mari	37,8	46,7
Numai la nunți/inmormântări	48,9	33,3
Deloc/niciodată	2,2	13,3
Ns/nr	2,2	3,3
Total	100,0	100,0

Sursa: Social capital and entrepreneurship survey, 1999.

Harta 1 - Comuna Cândești și vecinătatea sa

Harta 2 - Satul Căndești Vale

COMIȘANI – O COMUNĂ CU DOUĂ MODELE¹

Andra LĂZĂROIU
Sebastian LĂZĂROIU

Relevanța inițială a alegerii comunei Comișani ca obiect al unui studiu comunitar a fost dată de apropierea de orașul Târgoviște, fapt care era de așteptat să-și pună amprenta asupra dezvoltării ei. Ulterior studiului am constatat că, în fapt, Comișani este o comună cu două modele – Târgoviște, orașul din apropiere, și Băleni – așezare rurală dezvoltată. Astfel, rândurile următoare dezvăluie atât devenirea comunei Comișani de-a lungul timpului, cât și influențele zonale suferite de aceasta. Pentru aceasta, metodologia de culegere a datelor a fost complexă, fiind o îmbinare de metodologie cantitativă (anchetă pe bază de chestionar, analiză secundară a datelor CNS) și calitativă (interviuri în profunzime, interviuri de grup), nelipsind analiza documentelor sociale (monografie).

Localizare în spațiu și timp a comunei²

Comuna Comișani este alcătuită din satele Comișani (centrul de comună) și Lazuri, așezate în partea centrală a județului, în regiunea de câmpie înaltă a Târgoviștei. Are o suprafață de 3.464 hectare și este udată,

¹ Acest studiu a fost realizat printr-o dublă finanțare, World Bank și CNCSU. Rezultatele sunt incluse, în altă formă, în raportul înaintat către World Bank ("Entrepreneurship and Social Capital in Romanian Rural Communities") și prezentat de profesorul Dumitru Sandu la conferința internațională pe tema capitalului social din 1999. Dezvoltarea și aplicarea în teren a unei metodologii specifice studiului rețelelor sociale a fost finanțată din proiectul "Diagnoza problemelor sociale comunitare și dezvoltare comunitară", coordonat de prof. Elena Zamfir. Cu această ocazie am putut remarca influența avută de caracteristicile anumitor tipuri de structuri de rețele sociale asupra circulației informației, difuziei tehnologiei și, respectiv, asupra capacității comunităților investigate de a rezolva problemele care țin de proprietatea comună.

² Informațiile despre istoria satului sunt preluate din Tiberiu Musca, **Așezarea de tip Tei de la Comișani**, jud. Dâmbovița, comunicare, 1978, și au fost puse la dispoziția echipei de cercetare cu amabilitate de doamna profesoară Maria Simion.

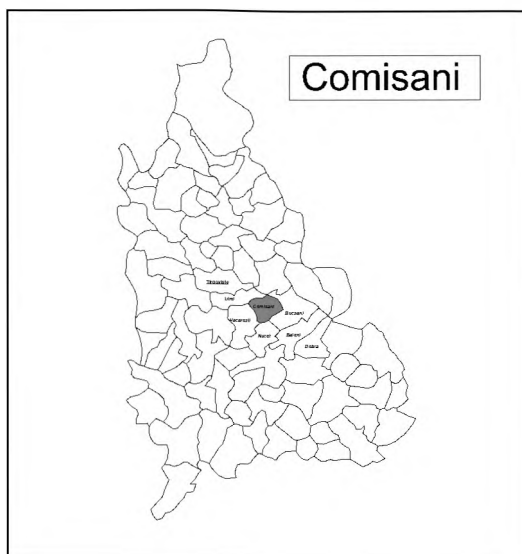
spre margini, de apele lalomiței și ale pârâului Dovleac. În partea de sud a satului Comișani se întinde pădurea Iuda, rest din codrul Vlășiei.

Comuna Comișani se află la 14 km de Târgoviște (din centrul de comună) și are ca vecini importanți comunele: Bucșani, Racoviță, Băleni și Văcărești. Văcărești este o comună situată pe calea ferată (prima stație înainte de Târgoviște pe linia Titu-Târgoviște) și se află la 7 km de Lazuri. Prin Comișani trece șoseaua județeană Tg. Bilciurești-Butimanu, care de altfel face și legătura cu București (76 km București-Comișani). Aceasta este varianta mai puțin circulată București-Târgoviște. Cealaltă variantă, București-Răcari-Târgoviște, trece la 3 km de Lazuri. Satul Lazuri este plasat mai aproape de Târgoviște (12 km), iar satul Comișani mai aproape de Băleni (12 km).

Între București și Comișani există curse auto regulate (5 pe zi) având un capăt de linie în Târgoviște și un capăt în Câmpulung Muscel. Între Comișani și Târgoviște există 22 de curse auto care fac traseul dus și întors. Calea ferată este accesibilă doar prin Văcărești sau Târgoviște. Distanța dintre Comișani și București poate fi acoperită într-o oră și un sfert cu autoturismul și două ore și un sfert cu mijloacele de transport în comun. Distanța dintre Comișani și Târgoviște poate fi acoperită cu autoturismul în aproximativ 10 minute și 25 de minute cu mijloacele de transport în comun.

Până în 1949, Comișani și Lazuri erau două comune separate, cu centre administrative separate. Din 1949 se unesc, iar Comișani devine centrul de comună, deoarece avea o populație mai numeroasă.

Prima atestare documentară a satului Comișani este 20 martie 1571, când Zlate vătaf este amintit ca primul proprietar cunoscut al satului. Mai târziu, la 10 august 1619 și la 16 iunie 1621, este menționat Neacșu, postelnic din Comișani. În sec. XVII se fac diverse tranzacții de obține la Comișani, precum cea din 12 februarie 1663, când se vinde un loc "în poiana Comișanilor". Știri interesante despre toponimia satului aflăm dintr-o hotărnicie a moșiei Racoviță din 25 iunie 1736, unde se arată că s-au pus pietre "la capul moșii daspre

lalomița, dan sus din piatra hotarul Comișanilor, ce iaste pusă pe marginea drumului Târgoviștii, unde se numește Cetatea, drept în jos" până la hotarul Bucșanilor. În apropierea satului trecea Drumul Mocanilor, cunoscut și din alte documente. Satul își trage numele de la dregătoria de comis, fie de la un proprietar al satului, fie de la faptul ca printre localnici s-au aflat și comiși sau comișei.

La 1911, moșia Comișani se afla în stăpânirea lui I. Dalles și avea o suprafață de 965 ha, din care 440 ha teren arabil și 347 ha islaz. Ținând seama că locuitorii din Comișani și Lazuri aveau 728 de vite mari și 2.042 de vite mici, li s-a aprobat cumpărarea a 215 ha de la proprietar. Populația număra 211 locuitori la 1810 (din care 84 țigani) cu 54 de case; la 1831 – 125 de capi de familie; la 1835 – 59 de gospodării; la 1838 – 380 de locuitori cu 108 familii; la sfârșitul sec. XIX – 1.246 de locuitori; 1912 - 1.834 de locuitori; 1930 – 2.250 de locuitori cu 491 de gospodării și 1975 – 904 gospodării. Școala din Comișani s-a înființat în 1841; la 1842 înregistra o frecvență de 20 de elevi din 47 înscriși. La 1885 dispunea de un local nou cu patru săli de clasă, funcționând împreună cu primăria. Un alt local s-a construit în 1900; la 1928 funcționa cu trei posturi pentru 7 clase. La 1933, din 433 de copii de vârstă școlară, frecventau școala numai 150. Căminul cultural "Înfrățirea" a luat ființă la 8 februarie 1939 și își avea sediul în localul primăriei. Biserica din Comișani a fost construită de clucerul Mihăilescu la 1842.

Satul Lazuri este atestat documentar la 22 ianuarie 1572 într-un document dat de Alexandru Mircea Voievod, prin care domnul întărește părți din ocina în Lazuri, cumpărată de la Stan, fiul Chirtopei, pe 5.000 de aspri. În 1926, satul Lazuri era comună compusă din satele Lazuri cu 1.200 de suflete și 295 de capi de familie și Dimani cu 122 de suflete și 31 de capi de familie. "Laz" înseamnă loc defrișat. Astfel de locuri se întâlnesc și în restul județului (Fieni, Gemenea etc.). Populația: în 1810 – 73 de case, 268 de locuitori; la 1835 – 58 de gospodării; la 1838 – 434 de locuitori cu 123 de familii; la sfârșitul sec. XIX era comună rurală cu 740 de locuitori; 1911 – 263 de familii; 1975 – 665 gospodării. Școala a fost înființată la 1841 și funcționa în casa de sfat. După înființarea sa în 1848, se fac eforturi pentru repararea casei de sfat, pentru desfășurarea procesului de învățământ în condiții mai bune. În 1938, școala din Lazuri funcționa cu trei posturi de învățător. Căminul cultural "Nenișori" a luat ființă în 1939, când își desfășura activitatea în localul școlii primare. Căminul își propunea înființarea unei farmacii sătești, procurarea de cărți și reviste pentru înjgheburile unei biblioteci a căminului, o librărie, procurarea unui aparat de radio, desfășurarea de activități culturale cu tinerii. În 1948, căminul cultural avea numele "Nicolae Bălcescu". Biserica din Lazuri a fost construită la 1849 de Scarlat Mihăilescu, fiind reparată la 1887 și 1984 (prin contribuția localnicilor).

Dimensiuni ale dezvoltării comunitare

Pentru ilustrarea dezvoltării comunitare a comunei Comișani, am optat pentru detalierea următoarelor aspecte: infrastructura fizică, infrastructura socială, mediul economic și structura socială. Deși descrie succint în continuare, ele oferă informațiile necesare definitivării "portretului" comunei Comișani, necesare caracterizării tipului de dezvoltare comunitară.

Infrastructura fizică

Infrastructura fizică are aici în vedere descrierea principalelor trăsături ale următoarelor rețele specifice: drumurile, apa curentă, gazele, telecomunicațiile.

Comuna Comișani este străbătută de drumuri asfaltate sau pietruite. Ponderele drumurilor asfaltate la nivel de comună este de 65% din

lungimea totală, cu diferențe considerabile între Comișani și Lazuri (54% și 90%). Totuși trebuie ținut cont de faptul că lungimea drumurilor este mai mică în Lazuri decât în Comișani.

În Comișani există, conform raportărilor primăriei, 658 de autoturisme proprietate personală, ceea ce înseamnă, raportat la numărul de gospodării, aproximativ 35%. Este probabil ca procentul de gospodării cu acces la autoturism personal să fie mai mic datorită situațiilor (destul de frecvente, din observațiile echipei de cercetare) în care o gospodărie are mai mult de un autoturism. Chiar și în cazul unui procent de 30% gospodării cu acces la autoturism, procentul este semnificativ mai mare nu doar față de ponderea gospodăriilor din rural aflate în această situație (11,3%, conform unor estimări CNS: *Aspecte privind calitatea vieții populației în perioada iulie 1996–iunie 1997*), dar și față de media din urban (25,5%, conform aceluiași estimări). Numărul de gospodării care dețin autoturism este un indicator important al bunăstării unei comune.

Din păcate nu există date despre modul în care au fost achiziționate aceste autoturisme. Din discuțiile cu localnicii este probabil ca majoritatea să fi fost cumpărate înainte de 1989, când cei mai mulți oameni lucrau în industrie în Târgoviște, aveau salarii relativ mari și își puteau asigura hrana din agricultura practică pe suprafețe mici (este aceeași situație cu cea a caselor construite). Nu puține sunt cazurile în care mașinile au fost achiziționate din străinătate. Există o fundație care se pare că, printre activitățile curente, o include și pe aceea de aducere de autoturisme din străinătate (situație deja cunoscută la nivel național), dar există un număr mare de persoane care după 1990 au plecat să lucreze în alte țări ale Europei. Existența unui număr atât de mare de autoturisme personale crește în mod evident preocuparea oamenilor pentru starea drumurilor din comună. Din discuțiile purtate reiese această preocupare, dar și plângeri la adresa indiferenței primăriei față de problema drumurilor pietruite.

Deși nu există o rețea de apă curentă care să alimenteze întreaga comună, fântânile și puțurile sunt foarte frecvente și există multe gospodării dotate cu apă curentă în sistem propriu (100 în comună).

Situația conductei de gaze este încă neclară. A fost stabilită prin hotărâre de guvern în 1994 o investiție de 15 miliarde pentru racordarea comunei la conducta de gaze, din care 25% din sumă trebuia acoperită din contribuții personale ale locuitorilor, iar restul de 75% din bugetul de stat. Locuitorii și-au achitat la timpul potrivit partea care le revenea, s-au și început lucrările, dar după 1996 lucrările au fost sistate prin micșorarea bugetului și anularea investiției. În orice caz, chiar pentru reînceperea lucrărilor este nevoie de o reactualizare a întregii sume și, probabil, de contribuții suplimentare ale locuitorilor.

Va fi pusă în funcțiune, în aproximativ două luni, conform estimărilor secretarului primăriei, o centrală telefonică digitală Goldstar. Ea este deja instalată, dar din cauza lipsei de fonduri nu au fost încă achiziționate și instalate cablurile necesare. Local există trei tipuri de posturi telefonice, în afara rețelei de telefonie mobilă: posturi telefonice fixe locale (acordate abonaților persoane fizice sau juridice), abonamente directe la Târgoviște și linii telefonice închiriate. Datorită apropierii de orașul Târgoviște, comuna este acoperită în întregime de rețelele CONNEX și DIALOG. Conform informațiilor secretarului de la primărie, există 40 de deținători de telefoane mobile în comună.

Există și o rețea de cablu de televiziune care acoperă parțial comuna. Satul Lazuri nu este acoperit de această rețea, deși au fost plătite sumele pentru conectare. În acest caz, locuitorii și-au construit antene speciale cu ajutorul cărora pot recepționa și câteva posturi private. În afară de posturile de radio publice, în sat sunt recepționate și două posturi de radio private din Târgoviște. Conform estimărilor pe un eșantion mic (75 de persoane), reprezentativ pentru comună, există 68% posesori de televizoare color, 59% posesori de televizoare alb-negru și 95% posesori de televizor indiferent de tip. Chiar dacă ultima estimare este supusă unor erori inevitabile de reprezentativitate și procentul ar putea fi mai mic în realitate, comparativ cu media la nivelul populației rurale de doar 77% (CNS: *Aspecte privind calitatea vieții populației în perioada iulie 1996–iunie 1997*), ponderea posesorilor de televizor indică un nivel înalt al dezvoltării comunitare.

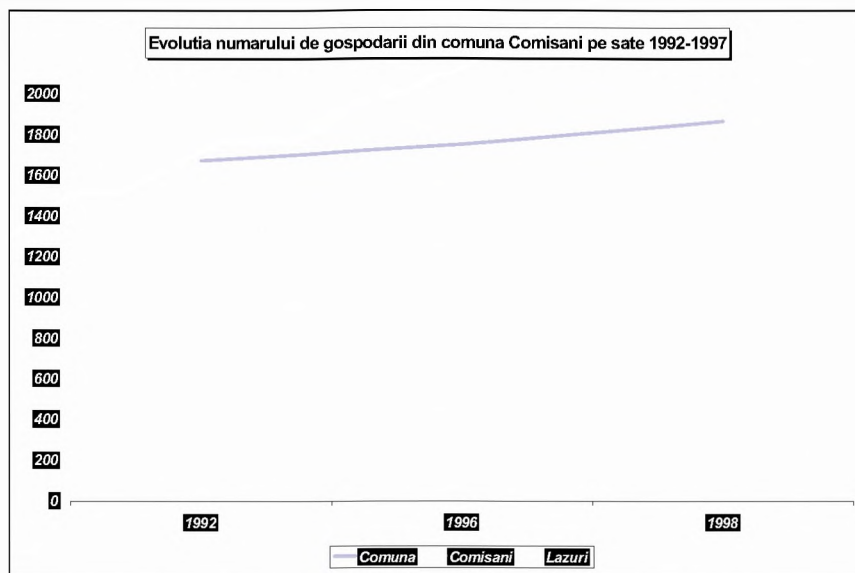
În consecință, remarcăm o preocupare pentru dezvoltarea infrastructurii fizice la nivel comunitar, dar cu șanse momentan scăzute de realizare efectivă.

Infrastructura socială

Infrastructura socială include în acest caz date relevante referitoare la evoluția structurii populației, precum și la educație, activitate culturală și sănătate.

Populație

În 1998, populația comunei Comișani era de 5.562 de persoane grupate în 1.865 de gospodării. Din totalul populației comunei, aproximativ 63% dintre locuitori sunt concentrați în satul Comișani. Observăm că diferența de populație între cele două sate componente este destul de mică. Dinamica ascendentă a populației (și a numărului de gospodării) între 1992 și 1998 nu diferă semnificativ de la un sat la altul, așa cum se poate observa în graficul alăturat.

Din informațiile culese, este foarte probabil că această creștere de populație se datorează fluxului de revenire de la oraș la sat de după 1992, o dată cu închiderea marilor întreprinderi și cu pierderea locurilor de muncă de către cei care lucrau în Târgoviște și erau născuți în Comișani. Analiza pe cohorte de 5 ani arată o creștere netă de populație pe categoria 5-14 ani din 1998 față de 1992 de 46 de persoane. În condițiile în care rata natalității a scăzut din 1992 până în 1998, această creștere de populație poate fi pusă pe seama migrației urban-rural a familiilor cu copii. De asemenea, pe grupa de vârstă 25-29 de ani, analiza de cohortă arată că există un spor net de 102 persoane, care ar putea să includă migrația oraș-sat a părinților care și-au pierdut locul de muncă sau care s-au confruntat cu probleme de supraviețuire, dar și a copiilor din categoria 18-23 de ani. Din 1975 și până în 1998, numărul gospodăriilor a crescut de la 1.569 la 1.865, cu o modificare sensibilă a ponderii acestora în cele două sate (de la 57% la 63% în Comișani). Din 1992, numărul de gospodării a crescut de la 1.672 la 1.865. 65% din această creștere este partea reprezentată de creșterea din 1992-1998, adică în ultimii 6 ani, spre deosebire perioada de 17 ani dintre 1975 și 1992. Aceasta este o confirmare a creșterii dramatice a fluxului de migrație oraș-sat de după revoluție. Există două cazuri întâlnite în Comișani de echipa de cercetare: familia directorului școlii din Lazuri, înstărită, cu prestigiu înalt, în care gospodăria a fost constituită în Comișani

prin venirea soției din Târgoviște. Un alt caz, de revenire de această dată, este cel al unei familii sărace, în care soția provenea din Lazuri. Atât soția, cât și soțul s-au confruntat cu problema șomajului (simultan), și-au vândut casa din Târgoviște în speranța rezolvării problemei financiare prin plecarea soțului în străinătate, dar au pierdut o parte din bani la o firmă de intermediari pentru lucru în străinătate. Familia are trei copii, dintre care doi învață în continuare în Târgoviște, iar al treilea învață la școala din Lazuri.

Distribuția pe sexe este echilibrată în comună: aproximativ 50% femei, 50% bărbați. Media de vârstă la nivelul întregii populații este de aproximativ 37 de ani, cu diferențe semnificative pe sexe (39,6 ani femei, 36,1 ani bărbați). Rata mortalității a fost în 1998 de 9,8%, iar sporul natural negativ, de -0,7. Rata mortalității infantile raportată în 1998 este de 19,6.

La recensământul din 1992, din cei 5.404 locuitori, 5.400 s-au declarat în funcție de limba vorbită români, trei sârbo-croați și unul singur maghiar. Deși în comună există gospodării de țigani, numărul acestora nu poate fi estimat decât cu anumite riscuri. Cert este că gospodăriile cu țigani sunt concentrate pe o singură stradă a comunei (numită Floreasca, precum și pe o mică deviație a sa - Cotina), pietruită și localizată în centrul de comună, în apropierea primăriei și bisericii. Acest loc apare în convorbirile cu locuitorii sub denumirea "pe linie"³. Din estimările unui operator de interviu care a lucrat în zona Floreasca, reiese că aici ar putea fi în jur de 150 de case cu țigani, din care aproximativ un sfert sunt familii mixte (soția

³ *Linie în limbajul locuitorilor din Comișani desemnează orice stradă neasfaltată a comunei. Există astfel "linia dispensarului" (între sate), "linia bisericii" (în Lazuri). Totuși, în limbajul curent al comișanilor, "pe linie" înseamnă strada Floreasca (strada locuită de rromi) și, datorită caselor înghesuite care contrastează cu restul satului și sărăciei întotdeauna asociate cu etnia rromă, sensul este adeseori ironic. De exemplu: "Primarul e de acolo, de pe linie". A locui pe linie este un fapt clar asociat cu un status socio-economic scăzut. Problema principală a unor estimări făcute de locuitori este legată de faptul că primarul actual locuiește pe linie și este pe jumătate țigan. Criticii primarului sunt convinși că acesta a câștigat alegerile pentru ca "l-au votat ai lui de pe linie". De asemenea, din declarațiile locuitorilor cu care echipa de cercetare a interacționat rezultă același mesaj "ăștia nu sunt țigani, sunt țigani romanizați". Sintagmele "țigani romanizați" sau "țigani civilizați" apar adesea atât în discursul autorităților, cât și în discursul oamenilor obișnuiți. Primarul, de exemplu, spune: "Ăștia nu sunt țigani. Ăștia sunt țigani romanizați. Sunt foarte liniștiți, muncitori, au situații bune"; un antreprenor local adventist: "Iau la muncă numai țigani, că-i găsești atunci când ai nevoie și sunt buni de muncă". O a treia problemă a estimării numărului este prezența gospodăriilor mixte români-rromi.*

- româncă, soțul - țigan, în cele mai multe cazuri). În zona Floreasca nu sunt case cu etaj, sunt case stil "vagon", cu suprafețe de pământ mici, doar cu o alee care permite accesul în casă. Gospodăriile sunt caracterizate printr-un număr mai ridicat de copii. Există și situații în care un număr mare de persoane locuiește într-o singură cameră, care este și bucătărie. În Lazuri oamenii menționează o singură familie mixtă (români-romi), dar care este considerată familie de români. Cea mai importantă dificultate în estimarea numărului de romi care locuiesc în Comișani este tocmai prezența gospodăriilor mixte. În mediul rural din România, referirile la categorii de persoane sunt mult mai dificile decât în mediul urban. În general, unitatea de referință pentru caracteristici precum etnie sau religie este gospodăria. De exemplu, preoții din Lazuri și Comișani, precum și un important membru al sectei adventiste nu se referă la numărul de enoriași, ci la numărul de familii care aparțin de biserica/cultul respectiv.

Din punct de vedere al religiei, avem cinci categorii importante de locuitori ai comunei: ortodocși (majoritari), adventiști, penticostali, creștini după Evanghelie (evangheliști) și ortodocși membri ai grupării "Oastea Domnului". Adventiștii și penticostalii sunt așezați, în principal, în Comișani, iar creștinii și adepții grupării Oastea Domnului – în Lazuri. Ca pondere, după ortodocși, cei mai numeroși sunt adventiștii, care de altfel au și o anume tradiție în regiune (o comunitate mai importantă este localizată în Văcărești), spre deosebire de evangheliști și penticostali care și-au mărit numărul de membri prin convertire după 1990. În cadrul sectei adventiste coexistă ambele categorii cunoscute: adventiștii reformiști și adventiștii după ziua a șaptea.⁴ Numărul de membri ai fiecărei grupări nu poate fi prezentat aici decât ca o estimare, rezultată din surse competente, și aceasta pe număr de

⁴ Profesorul Trebici menționează că "adventiștii sunt bine reprezentați în Muntenia, în special în județele Prahova, Dâmbovița și Buzău. În schimb, creștinii după Evanghelie sunt concentrați în județele Prahova, Argeș și Dâmbovița. (**Populația României după naționalitate și religie**, "Bibliotheca Demographica" nr.8, București, 1998). Penticostalii, conform aceluiași studiu al acad. Trebici, au o mai mare răspândire în nordul Moldovei și Oltenia. Profesorul Vladimir Trebici observa că structura religioasă nu este fără consecințe pentru anumite fenomene demografice: "Fertilitatea după religie trebuie pusă în legătură cu doctrina religiei respective, dar și cu practica religioasă. Unele doctrine religioase sunt nataliste, afirmă principiul fertilității naturale, nu admit întreruperea cursului natural al sarcinii, sunt restrictive în ce privește planificarea familială. Altele sunt mai permissive." Din datele prezentate în studiul citat mai sus rezultă că penticostalii, adventiștii și creștinii după Evanghelie au o rată a fertilității sensibil mai mare decât media la nivel național (178%, 110%, 161% față de 100%).

familii arondate unei biserici (Comișani sau Lazuri) sau participante frecvent la întâlnirile sectelor amintite. Astfel, în 1992, preotul din Comișani declara că a găsit 1.000 de familii care aparțineau de biserica ortodoxă din centrul de comună. În prezent, sunt estimate în jur de 800 de familii ("Mulți sunt la grupările sectante. Și mai pleacă. Dacă pleacă unul sau doi din familie, pe urmă pleacă toată familia și așa se pierd"). Preotul din Lazuri estimează în jur de 575 de familii care aparțin de biserica în care slujește. M.P. (un membru marcant al adventiștilor și important antreprenor local) estimează în jur de 125 de familii care aparțin de acest cult. O pondere considerabilă (95%) din aceștia o reprezintă cei concentrați în satul Comișani. Tot el valorizează comparativ anumite caracteristici, în special hărnicia ("La 11 <seara, n.n.> în comună, lumina este aprinsă mai ales la adventiști; se lucrează.") și planificarea cheltuielilor: "Băutura, fumatul, cafelele e o cheltuială în plus pentru ortodocși." Un membru al sectei pentecostalilor estimează un număr de aproximativ 125 de familii (față de 25 de familii acum 40 de ani) grupate în această sectă (cifra pare să fie oricum o exagerare). S-ar părea ca doar 7 familii aparțin de gruparea "creștini după Evanghelie". Liderul grupului a înființat o fundație, dar, prin fiul său, desfășoară și activități comerciale. De altfel, organizarea unei secte a surprins multă lume; el este văzut ca "un negustor care a adunat câțiva oameni în jurul lui" (preot Lazuri), "un cetățean care nu avea nimic în comun cu nici o credință" și care a atras "săraci cu haine și plimbări cu microbuzul la alte întâlniri" (director școala Lazuri). Oastea Domnului este o formă de asociere religioasă a credincioșilor ortodocși. Ea este condusă chiar de dascălul bisericii din Lazuri, iar activitățile ei specifice au loc de multe ori chiar în biserică. Din acest motiv, preotul din Lazuri este văzut ca un om tolerant. Preotul însuși menționează cazuri în care credincioși aparținând aceleiași grupări au fost îndepărtați de biserică în anumite cazuri, prin interzicerea (de către alt preot) activităților (unii au trecut la sectele din comună).

Educație

În satul Comișani funcționează o școală cu clasele I-VIII și o grădiniță. Școala are și clase paralele. Orele se desfășoară în două schimburi și în două localuri; unul dintre ele este plasat în vecinătatea primăriei și găzduiește și două grupe de grădiniță (o grupă mare și o grupă pregătitoare). Celălalt local se află în relativa vecinătate a dispensarului. Grădinița din Comișani are grupe paralele, respectiv câte două grupe mijlocii, mari și pregătitoare. În satul Lazuri există, de asemenea, o școală pentru clasele I-VIII și o grădiniță. Școala nu are clase paralele și beneficiază de un spațiu mai mare în urma renovării clădirii ei. Orele se desfășoară dimineața. Diferențele dintre cele două școli sunt sensibile, dar

vizibile. În primul rând, directorul școlii din Lazuri (care locuiește în Comișani) este persoana cu cel mai înalt prestigiu în comună. Școala din Lazuri are un singur suplinitor, spre deosebire de școala din Comișani cu 4 suplinitori. Școala din Lazuri raportează un singur caz de repetenție pentru anul școlar 1997/1998, pe când școala din Comișani raportează nouă cazuri. Ratele de reușită școlară într-un stadiu superior de educație sunt comparabile pentru cele două școli. Oricum, trebuie menționat faptul că directorul școlii din Comișani locuiește în Târgoviște și este vizibil mai puțin preocupat, din declarațiile localnicilor, de educația copiilor și activitatea școlii. Faptul că există 10 elevi din Comișani care învață în școala din Lazuri este poate un ultim argument al diferenței percepute între calitatea procesului de învățământ în cele două școli. Directorul școlii din Lazuri este oricum o figură reprezentativă pentru persoana cu inițiativă, "din comună și pentru comună", preocupată de nevoile comunității. Face parte dintr-o familie înstărită și, deși locuiește, cum spuneam, în Comișani, a investit timp, energie și relații pentru renovarea localului școlii din Lazuri (construită cu forță de muncă locală, dar din materiale procurate prin relațiile directorului la marile întreprinderi de stat din Târgoviște înainte de 1989). Profesor de sport, directorul din Lazuri a reușit să construiască prin aceleași relații de prietenie, după 1990, o sală de sport pentru școala din Lazuri ("Din '93 m-am zbatut și abia acum am terminat o sală de sport și o anexă gospodărească pentru școală").

Activitate culturală

În fiecare dintre cele două sate există cămine culturale, unde se desfășoară diverse activități. Căminul din Comișani a fost parțial închiriat în locație de gestiune și transformat în discotecă. În căminul cultural din Lazuri au loc diverse întâlniri tematice și cursuri de recalificare. Există o bibliotecă comunală cu 680 de fișe de cititor, dar și două biblioteci în cele două școli din comună. Din informațiile primite, aceste două biblioteci au un fond de carte care depășește tematica școlară, ceea ce face posibil împrumutul de cărți de către părinți prin copii.

Sănătate

Dispensarul este localizat în zona numită "între sate", care delimitează cu adevărat Lazuri de Comișani pe șoseaua principală. Există trei medici (doi locuiesc în Târgoviște, unul în Bucșani), 4 asistenți și o soră medicală. În fiecare zi lucrătoare există cel puțin un medic (conform programului) care se află în dispensar pentru consultații între 7 și 16. Din declarațiile directoarei dispensarului, până în acest moment, există 4.300 de persoane din comună înscrise la doi medici de familie. Restul populației s-a înscris foarte probabil la medici din Târgoviște din întreprinderile în care

localnicii au lucrat sau mai lucrează încă. Dispensarul nu are dotări deosebite și medicii se plâng de lipsa de fonduri. Trecerea de sub patronajul primăriei sub patronajul Inspectoratului județean a dus la o scădere considerabilă a bugetului alocat. Relatările medicilor indicau posibilitatea unor investiții înainte, pe când din punct de vedere bugetar dispensarul aparținea de primărie, și situații critice (cum ar fi imposibilitatea de a plăti nota telefonică și întreruperea acestuia) acum, după ce bugetul dispensarului este alocat de la Inspectoratul județean. Situațiile critice au fost depășite prin "sponsorizările" unor patroni locali (plata notei telefonice). Există un grup sanitar în interiorul clădirii, dar nu este funcțional din cauza întreruperii investițiilor. În afară de dispensar, în comună funcționează două farmacii private localizate în Lazuri și în Comișani.

Atât starea infrastructurii fizice, cât și cea a serviciilor sociale comunitare (învățământ, sănătate) confirmă influența apropierei de oraș asupra dezvoltării comunei. De altfel, comuna poate fi comparată cu ușurință cu localitățile urbane din România pe anumite criterii. În mod cert, comuna are un nivel de dezvoltare superior multor orașe mici, foste comune cu puțin timp înainte de 1989. Cu toate acestea, situația comunei nu poate fi înțeleasă decât în contextul mai larg al microregiunii din care face parte. Mult mai îndepărtate de Târgoviște sunt comunele Băleni și Dobra. Bălenii reprezintă însă un centru de atracție mult mai important pentru cei din Comișani decât chiar orașul Târgoviște, cel puțin sub unele aspecte. Fără a ne raporta la cifre exacte, este foarte probabil ca starea infrastructurii în Băleni să fie superioară celei din Comișani. Ar fi de ajuns să adăugăm aici că în Băleni există un post local de televiziune. Toate acestea și faptul că putem observa o comparabilitate mai mult a unor indicatori de dezvoltare la nivel de gospodărie decât la nivel de comună cu standardele urbane, ne îndeamnă să gândim la o diferențiere a microregiunii rurale Comișani-Băleni-Dobra în termeni de inițiativă și eforturi individuale. Dezvoltarea comunitară ar putea să fie doar un efect secundar al acestor inițiativă integrate prin fenomene de difuziune și imitație.

Mediul economic

Desigur că ne-am aștepta ca în mediul rural din România să întâlnim mai multe afaceri în agricultură. Specificul economic rural ar fi dat de proaspăt dezvoltatul antreprenoriat rural care, prin ingeniozitate și adaptare la piață, reușește să dea valoare mediului economic și social. În fapt, la nivel național, mediul rural este caracterizat de o agricultură de subzistență, privată de avantajele tehnologiei moderne și grevată nu doar de "moștenirea regimului trecut", dar și de avatarurile modului defectuos de desfășurare a tranziției economice (exemplu: distrugerea sistemului de irigații în momentul desființării CAP-urilor).

În Comișani situația nu este diferită din acest punct de vedere de situația la nivel național. În general, se practică o agricultură de subzistență. Suprafețele de teren sunt relativ mici (cu abateri nesemnificative față de media de 2 hectare), însă creșterea animalelor mari (vite, porci) produce anumite discriminări între gospodării. Chiar și creșterea animalelor se face tot în folosul subzistenței. Marea problemă a vânzărilor agricole este imposibilitatea de a reduce costurile de producție (din cauza lipsei utilajelor proprii și suprafețelor mici exploatate) și, legat de acest fapt, existența unor lanțuri de intermediari care fac presiuni asupra prețurilor de vânzare la producător (aceștia sunt constrânși, la rândul lor, de creșterea periodică a prețurilor la energie și carburanți care se reflectă imediat în costurile de transport și prelucrare)⁵. Din ce în ce mai mulți agricultori particulari se întorc din târgul de la Târgoviște cu marfa nevândută (cereale și carne). Foarte profitabilă în regiune este legumicultura, dar acest tip de muncă agricolă necesită specializare, experiență și efort considerabil. Numărul celor care vor să lucreze suprafețe mai mari, prin luare în arendă, este insignifiant. Nici cei care vor să arendeze nu sunt prea mulți. În afara de străinași, care și-au primit de curând pământul din fostul IAS și este de așteptat să îl vândă sau să îl dea în arendă în viitorul apropiat, ar fi de așteptat să recurgă la darea pământului în parte persoanele în vârstă. Totuși ele preferă ajutorul pe care îl primesc în termeni de forță de muncă de la copii, care fie lucrează în Târgoviște, fie locuiesc în aceeași gospodărie cu părinții. În această privință nu există o piață a înstrăinării pământului, iar asocierile sunt mai degrabă sporadice. Tendința generală este mai degrabă de conservare a proprietății și practicilor agricole.

⁵ În acest punct trebuie spus că există și o legendă care se țese în jurul acestor intermediari, de care se plâng mulți agricultori. Legenda se amplifică în momentul în care categoria intermediarilor, fără îndoială existentă, include diverse personaje antreprenoriale rurale sau se referă la acțiuni ilegite clasificate drept "de intermediere". Legenda devine un bun prilej de raționalizare a incapacității multor producători agricoli de a-și crea propriile strategii de marketing. Un agricultor se plânge, de exemplu, că vin tot felul de persoane din sudul țării (de exemplu, Teleorman) care vând cereale în județul Dâmbovița cu prețuri mult mai mici decât cele practicate de localnicii din Comișani. Fără a fi o zonă deluroasă, dar fiind mai degrabă un șes înalt, zona rurală din jurul Târgoviștei este probabil mai puțin adecvată culturii de cereale. Suprafețele de câmpie mult mai întinse din regiunea de sud fac producția de cereale mult mai eficientă. Astfel, prețurile de vânzare sunt mult mai mici (incluzând chiar și prețul transportului) pentru cerealele produse, de exemplu, în Teleorman și vândute în Dâmbovița. Mobilitatea teritorială și căutarea piețelor de desfacere este un atribut al antreprenorului de succes. Este destul de greu de crezut că persoanele care vând cerealele din Teleorman sunt niște intermediari veroși care fac presiuni atât de mari asupra producătorilor din acea zonă încât prețurile obținute (adăugând și transportul până în Dâmbovița) ajung sub prețurile practicate de dâmbovițeni.

Să mai remarcăm că, deși zona a fost cooperativizată, loturile individuale dinainte de 1989 au ajutat considerabil oamenii să economisească și să investească, de exemplu, în case. La aceasta se adaugă desigur veniturile monetare câștigate în industrie. Numărul mare de persoane disponibilizate nu a determinat o schimbare radicală sau căutarea unor soluții de schimbare, ci mai degrabă o adaptare la standarde mai modeste de viață. Pensia a devenit, de exemplu, o sursă de discriminare cel puțin la nivel perceptiv:

“E greu. Dacă nu ai nici măcar o pensie, nu ai cu ce să te mai descurci, că sunt cheltuielile mari cu pământul”. În grupul de săraci a apărut următoarea afirmație:

“Parlamentarii câștigă 10 milioane și unii din ei mai au și pensie” sau o femeie dintr-o gospodărie în care principalele venituri sunt pensia și ajutorul de șomaj:

“Din pensie dăm și la arătură, să luăm și de mâncare, că suntem la țară, da’ uite că păsările ne-au murit, suntem aproape ca și la oraș”.

Pensia părinților este un venit care practic exclude tinerii căsătoriți (care trăiesc în aceeași gospodărie) de la ajutorul social. Un fenomen inedit a fost acela al pensiei pe caz de boală, luată înainte de vârsta de pensionare. Relatările localnicilor arată că aceasta a fost o modalitate de a maximiza venitul după disponibilizare (în loc de compensații salariale au “aranjat” ieșirea la pensie înainte de limita de vârstă)⁶. Așadar, agricultura

⁶ Graficele de mai jos arată că pensionarii cu vârste mai mici de 54 de ani din Comișani reprezintă procentual în jur de 26%, în vreme ce pensionarii din rural la nivel național sub aceeași vârstă sunt doar 9%. Sursa datelor pentru al doilea grafic: **Barometrul de opinie publică**, octombrie 1999.

AGE Stem-and-Leaf Plot - Comișani	AGE Stem-and-Leaf Plot- Rural
Frequency Stem & Leaf	Frequency Stem & Leaf
1.00 Extremes (= <30)	1.00 Extremes (= <33)
2.00 3. 99	.00 4.
4.00 4. 2334	4.00 4. 5&
13.00 4. 5556667778999	18.00 5. 01122444
9.00 5. 011112234	25.00 5. 55677788999
14.00 5. 55666777888899	48.00
24.00 6	00000011122333333444444 6
0000000111222233333344444	54.00 6
22.00 6	55555566667777788888889999
5555566666777888889999	44.00 7
12.00 7. 000022233334	000001222223333334444
7.00 7. 5555789	23.00 7. 55666778899
1.00 8. 0	8.00 8. 024&
2.00 8. 57	8.00 8. 56&
Stem width: 10	Stem width: 10
Each leaf: 1 case(s)	Each leaf: 2 case(s)
111 cases	233 cases

practicată în gospodărie înainte de 1989 nu diferă substanțial de cea practică după 10 ani, cu excepția mării suprafețelor "loturilor individuale". În același timp, faptul că nu există asocieri eficiente pentru munca pământului sau o piață a arendeii își are cauza și în conflictele asupra pământului. Aici versiunile autorităților locale sunt diferite, dar probabil versiunile idilice încearcă o cosmetizare a realității. Să luăm în considerare declarația preotului din Comișani:

"Au fost câteva conflicte. Unul dintre ele s-a soldat cu moartea unui om. După cât mi-am dat eu seama, nu este familie care să nu se certe din cauza pământului".

Și aceasta, în condițiile în care titlurile de proprietate s-au dat în proporție de 99%.

În rest, există mulți comercianți care vând diverse produse alimentare și nealimentare (gen "butic") ori care și-au deschis o cârciumă, dar acestea din urmă, prin modul în care sunt amenajate, nu pot fi încadrate în categoria serviciilor. Există un singur caz local care impresionează prin ingeniozitate. Locul se numește "La Gândacu" (după porecla proprietarului) și este amenajat în spatele unei curți. Prin săparea unor șanțuri adânci și aducerea unui curs de apă în balta formată în spatele casei, proprietarul a construit niște adăposturi lacustre din stuf, legate între ele prin poduri metalice, care dau o imagine foarte pitorească locului. Acesta este un loc de agrement foarte atractiv vara pentru localnici, care beneficiază aici de servicii de restaurant (mâncare, băutură), dar și de oportunitatea de a pescui. Proprietarul este fostul administrator al școlii din Comișani, demisionat în urma unor conflicte cu directorul. Majoritatea acestor afaceri în domeniul comerțului și serviciilor sunt înregistrate ca asociații familiale, și nu ca societăți comerciale. Așa se explică numărul disproporționat de mare al asociațiilor familiale în raport cu cel al societăților comerciale din comună.

În comună există câteva întreprinderi private în domeniul producției și serviciilor. SC Balastiera are ca activitate principală producția de balast prin concasarea pietrelor mari. În anul anterior, firma a achiziționat prin concesiune pentru 15 ani două heleștee care au aparținut fostei ferme a partidului din comună. Aflate în paragină la preluare, ele au fost reumplute cu apă și populate cu pești în câteva luni. Firma funcționează în Comișani. Star Internațional este o întreprindere privată care a preluat secția de prelucrare a pieilor de la fosta fermă a partidului (transformată după 1990 în societate agricolă de stat) și care este un joint-venture româno-italian. Toată producția merge la export în Italia. Sursele de materii prime sunt persoanele fizice, dar în special abatoarele de animale mari. Firma funcționează în Comișani. Mercator și Merpan, două firme aflate sub

aceeași umbrelă, se ocupă cu morăritul și produsele de panificație. În plus, firma mai are și un magazin de desfacere en-gros. Firma este localizată în zona numită "Între sate". SC Friendly SRL din Lazuri a fostului inginer-șef de la CAP se ocupă de prestări de servicii agricole, dar și-a înființat și o fermă de porci de curând. Există câteva persoane care au afaceri în domeniul transporturilor (taximetrie și curse de transport în comun București-Târgoviște). De asemenea, mai există un service auto în Lazuri.

Firmele de stat existente sunt: Chimaltex Târgoviște (în curs de privatizare), întreprindere de produse chimice, Asociația agricolă CERES, cu prestări de servicii mecanizate, SC Agroindustrial, fosta fermă a partidului, care a rămas cu o fermă zootehnică, un abator și o secție de confecții din piele, și SC Drumuri Naționale.

Germanii antreprenoriatului sunt formați totuși în jurul micilor gospodării agricole care reușesc să vândă animale sau cereale. Micile magazine care vând în general mărfuri de o calitate îndoielnică și destul de scumpe au șanse mici de supraviețuire, mai ales din cauza apropierii comunei de orașul Târgoviște. Aceeași apropiere de oraș ar putea însă să dea o mai mare amploare turismului rural și locurilor de agrement. În sat există mai multe heleștee, unele amenajate de proprietari sau persoane care le-au concesionat, după ce, la începutul anilor '90, secaseră și ajunseseră gropi de gunoi. De fapt, ingeniosul loc de agrement de "La Gândacu", este o copie la scară mai mică a heleșteelor concesionate de directorul Balastierei și amenajate pentru pescuit. În agricultură, "secretul" l-ar putea constitui suplinirea lanțului de intermediari dintre producător și consumator prin aceeași firmă. Aceasta s-ar putea întâmpla, spre exemplu, în cazul în care o asociație agricolă sau o gospodărie cu mai mult pământ și-ar construi sau cumpăra o moară și chiar ar prelucra făina într-o fabrică de pâine proprie. Același lucru e posibil să se întâmple în cazul crescătorilor de animale care ar putea deschide un abator, o tăbăcărie și un magazin de desfacere. Transporturile ar putea fi o oportunitate de afaceri în momentul în care Băleni și Târgoviște ar deveni importante centre comerciale în județ sau chiar în regiune.

În afara comunei Comișani două locații sunt de o importanță covârșitoare pentru micii antreprenori: Târgoviște și Băleni, situate la o distanță aproximativ egală, unul la nord și celălalt la sud. Târgurile renumite din aceste două localități sunt cumva concurente (ele se țin în aceeași zi, duminică). Dacă în Târgoviște oborul este mai specializat în produse agricole, în Băleni o atracție o constituie materialele de construcție. Bălenii au o importanță mare și pentru comișănenii săraci, deoarece aici se plătește mai bine ziua de muncă la câmp (grădinărit), decât în comuna

natală. În ultimii ani dispar unele oportunități de vânzare a produselor animale. Este vorba de cantinele muncitorești de pe lângă marile întreprinderi industriale. Imediat după 1990, crescătorii de animale au rezolvat relativ ușor problema vânzării, găsindu-și clienți fideli în aceste cantine. Pe măsură ce marile întreprinderi au fost lichidate sau și-au restructurat activitățile, aceste cantine au dispărut sau și-au restrâns mult numărul de beneficiari, bugetul alocat, astfel încât producătorii sunt nevoiți să meargă cu marfa în târg sau în piețele agroalimentare. Aici sau în altă parte, intermediarii, mai puțini și mai bine organizați, fac presiuni asupra prețului de vânzare pentru a acoperi costurile de transport și prelucrare (variabil-crescătoare în funcție de creșterea prețurilor la energie și combustibili) și pentru a obține profituri.

Structura socială

Structura socială a comunei Comișani interesează mai ales ca o reflectare a constrângerilor și oportunităților comunitare. Ea poate fi analizată pornind de la câteva criterii esențiale: educația, ocupația, consumul, veniturile și dotările gospodăriei. Constrângerile și oportunitățile specifice localității, luând în considerare structura socială, sunt determinate de cererea de forță de muncă, dar și de calitatea acesteia. În primul caz, este necesară o succintă trecere în revistă a principalelor tipuri de activități economice și a principalelor unități de profil din cadrul comunei. În cel de-al doilea caz, avem în vedere caracterizarea capitalului uman în funcție de educație și ocupație. Capitalul material poate constitui o constrângere sau o oportunitate în funcție de natura lui, dar și de modul în care este gestionat. În plus, el este o sursă importantă de stratificare socială, adesea cea mai importantă pentru extremele avute în vedere: bogați și săraci. Descrierea persoanelor și gospodăriilor, luând în considerare consumul și veniturile, ilustrează mediul social care potențează sau nu antreprenoriatul.

Principalele firme din comună, reflectare a cererii de forță de muncă, sunt:

- SC Chimaltex Târgoviște – specializat în produse chimice, întreprindere fostă proprietate de stat privatizată;
- Asociația Agricolă Ceres, provenită din fostul CAP al comunei și localizată în Comișani;
- complexul de morărit și panificație Mercator, Merpan, Bresciana cu acționari principali Ion Anghelache și Mircea Lucescu;
- SC Prodbalast SRL, desemnată de localnici drept "Balastiera", înființată prin preluarea secției de profil din cadrul Chimaltex și

- privatizarea ei (există doi acționari, unul este din Târgoviște, celălalt din Lazuri);
- SC Star Internațional SRL – filială a firmei româno-italiane din București, cu același nume; profilul firmei este tăbăcăria; firma a fost înființată prin preluarea secției de tăbăcărie a fostei ferme a partidului, actualmente SC AGROINDUSTRIAL TÂRGOVIȘTE; activitatea propriu-zisă constă în prelucrarea parțială a pieilor de vițel pentru obținerea pieilor cromate solicitate de partea italiană; directorul firmei este fostul inginer șef al fostei ferme de partid; structura organizatorică este proiectată pentru 30 de persoane, dar există doar 26 de anagajați, majoritatea din Mărgești (ceilalți fiind din Comișani și Târgoviște);
 - SC Agroindustrial Târgoviște, fosta fermă de partid, care înainte avea fermă zootehnică, abator, tăbăcărie și confecții din piele; acum activitatea ei este mult redusă;
 - SC Reparații Drumuri și Poduri, filială a societății județene;
 - SC Friendly SRL, societate agricolă privată din Lazuri, specializată în prestări de servicii în agricultură și zootehnie, condusă de inginerul Vasile Stana (inginerul șef al CAP-lui Comișani);
 - Asociația 11 Noiembrie – asociația agricolă Lazuri;
 - unități de alimentație publică (cea mai performantă – Billy Bar) și unități comerciale de dimensiuni mici, specializate în comercializarea de produse diverse, alimentare și nealimentare, dintre care nu lipsesc produsele de panificație (prezența lor printre mărfurile oferite spre vânzare este semnalizată prin atârarea unei pungi transparente cu o pâine și, eventual, un covrig deasupra ușii prăvăliei); din cele trei magazine mixte sătești a mai rămas doar unul singur, plasat central, în apropiere de două instituții importante - primăria și unul dintre sediile școlii din Comișani; el oferă în special produse alimentare și de papetărie; pentru a rezista concurenței, prețurile mărfurilor sunt rotunjite în minus, sub valoarea de achiziție.

Din enumerarea anterioară remarcăm caracterul nespecific al cererii de forță de muncă în comparație cu situația mediului rural la nivel național, în comuna Comișani existând un număr mare de unități industriale neagricole. Acest fenomen poate fi pus pe seama vecinătății cu Târgoviște. Cererea de forță de muncă specializată este totuși în scădere datorită proceselor de restructurare și privatizare. Astfel, aceste procese

influențează atât direct, în plan local, cât și indirect, prin intermediul Târgoviștei, structura ocupațională a comunei Comișani.

Educația este o fațetă esențială a capitalului uman, ilustrând calitatea acestuia. Pe baza eșantionului de indivizi constituit din totalitatea persoanelor din gospodăriile interviuate, am estimat nivelul de instrucție al persoanelor de 18 ani și peste din Comișani. Ea poate fi comparată și cu distribuția nivelului de instrucție al persoanelor interviuate în cele 75 de gospodării evaluate.

Situația persoanelor în vârstă de 18 ani și peste în funcție de ultima școală absolvită

Ultima școală absolvită	Eșantion constituit pe baza tuturor persoanelor din gospodării		Eșantionul persoanelor interviuate	
	Număr persoane	Frecvențe relative	Număr persoane	Frecvențe relative
Fără școală	4	2%	1	1%
1-4 clase	49	21%	15	20%
5-8 clase	53	22%	19	25%
Școală profesională	65	27%	18	24%
Liceu	40	17%	13	17%
Școală postliceală, de maiștri	17	7%	6	8%
Colegiu, facultate	11	5%	3	4%
Total	239	100%	75	100%

Ținând cont de faptul că estimările privind ponderea absolvenților de liceu în mediul rural indică valori cuprinse între 9% și 12%, putem aprecia că, cel puțin din punct de vedere al educației școlare, în Comișani avem de-a face cu o populație care împrumută caracteristici urbane (17% - nivel de instrucție liceal).

Situația persoanelor în funcție de statutul ocupațional

Statut ocupațional	Persoane în vârstă de 18 ani și peste		Persoane în vârstă de 15 ani și peste	
	Număr persoane	Frecvențe relative	Număr persoane	Frecvențe relative
Pensionar	111	46%	111	45%
Elev, student, militar	8	3%	15	6%
Casnică	21	9%	21	9%
Șomer înregistrat care ia un ajutor bănesc	11	5%	11	4%
Șomer înregistrat care nu ia un ajutor bănesc	9	4%	9	4%
Șomer neînregistrat	15	6%	16	6%
Ocupat	64	27%	64	26%
Total	239	100%	247	100%

Ponderea persoanelor neocupate, mai ales a pensionarilor și șomerilor, este ridicată.

Dinamica structurii domeniului de activitate al populației comunei Comișani**Populația activă după domeniul de activitate la recensământul din 1992, pe sate**

	Comuna	Comișani	Lazuri
Agricultură	11,35%	13,02%	8,38%
Industrie+construcții	58,41%	56,80%	60,42%
Comerț, activitate hotelieră, alimentație publică	6,30%	5,60%	7,40%
Transporturi, telecomunicații, finanțe, cercetare	8,27%	7,42%	9,62%
Învățământ, sănătate, cultură	6,25%	6,25%	6,17%
Alte activități, servicii	1,19%	1,24%	1,11%
Administrație publică	2,90%	2,98%	2,71%
Persoane în căutarea primului loc de muncă	5,33%	5,96%	4,19%
Total	100,00%	100,00%	100,00%

La nivelul întregii comune, o mare parte din populație era ocupată în industrie, iar ponderea celor implicați în agricultură era destul de scăzută pentru mediul rural – 11%. Vecinătatea orașului marchează mai puternic satul cel mai apropiat de Târgoviște – Lazuri, unde de agricultură se ocupă doar 8% din populația sa ocupată, iar în industrie, comerț, transporturi și telecomunicații activează 77% dintre persoanele ocupate. Această configurație se schimbă în urma proceselor de restructurare și privatizare care afectează deopotrivă comuna și orașul apropiat. Situațiile următoare cuprind o arie mai mare de persoane decât cele luate în considerare la recensământul din 1992.

Situația persoanelor în vârstă de 15 ani și peste în funcție de domeniul principal de activitate

Domeniul principal de activitate	Număr persoane	Frecvențe relative total eșantion	Frecvențe relative ocupați
Agricultură	47	19%	35%
Agro-industrial	9	4%	7%
Industria, construcții	41	17%	30%
Servicii	14	6%	10%
Comerț	7	3%	5%
Administrație	5	2%	4%
Altele	13	5%	10%
Neocupat	111	45%	-
Total	247	100%	100%

Pentru o mai bună comparabilitate cu datele de recensământ, prezentăm în continuare doar situația domeniului de activitate pentru persoanele apte de muncă din punct de vedere al vârstei. Chiar și în acest caz sunt incluse și persoanele neocupate, deși în vârstă de muncă.

**Situația persoanelor în vârstă de muncă, 15-59 de ani,
în funcție de domeniul principal de activitate**

Domeniul principal de activitate	Număr persoane	Frecvențe relative total eșantion	Frecvențe relative ocupați
Agricultură	29	16%	27%
Agro-industrial	9	5%	8%
Industrie, construcții	32	18%	30%
Servicii	13	7%	12%
Comerț	7	4%	6%
Administrație	5	3%	5%
Altele	13	7%	12%
Neocupat	68	39%	-
Total	176	100%	100%

Datele releva două aspecte importante: ponderea neocupaților în rândul persoanelor în vârstă de muncă este însemnată și procentul persoanelor care lucrează în domeniul agro-industrial, industrial și cel al construcțiilor este încă ridicat.

În interviurile cu persoane cheie din comună, a fost adesea menționată pensionarea acelor care lucrau în industrie, atât în Târgoviște, cât și în Comișani:

“Până în revoluție, ponderea salariaților era circa 90-98% din populația aptă pentru muncă. La ora actuală – 15%. Acum s-au pensionat.” “Cei cu pământ au fost primii pe listele de disponibilizări.”

O strategie de viață preferată în cazul confruntării cu eventualitatea disponibilizării a fost cea a pensionării pe caz de boală sau datorită vârstei. Din interviuri a reieșit că această variantă a fost aleasă pentru că oferă certitudinea unui viitor sigur în mai mare măsură decât cea corespunzătoare disponibilizării. Astfel, există un număr relativ mare de persoane pensionate, încă suficient de capabile să-și lucreze pământul și să obțină venituri rezonabile. O ilustrare a acestei situații este dată și de distribuția principalelor surse de venit.

Situația persoanelor și gospodăriilor în funcție de sursa de venit

Sursa de venit	Sursa cea mai importantă de venit a gospodăriei		Sursa principală de venit a persoanei interviuate		Sursa principală de venit pentru toate persoanele de 15 ani și peste din gospodăriile interviuate	
	nr. pers.	%	nr. pers.	%	nr. pers.	%
Salariu de stat	19	25,3%	14	18,7%	49	19,8%
Salariu de la particular	4	5,3%	4	5,3%	16	6,5%
Alocație copil	1	1,3%	-	-	9	3,6%
Pensie stat	42	56,0%	31	41,3%	83	33,6%
Pensie CAP	1	1,3%	4	5,3%	13	5,3%
Ajutor social	1	1,3%	1	1,3%	2	0,8%
Ajutor șomaj	-	-	3	4,0%	9	3,6%
Venituri din afacere	1	1,3%	1	1,3%	2	0,8%
Venituri agricole	1	1,3%	1	1,3%	2	0,8%
Alte venituri	2	2,7%	5	6,7%	18	7,3%
Nu știe, nu răspunde	3	4,0%	1	1,3%	4	1,6%
Nu au avut venituri bănești luna trecută	-	-	10	13,3%	40	16,2%
Total	75	100,0%	75	100,0%	247	100,0%

Conform estimărilor, cea mai importantă sursă a veniturilor monetare este pensia de stat, pentru toate ierarhiile prezentate. Următoarele surse importante sunt salariul obținut de la o întreprindere sau organizație deținută de stat și, cu o pondere mult mai scăzută, salariul obținut în cadrul firmelor particulare. Categoria "alte venituri", puternic reprezentată în toate variantele, constă în special din pensii de boală, de urmași și de veteran. Practic, tabelul relevă o foarte mare dependență de stat, atât ca proprietar de întreprinderi (pentru 25% dintre gospodării fiind chiar sursa principală de venit), dar și ca ofertant de asistență socială (65% dintre gospodării au drept principală sursă de venit pensia, ajutorul social sau alocația pentru copii).

Veniturile monetare lunare ale gospodăriilor sunt un puternic criteriu de stratificare socială. Determinarea sărăciei pe baza acestora poate fi

realizată prin mai multe metode. În acest caz, am optat pentru stabilirea pragului de sărăcie la 60% din venitul mediu pe persoană (respectiv 60% din 478.193 lei per capita – 286.916 lei).

Situația persoanelor și gospodăriilor în funcție de venitul monetar lunar

Venit lunar per capita	Gospodării		Persoane	
	Număr	%	Număr	%
Sub 60% din venitul mediu	33	44,6%	115	47,1%
Peste 60% din venitul mediu	41	55,5%	129	52,9%
Total	74	100,0%	244	100,0%

Un alt criteriu de stratificare este consumul estimat per capita, calculat pe baza consumului monetar și a autoconsumului alimentar echivalat în lei⁷. Pragurile relative calculate de CNS în 1995 și inflatare cu indicele prețurilor de consum sunt de 40% din consumul mediu estimat – 280.234 lei pe persoană și 60% din acesta – 420.345 lei pe persoană.

Situația persoanelor și gospodăriilor în funcție de consumul estimat per capita

Consum (lei / pers.)	Gospodării		Persoane	
	Număr	%	Număr	%
Sub 280.234	26	37,1%	92	40,2%
280134 - 420.345	8	11,4%	27	11,8%
Peste 420.345	36	51,5%	110	48,0%
Total	70	100,0%	229	100,0%

⁷ Metodologia de calcul a **consumului estimat per capita** este următoarea:
 Autoconsumul alimentar echivalat în lei $AUTOCLEI = p \times CA / (1-p)$, unde p – ponderea consumului autoestimată, iar CA – cheltuielile alimentare.
 Consumul estimat per capita $CONSPERS = (AUTOCLEI + CONSLEI) / N$, unde $CONSLEI$ este suma cheltuielilor pentru alimentație publică, îmbrăcăminte, încălțăminte, locuință, medicamente și îngrijire medicală, transport, cultură și educație, telefon, iar N este numărul de persoane care locuiesc efectiv în gospodărie.

Din punct de vedere al ponderii gospodăriilor aflate sub pragul sărăciei consumului de 280.234 lei pe persoană, comuna Comișani este similară cu media nivelului rural național, calculată la nivelul anului 1997 – 37%.

Deosebit de interesant este că persoanele din gospodăriile cu un consum de sub 280.234 lei per capita declară mai adesea că reușesc să facă economii. Este foarte probabil ca în spatele "sărăciei" consumului să se ascundă, în anumite cazuri, spiritul de economisire specific zonei. Modelul exemplar menționat în interviuri este acela al gospodarului muncitor, care fie lucrând și la oraș, și în gospodărie, fie cultivând legume, reușește nu doar să asigure supraviețuirea gospodăriei sale, dar și economisirea unei sume de bani (destinate în special reconstruirii casei).

Pentru o analiză mai detaliată a persoanelor și gospodăriilor, am intersectat cele două criterii și am optat pentru descrierea a patru din cele șase tipuri posibile, pe baza ponderii deținute de acestea în eșantioane. În urma analizelor detaliate⁸, cele patru tipuri sociale sunt: săraci, săracii ridicați, consumeriștii și chibzuiții.

Principalele tipuri sociale construite pe baza veniturilor monetare și a consumului estimat

Consum estimat	Categoriile venit	
	sub 60% din venitul mediu	peste 60% din venitul mediu
sub 280.234	săracii	cumpătații
peste 420.345	săracii ridicați	consumeriștii

Gospodăriile sărace sunt 16 din cele 70 de gospodării evaluate (23%). Persoanele intervievate din aceste gospodării tind mai degrabă să aprecieze că au o situație proastă a bunurilor din gospodărie (9 din 20). Ele ar accepta mai adesea ca un străin de sat să le fie vecin (4 din 8) și să se înrudească cu un țigan (5 din 10). Dacă au probleme, mai întâi vor căuta o cale de rezolvare a lor (14 din 39). În legătură cu oamenii din sat și sarcinile în cadrul comunității, săracii cred mai frecvent că doar primăria trebuie să se ocupe cu îngrijirea comunei (13 din 39), că important este cum se poartă oamenii cu ei, nu cu ceilalți (13 din 38), și că nu contează ce spune satul, ci

⁸ Semnificația asocierii a fost testată cu ajutorul valorii reziduale ajustate pentru tabelele de contingență analizate și prin compararea mediilor prin intermediul testului t, pentru variabilele continue.

să-ți fie ție bine (13 din 43). Ei au încredere multă în cooperativele de credit (8 din 16) și în străinii care aduc ajutoare (9 din 22). Unii dintre ei merg la biserică în fiecare duminică (5 din 11). Săracii cred mai adesea că cei buni merg în rai (13 din 20) și respectă în mai mare măsură posturile în întregime (6 din 12). Ei sunt mai degrabă convinși că privatizarea le va schimba viața în rău (8 din 20). Au în medie mai mulți copii sub 15 ani decât ceilalți și se plasează mai adesea pe poziția 1, sărăcie maximă, atât în cadrul societății (7 din 10), cât și în satul lor (6 din 8). Gospodăriile lor tind să se regăsească printre cele care nu obțin produse (4 din 8) și nu au utilaje agricole (2 din 2). Ei menționează că nu obțin sau primesc alimente care să le acopere nevoile alimentare (7 din 14). Văduvii se întâlnesc mai adesea în rândul săracilor (5 din 8). Nivelul de instrucție al săracilor intervievați și al membrilor gospodăriilor în vârstă de 15 ani și peste este mai scăzut decât al celorlalți. Ponderele acestei categorii în eșantionul tuturor persoanelor din gospodăria este de 24% (55 din 229).

În cadrul studiului a avut loc o discuție de grup cu persoane recunoscute și autodefinitive drept sărace. La aceasta au participat numai femei, persoane care se regăsesc cu ușurință în modelul prezentat mai sus (gospodărie săracă): văduve cu copii, femei căsătorite cu mulți copii, persoane de etnie romă, inclusiv femei cu mari probleme de sănătate (a membrilor de familie și/sau a lor personal) sau cu soți bețivi. Un sentiment comun tuturor participantelor era acela de dependență teribilă față de societate în ansamblul ei, ca "stat", dar și față de componentele sale, cum ar fi biserica, organizațiile de binefacere sau sectele. De altfel patru dintre participante erau membre ale unor secte locale, 3 – pentecostale, 1 – evanghelistă. Datorită "fraților" și "surorilor" de credință au fost ajutate cu bani și obiecte. Exemple elocvente de menționare a "datoriei societății" față de ele sunt următoarele:

"Nici neamurile nu-ți mai dă. Fiecare cu familia lor." "Cine ne aduce în situația asta? Guvernul. Pentru că ei nu ne ajută. De ce nu ne ajută, de ce nu ne dă?" "Să ne dea și nouă alocație mai mare, să ne dea bursă la copii la școală." "Pentru cine cresc copiii ăștia? Îi cresc pentru mine? Îi cresc pentru stat! Păi să fie un război, nu mi-i duce? De ce nu ne dă să creștem acești copii?" (are 8 copii). "Am ales pe Constantinescu, pe Radu Vasile, pe Ciorbea. De ce l-am ales? Că-mi dă și mie alocație pentru copiii ăștia. Nu mă mai duc la vot." (aceeași persoană)

Soții acestor femei, ca și ele, nu au un loc de muncă stabil și muncesc adesea ca zilieri:

'Asta-i norocul, că altfel nu am putea trăi dacă n-am munci cu ziua. În căutarea unei plăți mai bune, una dintre femei se duce să muncească în Băleni – "Merg la Băleni, la sârbi, <pentru> 30-35 de mii pe zi. Îi cheamă pe cei care muncesc. La sapă nu e ca la servicii. E munca grea la câmp."

În unele cazuri, ei se confruntă și cu probleme de sănătate. Densitatea locuirii atinge cote ridicate în cazul participantelor la grup. Două situații sunt semnificative: 11 membri ai gospodăriei locuiesc în două camere, iar în alt caz 7 persoane își duc traiul într-o singură cameră, care este și bucătărie (locuința multifamilială a uneia dintre persoanele de etnie rromă, părinții persoanei intervievate au și probleme de sănătate). Chiar un câștig potențial mare de bani, 100 de milioane de lei, este alocat tot “din sărăcie”, pentru rumeguș (este mai ieftin ca lemnul; “sobele de rumeguș” pot arde și lemn și se întâlnesc mai ales la săraci), pentru extinderea sau reconstruirea casei în care stau, pentru tratarea personală, a copiilor, a soțului sau a părinților, haine și mâncare pentru copii.

Sărăcia este văzută diferit și oarecum asemănător de mulți membri marcanți ai comunei Comișani – cel mai adesea un rezultat al lenei și uneori o consecință a neputinței. Astfel, un antreprenor local susține că săracii sunt:

“*țigănimă și ai de nu le place să muncească. Mai sunt și neputincioși, da’ sunt și d’ăștia care bea toți banii de nu-i rămâne nici de mâncare*”.

Sărăcia adesea generează invidie, cel puțin în opinia persoanelor de succes:

“*Oamenii sunt invidioși, nu au cap... Nenorociți d’ăștia bețivi care de la 8 sunt cu sticla-n nas și nu știu să facă nimic, cad casele pe ei*”.

Indiscutabil este că săracii sunt ajutați de comunitate, fie cu haine, mâncare, bani, fie prin oferirea unui loc de muncă. Se întâmplă chiar să existe un fel de bursă ocazională a locurilor de muncă pentru zilieri.

“*M-a căutat și mi-a spus că are nevoie de bani <despre o femeie cu mulți copii bolnavi>. I-am spus că s-a îmbolnăvit nora lu’ G. și că are nevoie de ajutor la gospodărie și plătește bine*.” (educatoare)

Săracii ridicați acoperă 14% din eșantionul tuturor persoanelor (33 din 229) și 13% din cel al gospodăriilor intervievate (9 din 70). Ei au sub 60% din venitul mediu și un consum pe persoană evaluat la peste 420.335 lei. Deși prezența veniturilor monetare scăzute și a consumului ridicat presupune teoretic un nivel considerabil mai mare al autoconsumului, nu se constată o relație de acest tip semnificativă statistic. Săracii ridicați adesea nu au bani să meargă la petreceri cu rudele (3 din 9) și merg la biserică doar de sărbători (8 din 36). Ei nu știu dacă să creadă în viața de după moarte (3 din 9) sau că cei buni ajung în rai (4 din 8). În relațiile cu ceilalți, săracii ridicați tind mai adesea să creadă că nu este bine să fii prudent (6 din 7) și sunt toleranți față de rromi, acceptând să le fie vecini (6 din 24) sau colegi de muncă (6 din 26). Cei mai mulți dintre ei au cea mai mare încredere în personalitatea politică Ion Iliescu (6 din 17). În privința

încrederii în instituții, au încredere multă în justiție (5 din 19) și puțină în cooperativele de credit (4 din 11); au încredere multă în polițiștii din comună (7 din 33). Săracii ridicăți cred că au un cuvânt de spus în privința hotărârilor importante din comună (6 din 23) și că pot influența în mare măsură hotărârile decisive pentru întreaga țară. În cazul plasării pe scala sărac-bogat, se distribuie similar cu întregul eșantion în comparație cu societatea, dar în cazul satului optează mai adesea pentru poziția 4 (4 din 12). Ei se împrumută rar (6 din 24) și schimbă o parte din produsele agricole obținute pentru alte bunuri sau servicii (3 din 8). Atât educația, cât și numărul de copii nu diferă semnificativ de distribuția caracteristicilor tuturor persoanelor intervievate.

Deosebirea esențială dintre cele două categorii de săraci este dată de quantumul veniturilor monetare lunare și de numărul de copii.

Consumeriștii sunt aceia care au un venit peste 60% din valoarea medie pe persoană și un consum per capita evaluat la peste 420.335 lei. Ei reprezintă 39% din eșantionul de gospodărie (27 din 70) și 34% din cel de persoane (77 din 229). Persoanele din acest tip de gospodărie tind în mare măsură să fie mulțumiți de suprafața de pământ deținută (16 din 29) și se întâlnesc mai adesea printre cei care consumă aproape toate produsele alimentare pe care le produc (10 din 13). Consumeriștii sunt mulțumiți de relațiile lor cu ceilalți oameni (24 din 54), dar nu merg la petrecerile cu prietenii pentru că nu au bani (7 din 10). Dacă au o problemă, tind mai degrabă să analizeze cauza acesteia (16 din 27). În legătură cu oamenii din sat, ei se numără mai adesea printre cei care cred mai frecvent că oamenii din sat sunt destul de recunoscători (15 din 28), că nu contează doar cum se poartă omul cu ei (15 din 28), dar și comportamentul față de ceilalți (16 din 27) și că nu prea se pot înțelege cu ai lor consăteni doar pe cuvânt (16 din 27). Dintre personalitățile politice, printre ei sunt aceia care au cea mai mare încredere în Adrian Năstase (3 din 3). Au puțină încredere în parlament (10 din 17) și întreprinderile de stat (13 din 23) și multă în armată (22 din 47). Între consumeriști pot fi întâlniți aceia care au încredere multă în maghiari (5 din 6), în germani (10 din 15) și în evrei (6 din 7). În rândul lor sunt aceia care citesc cărți zilnic (5 din 5), merg la biserică doar la nunți și înmormântări (11 din 19), nu cred în viața de apoi (14 din 22) și sunt mai degrabă printre cei care au puțină încredere în preot (6 din 9). Ei cred că sunt puține neînțelegeri între ceilalți oameni din sat și tineri (21 din 43) sau cu sectanții (26 din 52). Mulți dintre ei sunt convinși că privatizarea le va schimba viața în bine (14 din 24), dar că nu prea pot influența hotărârile importante luate pentru țară (14 din 26). Din punct de vedere al dotării gospodăriei, consumeriștii se regăsesc mai degrabă printre cei care au telefon (10 din 16) și casă cu bucătărie (27 din 55). La autodefinirea situației pe scala sărac-bogat, ei se întâlnesc mai ales

în rândul celor care optează pentru poziția 6 în cadrul societății (5 din 7) și 8 în cazul satului (3 din 3). Dacă ar avea o sumă mare de bani, ar da altora din ei (prima alegere, 6 din 9) sau ar depune la bancă (a doua alegere, 9 din 12). Din punct de vedere al statusului persoanei intervievate, consumeriștii tind să se numere printre pensionari (18 din 36) și să nu aibă copii sub 15 ani în gospodărie (19 din 38). Printre ei se află majoritatea celor care au ca utilaj agricol carul (5 din 7) și care dau o parte din produsele agricole cunoscuților sau rudelor (6 din 6).

Practic, peste o treime dintre comișăneni se bazează pe producția proprie de produse alimentare și un grad de modernitate relativ ridicat, fiind toleranți față de minoritățile etnice și optimiști în privința impactului privatizării asupra vieții proprii. O parte însemnată a lor (două treimi) sunt acei pensionari încă în putere.

Cumpătații se remarcă printr-un venit peste 60% din medie și un consum sub limita minimală de 280.234 lei de persoană. În date, ei numără 14% din eșantionul de gospodării (10 din 70) și 16% din eșantionul de persoane (37 din 229). Ei se numără mai adesea printre cei care cred că relațiile cu ceilalți sunt foarte bune (5 din 14) și merg la petreceri la prieteni dacă au obligații (3 din 5). Cumpătații tind să se regăsească printre aceia care cred că e mai bine să renunți dacă te lovești de obstacole în îndeplinirea unui plan (5 din 15). Ei apreciază mai adesea că celor din sat le pasă cum arată el, nu doar de gospodăriile lor (5 din 16). Cumpătații se vor regăsi mai ales printre aceia care sunt membri în societate agricolă cu întreaga gospodărie. Ei sunt destul de neîncrezători față de instituții importante locale și centrale: au puțină încredere în armată (6 din 22) și în primărie (6 din 19). Nici în primar (6 din 20) sau în consilierii locali nu prea au încredere (9 din 28). Au doar puțină încredere și în oamenii veniți în sat în ultimii ani (6 din 24), precum și în inginerii agronomi (5 din 17). Ei sunt convinși că privatizarea nu le va schimba viața în nici un fel (6 din 22), că hotărârile autorităților centrale le influențează viața în mică măsură (5 din 16) și că ei pot influența hotărârile importante luate pentru comună doar în foarte mică măsură (5 din 18). Ei se regăsesc adesea printre cei cu un consum de radio lunar sau mai rar (4 din 11), dar care citesc ziare mai adesea zilnic (4 din 12) și cărți de câteva ori pe săptămână (4 din 9). Față de celelalte categorii, cumpătații au în medie mai puțini copii, iar tinerii și copiii din gospodăria lor pot fi întâlniți printre cei care merg des la oraș pentru distracție (4 din 11). În ipoteza unui câștig de 500 milioane lei, prima alegere a lor este, în mai mare măsură decât la nivelul întregului eșantion, de a începe o afacere (2 din 3). De altfel doi dintre aceștia menționează că au intenția să pornească o afacere. În cazul localizării pe scala sărăciei-bogației, cumpătații se plasează adesea pe locul 2 în ambele situații, și în comparație cu societatea (4 din 7), și cu satul (3 din 7).

Cumpătații sunt cei care acumulează capital și din rândul lor **pot apărea antreprenori**.

Tipurile sociale au fost prezentate în funcție de **ierarhia veniturii medii pe persoană**. Cumpătații, atât în eșantionul de gospodărie, cât și în cel de persoane, au cel mai ridicat venit mediu pe persoană, iar săracii – cel mai scăzut.

Probleme sociale

Principalele probleme cu care se confruntă satele, cel puțin la nivelul declarațiilor persoanelor intervievate, sunt prezentate în tabelul următor.

Problemele comunitare percepute

Problema	Număr	%
Sărăcia (toată lumea e săracă, satul e sărac, neajunsurile, nu ajung banii din pensii)	13	17%
Conducta de gaze	11	15%
Probleme cu agricultura	8	11%
Conducerea satului, conducerea comunei, să dăm acest primar jos	6	8%
Drumurile (pe str. Bisericii, să fie făcute șoselele, străzile ar trebui asfaltate)	6	8%
Locurile de muncă, oamenii nu au serviciu	4	5%
Relația primărie-Lazuri: comuna Comișani nu se ocupă de Lazuri, primarul ține cu Comișaniul, necolaborarea de la primărie cu oamenii	3	4%
Foarte mulți speculanți, șmecheriile	2	3%
Telefonie	1	1%
Instalația de apă	1	1%
Cablu TV	1	1%
Promisiuni nerespectate	1	1%
Neînțelegeri cu pământul	1	1%
Buget redus pentru primărie	1	1%
Lipsă privatizare, tractoare	1	1%
Nici o problemă	4	5%
Nonrăspuns	11	15%
Total	75	100%

Putem distinge două categorii mari de probleme comunitare: probleme comunitare generate de contextul economic general național și probleme comunitare specifice contextului local. Din prima categorie fac parte următoarele: sărăcia, problemele cu agricultura, numărul scăzut de locuri de muncă, bugetul redus al primăriilor și lipsa privatizării și a dotărilor tehnice (27 din 75, 35%).

Primul aspect din ierarhie este specific satelor comunei Comișani în măsura în care acestea sunt afectate de procesul de pauperizare general. Sărăcia și absența locurilor de muncă sunt două fațete ale scăderii nivelului de trai și reprezintă unul din principalele costuri economice ale tranziției.

Agricultura este o altă problemă importantă a comunei, prin costul lucrărilor agricole ("lucrările agricole scumpe"), lipsa ajutorului ("nu ne ajută cu nimic, pe țăranii agricultori", "nu s-au dat cupoane"), proasta plată a muncii țăranului, nevalorificarea pământului. Gradul scăzut de mecanizare al lucrărilor agricole, datorat costurilor ridicate, generează o problemă prezentă în mai toate zonele agricole din țară.

Problemele contextuale menționate se referă la infrastructură și ele preocupă pe 20 din cele 75 de persoane interviewate, respectiv 26% din eșantion. Deși infrastructura comunei Comișani nu este deficitară în comparație cu situația mediului rural național, remarcăm un nivel înalt de aspirații al comișănenilor, datorat și apropierii de două localități importante – Târgoviște și Băleni. Dacă Târgoviște este un termen de comparație firesc, oraș cu infrastructură fizică superioară mediului rural, Băleni este una dintre puținele comune cu o infrastructură deosebită, având, spre exemplu, post de televiziune propriu.

O problemă comună a satelor Comișani și Lazuri este cea a rețelei de gaze naturale. Deși au plătit executarea lucrării și aceasta este în bună măsură realizată, nu mai sunt fonduri pentru finalizare. Astfel, oamenii nu pot beneficia încă de punerea în funcțiune a rețelei de gaze și sunt nemulțumiți de acest fapt.

Primăria apare ca problemă în mod diferit în cele două sate; în Comișani nemulțumirea se îndreaptă spre conducerea acesteia, spre calitatea organizării activității, iar în Lazuri sătenii se simt neglijați, nedreptățiți de primar. Cumulând "voturile de neîncredere" acordate primăriei, observăm că relația cu aceasta devine o problemă mai importantă decât costul lucrărilor agricole.

Restul problemelor sunt mai degrabă punctuale și localizate.

Astfel, o problemă întâlnită mai ales pe strada Bisericii din satul Lazuri este neacoperirea zonei de rețea de cablu TV. Deși sătenii sunt

dispuși să plătească acest serviciu, lucrările par să se fi oprit relativ aproape de ei.

O altă categorie de probleme ar putea fi aceea care transpare din evaluarea relațiilor dintre anumite grupuri de persoane, completată cu încrederea în acestea.

Săracii constituie unul dintre grupurile marginalizate. Sunt ei acceptați sau excluși din comunitate? Cei mai mulți dintre respondenți apreciază că există puține și foarte puține neînțelegeri între săraci și ceilalți oameni din sat (65 din 75, respectiv 87%). Chiar și în cazul încrederii în oamenii săraci din sat, distribuția răspunsurilor rămâne asemănătoare, cei mai mulți având multă și foarte multă încredere în acest grup de oameni: 53 din 75, respectiv 70,7%.

Un alt grup exclus în general din multe comunități este cel al țiganilor. Deși cei mai mulți declară că sunt puține neînțelegeri între romei și ceilalți oameni din sat (55 din 75, respectiv 73%), majoritatea nu are încredere în țigani (68 au puțină și foarte puțină încredere în ei, ceea ce reprezintă 91% din populație). De altfel, deși ei sunt considerați romanizați, referirile la ei se fac ironic. "A fi de pe linie" (de pe linia țiganilor) nu constituie un compliment.

O instituție care apare ca o problemă direct menționată este primăria. Din evaluarea neînțelegerilor dintre aceasta și oamenii din sat nu reies probleme deosebite (47 din 75, respectiv 63% apreciază că sunt puține și foarte puține neînțelegeri), însă față de consilierii locali există mai multă neîncredere decât față de primar. Aceasta reiese din datele cantitative (doar 26 au multă și foarte multă încredere în consilieri, față de 41 care au multă și foarte multă încredere în primar), dar și din interviuri, unde apare o mare nemulțumire față de activitatea acestora din urmă (care este prea bine plătită față de efortul depus).

Neînțelegerile cu sectanții sunt puține, ceea ce apare și din evaluarea neînțelegerilor (72% din cele 75 de persoane intervievate consideră că sunt puține și foarte puține), dar și din interviuri, unde nu sunt menționate probleme, ci mai degrabă cazuri de ajutorare reciprocă.

Pe scurt, problemele din Comișani țin fie de impactul general al schimbărilor economice, fie de infrastructura comunității, dar nu ating cote foarte grave.

Instituții și dezvoltare comunitară. Mobilizare și acțiune colectivă

Relația dintre instituții și dezvoltarea comunitară interesează în măsura în care privim instituțiile ca potențiale surse ale mobilizării și chiar ale acțiunii colective. În acest context, un concept important este cel al sociabilității productive.

Ideea de sociabilitate productivă este într-o relație strânsă cu două modele de comunități. Există comune în care bogăția se concentrează în gospodăria. Din acest punct de vedere, este destul de greu de vorbit de dezvoltare comunitară. Există și comune în care preocuparea pentru bunăstarea propriei gospodării se transferă la nivelul comunității. Sigur că în a doua situație instituțiile sunt cele capabile de a mobiliza resursele la nivel de gospodărie pentru binele comunității. Întrebările relevante sunt: În ce măsură aceste instituții sunt funcționale la nivelul comunității? Care este diferența între funcționarea instituțiilor cu un grad mai mare de formalizare (care de altfel funcționează prin organizații) și instituțiile informale care suplinesc automat o parte din nevoile comunității nerezolvate de instituțiile formale? Există și alte canale de agregare prin care bunăstarea indivizilor și gospodăriilor se transferă, la nivelul comunității, în afara instituțiilor? Cum pot lucra oamenii împreună dincolo de constrângerile instituțiilor?

Încredere și asocieri

Din analiza datelor se conturează două modele pregnante în Comișani: modelul încrederii în oameni și cel al prudenței față de oameni. Cele două nu sunt, așa cum ar putea părea la prima vedere, opuse. Ar fi util să punem în relație cele două modele:

Încredere în oameni					
Prudența față de oameni		Da	Nu	Total	
		Da	15*	44	60
		Nu	1	6	7
		Total	20	54	

*nr. de persoane în celulele tabelului.

Pentru a înțelege mai bine diferența, să remarcăm mai întâi că încrederea este în strânsă legătură cu capacitatea asociativă, pe când

prudența este asociată cu participarea la evenimente centrale în viața instituțiilor comunității (primărie, biserică)⁹. În fapt, cele două modele sunt asociate unor patternuri diferite de participare la viața comunității sau la acțiunile colective. Pe de o parte, încrederea în oameni facilitează un tip de raportare directă la ceilalți, comunicarea directă și asocierea la nivel informal sau, în orice caz, pe grupuri de interese bine segmentate. Prudența față de oameni este o atitudine modelată de instituțiile formale ale comunității cu ritualurile și prescripțiile lor de interacțiune. Sunt, de fapt, două instituții care în plan civic sau moral (primăria sau biserica) ordonează interacțiunile, creează dependențe, reglementează un set de prescripții și sancțiuni. Încrederea înseamnă libertatea de a-ți exercita drepturile, prudența se referă la datoria de a-ți exercita aceleași drepturi. Nu e surprinzător, arată analizele, că cei care sunt prudenți față de oameni au o probabilitate mai mare să fi participat la vot pentru alegerile la primărie, în vreme ce cei care au încredere în oameni sunt dintre cei care nu au încredere în primărie. Așadar, cele două tipuri nu sunt opuse. Unii au o probabilitate mai mare să participe la vot (fără să se poată spune despre ceilalți că au o participare scăzută), ceilalți au o probabilitate mare să refuze creditarea primăriei din comună (fără să rezulte că ceilalți creditează primăria). Analizele nu arată opoziții, ci pun în evidență tipuri de raportări relevante pentru distincția pe care am făcut-o între asociere și participare.

Mai interesant este că pe anumite dimensiuni socio-demografice, cum ar fi: starea materială a gospodăriei, educație, sex, religie, etnie, vârstă, nu apare nici un fel de dominantă a unui model față de altul. Ceea ce se poate spune este că, de exemplu, modelul încrederii este predominant întâlnit în Lazuri (fără ca modelul prudenței să apară mai frecvent în Comișani), la persoane aflate în rețele dense¹⁰, care dau o parte din produsele gospodăriei

⁹ *Capacitatea asociativă a fost măsurată prin numărul de apartenențe individuale sau ale gospodăriei la diferite tipuri de asociații: agricole, comitet parohial, comitet de părinți, consiliu comunal, asociație artistică, partid politic, roata pentru bani, CAR. Participarea a fost măsurată prin numărarea prezențelor obișnuite la evenimente din viața celor două instituții centrale ale comunei: biserica și primăria. Mediile pe cele patru grupuri, luate două câte două, sunt semnificativ diferite la un nivel de încredere $p=0,05$.*

¹⁰ *Densitatea rețelelor este măsurată aici prin apropierea relațiilor dintre persoanele aflate în rețeaua imediată a individului și este calculată ca medie a tipurilor de apropiere: "sunt prieteni/apropiați", "doar se cunosc", "nu se cunosc" dintre persoanele menționate în rețea: cei cu care se ajută la munci agricole, la treburile obișnuite ale gospodăriei, pentru un împrumut mai mare de bani, pentru a găsi un loc de muncă.*

apropiaților și care cred că în satul lor oamenii le pasă de sat, răsplătesc bunătața cu recunoștință și este mai important pentru ei cuvântul decât bogăția. Sigur că acestea din urmă sunt percepții, dar ele se structurează în viața de zi cu zi în definiții ale aproapelui, cel cu care interacționează și se asociază în mod informal pentru treburile de zi cu zi. Iată un exemplu relevant. O problemă frecvent întâlnită în agricultura privată din România este aceea a fărâmițării parcelelor de teren. Fostul inginer-șef al CAP Comișani, acum antreprenor agricol local:

“Împărțirea pământului a fost dezastruoasă pentru exploatare. Dacă oamenii s-ar asocia, s-ar uni mai mulți, și-ar alege o conducere și și-ar angaja un specialist pe probleme tehnice, s-ar rezolva problema exploatarea terenului” (cercetător: “cum s-a ajuns la aceasta situație?”) “Oamenii s-au grăbit să-și ia terenul. Existau și diferențe de fertilitate și atunci, ca să evite scandalurile, au luat pământul din bucăți”.

Problema esențială este aceea că multe mașini agricole nu pot lucra decât pe suprafețe mari, nu pe fâșii dezordonate. Iată cum procedează oamenii:

“Când vine combina sau tractorul la cutare sau la cutare se anunță între ei. Zice: vezi, să fii atent că mâine vine la mine să lucreze... Oamenii se anunță unii pe alții când vin mașinile să lucreze. Există o asociere pe vecinătate a terenurilor” (primarul).

Modelul asociațiilor formale care să se transforme în organizații (cu o conducere aleasă, cu specialiști angajați), propus de inginer, nu este deloc frecvent întâlnit în Comișani. Aceasta nu înseamnă că cineva nu va intra în asociație pentru că nu are încredere în oameni, în potențialii asociați, cum s-ar putea interpreta la prima vedere. Dar evitarea organizațiilor este centrală pentru acest tip de gândire. Vecinătatea terenurilor este un criteriu natural de asociere, chiar dacă are consecințe negative pentru practicarea unei agriculturi performante (în funcție de interesele individuale, există tipuri de culturi diferite pe suprafețe apropiate). Vecinătatea devine o instituție informală, cu reguli tacite de genul: te anunț când vine tractorul să are la mine și tu mă anunți când vine combina la tine; pe terenuri învecinate, chiar dacă punem culturi diferite, vom ține cont ca mediul natural al culturii fiecăruia să nu afecteze cultura celuilalt. Astfel de reguli de conviețuire sunt suficiente atâta timp cât există principiul reciprocității, fiecare are încredere că celălalt îl respectă, există chiar și sancțiuni tradiționale în comunitate pentru încălcarea acestor reguli.

Un alt exemplu de asocieri naturale este alegerea văcarilor pentru turma satului. Posesorii de vaci se adună în fiecare an, primăvara (aprilie-mai), la căminul cultural din Lazuri și aleg văcarii. De obicei, văcarii nu sunt

din sat. În ultimii ani, văcarii au fost membrii unei familii de țigani rudari din satul Ludești. Se stabilesc obligațiile și drepturile văcarilor, cărora de obicei li se plătește în natură (jumătate de coș de porumb pentru o vițică pentru tot timpul anului, iar pentru o vacă 5 kg de făină sau 5 kg de legume). Interesant este că, deși plățile se fac de obicei în natură direct către văcarii de către beneficiarii acestui tip de servicii, după ce sunt aleși, văcarii încheie o convenție civilă de prestări servicii cu primăria din localitate în perioada 1 mai-1 noiembrie. Iată un caz de asociere informală, care are cu siguranță tradiții îndelungate în sat. Cu toate acestea, primăria devine garant al respectării contractului. Este o "imixtiune" necesară, dar probabil nedorită. În satul Comișani există un căprar care lucrează pentru oameni fără contract, pe bază de înțelegere verbală. Cei care locuiesc "între sate", mai aproape de islaz, au grijă de vacile proprii prin rotație. Iată exemple de asocieri informale bazate pe încredere, în care cel mult o instituție exterioară, reprezentant al autorității comunale, joacă rol de garant al unui contract altfel stabilit în detaliile esențiale verbal sau tacit prin anumite tradiții locale.

Din celălalt punct de vedere, participarea la evenimentele și activitățile instituțiilor formale modelează prudența față de oameni. În acest caz este vorba de persoane cu un nivel de instrucție ridicat, de obicei bărbați, care participă la evenimente informale ca: nunți, petreceri numai dacă "au obligații", au un consum media ridicat¹¹ și o competență subiectivă la nivel local scăzută¹². Instituțiile la nivelul comunităților au rolul important de a transcende paradoxul acțiunii colective. Ele apar din nevoia coordonării acțiunilor individuale pentru realizarea unor obiective comune și sunt organizate ca rezultat a voinței majorității. Organizarea în sine produce ierarhii, ordonează vertical relațiile din rețelele comunității și distribuie diferențiat puterea. Dacă se formează grupuri de interese în jurul centrelor de putere, apar imediat dependențe și se creează clientele. Mecanismul votului, în democrațiile tinere, nu este un mijloc suficient de puternic de control. Pentru a deveni eficient, el cere o acomodare în timp și presupune un proces de învățare din partea elitelor și maselor: guvernarea și controlul guvernării. În aceste instanțe formale de viață comunitară, prudența se învață prin participare. Indivizi sau grupuri de indivizi încearcă permanent să folosească instituțiile comunitare (adeseori constituite în distribuitori) ca pârgii de realizare a intereselor proprii în defavoarea altor

¹¹ Consumul media măsurat prin frecvența cu care localnicii citesc ziare, ascultă radio și se uită la programele TV.

¹² Competența subiectivă este dată de măsura în care individul simte că poate influența deciziile care se iau pentru comunitatea sa.

grupuri. Interacțiunile prin instituții reclamă o mai mare prudență față de partenerii de interacțiune, tocmai datorită competiției acerbe apărute în mod natural, pentru resurse. Participarea este adeseori formală și de aici o competență subiectivă scăzută. Iată câteva exemple în acest sens. Primarul din comună despre consilieri:

“Ne vedem numai la ședințele de consiliu. Altă activitate domnii consilieri nu au. Activitatea lor e cam nulă. Ne întâlnim atunci două ore, mai mult întrebări despre ce am făcut noi – executivul - și după ce se încheie ședința, ne întreabă: indemnizația când ne-o dați? I-am și solicitat în unele cazuri. Le spunem și obligațiile sau atribuțiunile pe care le au prin lege. Dar degeaba”.¹³

Tot primarul din comună relatează modul în care au fost concesionate heleşteele din Comișani.

“Trebuia să facem asta din luna mai 1998. Dar s-a făcut abia în septembrie, pentru că s-au opus unii consilieri. Primăria a pierdut niște bani pentru lunile acelea. Au zis că să le țină primăria, să-și formeze servicii. Că, ce, e mare lucru să pui un paznic de la primărie să se ocupe? Dar alea trebuie populate, curățate, adusă apă. E o investiție. De fapt, ei s-au opus pentru că au zis că e afacerea primarului. S-au pierdut bani la buget.”

Nu e de ignorat faptul că mulți dintre cei care sunt mai degrabă prudenți în relațiile cu oamenii intenționează să-și deschidă o afacere. Relația dintre comportamentul antreprenorial și prudența în relațiile cu oamenii a mai fost pusă în evidență în alte analize.¹⁴ Interacțiunile prin instituții, în cazul în care acestea nu funcționează, aplică discriminatoriu reglementările și încurajează clientelar competiția pentru resurse, devin instanțe de cultivare a prudenței. Nu este deci o contradicție faptul că tocmai cei care vor să își asume un risc nu acordă încredere semenilor (pentru reducerea costurilor tranzacționale, așa cum spune teoria), atâta vreme cât prudența în relațiile cu ceilalți este o strategie rațională de a evita “ieșirea din jocul” pentru resurse încurajat de instituțiile distribuției.

În Comișani nu e surprinzător că oamenii au rezerve față de instituții precum primăria. Dacă ne gândim doar la un episod încă apăsător în

¹³ Problema consilierilor este extrem de discutată în comună. Participarea acestora la treburile comunității este serios pusă sub semnul întrebării de localnici. Un antreprenor local, adventist, comparând situația cu cea din secta de care aparține: “Asta nu e bună! O dată pe lună să te duci și să le dai 600 de mii de lei la 15 oameni?! Nu e bună, nu sunt de acord. Dai 9 milioane la niște puturoși. La noi (advențiști, n.n.) nouă inși în comitet, da’ fără bani”.

¹⁴ Vezi Berevoiescu, I.; Comșa, M.; Chiribucă, D.; Grigorescu, N.; Lăzăroiu, A.; Lăzăroiu, S.; Pop, L.; Pană, M.; Stănculescu, M., **Fețele schimbării. Românii și provocările tranziției**, Ed. Nemira, 1999.

memoria colectivității, și anume eșecul racordării la conducta de gaze, eșec datorat în bună măsură încălcării înțelegerii cu localnicii de către autoritățile locale și centrale, putem să înțelegem cum interacțiunile în și prin instituții devin impregnate de atitudini de prudență față de partenerii de interacțiune. Faptul că autonomia locală este încă un concept, naște suspiciuni naturale față de capacitatea primăriei de a gestiona problemele locale utilizând resursele locale fără dependențe de redistribuții la nivel central. De asemenea, faptul că cele două sate, Comișani și Lazuri, au fost până la un moment dat (1950) două comune separate cu două centre administrative separate (lângă școala din Lazuri a fost cândva primăria din Lazuri, iar aceluși loc i se spune și astăzi “centru Lazuri”¹⁵) produce unele frustrări latente în rândul localnicilor din Lazuri. Operatorii de interviu semnaleză nemulțumirile oamenilor din acest sat, din discuțiile purtate, față de ignorarea de către primărie (aflată în “centru Comișani”) a problemelor celor din Lazuri. “Primarul este din Comișani”, spun cei mai mulți, cu o nuanță de reproș. Ei se plâng că investițiile sunt direcționate mai degrabă spre centrul de comună. Membrii mai vârstnici ai comunității fac chiar comparații între “înainte” și “după”. “Înainte” avantajul era “să ai un primar al satului Lazuri, care să țină cu oamenii și cu satul și care să fie cunoscut de săteni”. “După” există o lipsă de preocupare a autorităților comunei față de satul Lazuri. Aceeași stare de lucruri este remarcată de directorul școlii din Lazuri, dar și de preotul din Lazuri (care, fidel unei anumite conduite, se exprimă adeseori prin tăceri semnificative sau prin accente eufemistice). Acesta din urmă spune:

“Nu depinde doar de oameni, ci și de conducere. Cândva aveau primărie și cam după ce au venit comuniștii s-a schimbat situația. Există o primărie și oamenii au dorit o primărie. Ar fi fost mai bine, s-ar fi făcut mai multe pentru sat. De exemplu, șoseaua (linia Bisericii, o deviație din strada principală, parțial asfaltată, n.n.)” (la insistențele intervievatorului despre relația cu primăria) ... Oamenii cred că Lazuri e neglijat de primărie. Oamenii cred.”

De altfel, la întrebarea dacă simt că viața le este influențată în vreun fel de primărie, cei din Lazuri care răspund în mică și foarte mică măsură sunt 25 din 35, spre deosebire de raportul la nivel de comună care este 36:75.

Mai există un aspect remarcabil pentru comuna Comișani, ceea ce unul dintre subiecții intervievați numește “concurație”. Aici părerile sunt împărțite. Unii spun că oamenii din Comișani pot lucra împreună. De exemplu, preotul din Comișani:

“La fiecare lucrare, de fiecare dată sunt cel puțin 5-10 oameni care nu au ce să facă. Sunt prea mulți (lucrări la primărie, la școală, la biserică). Oamenii sunt săritori”.

¹⁵ În Comișani nu există un “centru” din punct de vedere semantic. Aici oamenii vorbesc de “centru Lazuri” și “centru Comișani”.

Preotul din Lazuri:

“Am apelat la ei pentru fântână și oamenii au fost foarte săritori” (aceiași preot relatează cum, înainte de fiecare sărbătoare religioasă mare, femeile din sat vin din proprie inițiativă, iau covoarele din biserică și le spală acasă).

Ne amintim desigur și istoria construcției școlii din Lazuri înainte de 1990, doar cu forță de muncă locală. Percepțiile sătenilor față de consăteni, așa cum rezulta din eșantion, sunt mai pesimiste decât declarațiile autorităților locale: astfel, 36 din 75 sunt de acord că oamenii din sat nu reușesc niciodată să ducă o treabă la capăt și 55 din 75 sunt de acord că cei mai mulți oameni de pe aici își văd numai de propria gospodărie, fără să le pese cum arată satul. Totuși apar și diferențe între sate. În Lazuri, 17 din 35 nu sunt de acord cu prima afirmație, în vreme ce pe total comună doar 25 din 75 au această părere. În unele situații, concurența și preocuparea pentru propria gospodărie produc efecte agregate mai degrabă favorabile comunei. Casele, construite pe acest principiu al imitației și concurenței, de exemplu, oferă un aspect vizibil plăcut vizitatorului. În alte cazuri, cum ar fi lucrul pământului, izolarea, parcelarea¹⁶ și lipsa acordului asupra unui singur tip de cultură fac practicile agricole din gospodăriile individuale mai degrabă ineficiente.

Trăind cu și prin instituții

Până acum am văzut că există două tipuri: unii trăiesc în afara instituțiilor și singurul mecanism de reducere a incertitudinilor în viața de zi cu zi a comunității este încrederea în ceilalți, care la rândul ei produce asocieri mai puțin formalizate, dar care suplinesc instituțiile; alții interacționează și participă la acțiunile comune prin instituții formale, dar organizările ierarhice și competiția pentru distribuția resurselor le imprimă o anumită prudență în relațiile cu ceilalți, fără de care s-ar situa “în afara jocului”.

În Comișani se mai văd încă urmele instituționale ale dedublării: două școli, două biserici ortodoxe, două cămine culturale, fiecare cu viața proprie. Doar primăria a rămas una singură. O altă mare ruptură care a avut loc în viața comișănenilor a fost perioada care a urmat după 1990 cu evenimente deosebite: desființarea CAP și reîmpărțirea pământului, valorile de disponibilizări (care continuă încă) de la marile întreprinderi de stat din Târgoviște. Comuna trăiește încă în imediata apropiere a orașului reședință de județ, un fapt cu consecințe zilnice în viața localnicilor.

¹⁶ Răzoarele (locurile care delimitează parcelele) scad considerabil suprafața de pământ arabilă, după cum afirma un personaj local. Se dă exemplul unei asociații agricole care a adunat o porțiune continuă, cu o singură cultură, care a câștigat aproape 5 000 de mp din desființarea răzoarelor.

Noul model al organizării primăriei este încă de neînțeles pentru săteni: "Executivul", cum îi place primarului să spună, format din tripletul primar, viceprimar, secretar și un organ consultativ, Consiliul local, în care ar fi reprezentate diferite interese ale comunității. Atât primarul, cât și Consiliul local sunt organe alese. Consiliul local nu este perceput altfel decât parlamentul la nivel național. Impresia generală a fost că acest Consiliu local înseamnă "consilierii", așa cum parlamentul înseamnă adeseori "parlamentarii". Aproape fiecare om din sat știe care este indemnizația unui consilier într-o lună. Comentariile sunt invariabil aceleași: se înmulțește numărul de 15 consilieri cu 600.000 de lei și rezultă 9.000.000 de lei. Chiar și primarul, atunci când se plânge de activitatea consilierilor și lipsa de participare activă în deciziile comunității, remarcă faptul că "acești 9.000.000 se pierd din bugetul local". Pe de altă parte, primarul este conștient de importanța Consiliului local:

"Cei care sunt consilieri reprezintă niște partide. Dacă ei nu se implică, nu ai nici un ajutor". Alteori decizii majore în viața comunității sunt blocate de acest "demonic" Consiliu local. Atunci apare pregnant falia putere-opoziție: "Cei de la PD (primarul este PDSR, n.n.) votează împotriva. Au interes să nu se facă nimic, să arate cu degetul că a trecut atâta timp și nu s-a făcut nimic".

Dar tot primarul continuă, gândindu-se la perioada anterioară, 1992-1996, când Consiliul local era dominat de PDSR:

"Înainte se vota fără să se gândească. Dacă fostul primar zicea ceva, toți erau cu mâna sus. Dar acum se mai cenzurează".

Dar iată care era compoziția Consiliului local după alegerile din 1996:

Partid	Număr de consilieri
PDAR ¹⁷	8
PS	1
PD	1
PSM	1
PDSR	2
PNT-CD	1
PNL	1

¹⁷ Datele pentru alegerile parlamentare din 1992 la nivel național arată că județul Dâmbovița era un tef al PDAR (7% față de doar 3% la nivel național), alături de județele Iași, Vaslui, Galați, Tulcea, Constanța, Mehedinți. În 1996, PDAR a participat alături de MER într-o alianță electorală numită ANLE. PDAR a avut majoritatea aderenților în fostele zone cooperativizate de câmpie sau de deal. Principali activiști în teritoriu erau foștii ingineri de la CAP, cu un înalt prestigiu local.

Între timp, este foarte probabil ca această compoziție să se fi schimbat datorită dispariției PDAR ca partid și migrației către alte partide, însă nu se cunosc exact noile apartenențe. Cert este că chiar actualul primar a candidat ca reprezentant PDAR în alegerile locale: "Dacă PDAR s-a desființat, am trecut la PDSR". Din declarațiile primarului, doar PDSR are filială în Comișani. Au și alte partide, dar "scriptic, nu factic", ceea ce înseamnă că acestea nu au un sediu și nici o organizație locală. Rezultatele votului din 1996 pentru prezidențiale pe sate arată o distribuție interesantă:

Tur 1	Comună	Comișani	Lazuri
Rata participării	77%	76%	77%
Procente pentru:			
Iliescu	45%	48%	40%
Constantinescu	25%	23%	27%
Roman	19%	18%	22%
Tur 2	Comună	Comișani	Lazuri
Rata participării	73%	75%	71%
Procente pentru:			
Iliescu	61%	64%	56%
Constantinescu	39%	36%	44%

Așa cum se poate observa din tabelul de mai sus, voturile celor din Comișani erau orientate mai mult spre stânga, pe când voturile locuitorilor din Lazuri au mers preponderent spre Constantinescu și Roman în primul tur de scrutin. În al doilea tur, diferențele de orientare sunt și mai pregnante: Iliescu îl domina pe Constantinescu la o distanță mai mică (56%-44%) în Lazuri, spre deosebire de Comișani, unde dominația lui Iliescu a fost multă mai clară (64%-36%). În orice caz, trebuie observat că voturile de stânga au constituit regula la nivelul întregii comune (comparativ cu distribuția voturilor la nivel național, Iliescu obține 45% în Comișani față de 32% pentru întreaga țară). Acest fapt nu ne surprinde, dacă ne gândim că locuitorii acestei comune au lucrat în proporție covârșitoare în întreprinderile de stat din Târgoviște, deci erau muncitori industriali cu principala sursă de venituri salariul de stat. Mesajul lui Iliescu și al PDSR în campanie era mult mai protectiv față de aceste categorii, care riscau să-și piardă locul de muncă în urma unei politici liberale de privatizare sau lichidare a coloșilor industriali. Votul pentru Iliescu se datorează în bună măsură și caracterului rural-agricol al zonei. Din analiza datelor și a discursului oamenilor, se știe că, până în 1996, țărani au rămas recunoscători celui care întruchipa "autoritatea binefăcătoare" post-revoluționară care a desființat CAP-urile și a împărțit pământul. Datele din

eșantionul de 75 de persoane, reprezentativ pentru populația comunei, arată că și în prezent una din patru persoane declară că Iliescu este personalitatea politică în care are cea mai mare încredere. Diferențele între cele două sate se pare că s-au diminuat considerabil (6 din 35 au încredere în Iliescu în Lazuri și 13 din 40 au încredere în Iliescu în Comișani). Proportia celor care s-au retras din viața politică domină în schimb în Lazuri (7 din 35 nu știu în ce persoană politică au cea mai mare încredere, spre deosebire de 1 din 40 în Comișani). Acest fapt este consistent cu o participare politică (și în general în viața instituțiilor) mai mare în Comișani decât în Lazuri. De altfel, la turul doi de scrutin au participat la vot 71% din Lazuri și 75% din Comișani.¹⁸

Consiliul local interferează cu alte instituții locale. Spre exemplu, directorul școlii din Lazuri, o persoană foarte cunoscută și respectată în comună, este membru în Consiliul local. Cu toate acestea, a rezolvat multe din problemele școlii (asfaltarea unei alei, construcția sălii de sport) cu ajutorul unor agenți privați din Comișani sau Târgoviște. Liniile politice sunt destul de greu de trasat la nivelul oamenilor de rând. Întrebată despre apartenența politică a directorului școlii Lazuri, o persoană ridică din umeri, alte declarații sunt contradictorii (PNL sau PNTCD ori PDSR). Apartenența politică nu pare a fi un criteriu de segregare important în Comișani. Se pare că există o toleranță destul de mare față de "celălalt politic", după cum arată datele de mai jos¹⁹:

	Număr de persoane	
	DA	NU
<i>Ați fi de acord ca o persoană cu opinii politice diferite să vă fie...</i>		
Vecin	51	20
Să lucreți împreună cu el	57	14
Rudă	45	24

¹⁸ Având în vedere o anumită preferință dominantă pentru Roman în Lazuri, este posibil ca unii dintre săteni să nu fi participat, deoarece candidatul preferat a ieșit din cursă în al doilea tur.

¹⁹ Dincolo de această imagine idilică a toleranței politice, datele pe rețele ale indivizilor arată că din 73 de persoane (nu familii) nominalizate din rețeaua apropiată, doar 4 persoane au opinii diferite de cele ale subiectului, în vreme ce 41 de persoane au aceleași opinii politice cu subiectul și 28 de persoane nu discută politică în interacțiunea de zi cu zi cu subiectul. Fără a diminua în vreun fel ideea de toleranță, aceste date susțin că, de fapt, rețelele apropiate se constituie în jurul unor afinități politice, desigur și în urma unor procese de acomodare reciprocă.

Oricum, în cazul înrudirii cu alteritatea politică avem diferențe semnificative între sate (28 din 40 în Comișani, cei care sunt de acord să se înrudească cu o persoană cu opinii politice diferite, spre deosebire de 45 din 75 la nivel de comună), acomodarea politică fiind, se pare, mai accentuată în satul centru de comună. În general, consilierii - cum este directorul școlii din Lazuri - sunt apreciați pentru activitatea lor în general și preocuparea față de problemele comunei. Deși partidele sunt instituții politice care agregă interesele oamenilor, ele nu funcționează ca atare la nivelul comunei. În general, partidele mari se reproduc ca distribuție la nivel local, chiar dacă în 1992 și chiar la localele din 1996 PDAR (în mod clar mai apropiat de interesele unei populații preocupate de agricultură) domina spectrul politic al comunei. Din păcate, oportunismul partidelor mici și presiunea spre realizarea de coaliții artificiale prin absorbție lasă nereprezentate multe interese, care, chiar dacă sunt la un moment dat minoritare, își pierd canalele de expresie pe termen lung.

Primăria este instituția centrală în viața comunității. Încrederea în primărie depinde însă în mod esențial de încrederea în figurile centrale ale acestei instituții²⁰: primarul și consilierii locali. Lipsesc în mod evident în Comișani mecanisme de control al modului în care aceste persoane alese își exercită mandatul. Dispariția partidului majoritar la alegerile locale (PDAR), lipsa unor filiale puternice de partid îngustează considerabil canalele de comunicare dintre alegători și aleși. În plus, dependența primăriei din punct de vedere bugetar de instituțiile centrale face orice control sau protest al cetățenilor inutil. Dincolo de aceasta, starea de dependență este resimțită și la nivelul decidenților și paralizează orice inițiativă. Primarul despre situația racordării la conducta de gaze (cum crede ca s-ar putea rezolva):

“Din venituri proprii n-avem cum. Sincer să vă spun așteptăm un alt guvern. Așa a fost hotărârea, 75% din bugetul de stat. Tot statul trebuie să acorde acești bani. Acest ministru liberal a spus că, ce, bani pentru apă și gaze la sat. Până nu se redresează economia nu mai dau nici un ban pentru așa ceva”.

Comunicarea dintre primărie și cetățeni este, de asemenea, deficitară. Deși nu sunt decât patru persoane care primesc ajutor social la nivelul comunei, au fost totuși 120 de dosare pentru ajutor social. Întrebat de ce au depus dosare atât de mulți (“nu cunoșteau criteriile?”), primarul spune:

“Ei, au auzit că se dă de la primărie. Vezi, doamne, că dacă ai 3-4 copii... Unul

²⁰ 55% din variația variabilei încredere în primărie este explicată de variabilele încredere în consilieri locali și încredere în primar.

avea o pensie... și se ia venitul pe gospodărie, unii mai stăteau cu părinții. Separat poate că familia nu avea venituri, dar stând cu părinții,ăștia mai aveau pensie sau animale...”

Altfel, primăria ajută persoanele din sat cu probleme deosebite (bolnavi, copiii mulți) cu sume de bani totuși ne semnificative.

Școala este o altă instituție centrală în viața comunității. Totuși directorul școlii din Comișani se plânge de dezinteresul părinților față de educația copiilor.

“Principala problemă a noastră este nesușinerea actului educativ de către părinți. În primul rând, e o chestiune de mentalitate: ce vrea să facă din copil? Lipsește această preocupare. Din punctul lor de vedere, înainte statul avea grijă de tot. În Lazuri 15% din părinți sunt pentru copii și încă 15% care încearcă; ponderea cea mai mare este totuși a celor care nu sunt nici alături de copii, nici alături de școală. Nu avem răspunsuri pozitive la ședințele cu părinții. Sunt unii care persiflează actul educativ.”

În același timp, trebuie remarcată rata înaltă de promovabilitate pentru liceele (și școlile profesionale) din Târgoviște atât la școala din Comișani, cât și la cea din Lazuri (17 din 18 și, respectiv, 22 din 23). De asemenea, numărul de abandonuri școlare (1) raportat la numărul de elevi este nesemnificativ, ca și numărul celor care au vârstă școlară și nu frecventează școala (aici este o problemă de înregistrare statistică, pentru că și acești trei copii, considerați neșcolarizați, învață în Târgoviște). Cam 60% merg spre liceu după ce termină școala și 40% la școli profesionale (din estimările directorului din Lazuri). Majoritatea celor care termină liceul se întorc în comună chiar dacă lucrează în Târgoviște.

“Nu se întorc în comună cei care efectiv excelează și au alte oferte de muncă. Dar sunt puțini. În general, cel mare optează, cei mici rămân cu familia” (director la școala din Lazuri).

Lipsa preocupării părinților față de activitatea școlară a copiilor, în măsura în care aceasta există, are ca principală cauză percepția asupra lipsei de perspective. Dependența de stat, în ce privește educația și calificarea copiilor, este o realitate, care poate fi cel mai mult vizibilă la nivelul discursului familiilor sărace. Trebuie remarcată în acest caz prezența modelului tradițional: copiii fac parte din zestrea (averea) familiei (în proprietatea căreia se află): ei reprezintă forța de muncă și sprijinul la bătrânețe. Iată câteva citate semnificative:

“Fata a terminat școala și nu am avut unde s-o bag. Înainte (de 1989, n.n.) statul avea grijă să-i găsească un loc de muncă” sau “În întreprinderile de stat nu mai găsești locuri de muncă. Unde auzi: să te duci la patron. Păi, cum aș avea eu fetița mea de 18 ani. Am eu încredere să o trimit la patron? Patronii sunt așa cum sunt. Întâi să-și bată joc de copil să-l aibă la mână, și-l tine câteva luni de

zile, să nu plătească ei la cărțile de muncă și ți-l dă înapoi. Îți convine să-ți fie copilul bătaie de joc?” sau “Mai bine era la început când era domnul Iliescu la putere...Să facă asociație (agricolă, n.n.) că lumea muncea. S-a dat pământul înapoi și pământul e pârloagă... Da’ de ce nu face o fermă? Că mă duc la fermă și muncesc și iau și copiii cu mine” sau, după proteste și reproșuri la adresa statului “care nu ne dă”, atitudinea devine deferentă, se invocă un contract “Pentru cine cresc copiii ăștia? Îi cresc pentru mine? Îi cresc pentru stat. Păi, să fie un război, nu ni-i duce?...De ce nu ne dă să ne creștem și noi copiii ăștia?” apoi amenințător: “Răbdăm, îndurăm. Când oi vedea că mi-a murit un copil de foame, pun mâna pe coasă și mă duc la București”.

Întrebarea referitoare la locul unde ar trebui să-și facă tinerii un rost arată atașamentul părinților față de copii, dar și o percepție pozitivă a condițiilor de viață din comună²¹. Aproximativ de un oraș mare (Târgoviște) este evident considerată un avantaj pentru oportunitățile pe care le oferă acest mediu urban tinerilor din Comișani. Să nu uităm, de asemenea, explicațiile date de unii localnici pentru casele mari care au fost și sunt construite (mai multe camere pentru familiile întemeiate de copii, un stimulente pentru a-i ține pe copii alături de părinți).

Școala în orice caz înseamnă pentru mulți viitorul copiilor. Dascălul este o figură centrală tradițională pentru mediul rural din România. 60 din 75 de persoane intervievate au declarat ca au multă și foarte multă încredere în profesori. Procesul de învățământ, ca în întreaga țară, are și în Comișani ramificațiile sale informale: meditațiile particulare cu profesori de la școlile din comună (cazurile au fost observate de echipa de cercetători). Acest aspect informal al învățământului produce o dedublare atât în cazul profesorilor, cât și în cazul elevilor. Transferul în zona informală a instituției se datorează, pe de o parte, programei școlare încărcate și unei organizări deficitare, dar și salarizării scăzute a cadrelor didactice, care se orientează în zona “economiei fără impozite”.

Instituțiile religioase descriu un peisaj inedit al comunei. Din estimările pe eșantionul de 75 de persoane, aproape 87% din localnici sunt ortodocși, iar restul aparțin de alte secte. Biserica este, alături de școală și primărie, o instituție centrală în viața comunităților rurale din România, înzestrată cu autoritate tradițională. În Comișani, fiecare sat are câte o biserică ortodoxă, care grupează în jur de 1.400 de familii. Participarea la activitățile bisericii este destul de frecventă. Contribuțiile bănești însă sunt plătite, de exemplu, în Comișani, de doar jumătate din enoriași, din

²¹ Un studiu realizat de PNUD (coord. Sebastian Lăzăroiu) în patru comunități rurale sărace din România arată procente mult mai ridicate la o întrebare similară (acordul față de afirmația “copiii din comună ar trebui să-și facă un rost în altă parte”) pentru acceptarea faptului că tinerii trebuie să plece din comună.

declarațiile preotului. Bisericile se confruntă cu problemele bugetare obișnuite. Spre deosebire de alte instituții, acestea pot apela și la colectări informale de taxe (cutii). În Comișani, bunăoară, deoarece cântărețul nu e plătit oficial, cu contract de muncă, s-a recurs la retribuirea acestuia din cutia milei. Pentru a evita discuții și tensiuni din partea enoriașilor, s-a recurs în final la două cutii: cutia milei și cutia cântărețului. Pentru renovări periodice, bisericile beneficiază de ajutorul credincioșilor. Preotul din Lazuri:

“Biserica e așa datorita lor (sătenii, n.n.). În '84 erau crăpături în ziduri, picturile erau afumate. A fost destul un apel de suflet. Din bunul lor simț au făcut tabele și au strâns bani. Le aduceau constructorilor de mâncare cu rândul.”

Biserica din Comișani a beneficiat de ajutorul financiar al unui patron din Târgoviște (născut în Comișani), pentru betonarea unei alei de la intrare. Preoții din sat se bucură chiar de mai multă încredere din partea oamenilor decât profesorii (69 din 75, încredere multă și foarte multă) și comparabil cu medicii (66 din 75, încredere multă și foarte multă).

Partea interesantă este conviețuirea dintre ortodocși și celelalte secte. Cei mai numeroși sunt adventiștii, care au și o anumită tradiție în comună. În Comișani sunt grupate toate familiile adventise (există o singură familie în Lazuri), iar aici au și lăcașul de cult în care se adună în special sâmbăta. Din când în când (printr-un sistem rotativ), la lăcașul de cult adventist se adună credincioși din mai multe zone ale județului. Sâmbăta, la adunare, pot fi văzute în fața lăcașului de cult o mulțime de mașini. Uneori oamenii se amuză pe seama felului în care vin îmbrăcați adventiștii la adunare și pe seama “genții diplomat, care este nelipsită”. Un lucru deja cunoscut este solidaritatea de grup în cazul sectelor, în special adventiștii. Aceștia au o contribuție bănească obligatorie, numită “zeciuală”. Sunt ajutați necondiționat din aceste fonduri membrii cultului. Cu toate acestea, există cazuri, relatate din multiple surse (adventiști și ortodocși), în care adventiștii au ajutat condiționat sau necondiționat ortodocși. Unul din cele mai frapante este ajutorul bănesc pe care comunitatea adventistă l-a acordat preotului ortodox tânăr din Comișani, când a venit în sat (era o persoană săracă) pentru a-și construi casa. Un alt caz este ajutorul acordat de adventiști unei femei (ortodoxe) căreia i-a ars acoperișul casei.

“Acum câteva luni o femeie a avut o problemă. I-a ars acoperișul casei și este vecină cu unul dintre membrii sectei adventiste. Am înțeles că a ajutat-o. La început bătrâna spunea că a încercat condiționat să o ajute, pentru a trece de partea cealaltă și pe urmă a ajutat-o dezinteresat. Bine, că și noi (biserica ortodoxă, n.n.) am ajutat-o. Bine, și cred că e normal ca vecinii să se ajute indiferent de apartenența religioasă” (preotul din Comișani).

Sunt relatate și cazuri în care ortodocșii participă la înmormântări (sau alte evenimente religioase) adventiste, dar și invers. De asemenea, unul din cei mai bogați adventiști și prestigios membru al sectei (crește oi, încă dinainte de 1989) are ca ajutor angajat un ortodox. Ajutorul dormea multă vreme în câmp sau cu oile în saivan. Echipa de cercetători a putut vedea o casă impunătoare pe care oierul adventist a construit-o pentru ajutorul său. Același personaj spune că lucrează în aceeași măsură și cu ortodocși și cu adventiști la recoltarea plantelor furajere (angajați zilieri). Conflictele religioase sunt aproape inexistente. Preotul ortodox din Comișani confirmă acest fapt:

“Gazanu’ are printre anejați și ortodocși. Și nu se pune problema. Relațiile dintre mine și ei sunt normale. Ne salutăm creștinește”.

Discursurile ambelor părți (ortodocși sau sectanți) nu sunt lipsite însă de pilde sau povești (adevărate sau nu) care încearcă să discrediteze cealaltă parte. Mulți dintre membrii sectelor povestesc despre preoți ortodocși corupți sau imorali. Preotul din Comișani spune:

“Auzim că se mai discută acolo la adunările lor despre noi. E adevărat ca ni s-a spus și nouă că ar trebui să nu mai discutăm despre secte la slujbă. Dar nu o facem cu gând rău, o facem, așa, ca idee...”

Membru al sectei adventiste:

“Băutura, fumatul, cafelele e o cheltuială în plus la ortodocși. Am un cioban care dă 5.000 de lei pe pachet pe zi. Ce faci tu, mă, îi zic, dai bani pe țigări, muncești pe țigări. Noi îi dăm 500.000 lei pe lună”.

Să mai adăugăm aici că mulți dintre adventiști formează echipe de zidari, tinichigii, renumite în zonă. Piața construcțiilor de clădiri este înfloritoare în regiune, deci putem presupune că aceasta reprezintă o sursă de venit importantă pentru unii adventiști.

Celelalte secte (evangheliști și pentecostali) au mai puțini membri, beneficiază de multe ajutoare din străinătate și, în general, cuprind noi convertiți (în special săraci). Ele sunt secte fără tradiție în sat, dar cu tradiție în regiune. Singurul punct de divergență dintre ortodocși și membrii acestor secte îl reprezintă prozelitismul. Preotul din Lazuri declara că ortodocșii au devenit mai toleranți cu cei din Oastea Domnului (grupare religioasă de sorginte ortodoxă), pentru că au fost cazuri în care membrii acestei asociații au fost îndepărtați de biserică și au trecut la alte secte. Grupările religioase creează totuși identități puternice în comună și modelează stiluri de viață. Toleranța care există (chiar și la nivel perceput, 54 din 76 cred că sunt puține și foarte puține conflicte între sectanți și ceilalți locuitori din comună) se datorează în special vecinătăților spațiale. Nu există concentrări teritoriale ale unui anumit tip religios și pentru că noile secte neoprotestante și-au recrutat mulți membri prin convertirea ortodocșilor.

Instituțiile religioase suplinesc adeseori serviciile de asistență socială. Săracii sunt ajutați prin contribuțiile enoriașilor cu mâncare sau bani. Cu cât membrii grupărilor sunt mai prosperi cu atât ajutorul pentru săraci este mai mare. Ajutorul transgresează în situații excepționale delimitările religioase. Sigur că în aceste situații nu trebuie ignorat prozelitismul care face apel și la stimulente materiale. Se spune, de exemplu, că în Comișani mulți țigani au trecut la penticostali pentru că erau ajutați material de aceștia. Săracii raționalizează în diferite feluri apartenența la secte, dar recunosc că beneficiază de ajutor material din partea acestor grupări. Iată un gen de raționalizare:

“Fetițele mele se duceau la biserică (ortodoxă, n.n.) și le mai dădea lumea, că dacă eu am fost mereu săracă, și când se duceau iar la biserică îmbrăcate cu ce le dădea femeile râdea de ele”.

Penticostalii ajută prin sistemul colectei la adunări. Cineva povestește cum au ajutat o familie care avea nevoie de bani pentru a opera fetița bolnavă. Remarcă:

“Dar dacă era să vină omul bogat din sat și să facă o colectă să ajute fetița, credeți că făcea? Nu făcea.”

În cazul săracilor, dependențele de autorități superioare sunt atât de accentuate (în grupul de discuții cu femeile sărace apare extrem de frecvent expresia: “nu ne dă”, “să ne dea”, “nu ne-a dat”) și lipsa de inițiativă individuală aproape inexistentă, încât soluția apartenenței la o sectă a fost opțiunea cea mai apropiată. Interesant este că săracii sunt mai puțin orientați spre adventiști, care valorizează intens munca și inițiativa (ceea ce explică și faptul că majoritatea lor sunt mai înstăriți decât ceilalți localnici).

Rețele

Oamenii din Comișani nu trăiesc doar în și prin instituții, ci și în rețele. În mediul rural din România, rețelele sunt bazate pe și construite în jurul relațiilor de rudenie. Comuna Comișani nu este o excepție din acest punct de vedere. În general, rețelele au funcții importante de schimb, dar și de punere în comun a resurselor. Rețelele sociale devin până la urmă forme stabile și incipiente ale solidarității umane. În general, schimburile și circulația resurselor în cadrul acestor rețele scapă de sub controlul instituțiilor formale și astfel se explică adeseori de ce membrii gospodăriilor cu venituri monetare declarate mici supraviețuiesc și reușesc să reducă incertitudinea legată de ziua de mâine. Analizele la nivel național “oferă măcar o imagine parțială asupra modului în care sunt utilizate resursele sociale care rezultă din apropiere. Rețelele de rudenie sunt ideale pentru construirea unei strategii de subzistență. Sărăcia cronicizată a resurselor necesare pentru aspirații de consum mai înalte orientează individul spre

satisfacerea unor nevoi elementare. Aceste nevoi pot fi satisfăcute prin schimburi bazate pe afecțiune sau legături de sânge ori pe folosirea împreună a unor oportunități (...) Accesarea relațiilor de vecinătate, nu atât de apropiate individului precum cele de rudenie, are loc prin mecanismele de transfer al dificultăților în viitor (de obicei, împrumuturile de bani sau obiecte) (...) În fine, strategiile de adaptare prin asumarea riscului și crearea de valoare (ambele fundamente ale schimbării) necesită încredere și capital uman (...) Mediile de colegialitate integrate pot asigura deci punerea în comun a capitalului uman și distribuirea riscului.”²²

Totuși, rețelele sociale și instituțiile interferează adeseori, dar în feluri diferite. Un exemplu de interferență din Comișani este cazul școlii din Lazuri și al directorului acesteia, care a reușit să construiască o sală de sport cu ajutorul unor prieteni.

“Am avut doi prieteni, unul din comună și unul din Târgoviște, director și director adjunct al Societății de Drumuri Naționale. Am reușit să asfaltăm curtea școlii, ne-au împrumutat o mașină dezinteresat”.

Un alt exemplu este cel al “caietelor” de datorii la magazinele particulare din localitate. Pentru unele persoane, existența “caietelor” este un semn al sărăciei (“Oamenii sunt din ce în ce mai săraci. S-au înmulțit caietele”, informator local); pentru cercetător, existența caietelor este un semn al încrederii²³. Inflația și devalorizarea cursului leu-dolar subminează

²² Berevoiescu, I., **Fețele schimbării. Românii și provocările tranziției** (p.142-143), Ed. Nemira, 1999.

²³ Chiar dacă formele contractuale scrise sunt considerate de obicei un semn al inexistenței încrederii și monitorizării informale, în acest caz, fiind vorba de antreprenori locali, cu o afacere nu foarte prosperă, allată la început de drum, trebuie să remarcăm riscul pe care și-l asumă acești antreprenori (dincolo de criteriile aplicate statutului de “datornic”, care se bazează tot pe monitorizare, proximitate spațială și recomandări cu un grad înalt de încredere) în cazul vânzărilor pe datorie. Încrederea este singurul mecanism care poate face acest risc mai suportabil. Legătura dintre capitalul social și spiritul antreprenorial este în acest punct mai degrabă controversată. Patricia Landolt și Ajandro Portes exemplifică două dintre consecințele negative ale capitalului social asupra spiritului antreprenorial: “Tight social networks can also undermine business initiatives. Often, family and friends beseech initially successful entrepreneurs for support. The social capital of the petitioners consists precisely in their right to demand and receive assistance from fellow group members. But in the process, as anthropologist Clifford Geertz has shown in his studies of Bali, promising economic initiatives fail to accumulate capital and turn into welfare hotels... Restrictions on individual freedom and business initiative. Membership in a community also brings demands for conformity. In small towns, all your neighbors may know you, and you can get supplies on credit at the corner store. The claustrophobia, however, may be asphyxiating to the individual

În mod evident instituția “caietelor”, care conservă rețelele la nivel comunitar. Un antreprenor local spune:

“Dăm din ce în ce mai puțin pe datorie. Dacă dolarul crește de la o zi la alta și noi ne recuperăm banii pe datorie la sfârșitul lunii, în scurt timp n-o să mai putem cumpăra marfă”.

Dincolo de principii și strategii economice clare stau totuși legăturile informale și presiunea normelor asociate lor.²⁴ Cum va fi înclinată balanța? Se vor muta inițiativele de succes în mediul urban sau se vor transforma în case de binefacere (așa cum spun unii autori, v. nota 23).

Vecinătățile funcționează ca rețele de sprijin. Să ne amintim ajutorul pe care vecinul adventist l-a dat femeii de religie ortodoxă atunci când acesteia i-a ars acoperișul casei, dar și remarca preotului din Comișani: “e normal ca vecinii să se ajute”. Vecinătățile sunt și medii de concurență, de imitație. Am văzut că fără a fi întotdeauna sursă de invidie, vecinătatea spațială duce la înflorirea spațiului construit. Am discutat deja despre vecinătățile parcelelor, care, deși nu produc asocieri agricole eficiente în termeni de output, oferă soluții pentru munca mecanizată eficientă.

În ce privește relațiile de colegialitate, specifice mai degrabă mediului urban (cu industrie și servicii dezvoltate), este probabil că valorile de disponibilizări de după 1989 au distrus o bună parte a acestor rețele sau, în orice caz, au diminuat funcționalitatea lor. Posibile restructurări s-ar fi putut produce, așa cum arătam mai sus, în cazul asocierilor în vederea unei inițiative private. Directorul Balastierei din Comișani a plecat în 1990 din Chimaltex împreună cu un coleg, începând o afacere fiecare pe cont propriu. În 1993 și-au unit eforturile în aceeași întreprindere.

Situația rețelelor de rudenie mai are o particularitate, altfel des întâlnită în localitățile rurale aflate în apropierea orașelor. Tinerii din comună, având o educație și o calificare mai bună decât părinții, lucrează în oraș. În vreme ce mijloacele de subsistență devin din ce în ce mai precare în mediile urbane afectate de restructurarea activităților în întreprinderile de stat, copiii apelează la resursele alimentare furnizate de gospodăria

*spirit, which is why the more independent-minded have always sought to escape from these conditions and so much modern thought has celebrated the freedom of urban life.” Portes, Alejandro; Landolt, Patricia, **The Downside of Social Capital**, The American Prospect no. 26 (May-June 1996): 18-21, 94 (<http://epn.org/prospect/26/26-cnt2>).*

²⁴ *Banii sunt până la urmă, în viziunea lui Georg Simmel, “a symbol of objectivity that emerges in a relationship among subjective elements” sau “money allows for anonymity and emotional detachment among persons; thus it breaks down the omnipresent group controls of traditional society. Money is the basis for individual freedom”*

agricolă din care au plecat. Ajutorul este reciproc în acest caz. Primarul despre avantajele apropierii orașului:

“În Târgoviște sunt piețe de desfacere, acolo se găsesc lucruri care aici nu se găsesc. Și copiii (din sat, n.n.) sunt din Târgoviște și se mai ajută cu părinții. Vin și ei în week-end la sapa porumbului. Iau de aici produse, dar le cumpără părinților unele lucruri care nu pot fi găsite aici”.

În cazul familiilor sărace cu persoane în vârstă întâlnim același fenomen. O femeie vârstnică, care are o parcelă de teren, explică cum reușește să lucreze terenul pentru că nu-și poate permite să angajeze zilieri:

“Mai vin ginere-meu și fiica-mea din oraș și mă mai ajută la stârșitul săptămânii. Și le mai dau și eu lor”.

Același mecanism funcționează și în cazurile plecărilor în străinătate. Din relatările localnicilor, au fost foarte mulți tineri sau mai puțin tineri din comună care au plecat să lucreze în străinătate. Mulți s-au întors cu mașini, bani, și-au construit case mari, au început o afacere. Apoi au plecat și rudele lor. Există cazul unei familii tinere, despre care am mai relatat. Veniți din Târgoviște în Comișani, după ce și-au vândut apartamentul în speranța folosirii banilor pentru plecarea soțului la lucru în străinătate, tinerii nu au renunțat la idee (deși au fost înșelați de o firmă de intermediari pentru locuri de muncă în străinătate) și așteaptă sprijinul unei verișoare, stabilită într-o țară occidentală, pentru facilitarea plecării soțului. Pentru săraci însă sprijinul rudelor devine o himeră.

“Nici neamurile nu-ți mai dă. Fiecare cu familia lor.”

În afara acestor rețele informale stabilite pe criterii naturale: rude (legături de sânge), vecini (proximitate spațială) și colegi (afinități profesionale și vocaționale), alte tipuri de asocieri semnificative sunt cele religioase, în cazul sectelor, dar acestea au un grad mai mare de formalizare și tind să se organizeze din ce în ce mai bine într-un sistem care transcende nu doar granițele comunei, ci și cele ale țării.

Să vedem acum cum sunt structurate rețelele apropierii în Comișani. Am ales în analiză instanțele cele mai obișnuite și mai ancorate în viața cotidiană a individului din rural: ajutor la munca pământului, ajutor în gospodărie, împrumut de bani și ajutor pentru găsirea unui loc de muncă. Întrebarea din interviul pe bază de chestionar standardizat sondează atât potențialul, cât și substanța reală a acestor relații (“cui ați cere ajutorul pentru...”). Prin “ajutor” au fost surprinse mai ales rețelele funcționale ale individului. Mai întâi să vedem cine sunt cei care nu ar avea cui să ceară ajutor în nici una din situațiile menționate mai sus (șase persoane din 75). Este vorba de persoane izolate, marginalizate în viața socială a comunității: săraci, cu un nivel scăzut de educație, cu puține

contacte cu orașul, cu un consum media scăzut, preponderent localizate în Lazuri.

Au fost menționate 73 de persoane în rețeaua apropiată și 33 de familii. 69 de subiecți au menționat măcar o persoană pentru cel puțin unul din tipurile de ajutor. Am încercat să caracterizăm rețelele din jurul indivizilor, după mai multe criterii: diversitatea localizării persoanelor din rețea, diversitatea tipurilor de relații cu persoanele din rețea, densitatea rețelei apropiate, poziția individului în rețea din punct de vedere economic²⁵. Între unele din aceste criterii există corelații semnificative, care dincolo de interpretările posibile întăresc și validitatea unor măsurări. Există o corelație pozitivă mare (0,52, semnificativ nenulă pentru $p=0,05$) între densitatea rețelei măsurată ca medie a relațiilor dintre persoanele din rețea și măsurată ca număr de persoane cu care au prieteni comuni. Există corelații mari între diversitatea rețelei din punct de vedere al localizării și diversitatea rețelei din punct de vedere al tipului de relație, poziția economică a individului în rețea: prin "mai înstărit" și prin "număr de antreprenori" (0,65, 0,62, 0,41, semnificativ nenule pentru $p=0,01$). De asemenea, există o corelație mare (0,45, semnificativ nenulă pentru $p=0,01$) între cele două măsuri ale poziției individului în rețea din punct de vedere economic.

Așadar, diversitatea rețelei este dată atât de localizare, cât și de tipurile de relații, și cu cât rețeaua este mai diversă după localizare, cu atât ea este mai diversă după tipul de relație. Intuitiv, majoritatea rudelor (ca și

²⁵ Diversitatea localizării persoanelor: *indice calculat ca IQV (indice al variației calitative) pentru cele patru tipuri de ajutor, în funcție de localizarea persoanelor în localitate, într-un sat din comună, alt sat din afara comunei, la oraș. O valoare mare a indicelui arată o diversitate mai mare a rețelei din punct de vedere al localizării persoanelor.*

Diversitatea tipurilor de relații cu persoanele din rețea: *indice calculat ca IQV (indice al variației calitative) pentru cele patru tipuri de ajutor, în funcție de relația cu persoanele: rude, vecini, colegi, prieteni. O valoare mare a indicelui arată o diversitate mai mare a rețelei din punct de vedere al tipului de relație.*

Densitatea rețelei (în două variante) 1. *Media tipului de relație dintre membrii rețelei apropiate (sunt prieteni/apropiați, se cunosc, nu se cunosc (au fost eliminate persoanele care au menționat un singur nume sau care nu au menționat nici un nume)); 2. Numărul de persoane din rețea cu care au prieteni comuni.*

Poziția individului în rețea din punct de vedere economic (în două variante): 1. *Numărul de antreprenori din rețea; 2. numărul de persoane mai înstărite din rețea.*

a vecinilor) locuiesc în localitate. Dacă în rețea au în aceeași măsură colegi sau prieteni, este probabil ca rețeaua lui "ego" să depășească granițele localității.

Dacă încercăm să explicăm de ce unii indivizi trăiesc în rețele mai dense, iar alții nu, vom găsi câteva caracteristici și legături importante ale densității rețelei lui "ego". Ecuația de regresie de mai jos este realizată pe două niveluri: individ și rețea centrată în jurul (apropierea) individului.

$$\text{densitate} = .42 * \text{divrel} - .19 * \text{divloc} - .32 * \text{avere} + .34 * \text{animale} - .02 * \text{vârsta} - .17 * \text{educație}^\dagger - .39 * \text{asociații} - .68 * \text{sate} + 4.45$$

Adj. R square = .73

† coeficient nesemnificativ diferit de 0 ($t = -1,7$)

densitate = densitatea rețelei ca medie a tipurilor de relații dintre persoanele din rețea²⁶

divrel = diversitatea rețelei din punct de vedere al relației

divloc = diversitatea rețelei din punct de vedere al localizării

avere = are TV color, frigider, autoturism, mașină de spălat

animale = indice ponderat după formula: $\text{bovine} + .35 * \text{porcine} + .12 * \text{ovine} + .04 * \text{păsări}$

vârsta = vârsta subiectului

educație = număr de ani de școală ai subiectului

asociații = număr de asociații în care este membru

sate = locuiește în Comișani (1-0)

Observăm că rețeaua centrată în individ este cu atât mai densă cu cât diversitatea după tipul de relații este mai mare, diversitatea după localizare este mai mică, are un număr mai mic de bunuri moderne în gospodărie, are un număr mai mare de animale în gospodărie, este mai tânăr, nu aparține unor asociații și este din Lazuri. Toate acestea, în condițiile în care sunt ținute sub control efectele celorlalte variabile din model. Iată deci că avem de-a face cu persoane care dispun de un tip de avere "tradițională" (dată de numărul de animale în gospodărie), relativ tinere și localizate în satul Lazuri. Rețelele dense, în aceste condiții de control al altor variabile, aparțin persoanelor care evită asocierile ce nu sunt bazate pe legături naturale, dar și persoanelor cu o diversitate mai mare de tipuri de legături. În mod firesc, diversitatea spațială a rețelei (după

²⁶ Dacă se folosește ca măsură a densității rețelelor numărul de persoane cu care "ego" are prieteni comuni, rămâne semnificativă doar influența vârstei și localizării în Lazuri.

localizare) are un efect negativ asupra densității rețelei (cu cât persoanele din rețea se află la distanțe mai mari din punct de vedere geografic cu atât este mai probabil să nu se cunoască). Efectul diversității rețelelor după tipul de legătură cu "ego" asupra densității este mai degrabă straniu. Aici e posibil să apară un tip de relație statistică între variabile care să pună în evidență legătura dintre numărul de persoane din rețea și diversitatea rețelei.

* *
*

Comuna Comișani, ca tip de dezvoltare comunitară, ne oferă posibilitatea sesizării influențelor exercitate de variabile clasice, precum apropierea de oraș, dar și de specificul zonei, modelul dâmbovițean cu locuința ca element simbolic de mare valoare, având o importanță deosebită. Comuna Băleni, încununare a dezideratelor propuse de acest model de muncă și relații (interacțiunile cu ceilalți fiind mai degrabă privite drept "concurație") este termen de referință în discursul și strategiile de viață ale comișănenilor. Orașul Târgoviste, cu economia sa în declin, dar cu oportunitățile specifice unei așezări urbane (piață de desfacere, educație) exercită un alt tip de influență asupra dezvoltării comunitare. Astfel, aflată între două modele de devenire, comuna Comișani ne oferă un remarcabil exemplu de dezvoltare comunitară.

BIERTAN - ÎN CĂUTAREA VIITORULUI¹

Paula SANDU
Claudiu TUFIȘ

Comuna Biertan - prezentare generală

Probabil că mai devreme sau mai târziu tot am fi ajuns în Biertan, un sat plin de istorie, dar studiul realizat de World Bank și Ministerul Culturii a făcut ca această întâlnire să aibă loc în primăvara anului 1999. Studiul a inclus o componentă regională, o componentă de acțiune și șase studii de caz, având ca principal obiectiv identificarea căilor prin care restaurarea cetăților săsești ar putea determina o revigorare a situației economice a satelor. Din punct de vedere metodologic, cercetarea a îmbinat abordarea calitativă cu cea cantitativă: interviuri în profunzime cu reprezentanți ai instituțiilor locale și cu antreprenori locali, două focus-grupuri cu localnici (unul cu romi și unul cu români, maghiari și sași), anchetă pe bază de chestionar standardizat: câte 40 de chestionare în satul centru de comună și într-un sat periferic, la care s-au adăugat 10 chestionare aplicate antreprenorilor din Biertan. Acest articol se axează în principal asupra posibilelor direcții de dezvoltare în fața cărora se află comuna Biertan, așa cum au fost ele identificate fie de localnici, fie de autorii studiului.

Comuna Biertan este situată în nordul județului Sibiu și cuprinde trei sate: Biertan – satul centru de comună – Richiș și Copșa Mare. Cel mai apropiat oraș este Dumbrăveni (la 13 kilometri), dar localnicii au indicat Mediașul (la 25 de kilometri) drept cel mai apropiat oraș. Acest lucru este de înțeles, dat fiind că Dumbrăveniul seamănă mult mai mult a sat decât a

¹ O primă formă a acestui articol a fost elaborată de autori în cadrul studiului **Rebuilding community space. Six former Saxon villages in Romania**, World Bank și Ministerul Culturii, 1999. La acest studiu au mai participat cu materiale independente Dana Sima Costin, Maria Homm, Dumitru Sandu (coord.), Manuela Sofia Stănculescu (coord.). Primele două studii de caz au fost realizate în 1998 în Moșna și Viscri (comuna Bunești). Ulterior, în 1999, au fost realizate studiile de caz din Biertan, Copșa Mare, Cincu și Toarcla. La aplicarea chestionarelor au participat și Valentina Căprioară și Eugenia Glomnicu.

oraș. În plus, majoritatea locuitorilor din Biertan merg la Mediaș pentru a-și rezolva problemele. Cel mai apropiat drum național (DN 14) se află la 9 kilometri de Biertan și face legătura între Mediaș și Sighișoara. Satul Richiș se află la 7 kilometri de Biertan pe drum asfaltat, în timp ce satul Copșa Mare se află la numai 2 kilometri, drumul fiind doar pietruit.

Prima impresie pe care o oferă Biertanul unei priviri fugare este aceea a unui sat relativ bogat, datorită clădirilor și parcului din centru bine îngrijite, datorită existenței unui minihotel modern utilat și chiar a unui bloc la intrarea în sat. În momentul în care intri în teren și îi întrebi pe localnici dacă Biertanul e un sat bogat sau sărac, răspunsurile înclină înspre "mediu". Casele sunt însă vechi și, după cum ne spun câțiva oameni, aspectul exterior neîngrijit se datorează faptului că oamenii preferă să investească puținii bani pe care îi câștigă în "de-ale gurii" mai degrabă decât în aspectul casei.

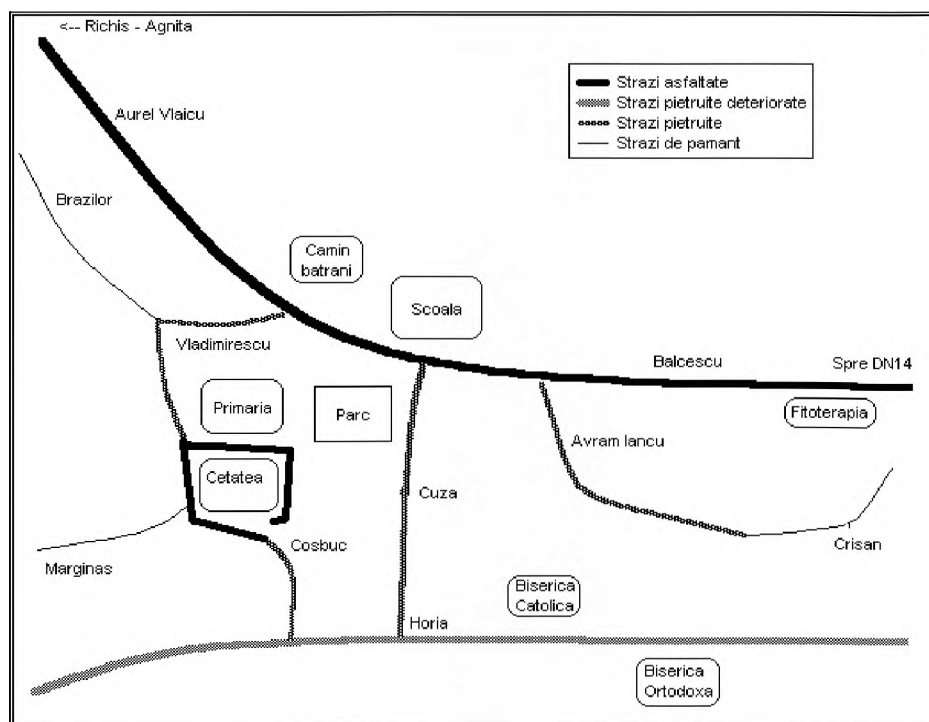

Figura 1 - Harta satului Biertan

În centrul satului se află cetatea săsească, vizitată anual de aproximativ 3.000 de persoane, din care peste jumătate turiști străini. Biserica poartă hramul Sfintei Maria și este atestată pentru prima oară la 1468. Altarul bisericii este cel mai bogat altar triptic gotic târziu din România (are nu mai puțin de 28 de picturi). Ușa sacristiei, construită în 1515, a fost premiată la Paris pentru încuietura sa care pune în mișcare 15 zăvoare plus cele 4 ale broaștei. Biserica are 6 turnuri și 3 bastioane, printre acestea numărându-se și Turnul Slăninii și Bastionul de est care servea atât apărării cetății, cât și pentru cei care doreau să divorțeze (aceștia erau închiși aici, dându-li-se doar pâine și apă, având doar un pat, o masă, un scaun, o farfurie și un tacâm, până când se hotărâu să rămână împreună și să se înțeleagă mai bine²).

Biertanul a fost pentru prima oară atestat documentar la 1283, cu numele Berthelm, numele suferind de-a lungul timpului numeroase modificări în documentele istorice: Burathalm, Berethalm, Virthalm, Birchalin, Byrthalben, Bertan, Giertan etc. În 1572, Biertanul a devenit pentru timp de 300 de ani reședința medievală a sașilor din România. La 1532, Biertanul era un târg puternic, cu 345 de gospodării, pe când Mediașul avea doar 286. Timp de 295 de ani aici s-a aflat și sediul episcopal evanghelic din Transilvania³.

După 1989, satul a trecut printr-o drastică remodelare socială și economică, datorită schimbărilor care au loc la nivelul întregii țări, dar și datorită plecării masive a sașilor din sat. Desființarea cooperativelor agricole, împărțirea pământurilor, diminuarea numărului locurilor de muncă în orașele apropiate, unde oamenii din Biertan făceau naveta, și modificarea structurii etnice a populației satului au generat modificări mai mult sau mai puțin percepute de către biertomeni⁴.

Am găsit aici oameni caracterizați de un puternic individualism (trăsătură proprie teoretic, mediului urban), un sat în care oamenii se grupează în jurul diferitelor interese existente la nivelul elitelor locale. În

² Acest ritual e puțin diferit în Biertan față de alte sate săsești cu cetăți săsești, în care un turn era rezervat tinerilor căsătoriți, care treceau prin același ritual, care avea rolul de "probă de foc". E foarte posibil însă ca acest turn să fi avut mai multe funcții de acest gen, sătenii dintr-un anumit sat reținând unele dintre acestea, alte sate reținând altele, pentru că e puțin posibil ca în sate săsești atât de apropiate spațial și cultural ritualurile să difere atât de mult.

³ Date provenind din monografia în lucru a satului realizată de către preotul greco-catolic din Biertan.

⁴ "Biertomean" este termenul utilizat de către săteni pentru a se defini ca locuitori ai Biertanului.

continuare, vom încerca să schițăm un portret al comunității prin prisma datelor statistice și a imaginii pe care noi ne-am format-o despre sat.

Localnicii

Structura și dinamica populației

Atât la nivelul gospodăriilor, cât și la nivelul populației, pe total comună se înregistrează o scădere în perioada 1989-1998: numărul gospodăriilor a scăzut de la 1.357 la 1.188, înregistrându-se deci o diminuare cu 12,5%, iar numărul populației a scăzut de la 3.420 la 3.175, deci cu 7,2% (vezi anexa - tabelul A1). Scăderea numărului populației nu are un caracter drastic, în pofida masivei emigrări a sașilor, deoarece este relativ compensată de imigrări și natalitate crescută.

Dintre cele trei sate ale comunei, Biertanul concentrează maximul de populație, 55,4% din totalul populației comunei, restul distribuindu-se în procent de 18,8% în Coșșa Mare și 25,8% în Richiș. Variațiile în concentrarea populației pe aceste sate în anii anteriori sunt prea mici pentru a putea spune că din 1989 până acum s-a produs un fenomen de concentrare mai mare a populației într-un sat sau altul dintre acestea.

Structura și dinamica populației după etnie

Structura etnică a comunei s-a schimbat drastic în ultima sută de ani, inclusiv statutul de populație majoritară, care a trecut de la germani la români. Dacă în 1880, populația germană era populația majoritară în sat, cu un procent de 64,2%, în prezent, populația românească e populația majoritară în sat, cu un procent de 58%. Conform datelor furnizate de primărie, structura pe etnii a populației comunei Biertan în 1998 cuprinde 56,57% români, 4,13% germani, 32,60% țigani⁵ și 6,71% maghiari. Structura pe etnii rezultată din datele primăriei pentru situația din 1998 diferă destul de mult de structura rezultată din datele de recensământ pe 1992. Diferențele sugerate însă de aceste cifre trebuie interpretate cu

⁵ Vom folosi și termenul "țigan" în lucrare, întrucât țiganii de aici folosesc acest termen când vorbesc despre ei, spunând că ei nu sunt rromi, aceștia din urmă având un conducător al lor, fiind mai degrabă corturari sau pricepuți la diferite meserii (focus-grupul cu țiganii).

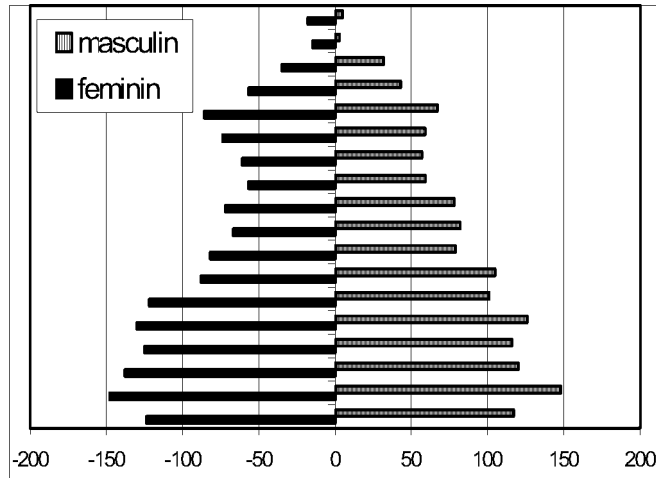
precauție, având în vedere faptul că datele de recensământ folosesc autoidentificarea, iar cele furnizate de primărie pot avea la bază heteroidentificări făcute de personalul primăriei. Luând deci în considerare faptul că la recensământ rromii au tendința de a se declara ca făcând parte dintr-o altă etnie (român, în cazul Biertanului), creșterea numărului populației de țigani nu este atât de mare precum sugerează datele. Mai trebuie luate în considerare și diferențele care există în cazul sașilor între autoidentificare și heteroidentificare, datorită căsătoriilor mixte existente.

Aceleași tendințe descrise mai sus prin compararea unor date de recensământ cu date de la primărie se confirmă prin compararea datelor pentru 1989, 1992 și 1998, date furnizate exclusiv de primărie. Aceste date elimină într-o oarecare măsură erorile provenite din diferența heteroidentificare-autoidentificare. Se observă că dacă, în cadrul grupurilor etnice de români, sași și maghiari, tendința populației este de scădere, grupul care înregistrează o creștere a numărului populației este cel al rromilor, explicabilă în primul rând prin natalitatea crescută și în al doilea rând prin imigrare. Grupul care înregistrează cea mai drastică scădere este, evident, cel al sașilor (vezi anexa - tabelul A1).

La nivelul comunei și satului Biertan, calculând ritmurile de creștere și de scădere ale populațiilor etnice pe datele primăriei, se observă mai clar faptul că populația rromilor prezintă un ritm de creștere de 167,2% pentru comună și de 145,4% pentru sat, în timp ce toate celelalte etnii prezintă ritmuri de scădere lentă (vezi anexa - tabelul A4). Se observă faptul că rata de creștere a populației de rromi este mult mai mare în Copșa Mare și în Richiș decât în Biertan. Având în vedere faptul că o creștere a populației oglindește atât o creștere a natalității, cât și o creștere a imigrării și presupunând că rata natalității pentru populația de rromi este apropiată în cele trei sate, putem concluziona că Richișul și Copșa au fost mai deschise (ca spațiu disponibil) și mai tolerante (ca politică a locuirii) pentru imigranții țigani.

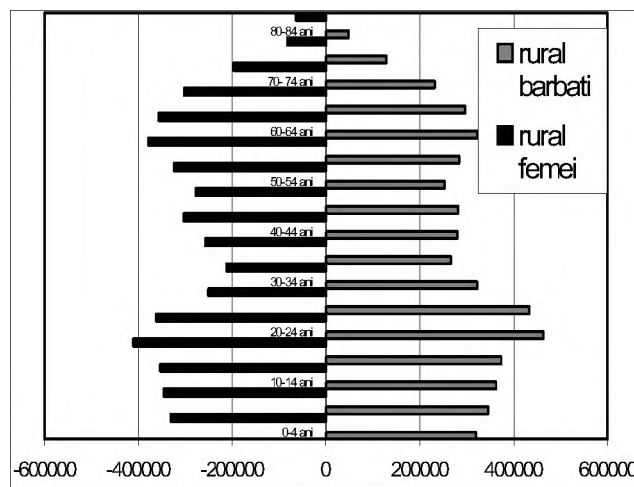
Românii dețin ponderea principală în satul Biertan (58%), urmați de rromi (30,8%), maghiari (6,8%) și germani (4,4%). Procentul cel mai mare de populație îmbătrânită în cadrul etniilor este acela pentru germani (26,9% din populația germană are peste 60 de ani), iar cel mai mic este acela pentru țigani (doar 18,7% din populația de țigani are peste 60 de ani). O comparație cu structura pe vârste pe comună între 1992 și 1998 arată că populația din '98 este mai îmbătrânită decât cea din '92, semn că, per ansamblu, natalitatea este scăzută și mortalitatea are și ea valori mai scăzute (vezi anexa - tabelele A2 și A3).

Pe ansamblul comunei, structura populației pe vârste este destul de echilibrată:

Sursa: Date CNS

Figura 2 - Piramida vârstelor - comuna Biertan, 1998

Sursa: Date CNS

Figura 3 - Piramida vârstelor - mediul rural, 1998

Comparând structura populației pe vârste pentru comuna Biertan și cea pe ruralul românesc, se observă diferențe mai mari între formele piramidelor vârstelor la categoriile de vârstă 0-24 de ani și 35-69 de ani. Pentru ruralul românesc, forma piramidei între 0-24 de ani arată o scădere constantă a natalității⁶, pe când în Biertan se observă o ușoară scădere a natalității în perioada 1979-1983, apoi o creștere progresivă în perioada 1984-1993, pentru ca aceasta să scadă din nou în perioada 1994-1998. De asemenea, se observă un "gol" mai pronunțat pentru categoria de 40-64 de ani pentru comuna Biertan decât pentru total rural, ceea ce, cumulat cu tendința amintită la categoria 0-24 de ani, sugerează o populație mai tânără în comuna Biertan decât cea de la nivelul ruralului românesc în general. Per ansamblu, se poate spune că structura populației pe vârste este mai echilibrată la nivelul comunei Biertan decât la nivelul întregului rural românesc.

Grupuri etnice, relații interetnice, grupuri cu probleme

Sașii

Cele mai multe dintre informațiile despre comunitatea săsească ne-au fost furnizate de către preotul evanghelic și de către epitropul din Biertan. Comunitatea evanghelică numără 95 de persoane, dintre care 15 nu locuiesc în Biertan, însă au fost născuți în Biertan și au vrut să rămână în continuare în comunitatea evanghelică de acolo. Mai există în Biertan 5-6 sași care nu fac parte din comunitatea evanghelică⁷. În cadrul acestei comunități, informatorii noștri au estimat că mai mult de jumătate din persoane provin din căsătorii mixte, iar aproximativ 40% sunt văduvi. Datele de la primărie consemnează 37 de gospodării de sași și 78 de germani în satul Biertan. Această populație reprezintă 5,3% din populația germană a satului Biertan la 1880⁸.

⁶ Forma piramidei vârstelor între 0 și 24 de ani poate fi un indicator al creșterii sau scăderii natalității, însă poate fi influențată și de numărul de imigrări sau emigrări.

⁷ Cifre aproximative furnizate de epitropul din Biertan. Diferența față de numărul de sași din Biertan furnizat de primărie este mică – două persoane.

⁸ Conform datelor de la recensământul din 1880, comunitatea germană din satul Biertan număra 1.479 de persoane, iar cea evanghelică număra 1.526 de persoane. (*Studia Censualia Transsilvanica. Recensământul din 1880. Transilvania, București, Editura Staff, 1997*).

În 1998 a avut loc o singură confirmare în comunitatea evanghelică, iar în 1999 nu a avut loc nici una. În 1999, cursul de religie este urmat de 12 copii. Tot o estimare oferită de informatori este cea de aproximativ 38 de ani vârsta medie, însă, așa cum ne spune și preotul evanghelic, nu există o grupă de vârstă mijlocie, în jurul vârstei de 38 de ani, ci numai grupele de vârstă extreme – copii, tineri și persoane mai în vârstă. Conform datelor primăriei, sunt 21 de copii cu vârste cuprinse între 0 și 14 ani, 21 de bătrâni peste 60 de ani, iar restul, 32 de persoane, între 15 și 59 de ani. Vârsta medie nu este, prin urmare, relevantă pentru situația acestei comunități.

Aruncând o privire dincolo de datele statistice, care arată că avem de-a face cu o comunitate mică (4,4% din populația satului), cu o structură de vârstă dezechilibrată, o comunitate care s-a transformat dintr-una închisă într-una deschisă⁹ și care a fost marcată în ultimii ani de un exod masiv al membrilor săi, se conturează imaginea unei comunități slab structurate, căreia îi lipsește un lider local și, paradoxal pentru o comunitate în această situație (comunitate mică, amenințată de dezagregare, care odată a fost o comunitate puternică), îi lipsesc fenomenele de întraajutorare și cooperare. Pe lângă faptul că nu există un lider informal local, nu există nici o putere politică ce ar putea să apere interesele sașilor și astfel să-i unească în jurul ei, iar puterea și liderii religioși nu reușesc aici să fie un element catalizator al comunității. În acest sens, al slabei structurări a comunității sașilor, preotul evanghelic ne spunea:

“noi (comunitatea) avem indivizi acum, nu mai lucrăm cu o structură, cu o comunitate; ... trebuie găsit un nou context care să-i aducă împreună. Viitorul depinde dacă se va naște un lider al comunității săsești.”

Cei care fac parte din comunitatea săsească din Biertan sunt ajutați de prieteni și rude din Germania, însă în mod individual (ajutoarele nu vin pentru comunitate, ci pentru persoane, direct la destinatar). Nici acest lucru nu este menit să se transforme într-un liant al comunității. Mai mult, se pare că o parte din problemele comunității săsești de azi din Biertan provin din faptul că “au rămas sașii care se descurcau mai greu”.

Prin urmare, comunitatea săsească de azi din Biertan, lipsită de un lider, fără prea multe resurse materiale, rămasă fără forma tradițională de organizare locală - vecinătatea - și caracterizată de forme foarte slabe de întraajutorare și cooperare, este mai degrabă o sumă de indivizi și nu o comunitate. Singurul lucru care ar putea fi un catalizator al acestei comunități ar putea fi moștenirea culturală, și mai exact Cetatea, în jurul

⁹ Termenii de “închisă și “deschisă” se referă la regulile de căsătorie endogame, pentru comunitățile închise, și exogame, pentru cele deschise.

căreia s-ar putea reconstrui spontan, fără intervenție exterioară, această comunitate¹⁰.

Țigani

Având în vedere că în sat există atât români, cât și maghiari, sași și țigani, am încercat să aflăm dacă există neînțelegeri în sat pornind de la etnie. Imaginea promovată cu preponderență, atât de autorități, cât și de majoritatea oamenilor simpli, este aceea a unei "armonii depline" între grupurile etnice. Nici țiganii nu sunt aici cum sunt în alte părți, ne spun atât autoritățile, inclusiv poliția, cât și oamenii simpli. Răspunsul stereotip atunci când sunt întrebați despre probleme sau neînțelegeri cu țiganii este "Orice pădure are uscături", adică mai fură și se iau la bătaie și țiganii, dar nu în mai mare măsură ca alții, la fel ca și sașii, maghiarii și românii de aici.

Faptul că infraționalitatea e scăzută la țigani poate fi adevărat, însă problema care apare și care este trecută sub tăcere de majoritatea oamenilor este marginalizarea acestora, atât spațială, cât și provocată de comportamentul sătenilor și autorităților față de țigani. Ceea ce ne-a dat de bănuț și ne-a determinat să sondăm problema mai în profunzime au fost în primul rând declarațiile țiganilor, dar și unele declarații ale sătenilor, în general, despre comportamentul celor de la primărie și celor de la poștă față de țigani. Realitatea se află probabil, ca mai totdeauna, între ceea ce afirmă țiganii și ceea ce afirmă ceilalți despre problemele cu țiganii.

Un lucru cert este localizarea spațială la marginea satului: țiganii sunt concentrați pe trei străzi periferice – Brazilor, Mărginaș și Crișan, străzi de pământ, care atunci când plouă sunt aproape impracticabile, singurul lucru care le "salvează" fiind o potecă de dale de ciment pe marginea lor. Bineînțeles că există familii de țigani răspândite prin tot satul, inclusiv pe strada principală, însă acestea sunt mai degrabă excepția decât regula. Această localizare spațială împreună cu situația precară materială a acestui grup etnic sunt unii dintre factorii care generează marginalizarea socială (considerarea țiganului drept inferior, "slugă"¹¹).

Nu vrem să spunem prin aceasta că în Biertan situația este mult diferită de alte sate ale țării cu populație de romi. Nici că există conflicte

¹⁰ Ar fi posibil ca această comunitate să se mobilizeze în vederea reparațiilor Cetății și apoi să "supravegheze" urmările investițiilor ei (în muncă sau în bani), acest lucru putând constitui un catalizator al comunității.

¹¹ Cineva ne-a declarat într-un interviu că nu sunt probleme cu țiganii, deoarece aceștia, prin cultura și educația pe care au primit-o, au fost obișnuiți cu munca de slugă la români și sași, muncă pe care majoritatea o îndeplinesc fără să se simtă inferiori.

ale țiganilor cu ceilalți săteni, ci că este vorba de *tensiuni latente* între țigani și autorități în satul Biertan. Aceste tensiuni sunt ținute în frâu, dar totodată alimentate de politica primăriei față de acest grup care se rezumă prin remarcă unora dintre oficialitățile primăriei față de unele cereri ale țiganilor: “Mai întâi casa și apoi grajdul”¹². Politica este deci aceea de a lăsa pe ultimul loc problemele legate de zonele periferice și de acest grup etnic și de a investi în “fațadă”.

Problemele pe care le menționează țiganii și care au un corespondent cât se poate de vizibil în realitatea satului sunt: calitatea jalnică a străzilor periferice populate majoritar cu aceiași țigani, neacordarea ajutorului social (care este însă o problemă generalizată, ce nu vizează doar pe țigani) și întârzierea plăților alocațiilor. Primele două probleme își găsesc justificarea facilă a lipsei de fonduri la primărie, însă mai grav este că țiganii se plâng că sunt tratați în mod discriminatoriu la plata alocațiilor și a pensiilor de către funcționarii de la poștă (comportament ostil, nepolitic și chiar întârzierea plăților numai către anumite persoane sau grupuri).

Țiganii par să uite toate aceste probleme pe care le au cu autoritățile și mai ales cu cei de la primărie, atunci când iau în considerare faptul că “primarul le dă pâine pe datorie”. Una dintre brutăriile private din sat aparține soției primarului și practică vânzarea pâinii pe datorie. Țiganii atribuie acest fapt primarului, ca un lucru bun care “șterge” toate celelalte “rele”. Un exemplu care să susțină această afirmație este următorul: în cadrul focus-grupului cu țiganii, am rugat persoanele prezente, la câteva minute după începerea discuției, să-i acorde primarului o notă, ca la școală. Ne-au furnizat nota colectivă și unanimă – zece. La sfârșitul discuției, după aproape două ore în care ne-au relatat și problemele pe care le au cu primăria, inclusiv cu primarul (ei consideră că cei de la primărie nu îi tratează cu respect și, mai mult, rezolvă preferențial problemele sătenilor în defavoarea țiganilor – problema caselor, problema drumurilor neasfaltate, problema materialelor pentru reparații la casele de stat...), i-am rugat din nou să acorde note primarului în lumina celor discutate. Din nou, tot colectiv și unanim, primarului i s-a acordat nota zece, argumentând cu faptul că nu contează celelalte lucruri, ci numai faptul că “primarul dă pâine pe credit”. Practica vânzării pe credit nu este foarte răspândită în Biertan, ea mai fiind practică doar de un bar din sat.

¹² Remarca ne-a fost adusă la cunoștință atât de unii țigani din zonele periferice ale Biertanului, cât și de alți câțiva români din sat.

Relații interetnice

Majoritatea subiecților chestionați susțin că în domeniul relațiilor interetnice domnește o armonie totală, neexistând conflicte. Așa cum am amintit, și țiganii susțin aceeași versiune, conflictele lor fiind plasate la nivelul relațiilor cu autoritățile. Nu putem să nu remarcăm și admirația exprimată de o parte dintre săteni, atât români, cât și maghiari și țigani, pentru relațiile care existau cu cei care făceau parte din comunitatea săsească, atunci când aceasta mai era încă o comunitate puternică.

Se pare că există în prezent un tip special de colaborare între cele două comunități etnice mai mici din Biertan: maghiarii și sașii, relații declanșate probabil tocmai de această situație de minoritate a acestor comunități din Biertan. Acest tip de colaborare, mult mai puțin structurată decât colaborarea din cadrul unei vecinătăți, "ține locul" unei vecinătăți. Ultima vecinătate a sașilor mai există doar "oficial", însă nu și în practică. Stoparea funcționării acestei vecinătăți și faptul că ambele comunități (cea de sași și cea de maghiari) sunt comunități mici, cu resurse puține, le-a determinat să dezvolte forme de întraajutorare. Această întraajutorare nu este instituționalizată la nivelul celor două comunități, ci, din instinct, membrii acestora dezvoltă strategii individuale de întraajutorare.

Se poate spune, prin urmare, că relațiile interetnice la nivelul oamenilor simpli din Biertan nu se definesc conflictual, ci mai degrabă printr-o toleranță crescută. Există, bineînțeles, și au fost amintite și de către săteni, conflicte interpersonale, însă nu exclusiv pe bază de etnie, ci mai degrabă generate de consumul de alcool.

Localizarea spațială a diferitelor grupuri etnice în sat nu evidențiază decât o zonă cu locuitori majoritar țigani, restul zonelor fiind populate mixt, cu populație majoritar română, dar și cu reprezentanți ai celorlalte etnii. Situația localizării este diferită de cea existentă înainte de 1989, când exista o zonă locuită de sași bine definită, o zonă locuită de țigani și o zonă locuită majoritar de români. Plecarea sașilor a deschis prima zonă locuirii mixte din punct de vedere etnic și a redus segregarea teritorială etnică în sat.

Infrastructura

Diferitele tipuri de drumuri sunt distribuite astfel pe zonele satului Biertan: *asfaltate* – zonele centrale (străzile Bălcescu și Aurel Vlaicu, care formează axul principal al satului, și porțiuni mici din alte străzi doar în jurul

Cetății - zonă relativ bogată), *pietruite* – zonele medii (străzile Vladimirescu, Avram Iancu, Coșbuc, Cuza, derivate din axul principal, conducând înspre periferie, înspre străzile de pământ – zonă mediu bogată, plus str. Horia, stradă paralelă cu axul principal, care a fost pietruită, dar s-a degradat, ajungând la nivelul unei străzi de pământ – zonă mediu săracă), de *pământ* – zonele periferice (Brazilor, Mărginaș și Crișan, zonă predominant săracă). Se poate spune deci că în general există o corelație între gradul de modernizare a drumurilor, localizarea geografică și nivelul bunăstării.

Din lungimea totală de 18 kilometri a drumurilor interioare comunei, nouă kilometri revin satului centru de comună Biertan, trei Copșei Mari și șase Richișului. În satul Biertan, din cei 9 kilometri de drumuri interioare, trei kilometri sunt de drum asfaltat, 5 kilometri de drum pietruit și un kilometru de drum de pământ (sursa: Primăria Biertan).

Drumul care face legătura între Biertan și cele mai apropiate orașe (Dumbrăveni, Mediaș și Sighișoara) este asfaltat. Acest drum se continuă înspre Richiș, deci și acest sat beneficiază de legătură asfaltată cu cele trei orașe menționate mai sus. În schimb, drumul care face legătura între Biertan și Copșa Mare este pietruit (trei kilometri), ceea ce îngreunează legătura acestui sat cu localitățile din apropiere. Calitatea acestui drum și lipsa mijloacelor de transport în comun care să lege Copșa Mare de localitățile din jur constituie un impediment atât pentru populația activă a satului, cât și pentru copiii din clasele V–VIII, care trebuie să vină pe jos până în Biertan la școală.

Deși mai mulți oameni ne-au spus că numărul autobuzelor care pleacă acum din Biertan e mai mic decât cel de dinainte de 1989, surse de la primărie declară că numărul a rămas același, singura diferență fiind aceea că acum autobuzele sunt mult mai goale. Există trei curse pe ruta Richiș–Biertan–Mediaș și o cursă pe ruta Richiș–Biertan–Dumbrăveni. Din punct de vedere al drumurilor și posibilităților de transport, Biertan este prin urmare favorizat.

Problemele legate de infrastructură încep însă o dată cu rețeaua de canalizare și cu apa curentă. Satul nu dispune de rețea de canalizare și nici de o sursă de apă în apropiere care ar facilita construirea acestei rețele. Oamenii din sat și-au făcut însă instalații proprii de canalizare, cei care au avut posibilitatea. Problema care rămâne este aceea a inexistenței unui decantor. La fel stau lucrurile și cu apa curentă: cei care au avut posibilitatea și-au construit instalații proprii, însă se ridică problema calității apei (care este feruginoasă și calcaroasă și prezintă impurități) și deci a unei stații de epurare. Din păcate, cei de la primăria din Biertan nu dispuneau de date referitoare la numărul de case care au instalații de apă

curentă, de canalizare, gaz metan și electricitate. Am fost însă informați că majoritatea caselor au electricitate și că dintre casele care nu au gaz metan majoritatea sunt ale țiganilor.

Locuirea

Casele săsești ale căror proprietari au emigrat se împart în trei categorii: cele care au intrat în proprietatea statului, care apoi le-a închiriat, și după noua lege pot fi și cumpărate de către chiriașii lor, case vândute direct de sași și case lăsate în custodie. Funcționarii de la primărie nu au putut să ne ofere date despre câte case libere mai sunt în Biertan, însă oamenii din sat ne-au spus că mai sunt foarte puține, cât despre case libere care mai pot fi închiriate sau vândute de primărie se pare că nu mai sunt deloc, ne spun oamenii care au făcut cerere în acest sens și li s-a răspuns că nu mai sunt case disponibile. Nici numărul de case lăsate în custodie nu ne-a putut fi furnizat pentru fiecare sat în parte, ci doar pentru toată comuna.

În Biertan, din totalul de 146 de case foste săsești, administrate de primărie și vândute direct de către proprietari după 1989 (lăsând la o parte casele lăsate în custodie), aproximativ 39% au fost cumpărate direct de la foștii proprietari sași, 23% au fost cumpărate de la stat și 38% sunt închiriate de la stat. Din acest fond de 146 de case, 80% sunt ocupate de români (ocupate însemnând atât cumpărate direct de la proprietar, cât și cumpărate și închiriate de la stat), 4% sunt ocupate de maghiari, 14% sunt ocupate de rromi, iar restul de 2% sunt ocupate de sași. Se observă că în cadrul fiecărei categorii de ocupare a unei case foste săsești (cumpărare direct de la proprietar, cumpărare de la stat sau închiriere de la stat), ocupanții români dețin ponderea maximă, ponderea următoare, la o diferență considerabilă, fiind deținută de țigani. Faptul că românii au avut acces mai ușor la casele foste săsești poate fi explicat atât prin factori financiari, cât și prin factori care țin probabil de contextul satului (politica primăriei de distribuire a caselor, numărul de imigranți pe diferite etnii). Se pare că politica primăriei de distribuire a caselor foste săsești a urmărit menținerea localizării pe grupuri etnice existente (populație majoritar românească în centru și populație de rromi la periferie), fiind în general evitată vânzarea sau închirierea caselor săsești (aflate majoritatea în centrul satului) către țigani. Dacă facem o comparație între modul în care este împărțit fondul de case foste săsești pe diferite etnii și distribuția caselor în general din sat pe diferite etnii, observăm ca în cadrul fondului

de case foste săsești ponderea celor care sunt ocupate de români este mai mare decât ponderea caselor din sat ocupate de români (cu 16,6%), iar ponderea caselor foste săsești ocupate de țigani e mai mică decât ponderea caselor de țigani din sat (cu 9,8%). Deci după 1989 aceste case foste săsești au fost mai ușor accesibile românilor și mai greu accesibile țiganilor, din motive, așa cum am spus, și de natură financiară, dar și legate de contextul local.

La capitolul renovări și case noi, Biertanul nu are decât patru renovări la activ din 1989 încoace (renovări cu aprobare¹³ de la primărie) și două case noi. Multe din casele atât de pe strada principală, cât și de pe celelalte străzi ale satului reflectă acest număr mic de renovări (exterioare). Majoritatea caselor din Biertan sunt din cărămidă și piatră, cu excepția celor aproximativ 28 de case din chirpici concentrate în zonele sărace ale satului și care au proprietari exclusiv țigani.

Serviciile publice

Poșta

În comuna Biertan există două oficii poștale, unul în satul Biertan și unul în satul Richiș. Oficiul poștal din Biertan este caracterizat de o parte din localnici drept o sursă de conflict, conflict generat de atitudinea celor care lucrează aici. Disfuncționalitățile au fost precizate în numeroase interviuri cu diferiți localnici:

- Plata alocațiilor pentru copii la data fixată este selectivă pentru anumite categorii.
- Există cazuri în care scrisorile trimise din Biertan nu ajung la destinatar, precum și cazuri în care scrisorile trimise în Biertan nu sunt primite. Unii localnici ne-au spus că preferă să trimită scrisorile din Șaroș pe Târnave, Dumbrăveni sau din Mediaș.
- Există persoane care în mod constant primesc scrisorile desfăcute.
- În perioadele ploioase, străzile neasfaltate sunt "evitate" de angajatele oficiului poștal.

¹³ Aprobarea pentru renovări este necesară pentru casele săsești, ai căror proprietari sunt obligați să păstreze culoarea exterioară a casei.

Aceste probleme sunt cu atât mai grave cu cât ele nu sunt generalizate, ci vizează doar o anumită parte a locuitorilor Biertanului. Din păcate însă, nu am reușit să identificăm criteriile în funcție de care se face această diferențiere de către angajatele oficiului poștal.

Centrala telefonică

Există o singură centrală telefonică, în satul Biertan, deservită de două operatoare. Aceasta este o centrală manuală destul de veche, existând 209 abonați: 201 în Biertan, 2 în Copșa Mare și 6 în Richiș. Datele furnizate de oficiul poștal din Biertan diferă însă de cele obținute de la primărie, conform cărora în Richiș există doar două posturi telefonice. Capacitatea centralei telefonice este utilizată la maximum, existând chiar și familii cuplate pe același post telefonic. Din acest punct de vedere, există nemulțumiri generate fie de calitatea centralei telefonice, fie de calitatea serviciilor oferite de operatoarele centralei: abonații sunt nemulțumiți de calitatea legăturilor telefonice (în special în perioadele ploioase); în Richiș există sesizări din partea locuitorilor că le este interzis accesul la posturile telefonice, sesizări care au ajuns până la Prefectura Județului Sibiu; în Biertan, localnicii sunt nemulțumiți de faptul că una dintre cele două operatoare care lucrează la centrala telefonică refuză să le facă legătura.

De altfel, în majoritatea interviurilor, atât autoritățile locale, cât și cetățenii au subliniat necesitatea introducerii unei noi centrale telefonice digitale pentru a putea răspunde cererii de posturi telefonice și pentru a rezolva aceste probleme. Casa de oaspeți, de exemplu, ar putea face rezervări prin telefon, dar lipsa unei centrale telefonice adecvate împiedică acest lucru, astfel încât pentru a face o rezervare turistul trebuie să sune la biroul din Mediaș de unde cererile sunt aduse la Biertan. Teritoriul comunei Biertan nu este acoperit de nici unul dintre operatorii de telefonie mobilă din România.

Mass-media

Presa scrisă nu ajunge la Biertan decât pe bază de abonament. Datele furnizate de oficiul PTTR – Biertan arată că lunar în comuna Biertan sosesc 2.984 de publicații, din care 50 în Copșa Mare și 80 în Richiș. Diriginta oficiului poștal nu ne-a putut oferi nici o informație privind numărul de abonamente, de aceea considerăm că aceste date trebuie privite cu precauție, deoarece în numărul de publicații care sosesc în sat sunt incluse și publicațiile pentru instituțiile locale (primărie, școală, poliție, firme). În Biertan nu se pot recepționa decât posturile de radio emise de

Radiodifuziunea Română. Singurul post de televiziune care poate fi recepționat cu ajutorul unei antene obișnuite este TVR 1. Există și o firmă de televiziune prin cablu care furnizează un pachet conținând 7 programe: două românești (TVR 1 și Prima TV) și cinci străine. Abonații sunt însă nemulțumiți de calitatea serviciilor oferite de această firmă, în special datorită deselor întreruperi de emisie. O parte a localnicilor dispun și de antenă satelit, ceea ce le permite accesul la mai multe posturi de televiziune. În satul Biertan există 217 persoane care plătesc abonamentul TV, dar acest număr pare a fi mult mai mic decât numărul persoanelor care au televizor.

Serviciile culturale

Singurele instituții publice locale ce au ca scop furnizarea serviciilor culturale către populație sunt căminul cultural și biblioteca publică. Ambele instituții sunt situate în chiar centrul satului Biertan, în aceeași piață în care mai există școala cu clasele V–VIII, primăria și poliția. Bibliotecara ocupă în același timp și funcția de director al Căminului cultural.

Biblioteca publică este folosită în principal de elevii celor două școli din Biertan, dar pe lângă aceștia mai există, după estimarea bibliotecarei, aproximativ 30–40 de cititori constanți. Principala problemă a bibliotecii o reprezintă lipsa banilor pentru îmbogățirea fondului de carte existent. De cel puțin patru ani biblioteca nu a mai cumpărat și nici nu a mai primit nici o carte.

Căminul cultural

Căminul cultural se află într-o clădire cu o capacitate de aproximativ șase–șapte sute de persoane, dar este relativ subutilizat. Clădirea este într-o stare relativ bună, nu necesită lucrări de reparații majore, ci doar mici lucrări de întreținere (zugrăvit etc.). În perioada imediat următoare anului 1989, la căminul cultural au avut loc și o serie de spectacole cu artiști români: Mirabela Dauer, Nicolae Furdui Iancu, Stela Popescu și Alexandru Arșinel etc. Acum, după cum ne-au spus localnicii, acest lucru nu mai este posibil pentru că “oamenii nu mai au bani pentru distracție”. La aceste spectacole, intrarea se făcea pe bază de bilet, pentru a putea plăti artiștii invitați și, în plus, oamenii aduceau și alimente și băuturi pentru a organiza o masă pentru artiști după spectacol. Căminul cultural dispune și de o sală pentru proiecție de filme, dar oamenii au uitat când a fost ultimul film. În prezent, activitățile care se desfășoară la căminul cultural pot fi încadrate în general în cinci categorii:

Tabelul 1

Activități organizate în căminul cultural

Organizator	Tip activitate	Frecvență
Primăria	Adunarea cetățenească	O dată pe an
Școala	Serbări școlare	De două ori pe an
Comunitatea	Serbări sătești	De două ori pe an
Persoane fizice	Nunți, botezuri, petreceri	---
Persoane juridice	Discotecă	---

Pentru nunți, botezuri și alte petreceri organizate de localnici se percepe o taxă de închiriere fixată de Consiliul local, iar pentru discotecă se percepe o taxă de 10% din încasări, acești bani intrând în bugetul local. În afară de discoteca organizată la cămin nu mai există alte locuri unde îți poți petrece timpul liber, cu excepția barurilor. În Biertan există trei baruri, din care unul are două mese de biliard și jocuri electronice (tip poker), iar un al doilea doar jocuri electronice. În aceste baruri merg în general bărbații, indiferent de vârstă sau de starea materială.

Viața culturală. În Biertan există inițiativă culturală, inițiativă manifestată în primul rând prin serbările care au loc la căminul cultural. Un al doilea semn al acestui lucru este existența până acum câtva timp a unei reviste locale, "Nu dăm cu parul", conținând pamflete ai căror autori erau chiar localnici. Din lipsă de fonduri, apariția acestei reviste a încetat.

Există, de asemenea, forme de asociere voluntară a oamenilor din Biertan, în scopuri culturale. Una dintre aceste forme de asociere este fostul colectiv de redacție al revistei. Printre inițiatorii revistei se numără șeful de post din comuna Biertan. O altă formă de asociere este "trupa de actori" care joacă în piesele montate pentru serbările din Biertan și care este compusă tot din localnici. Aceasta devine activă sub formă de trupă de actori în perioada repetițiilor pentru piese, premergătoare spectacolului. Această formă de asociere se suprapune peste forma mai generală de asociere a vecinătății.¹⁴ Deși cei care fac parte din trupa de teatru nu rămân aceiași de la an la an, forma de asociere ca atare rămâne. Tot

¹⁴ Am găsit un grup dintre cei care au jucat anul acesta în piesa de la serbarea de Paște, ajutând la renovarea casei unuia dintre actori ca membri ai aceleiași vecinătăți. Acesta este probabil un caz particular și o situație de scurtă durată (întrucât componența trupei de actori se schimbă de la an la an) și nu avem cunoștințe despre alte forme de asociere care să se suprapună peste vecinătăți sau chiar între ele.

serbarea este cadrul care oferă motiv de existență și altor forme de asociere: corul cadrelor didactice, trupa de călușari și, mai nou, trupa de dans modern.

Prin urmare, există un grup de oameni în Biertan care sunt interesați și au resurse pentru viața culturală a satului. Există și interesul sătenilor pentru aceste manifestări culturale, drept dovadă fiind faptul că la serbarea de Paște sala căminului cultural a fost plină (aproximativ 400 de oameni). Singura problemă este însă aceea că publicul nu poate finanța aceste manifestări culturale, oamenii preferând să dea banii pe alte lucruri.

Serviciile sanitare

În Biertan există un dispensar medical și o farmacie privată, ambele deserving atât locuitorii Biertanului, cât și pe cei ai satelor aparținătoare. Tot în Biertan există și un cămin de bătrâni subordonat Secretariatului de Stat pentru Handicapați.

Dispensarul medical se află într-o clădire veche de aproximativ 100 de ani, care se confruntă cu problema apei din subsol. După cum spunea doctorița din Biertan, "cineva ne-a mai dat doi ani, după care ne trezim în piscină". Dar aceasta nu este singura problemă a dispensarului. Înainte de 1989, în Biertan, pe lângă medicul generalist, mai existau un medic ginecolog și un medic stomatolog. În prezent în Biertan nu mai există decât un medic generalist care locuiește în localitate și care are jumătate de normă și la căminul de bătrâni. Până luna trecută mai exista un doctor pentru satul Richiș, doctor care făcea naveta din Mediaș, dar a renunțat datorită distanței prea mari. Astfel, pentru toate cele trei sate a mai rămas doar "doamna doctor", despre care localnicii ne-au spus că este un "foarte bun diagnostician și asta e-al naibii de important". În dispensar nu lucrează decât o singură asistentă medicală. În timpul interviului, doctorița ne-a spus că atât ea, cât și asistența medicală pot fi chemate, în caz de urgență, la orice oră, lucru confirmat și de cea mai mare parte dintre localnici. Unii dintre biertomenii intervievați ne-au spus că, pentru a fi tratați, trebuie să meargă "cu ceva la doamna doctor", dar acestea au fost doar cazuri izolate. În plus, un astfel de comportament intră încă în normalul relației ce se stabilește între pacient și medic la nivelul întregii țări.

În fiecare săptămână, doctorița merge în Copșa Mare, iar acum, după plecarea celui de-al doilea medic, trebuie să-și rezerve o zi și pentru Richiș. Dacă la Richiș se poate ajunge relativ ușor, existând autobuze Biertan–Richiș, drumul spre Copșa Mare este deosebit de dificil, în special

iarna. Doctorița spunea că dacă ar avea măcar o bicicletă i-ar fi mult mai ușor.

Situația cadrelor medicale a fost conștientizată în toate interviurile drept una dintre principalele probleme ale Biertanului. Localnicii sunt nemulțumiți că trebuie să meargă la Dumbrăveni sau la Mediaș, chiar și pentru cea mai mică durere de dinți. Pentru cazurile urgente, doctorița aplică primul ajutor și apelează la Salvarea din Mediaș care de obicei ajunge în 30 de minute.

Dispensarul a primit pentru o perioadă, imediat după 1989, ajutoare de la nemți și de la belgieni (din satele cu care comuna Biertan este înfrățită), ajutoare constând în aparatură și medicamente, dar aparatura – de cele mai multe ori – nu poate fi folosită, fiind învechită. Materialele de strictă necesitate se primesc lunar de la Direcția Sanitară Mediaș. Din acest punct de vedere, dispensarul este destul de slab dotat, astfel încât "lucrăm tot cum știm noi, după ureche și după cum ne spune pacientul".

Discutând despre starea de sănătate a locuitorilor, doctorița ne-a spus că are clienți permanenți, unii prezentând chiar boli ale sărăciei. Cei mai mulți dintre cei care apelează la asistență medicală au boli/infecții acute. În luna martie 1999 erau înscrși în evidența dispensarului 15 cazuri de TBC, 11 cazuri de cancer, 18 cazuri de boli psihice și nici un caz de SIDA, acestea fiind cele mai grave boli. Există și pacienți cărora li s-a prescris tratamentul, dar, neavând bani, nu au putut să-și cumpere medicamentele și astfel boala li s-a agravat. În general, afirmă doctorița, localnicii nu-și pot cumpăra medicamentele decât dacă sunt compensate, altfel sunt prea scumpe.

Localnicii sunt înscrși pe listele medicului de familie încă din anul 1994, deoarece județul Sibiu a fost județ experimental pentru noul sistem. Problema a apărut după plecarea medicului care făcea naveta, doctorița din sat, care are deja 1.800 de persoane, fiind acum obligată să îi includă pe listele sale și pe cei care se însciseseră la acesta.

Farmacia din Biertan este cea mai veche farmacie din Transilvania, existând din anul 1810. În prezent, farmacia aparține societății comerciale "Natura SRL", societate înregistrată în Biertan. Pe lângă farmacie, "Natura SRL" are și un mic laborator de producere a medicamentelor pe bază de plante (ceaiuri, loțiuni, unguente etc.). "Natura SRL" deține și un centru de distribuire a produselor sale în București. Activitatea acestei firme este strâns legată de activitatea Societății Naționale de Fitoterapie. Locuitorii sunt mulțumiți de serviciile pe care le oferă farmacia. Din interviuri am aflat că se pot comanda medicamentele necesare care nu se găsesc în

farmacie. Farmacista este foarte apreciată, în principal deoarece vinde medicamentele și pe credit.

Căminul de bătrâni

În anul 1949, căminul de copii orfani care exista în Biertan a fost mutat la Mediaș, în locul său fiind transferat căminul de bătrâni. Căminul are o capacitate de 105 locuri, de doi ani fiind ocupat în totalitate și are 30 de angajați, toți din Biertan. Cei îngrijiți în acest cămin sunt fie pensionari (cu pensie de vârstă sau de boală), fie persoane fără nici un venit, fie persoane cu diferite handicapuri (nevăzători, handicap fizic, handicap neuro-psihic). Dintre cei internați în cămin doar o parte sunt din Biertan, ceilalți fiind din alte localități din județ.

Clădirile care aparțin căminului sunt foste case de locuit, adaptate, fiind oarecum improprie pentru funcționarea unui cămin. Există și o aripă nouă unde, pe lângă o parte din camere, se află și birourile. Camerele au de la două până la opt paturi și asistații sunt repartizați pe camere astfel încât să se poată ajuta unul pe altul. În fiecare cameră "există câte unul, doi care să-i mai dirijeze pe ceilalți cât de cât". Asistaților li se asigură trei mese calde pe zi (directorul ne-a spus că el este cel mai slab din cămin), igiena corporală, spălatul hainelor, asistența medicală necesară (căminul are două asistente medicale, urmând să fie angajată încă o persoană).

Căminul este finanțat de la bugetul statului, banii care vin "sunt relativ puțini, dar nu chiar de moarte", de ajuns totuși cât "să asiguri mâncare, să asiguri medicamente, curățenie, așa ... elementele de bază". Pentru lucrările de întreținere ale căminului, directorul a fost nevoit să caute sponsorizări. Cu toate acestea, "de bază a fost bugetul". Sponsorizările primite se încadrează în două categorii: sponsorizări primite de la firmele din județ (Gazmetan Mediaș, două-trei firme din Biertan) au o valoare mică și apar de obicei în perioadele sărbătorilor de iarnă sau de Paști sub formă de alimente, îmbrăcăminte etc. și sponsorizări din Germania și Olanda, primite sub formă de ajutoare: o mașină din Germania, aparatură pentru dotarea bucătăriei, mașini de cusut, mașini de spălat etc. Sponsorizările din afara țării – după cum ne-a spus directorul – au venit "în perioada aia când a fost România la modă. Acuma nu mai e. Au venit Bosnia, a venit Somalia, a venit Algeria, altele. Noi nu mai suntem acuma." Directorul a fost mulțumit și de ajutoarele venite de la firmele din Biertan, deoarece "nici n-am avut pretenția, oamenii sunt în formare ca și patroni. Să adune în primul rând."

Cu toate acestea, căminul este foarte curat și se mănâncă foarte bine. În parte, aceasta se datorează și directorului, care este un bun gospodar. Căminul are o gospodărie anexă (în care întotdeauna există cel puțin 20-25 de porci), două hectare de pământ arabil intravilan, o grădină, sere pentru răsaduri. Produsele obținute sunt folosite în totalitate pentru a asigura masa celor asistați, astfel încât se economisesc destul de mulți bani, care pot fi folosiți pentru alte necesități. În aceste anexe ale căminului lucrează o parte din angajați, dar și o parte dintre cei asistați: cei care sunt apti de muncă și vor să muncească. "Sunt oameni care preferă să muncească ... că-n viața lor au știut să muncească, să facă treaba aia sau să facă ceva. Dacă nu-i lași să facă nimic e rău." În timpul interviului, directorul ne-a destăinuit care este viziunea sa despre cum trebuie să funcționeze căminul:

'Aici trebuie să fie ca într-o gospodărie, ca într-o familie. Asta rezolvă problema. Dacă tata gândește bine și pune pe fiecare la locul lui, face treaba. Dacă nu, nu merge.'

Educația

În comuna Biertan există trei școli: în Copșa Mare și în Richiș câte o școală cu clasele I-IV, iar în Biertan o școală cu clasele I-VIII. Școala din Biertan funcționează în două sedii, bine întreținute: în centrul satului se află clădirea unde învață elevii din ciclul gimnazial, iar elevii din ciclul primar învață în clădirea situată pe strada Avram Iancu, într-o piață despre care am aflat că înainte de 1989 reprezenta centrul zonei în care locuiau românii.

Directorul școlii ne-a spus că școala se confruntă cu două mari probleme: fluctuația cadrelor didactice și lipsa materialelor necesare desfășurării în bune condiții a procesului de învățământ. Materialele didactice sunt învechite, după 1989 școala primind mult prea puține. Spre deosebire de școala din Moșna¹⁵, unde directorul a reușit să înființeze încă două clase complementare și a reușit să doteze școala chiar și cu calculatoare, în Biertan se pare că au lipsit atât resursele, cât și omul care să facă toate acestea. Dacă în Moșna o mare parte din dotarea școlii a fost oferită de germanii care au adus ajutoare, în Biertan ajutoarele au "ocolit" școala, îndreptându-se cu precădere spre căminul de bătrâni și către grădiniță. Spunem că a lipsit și omul care ar fi putut să ajute școala, deoarece înființarea claselor complementare nu necesită un efort financiar

¹⁵ Vezi Berevoescu, Ionica; Stănculescu, Manuela, **Moșna, un sat care se reinventează**, în "Sociologie Românească", București, nr. 1/1999.

uriaz, aceste clase fiind cu atât mai necesare în Biertan cu cât distanța până în Dumbrăveni – unde există un liceu și o școală profesională – este mai mare decât distanța dintre Moșna și Mediaș, accesul fiind și mai dificil. Astfel, putem spune că dacă școala din Moșna reprezintă o excepție și, în același timp, un posibil model, școala din Biertan este un exemplu tipic pentru situația școlilor din mediul rural.

A doua problemă majoră pentru școala din Biertan o reprezintă situația cadrelor didactice. În prezent, există un număr suficient de cadre didactice, după cum ne-a spus directorul școlii, dar nu sunt toate calificate. Pentru ciclul primar există șase clase (o clasă întâi, o clasă a doua, două clase a treia și două clase a patra) în sistem normal, la care se adaugă și o clasă specială cu predare în limba germană. Din cei șapte învățători, doar doi sunt calificați, restul de cinci fiind în curs de calificare. În Copșa Mare și Richiș situația este și mai grea, neexistând decât trei învățători în fiecare sat, astfel încât clasele a doua și a treia au cursurile împreună. Din cei zece profesori din Biertan (vârsta medie este de 33 de ani), trei sunt navetiști și doar șapte sunt calificați. Această situație îi nemulțumește pe părinții elevilor. Un localnic ne-a spus că există o clasă care a avut în trei ani patru diriginți, fiecare cu alt stil de predare, ceea ce nu face altceva decât să producă dificultăți în procesul de învățământ. De altfel, din cei zece profesori, doar doi sunt titulari. O posibilă cauză a acestei fluctuații o reprezintă și lipsa caselor care să fie date de către primărie profesorilor care vin în Biertan. În prezent, cei care vin pentru a preda ori fac naveta, ori stau cu chirie.

Doar jumătate din absolvenții clasei a opta își continuă studiile, cea mai mare parte la liceul sau la școala profesională din Dumbrăveni, unde anul trecut au fost admiși șase, respectiv 16 elevi.

O altă problemă o constituie transportul elevilor din Copșa Mare și Richiș la Biertan. Cei din Copșa Mare vin la școală pe jos, în condițiile în care drumul are aproximativ 3 km și nu este asfaltat. De obicei elevii parcurg acest drum în aproximativ 60 de minute. Elevii din Richiș, care se află la șapte km de Biertan, pot veni cu autobuzul, dar trebuie să cumpere abonament, care costă 100.000 de lei pe lună, sumă destul de mare pentru bugetul localnicilor. Directorul școlii ne-a spus că proprietarul autobuzului este din Moșna și stabilește prețul după cum vrea el, neexistând o firmă concurentă.

Localnicii erau nemulțumiți și de faptul că anul acesta nu s-au mai acordat bursele sociale (în Biertan există 179 de elevi care ar trebui să primească acest tip de prestație socială). Autoritățile locale nu sunt însă inovate de această situație, deoarece bursele sociale se acordă de către

inspectoratul județean. În satul Biertan există 305 elevi, numărul copiilor de vârstă școlară care nu frecventează școala fiind redus: este vorba de doar 20 de copii. Directorul ne-a spus că unul dintre principalele motive pentru care părinții își trimit copiii la școală îl reprezintă alocația de copil. De altfel, am putut observa, în urma aplicării chestionarelor, că există familii a căror singură sursă de venit constă din aceste alocații.

Școala are însă și alte probleme decât cele enumerate de director. La școală orele de religie se fac separat, în funcție de cultul de care aparțin copiii. Acest lucru este normal, date fiind diferențele existente între culte. Problema a apărut însă în momentul în care o parte din cadrele didactice au început să facă presiuni asupra elevilor pentru a nu merge la grupa greco-catolică, presiuni însoțite de amenințări. Informația nu a fost confirmată și de alte surse, dar este consistentă cu ceea ce am aflat despre conflictul "mocnit" care există între cele două culte la nivelul liderilor (al preoților). În acest caz, putem vorbi despre o anumită stare de intoleranță religioasă, din fericire puțin răspândită în rândul locuitorilor.

În fiecare din cele trei sate ale comunei există câte o grădiniță cu program normal. Educatoarele din Copșa Mare și Richiș sunt în curs de calificare. Biertanul are în plus și o grădiniță cu program prelungit, la care însă părinții trebuie să plătească o taxă de 120.000 de lei lunar. Această sumă ni se pare mare pentru mediul rural, astfel încât o parte dintre cei care au nevoie de serviciile sale nu o pot folosi din cauza lipsei banilor. Acest lucru nu este însă o sursă de inegalități sociale (cum era cazul la Moșna), deoarece există și o grădiniță cu program normal.

Biserica

În Biertan există trei mari culte: creștin-ortodoxii, greco-catolicii și evanghelicii, la care se adaugă și cultele cu mai puțini enoriași: romano-catolicii, penticostalii, adventiștii. Biserica evanghelică este chiar cetatea săsească, aflată în centrul satului, biserica greco-catolică se află pe strada Avram Iancu, iar biserica ortodoxă este situată pe strada Horia, într-o zonă periferică. Atât biserica ortodoxă, cât și cea greco-catolică se află într-o stare bună, neavând nevoie de reparații. De altfel, biserica ortodoxă a fost renovată cu câțiva ani în urmă și se află încă într-o stare foarte bună, la aceasta contribuind și interdicția, stabilită de preot, de a se aprinde lumânări în biserică. Iarna evanghelicii țin slujbele într-o clădire lângă casa parohială evanghelică, deoarece în cetate este foarte frig.

Localnicii ne-au spus că între ei nu există conflicte pornind de la religie. După 1989 a existat un singur conflict, între biserica ortodoxă și cea

greco-catolică, generat de retrocedarea casei parohiale greco-catolice. În perioada în care cultul grec-catolic era interzis, casa parohială a acestui cult a fost trecută în proprietatea bisericii ortodoxe. Având două case parohiale, biserica ortodoxă a vândut una și a păstrat-o pe cea greco-catolică. La legalizarea bisericii greco-catolice, biserica ortodoxă nu a mai vrut să înapoieze casa parohială proprietarului de drept, ceea ce a generat conflictul dintre cele două biserici. Conflictul însă nu a căpătat o mare amploare în rândul localnicilor, fiind în cele din urmă soluționat. Bisericii greco-catolice i s-a pus la dispoziție o nouă casă parohială. De altfel, există cazuri în care aceeași familie plătește taxele atât la biserica ortodoxă, cât și la cea greco-catolică. Cu toate acestea, conflictul între cei doi preoți încă există. De 9 mai în Biertan se sărbătorește Ziua Eroilor, iar anul trecut trebuia ca cei doi preoți să officieze slujba împreună, la aceeași masă. Cu puțin înaintea slujbei însă, preotul ortodox a refuzat să mai officieze slujba la aceeași masă cu preotul greco-catolic (fiind puternic influențat de soția sa) și astfel slujba, deși a fost ținută de cei doi preoți împreună, s-a ținut la mese separate.

Studiul de teren a avut loc în perioada sărbătorilor de Paște și am putut să participăm la slujbele ținute cu această ocazie. În biserica ortodoxă ni s-a părut interesant faptul că existau bănci pentru ca aceia care participau la slujbă să se poată așeza. Acest model este în mod clar preluat de la biserica evanghelică. Tot de influență evanghelică ni s-a părut și poziționarea în biserică în funcție de vârstă: tinerii care au peste 14 ani pot participa la slujbe cu condiția să stea la balcon. Această regulă se aplică doar până în momentul căsătoriei. În biserica evanghelică tinerii peste 14 ani stau în spatele celorlalți participanți la slujbă. Aceste influențe indică respectul pe care localnicii îl au încă pentru modelul cultural săsesc și flexibilitatea comunității religioase. Tot la slujba de Înviere am putut observa și sumele de bani lăsate la icoană de către credincioși. Cea mai mare parte a localnicilor au donat sume de cel mult o mie de lei, ceea ce se poate interpreta drept un semn de sărăcie a locuitorilor satului.

Autoritățile locale

Din 1989 până în prezent, Biertanul a avut șase primari, dintre care patru în perioada 1989–1992. La alegerile din 1996 au fost patru candidați pentru postul de primar. Primarul actual a candidat din partea PUNR-ului și a mai fost primar și înainte de 1989. Viceprimarul a candidat din partea

PDAR-ului și a mai fost primar în perioada 1992–1996, iar la alegerile din 1996 a ocupat locul doi. În prezent el ocupă funcția de viceprimar, fiind numit de consiliul local. Consiliul local este format din 11 consilieri și are următoarele caracteristici: toți consilierii locali sunt de naționalitate română, există o singură femeie consilier, Biertanul are nouă consilieri (PUNR – 4, PDAR – 4, PD – 1, PDSR – 1, PNȚCD – 1), Copșa Mare are doi consilieri (PUNR și PDAR), iar din Richiș nu este nici un consilier.

Istoria postdecembristă a autorităților locale a cunoscut două etape. Prima etapă, din 1990 până în 1992, poate fi caracterizată drept o perioadă de “căutări”, de “incertitudini”, ceea ce explică numărul mare de ocupanți ai fotoliului de primar. A doua etapă, după 1992, se caracterizează printr-o oarecare stabilitate, mai ales dacă ținem seamă de faptul că fostul primar ocupă în prezent funcția de viceprimar.

Se pare că la alegerile din 1996 au fost o serie de nereguli. Dacă în Biertan au fost 8 voturi anulate, iar în Copșa Mare 9, în Richiș au fost nu mai puțin de 100 de voturi anulate, fapt interpretat de unii localnici drept fraudă în alegeri. Primarul nu a câștigat alegerile în Biertan, ci în Richiș și în Copșa Mare (localitatea sa natală). Interesant este și faptul că între cei 11 consilieri nu există nici un consilier țigan, în timp ce 32,6% din populația Biertanului este alcătuită din țigani. Un informator țigan din sat ne-a spus că la alegerile din 1996 și-a depus candidatura pentru consiliu și un țigan, care s-a retras însă deoarece fusese pus ultimul pe buletinul de vot, situație considerată de candidat drept “bătaie de joc”. O altă persoană ne-a spus într-un interviu că primarul a avut o politică foarte bună, care a dat o șansă comunei, de a-i grupa pe țigani în zonele periferice ale satului pentru a nu fi “prea vizibili.” Alte discuții au arătat replica funcționarilor primăriei la cererile venite din partea țiganilor de a se repara străzile pe care stau: “mai întâi casa și apoi grajdurile” (cu varianta “mai întâi fața și apoi spatele”). Toate aceste date indică o posibilă politică de izolare a țiganilor din Biertan, ceea ce, în combinație cu situația materială precară a acestora, poate genera, în timp, o serie de tensiuni interetnice.

La întrebarea “Care sunt oamenii cei mai respectați din sat?”, din 46 de răspunsuri, 22 l-au indicat pe primar și 6 pe viceprimar, ceea ce indică un nivel mare de încredere. Respectul pentru primar pare să fie influențat de doi factori: este singurul proprietar de brutărie care dă pâine pe credit și, în al doilea rând, în perioada în care a lucrat ca veterinar a ajutat oamenii ori de câte ori aceștia au avut nevoie. Profesia sa i-a adus în mod clar un mare capital de încredere, deoarece “omul e strict legat prin animale, prin activitatea zilnică pe care o face, de vite, de porci. Aia e averea lui. Și dacă asta nu se ducea să le repare ... omul era în pierdere. Și așa că îi făceau

pe plac". Un localnic ne-a spus că sloganul primarului în alegeri a fost "Dacă nu sunteți cu mine, nu vă mai vindec animalele". Probabil că este vorba despre un slogan "neoficial." În perioada de dinainte de 1989, când a mai fost primar, oamenii ne-au spus că era o "mână de fier", "tăia și spânzura", unii caracterizându-l drept "genul de om de castă". Dar aceste lucruri au fost uitate (sau iertate), pentru săteni fiind mai important comportamentul primarului în prezent.

Există foarte multe plângeri din partea oamenilor care nu și-au mai primit ajutorul social de aproape un an de zile, aceștia considerând că primarul este vinovat de această situație. Primarul susține că nu există bani pentru a plăti ajutorul social, dar oamenii se întrebă de ce în alte comune din jur sunt bani și în Biertan nu sunt. Un informator ne-a spus că nu prea sunt bani pentru ajutoare sociale, dar, chiar dacă ar fi, acestea nu s-ar da, deoarece primăria nu a mai depus dosarele la Sibiu.

Aspectele negative prezentate mai sus se echilibrează însă cu ceea ce s-a făcut la primăria din Biertan, căci există și plusuri, nu doar minusuri.

Anul trecut (1998), primăria a primit de la consiliul județean un calculator. Deocamdată, nimeni din primărie nu știe să folosească acest calculator (există două persoane care sunt dispuse să urmeze un curs de pregătire în utilizarea calculatoarelor), dar primarul are în vedere "întocmirea unui contract cu o firmă specializată în a introduce pe calculator toate datele privind evidențele contabile de la nivel de primărie, evidențele registrului agricol." Primăria mai dispune și de un tractor cu două remorci cu care "în primul rând, executăm scosul gunoiului menajer din cele trei sate ale comunei, transportul îngrășămintelor chimice de la combinate în pășune, al materialelor de construcții, precum și posibilitatea închirierii de către persoane fizice sau juridice a tractorului, conform hotărârii consiliului local și normativelor de taxare". Tractorul este folosit și ca "instrument de schimb". Am asistat la un astfel de aranjament: directorul căminului de bătrâni avea nevoie de un tractor pentru a transporta ceva, în timp ce primarul avea nevoie de oameni care să curețe centrul comunei înainte de sărbătorile de Paște. Astfel, s-a ajuns la un schimb echitabil: primarul a împrumutat tractorul căminului de bătrâni, în timp ce directorul căminului a dat oameni pentru curățenie. Astfel de înțelegeri sunt relativ frecvente, nu doar cu căminul de bătrâni, ci și cu celelalte instituții. De altfel, primarul afirmă: "noi le stăm la dispoziție, din toată sărăcia, să-i ajutăm cu ce putem." Acest tip de colaborare, serviciu contra serviciu, este des utilizat de primărie. Trebuie spus că primarul acordă o atenție deosebită modului în care se prezintă comuna, mai cu seamă datorită numărului mare de vizitatori străini. Pentru a putea îngriji parcul din centrul

comunei, primăria a angajat o persoană și, pentru că nu există fonduri din care să fie plătită, i s-a dat în folosință o grădină.

Primarul a indicat o serie de proiecte care au fost deja finalizate după 1996: construcția unui pod din beton în aval de Biertan, pod care face legătura între patru hotare (aproximativ 500 de hectare de teren agricol); asfaltarea străzii Coșbuc, stradă care înconjoară biserica-cetate; amenajarea parcului din centrul satului Biertan; s-a rezolvat iluminatul public în toată comuna, iar pe artera principală a satului Biertan s-au instalat lămpi noi; pe strada Brazilor s-a construit un podeț și alte două au fost refăcute; s-a regularizat și curățat pârâul de pe strada Cloșca din satul Biertan; în Copșa Mare, pe artera principală, s-au refăcut două poduri cu role de scurgere; în Richiș s-a construit un bazin de îmbăiere a oilor pentru tratamentul scabiei; s-au refăcut mai multe poduri și podețe în câmp, pentru a facilita transportul produselor și accesul tractoarelor la lucrările pământului; anual, au loc lucrări minore de întreținere: văruire, întreținerea și decolmatarea șanțurilor etc.

Viceprimarul susține că aceste proiecte au fost, într-adevăr, finalizate de actuala conducere, dar au fost inițiate de el, în perioada când era primar, fiind nemulțumit că primarul nu recunoaște și contribuția sa. Acestea sunt mici neînțelegeri, generate probabil de dorința de a câștiga capital electoral. Ceea ce contează este că proiectele au fost continuate și după schimbarea echipei care le-a demarat și că sătenii au fost cei care au avut de câștigat cel mai mult.

La primărie există mai multe proiecte de viitor: studii de fezabilitate pentru modernizarea altor străzi din Biertan; racordarea comunei la circuitul telefonic interurban; canalizarea; introducerea apei; dotarea școlii cu aparatură modernă; asfaltarea drumurilor dintre Biertan și Copșa Mare, dintre Richiș și Hula Perișorului (DJ 141b); omologarea, în colaborarea cu ANTREC, a cel puțin 10-15 gospodării care să practice turismul rural; crearea unei rampe ecologice de colectare a gunoierului menajer. Scopul tuturor acestor proiecte este de a transforma Biertanul din comună în oraș turistic. Primarul este puțin încrezător în șansele de reușită ale acestor proiecte, în principal datorită lipsei banilor de la buget, care "anul acesta parcă e mai sărac ca niciodată." Consideră că noua lege a administrației locale va împiedica finalizarea acestor proiecte:

'Având în vedere că din acest an execuția bugetară este locală, sursele de venituri foarte mici, volumul de lucrări pe care am dori noi să le executăm – multe ar fi. Dar din lipsa fondurilor financiare, la capitalul venituri stăm foarte rău. Ne mai gândim și la aspectul ... dacă sursa de venit este mică denotă că și sursa de finanțare, sursa de venit a locuitorilor comunei este săracă. Bani să

| *fie, că restul ar fi totul în regulă."*

În fiecare an sau ori de câte ori este nevoie, primăria organizează adunarea cetățenească, adunare în care primarul prezintă raportul privind starea economică și socială a comunei. La această adunare, care este o ședință publică, deschisă, pot participa toate persoanele din sat, dar, de cele mai multe ori, fiecare familie își trimite un reprezentant. De obicei la această ședință căminul cultural este plin, sătenii fiind interesați să afle "cum merge" comuna lor. La primărie nu există program special pentru audiențe. Orice persoană care are treabă cu primarul poate veni la orice oră din timpul programului. Anul trecut (1998) primarul a avut 376 de audiențe, iar anul acesta, în primele patru luni, 186 de audiențe.

Primăria, alături de Societatea de Fitoterapie din România (reprezentată de dl R.L.), a înființat în 1996 Fundația Biertan 2000, despre care R.L. spunea:

| *"Fundația Biertan 2000 s-a creat ca un consorțiu local în 1996, în septembrie, cu ocazia întâlnirii sașilor de pretutindeni. Am convenit, împreună cu primăria, să realizăm fundamentele unui consorțiu local [...] se simțea că există posibilitatea de a antrena, de a dezvolta proiecte pe baza acestui consorțiu. Membrii fondatori sunt primăria și SFR. Este un ONG."*

Activități economice

Agricultura

"Păi numai de la Biertan în jos către Șaroș parcă îmi vine să plâng când văd acolo tot pustiu tot... E păcat de atâta teren să nu fie lucrat" (localnic).

Comuna Biertan este una dintre cele mai mari comune din județul Sibiu, având o suprafață agricolă totală de 9.291 hectare. Din această suprafață, 18% este teren arabil, 41% reprezintă păduri, 37% - pășuni și fânețe, iar restul, 4%, sunt vii și livezi. Această configurație a pământului Biertanului – cu mai puțin de o cincime din pământ arabil – indică în mod clar că zona este mult mai potrivită zootehniei decât agriculturii.

Din suprafața arabilă totală, 62% se află în proprietatea gospodăriilor particulare, 17% în proprietatea străinașilor, 19% sunt în

proprietatea IAS-ului, iar 2% în proprietatea Asociației Sașilor (vezi anexa - tabelul A7). În aceste condiții, nu mai puțin de 79% din suprafața arabilă (pământul deținut de gospodăriile particulare și de străinași) este fie lucrată la nivel de gospodărie, fie dată în arendă. Pentru cei care își lucrează pământul în cadrul gospodăriei, această situație este deosebit de dificilă. Prețurile prea mari pentru lucrările mecanizate, lipsa utilajelor mecanizate, prețurile prea mici obținute pentru produse, lipsa piețelor de desfacere nu fac altceva decât să "împingă" țăranul către practicarea unei agriculturi de subzistență. În majoritatea cazurilor pământul nu a fost înapoiat într-un singur loc, ci în două-trei parcele sau chiar mai multe, astfel încât cei mai mulți dintre oameni muncesc parcela cea mai bună, lăsând nelucrate celelalte parcele pe care le au în proprietate. Vânzarea produselor agricole obținute de pe pământ este un comportament rar întâlnit în Biertan, oamenii preferând să folosească aceste produse în propria gospodărie fie pentru consumul propriu, fie pentru hrana animalelor.

Pentru pășuni și fânețe situația este diferită: gospodăriile particulare dețin doar 40%, IAS-ul deține 48%, străinașii au 10%, iar Asociația Sașilor restul de 2%. IAS-ul deține cea mai mare suprafață de pășuni și fânețe, lucru explicat de prezența în Biertan a unei ferme zootehnice, filială a IAS-ului din Dumbrăveni. Localnicii au, de asemenea, o suprafață importantă de pășuni și fânețe, deoarece, la împărțirea pământurilor, cei care nu aveau pământ au primit cel puțin o parcelă de fâneță. O mare parte dintre cei împroprietăriți au primit 50 de ari de teren arabil și 60 de ari de fâneță. De pe acest pământ localnicii își asigură hrana pentru animale în special pentru perioada de iarnă.

IAS-ul din Dumbrăveni mai deține în Biertan și o fermă viticolă, acest lucru explicând de ce 94% din viile și livezile Biertanului se află în proprietatea IAS-ului. Localnicii dețin doar 9% din păduri, restul fiind în proprietatea persoanelor juridice.

Inginerul agronom ne-a spus că doar 30% din pământ este bun (este considerat de categoria întâi pe zonă), restul fiind pământ de categoria a treia. Înainte de 1989 se lucra după bonitare și se cultivau: grâu, porumb, cartofi, sfeclă furajeră, sfeclă de zahăr, trifoi, lucernă. Pe întreaga comună există în jur de 600 hectare, din care 150 în satul Biertan, care "sunt foarte bune, se pretează la orice cultură, ai garanția că duc orice plantă". Din cauza climei din zonă nu se pot cultiva însă plante cu ciclul de vegetație lung (care sunt plante de producție mare), deoarece nu ajung la maturitate.

Împărțirea pământului

Până în prezent, în Biertan au fost eliberate 94% din titlurile de proprietate (954 dintr-un total de 1017), situație destul de rar întâlnită în satele din România. Împărțirea pământului a avut loc fără probleme, cu mici excepții: au existat câteva persoane care au dorit să primească pământul doar într-o anumită zonă, ceea ce a generat câteva certuri minore. Însă marea parte a populației din Biertan este mulțumită de modul în care a fost împărțit pământul, lucru confirmat de toate persoanele cu care am discutat. În comună există încă 331 de gospodării fără pământ, dintre care 157 în Biertan.

În Biertan și în Copșa Mare pământul s-a împărțit pe vechile amplasamente, în timp ce la Richiș s-a aplicat sistemul “primul venit – primul servit”. La Richiș a fost posibil acest lucru deoarece înainte de 1989 Richișul avea un mai mare procent de sași. După plecarea sașilor a rămas o mare suprafață de pământ excedentar, astfel încât s-a hotărât să se dea fiecăruia pământ acolo unde dorește, iar pământul rămas nedistribuit să intre la rezerva primăriei. Această modalitate de împărțire a pământului a fost mai avantajoasă, deoarece toți cei care au primit pământ au primit de categoria întâi, pe când, dacă ar fi primit pe vechile amplasamente, pământul ar fi fost și de calitate mai slabă. Primăria deține ca rezervă 396 hectare de pământ, din care cea mai mare parte se află în satul Richiș. Din acest pământ, o treime este arabil.

Împărțirea pământului pe vechile amplasamente a avut însă și consecințe neplăcute, cea mai gravă fiind puternica fragmentare a pământului. Un localnic ne spunea în timpul interviului că biertomenii poate ar fi acceptat să primească pământul și în alt loc decât cel în care l-au avut înainte, dar “străinașii au venit să-și ia pământul și nu au vrut decât pe vechile amplasamente și au fracționat pământul”. Această fragmentare a pământului, combinată cu lipsa utilajelor și cu configurația terenului, care este puțin prielnic lucrărilor mecanizate, au împiedicat formarea asociațiilor agricole în Biertan.

Din datele furnizate de primărie, reiese că în Biertan pământul nu s-a vândut. Există doar două persoane care au vândut în total 5 hectare la un preț mediu de 1.000.000 lei pe hectar. Un sătean ne-a explicat:

“Pământ n-au vândut, că cine-l cumpără? Și scump... Mai degrabă, care-l ia, îl ia (în arendă, n.n.) și-l lucră cu 20-30% de la an la an.”

Tot de la primărie am aflat că există 31 de gospodării care dau pământ în arendă. Dintre acestea însă doar două dau pământul cu acte, restul preferând “să se înțeleagă” cu cel care ia pământul. Cei care dau

pământ în arendă sunt în principal bătrânii – care nu au bani pentru a-și lucra terenul și nici nu dispun de forța de muncă necesară – și străinașii, dar în mai mică măsură. Pentru pământul lor, ei primesc între 20 și 30% din ceea ce s-a produs. Cei care iau pământul în arendă sunt cei care nu au pământ sau au prea puțin, dar dispun de resursele necesare pentru a îl lucra: fie utilaje, fie bani, fie forță de muncă. Există însă puține persoane care sunt dispuse să ia pământ în arendă. Există două explicații pentru faptul că oamenii nu înregistrează la primărie pământul dat în arendă: în acest fel nu se mai plătește impozit și/sau cei care iau pământul sunt oameni de încredere.

Cei care nu aveau pământ au primit pe bază de cerere (în conformitate cu Legea nr. 18/1991) 50 de ari de teren arabil și 60 de ari de fâneață, pământ din rezerva primăriei. Din păcate, acest pământ nu este comasat, ci se află în trei hotare diferite și destul de departe de sat. Acest lucru împiedică folosirea pământului la întreaga capacitate. La nivelul anului 1998, în Biertan doar 25% din gospodării nu aveau pământ în proprietate, în timp ce în Copșa Mare procentul era de 31%, iar în Richiș de 30%. Pe întreaga comună, 28% din gospodării nu aveau pământ. În satul Biertan nu se observă diferențe între etnii privind numărul gospodăriilor fără pământ. Procentul gospodăriilor de romi care nu au pământ în Biertan este apropiat de cel al celorlalte etnii, demonstrând că etnia nu a fost un criteriu pentru împărțirea pământului.

Întrebând de ce există gospodării fără pământ, ni s-a răspuns: "Acum ar mai fi pământ, dar cine merge să lucre prin alte părți, că vin porcii mistreți..." Ca și în cazul Moșnei, există pământ, dar este departe de sat, este de calitate mai slabă și culturile sunt distruse de animalele sălbatice.

CAP-AGROMEC (SMA)-IAS

După 1989 s-au desființat atât AGROMEC-ul, cât și CAP-ul. Secțiile, mașinile și animalele CAP-ului "s-au vândut aproape pe nimic". În momentul desființării, în cadrul CAP-ului funcționau mai multe secții de producție: o secție de sucuri, o forjă, două tâmplării, o secție de sărățele, solarii etc. În CAP nu au fost decât două mașini și un tractor, majoritatea utilajelor aparținând AGROMEC-ului: 12 tractoare utilizate complet, 5 combine (altă persoană, care lucrase de asemenea în AGROMEC, ne-a spus că înainte de 1989 erau 25 de tractoare și 10 combine). Utilajele au fost scoase la licitație, cei care lucraseră în cadrul AGROMEC-ului având prioritate la cumpărare. Astfel, o parte din utilaje au ajuns la oameni din Dumbrăveni, care lucraseră în Biertan. Tractoarele din cadrul AGROMEC s-au vândut în rate tractoriștilor din sat pe un preț scăzut. Dar din toate

tractoarele vândute la lichidare, acum nu mai există în Biertan decât unul singur. Ulterior am aflat, de la unul din tractoriștii din sat, că dintre cei care au cumpărat tractoarele în acea perioadă doar unul sau doi le-au cumpărat pentru ei, restul licitând pentru o altă persoană care dispunea de bani, dar nu avea dreptul să le cumpere, nelocuind în sat. Din cele cinci combine existente, în prezent mai există doar două, ambele fiind stricate și imposibil de reparat. Astfel, în urma desființării acestor două unități, nici satul și nici localnicii nu au avut mai nimic de câștigat. Dimpotrivă, după spusele unui localnic, "după ce s-a desființat CAP-ul s-au cam desființat și ei, au rămas cu pământul pe care l-au primit și nu mai pot să-și câștige existența".

În Biertan există două secții ale IAS Dumbrăveni: o fermă zootehnică și o cramă, iar în Richiș există o fermă de vie. Secția din Richiș lucrează în pierdere, dar cele două secții din Biertan lucrează foarte bine. Dat fiind că secțiile din Biertan aparțin de Dumbrăveni, conducerea locală nu se poate implica în modul de administrare a acestor secții. Discutând despre situația în care se află secțiile IAS-ului din Biertan, ni s-a spus:

"Eu nu știu de ce tot se bate apa în piuă cu privatizarea IAS-urilor. IAS-urile sunt privatizate de cel puțin doi ani jumate, trei. Îi zice de stat, pentru că e patrimoniu, dar cu ce i-a ajutat statul de trei ani de zile? Păi ca să fiu copilul dumitale, dumneatale trebuie să mă ajuți cu ceva... Dar pe IAS-ul îi omoară dobânzile bancare în primul rând și în al doilea rând guvernul, că nu le rezolvă ceva cu dobânzile, cu banii ce i-o luat... Ei tot ce muncesc, muncesc pentru dobânzi, muncesc pentru bănci... Acum lucrează altfel, își drămuiesc fiecare litru de motorină, nu lucrează de mântuială, nu lucrează pe pierdere, lucrează pe câștig, dar ce câștigă le ia banca, pe dobânzi bancare. Asta îi omoară, cu dobânzile bancare, pe ei. Asta una la mână. A doua: datoriile care s-au făcut, când s-au făcut, s-au făcut în general pe IAS-ul întreg și acum plătesc toate fermele în mod egal. Nu-i cinstit. Și-asta la nivel de țară e, nu numai la nivel de Biertan. Nu-i cinstit. Fiecare să-și plătească datoria lui. De exemplu, avem zootehnia aici, care merge foarte bine, avem crama, care merge foarte bine. Nu au lucrat pe pierdere niciodată, dar ei plătesc datoriile altora" (C.l., antreprenor).

Ferma de vie de la Richiș "s-a cam distrus din lipsă de fonduri." Terasele făcute înainte de 1989 pentru vița de vie au fost făcute greșit, cu o lățime de trei-patru metri, iar rândurile din margine nu dau rod, ceea ce înseamnă o producție redusă de struguri.

Crama merge relativ bine, dar, dacă înainte de 1989 făcea 100 de vagoane de must, care apoi era prelucrat și transformat în vin, anul trecut nu s-au făcut decât 2 vagoane – deci o scădere a producției cu 98%. La cramă se face un vin foarte bun, dar nu au tehnologie de pasteurizare. Localnicii sunt mândri cu vinul produs de cramă. Ei spun că regele Mihai

obișnuia să bea vin de Biertan, după cum și la întâlnirile oficiale româno-sovietice la nivel înalt se consuma numai vin de Biertan.

IAS-ul are în jur de 50 de angajați permanenți, plus, vara, angajații sezonieri, majoritatea din alte zone ale țării. Știind că una dintre cele mai mari probleme ale Biertanului este lipsa locurilor de muncă, am întreat de ce nu sunt angajați la IAS localnicii și de ce sunt preferați cei din alte zone. Ni s-a răspuns:

“Chiar și eu mi-am pus întrebarea asta de n ori și le-am pus-o și lor. Le-a rămas un fix. La ăia le dă și mâncare și cazare, că le-au rămas dormitoare, le-au rămas cantine. Și ăștia n-au pretenția la așa ceva, localnicii. Dar le-a rămas un fix. Asta e iară o greșeală a lor. Și numai la vie o fac. La zootehnie au dreptate. Aduc maramureșeni. Păi cu anejații lor oricum nu pot și maramureșenii sunt specializați în producerea furajelor. ăia muncesc ca un tractor: cosesc și deal în sus și deal în jos. ăia nu știu săracii... Și pot profita de timpul bun că la fân așa e, și atunci aduc maramureșeni, că acolo nu se greșește, la zootehnie.” (C.I.)

Această politică de a aduce oameni din alte zone ale țării este stabilită de conducerea IAS-ului de la Dumbrăveni, “așa că la noi, la nivel de conducere locală, nu avem cum să ne amestecăm.”

Asociații agricole

În Biertan nu există decât o asociație agricolă – a sașilor - și, glumind, putem spune că nici aceasta nu se simte prea bine. Principalul motiv pentru care asociația sașilor nu funcționează cum trebuie ni l-a spus un localnic: “Asociația a fost prost concepută. Adică, în primul și în primul rând, i-o lipsit managementul și de la cap se împute peștele...” Asociația sașilor – în care sunt grupați sașii din Biertan și cei din Richiș – este condusă de o săsoaică ce locuiește la București și este de profesie jurnalistă. Vom lăsa un localnic să ne povestească despre asociație:

“Când vii un jurnalist care ai lucrat numai la jurnalistică, la scris poezii și impui la ăla – c-au avut și aici administratori, au avut și oameni de bine printre ei – i-a zăpăcit încât ăla a zis, ăla de-a fost băiat bun, s-a apucat și el să fure. Că n-au pământuri rele. Dacă a făcut ceva bine, a făcut că au luat pământul comasat¹⁶. Aia au făcut-o bine. Și treaba nu-i târzie să se repare, dar n-au mâna aia, mâna aia n-o au, care trebuie să fie și să nu-l bâzâie nimeni la cap. Să-i deie pace și numai când vin rezultatele să-l ieie de urechi: mă, ai făcut bine, sau... Le lipsește specialistul și omul de încredere și omul harnic [...] Nu știu cum își

¹⁶ Pământul asociației se află în Richiș, unde oamenilor li s-a înapoiat pământul acolo unde au dorit, nu pe vechile amplasamente, astfel încât sașii au putut să-și unească pământul.

permite ea să dirijeze din București agricultura din Biertan și Richiș, că eu unul n-aș putea face chestia asta.” (C.I.)

În asociație au pământ numai sașii, atât cei din Biertan, cât și cei din Richiș. Pământul este împărțit în două locuri: au comasat pășunea într-un loc și arabilul în alt hotar. Pământul este lucrat în fiecare an, “d-apoi, vai de ea cauza producția.” Din ceea ce am aflat, se pare că lucrurile nu merg bine din cauza șefei asociației: “Ea și-a făcut asociația și-apoi niște vise mari ... să facă hotel în câmp, unde nu este nici apă, nici curent, nici gaz metan ... ea e visătoare, așa...” Activitatea acestei femei a fost caracterizată de cel care ne-a oferit informațiile despre asociație “tot așa, din greșeală în greșeală, spre victoria finală.” Aceste greșeli nu sunt făcute însă din rea credință, ci doar pentru că nu se pricepe deloc la agricultură. Ne-a fost dat chiar și un exemplu despre soarta unuia dintre administratorii asociației:

“O fost unul mai bun, s-o zdrobit săracul, l-o bubuit asta de nu s-o văzut și a pus dup-ai-a unul, acuma un țigan în Richiș, care se ocupă ... S-o dus cu alți țigani la cules porumbul astă toamnă. O dus acolo trupe de țigani la cules la porumb și-o zis c-a terminat în termen record față de ălălalt care a fost înainte. Și zice, ăștia au muncit, i-o și plătit, dar au și muncit. Io am stat și-am râs că ăia n-o cules pământul decât jumate ca să aibă ce fura după aceea. Și i-o și plătit mai bine, c-o fost harnici. Adică niște chestii, domnule, de... Și-atuncia cum ai pretenția să meargă treaba?” (C.I.)

O altă persoană ne-a spus:

“Dânsa conduce de la București o chestiune care o depășește total. Suntem noi amici așa, nu vreau să spun prea multe, dar ea cam pică de fazan în toată afacerea asta.”

Asociația are utilaje cu care ar putea să mai câștige bani și lucrând pământul oamenilor, dar

“o dată fură tractoristul, că merge de nu știe șeful lui: zice, am fost la nenea Ion și am arat 30 de ari, da' el o arat 80. Dă ăla banii pe 30 de ari, da-i taie chitanță pe 10. Și-atuncia el a arat 80 de ari și asociația ia banii pe 10 ari.”

Iată că nici măcar o asociație care are pământul comasat și care are utilaje cu care să lucreze terenul nu reușește să devină o asociație profitabilă. Este de remarcat că atât în Biertan, cât și în Moșna sau în Viscri singurele asociații care există sunt ale sașilor și nici una dintre ele nu este performantă. În toate trei cazurile vinovat este considerat a fi cel care conduce asociația, pentru că nu a știut să o administreze eficient.

Românii nu au însă nici o asociație. Biertomenii ne-au indicat următoarele motive pentru care românii nu și-au putut forma o asociație agricolă: fragmentarea pământului, lipsa utilajelor și lipsa unei persoane care să fie capabilă să ducă la capăt o astfel de acțiune. Inginerul agronom ne-a spus că greșeala s-a produs imediat după desființarea CAP-ului, când ar fi trebuit să se formeze o asociație agricolă. Dacă aceasta ar fi fost creată atunci, ar fi beneficiat de facilitățile oferite de lege și ar fi fost mult mai ușor "să se pună pe picioare".

După desființarea CAP-ului, sătenii au încercat să formeze o asociație: "Cooperatorii au vrut să rămână în asociație. Ei cunoșteau realitățile din agricultură." S-au opus însă cei care veniseră de la oraș pentru a-și lua pământul înapoi. Unii dintre ei chiar i-au acuzat pe localnici de comunism când li s-a propus să reînființeze o asociație agricolă. Așa încât "ne-au distrus terenul cei care nu cunoșteau realitățile din agricultură ... practic, cei de la oraș". Tema străinașilor a revenit des în discursul localnicilor, care îi acuză de fragmentarea pământului, de blocarea inițiativelor de formare a asociațiilor agricole. Dacă în perioada de început străinașii erau interesați de pământul pe care îl aveau, acum acest pământ rămâne în cea mai mare parte nelucrat. Explicația unui sătean este următoarea:

"Au lucrat primul an cu entuziasm că au crezut că în agricultură e numai lapte și miere și pe urmă, când au văzut de fapt că e dură agricultura, e aspră, au renunțat. În 1992, de exemplu, numai mașini vedeai pe toate dealurile, în slip de plajă, au crezut că vin la distracție aici".

Localnicii sunt puțin încrezători în șansele de formare a unei asociații agricole:

"- Credeți că o să se formeze o asociație agricolă?"

- Nu cred. Nu are cine să se ocupe, să facă o asociație. Le pare rău la oameni. La mulți le pare rău că la desființarea CAP-ului n-au făcut o asociație. Și-acuma văd că nu mai pot lucra pământul." Pentru a înființa o asociație profitabilă "ți trebuie un coordonator și tractoriști cu tractoare. Dacă ai trei-patru oameni buni, nu-ți trebuie 20 și poți să lucrezi pământul."

"Nu s-a făcut asociație pentru că nu s-o găsit nici o bucată de teren comasat ca să fie... că sunt câțiva proprietari de teren care țin la... au posibilitatea să și-l lucreze singuri cu animalele sau cu altceva, nu vrea să-l lucreze împreună, nu vrea să-l deie că-l lucrează cu animalele lui și te fragmentează. Ca exemplu, sunt aici 20 de hectare, patru din ei nu-l dau. Unul are tractor, doi au atelaje cu cai, nu vreau și ți-l rupe în patru și de-acolo încolo nu-ți mai convine să faci nimic."

"Nu știu dacă cineva s-ar angaja acum să pornească o asociație. Ar fi teren și-ar fi oameni care poate l-ar da, dar nu știu dacă cineva și-ar asuma"

| *răspunderea să formeze o asociație.*"

Mulți dintre cei cu care am discutat regretă că în Biertan nu există nici o asociație:

| *"Dacă era asociație, era foarte bine... dacă se ocupa cineva de o asociație, numai atunci poți să scoți pământul ăla la cale, să-l lucri tot."*

Gospodăriile individuale

În satul Biertan există un număr de 471 de gospodării care au pământ în proprietate. Pentru cei care au pământ, suprafața medie pe gospodărie este de 2,11 hectare, mai mică cu un hectar decât suprafața medie pe gospodărie în Moșna. Trebuie amintit faptul că localnicii au cel mult 5 hectare în proprietate, cei care au mai mult de cinci hectare fiind străinași (vezi anexa - tabelul A9).

În ceea ce privește stocul de animale, am observat diferențe mari între gospodăriile românilor și cele ale țiganilor privind numărul de animale din gospodărie. Conform datelor furnizate de primărie, din cele 96 de gospodării care au vaci, doar 4 sunt gospodării de țigani, cu un total de 6 capete; din cele 152 de gospodării care cresc porci, doar 5 sunt de țigani, cu un total de 12 capete (vezi anexa - tabelul A10). Acest lucru agravează și mai mult situația țiganilor, care, pe lângă faptul că nu au animale, nici nu-și lucrează pământul. Datele sunt consistente cu ceea ce am aflat din interviuri: o mare parte din țigani au ca singură sursă de venit alocația copiilor.

Nu există decât trei tractoare, toate trei aflându-se în gospodării de români. Din cele 46 de căruțe existente, 28 aparțin românilor, 15 țiganilor și 3 maghiarilor.

Ce se întâmplă cu pământul care se află în proprietatea gospodăriilor particulare? Localnicii au mai multe strategii. Cea mai mare parte dintre ei lucrează doar o parte din pământul pe care îl au, exact atât cât le trebuie pentru a putea trăi de la o recoltă la alta. Aceștia ar putea fi caracterizați astfel: "Agricultorii de început de tranziție din România sunt în principal țărani sau agricultori de autoconsum. Ei produc pentru autoconsum, cu ritmuri minime ale inputurilor (îngrășăminte, insecticide, erbicide, servicii specializate etc.) pentru producția agricolă. Comportamentul antreprenorial le este străin, nu cumpără, nu vând, nu investesc și nu își fac planuri de investiții agricole"¹⁷. Ce înseamnă pentru

¹⁷ Sandu, Dumitru, *Cine sunt antreprenorii din agricultura de tranziție?* în "Sociologie Românească", nr. 1/1999, București, p. 35.

ei agricultura? În primul rând, lucrează cât pot din pământ, din ce recoltează o parte folosesc pentru consumul propriu, iar cu restul își cresc animalele, vând o parte din animale pentru a putea lucra din nou pământul anul viitor și iarăși de la capăt. După cum ne spunea un localnic:

“Produsele le țin acasă și-și îngr.jesc porcii, vacile ... De vândut vinde chiar numai care are poate că mai mult. Grâu nu vinde nimeni că nu se face. Porumb mai vând așa, de la unul la altul. Dar nu să te duci în bază, fiindcă nu se plătește.”

Am încercat să aflăm cum își lucrează oamenii pământul. Porumbul și cartofii sunt principalele culturi. S-ar putea face și grâu, dar nu există nici o combină pentru păioase. Într-un interviu ni s-a spus:

“După revoluție a fost o chestie: <<ce ne trebuie nouă ingineri agronomi? Noi știm mai multă agricultură decât zootehnistul sau decât veterinarul sau decât agronomul. Nu ne mai trebuie specialiști. Nu ne trebuie nouă specialiști, noi suntem specialiști>>. Ei, și s-au apucat și-au făcut o agricultură după ureche de au zăpăcit-o... Tehnologie nu știu de loc. O tehnologie... că așa a făcut străbunicul. Acuma ne-a mai rămas un singur inginer și să vezi cum merg la el: cât îmi trebuie din asta, cât îmi trebuie din aialaltă, să vedeți cum merg la consultantă tehnică la el... Au început specialiștii să prindă în sat și pot să dir.jeze un pic cât de cât. Dar dir.jează pe cine are bani să vină să o facă, că nu plătește la inginer nimica, dar să aibă bani să-și cultive pământul. Și-o început să vadă că el cum a mers după ureche până acuma i-a mers prost și-a văzut că dacă ascultă de ingineru', se cam schimbă treaba.” (C.I.)

Agricultura, așa cum este făcută de majoritatea celor din sat, pare a fi o agricultură situată sub zodia lui NU:

“Nu se respectă tehnologia, nu se bagă sămânță de calitate, nu se respectă epoca de însămânțare, nu se respectă distanța între plante și, unde-i cultivat, ori îi prea rar, de nu se face, ori îi prea des. Nu se știe respecta tehnologia. Nu se fac lucrările la timp.”

Nu știm însă în ce măsură modul în care se face agricultură este determinat de lipsa cunoștințelor de specialitate sau, dimpotrivă, de lipsa resurselor financiare, deoarece chiar și un specialist ne-a spus:

“Acuma am ajuns și eu, care știu chestiile astea (rotația culturilor, n.n.), de pun de nouă ani porumb în același loc. Se merge pe monocultură.”

O a doua categorie este formată de cei care, deși au pământ, fie sunt prea bătrâni pentru a-l putea lucra, fie nu au cu ce să îl lucreze și îl dau în arendă. În 1998, acesta a fost cazul pentru doar 31 de gospodării. Pentru pământul lor, aceștia obțin, de regulă, între 20 și 30% din producție.

În a treia categorie sunt incluși cei care au pământ, sunt capabili să îl lucreze, dar nu au cu ce plăti lucrările. Aceștia (după părerea localnicilor,

majoritatea sunt țigani) își lasă pământul nelucrat și preferă să lucreze în sat ca zilieri. Cei din această categorie se află într-o situație extrem de dificilă, trăind de pe urma alocației copiilor. Lucrul cu ziua nu le oferă nici un fel de siguranță în ceea ce privește veniturile. Două întâmplări ni s-au părut a fi semne clare ale situației în care se află: umblând prin sat, de trei ori am fost întrebat (și de fiecare dată de țigani) dacă nu cumva am venit să strâng oameni pentru munca la câmp. Unul dintre ei chiar nu m-a crezut când i-am explicat că eu am alte treburi cu oamenii și m-a întrebat de ce nu vreau să îl iau și pe el. Un al doilea semn am considerat faptul că țiganii mergeau la cules de melci chiar dacă în cinci ore de lucru nu culegeau decât o jumătate de kilogram, pe care obțineau 3.000 de lei.

În fine, ultima categorie este formată din cei care nu au pământ sau au foarte puțin, dar au utilaje și bani. Aceștia sunt cei care iau pământul în arendă. Cel care dă în arendă contribuie cu pământul său, iar arendașul lucrează pământul și plătește toate inputurile necesare (sămânță tratată, erbicide etc.). Membrii acestei categorii au și multe animale (pe care le cresc pe pământ închiriat de la primărie), îmbinând lucrul pământului cu creșterea animalelor pentru a-și spori veniturile. Ni s-a explicat că doar pământul nu este profitabil, deoarece produsele se plătesc foarte slab. Pentru a avea profit trebuie neapărat să crești și animale.

Viitorul agriculturii

Discuțiile purtate cu oamenii au urmărit nu numai descoperirea problemelor din Biertan, ci și a posibilelor soluții pentru aceste probleme. Cauzele care duc la subutilizarea pământului pot fi clasificate, din ceea ce ne-au spus localnicii, în două categorii.

O primă categorie este formată de cauze ce pot fi regăsite în întreg mediul rural românesc: prețul mare al lucrărilor mecanizate, prețul mare al inputurilor, lipsa utilajelor agricole, prețul mic obținut pe produse, lipsa piețelor de desfacere, lipsa protecției produselor agricole la graniță.

Cea de-a doua categorie este formată de cauze "specifice" Biertanului, în sensul că ele nu sunt generalizate la nivelul întregii țări, ci se regăsesc fie numai în Biertan, fie numai în anumite zone ale țării: fragmentarea pământului, ceea ce produce o serie de dificultăți pentru lucrul mecanizat; configurația terenului – Biertanul se află într-o zonă predominant deluroasă, care necesită utilaje speciale; distrugerile provocate de animalele sălbatice, în special de porcii mistreți – o problemă care există încă de dinainte de 1989; starea jalnică a drumurilor dinspre sat înspre diferitele hotare, unele dintre ele devenind impracticabile chiar și

pentru căruțe în perioadele ploioase; inexistența infrastructurii necesare terenurilor (instalațiile pentru irigații, de exemplu).

Care sunt însă soluțiile indicate de biertomeni? Cum văd ei viitorul agriculturii? Întrebarea la care i-am rugat să ne răspundă a fost: Cum vedeți dumneavoastră o afacere profitabilă în domeniul agriculturii? Răspunsurile au fost similare. Ne-au fost enumerate următoarele caracteristici ale unei astfel de afaceri: pământul se poate lucra profitabil doar în asociație (fie asociație agricolă, fie asociație familială); trebuie făcute investiții pentru sistemele de irigații, pentru drumurile de pe hotare; lucrul pământului trebuie să fie însoțit și de creșterea animalelor (care "este sfântă"), în principal din două motive: 1. Biertanul dispune de multe pășuni și fânețe (în Biertan există o pășune foarte mare, Fetea, unde merg, în general, toate animalele satului) și 2. este mai profitabil să folosești o parte din produse pentru creșterea animalelor decât să le vinzi.

Mica industrie și comerțul

Biertanul a fost un sat de meseriași. Oamenii își amintesc cu plăcere de vremurile de demult, în care în sat existau 19 bresle cu 21 de meserii. În acele vremuri existau mezelari, lăptari, morari, zidari, zugravi, dulgheri, tâmplari, dogari, rotari, forjori, tinichigii etc. Breslele erau structuri puțin permeabile, accesul la o breaslă fiind condiționat de apartenența la grupul etnic al sașilor, astfel încât marea majoritate a acestor meserii erau exclusiv ale sașilor, exodul acestora determinând dispariția meseriașilor. După 1989 aceste meserii au dispărut sau sunt pe cale de dispariție, sătenii considerând că unul dintre punctele în care trebuie intervenit urgent este revitalizarea micilor meșteșugari.

Aceasta era situația înainte de 1989. În prezent, comparativ cu alte sate, Biertanul este "destul de sărac" în ceea ce privește firmele: nu există decât două brutării și două mici fabrici de prelucrare a laptelui (fiecare dispunând de puncte de desfacere a produselor). Pe lângă acestea, mai există un atelier de reparații auto și două baruri. Peisajul pare destul de "sărăcăcios", mai cu seamă dacă îl comparăm cu ceea ce există în Moșna. Localnicii consideră că principalele piedici în calea dezvoltării sectorului economic în Biertan sunt: lipsa unei căi ferate, distanța mare până la cel mai apropiat oraș și inexistența unui curs de apă suficient de mare încât să poată fi folosit pentru activități economice. În același timp, o mare parte dintre cei cu care am discutat consideră că una dintre condițiile ce trebuie neapărat îndeplinite pentru ca Biertanul să se dezvolte este dezvoltarea sectorului economic în sat.

Apariția unor firme în sat ar rezolva mai multe probleme: ar asigura locuri de muncă pentru săteni, ar crește veniturile primăriei, ceea ce ar permite dezvoltarea satului, și ar crește puterea de cumpărare a sătenilor.

I-am întrebat pe oameni de ce nu există mai mulți întreprinzători:

“Ne știu pe noi care deja ne-am privatizat și le poate ajunge. N-au curaj să plece (să pornească o afacere, n.n.). Toți spun: ai fost nebun când ai plecat. Le e frică să riște. Plus că, cum o mișcat unul, vine fiscal pe el și îl termină.”

Pe lângă individualism, iată că locuitorii Biertanului par să fie caracterizați și de un anumit grad de aversiune față de risc, aceasta îndepărtându-i de tipul antreprenorului.

Cum ar putea fi caracterizați întreprinzătorii din Biertan? Deși puțini, strategiile lor sunt diferite.

Un prim tip de antreprenor este ilustrat de A.N., proprietarul celor două baruri și al unui magazin alimentar. Dl A.N. este cel mai tânăr dintre întreprinzătorii din Biertan. Principalele activități ale firmei sale sunt comerțul, serviciile de alimentație publică și transportul de mărfuri. Până în 1993 a fost gestionar la bufetul din Biertan și, când s-a dat în licitație, “a avut curaj” și l-a închiriat. Nu a apelat și nici nu va apela la bănci pentru împrumuturi, din cauza dobânzilor mari. Afacerea a pornit-o cu banii pe care i-a câștigat la nuntă. Aceasta a fost perioada cea mai bună pentru firma sa, deoarece era singurul privat cu crâșmă în Biertan, avea mulți clienți și oamenii aveau putere de cumpărare. Patru luni a muncit în Germania și a venit de acolo cu bani pe care i-a folosit pentru dezvoltarea firmei: a închiriat un al doilea spațiu. Pentru acest spațiu chiria era foarte mare, dar a considerat că în doi-trei ani inflația va diminua valoarea chiriei, lucru care s-a și întâmplat de altfel. Singurele investiții pe care le-a făcut au fost lucrări de întreținere la spațiile pe care le are în chirie. Ar dori să facă și alte investiții – care i-ar crește profitul – dar atâta vreme cât nu poate cumpăra spațiile închiriate nu va investi nimic, deoarece “nu se știe la cine vor ajunge spațiile dacă se dau în vânzare.” Crede că cel puțin pentru câțiva ani afacerea sa va merge la fel sau chiar mai rău. Cel mai dificil moment a fost anul acesta, când a trebuit să plătească taxele stabilite de Ordonanța 50 (pentru comercializarea alcoolului și a tutunului). A plătit taxele și așteaptă închiderea anului contabil pentru a vedea dacă a avut profit sau nu. Dacă va încheia anul fără profit va renunța la unul din cele două spații pe care le are. Singura soluție pe care o vede pentru a-și dezvolta afacerea este să poată cumpăra aceste spații și atunci ar avea “mai mult interes”. Activitatea sa se caracterizează prin risc minim, investiții minime, centrare pe profit.

Al doilea tip de antreprenor este cel reprezentat de R.C. Acesta are o brutărie, un magazin alimentar, o fabrică de prelucrare a laptelui și, ca "hobby", o fermă cu 75 de vaci. Dl R.C. nu este din Biertan, este din Mediaș, dar aici are o parte dintre afacerile sale. Înainte de 1989 a avut 400 de stupi în Biertan, dar, când afacerea a devenit mai puțin profitabilă, i-a vândut și astfel a făcut rost de bani pentru o nouă afacere. A fost primul particular cu brutărie în sat. Patru ani a lucrat în Germania, iar din când în când venea și în țară pentru a se ocupa de afacerea sa. Banii câștigați în Germania i-a investit în firmă: a cumpărat mașini pentru transport, și-a deschis fabrica de prelucrare a laptelui și a cumpărat încă o brutărie în Dumbrăveni. Principala condiție pe care și-a impus-o înainte de a începe afacerea a fost: "investesc, dar fără bancă, nici un fel de bani din bancă." Întrebat fiind de ce și-a ales ca domeniu tocmai brutăria, a spus:

"Dacă ai pâinea, ai și cuțitul în mână. Așa este, pur și simplu. Și nu în sensul de hegemonie sau de... dar pâinea se mănâncă și este unul din alimentele de bază ale românului... Deci pâinea, e clar, asta ar fi ultima chestie care nu s-ar mai vinde."

Acest răspuns indică existența unui calcul rațional care, la momentul respectiv, maximiza profitul (în Biertan exista o singură brutărie, de stat) și minimizea riscurile (pâinea se vinde întotdeauna). Brutăria merge fără probleme. Se aprovizionează cu făină, în general, de la particulari și are o rețea de distribuție (cu mașinile proprii) în Mediaș, Sighișoara și Dumbrăveni. Singura problemă în ceea ce privește brutăria

"e concurența, ceea ce e firește, e foarte normal să existe... Concurența, care totuși nu e o problemă. Concurența este care e cel mai bun rămâne și va rămâne. Asta e clară treaba. Este o lege a capitalismului."

Ulterior a investit bani și în fabrica de prelucrare a laptelui, pas considerat normal, deoarece dispunea și de rețea de distribuție și de ferma proprie (ferma nu este trecută pe firmă, este doar un hobby) care îi asigură laptele necesar. Aici produce lapte, brânză telemea, brânză de burduf, caș. Pe măsură ce s-a dezvoltat, a început să ia lapte și de la săteni. A cumpărat pășune în Copșa Mare (în jur de 40 de hectare) și acolo își duce vacile vara. Aici sunt mai multe probleme, cea mai importantă fiind legată de distribuție. Piața este saturată de lapte și produse lactate. În prezent are 60 de angajați (45 permanenți și 15 temporari), din care numai doi sunt din afara Biertanului. Consideră că este cel mai important investitor în Biertan. În viitor intenționează să achiziționeze o linie de pasteurizare a laptelui și un laborator de testare a calității produselor. Scopul său este "să prelucrăm laptele autohton în condiții occidentale, cam așa ceva. Și vânzarea, la fel, că dacă nu, murim." Cel mai dificil moment prin care a trecut de când și-a

deschis afacerea a fost atunci când contabilul său (care îi era și fin) a plecat din firmă și “mi-a trimis și garda financiară pe cap.” Iată cum a rezolvat această problemă: “Cum m-am descurcat? Păi... vă las asta așa, în coadă de pește. Așa cum se descurcă toată lumea. Așa... ca la noi.” Ca tip de antreprenor, se caracterizează prin centrare pe investiții, flexibilitate în afaceri, combinarea mai multor activități pentru maximizarea profitului, acceptarea și valorizarea regulilor economiei de piață.

Un al treilea tip de antreprenor se regăsește în persoana lui C.I. Înainte de 1989 a fost președinte de CAP în Biertan. În 1990 pleacă de la CAP la o secție de prelucrare a laptelui în Richiș, ca șef de secție.

“Cum aveam cunoștințe de agricultură și experiență în practică, mă pricepeam cât de cât în lapte. Acolo am lucrat trei ani de zile, am făcut meserie pentru că am luat cărți, m-am pus cu burta pe carte. Am avut niște necalificați care, totuși, știau meserie și am învățat și de la ei și așa am pornit în domeniu.”

În 1993, când secția din Richiș a început să aibă probleme, “m-am supărat și atunci am zis: pornesc acasă la mine.” La început a avut un asociat (cumnatul său) care i-a dat un milion și jumătate, dar, după un an,

“a făcut niște minuni, omul a ajuns dator prin bancă și mi-a pretins 30 de milioane să iasă din firmă... I-am dat 30 de milioane, dar mi-am vândut tot, am rămas letter și i-am dat banii, a ieșit din firmă. Am rămas singur, am pornit iar de la zero.”

Cu toate acestea, perioada de început a fost cea mai bună perioadă. Laptele era subvenționat, oamenii aveau putere de cumpărare, produsele nu erau departajate prin preț, ci prin calitate, și astfel “m-am impus pe piață cu calitatea produselor și am scos de pe piață pe vechi... cu tradiție.” În primii doi ani, în perioadele de vârf colecta 3.500 de litri de lapte pe zi, din care făcea caș, brânză telemea, de burduf, cașcaval și, la comandă, diferite specialități. Prospături (iaurt, lapte) nu face fiindcă au termen de valabilitate mic și cel mai apropiat oraș e prea departe. De distribuție se ocupa singur, lucrând foarte mult cu Bucureștiul și Constanța. În 1996 a avut anul cel mai bun, a terminat cu 170 de milioane profit și a făcut investiții. 1997 aduce însă o perioadă mai grea:

“În 1997 s-a tăiat subvenția, am intrat în declin. Din vârful curbei am pornit la vale. Laptele a scăzut și asta mi-a fost totuși un noroc. Eu, care mă zbăteam să adun lapte, să nu știu ce... cum face acum R.C. că-i începător și se zbate să-mi ia oamenii. El nu știe că-și sapă groapa singur, săracul...”

A fost nevoit să reducă din angajați, dar a încheiat anii 1997 și 1998 în pierdere. Răspunsul său la această provocare a fost reducerea activității firmei, cu speranța că lucrurile se vor îmbunătăți:

“Eu sper că după ploaie vine și vreme bună, sunt un optimist la modul general și atunci, când e cazul să mai forțez nota o forțez iară, dar deocamdată sunt așa

| *de pasiv că toți se miră cum Dumnezeu poți fi așa de dezinteresat.*"

Pentru a putea ieși din acest impas, are nevoie de investiții. Cu ajutorul acestora și-ar finaliza noua secție de producție. Nu are însă de unde obține aceste investiții, iar la bancă nu apelează din cauza dobânzilor. Acest tip de antreprenor se caracterizează prin centrare pe investiție, dar, în același timp, și printr-un anumit grad de rigiditate în fața provocărilor economiei de piață. Dacă primii doi antreprenori și-au format capitalul inițial cu bani proveniți din afaceri anterioare sau din munca în Germania, C.I. nu a avut o astfel de sursă de finanțare și, cel mai probabil, a beneficiat de avantajele pe care i le-a oferit poziția sa înainte de 1989.

Se pot observa o serie de trăsături comune celor trei tipuri de întreprinzători: refuzul de a apela la bănci pentru sprijin financiar, preferința pentru investiții cu risc minim (pâine, lapte, alimentație publică) și, probabil, preferința de a-și conduce firma singuri, fără asociați. Un singur întreprinzător are planuri de dezvoltare a afacerii (R.C.), ceilalți așteptând o stabilizare a legislației sau "vremuri mai bune".

Societatea de Fitoterapie din România (SFR)

Unul dintre personajele cele mai "contestate" din Biertan este dl R.L., specialist în fitoterapie, membru fondator al SFR (societate înființată în 1993). În perioada 1984–1998 a lucrat la farmacia din Biertan, renunțând la acest post în momentul în care a fost primit în catedra Facultății de Medicină și Farmacie din Târgu Mureș. Din 1985, cu sprijinul domnului O.V., care era primar și în acea perioadă, a reușit să organizeze anual simpozioane naționale cu participare internațională în domeniul fitoterapiei. Este "specializat de Uniunea Europeană în proiecte de dezvoltare locală."

Părerile, în ceea ce-l privește pe dl R.L., sunt împărțite. Unii consideră că este un bun specialist și un bun om de afaceri, în timp ce alții consideră că este "un hoț", "un mafiot". Această situație este cu atât mai ciudată cu cât dl R.L. nu locuiește în Biertan. Este clar că o astfel de segmentare nu putea fi provocată decât de o persoană cu o puternică personalitate și doar dacă exista o anumită miză în joc.

Înainte de a discuta cu dl R.L., am fost avertizați:

| *'Am înțeles că domnii de la Banca Mondială au fost primiți de ăsta, de R.L., cu primarul împreună, i-au dus pe la friptane, la fel de fel de chestii, au cosmetizat totul. Așa a fost, vă spun, că eu cunosc pe cineva care a fost cu ei, arhitect din Sibiu, exact ca pe vremuri. Pentru că eu așa cred, că ei vor să canalizeze suma asta de bani sau fondurile astea, să le folosească ei. ...Mare atenție din partea*

lor (a Băncii Mondiale, n.n.) în momentul când vor da banii. Și o să vedeți, probabil R.L. o să aibă o politică mult mai amplă, și în discuțiile pe care o să le aveți cu ei, el prezintă clar, că el și-a pregătit în sensul ăsta, ar avea el nevoie, cumva cosmetizat, tot pe undeva pe canalele lui să ajungă banii” (R.C., antreprenor).

Istoria domnului R.L. se intersectează cu istoria Biertanului în două puncte generatoare de conflict. Sătenii au povestit despre existența unei asociații agricole, Fitofarma, ce fusese înființată de R.L. în 1991. Pentru o perioadă a mers bine, a primit utilaje agricole de la Fundația Saxonia, “cu titlu expres pentru Biertan”, după care asociația a fost vândută lui Dinu Patriciu, cu tot cu utilaje, și așa a rămas Biertanul fără tractoare și combine. Aceasta este povestea Fitofarmei, așa cum a fost văzută și înțeleasă de unii dintre localnici. Versiunea lui R.L. este diferită:

“În 1991 eu am înființat această societate pe acțiuni. A fost primul SA din județul Sibiu cu capital exclusiv privat. Intențiile acestei societăți erau de a realiza culturi de plante medicinale, de a valorifica flora spontană, de a prelucra, într-o perspectivă ulterioară, aceste materii prime vegetale. Inițial am fost peste 100 de acționari. Am reușit, într-un răstimp relativ scurt, să concesionăm circa 100 de hectare de teren în zonă. Am reușit să dezvoltăm un parc de mașini agricole, cu ajutorul Fundației Saxonia, care era unic în toată zona. Probleme desigur au fost și sunt în continuare, pentru că a fost o perioadă în care se lucra cu credite cu dobândă extrem de mare. Deci firma nu putea să meargă pe profit sau era un profit absolut simbolic. Practic, dacă iei partea agricolă în general, rezultatele, din punct de vedere economic, nu sunt extrem de favorabile. Atunci, fiind în relații apropiate cu Raymond Luca, i-am solicitat, știind că este apropiat de Patriciu, să preia ei firma. Firma a fost preluată în 1994, Patriciu devenind acționarul majoritar, cu intenția, care s-a și realizat, de a cumpăra Plafar-ul din Sighișoara. Ei au renunțat însă, și consider că greșit, au renunțat la programul agricol. Și vă spun de ce. Fiindcă nu era rentabil, pur și simplu nu era rentabil și s-au bazat pe cumpărare de materie primă vegetală de la alți furnizori. Și-atunci partea aceasta din Biertan a fost practic închisă. Mașinile agricole, care, vă spun, erau ca un SMT privat, toate au fost reluate înapoi de Fundația Saxonia. Pământurile au fost retrocedate acelor care erau proprietari, clădirile practic sunt nefolosite. În 1991 s-a preluat tot ce avea mai bun CAP-ul la vremea respectivă (magazie, atelier mecanic). Deci firma Fitofarma există, are sediul în București, Dinu Patriciu este acționarul majoritar și în momentul de față firma este evaluată la trei miliarde de lei, este de vânzare și se pare că există investitori germani interesați de a prelua această firmă. Eu am fost președinte până la preluarea firmei de către Dinu Patriciu, după care relațiile mele cu dânsul au încetat. ...Dacă Fitofarma reușea, era astăzi, această comună, era rezolvată în proporție de cel puțin 50–60% cu locuri de muncă, valorificarea terenurilor agricole, perspective de dezvoltare”.

Din toată această afacere R.L. a pierdut o parte din prestigiul pe care îl avea în sat, oamenii acuzându-l de distrugerea parcului agricol, chiar dacă acele utilaje erau ale Fitofarmei, și nu ale satului, firma fiind cea care le luase în sistem leasing. Al doilea moment dificil a apărut în 1998, când consiliul local aprobă darea în folosință a blocului din Biertan pe o perioadă de 20 de ani, fără plata nici unei chirii, Societății de Fitoterapie din România. Sunt nemulțumiți țiganii, care se întreabă de ce nu li s-au dat lor apartamente în acest bloc, sunt nemulțumiți adversarii primarului, care cred că primarul a avut ceva de câștigat de pe urma acestei afaceri. Nemulțumirile lor au ajuns până la Prefectura județului Sibiu. Unii informatori chiar ne-au spus că această hotărâre a fost adoptată de consiliul local sub presiune, că R.L. obișnuiește să participe la ședințele consiliului și că el este persoana care îl conduce pe primar din umbră. “Faimosul” bloc este un bloc de locuințe, care a fost construit din fondurile primăriei înainte de 1989, cu scopul de a furniza apartamente specialiștilor ce urmau să lucreze în sat. Blocul nu este însă terminat, nu este racordat la rețeaua de gaz metan, nu este racordat nici la conductele de apă, ceea ce îl face de nelocuit. Dacă până la momentul semnării contractului blocul nu prezenta nici un interes, după aceea s-a remarcat un interes deosebit pentru soarta acestei clădiri. Pentru a înțelege exact ce se întâmplă, trebuie spusă povestea Societății de Fitoterapie din România.

În 1997, SFR depune un proiect intitulat “Laborator de control al calității produselor obținute din plante medicinale”, proiect care este aprobat și finanțat de Uniunea Europeană printr-un program FIDEL/Phare. Bani obținuți prin acest program au fost folosiți pentru dotarea acestui laborator cu aparatură performantă, astfel încât, în acest moment, “laboratorul este cel mai bine dotat laborator de acest fel din Transilvania.” Acesta este momentul în care se solicită primăriei punerea la dispoziție a blocului din localitate, pentru a putea realiza proiectul propus. După înființarea laboratorului, s-au creat contactele necesare pentru demararea a altor două proiecte: producție ecologică de ulei de trandafir (în colaborare cu o firmă din Germania) și cultură de plante medicinale în condiții ecologice (în colaborare cu regiunea Piemonte, Italia). Domnul R.L. ne-a prezentat în amănunt aceste două proiecte:

“Ce ne poți spune despre proiectul cu firma WALA ?

Acest proiect este deosebit de frumos și, din punct de vedere al impactului social, gândesc că este unul dintre cele mai importante, deoarece dv. ați simțit, în mod sigur, lipsa locurilor de muncă. Acest proiect își propune realizarea unei culturi ecologice de trandafiri, în vederea obținerii uleiului volatil de trandafir, care renaște în cosmetologia modernă. Firma WALA este al doilea producător din lume în acest domeniu: ulei de trandafir ecologic. Dășii doresc să ființeze

aici, văzând rezultatele existente până în momentul de față și laboratorul acesta de cercetare și control, doresc să înființeze aici o fermă, o cultură de trandafiri de circa 100 de hectare, ceea ce înseamnă lucru pentru circa 300 de familii, deoarece o familie, proprietar de teren, în medie, poate cultiva cam jumătate de hectar de trandafiri, deoarece este o cultură cu manoperă multă, mai ales la recoltare. Programul a început deja, au fost aduse 11 specii de trandafiri, verificate din punct de vedere al calității, din diverse părți ale lumii, și se urmărește adaptarea lor la condițiile pedoclimaterice din zona Biertanului. În această toamnă se vor înființa 10 hectare și, progresiv, se va ajunge până la 100 de hectare de cultură de trandafir. Tot aici, în zona noastră, se va crea și o distilărie modernă pentru obținerea acestui ulei de trandafir, pentru care firma WALA deja zice: Da, asta este, prețul este de 6000 DM kilogramul, noi suntem interesați să cumpărăm 100 de kilograme. Deci toată producția rezultată va fi exportată în Germania. Greul vine, după părerea mea, din partea agricolă. De pe o jumătate de hectar se poate asigura un venit de circa două-trei mii de mărci, un venit sigur pentru cultivatorul respectiv. Ceea ce înseamnă foarte mult, dacă comparați cu o cultură de grâu sau de porumb și unde veți vedea că, de fapt, omul iese în minus, dar... Acest proiect va însemna și din punct de vedere al turismului local încă un pas înainte. Eu parcă văd că alături de superba biserică-cetate mulți vor dori să viziteze și o cultură de trandafiri: arată bine, miroase frumos.

Cum veți face cu pământul ?

Fiecare familie care dorește să participe la acest program va intra... Pământul e proprietatea lui, familia se angajează să-și lucreze acest pământ și să-și valorifice produsul final, care este petala de trandafir, și în funcție de aceasta, el va fi retribuit. Trebuie însă să fie pământuri controlate din punct de vedere ecologic. Asta înseamnă că timp de doi ani acolo nu se poate face o cultură cu pesticide, cu insecticide, cu îngrășăminte artificiale. Pe această perioadă însă, firma WALA este dispusă să achite, și pe perioada înființării culturii, este dispusă să achite cât ar fi cultivat, de exemplu, cu porumb sau cu grâu, pentru a putea fi pregătit și atestat ecologic. Dacă va reuși, va fi prima cultură ecologică de trandafiri din România.

Proiectul cu regiunea Piemonte ?

Este o colaborare, care se dorește a fi o colaborare interregională între județul Sibiu și regiunea Piemonte, cu susținere prin programul TACIT. Acest program își propune înființarea unor culturi ecologice de plante medicinale, respectiv de arbuști fructiferi (coacăz, agrișe etc.). Intenția este tot de a produce produse atestate ecologic, pentru care să fie rezolvat exportul în Italia sau pe piețe vestice. Printre colaboratori este o asociație agricolă italiană a agricultorilor din domeniul acesta al produselor biologice, bio-dinamice. De ce se leagă aceste proiecte? Fiindcă s-a realizat un prim proiect: proiectul Phare. Acest laborator de control permite atestarea calității produselor care se vor realiza aici” (R.L.).

Astfel, realizarea primului proiect reprezintă o șansă în plus și chiar o condiție pentru realizarea celorlalte proiecte inițiate de SFR. Pământul Biertanului este foarte bun pentru culturile de trandafiri sau de plante medicinale, deoarece "zona e prielnică pentru recoltări din flora spontană, este una dintre zonele cele mai bine protejate din punct de vedere ecologic."

Unii localnici sunt, totuși, neîncrezători în șansele de reușită ale acestor proiecte. Mai mult, consideră că blocul dat de primărie a fost dat ilegal. În contract se spune că blocul este dat în folosință unei organizații non-profit, dar realizarea acestor proiecte va fi generatoare de profit, astfel încât oamenii consideră că "cineva va răspunde penal pentru toate astea."

DI R.L. consideră că aceste disensiuni sunt generate de dorința de a avea acces la posibilele resurse:

"Este foarte greu să vă explic ce încrâncenări au fost și ce încrâncenări vor veni – deja se simt – în momentul finanțării acestor proiecte de către Banca Mondială. De altfel, în toate cele patru localități veți simți acest lucru."

Planurile dlui R.L. nu se opresc aici. Începând cu acest an, va organiza o universitate de vară, mai exact un curs postuniversitar de fitoterapie, la care să poată participa absolvenții de medicină și farmacie din întreaga țară. Pentru viitor, dacă proiectele sale se vor realiza, se gândește la înființarea unei școli de meserii: viticultori, tâmplari, fierari, persoane care să poată valorifica resursele de plante medicinale. Atât universitatea de vară, cât și școala de meserii vor avea sediul în blocul dat de primărie.

SFR va avea în continuare un rol important în dezvoltarea Biertanului:

"Sunt convins că, fiind parte componentă a consorțiului local, deci a Fundației Biertan 2000, alături de primărie, va fi poarta prin care se vor realiza proiecte și ale Băncii Mondiale... Noi avem în pregătire deja o serie de proiecte. Sunt discutate, structurate și în momentul în care va exista forma finală de depunere a acestor proiecte, desigur, într-un timp foarte scurt, vom finaliza."

Turismul

Turismul a fost menționat ca o posibilă sursă de dezvoltare pentru Biertan de absolut toate persoanele intervievate. Turismul în Biertan se desfășoară pe mai multe niveluri. Un prim nivel este cel al turismului centrat pe vizitarea cetății. Existența bisericii-cetate este considerată de localnici un mare avantaj al Biertanului, în comparație cu alte sate. Și aceasta, cu atât mai mult cu cât Biertanul este centru UNESCO, iar cetatea, din 1989

până acum, a avut nu mai puțin de 20.000 de vizitatori, media situându-se în jurul cifrei de 3.000 de vizitatori anual. În perioadele de vârf (lunile de vară), zilnic sunt trei-patru autocare cu turiști care vizitează cetatea. De altfel, șeful de post ne-a spus că există perioade în care sunt așa multe autocare încât trebuie dirijate și pe străzile din jurul cetății. Cetatea din Biertan este una dintre cele mai renumite cetăți de acest fel din România, poate și datorită faptului că aici a fost sediul episcopiei evanghelice. Un alt avantaj este dat de peisajul înconjurător, Biertanul fiind înconjurat de dealuri și păduri. Vizitatorul care dorește să înopteze în Biertan are posibilitatea de a alege între trei oferte: casa de oaspeți, casa predicatorului sau gospodăriile particulare. Casa de oaspeți este un mini-hotel, care a fost construit de Asociația Sașilor și apoi a fost dat în administrare unei firme. Casa de oaspeți are camere cu două și cu patru paturi, dotate cu baie. Există și o sală de mese și o bucătăreasă care poate pregăti mâncare dacă este nevoie. Epitropul bisericii evanghelice ne-a spus că există anumite perioade pentru care se fac rezervări chiar și cu un an înainte. Casa predicatorului este o clădire cu patru camere a câte trei paturi, o bucătărie și o baie comună.

Cel de-al doilea plan al turismului din Biertan este furnizat de Societatea de Fitoterapie din România. La simpozioanele organizate anual de SFR participă persoane din toată țara și de peste hotare. Înainte de începerea lucrărilor unui simpozion, la sediul SFR se face o listă pe care se înscriu toate persoanele care doresc să cazeze turiști. Din 1985, când a avut loc primul simpozion, niciodată nu au fost probleme cu cazarea turiștilor.

O a treia categorie de turiști o reprezintă sașii care au plecat din Biertan. Aceștia preferă să stea, pe perioada vizitei, în casele pe care le-au lăsat în custodie, la foști prieteni, în fostele lor case, pe care le-au vândut înainte de plecare, sau la casa de oaspeți. După datele furnizate de primărie, în 1998 Biertanul a fost vizitat de 90 de sași care au locuit aici înainte de 1989. Este de remarcat faptul că, tot în anul 1998, Moșna a fost vizitată de un număr aproape dublu de sași: 175. Acest lucru arată că între Moșna și foștii ei sași există o legătură mult mai strânsă decât în cazul Biertanului. Această diferență sugerează că sașii plecați din Biertan au o comunitate mai puțin "închegată" decât cea a sașilor plecați din Moșna. Această explicație pare rezonabilă, cu atât mai mult cu cât cei cu care am vorbit îi caracterizează pe biertomeni ca fiind persoane extrem de individualiste.

Ultimul nivel al turismului se află într-o stare incipientă. Este vorba de proiectul primăriei, care a început negocierile cu ANTREC-ul, pentru

omologarea a 14 gospodării din Biertan care să practice agroturismul. Două dintre aceste gospodării au dosarele complete, urmând să primească autorizația din partea ANTREC-ului. Pentru a putea primi autorizația, aceste gospodării trebuie să îndeplinească anumite condiții și, după spusele primarului, acestea au fost criteriile după care au fost alese cele 14 gospodării. Acest proiect a generat o serie de nemulțumiri în rândul localnicilor, existând persoane care acuză primăria că nu a fost cunoscută data ședinței în care au fost alese aceste gospodării și că primarul le-a ales în funcție de propriile simpatii.

Aceste patru niveluri reprezintă potențialul de dezvoltare a turismului în Biertan, dar primarul consideră că nu se poate vorbi cu adevărat de turism decât în momentul în care infrastructura va permite un acces mult mai ușor între cele trei sate ale comunei și accesul la rețeaua telefonică interurbană.

Capital social

Forme de asociere - vecinătățile

În comuna Biertan există în momentul actual 22 de vecinătăți, dintre care 11 în satul Biertan (6 românești – dintre care două de tineri, 3 ale țiganilor, una a maghiarilor și una a sașilor, aceasta din urmă însă fiind în proces de destrămare). Deși numele vecinătăților sugerează un criteriu etnic de formare a vecinătăților, cel puțin vecinătățile românești conțin și membri de alte etnii.

Vecinătățile sunt o formă de organizare locală preluată de la sași, răspândite în zona Transilvaniei. Au reguli proprii de gestionare a comportamentului membrilor și de întrajutorare, mai ales în cazul înmormântărilor, dar și în cazul unor munci comunitare sau în cazul în care unul dintre membri necesită ajutor pentru construirea sau repararea unei case. Vecinătatea are o ierarhie proprie de funcții, începând cu tatăl mare de vecinătate și tatăl mic de vecinătate (cu corespondentele lor mama mare de vecinătate și mama mică de vecinătate), apoi contabil, cârciumar etc., aceste ultime funcții diferind de la zonă la zonă. Vecinătatea mai dispune de veselă, mese și scaune proprii, folosite atât la înmormântări, cât și la petrecerile organizate în cadrul ei. Membrii vecinătății stabilesc în mod democratic taxele cu care trebuie să contribuie periodic fiecare membru, banii rezultați în acest fel intrând în patrimoniul vecinătății.

Structura românească a vecinătății se axează în principal pe ajutorul la înmormântare, împingând în plan secund funcția de întraajutorare în alte cazuri (munci comunitare, reparații, construire de case) și funcția de organizare socială. Spre deosebire însă de alte zone ale Transilvaniei (de exemplu, satele Cristian și Moșna, județul Sibiu, și Viscri, județul Brașov), în vecinătățile satului Biertan se pune ceva mai mult accentul pe funcția de întraajutorare pentru reparații la case. Acest fapt sugerează că oamenii din Biertan sunt deschiși ideii de cooperare și mobilizare colectivă pentru atingerea unui scop anume. Un exemplu concludent în acest sens este mobilizarea care are loc fie voluntar, fie la cerința primăriei, în vederea reparării drumurilor care fac legătura între hotarele Biertanului; cei care au pământurile la care accesul se face pe un drum deteriorat se adună și încearcă să îl repare.

Există și alte particularități ale vecinătăților românești din Biertan, care sunt semne ale unui tip special de comportament al oamenilor de aici. Spre exemplu, există o vecinătate românească cu "tată permanent". Prin tradiție, în general, în vecinătăți tatăl se schimbă la un an sau la doi ani. Prin rotație, toți membrii de sex masculin ai vecinătății ajung tată de vecinătate, în ordinea caselor de pe stradă (dacă vecinătatea cuprinde casele de pe aceeași stradă) sau în ordinea unei liste cu membrii vecinătății, după momentul în care aceștia s-au înscris în vecinătate sau după un alt criteriu. Indiferent deci de structura vecinătății (casele de pe o stradă sau case răspândite prin tot satul) și indiferent de criteriul de alcătuire a listelor cu membrii vecinătății, tatăl de vecinătate deține această funcție pe o perioadă limitată de timp și toți membrii de sex masculin ai vecinătății au posibilitate teoretic egală de a deveni tați de vecinătate. Datorită faptului că soția tatălui de vecinătate devine automat mamă de vecinătate, această egalitate a șanselor de "șefie" este valabilă și pentru femeile din vecinătate. Nu știm ce i-a determinat pe cei din această vecinătate românească din Biertan să stabilească regula unui tată permanent de vecinătate. Acest lucru este însă un semn al faptului că un om sau un grup de oameni din această vecinătate au avut inițiativa și autoritatea de a modifica o regulă, o normă, în scopuri personale. Este, de asemenea, un semn al "îndepărtării de tradiționalism".

Astfel de semne apar și în alte cazuri în satul Biertan, și tot legate de instituția vecinătății. Spre exemplu, există vecinătăți înființate mai recent, la inițiativa unui sătean sau a unui grup de săteni. O astfel de vecinătate este cea a tinerilor. Deși în alte sate vecinătatea tinerilor cuprindea membrii în jurul vârstei de 20 de ani, grupul tinerilor care se duceau împreună la discotecă sau al celor care făceau parte din formația de călușari (cazul

satului Cristian), aici, în Biertan, vecinătatea tinerilor cuprinde membri în jurul vârstei de 30-40 de ani. Acești oameni au hotărât să se despartă de vecinătățile din care făceau parte și, pe baza unei prietenii și a unor interese comune, să se unească în această vecinătate. Aceasta s-a întâmplat acum patru ani, iar primul tată de vecinătate (șeful de post din Biertan) de atunci ne-a povestit cum a fost întocmit statutul vecinătății, astfel încât vecinătatea să fie o "vecinătate în toată regula", după tradiția vecinătăților săsești.

Vecinătățile recent formate stau sub semnul unui comportament specific economiei de piață, exemple în acest sens fiind stabilirea valorii taxei în dolari și reactualizarea ei în funcție de cursul valutar, strângerea ajutorului de înmormântare pentru o înmormântare înainte, pentru a avea siguranța existenței în momentul potrivit a acestor fonduri sau gestionarea patrimoniului financiar al vecinătăților cu ajutorul cecurilor sau al băncilor. În pofida acestui fapt și deși ajutorul la înmormântare, ajutorul la repararea unei case, plata taxelor au un caracter economic, acesta este doar secundar, funcția principală a vecinătății rămânând aceea de întraajutorare. Situația economică actuală accentuează caracterul economic al acestei instituții, însă vecinătățile din Biertan își păstrează încă drept principal caracter pe acela de întraajutorare. O altă inițiativă de modificare a statutului actual al vecinătăților din Biertan este propunerea viceprimarului (ca sătean, și nu ca autoritate oficială) de a forma o vecinătate a caselor de pe aceeași stradă, deci chiar a vecinilor, pentru că, ne explică dumnelui, și pe bună dreptate, mai degrabă se ajută vecinii între ei decât membrii vecinătății. Sau, tot viceprimarul, în aceeași calitate a sa de sătean, a propus ca vecinătatea să cuprindă oameni care au pământurile apropiate, comasate în același loc. Aceste propuneri de organizare a vecinătății pe criterii logice, care aduc în prim plan, înaintea ajutorului la înmormântare, întraajutorarea pentru treburi casnice, reparații la case sau lucrul pământului, s-au lovit de dezacordul sătenilor. Și acest lucru era de așteptat, având în vedere faptul că formarea unei astfel de vecinătăți presupune acordul majorității dintre viitorii membri de a ieși dintr-o vecinătate deja formată. Oamenii pe care îi vizează această idee ar trebui să renunțe la câteva criterii de apartenență la vecinătate, și anume cel pe baza prieteniei sau cel pe baza moștenirii de la părinți¹⁸, în schimbul unor criterii mai "abstracte", cum ar fi cel spațial, după așezarea casei sau după cea a pământului în proprietate.

¹⁸ Uneori se obișnuiește ca cei care au vârsta de intrare în vecinătate și vor să intre într-o vecinătate să intre în vecinătatea în care au fost și părinții lor (dacă e vorba de o familie, atunci intră în vecinătatea în care au fost sau părinții fetei, sau cei ai băiatului).

Aceste inițiative de formare a unor vecinătăți noi, de schimbare a unor reguli de funcționare sau a criteriului de apartenență la vecinătate (chiar dacă acesta din urmă nu a fost pus în aplicare) împreună cu faptul că funcția de întraajutorare a vecinătății este mai bine dezvoltată ca în alte părți demonstrează că în Biertan există atât o "elită de inițiativă", cât și o "masă dispusă să coopereze". Acest lucru este și un semn pentru faptul că aici, în Biertan, vecinătățile se transformă din asociații tradiționale, pe criterii de rudenie și spațiale, în asociații voluntare de tip modern, pe criterii de socializare și prietenii.

Dacă vecinătățile românești din Biertan sunt caracterizate de acest dinamism, cele de țigani - prin ceva mai mult tradiționalism (toate cele trei vecinătăți ale țiganilor intră, după descrierile acestora, în patternul vecinătăților românești tradiționale), vecinătatea săsească, ultima rămasă din cele 11 existente în trecut (înainte de 89), menționate de preotul evanghelic, este destrămată. Nu se mai poate vorbi despre o vecinătate săsească, ne spun preotul și curatorul evanghelic. Aceasta a fost substituită de o formă de întraajutorare neinstituțională între comunitatea săsească și cea a maghiarilor (ambele comunități mici în Biertan).

Încredere, relații interpersonale și interinstituționale

Așa cum am amintit și în începutul lucrării, Biertanul este o comunitate caracterizată printr-un individualism destul de puternic. Acest fapt și legăturile destul de puternice cu lumea exterioară (Biertanul nu e un sat izolat, nici spațial și nici informațional) ne determină să credem că încrederea interpersonală, dar și în instituții nu este foarte pronunțată în Biertan. Această ipoteză ne-a fost confirmată și în cadrul interviurilor și focus-grupurilor. Explicația standard pentru încrederea interpersonală mică a fost aceea că "oamenii de aici sunt răi", dar și aceea, analizată în capitolul următor, că "fiecare se consideră deștept și nimeni nu e mai deștept decât el", determinând îndreptarea încrederii spre propria persoană.

Ipoteza este confirmată și de datele de chestionar¹⁹. Doar 37,2% dintre subiecți spun că în Biertan se poate avea încredere în cei mai mulți dintre oameni. 58,1% nu sunt de acord cu această afirmație, iar restul de 4,7% nu răspund. De asemenea, 58,1% spun că este mai bine să fii

¹⁹ Baza de date folosită e rezultată în urma aplicării chestionarelor în luna aprilie și conține 43 de cazuri. Subiecții sunt numai locuitori ai satului Biertan, selectați de pe listele electorale de la primărie. Selectarea a fost făcută aleator, cu pas. Eșantionul este reprezentativ pentru satul Biertan.

prudent în relațiile cu ceilalți oameni și numai 18,6% spun că e mai bine să ai încredere în cei mai mulți dintre oameni. Majoritatea se orientează deci spre neîncredere în relațiile interpersonale.

Instituțiile care sunt investite cu cea mai mare încredere în Biertan sunt biserica și armata, iar cele mai mici procente de încredere sunt acordate partidelor politice, guvernului și parlamentului (între 81% și 86% dintre subiecți spun că au puțină și foarte puțină încredere în aceste instituții). Un procent relativ mare de încredere se manifestă pentru instituția primăriei în general, pentru posturile de televiziune și pentru casele de ajutor reciproc (vezi anexa - tabelul A15).

Întrebați câtă încredere au în diferite grupuri de oameni, subiecții au manifestat cea mai mare încredere în români și în germani (81,4% au multă sau foarte multă încredere în români și 72,1% au multă sau foarte multă încredere în germani). Cea mai puțină încredere este îndreptată înspre țigani – doar 30,2% dintre subiecți au încredere multă sau foarte multă în țigani (nu luăm în considerare procentul de încredere în evrei, despre care oamenii ne-au spus că nu există în sat). Încrederea grupului românilor în fiecare dintre aceste grupuri nu se distribuie mult diferit de încrederea subiecților, în general, în diferite grupuri de oameni (vezi anexa - tabelele A16 și A17).

Procentul de încredere este mai ridicat pentru persoanele cheie în viața satului. Cele mai mari cote de încredere le dețin preotul și doctorița (83,7%, respectiv 79,1%). Urmează primarul și polițiștii (62,8%, respectiv 60,5%). Procentul mare de nonrăspunsuri referitor la consilierii locali, la profesori și învățători, la patroni și la inginerii agronomi este un semn că aceste personaje nu sunt foarte pregnante în viața satului (vezi anexa - tabelul A18).

Rețeaua de relații interinstituționale și relații comunitate–instituții are ca noduri principale comunitatea pe care toate aceste instituții o deservesc și primăria, care este “centrul administrativ”. Veriga colaborării dintre primărie ca instituție și comunitatea satului este asigurată prin “toboșar”. Cu ajutorul acestuia, primăria transmite mesajele sale către comunitate²⁰. Comunicarea dintre primărie ca instituție și săteni se mai realizează prin audiențe (oricine poate intra în audiență la primar la orice oră din timpul

²⁰ Un exemplu de astfel de colaborare intermediată cu ajutorul toboșarului este activitatea de răspândire a îngrășămintelor pe pășunea satului. Toboșarul se oprește la intersecțiile străzilor și strigă astfel încât să audă cât mai multă lume ora și locul de întâlnire de unde sătenilor le vor fi furnizate substanțele necesare și de unde vor porni spre pășune.

programului) și prin adunarea cetățenească (în care sătenilor le este prezentată situația satului).

Majoritatea formelor de cooperare interinstituțională se înscriu în cooperarea pentru activități oficiale (deci pe linie administrativă). O formă specială de colaborare, ieșită din patternurile colaborărilor administrative, a luat naștere anul trecut cu ocazia Zilei Eroilor, când primăria împreună cu școala și biserica au organizat festivitățile și slujba religioasă. Cu această ocazie au cooperat inclusiv biserica ortodoxă și cea catolică pentru realizarea unei slujbe "în comun" în cinstea eroilor. În afară de această colaborare, se pare că singura formă de colaborare "neimpusă administrativ" este aceea dintre primărie și căminul de bătrâni (vezi relatarea aranjamentului cu tractorul primăriei de la capitolul "Autoritățile locale"). Este de semnalat faptul că deși cooperarea iese rar din limita interacțiunilor oficiale necesare²¹, în general nu există conflicte între instituțiile comunității sau între liderii acestor instituții. Vecinătatea, ca instituție, nu întreține relații foarte puternice de colaborare cu celelalte instituții "oficiale" ale Biertanului.

Capitalul social

În concluzie, se poate vorbi de existența unui capital social în Biertan, cu forme rare de asociere (în afară de forma tradițională a vecinătății, care are în forma actuală o mai mică relevanță pentru capitalul social în sine și mai mult pentru potențialul de capital social), cu relații interpersonale caracterizate de neîncredere și individualism, cu o colaborare slabă între instituții, colaborare ce nu depășește limitele interacțiunilor oficiale. Potențialul mare de formare a unui capital social puternic e semnalat, așa cum am amintit, de instituția vecinătății, de relațiile interetnice și interconfesionale marcate de toleranță, de dorința sinceră a oamenilor de a înființa asociații agricole (semn pentru potențialul existent de asociere).

Ceea ce se observă în urma analizării comportamentului asociațional și a relațiilor interpersonale și de încredere sugerează o ușoară contradicție între comportament și discurs. Deși satul prezintă un potențial mare de capital social, mai ales prin existența vecinătăților, dar și prin existența unor forme de asociere voluntară mai mult sau mai puțin structurate – de exemplu, există acțiuni spontane organizate de săteni

²¹ Prin interacțiuni oficiale necesare înțelegem activitățile administrative de tipul: predarea situațiilor de la școală, poliție, căminul de bătrâni, dispensar către primărie, în general formalitățile birocratice.

pentru repararea drumurilor de la hotare²² – la nivel declarativ, sătenii pun accentul pe individualism și chiar pe faptul că “oamenii din Biertan nu pot duce o treabă împreună la capăt” (58,1% dintre subiecții chestionați declară acest lucru). După părerea noastră, această contradicție între comportamente și discursuri în sat este o contradicție aparentă. Comportamentul asociațional se manifestă în principal în afara sferei economice²³, în jurul unor activități ce nu vizează profitul, piața, ci au mai degrabă legătură cu tradiția, pe când individualismul de care pomenesc atât de des biertomenii se construiește în principal pornind de la viața economică. În aceste condiții, strategiile individualiste din viața economică sunt percepute de către săteni ca strategii extinse la nivel comportamental general. Cooperarea și comportamentul asociativ potențial existent, dar și actual existent, sunt extrem de dezvoltate în Biertan, chiar dacă sătenii percep mai puternic individualismul, decât cooperarea.

Structura socială și inegalitățile sociale

În Biertan există câteva criterii de diferențiere a oamenilor, criterii care se plasează pe mai multe dimensiuni (avere, status, roluri, interese, moduri de viață, localizare geografică), această multitudine de dimensiuni, dând naștere unei clasificări a oamenilor din Biertan extrem de complexe. Pentru început, totul pare simplu: oamenii se împart în bogați și săraci. Însă definițiile date bogăției și sărăciei sunt extrem de diverse în Biertan. Pentru unii, bogații sunt “cei care se țin”, expresie a locului, însemnând “cei care au o încredere mai mare în ei (a se citi “trufie”, “mândrie”), dată de faptul că ei au ceva în plus față de ceilalți. Acest ceva în plus poate să varieze de la avere până la cunoștințe intelectuale. Pentru alții, bogații sunt cei cu avere sau cu multe animale sau mult pământ. Pentru alții, bogații sunt cei respectați, cei cu prestigiu, prestigiu care a tras însă după sine și averea în cele mai multe cazuri. În Biertan oamenii cu prestigiu sunt atât cei cu funcții autoritare, cât și cei care au reușit în afaceri.

²² Când un drum înspre hotare (pământuri agricole) devine greu practicabil, sătenii care îl folosesc (cei care au pământuri la care accesul se face pe acest drum) se mobilizează voluntar sau sunt mobilizați de către primărie pentru repararea drumului.

²³ Am menționat la capitolul referitor la vecinătăți faptul că, deși se poate spune că acestea au și caracter economic, principala lor funcție a rămas în Biertan aceea de întrajutorare. Din acest motiv putem spune că aceste comportamente asociaționale se plasează mai ales în afara sferei economice.

Dacă definițiile bogăției gravitează în jurul noțiunii de avere, cele ale sărăciei sunt ceva mai diversificate. De obicei, este ocolită de către săteni formularea “săracii sunt cei care nu au bani/avere”, adică este evitată formularea definiției sărăciei ca opus al bogăției. Pentru biertomeni, săracii sunt cei care “nu au cu ce trăi de pe azi pe mâine”, săracii mai sunt și aceia care nu pot ține banii de azi pe mâine, pentru că îi beau sau îi gestionează prost. Săraci mai sunt și aceia care nu au locuri de muncă, aceia care au pământ, dar nu au bani să-l lucreze, cei care au puține animale. Săraci sunt țiganii de pe străzile periferice, dar nu exclusiv, pentru că există și români săraci, și sași săraci, și maghiari săraci. Săraci sunt și aceia care trăiesc numai din alocația copiilor (majoritatea țigani). Tot săraci sunt și bătrânii singuri sau bolnavi. Toate acestea sunt definiții date de săteni sărăciei. Un biertomean ne explica:

“Săracul este acela care nu are existența traiului de pe o zi pe alta, că o locuință de bine de rău are, dar nu reușește să și-o întrețină; sau câștigă, dar nu mai are până mâine; sau vând din casă pentru băutură” (Ș.l., sătean, etnie română).

Acestea sunt definiții date în general de români și presupun drept cauză a sărăciei nu atât lipsa obiectivă de mijloace, ci mai mult proasta gestionare a acestora. Definițiile furnizate de țigani pentru sărăcie pun mai mult accentul pe motivele economice, și nu psihologice ale sărăciei – lipsa de resurse sau o distribuție a resurselor în mod preferențial, care dezavantajează pe cei ce intră în categoria “săraci”, lipsa unui loc de muncă, lipsa unui “acoperiș deasupra capului”.

Întrebați cam cum ar caracteriza satul și sătenii din punct de vedere al sărăciei și bogăției, majoritatea subiecților ne-au răspuns că în Biertan majoritatea nu sunt nici săraci, nici bogați, ci “mediocri”, acesta fiind exact cuvântul folosit de săteni. O statistică intuitivă furnizată de una dintre autoritățile Biertanului arată că din totalul de aproximativ 50-60% români, 15% sunt săraci, iar din totalul de 30% țigani, 20% sunt săraci. Aceeași statistică intuitivă arată că din totalul populației Biertanului 30-35% sunt săraci, 55-60% sunt medii, numai ceilalți aproximativ 10% fiind “cei care dispun de ceea ce doresc”. Însă plaja de procente furnizate de către săteni cu referire la ponderea săracilor din totalul populației satului merge de la 30% până la 90%. Lucrul cu care mai toți sătenii s-au pus de acord este acela că “bogații Biertanului” nu s-au îmbogățit “peste noapte”, ci prin consolidarea unei afaceri, prin muncă în străinătate sau prin ajutor bine gestionat primit de la cunoștințe, prieteni, rude din străinătate. Însă expresia “om bogat” este evitată. Se folosește mai mult aceea de “om înstărit”, care, ne explică sătenii, înseamnă mai puțin bogat decât un om bogat.

Pe lângă diferențierile generale sărac–bogat, oameni care “se țin” și ceilalți, mai există și diferențierile care apar datorită structurării unei părți

din populația satului în grupuri de interes. Grupurile de interes se structurează pe interese electorale, care atrag după sine și alt gen de interese (prestigiu, putere, avere, influență etc.). Aceste grupuri de interes se structurează în jurul câte unei persoane care deține potențial electoral, mai mult în funcție de prietenii și rudenie. Deși criteriul cel mai important, probabil, de formare a acestor grupuri este prietenia și rudenia, aceste grupuri devin, prin interesele liderilor lor, grupuri de interes și în special de interes electoral. În Biertan există, din ceea ce am aflat de la oamenii cu care am discutat, trei sau patru grupuri cu interese diferite, grupuri care luptă unul împotriva celuilalt. Primul se structurează în jurul primarului (PUNR), al doilea în jurul viceprimarului (PDAR), iar al treilea în jurul unuia dintre privații din comună (PNȚCD). Aceste lupte sunt animate de "orgoliul de a conduce comuna", de "dorința de a pune mâna pe diferitele locuri de muncă" în special, pe resursele disponibile în general. Cel puțin unul dintre aceste grupuri, format din simpatizanți PNȚCD, este în conflict deschis cu grupul format în jurul primarului. De altfel, ni s-a spus că la primărie "cei care sunt și-i fac pe plac, cei care sunt slujitorii săi umili sunt bine primiți în instituția pe care o păstorește".

Un alt tip de diferențiere cu miză socială este aceea localnic-venetic²⁴. Gradul de toleranță în Biertan la adresa veneticilor este foarte scăzut. Întrebați direct, localnicii nu recunosc acest lucru, însă comportamentele (verbale) ale localnicilor și afirmațiile veneticilor o dovedesc²⁵. De statutul de venetic nu scapă nici măcar cei ce au venit în Biertan acum mai mult de 10 ani.

În toată această rețea de categorii sociale și diferențieri, ne-am fi așteptat să găsim mai mult decât lideri formali și lideri informali ai unor grupuri de interes, un grup de lideri sau un lider informal la nivel comunitar sau lideri informali charismatici. Sătenii mărturisesc că nu există nici un fel

²⁴ "Venetic" este de obicei un om venit din afara satului și stabilit în sat. În funcție de zonă, statutul de venetic îl poate avea o persoană ai cărei părinți sunt din altă localitate decât satul de referință, dar poate fi și o persoană a cărei familie s-a mutat în satul de referință cu câteva generații în urmă. În Biertan, statutul de venetic îl au în general persoanele din prima categorie. Probabil că statutul nu se extinde pe mai multe generații din cauza faptului că există foarte multe familii mixte (localnic-venetic); sătenii spun chiar că aceasta este aproape o regulă. În acest caz, dacă statutul de venetic s-ar extinde pe mai multe generații, majoritatea populației satului ar fi considerată venetică.

²⁵ Un exemplu pentru intoleranța față de venetici este reacția câtorva oameni de tipul: "De ce ați vorbit cu BM (venetic), că e venetic și nu știe ce se întâmplă în sat?" (BM fiind venit în Biertan acum 13 ani).

de astfel de lider, în afara autorităților de la primărie (mai exact, a primarului) – nici un “înțelept al satului”, nici o persoană cu influență asupra sătenilor care să nu aibă o funcție de autoritate, nici măcar preoții sau bătrânii satului nu au acest rol de lideri comunitari informali. Motivul pentru această situație există, ne-au spus sătenii neprovocat, este acela că biertomenii s-au considerat dintotdeauna oameni deștepți care nu au nevoie de sfatul sau ajutorul altora:

“Această categorie (a liderilor comunitari informali) n-a fost lăsată să apară datorită faptului că oamenii se cred deștepți” (R.L., persoană din afara Biertanului, care are o afacere aici și lucrează cu mai mulți săteni).

“Se țineau toți prea deștepți și nu suporta niciunul să fie altul mai deștept decât el. [...] Nu a existat niciodată ca unu’ să-i desconsidere pe ceilalți sau ca toți să-l considere pe unu’. [...] Era o localitate cu oameni foarte dificili și e și acum. Oamenii sunt foarte individualiști” (Ș. I., sătean care are și funcție de autoritate la primărie).

“Dacă unul se dădea cu capul de un stâlp și altul îi zicea: «Ce faci, măi, că nu e bine!», acela continua să se dea cu capul de stâlp ca să demonstreze că știe ce face și face bine” (citată aproximativ, Ș. I., sătean).

Țigani motivează altfel lipsa unui lider “conducător al țiganilor”, prin faptul că ei, țigani din Biertan, nu sunt rromi (a fi rrom implică pentru ei a ști o meserie tradițională, a fi mai mult nomad și a avea un rege, un conducător).

Lipsa unei astfel de personalități în sat indică încrederea în propriile planuri de gestionare a resurselor și în propriile resurse ale majorității sătenilor, dar și neîncrederea în ceilalți și faptul că nu sunt dispuși să investească încredere în altcineva decât în autoritățile satului sau eventual într-un lider al unui grup de interes.

Viitorul Biertanului

Avantaje–dezavantaje/probleme-soluții

Toate discuțiile purtate cu localnicii s-au centrat pe problemele actuale ale Biertanului, pe posibilele modalități de rezolvare a acestora, pe oportunitățile de dezvoltare ale satului lor. În tabelul următor sunt prezentate schematizat răspunsurile lor la aceste întrebări. În același tabel este indicat și ceea ce noi am considerat că ar reprezenta un avantaj, dezavantaj, o problemă sau o soluție, dar care nu au fost identificate ca atare de către localnici.

Domeniul	Avantaje	Dezavantaje	Probleme	Soluții
Poziția geografică	<ul style="list-style-type: none"> ⊕ se află situat într-o zonă foarte frumoasă ⊕ este ușor accesibil dinspre DN14 Mediaș-Sighișoara 	<ul style="list-style-type: none"> ⊖ distanță mare față de cel mai apropiat oraș ⊖ distanța mare față de rețeaua de căi ferate ⊖ lipsa unui curs de apă cu debit mare, care să ajute industria 	<ul style="list-style-type: none"> ⊖ legătura dinspre Richiș spre Agnita este dificilă în perioadele umede, drumul nefiind modernizat 	<ul style="list-style-type: none"> ⊕ asfaltarea DJ 141b între Richiș și Hula Peișorului, ceea ce ar permite accesul mai ușor către Brașov și Sibiu
Infra-structura	<ul style="list-style-type: none"> ⊕ aproape toate casele au gaz metan și curent electric ⊕ există 3 curse zilnice spre Mediaș și una spre Dumbrăveni ⊕ în centrul satului există un parc foarte frumos 	<ul style="list-style-type: none"> ⊖ drumul dintre Biertan și Copșa Mare nu este modernizat ⊖ nu există apă curentă și canalizare ⊖ o parte din străzile Biertanului se află într-o stare jalnică ⊖ nu există spații în care tinerii să-și petreacă timpul liber ⊖ centrala telefonică are o capacitate prea mică 	<ul style="list-style-type: none"> ⊖ accesul copiilor din Copșa Mare la școală este dificil ⊖ apa existentă în localitate este o apă dură, care necesită o instalație de dedurizare 	<ul style="list-style-type: none"> ⊕ asfaltarea drumului dintre Biertan și Copșa Mare
Servicii publice	<ul style="list-style-type: none"> ⊕ există un doctor foarte bun ⊕ există un cămin de bătrâni 	<ul style="list-style-type: none"> ⊖ sunt prea puține cadrele medicale ⊖ școala are o dotare foarte slabă 	<ul style="list-style-type: none"> ⊖ există un singur doctor pentru întreaga comună ⊖ fluctuație mare a cadrelor didactice 	<ul style="list-style-type: none"> ⊕ primăria ar trebui să ofere case specialiștilor care vin să lucreze în Biertan (profesori, doctori etc.)
Agricultura	<ul style="list-style-type: none"> ⊕ pământul este foarte bun pentru zootehnie sau pentru culturi de plante medicinale ⊕ comuna are cea mai mare pășune din județul Sibiu, la Fetea 	<ul style="list-style-type: none"> ⊖ nu există utilaje agricole ⊖ pământul este fragmentat ⊖ nu sunt suficienți tehnicieni veterinari ⊖ drumurile dinspre sat înspre hotare sunt impracticabile în perioadele ploioase ⊖ produsele obținute se vând foarte greu, la prețuri mici 	<ul style="list-style-type: none"> ⊖ foarte mult pământ, aproape jumătate, rămâne nelucrat ⊖ lucrul pământului zootehniei nu prea este rentabil ⊖ porcii mistreți distrug culturile 	<ul style="list-style-type: none"> ⊕ să se închidă porcii mistreți în rezervație ⊕ sprijinirea zootehniei ⊕ crearea unor culturi de plante medicinale sau de trandafiri

		⊕ nu există decât o asociație agricolă – a sașilor		⊕ repararea și întreținerea drumurilor spre terenurile agricole ⊕ replantarea viței de vie pe dealurile deja terasate
Mica industrie	⊕ Biertanul are o veche tradiție meșteșugărească	⊕ în sat nu mai există meseriași ⊕ nu există un curs de apă care să permită înființarea unei fabrici	⊕ în sat sunt puține locuri de muncă în această ramură ⊕ pentru reparații minore, oamenii trebuie să meargă în altă localitate	⊕ revitalizarea micilor meșteșugari
Comerțul		⊕ magazinele nu sunt foarte bine aprovizionate ⊕ marfa este mai scumpă decât la Mediaș	⊕ oamenii sunt obligați să se aprovizioneze la Mediaș	
Turismul	⊕ existența bisericii–cetate ⊕ zonă deosebită din punct de vedere al peisajului ⊕ existența casei de oaspeți ⊕ demararea proiectului dintre primărie	⊕ lipsa unor restaurante unde turiștii să poată mânca ⊕ lipsa unei centrale telefonice automate ⊕ cetatea necesită mici reparații		⊕ deschiderea cel puțin a unui restaurant ⊕ înființarea unor puncte de desfacere a produselor legate de cetate ⊕ instalarea unei

	și ANTREC			centrale telefonice automate
Sursele de venit	<ul style="list-style-type: none"> ⊕ există posibilitatea de a lucra cu ziua (doar pe perioada verii) ⊕ există câteva firme la care lucrează oamenii din sat 	<ul style="list-style-type: none"> ⊖ numărul navetiștilor a scăzut ⊖ în sat nu există unități economice puternice care să asigure locuri de muncă 	<ul style="list-style-type: none"> ⊖ lipsa veniturilor duce la scăderea puterii de cumpărare, la imposibilitatea de a lucra pământul 	
Capitalul social	<ul style="list-style-type: none"> ⊕ nu există conflicte interetnice ⊕ vecinătățile sunt orientate și spre sprijin economic ⊕ existența unor forme de asociere voluntară ⊕ individualismul puternic al localnicilor ⊕ un grad ridicat de colaborare între instituțiile satului ⊕ existența unui capital asociațional puternic 	<ul style="list-style-type: none"> ⊖ individualismul puternic al localnicilor ⊖ fragmentarea satului în jurul a trei-patru grupuri cu interese diferite 		

Oportunități de dezvoltare

Răspunsurile la întrebarea “Care credeți că sunt oportunitățile de dezvoltare existente în Biertan?” au gravitat în jurul a trei teme mari: turismul (inclusiv agroturismul, turismul rural), agricultura și micii meșteșugari. Dacă prima dintre aceste oportunități este reală, fiind considerată de unii drept “singura șansă a Biertanului”, cea de-a doua, agricultura, se poate transforma din oportunitate în realitate doar în urma unor investiții majore. În condițiile în care în Biertan nu mai există meseriași, cea de-a treia, micii meșteșugari, este probabil percepută de localnici ca o posibilă sursă de dezvoltare doar fiindcă ei își aduc aminte de vremurile în care aici încă mai existau breslele.

“Două zic eu că ar fi. Prima, și prioritară zic eu, agricultura. Pentru că trebuie să ai o bază de la care să pleci. În industrie nu ai nici o bază, de moment. Agricultura e baza, ai pământul. Deci, în primul rând, ar fi agricultura, care ar putea porni. În al doilea, ar fi și agroturismul. Și nu în al treilea rând, că asta trebuia al doilea, revitalizarea meseriașilor sașilor. Biertanul are, ați văzut, și breslele în cetate. Revitalizarea micilor meseriași. Biertanul a fost un sat de meseriași. Că, dacă s-ar revitaliza chestiile astea, dar să dea niște facilități la ăștia: dom'ne, nu plătești impozit atâția ani, deschide-ți atelier, începi cu începutul, cu puțin” (C.I.).

Turismul este considerat pilonul în jurul căruia se poate dezvolta întreaga comună. De altfel, unul din “visele” primarului este de a transforma Biertanul într-un orașel turistic rural, de a-l ajuta să-și recâștige statutul pe care l-a avut în urmă cu sute de ani. Acesta “este un proiect de perspectivă pentru care, indiferent cine va veni la conducerea comunei, va trebui să militeze pentru ridicarea standardului comunei Biertan, de civilizație în primul rând”. Primarul consideră că “dezvoltarea turismului rural la sate ar fi o sursă de venit pentru locuitori. E o sursă aducătoare de venit și, pe lângă venit, obligă cetățenii să mențină comuna tot timpul curată, prosperă, ca să poată fi vizitată la orice oră de către vizitatori”. Oamenii spun că și zona înconjurătoare este deosebit de frumoasă:

“În 1992 am avut în vizită un cetățean care a plecat de aici din localitate și a venit cu un american, din New Jersey, n-a mai fost niciodată, negru – se uitau toți la el, ca la mașini străine. La țară, mai ales, ziceau: uite, ăsta-i mai țigan ca mine. Și tipul a fost foarte plăcut impresionat. Nu-i venea să creadă. Pentru că văzuse imaginile astea care s-au dat prin satelit despre România: România, hoții din România, țiganii din România... Ei, nu-i venea să creadă totuși. Umbla așa, de chiaun, prin sat, pe hotare. A umblat pe hotare și-i plăcea să stea. L-am dus

într-o zi la pescuit: mamă, doamne, că era înnebunit, nu mai puteam să-l luăm de-acolo de pe lac. O zis că-i cel mai frumos concediu din viața lui. Păi, aveam atunci vaca, și-o zis că-i cel mai fericit american că el a băut lapte din țâța de la vacă. I-am zis: dom'ne, stai că-l mulg în cană, îl fierb... Nu, el vrea de acolo. Apoi stai, că-ți mulg eu..." (C., șef de post).

Există persoane care deja s-au gândit la modul în care ar putea deschide o afacere în domeniul turismului:

"Cu agroturismul, soluția o văd eu, și vă spun eu sigur că-i cea mai bună, că întotdeauna fiecare trage jar la oala lui, că fiecare e cel mai isteț – io-s așa, de exemplu. E bine să se dea niște bani pentru cei care vor să facă agroturism. De obicei, oamenii care merg, turiștii, merg în grup. Vreau seara să petreacă împreună un pic, că d-aia au ieșit în week-end sau știu eu unde au ieșit. Eu zic că ar trebui pornit, în primul și în primul rând, cu atâtea case libere ale parohiilor săsești. Astea ar trebui în primul rând ajutate și puși niște oameni administratori cumsecade. Vă dau și un exemplu. Există acest hotel (casa de oaspeți, n.n.), dar nu să fie al bisericii. Casele parohiale să nu fie ale bisericii, să fie date la un om în locație de gestiune sau așa, care să știe: măi, îs ale mele, le amenajez și atunci – date pe o perioadă lungă de timp - să se amortizeze investiția. Asta ar trebui în primul rând. Că și pe la o gospodărie mică, nu știu ce, că vin două persoane la mine, cu asta nu prea am rezolvat mare lucru. Dar există atâtea spațiu excedentar și în Richiș, și în Copșa Mare, și în Biertan. E o idee a mea care mi-a venit în urmă, mai încoace. Asta ar fi cel mai bine, dar numa' așa. Pentru că există chestia asta la Richiș. Crista, nu știu cum a luat casele de la Richiș și aduce vara, pe două luni de vacanță, aduce copiii din București, din așa, că a fost și televiziunea pe la mine și le-am făcut și eu reclamă... Și se poate face în Biertan, și-n Biertan, și-n Copșa Mare, și se pot aduce copiii care-s la școli în limba germană. În fază de clasele V-VIII, în fază de clasele IX-XII. Și ar mai exista încă posibilitatea, chiar dacă e tardivă, să vină aicia și să vorbească numai limba germană. Vaaai, și dacă s-ar face un pic de reclamă... Și tineriiăștia nu sunt nici pretențioși. Nu-s pretențioși să zică păi canapeaua asta-i prea tare sau masa asta e prea mare. Mai un dans, între ei acolo... Asta ar fi în primul rând. Dacă s-ar face așa, ar avea de câștigat și biserica, pentru că absolut tot ce-mi intră mie aicia, eu trebuie să tai chitanță. Ori, aicia, consiliul parohial de la biserică, pe mine mă verifică. Plus de asta, pe mine, dacă eu am locație de gestiune, mă ia pe partea cealaltă, finanțele, fiscul, garda financiară, toate. ...Nici nu trebuie oameni. Uite, părintele să vorbească cu ai lor, cu consilierii și eu, de exemplu, astea le-aș lua eu. Pe cuvântul meu, le-aș lua. Pentru început cu o investiție mai mică, că stau rău cu banii, dar pe cuvântul meu, le-aș lua. Dacă, de exemplu, mi-ar da-o mie – știu că nu-mi vindeți ideea – mi-aș face o vinotecă cu vin din Biertan, mi-aș face o... îs multe chestii dom'ne, mi-aș face un muzeu al satului... Și, când vine turistul, automat ar conduce și aicia să vadă și chestiile astea. Aș mai face o monografie a Biertanului, pe care mulți mi-ar cumpăra-o. Asta am putea-o vorbi trei ore, n-are

sens... ce s-ar putea face. Dacă aș putea eu pune mâna pe așa ceva, asta e o comoară. Asta a fost ideea mea, trăiască idiotul. Apoi, mai departe... Atunci, într-adevăr, s-ar putea face multe spații de cazare. Și s-ar putea caza și grupuri și puțini. Adică, unde-i mare spațiul, poți face și mult, și puțin" (C.I.).

Este posibilă și înființarea de mici ferme agroturistice, cu condiția ca statul să protejeze interesele agricultorilor. Pentru agricultură este nevoie însă de investiții în utilaje cu care să se poată lucra pământul. Configurația terenurilor din Biertan necesită utilaje speciale: tractoare mai mici, combine pentru pantă etc. Singura șansă ar fi formarea de asociații agricole familiale (căci celelalte nu ar fi profitabile) și completarea pământului cu zootehnia.

"Cum văd eu, dacă cineva ne-ar sprijini, care nu știu cine-i asta, pentru că în țară deocamdată nu are cine, personal aș face și o asociație familială. Eu. Deținând cu familia vreo 16 hectare de pământ, aș face o asociație pe 16 hectare. Și sunt convins că ar mai adera imediat. După un an și-ar da seama: mă, uite ce bine se descurcă, haide să aderăm și noi. Aș grupa vecinii" (C.I.).

Pentru revitalizarea micilor meșteșugari, principala problemă o reprezintă numărul mic de meseriași care mai există în sat în prezent. Cu toate acestea, sătenii consideră că ar fi posibilă reînființarea unora dintre meserii:

"O dată cu plecarea sașilor, după care ne pare rău, au plecat și meseriile, meseriașii ca atare. S-ar putea crea, prin școală, ceva ateliere, s-ar putea crea niște ateliere în care să se redeschidă sau să se reînființeze aceste meserii care au fost tradiționale: dulgheritul, croitoria, ccjocăria, tâmplăria. Meseriași au mai rămas însă puțini. Ar mai fi o meserie care a fost tradițională în comuna noastră, mai ales Biertanul și Richișul: viticultura, care și în anii trecuți, mai ales acum o sută, o sută și ceva de ani, satul Biertan a luat amploare și s-a dezvoltat datorită faimei privind viticultura. E păcat că încet, încet se pierde această îndeletnicire a cetățenilor din comună. Într-adevăr, au fost și ani mai vitregi, ani mai grei cu care s-a confruntat viticultura, dar totuși aș zice că ar fi păcat să se piardă valoarea respectivă din comună, tradiția ca atare" (O.V., primar).

Șeful de post (polițistul) din Biertan a fost persoana care "ne-a uimit" prin viziunea sa asupra dezvoltării Biertanului:

Din punct de vedere al micii industrii, deci mă refer la refacerea fostelor bresle. Aici s-ar putea, și sunt câteva promisiuni în sensul asta, s-ar putea reface breasla olarilor, care are, materialul este, chiar dacă nu mai produc ei... Asta ar merge, ar fi una.

Femeile de aicia, pentru că, vedeți, marea majoritate au lucrat la serele Dumbrăveni. Acuma nu mai au ocupație și se ocupă cu croșetatul, cu broderii, cu astea. Ar merge iarăși să producă goblenuri, așa.

Farmacia, deci cultivarea de plante medicinale și obținerea de uleiuri volatile pentru fabricarea medicamentelor, care s-ar putea realiza aici, pe plan local și, automat, ar crea niște locuri de muncă și pentru cetățeni, pentru bărbați, dacă ar fi o minidistilărie. Din câte am înțeles, asta se intenționează jos, la bloc. Și, plus de asta, și omul ar avea o ocupație pe un teren pe care poate nu poate să cultive produse agricole din cauza animalelor sălbatice. Acolo ar merge cicoare, mentă, că nu mănâncă porcii. Asta ar fi o soluție și la problema porcilor, care frământă populația. S-ar cultiva plante medicinale. Eu zic că... Și tratamentul cu plante medicinale nu-i așa de costisitor cum îs medicamentele astea, și nici așa de dăunător. Așa e?

Secția gater, care, nu știu dacă ați fost, e păcat, este o fabrică, nu este un gater propriu-zis. Este o fabrică. Din câte am înțeles, intenționează cineva acuma să redeschidă din nou, numai că sumele sunt fantastice, 600 de milioane, să deschidă din nou. Automat s-ar putea face acolo ...dintr-un foc, 25 de cetățeni din comună ar avea locuri de muncă. În cadrul secției de acolo pot să lucreze, să facă un mic atelier pentru mobilă. Și mobilă din lemn, care, oricum, are căutare și în exterior. Mobilă din lemn masiv, nu din plăci d-astea... aglomerate, cum le zic cetățenii pe aici.

Secția de butoaie. Avem aici secție, secție care a funcționat și care, tot datorită faptului că Forexib-ul este așa... nu mai are materie primă și nu mai are personal. Dar sunt cetățeni aici care au făcut butoaie, deci ar putea să reînființeze din nou dogăria. Erau renumite butoaiele din Biertan și ieftine. Era o chestie nemaipomenită, care ar putea să funcționeze oricând. Numai că le trebuie materie primă. Tot, toate sculele sunt acolo. Și personalul e în sat.

Un cetățean din sat intenționează, cu cineva care a plecat din sat, să construiască o microsecție de prelucrare a metalelor pentru niște contracte cu Olanda. Acuma intenționează să facă o secție de prelucrări metalice: freze, strunguri, raboteze. E foarte bine și pentru cei de aici. Vă dați seama, îți trebuie o planșă, unde te duci? Că cine mai lucrează în fabrică? Nimeni. Unde o faci?

Refacerea situației la viile de aici. Prin încredințarea lor cetățenilor din localitate, chiar cu contract, deci o cotă parte, dar să se asigure totuși substanțele necesare pentru stropit, ar arăta altfel dealurile.

Aici, la cetate. Am stat de vorbă cu cineva din Austria care-mi spunea: voi stați pe o mină de aur aici, dar nu v-o știți fructifica. Unele îmbunătățiri. Tot timpul cetatea să arate, să fie gătită de sărbătoare. La intrarea în cetate, mare lucru, când îți vin turiști să ai doi din personalul care deservește cu trâmbițele. La intrare o ulcică, o țuică, o pâine cu sare, un port național. Înăuntru, pe interior, pe gang, ar putea fi introduse câteva magazine care ar vinde: goblenuri făcute în Biertan, broderie făcută în Biertan, mici machete cu cetatea, lucruri de artizanat, ar fi nemaipomenit. Și pe lângă aia, și un suc, și un minerală, și vederi cu Biertanul - ca să fie și forumul împăcat (Forumul Democrat German, n.n.) - și cărți cu tot istoricul. Și atunci s-ar schimba radical. Da-s niște "vederi" de-ale mele... S-ar putea face astea și nu cu un efort deosebit (C.).

Toate aceste oportunități de dezvoltare au fost enumerate în timpul unui singur interviu, polițistul fiind sigur de el și explicându-le ca și cum în fiecare seară ar sta și s-ar gândi la toate acestea. Polițistul chiar a încercat, la un moment dat, să înceapă o afacere împreună cu un patron din localitate, o afacere în domeniul turismului, afacere pe care o consideră extrem de profitabilă. Patronul nu a vrut însă să investească, nefiind sigur de rezultatul investiției, iar acum polițistul caută o altă persoană care să fie dispusă să facă o serie de investiții.

Concluzii

Acestea sunt lucrurile pe care Biertanul ni le-a dezvăluit de-a lungul șederii noastre pe teren. Și bune, și rele. Lucruri care pe noi ne-au ajutat să înțelegem “ce se întâmplă în Biertan.” Lucruri care ne-au arătat că Biertanul este o comună care își caută propriul drum prin hățișul tranziției românești, încercând, în același timp, să se obișnuiască cu pierderea unuia dintre “fiii ei dragi”: sașii.

Biertanul se confruntă cu o serie de provocări cărora trebuie să la facă față: lipsa utilajelor agricole, fragmentarea pământului, insuficiența specialiștilor (medici, cadre didactice, veterinari etc.), lipsa unui sector economic bine dezvoltat. O mare parte dintre aceste provocări însă sunt provocări care se regăsesc în multe alte sate din România. Acestea li se opun o serie de avantaje și inițiative locale. Pe de-o parte, există avantajele provenind din situarea geografică, din istoria sa: zonă deosebită din punct de vedere turistic, existența unui bogat fond cinegetic, biserica–cetate este una dintre cele mai renumite cetăți de acest gen (fiind, de altfel, centru UNESCO); Biertanul este un sat “cu istorie”, cu o veche cultură, cu tradiție în meșteșuguri.

În plus față de acestea, există și avantaje generate de mentalitatea și comportamentul oamenilor din sat: deși este un sat cu o complexă structură etnică, în Biertan nu există și nici nu au existat conflicte interetnice; vecinătățile din Biertan, spre deosebire de cele din Moșna sau Viscri, nu se rezumă la a activa doar în sfera vieții culturale sau simbolice, ci au și o pronunțată funcție economică, de întraajutorare; instituțiile locale colaborează ori de câte ori acest lucru este necesar, fie la nivel de instituție, fie la nivel de lider instituțional; există diferite forme de asociere, atât voluntare, cât și la cererea instituțiilor locale.

Principalul avantaj al Biertanului îl reprezintă, pentru unii localnici, chiar biertomenii, căci “șansa noastră a fost, și încă este, că există o populație românească foarte bună. Dacă nu era așa, acum arătam ca

Șaroșu²⁶ ". Și credem că acest lucru este adevărat. Contactul aproape zilnic cu oameni străini de sat (în principal, vizitatori ai cetății) pare să fi influențat mentalitatea sătenilor. Căci în Biertan am găsit oameni toleranți, am găsit oameni caracterizați de un puternic individualism (mai cu seamă în sfera economicului), am găsit oameni care ne-au spus că dacă un lucru este bun, atunci trebuie încercat sau păstrat, am găsit instituții tradiționale – vecinătățile – care s-au adaptat la noile condiții și, nu în ultimul rând, am găsit oameni care formează o adevărată "elită de inițiativă", un mediu inovativ bine încheșat.

În Biertan există, într-adevăr, câteva grupuri cu interese diferite, dar "lupta" dintre acestea este generată, la un anumit nivel, și de viziunile diferite pe care le au asupra a ceea ce este bine pentru sat. O astfel de confruntare nu poate decât să contribuie la dezvoltarea Biertanului. Liderii acestor grupuri sunt nu doar persoane care au inițiative, care dispun de diferite tipuri de resurse (simbolice și financiare în cazul primarului și al viceprimarului, financiare în cazul lui R.C., întreprinzător), ci și persoane respectate în sat și care pot concentra și coordona o mare parte din potențialul de acțiune al satului. Am identificat în sat cinci posibile "centre de acțiune", fiecare cu propriile acțiuni și strategii.

Un prim nod al rețelei de acțiune este ocupat de primărie, care, pe axa colaborării între primărie–biserici–școală, reprezintă punctul de maximă influență. Primăria este cea care inițiază principalele proiecte din sat (proiecte de îmbunătățire a infrastructurii, proiectul cu ANTREC-ul). Tot primăria, atunci când este cazul, mediază posibilele conflicte între săteni (cel mai important conflict rezolvat de primărie a fost cel dintre biserica ortodoxă și cea greco-catolică), ceea ce demonstrează că primăria este privită ca o instituție neutră, nepărtinitoare, ca o instituție în care poți avea încredere. Primarul însuși joacă un rol important, este un om de acțiune, are o serie de proiecte și obiective clar definite și, mai mult, și-a construit o rețea de persoane care să-l ajute să finalizeze aceste proiecte. Multe dintre aceste proiecte vizează infrastructura satului, posibilitățile de dezvoltare ale acestuia (în viziunea primarului, cu cât aceste proiecte sunt mai vizibile pentru întreaga comunitate, cu atât mai bine, căci pot fi transformate în capital electoral: "la țară nu merge cu politica, cu partidele. Aici contează fapta, cum e omul, cât e de gospodar"). Viceprimarul beneficiază, la rândul său, de respectul biertomenilor. A fost indicat drept persoana care, dacă ar fi avut dreptul, ar fi putut organiza o asociație agricolă rentabilă. Încercările

²⁶ Șaroș pe Târnavă este satul care leagă Biertanul de DN 14 Mediaș–Sighișoara, sat cu un aspect săracios, pe care l-am perceput ca fiind mai sărac decât Biertanul, deși are avantajul de a fi situat pe un drum național.

sale de a forma o nouă vecinătate, după criteriile de întrajutorare în plan economic, îl recomandă drept o persoană ce se poate adapta ușor oricăror provocări. Proiectele primăriei și ale liderilor acesteia sunt, în principal, proiecte extrem de vizibile și care se adresează, de obicei, întregii comunități. Semnificativă pentru activitatea primăriei este înființarea, în colaborare cu Societatea de Fitoterapie din România, a Fundației Biertan 2000. La baza înființării acestei fundații (neguvernamentală, fără caracter politic și nonprofit) s-a aflat predicția primarului și a lui R.L. că Biertanul va atrage o serie de finanțări. Acest consorțiu local a fost creat special pentru a putea administra aceste finanțări în momentul în care urmau să apară.

Al doilea nod al rețelei este format de întreprinzătorii din comună. Desigur, aceștia urmăresc, în primul rând, dezvoltarea și eficientizarea propriilor afaceri, dar o afacere puternică are efecte pozitive și asupra satului (locuri de muncă, creșterea puterii de cumpărare a localnicilor etc.). Astfel de proiecte sunt dezvoltarea fabricii de prelucrare a laptelui (R.C.) sau înființarea unei asociații agricole (C.I.). Un al doilea domeniu, în care întreprinzătorii din sat sunt interesați să investească dacă sunt ajutați, este turismul. Este vorba de crearea de case de oaspeți, de restaurante, de infrastructura necesară turismului. O parte din aceste proiecte sunt foarte bine conturate, mergând până la a ști chiar și ce investiții sunt necesare și cât de profitabilă va fi investiția. Proiectele acestora au ca țintă doar o mică parte din comunitate, dar, în perspectiva realizării lor, vor ajuta întreg Biertanul.

În al treilea nod al rețelei sunt grupați o parte din localnici. Am văzut deja că sătenii se asociază voluntar pentru a rezolva anumite probleme, își sar în ajutor unul altuia la necaz. Unii dintre ei s-au gândit la diferite tipuri de afaceri: carmangerie, restaurant pentru vizitatori, cursuri de calculatoare și de limbi străine pentru copii etc. Ceea ce lipsește însă pentru aplicarea acestora în practică sunt banii.

Cel de-al patrulea nod este rezervat comunității săsești, reprezentată prin liderii acesteia: preotul evanghelic și epitropul. Proiectele lor sunt centrate pe cetate, pe clădirile ce aparțin bisericii evanghelice. Cei doi lideri pot beneficia în elaborarea și finalizarea proiectelor atât de propriile calități (preotul este un tânăr ambițios, puternic implicat în activitatea Forumului Democrat German, epitropul este un bun meseriaș), cât și de relațiile lor cu sașii plecați sau de relații furnizate de Forum. Chiar dacă proiectele lor vizează numai cetatea, în final ele ajută și satul, căci din turism câștigă și Biertanul, nu doar cetatea.

Există și un al cincilea nod, centru de acțiune: Societatea de Fitoterapie din România, reprezentată în Biertan de dl R.L. Dacă vor fi semnate contractele cu firma WALA din Germania și cu autoritățile regiunii Piemonte din Italia, acest lucru va reprezenta un puternic pas înainte

pentru întreg Biertanul, rezolvându-se o parte din problemele cu care acesta se confruntă în prezent.

Această rețea poate fi reprezentată grafic sub forma schemei din figura 4. În această schemă, spre beneficiarii principali se îndreaptă săgețile mai groase, în timp ce săgețile mai subțiri indică un beneficiar secundar sau mediat. Săgețile cu dublu sens dintre comunitatea locală și sat și dintre cetate și sat arată că investiția într-unul dintre aceste puncte are efecte și în celelalte.

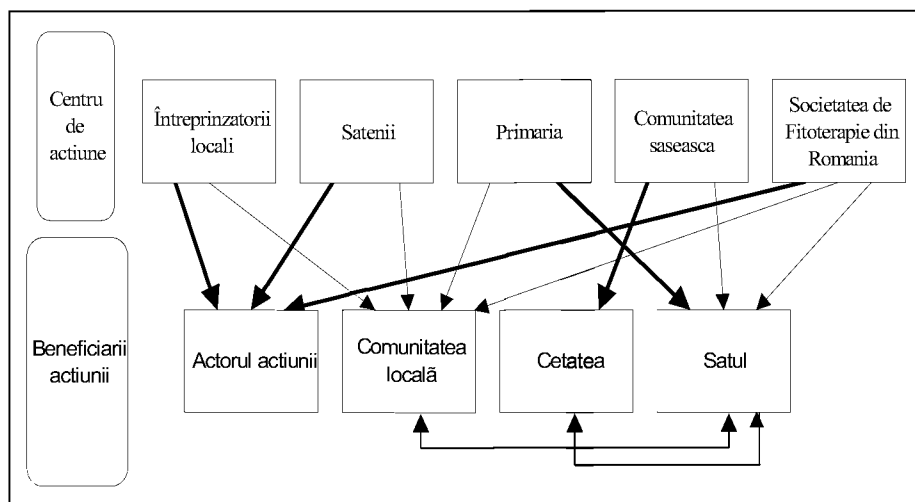

Figura 4 - Rețeaua de acțiune din Biertan

Existența acestei rețele de acțiune, discuțiile noastre cu localnicii, în care ni s-a arătat disponibilitatea pentru a face ceva, existența proiectelor deja "gândite", toate acestea ne fac să credem că, dacă în Biertan se vor face investiții, acestea își vor atinge scopul. Sau, după vorba unui localnic, "Bani să fie, că în rest ne ocupăm noi."

Anexă - Biertan în cifre

Tabelul A1

Structura și dinamica populației

Naționalitatea	Anul	Biertan		Coșșa Mare		Richiș		Comună	
		per-soane	gospodării	per-soane	gospodării	per-soane	gospodării	per-soane	gospodării
Români	1989	1.098	417	405	176	504	240	2.007	833
	1992	1.073	407	390	165	478	222	1.941	794
	1998	1.020	387	334	145	442	206	1.796	738
Germani	1989	289	137	102	38	161	78	552	253
	1992	120	57	64	22	46	20	230	99
	1998	78	37	32	11	21	17	131	65
Rromi	1989	372	103	107	26	140	50	619	179
	1992	380	105	130	32	214	77	724	214
	1998	541	149	208	52	286	103	1.035	304
Maghiari	1989	130	46	27	10	85	36	242	88
	1992	125	46	25	10	75	32	225	88
	1998	120	43	22	8	71	30	213	81
Total	1989	1.889	703	641	250	890	404	3.420	1.357
	1998	1.759	616	596	216	820	356	3.175	1.188

Sursa: Primăria comunei Biertan.

Tabelul A2

Structura populației pe categorii de vârstă și etnie - comuna Biertan, 1998

Categoria de vârstă	Români	Germani	Țigani	Maghiari	Total
0 – 6 ani	125	28	95	27	275
7 – 14 ani	360	30	179	12	581
15 – 59 ani	797	43	447	114	1.401
60 de ani și peste	514	30	314	60	918
Total	1.796	131	1.035	213	3.175

Sursa: Primăria comunei Biertan.

Tabelul A3

Structura populației pe categorii de vârstă și etnie - satul Biertan, 1998

Categoria de vârstă	Români	Germani	Țigani	Maghiari	Total
0 – 6 ani	80	15	68	23	186
7 – 14 ani	170	10	139	6	325
15 – 59 ani	434	32	314	61	841
60 de ani și peste	236	21	120	30	407
Total	1.020	78	541	120	1.759

Sursa: Primăria comunei Biertan.

Tabelul A4

Creșterea populației - 1998 comparativ cu 1989 (1989 = 100%)

	Biertan	Copșa Mare	Richiș	Total comună
Români	93%	82%	88%	89%
Germani	27%	30%	13%	24%
Rromi	145%	194%	206%	167%
Maghiari	92%	81%	83%	88%
Total	93%	93%	92%	93%

Notă: La calcularea ritmului de creștere a populației am folosit datele din Tabelul A1.

Tabelul A5

Telecomunicații - comuna Biertan

Abonamente:	Biertan	Copșa Mare	Richiș	Comună
Telefon (1999)	201	2	6	209
TV (1999)	217	42	100	359
TV (1989)	387	30	75	492
Presă (1999)	2.854	50	80	2.984

Sursa: Oficiul PTTR Biertan.

Notă: În categoria abonamente de presă, pe lângă abonamentele persoanelor fizice, sunt incluse și abonamentele instituțiilor locale și ale persoanelor juridice.

Tabelul A6

Participarea școlară - comuna Biertan, 1999

	Biertan	Copșa Mare	Richiș	Total comună
Număr elevi, clasele I-IV, 1999	147	56	56	259
Număr elevi, clasele V-VIII, 1999	158	0	0	158
Număr învățători, 1999	3	0	0	3
Număr educatori, 1999	3	0	1	4
Număr profesori, 1999	8	0	0	8
Număr suplinitori, 1999	9	4	3	16
Elevi repetenți I-IV, 1998	13	7	14	34
Elevi repetenți V-VIII, 1998	7	0	0	7
Număr copii de vârstă școlară care nu frecventează școala	20	3	3	26
Număr de burse sociale, 1998	182	18	30	230
Număr de burse sociale, 1999	179	38	28	245
Număr copii înscriși la grădiniță	90	30	27	147

Sursa: Școala din Biertan.

Tabelul A7

Modul de folosință al pământului - comuna Biertan, 1998

Suprafața agricolă (ha)	Gospodării	Străinași	Persoane juridice	Asociația Sașilor	Primărie	Total
Arabilă	1.035	285	317	40	127	1.678
Pășuni	328	37	1.284	10	0	1.659
Fânețe	1.061	307	378	33	291	1.779
Vii	19	1	228	0	0	248
Livezi	0	0	107	0	0	107
Total	2.443	630	2.314	0	396	5.387
Păduri	341	0	3.480	0	0	3.821
TOTAL	2.784	630	5.794	83	396	9.291

Sursa: Registrul Agricol, Camera Agricolă, comuna Biertan.

Tabelul A8

Gospodării fără pământ - comuna Biertan, 1998

Naționalitate	Biertan	Copșa Mare	Richiș	Comună
Români	96	26	59	181
Rromi	40	32	28	100
Maghiari	11	3	9	23
Germani	10	6	11	27
Total	157	67	107	331

Sursa: Camera Agricolă, comuna Biertan.

Tabelul A9

Distribuția gospodăriilor* pe sate și etnie după suprafața agricolă în proprietate - comuna Biertan, 1999

Suprafața agricolă	Total comună	Biertan					Copșa Mare					Richiș				
		Români	Sași	Maghiari	Rromi	Total	Români	Sași	Maghiari	Rromi	Total	Români	Sași	Maghiari	Rromi	Total
0.5 - 1 ha	167	80	0	0	25	105	10	0	0	12	22	13	0	0	26	39
1 - 3 ha	363	153	5	3	61	222	38	3	2	23	66	32	2	3	37	75
3 - 5 ha	220	45	6	14	35	99	27	2	1	13	43	36	12	16	14	78
5 - 7 ha	72	14	9	7	2	32	24	3	2	0	29	6	2	1	4	11
7 - 10 ha	35	3	10	0	0	13	11	2	0	0	13	8	1	0	0	9
Total	857	295	29	24	123	471	110	10	5	48	173	94	17	20	81	212

Sursa: Registrul Agricol, Camera Agricolă, comuna Biertan.

* După datele primăriei, în satul Biertan sunt 387 de gospodării de români, dar adunând gospodăriile cu pământ cu cele fără pământ, obținem 391 de gospodării de români. Diferențele au două determinări: 1. definiții diferite ale gospodăriei – în datele primăriei, gospodărie = "fum" = casă, iar în datele de la Camera Agricolă, gospodărie = proprietar de teren agricol și 2. identificarea etniei este realizată de către persoane diferite.

Tabelul A10

Stocul de animale - satul Biertan, 1999

	Nr. de animale în gospodării	Nr. de animale la IAS	Nr. gospodării de țigani care au animale	Nr. de animale în gospodăriile țiganilor
Bovine	345	345	4	6
Ovine	2270	0	0	0
Porcine	672	0	5	12

Sursa: Camera Agricolă, comuna Biertan.

Tabelul A11

Gospodării cu număr mare de animale - comuna Biertan, 1999

Satul	Biertan		Copșa Mare		Richiș	
	Gospodării	Total animale	Gospodării	Total animale	Gospodării	Total animale
Bovine	8	177	0	0	0	0
Ovine	3	250	1	180	3	220
Porcine	2	74	0	0	0	0

Sursa: Camera Agricolă, comuna Biertan.

Tabelul A12

Distribuția mașinilor agricole - satul Biertan, 1999

Tipul	Gospodării	Asociație agricolă familială	Fostul AGROMECC	IAS
Tractoare	3	0	0	4
Pluguri	3	0	0	4
Semănători	3	0	0	1
Combine	0	0	0	0

Sursa: Camera Agricolă, comuna Biertan.

Tabelul A13

Turism - satul Biertan, 1998

	Biertan	Copșa Mare	Richiș	Total comună
Gospodării în care au fost cazați turiști	15	4	5	24
Sași care au locuit în Biertan înainte de 1989 și au vizitat Biertan	90	60	60	210
Turiști străini care au vizitat Cetatea Săsească și satul Biertan	300	15	20	335

Sursa: Liderul comunității săsești și Primăria comunei Biertan.

Tabelul A14

Surse de venit - comuna Biertan, 1999

	Biertan	Copșa Mare	Richiș	Comună
Populația de vârstă activă:				
Șomeri	109	31	20	160
Gospodării cu șomeri	103	24	16	143
Persoane casnice	343	97	123	563
Persoane salariate	182	19	36	237
Persoane care vând produse agricole	206	52	62	320
Familii care primesc ajutor social*	36	16	15	67
Tineri (18 - 25 ani):				
Număr tineri	163	72	88	323
Salariați	33	12	15	60
Șomeri	43	21	31	95
Casnici	87	39	42	168
Populația de 60 ani și peste:				
Număr persoane	506	176	294	976
Pensionari stat	296	84	134	514
Pensionari CAP	123	39	65	227
Persoane singure	55	10	12	77

Sursa: Primăria comunei Biertan.

Tabelul A15

Încrederea în instituții (%) - Biertan, 1999

Câtă încredere aveți în următoarele instituții?	Multă și foarte multă încredere	Puțină și foarte puțină încredere	Nr.
Biserică	81,4	14,0	4,7
Președinție	30,2	65,1	4,7
Guvern	16,3	79,1	4,7
Parlament	18,6	79,1	2,3
Justiție	30,2	60,5	9,3
Armată	79,1	14,0	7,0
Poliție	51,2	34,9	14,0
Primărie	58,1	32,6	9,3
Partide politice	11,6	69,8	18,6
Bănci	25,6	46,5	27,9
CEC	48,8	37,2	14,0
Întreprinderi de stat	30,2	41,9	27,9
Întreprinderi private	25,6	53,5	20,9
Posturi de televiziune	53,5	34,9	11,6
Ziare	27,9	53,5	18,6
Case de ajutor reciproc	44,2	18,6	37,2
Cooperative de credit	32,6	30,2	37,2

Tabelul A16

Încrederea în diferite grupuri de oameni (%) - Biertan, 1999

Câtă încredere aveți în următoarele grupuri de oameni?	Multă și foarte multă încredere	Puțină și foarte puțină încredere	Nr.
Români	81,4	18,6	0,0
Maghiari	37,2	46,5	16,3
Germani	72,1	18,6	9,3
Țigani	30,2	62,8	7,0
Evrei	11,6	37,2	51,2
Oameni veniți în sat în ultimii ani	37,2	37,2	25,6
Oameni săraci din sat	65,1	23,3	11,6
Străinii care aduc ajutoare	60,5	30,2	9,3

Tabelul A17

**Încrederea românilor în diferite grupuri
de oameni (%) - Biertan, 1999**

Câtă încredere aveți în următoarele grupuri de oameni?	Multă și foarte multă încredere	Puțină și foarte puțină încredere	Nr.
Români	80,0	20,0	0,0
Maghiari	30,0	56,7	13,3
Germani	73,3	20,0	6,7
Tigani	26,7	70,0	3,3

Tabelul A18

**Încrederea în diferite persoane
din comună (%) - Biertan, 1999**

Câtă încredere aveți în următorii oameni din comuna dvs.?	Multă și foarte multă	Puțină și foarte puțină	Nr.
Primar	62,8	27,9	9,3
Consilieri locali	39,5	44,2	16,3
Polițiști	60,5	30,2	9,3
Profesori și învățători	48,8	30,2	20,9
Întreprinzători patroni	44,2	41,9	14,0
Ingineri agronomi	32,6	37,2	30,2
Medic	79,1	16,3	4,7
Preot	83,7	11,6	4,7

CĂMINUL FELIX - ORADEA

Gheorghe DEJEU

Introducere

De-a lungul istoriei, îngrijirea în cadrul unor instituții, atât a copiilor, cât și a adulților, a fost un subiect controversat.

În Evul Mediu, în tradiția creștină românească, persoanele aflate în situații deosebit de grave (bolnavii, muribunzii, orfanii) erau aduși la mănăstire unde li se permitea să trăiască alături de călugărițe sau călugări. După ce mănăstirile și-au pierdut în timp rolul de asistență, guvernele au preluat răspunderea pentru copiii proveniți din familiile nevoiașe sau cu probleme, internându-i în orfelinate. Astfel, până în 1990, în România existau două forme de instituții de ocrotire pentru copii: *leagănul de copii*, instituție cu profil sanitar care asigura îngrijirea, asistența medicală și educația copiilor de la naștere până la trei ani, și *casele de copii preșcolari sau școlari* centrate pe îngrijire, instruire și educație a copiilor, în funcție de particularitățile de vârstă.

Acest tip de instituționalizare a copilului a ridicat mereu probleme privind dezvoltarea armonioasă a acestuia.

După 1990, multe organizații nonguvernamentale, dar și instituții publice din domeniul protecției copilului au inițiat diferite programe care vin în ajutorul acestor copii defavorizați.

Un astfel de program este materializat și evidențiat în cadrul Programului "Căminul Felix", instituție de tip familial, ca alternativă la instituționalizare. Acesta reprezintă un model de cămin familial pentru copiii abandonați sau copiii din instituțiile de stat. Modul de organizare al căminului este apropiat celui familial, numărul copiilor primiți într-o "familie" este restrâns (până la 12-16) fete și băieți, de vârste diferite. Prin aceasta, se evită atât separarea fraților, cât și schimbările succesive de instituție în funcție de vârsta copilului.

Ideea constituirii unei astfel de instituții în județul Bihor aparține unei familii de suedezi: Lars și Linda H. Aceștia, în urma vizionării unor emisiuni prezentate de televiziunea suedeză despre copiii instituționalizați din

România și în special despre copiii instituționalizați la Căminul Spital din localitatea Cighid, jud. Bihor, au inițiat un program de recuperare a copiilor abandonati sau existenți în instituții de stat.

Lars și Linda au cooptat în această acțiune diferite organizații umanitare, printre acestea fiind și Eriks Jalpen, care să sprijine financiar realizarea acestui proiect. Astfel, în 1990, proiectul înființării unei instituții de tip familial a demarat în localitatea Sânmartin.

Ce este căminul Felix?

Cadrul de locuit

Fiind amplasat la marginea localității Sânmartin, în apropierea unei păduri, Căminul Felix reprezintă o *microcomunitate de tip rural* în cadrul comunității lărgite a localității Sânmartin, iar începând cu acest an, putem vorbi de o extensie a primei instituții: Căminul Felix 1 în Căminul Felix 2 (Căminul Felix 2) situat la aproximativ 3 km de localitatea Sântandrei, instituție ce prezintă caracteristici asemănătoare primei instituții.

Suprafața pe care se întind cele două instituții este de 2,1, respectiv, 9,6 ha, iar prin modul de organizare și funcționare s-a urmărit imitarea unei mici localități rurale, precum și depărtarea de sursele de pericol, izolarea de căile de circulație sau posibilitatea unei mai bune supravegheri.

Căminul Felix deschis pentru copii abandonati sau pentru copii din instituțiile de stat este o așezare privată, autonomă, care în prezent dispune de un număr de șase case ce adăpostesc 96 de copii, iar în construcție se mai află încă zece case care vor adăposti un număr de aproximativ 120 de copii din județ. În viitorul apropiat, în acest nou tip de instituție vor fi 216 copii, la care se adaugă și copiii naturali ai părinților substituit care au același regim cu cei din plasament. În fiecare casă, numărul copiilor plasați este de 16 sau 12 băieți și fete de vârste diferite, cuprinse între 3 luni și 18 ani.

Asistența acestora în cadrul unei case este asigurată de cei doi părinți substituit, un număr de patru infirmiere și un pedagog.

Calitatea fizică a mediului instituțional este dintre cele mai bune și moderne instalații de uz casnic, electric, de canalizare, iar locurile de joacă,

odihnă, educație, precum și mobilierul respectă întocmai standardele de igienă și sunt de cea mai bună calitate.

Casele din dotare, precum și întreg spațiul Căminului Felix au fost amenajate și utilizate de către organizații caritabile din Suedia și SUA, cu materiale proprii. Costul unei case, incluzând toate dotările (inclusiv stație de epurare, canalizare, drumuri de acces), se ridică la aproximativ 200 000 \$, respectiv 250 000 \$.

Fiecare casă este constituită din două apartamente, unul pentru copii, iar celălalt pentru părinții substituiți (și pentru copiii acestora), care au și funcția de educatori și administratori în interiorul casei. Amenajarea și decorarea cadrului de locuit este apropiată de cea a unui mediu familial foarte prietenos și modern, fiecare copil dispunând de un "spațiu privat" care îi aparține în exclusivitate. Astfel, apartamentul copiilor dispune de un living larg, spațiu în care copiii servesc masa ori își petrec o parte din timpul liber desfășurând activități diferite, cum ar fi vizionarea unui film la televizor, activități de joacă, discuții cu prietenii etc. Se poate remarca faptul că în dotarea fiecărui living există un TV, aparat video, radiocasetofon, precum și un mobilier confortabil pentru copii. De asemenea, acest apartament dispune de bucătărie proprie, dotată modern (frigider, congelator, cuptor cu microunde, aragaz, mașină de spălat rufe, mașină de spălat vase etc.), prin aceasta imitându-se fidel condițiile existente într-o familie prosperă.

Camerele copiilor sunt amenajate corespunzător vârstei fiecărui copil. Acest spațiu aparține în exclusivitate copilului, el putând fi amenajat chiar de copii, reflectând astfel gusturile fiecăruia dintre micșii locatari. În fiecare cameră locuiesc doar câte doi copii, apartamentul dispunând de un număr de opt/șase camere (o "parte" a băieților și una a fetelor). Instalațiile sanitare, dispoziția lor (două băi pe fiecare nivel) conferă, de asemenea, sentimentul intimității, deoarece acestea nu sunt considerate a fi un spațiu comun, ci un spațiu privat pentru un număr restrâns de utilizatori.

O distribuție asemănătoare este și în cazul apartamentului destinat părinților substituiți, aceștia putând beneficia astfel de o anumită intimitate (relativă).

Fiecare casă dispune de un mini-van destinat transportului copiilor.

Se poate spune că sunt îndeplinite aici toate condițiile necesare materiale și afective pentru formarea armonioasă, emoțional-afectivă și educațională a copilului, Căminul Felix răspunzând astfel la un nivel ridicat tuturor criteriilor de evaluare impuse de agenții străini implicați în acțiuni de ocrotire a copilului.

Această instituție dispune de o ambianță psihoafectivă de tip familial deosebită datorită profesionalismului de care dau dovadă părinții substituiți în educarea și îngrijirea copilului.

Spațiul destinat jocului sau altor activități

Casele de locuit atât la Căminul Felix 1, cât și la viitorul Cămin Felix 2 sunt în așa fel amplasate încât să ofere libertate de mișcare copiilor în diferitele activități ludice; spațiile verzi, precum și părculețele de joacă amenajate pentru vârstele mici dau impresia unui miniparc cu tentă occidentală, spații în care copiii dezvoltă atât activități individuale, cât și în grup, sub supraveghere.

Pentru preadolescenți și adolescenți s-a avut în vedere construirea unei baze sportive ce cuprinde teren de tenis, baschet, fotbal, spațiu în care copiii pot să-și dezvolte aptitudinile sportive. De altfel, unii dintre ei sunt integrați în echipe sportive din cadrul unor cluburi sportive în localitatea Oradea (există copii care practică baschet, atletism, gimnastică, tenis de câmp). Este demn de menționat în acest sens performanța uneia dintre fetițe, care timp de un an a fost membră a echipei de gimnaste din localitatea Deva, echipă recunoscută pentru pepiniera de gimnaste consacrate. Din motive de adaptare la condițiile de viață în cadrul internatului, această fetiță a revenit în familia oferită de Căminul Felix, reprofilându-se însă într-un alt domeniu sportiv.

De asemenea, la Căminul Felix 1 există o sală special amenajată în care copiii să-și petreacă timpul liber în cazul în care condițiile meteo sunt nefavorabile.

După cum am menționat anterior, Căminul Felix 2 este în faza de proiect (deocamdată aici funcționează doar două case), însă se preconizează pentru viitor ca această instituție să beneficieze de o bază sportivă puternică, teren de fotbal, tenis de câmp, baschet, sală sportivă și, deoarece condițiile sunt favorabile, se va construi și un bazin de înot.

Un alt aspect important îl constituie sera existentă în cadrul Căminului Felix 1. Aceasta oferă într-o măsură suficientă un anumit necesar de legume pentru bucătăria amenajată corespunzător normelor cerute de instituțiile de control sanitar. Scopul principal însă al acestei minisere este acela de a crea un spațiu verde, o grădină pentru a încuraja dorința pentru muncă și valoarea muncii la copii din instituție. Astfel, fiecare copil, pentru munca prestată, primește o anumită recompensă și în același timp are o anumită satisfacție văzând rezultatele palpabile ale muncii sale.

Prin crearea unui climat specific de muncă și cooperare vârstelor copiilor existenți în Căminul Felix, se are în vedere dezvoltarea aptitudinilor și abilităților acestora, care să conducă în timp la o bună socializare.

Facilitățile menționate sunt destinate cu precădere copiilor existenți în Căminul Felix, dar datorită faptului că această instituție se vrea a fi un așezământ deschis, pot beneficia de acestea și membrii comunității învecinate, în special copiii.

Politica culinară

Importanța ce se acordă copierii cât mai fidele posibil a condițiilor existente într-o familie prosperă este dată și de modalitatea politicii culinare. Dacă în așezămintele de stat există o cantină care deservește întreaga instituție, în această unitate, fiecare casă dispune de o bucătărie proprie, având dotări moderne, unde personalul angajat (infirmiere cu experiență culinară) pregătesc masa ținând cont de necesitățile calorice ale unui copil, precum și de consumul individual. Meniul zilnic este diversificat și de calitate. Astfel, vorbim de o educare a gustului culinar și de o calitate foarte bună a hranei. Copiii au pregătit pentru fiecare zi "pachețelul cu mâncare" pentru școală, pachețel care de cele mai multe ori îl împart cu alți copii (constatare făcută în urma povestirilor copiilor).

Consumul principal de produse alimentare necesare dezvoltării copilului este asigurat din producție proprie sau de la diferite unități de desfacere cu care instituția noastră colaborează. Unele produse (dulciuri, semipreparate) sunt primite din străinătate prin organizațiile sau persoanele care sponsorizează Căminul Felix.

Comparativ cu nivelul de trai al populației române la ora actuală, din acest punct de vedere, instituția noastră poate oferi copiilor mai mult decât își poate permite o familie cu venit mediu din România. Cu diferite ocazii, nu numai copiii, ci și personalul aferent beneficiază de aceste bunuri alimentare.

Prin satisfacerea nevoilor de hrană, dar și de vestimentație de bună calitate, se are în vedere nu numai îmbunătățirea calității vieții copiilor din instituție, a prosperității, ci și cultivarea respectului de sine.

Veniturile și alte proprietăți

Datorită faptului că în prezent instituția noastră nu are posibilitatea să se autofinanțeze și de altfel inițiativa înființării ei este de origine suedeză, marea majoritate a capitalului "lichid" este de proveniență străină (donații și sponsorizări), prin Organizația Eriks Jalpen din Suedia (în intervalul de timp 1990-1998), precum și prin contribuția a foarte mulți sponsori individuali.

După obținerea acreditării, în martie 1998, la sumele existente se adaugă și finanțarea statului român prin alocația de plasament (300.000 lei/copil pentru o lună).

Din 1997, prin constituirea în cadrul FUNDAȚIEI CĂMINUL FELIX a ASOCIAȚIEI ACȚIUNEA FELIX, cu scopul declarat de a produce profit prin ferma agrozootehnică, se încearcă consolidarea unui departament de "autogospodărire", în sensul că ne producem singuri lapte și produse lactate, precum și carne, atât pentru consumul propriu, cât și pentru valorificare.

Ferma este coordonată de o familie de fermieri americani (Clark și Sue Philips) care s-au mutat în România pe o perioadă de cinci ani pentru a presta activități în acest domeniu, în folosul instituției noastre.

Menționăm că în 1999 am cumpărat prin licitație publică o nouă fermă zootehnică, spațiul acesteia fiind destinat altor viitoare proiecte, și anume: înființarea unei școli profesionale pentru copiii care prezintă aptitudini pentru domeniul agricol, secretariat-computere, croitorie și tâmplărie sau pentru cei a căror dezvoltare fizică sau psihică nu le permite orientarea spre alte domenii de activitate.

Investiția în Acțiunea Felix depășește 2 milioane \$ și include, pe lângă clădiri, și cele 83 de capete de vaci de lapte Holstein, precum și tehnologie de procesare a laptelui (instalație de muls "Tetrapark", sistem de pasteurizare și "Modul" de împachetare a laptelui). Pentru viitor se preconizează un abator, un sistem de procesare diversificată a laptelui: înghețată, brânză, unt etc.) și extinderea fermei la 1000 de capete de bovine.

La ora actuală, în proprietatea fundației există 40 ha de teren arabil plus 30 ha de teren în rentă. Deoarece mijloacele tehnice permit extinderea și în această ramură, fundația având în dotare patru tractoare "Ferguson" și "Johndeer", platforme de transport, semănători, cultivatori, discuri, plug, tocător de furaje, coasă mecanică, malaxor de furaje concentrate, se intenționează extinderea la cel puțin 400 ha de teren arabil, teren necesar

pentru satisfacerea nevoilor fermei zootehnice, precum și pentru cultivarea de legume și zarzavaturi necesare consumului.

Pentru a crea condiții favorabile și plăcute de petrecere a vacanțelor, fundația deține o proprietate (cabană și 50 ari teren) la Barajul Leșu, în Munții Apuseni.

De asemenea, în afara microbuzelor existente la fiecare casă, Fundația Căminul Felix are în dotare un autobuz, o clinică mobilă cu ajutorul căreia medicul instituției prestează servicii de asistență medicală în diferite zone defavorizate, în comunități sărace sau sate izolate.

Medicul instituției oferă asistență medicală fiecărui copil din instituție, cât și personalului angajat, deținând în acest scop un cabinet medical în incinta unității, cabinet dotat corespunzător, fapt ce a făcut să nu se înregistreze decât două intervenții ce au necesitat spitalizare, în perioada 1990-1999.

Atenția Fundației Căminul Felix este îndreptată din acest punct de vedere și spre copiii care au împlinit vârsta de 18 ani și care, conform legii în vigoare, părăsesc instituția de ocrotire. Deocamdată sunt puțini tineri peste 18 ani și aceștia locuiesc în apartamente închiriate, chiria fiind plătită de fundație. În viitorul apropiat se va construi în localitatea Oradea un bloc cu 16 apartamente, de două camere fiecare, în care vor locui nu numai copiii din Căminul Felix, ci și alți tineri în situații dificile. Deocamdată există terenul și materialele necesare demarării acestui proiect. Blocul de locuințe va face parte dintr-un viitor complex care va cuprinde și un centru de petrecere a timpului liber (centru cultural), precum și o clinică de protezare ortopedică.

Pe lângă beneficiile economice care nu sunt deloc de neglijat, ceea ce oferă în primul rând Fundația Căminul Felix și Acțiunea Căminul Felix este un model de educație pentru muncă a copiilor, locuri de muncă pentru copii, cât și pentru alte persoane.

Selecția personalului și stilul de lucru abordat

Totalul angajaților la Căminul Felix este de 96 de persoane, din care șase angajați sunt în cadrul fermei agrozootehnice. Pentru viitor, numărul persoanelor salariate la Fundația Cămin Felix va crește o dată cu dezvoltarea acesteia.

Instituția prezintă un bord de conducere unic și puternic, constituit din persoane care contribuie la finanțarea directă a proiectelor și activităților

desfășurate, precum și persoane care sunt implicate în instituție ca părinți substituiți. Acest bord de conducere participă la selecția personalului existent în instituția de ocrotire, cât și la retribuirea acestuia prin acțiuni de strângere de fonduri în SUA, Suedia și Anglia.

Selecția personalului se realizează ținând cont de calitățile psihice și morale ale fiecărui părinte care poate deveni un model comportamental pentru copil.

Pe lângă părinți, personalul de specialitate angajat (sociologi, psihologi, pedagogi, asistenți sociali, precum și ingineri, profesori de muzică, sport, religie) reușește să dezvolte cu copiii relații de cooperare și formare în beneficiul copilului.

Părinții substituiți, pe lângă rolul pe care îl au de administratori și educatori în interiorul casei, exercită și o funcție specializată în cadrul sistemului pentru organizarea unei activități artistice sau sportive. Așa se explică existența unui cor muzical care a realizat diferite turnee în țară și străinătate, o echipă de fotbal, tenis de câmp sau gimnastică.

Stilul de comunicare în instituție este unul democratic, deschis, cooperant, favorizând asigurarea satisfacțiilor copiilor cu diferite activități școlare, sportive sau de joacă. Sentimentul colaborării între personalul angajat și conducerea instituției sau între personal și copiii existenți în instituție este presupus și de necontestat.

Pentru a întări relația de colaborare dintre conducere și personalul angajat, conducerea instituției creează anumite facilități pentru angajați și pentru familiile acestora. Periodic (trimestrial) sunt organizate întâlniri cu tot personalul sau la iarbă verde, sau la restaurant, ceea ce creează posibilitatea unei comunicări libere și depășirea inhibițiilor provocate de întâlnirile oficiale (ședințe oficiale). Acest aspect conferă siguranța continuității locului de muncă, precum și încredere reciprocă, fără să existe riscul transformării salariatului într-un simplu mecanism. Numai păstrarea continuității personalului va permite formarea unor legături de atașament între copil și adult, care să poată înlocui calitatea îngrijirii parentale.

Mediul uman

Referindu-ne la aspectul calității relațiilor în cadrul instituției noastre sau cu comunitatea căreia îi aparține, am putea să ne oprim la următoarele aspecte: *relațiile ce se stabilesc pe orizontală: între membrii personalului, între părinții substituiți și copii, între copiii existenți într-o casă, relațiile de vecinătate (implică atât relații între copii, cât și relații între părinții substituiți),*

relații ce se stabilesc pe verticală între colectivul de adulți și bordul de conducere al instituției, precum și modalitățile de interacțiune cu familiile naturale ale copiilor sau cu autoritățile locale ori alte instituții de stat sau nonguvernamentale.

În cadrul acestui tip de instituție sunt îndeplinite condițiile necesare unui copil pentru a se dezvolta plăcut și armonios, aspect important în vederea socializării sale.

Deoarece principiul de funcționare este asemănător cu cel al unei familii, putem spune că în fiecare "casă" se stabilesc anumite raporturi intrafamiliale: raporturile dintre părinții substitut și copiii luați în plasament, raporturi dintre părinți și personalul angajat și repartizat în casa respectivă, raporturile ce se stabilesc între copii.

Rolul părinților substitut este același cu al celor care iau copii în plasament temporar, de educatori și administratori, asigurând astfel copilului identitate și protecție, dezvoltând în același timp relații individualizate, sigure, afective și binevoitoare cu fiecare dintre copii. Părinții substitut vor încuraja deschiderea spre societate, stimulând dezvoltarea și socializarea copiilor prin varietatea activităților și contactelor, pregătindu-i astfel pentru viitoarea lor ieșire definitivă în societate.

Impactul părinților în dezvoltarea personalității copiilor este foarte puternică, ei reprezentând pentru copii cea mai influentă autoritate, fiecare având însă un rol specific.

Un rol important, cu semnificații emoționale, expresive și empaticе, revine mamei. În literatura de specialitate cei mai mulți autori insistă asupra rolului mamei; ea are sarcina de a dezvolta în copil simțul binelui și al frumosului, de a-i întări voința și educația.

Tatăl este cel care, prin exemplul personal, inspiră în conștiința copilului ideea adevărului, a datoriei și a regulilor. El reprezintă autoritatea și rațiunea care vor modela spiritul copilului.

În această distribuție de roluri, fiecare acționează în egală măsură, precum și cu responsabilitate, realizând un echilibru rațional în recuperarea copiilor, care la data "instituționalizării" prezentau atât retard fizic, dar mai ales psihic. Prin îndeplinirea rolurilor ce le revin, părinții substitut insuflă fiecărui copil "sentimentul" apartenenței la familie și al colaborării.

O sarcină importantă ce revine fiecăruia este aceea de a contribui la realizarea și crearea unor legături afective între membrii familiei, fiind implicați în acest proces și copiii naturali ai familiei respective (copiii

naturali ai părinților substituit). Afecțiunea este importantă, ea constituie liantul între părinți și copii.

Deoarece copiii aparținători într-o casă sunt de vârste diferite și din medii diferite, modul în care părintele se raportează la fiecare este diferit, în funcție de înțelegerea copilului și de nevoile lui. Astfel, nevoia copilului mic este aceea de îngrijire, securitate și protecție materială, iar o dată cu înaintarea în vârstă, nevoile sunt mult mai complexe, fiind asociate cu trăiri puternice în plan emoțional și al identității.

În același timp, părintele creează o unitate în varietatea existentă, respectând totuși identitatea fiecăruia. Această muncă nu este deloc ușoară, implică multă dăruire, pasiune, înțelegere, tărie de caracter și vocație.

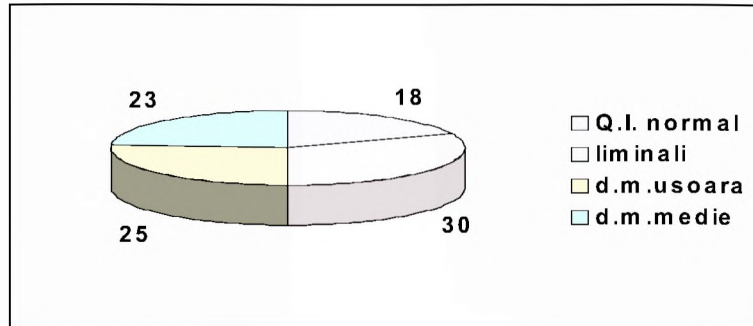
Un alt aspect important în relațiile dintre părinți și copii îl reprezintă educația în familie. Sarcina părinților și mai ales a mamei constă în educarea copiilor, menținându-se și o colaborare strânsă cu școala. Fiecare familie are o autonomie relativă, în sensul că își stabilește singură politica de educație, în funcție de calitatea intelectuală a copilului. Deși copiii au fost repartizați aleator pe familii, în urma procesului educațional, ei au avut performanțe școlare.

Uneori, influența factorilor ereditari și educaționali cu care copilul a venit a îngreunat procesul de recuperare și educare.

Pentru a se evidenția la copii ponderea predispoziției ereditare, s-a efectuat un studiu pe un eșantion de copii instituționalizați la Căminul Felix, în colaborare cu o echipă de psihologi de la Inspectoratul Școlar Bihor. Rezultatele analizei au condus la următoarele concluzii:

- total copii investigați: Eșantionul a cuprins 96 de copii investigați, din care:
 - 18 normali din punct de vedere psihic;
 - 30 cu intelect liminal;
 - 25 cu deficiență mintală ușoară;
 - 23 cu deficiență mintală medie.

Grafic, situația se prezintă astfel:

Graficul 1 - Structura grafică a copiilor instituționalizați în funcție de întârzierea mintală pe care o prezintă la intrarea în instituție

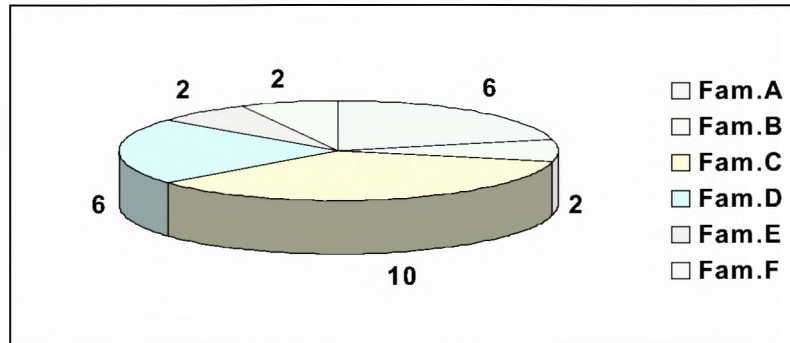
De asemenea, în urma evaluării comportamentului social, s-a stabilit că, din 96 de copii, 28 prezintă tulburări de comportament social.

Spre exemplu, în ce privește tulburările de comportament social, situația este următoarea:

- total subiecți cu comportament social deviant 28, din care:

Familia A - 6 subiecți;
 B - 2 subiecți;
 C - 10 subiecți;
 D - 6 subiecți;
 E - 2 subiecți;
 F - 2 subiecți.

Menționăm că, la familia F, copiii sunt de vârste mai mici (preșcolari), știut fiind faptul că tulburările de comportament se manifestă la vârste mai mari.

Graficul 2 - Structura grafică privind tulburările de comportament ale copiilor în cele șase case ale Căminului Felix 1

Succesul în stabilirea unor relații fructuoase cu copilul depind și de vârsta la care acesta a fost instituționalizat și de bagajul de deprinderi și obișnuințe al acestuia.

În acest sens, am putea spune că și în instituția noastră au existat cazuri de devianță și inadaptare, aceasta datorită faptului că subiecții instituționalizați au intrat în orfelinat la 11-14 ani, vârstă până la care s-a realizat fixația comportamentului lor deviant.

Cazuri concrete avem în persoana următorilor subiecți:

Cazul nr. 1: **C.R.**, un mulatru (născut de către o mamă necăsătorită, în urma unei relații întâmplătoare cu un student african) care a trăit într-o familie monoparentală și care a fost frustrat de influența și autoritatea tatălui, modelul principal pentru copil fiind strada. Copilul a prezentat la instituționalizare tulburări în dezvoltare și comportament (comportament reticent, cu accese de furie și instabilitate psihomotrică). Recuperarea sa a putut fi posibilă doar parțial, încercându-se în acest scop dezvoltarea aptitudinilor sale sportive (baschet). C.R. a fost integrat într-o echipă școlară de baschet, ceea ce implică și respectarea unui regulament de ordine interioară în cadrul echipei, căruia subiectul respectiv a fost obligat să se supună.

Cazul nr. 2 este cel al lui **F.S.** care a prezentat la "instituționalizare" comportament delincvent datorită faptului că a fost luat de pe stradă, unde a fost expus unui comportament de "gașcă", adoptând regulile și normele

antisociale impuse de membrii acesteia: violență, mizerie, consum de substanțe care creează dependență, prostituție etc. Recuperarea sa nu a putut fi posibilă, deoarece la intervale mici de timp acest subiect revenea prin fugă în mediul de proveniență. Dezinteresul și atitudinile sale negative prezentau o influență nefavorabilă pentru copiii mai mici din casă. În cele din urmă, după mai multe reveniri și plecări din instituție, a renunțat la mediul familial din instituție, preferând stilul de viață de tip deviant. Nu a putut fi resocializat.

Cazul nr. 3: Frații B. constituie, de asemenea, un caz demn de menționat. Acești copii au venit în instituția noastră dintr-un orfelinat de tip tradițional. Deși de vârste diferite, cei trei frați au prezentat în egală măsură un comportament agresiv față de celelalte persoane din interiorul casei în care au fost repartizați, chiar din prima zi a intrării în instituție.

O influență negativă în ceea ce privește comportamentul lor o are și familia naturală a copiilor. Cu toate că studiile susțin importanța menținerii legăturii cu familia naturală, putem spune că în urma a zece ani de observații făcute în cadrul instituției, familia naturală, sau mai bine spus contactele prelungite ale copiilor cu familia naturală, influențează în mod negativ comportamentul la despărțire, copiii prezintă un nou sindrom de abandon manifestat prin reacții violente, la nivelul unui comportament antisocial.

Din acest punct de vedere, relevant este cazul mai sus menționat. Acești copii B. provin dintr-o familie dezorganizată de țigani. Copiii au păstrat legătura cu părinții naturali, în special cu mama, petrecându-și o mare parte din vacanțe la aceasta. În tot acest timp și-au dezvoltat un spirit reactiv, precum și anumite tendințe cleptomane și mitomane, caracteristici remarcate la persoanele deviante. Asupra celorlalți copii și asupra personalului din cadrul casei, din instituție, ei acționau ca un grup de presiune.

După mai multe astfel de evenimente, li s-a pus în vedere atât părinților naturali (care prezintă condiții bune pentru întreținerea acestor copii, însă din motive subiective preferă instituționalizarea lor), cât și copiilor să aleagă între mediul Căminului Felix sau mediul familial. În urma acestei posibilități de alegere, copiii au preferat mediul instituției noastre fără să se exercite vreo presiune sau vreo altă formă de persuasiune asupra lor. În urma luării acestor măsuri, comportamentul lor s-a îmbunătățit temporar.

Cazurile mai sus menționate au fost prezentate în ideea sublinierii importanței factorului ereditar și a mediului din care provine copilul, precum

și a vârstei la care acesta a fost "instituționalizat," la realizarea succesului în educația și în recuperarea copilului în instituția noastră. De asemenea, relațiile ce se stabilesc între părinții substituit și copil depind în bună măsură de acești factori.

Ca o concluzie referitoare la relațiile ce se stabilesc între părinții substituit și copii se poate spune că acestea sunt realizate având în vedere binele copilului. Scopul îngrijirii copiilor în această formă se concentrează asupra nevoilor fizice și asupra dezvoltării psihice generale a copilului, ca și asupra pregătirii sale în vederea părăsirii instituției.

În cadrul fiecărei case din instituție s-au conturat și *relații între copiii din casa în care aceștia conviețuiesc.*

Prin numărul redus al copiilor primiți într-o familie s-a urmărit de fapt posibilitatea stabilirii de relații interpersonale cu fiecare dintre copii. Un alt aspect urmărit a fost acela de a aduce frații împreună, astfel că în fiecare casă conviețuiesc 16, respectiv, 12 copii, băieți și fete, de vârste diferite, proveniți din familii naturale diferite, frații însă fiind nedespărțiți.

Cu toate că, în principiu, mediul din care provin este diferit, copiii se adaptează ușor noilor condiții și stabilesc într-un timp scurt relații de prietenie cu ceilalți copii, precum și cu personalul existent în casă. Acest fapt poate fi observat în activitățile ludice pe care le desfășoară, în lucrurile pe care le oferă cadou sau le împrumută.

Datorită faptului că în instituția noastră copiii beneficiază de un regim mai special din punct de vedere material, în sensul că primesc numeroase cadouri din străinătate, prin organizațiile nonguvernamentale care ne susțin, s-a dezvoltat un spirit comercial prin troc între copii. Aceștia își schimbă jucăriile între ei sau anumite lucruri primite, mediind această tranzacție, lucru pe care îl extind și în afara instituției, cu copiii din comunitate. Un rol important în supravegherea acestui comportament îl au atât personalul, cât și părinții substituit. Este important să se dea libertate copilului, însă această libertate trebuie dirijată spre un scop precis: formarea unei conduite etice și morale, precum și a unor deprinderi practice, conform normelor cerute de societate.

Un bun climat de muncă este dat și de *personalul implicat* în fiecare casă. Pentru a se realiza un climat pozitiv este necesar ca relațiile ce se stabilesc cu fiecare dintre colaboratori să reflecte satisfacția în muncă, colaborare loială, libertatea opiniilor și promovarea valorilor.

Părintele substituit, ca un bun administrator, creează o ambianță plăcută. Gradul de angajare a personalului la realizarea obiectivelor instituției trebuie și, de regulă, este mare. Acest aspect al personalului

angajat a fost discutat anterior. Ceea ce este important de subliniat este faptul că angajații instituției noastre văd în aceasta o a doua casă unde participă activ și creativ la dezvoltarea cognitivă și emoțională a copiilor.

Numărul mic al persoanelor care părăsesc instituția noastră demonstrează realitatea afirmației mai sus menționată și este important deoarece păstrarea continuității personalului favorizează formarea unor relații interpersonale stabile.

Regulile de funcționare ale casei nu sunt rigide, fapt ce stimulează libertatea opiniilor.

Personalul angajat pentru fiecare casă are: un număr de patru infirmiere care au sarcina directă de a supraveghea copilul. Ele au rolul de a supraveghea spațiul și sfera de existență a copilului, modul în care acesta își depozitează îmbrăcămintea, jucăriile, obiectele personale și rolul de îndrumare a acestuia pentru a le utiliza. De asemenea, o sarcină importantă este aceea de a supraveghea copilul și de a-l îndruma în activitățile de joc sau în activitățile casnice. Împreună cu părinții, infirmierele vor contribui la dezvoltarea simțului estetic al copilului, al asumării de roluri într-o acțiune colectivă, cultivând sentimentul pentru muncă, necesitatea de ordine prin participarea diferențiată la activitățile gospodăriei.

Numărul mic al copiilor dintr-o casă permite stabilirea unor relații profunde cu persoana de îngrijire. În perioada vacanțelor sau a week-end-urilor, unii dintre copii sunt luați de către aceste persoane în familiile lor, realizându-se în acest fel legătura și cu membrii familiei respective, întărindu-se astfel relațiile de încredere reciprocă.

Profilul moral al personalului este bine selectat chiar de la angajarea acestuia în instituția noastră. Nu s-au înregistrat cazuri în care vreunul dintre angajații noștri să exercite o anumită formă de abuz asupra copiilor (fizic, psihic, moral-afectiv).

Un rol important în cadrul casei îl are și pedagogul care supraveghează educația copiilor, precum și sarcinile școlare pe care aceștia le au de îndeplinit. Fiecare copil beneficiază de asistență pedagogică, fiind ajutat să își dezvolte un sistem de învățare specific temperamentului și ritmului său de muncă.

Ambianța care se stabilește pe perioada unei zile nu este aceea din cadrul unei instituții rigide, ci mai degrabă copiază fidel ambianța unei familii extinse, în care fiecare își cunoaște statutul și rolul său. Relațiile ce se stabilesc aici depășesc stadiul strict profesional, de muncă, al relațiilor formale, dezvoltându-se adesea relații de prietenie, de sinceritate de tip informal. Cunoașterea reciprocă și formarea unui climat informal se

realizează și prin participarea majorității personalului din cadrul casei la excursiile sau taberele pe care "familia" le organizează în vacanțe, când pot participa la aceste activități și copiii persoanelor direct implicate (ai angajaților).

Respectul pentru fiecare copil presupune în mod special respectarea următoarelor principii în fiecare dintre casele existente și în relațiile ce se stabilesc între adulți și copii:

- nu există discriminare între copii; orice copil este învățat să accepte că fiecare reprezintă o valoare umană unică și toți sunt la fel de importanți și buni;
- fiecare copil are un nume și are dreptul de a fi chemat pe numele său; nu se numesc copiii conform unui termen generic sau colectiv;
- specificitatea fiecărui copil este recunoscută în interiorul grupului, fiecare copil beneficiază de relații individualizate cu adulții și cu familia;
- copiii nu sunt tratați niciodată ca obiect, ci numai ca persoane distincte;
- îngrijirea de bază (alimentație, toaletă) este acordată întotdeauna într-o manieră respectuoasă, individualizată;
- nu se vorbește despre nici un copil ca despre un "caz" și nu este desemnat conform unui diagnostic, ci copilul este considerat o personalitate complexă, cu puterile și slăbiciunile lui;
- personalul din casă se adaptează ritmului copilului și nu impune acestuia să urmeze ritmul adulților;
- persoanele implicate în instituție prezintă o reală implicare personală, deoarece copilul are nevoie să se identifice cu o persoană de referință stabilă (de regulă, aceasta fiind părintele substituit).

O importanță deosebită o prezintă și *relațiile de vecinătate* ce se stabilesc între diferitele case din acest "sătuț".

Relațiile dintre părinții substituit existenți în cele șase case sunt deosebit de strânse. Aceștia se întâlnesc săptămânal în cadrul unor ședințe de lucru, unde dezbate problemele legate de administrația căminului, probleme legate de copiii existenți în cămin și stabilesc împreună obiectivele pe termen lung referitoare la buna dezvoltare a copiilor în cadrul acestui program. Ei se preocupă de situația copiilor care la vârsta de 18 ani

vor părăsi căminul. Acești copii sunt asistați pe o perioadă mai lungă de timp de familiile lor temporare, urmărindu-se adaptarea și socializarea lor.

În afara ședințelor săptămânale, părinții inițiază împreună diferite activități de stimulare a copiilor în diferite domenii, în special în cel sportiv sau chiar agricol, participând împreună cu copiii la munca din cadrul fermei agrozootehnice.

Prin întreaga gamă de activități care sunt promovate se urmărește de fapt integrarea copilului în viața normală.

Aceasta se realizează prin:

- înscrierea copiilor la grădinițe și școli frecventate de copii care trăiesc în familii naturale;
- invitarea în instituție a copiilor din vecinătate pentru diferite activități școlare, culturale, sportive;
- participarea copiilor din “Căminul Felix” la diferite activități atât în interiorul, cât și în exteriorul instituției;
- încurajarea ieșirilor individuale ale copiilor în compania părinților sau a voluntarilor de încredere din comunitatea locală sau a membrilor personalului.

Modul de organizare al instituției și relațiile care se stabilesc în interiorul ei relevă o adaptare corespunzătoare a copilului și a părinților substituit la acest nou stil de viață, care corespunde cerințelor societății.

Pentru a avea un feedback din partea copiilor privind adaptarea lor în cadrul instituției, am realizat un chestionar (11 întrebări) ce relevă o parte din nevoile oricărui copil instituționalizat (nevoia de afectivitate, protecție și securitate, identitate de sine și respect, intimitate, educație, credință, hrană, timp liber, legătura cu familia naturală, asistența medicală și necesitățile strict personale). Menționez că acest chestionar reprezintă un punct de plecare într-o cercetare mai vastă pe care intenționăm să o întreprindem atât în cadrul Căminului Felix, cât și în celelalte instituții de plasament din județul nostru.

Acest chestionar a fost aplicat pe două eșantioane – fiecare eșantion fiind format din 30 de subiecți selectați prin randomizare stratificată. Primul eșantion face parte din populația Căminului Felix, iar cel de-al doilea eșantion este extras din populația unei case de copii de tip tradițional comparabilă cu Căminul Felix ca mărime și ca structură. Subiecții investigați au vârsta cuprinsă între 7 și 18 ani.

Ipoteza de la care am pornit în cercetare este următoarea: dacă în instituțiile de ocrotire a minorilor se reproduc cât mai fidel posibil toate

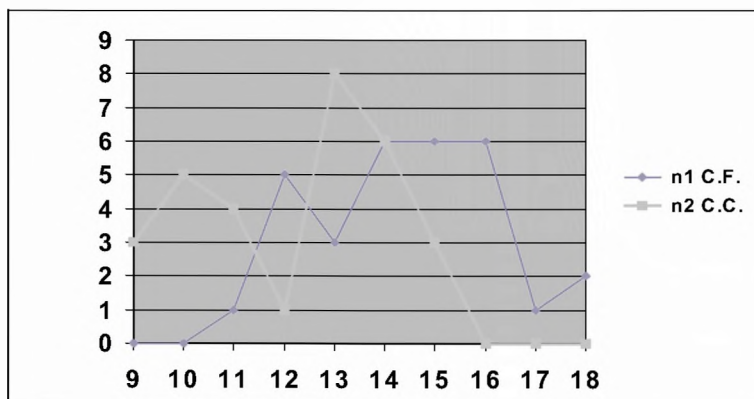
condițiile din familiile obișnuite, atunci procesul adaptării și integrării copiilor poate să fie mult mai rapid și eficient decât al celor crescuți în case de copii de tip tradițional.

Fiecărui subiect din cele două eșantioane i s-a prezentat un chestionar cu cele 11 întrebări, la care aceștia au răspuns individual.

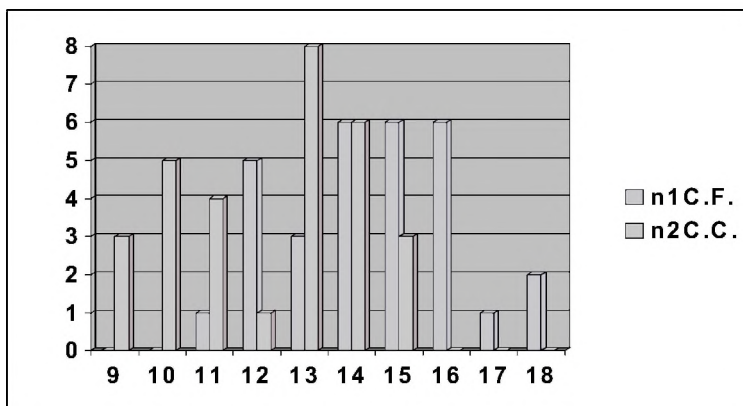
Prin comparația rezultatelor notate în protocol, concluzia desprinsă a confirmat și întărit ipoteza de plecare, și anume că instituția care asigură condiții apropiate de cele existente într-o familie obișnuită normală conduce la o mai bună adaptare a copilului în instituție și apoi la o reală integrare în comunitate.

Analiza cantitativă a experimentului

Pentru analiza cantitativă a datelor, fiecărei întrebări i s-a atribuit un număr de puncte, în funcție de răspunsul dat. În urma protocolului și al comparării datelor obținute prin administrarea chestionarului, am ajuns la următoarele date: eșantioanele comparate sunt eșantioane independente, a căror distribuție este asimetrică, fapt ce se poate remarca în următoarele grafice:

Graficul 3 - Poligonul frecvențelor privind datele obținute la Căminul Felix, respectiv casa de copii de tip tradițional

Graficul 4 - Histograma datelor obținute la Căminul Felix, respectiv la casa de copii de tip tradițional

Datorită distribuției asimetrice, metoda de comparare a datelor se va realiza folosind metodele neparametrice. În cercetare ne-am oprit asupra aplicării testului U (Mann-Whitney) ca metodă de comparare (Radu Ion, *Metodologie psihologică și analiza datelor*, Ed. Sincron, Cluj Napoca, 1993).

Tabelul 1

Ordonarea datelor experimentului ținând cont de rangul fiecărui rezultat în clasificarea generală

Căminul Felix Casa de copii tradițională	X	18	17	16	15	14	13	12	11	10	9
	n	2	1	6	9	12	11	6	5	5	3
ranguri		1,5	3	6	13,5	24,5	36	44,5	50	55	59
		1		4	10	19	31	42	48	53	58
		2		5	11	20	32	43	49	54	59
				6	12	21	33	44	50	55	
				7	13	22	34	45	51	56	
				8	14	23	35	46	52	57	
				9	15	24	36	47			
					16	25	37				
					17	26	38				
					18	27	39				
						28	40				
						28	41				
						30					

Admitem ipoteza nulă H_0 : rezultatele nu sunt semnificative, nu există diferențe semnificative între eșantioanele comparate.

Pentru verificarea ipotezei nule, calculăm suma rangurilor atribuite datelor obținute: R_1 și R_2 .

Tabelul 2

Modul de calcul

Note (x)	F	Rang	Produs	F	Rang	Produs
18	2	1,5	3	-	1,5	-
17	1	3	3	-	3	-
16	6	6	36	-	6	-
15	6	13,5	81	3	13,5	40,5
14	6	24,5	147	6	24,5	147
13	3	36	108	8	36	288
12	5	44,5	225,5	1	44,5	44,5
11	1	50	50	4	50	200
10	0	55	-	5	55	275
9	0	59	-	3	59	175

$$R_1 = 653,5$$

$$R_2 = 1172$$

$R_1 + R_2 = 1830$, $R_1 + R_2 = (60 \times 61) : 2 = 1830$; R_1 ranguri acordate pentru Căminul Felix.

R_2 ranguri acordate pentru casa de copii.

În urma efectuării calculelor, $Z = 3,85 > 2,58$ la un prag de semnificație $\alpha < 0,01$, deci riscul de a greși acceptând ipoteza specifică (ipoteza lansată în experiment) este mai mic de 1%.

Analiza calitativă

Calculule obținute prin metoda testului U au demonstrat așadar că ipoteza lansată de noi este validă, prin urmare, există o mai bună adaptare și integrare a copilului în instituția de ocrotire cu specific familial decât a copilului din casa de copii tradițională.

Pornind de la nevoile de bază ale copilului, afectivitate, securitate și intimitate, dintre copiii Căminului Felix, 73% găsesc împlinite aceste nevoi în părinții substituit sau în personalul existent în cadrul orfelinatului.

Dintre copiii din casa de copii tradițională, doar 40% sunt atașați de personalul casei de copii, iar 60% caută afecțiunea la alte persoane, în special la prieteni.

Rezultatele referitoare la relațiile cu familia naturală sunt deosebit de interesante pentru lucrarea noastră, deoarece există un refuz din partea unui număr destul de mare dintre copiii Căminului Felix să admită că provin din familia naturală, manifestând prin aceasta un act de negare a propriei origini.

O trăsătură comună (atât pentru copiii din Căminul Felix, cât și pentru cei din casele de copii) o reprezintă relațiile sociale. În proporție de 86%, respectiv, 85% dintre copii au prieteni atât în cadrul instituției, cât și în afara sa, iar aspirațiile fiecăruia sunt raportate la societate, exprimând prin aceasta dorința de a fi acceptați în cadrul acesteia.

Privind cea mai importantă modalitate de educație în familie, copiii Căminului Felix, prin modul de organizare și funcționare a instituției, își găsesc în aceasta (64%) o a doua familie raportat la doar 24% din cei aflați în case de copii tradiționale care văd în casa de copii o modalitate bună de educație familială.

Răspunsurile date de copiii investigați reflectă în mare măsură faptul că sistemul existent în orice casă de copii, relațiile care se formează au rolul de a contribui la formarea, dezvoltarea și afirmarea acestora ca personalitate umană.

Toate studiile efectuate până în prezent demonstrează că este important să se țină seama de alternativa pe care o oferă sistemul familiilor substituit.

Legătura dintre instituție și școală

Socializarea secundară a copiilor este asigurată însă prin învățământul de stat, fiecare copil frecventând o instituție de stat în funcție de aptitudinile sale sau de capacitatea sa intelectuală, urmărindu-se prin aceasta și asimilarea de către copil a normelor și valorilor acceptate și promovate în cultura de masă.

Familia substituit și școala vor deține deci ponderea cea mai mare asupra socializării copilului și transmiterii de valori culturale. În esență, ele

vor contribui la structurarea acestei identități individuale a copilului și apoi la structurarea identității colective a instituției.

Adaptarea și integrarea copiilor din instituția noastră în instituțiile școlare de stat s-a realizat fără a întâmpina probleme nici din partea copiilor și nici din partea conducerii școlilor respective. În acest sens, putem vorbi de o bună colaborare cu conducerea școlii din localitatea Sânmartin, colaborare fructificată și întărită pe parcursul celor nouă ani de funcționare a instituției noastre. Părinții copiilor din această localitate nu au prezentat nici o rețineră față de integrarea acestor copii în colectivitatea școlară a comunității lor, așa cum, de exemplu, s-a întâmplat în alte zone ale țării.

Putem spune că școala și comunitatea în sine au acceptat instituția Căminul Felix ca parte integrantă a comunității.

De altfel, socializarea acestor copii s-a realizat satisfăcător, date fiind și rezultatele pe care aceștia le-au obținut în anii de școală, recuperând în acest mod din retardul pe care l-au prezentat la instituționalizare.

Cu satisfacție putem spune că dintre cei aproximativ 70 de copii care frecventează școala normală nu s-a înregistrat nici un copil repetent, majoritatea copiilor fiind printre cei cu rezultate satisfăcătoare și bune. Există și copii care au înregistrat rezultate foarte bune, numărându-se printre premianții școlii respective, iar unii dintre copii s-au făcut remarcați în anumite domenii școlare.

Legătura dintre instituție și comunitate

Cum s-a subliniat de multe ori în acest studiu, comunitatea a acceptat acest model de instituție ca parte integrantă a sa.

Cu toate că așezarea Căminului Felix 1 nu se află în centrul localității, așezarea sa strategică a influențat în sens pozitiv prosperitatea acestei localități. Datorită faptului că accesul din localitate la instituția noastră se face pe un drum construit și asfaltat din fondurile instituției și datorită canalizărilor efectuate, valoarea terenului din această parte a localității a crescut foarte mult, ajungând la ora actuală la aproximativ 100.000 \$/ha. Dacă până nu de mult acest teren era un spațiu izolat, mai mult sau mai puțin consacrat agriculturii, astăzi Căminul Felix 1 este înconjurat de un cartier locuit de familii bogate, care la rândul lor vor contribui la bunăstarea localității.

De asemenea, prin îmbunătățirile pe care le vom efectua în vecinătatea Căminului Felix 2, în localitatea Sântandrei, acestea vor influența pozitiv și prosperitatea comunei respective.

Deschiderea către comunitate și instituție se realizează și prin baza sportivă foarte modernă ce aparține Căminului Felix și care este destinată și copiilor din comunitate, sub toate formele activității desfășurate aici. Instituția noastră rămâne o instituție deschisă colaborării. Copiii din instituție participă împreună cu cei din vecinătate la diferite activități sportive organizate de către părinții substituiți care au o pregătire corespunzătoare sau de către diferite organizații sportive ce sprijină instituția noastră. Aceste activități sunt recompensate cu premii destinate tuturor copiilor participanți, fapt ce aduce satisfacții nu numai copiilor noștri, ci și celorlalți.

Diferitele donații făcute școlii din localitate prin intermediul instituției noastre au contribuit într-o bună măsură la diversificarea activităților didactice și la obținerea unor rezultate mai bune în munca cu toți copiii.

Cu diferite ocazii (sărbători, onomastici, zile de naștere), copiii noștri își invită colegii de școală – copiii din localitate – sau sunt invitați ei înșiși de către aceștia, prin aceasta consolidându-se o punte de legătură puternică între copiii instituționalizați și cei din localitate. Deseori, în relațiile de bună vecinătate, prietenie și cooperare sunt antrenati nu numai copiii, ci și părinții acestora.

Legătura cu autoritățile locale, cu diferite organizații de stat sau nonguvernamentale

Rezultatul unei bune colaborări dintre autoritățile locale și conducerea instituției Căminul Felix este evidențiată prin diferite forme de activități. De exemplu, în anul 1998, Căminul Felix a primit acreditarea de funcționare din partea Direcției Județene de Protecție a Copilului, în baza Ordonanței de urgență nr. 26 dată de Guvernul României.

Fiind parte a unei comunități, această instituție intră sub jurisdicția Consiliului local, beneficiind de drepturile și în același timp având obligațiile ce le au și ceilalți membri ai comunității.

Datorită gamei variate de activități pe care o desfășoară, Căminul Felix ia contact permanent și cu o serie de instituții de stat sau nonguvernamentale specializate pe diferite domenii ale protecției copilului. Un exemplu concludent îl constituie ferma agrozootehnică care a impus o colaborare serioasă cu fabrica de lapte din localitatea Oradea. Acesteia i se

furnizează zilnic o cantitate considerabilă de lapte de cea mai bună calitate, constatare făcută chiar de personalul de control din cadrul fabricii respective. În timp se va realiza o cooperare cu această fabrică, în vederea producerii unor produse lactate superioare necesare consumului copiilor.

Studiile și cercetările care se realizează având ca eșantion parte din populația orfelinatului nostru sunt efectuate în colaborare cu Direcția Județeană de Protecție a Copilului din județul nostru. Unii dintre membrii bordului de conducere al instituției noastre fac parte din Comisia de Protecție a Drepturilor Copilului din cadrul Consiliului Județean Bihor.

Se poate concluda că, pentru multe servicii de asistență socială, Căminul Felix reprezintă o instituție care pune la dispoziție standarde de calitate de îngrijire adecvate dezvoltării armonioase, sănătoase, atât fizice, cât și psihice a copiilor, corespunzând din acest punct de vedere cerințelor impuse de societate și semnalate prin Convenția privind Drepturile Copiilor.

Legătura cu biserica

În Căminul Felix există o preocupare și pentru formarea unei *culturi religioase*. Funcționând după principiile religioase acceptate de biserici neoprotestante, și părinții făcând parte din aceste biserici, copiii din orfelinat sunt expuși la o cultură creștină mult mai mult decât cei din orfelinatele de stat. Valorile morale, atitudinile și tradițiile oferite copilului sunt inevitabil influențate și de o cultură religioasă. Cu toate acestea însă, este respectată libertatea de decizie a fiecăruia, nu i se impune copilului în mod agresiv un anumit model religios, ci doar i se prezintă modelul. El își va crea propria convingere, propria judecată ontologică asupra conduitelor și asupra a ceea ce crede fiecare ca fiind adecvat pentru opțiunile lui de viață, existând totdeauna flexibilitate și toleranță din partea adulților.

Scopul principal nu este acela de a inocula în mod automat anumite precepte religioase, ci de a dezvolta în fiecare copil o personalitate complexă, echilibrată și dominată de valori morale.

Așadar, se dorește ca, prin sistemele de valori asimilate de către copiii din Căminul Felix, să se realizeze o integrare reală în lumea adultă și, prin urmare, să se contureze în fiecare copil o personalitate matură, echilibrată, fondată pe modelele clare care pot fi reînnoite și reactivate în urma unor noi experiențe.

Legătura cu familia naturală a copilului

Conducerea instituției nu interzice copilului instituționalizat să păstreze legătura cu familia naturală, ba mai mult, ea le încurajează, în ciuda faptului că toate datele analizei făcute de specialiștii în această direcție sunt contradictorii. Astfel, deși se cunoaște că în literatura de specialitate se consideră necesară relația cu părinții naturali, toate studiile făcute pe copiii din Căminul Felix în cei nouă ani de activitate arată că, adesea, contactul cu familia naturală – contacte dese și lungi - creează o anxietate copilului, manifestată prin tulburări evidente de comportament. Cel mai frecvent, copilul refuză să admită că provine din familia originară, refuzând prin aceasta și valorile promovate de familia respectivă. De aceea, contactele copilului din Căminul Felix cu familia naturală sunt mult mai rare, uneori inexistente (menționez că acest fapt nu este impus de conducere). Acest fapt apare ca un mod de autoapărare a copilului. Se înlătură astfel șocurile emoționale negative datorate regăsirii părinților, urmate apoi, inevitabil, de un nou abandon. Se accentuează astfel atitudini emoțional-comportamentale violente, deviate ale copilului, datorită stresului la care este supus.

Activitățile culturale ale instituției

Activitățile desfășurate în cadrul acestei instituții de ocrotire sunt și de natură culturală. Unii dintre părinții substituiți, prin formația profesională și prin aptitudinile ce le dețin, au contribuit la formarea unui cor de copii consacrat, cu reușite evidente. Acest cor a efectuat o serie de turnee în țară și în străinătate. Copiii au avut contact cu modele de viață și de cultură diferite de cele promovate în societatea românească.

Aceste modele culturale occidentale, în special cele suedeze și anglo-saxone, au influențat pozitiv comportamentul copiilor din Căminul Felix, contribuind astfel la înțelegerea comunicării culturilor și a ceea ce reprezintă multiculturalitatea. De asemenea, datorită faptului că aproape tot timpul există voluntari din aceste țări care participă la bunul mers al lucrărilor în orfelinat, copiii sunt deschiși și orientați spre cunoașterea unor modele culturale noi. O parte din valorile culturale noi sunt asimilate de către copii în procesul cooperării și muncii împreună.

Se asistă la un circuit interesant al valorilor culturale. Pe de o parte, în Căminul Felix se poate observa modul în care valorile comunității, vecinătății sunt asimilate în procesul comportamental al copiilor, iar pe de altă parte, comunitatea suportă influența unor modele propuse de instituție.

Dezvoltarea acestui nou mod de abordare instituțională nu a fost un proces ușor. El necesită eforturi mari și energie în menținerea unei atmosfere pozitive, destinate, cooperante între copii. De asemenea, presupune coordonarea personalului în acord cu valorile ridicate privind drepturile copilului. Deși costisitor, Căminul Felix reprezintă o alternativă prin care se oferă copilului instituționalizat o nouă calitate a vieții, precum și o nouă șansă de integrare socială superioară celei oferite de tradiționalele case de copii.

Concluzii

Datele recente privind numărul copiilor instituționalizați reflectă faptul că dinamica numărului de copii din instituții a descrescut în anii 1990 și 1991, dar începând cu 1992 numărul lor este din nou în creștere (Szamoskozi - Roth, Maria, *Protecția copilului. Dileme, concepții și metode*, Ed. Presa Universitară Clujeană, Cluj Napoca, 1999, p. 233).

Internarea lor în instituțiile tradiționale (chiar dacă după 1990 s-au înregistrat îmbunătățiri de ordin material sau în ceea ce privește personalul de specialitate angajat) constituie o problemă majoră datorită consecințelor instituționalizării: retarduri în dezvoltarea psihică, lipsa deprinderilor de adaptare în afara instituției, incapacitatea de a menține relații afective stabile, de durată etc.

Căminul Felix, ca o alternativă la instituționalizare, vine, de fapt, în întâmpinarea nevoilor oricărui copil defavorizat, în sensul îmbunătățirii calității vieții acestuia. Prin urmare, nu este un centru de plasament de tip clasic. Nu este o "instituție totală", închisă, în care membrii acesteia trăiesc izolați față de restul societății. Nu reprezintă o instituție care își manipulează într-un anume fel membrii săi sau abuzează emoțional, fizic sau psihic de aceștia.

Instituție de tip familial, Căminul Felix reprezintă un pas spre dezinstituționalizare și, prin urmare, un pas spre o integrare socială normală, superioară față de casele de copii tradiționale.

Cu toate că acest model de instituție prezintă costuri ridicate - costul întreținerii unui copil se ridică lunar la aproximativ 220 \$/lună - această investiție merită efortul; în final, societatea are de câștigat: persoanele care la vârsta de 18 ani părăsesc instituția noastră prezintă o bună socializare și o bună integrare în colectivele și grupurile noi care-i vor "adopta".

Având în vedere rezultatele pozitive ale acestui tip pilot de instituție, ca alternativă la cele clasice, intenția conducerii Căminului Felix este de a

extinde acest experiment și în alte localități ale județului și poate chiar în alte județe din țară.

Bibliografie

- Bocancea, Cristina, **Elemente de asistență socială**, Ed. Polirom, Iași, 1999
- Stroe, Marcus, **Empatie și personalitate**, Ed. Atos, București, 1997
- Radu, Ioan, **Metodologie psihologică și analiza datelor**, Ed. Sincron, Cluj Napoca, 1993
- Stănciulescu, Elisabeta, **Sociologia educației familiale**, vol.1,2., Ed. Polirom, Iași, 1998
- Szamoskozi-Roth, Maria, **Protecția copilului. Dileme, concepții, metode**, Ed. Presa Universitară Clujeană, Cluj Napoca, 1999
- Șchiopu, Ursula (coord.), **Dicționar de psihologie**, Ed. Babel, București, 1997
- Zamfir, Cătălin (coord.), **Dicționar de sociologie**, Ed. Babel, București, 1998
- Zamfir, Elena; Zamfir, Cătălin (coord.), **Pentru o societate centrată pe copil**, 1997, Ed. Alternative, București.
- * * * **Revista de sociologie nr. 2/1991, Calitatea Vieții**, Academia Română, Institutul de Cercetare a Calității Vieții, București, 1991

ASPECTE ALE TRANZIȚIEI ÎN COMUNITĂȚILE BIHORENE

Florica CHIPEA

Introducere

Materialul pe care îl prezentăm în continuare își propune să realizeze o succintă diagnoză a stării economico-sociale a județului Bihor după zece ani de tranziție spre economia de piață, intenționând să depisteze principalele "costuri sociale" ale politicilor de dezvoltare aplicate de guvernele postdecembriste ale României în profil teritorial, în speță în județul Bihor. Sperăm că datele, nivelurile atinse, observațiile realizate să constituie termeni de comparație pentru studiile sociologice pe care specialiștii formați prin tânăra școală de sociologie orădeană le vor întreprinde cu siguranță în viitorul mai apropiat sau mai îndepărtat.

În al doilea rând, studiul nostru are un caracter explorator, urmărind să reliefeze problemele sociale cele mai acute ale societății din această regiune (subregiune) a țării, în vederea orientării cercetărilor cu caracter practic-aplicativ pe care specializările de sociologie și asistență socială ale Universității din Oradea le vor desfășura în această perioadă.

Pentru a surprinde cât mai veridic aspectele socioeconomice ale tranziției, ne-am propus ca în demersul nostru investigațional să parcurgem două etape distincte, dar intercorelate, prin care să interogăm atât sursele care ne pot oferi date obiective privind fenomenele studiate, cât și surse subiective, care să ne ofere informații privind modul în care sunt conștientizate de către populația județului principalele probleme sociale generate de tranziție.

Prin urmare, într-o primă etapă am realizat o analiză documentară în care am cuprins situațiile statistice puse la dispoziția noastră de Direcția de Statistică a județului Bihor, care au fost corelate permanent cu datele la nivelul României, cuprinse în *Anuarul Statistic 1998*. Am consultat, de asemenea, diverse analize și informări prezentate de diferite direcții ale Prefecturii Bihor, ale municipiului Oradea, ale Direcției Sanitare a Județului Bihor, Direcției pentru Probleme de Muncă și Protecție Socială, purtând discuții cu specialiștii care coordonează fiecare problemă în parte.

Suntem conștienți că nu am surprins toate problemele. Cu siguranță au rămas neabordate multe din problemele sociale generate de tranziție; acestea vor fi aprofundate în studiile viitoare.

A doua etapă a demersului nostru investigațional a constat în realizarea, în vara anului 1999, a unei anchete sociologice prin care, pe baza unui eșantion reprezentativ la nivelul județului, am surprins câteva aspecte care vor fi redate pe larg în partea a treia a lucrării.

Aspecte socio-economice și demografice ale tranziției în Județul Bihor

Situat în partea de vest a României, la granița cu Ungaria, județul Bihor se întinde pe o suprafață de 7.754 kmp, ceea ce reprezintă 3,2% din suprafața României, de 238.391 kmp. Din acest punct de vedere, județul se situează pe locul șase între județele țării, cu o densitate de 80,7 locuitori/kmp, sub densitatea medie la nivel național, care este de 94,6 locuitori pe kmp.

Locul județului Bihor în “Carta Verde”

Reprezentând “un segment” din spațiul social și economic al României, județul Bihor s-a confruntat în perioada tranziției cu aceleași probleme și a suportat aceleași etape pe care le-a parcurs întreaga societate românească. În acest sens, imediat după revoluție, până la sfârșitul anului 1990, în întreaga viață economică și socială s-au simțit efectele etapei cu caracter “reparatoriu”, așa după cum de altfel ne propunem să reliefăm prin intermediul datelor prezentate în continuare.

A urmat o altă etapă: “elaborarea strategiei tranziției și a cadrului instituțional”, cu toate discuțiile, cedările și entuziasmul caracteristic, și în sfârșit “etapa efectivă a tranziției, cu o politică socială mai degrabă reactivă, fără concepții, cu puternice tendințe minimaliste” (am preluat și aderăm la etapizarea procesului de tranziție realizată de Cătălin Zamfir în lucrarea *Politici sociale în România*, p. 41-113).

Politicile sociale elaborate de guvernele României care s-au succedat în perioada tranziției au reprezentat răspunsuri sectoriale la problemele economice și sociale care apar într-o anumită măsură în orice societate modernă. Prin urmare, ele nu sunt diferențiate pe tipuri de zone sau regiuni geografice care, atât sub aspectul dezvoltării economice, cât și al concentrărilor umane și al problemelor sociale, prezintă aspecte diferite. Ca urmare, după 1989, o dată cu renunțarea la economia planificată, disparitățile între județe au cunoscut o creștere, chiar dacă nu foarte

accentuată (vezi în acest sens dinamica disparităților între județe prezentată de Lucian Pop în lucrarea *Politici sociale în România*, p. 495).

Se impunea în aceste condiții formularea și aplicarea unor politici regionale, după modelul politicilor regionale introduse în majoritatea țărilor vest-europene în perioada 1948-1960, extinse și dezvoltate ulterior. Primii pași spre o astfel de inițiativă legislativă și instituțională au fost realizați în anul 1996, o dată cu lansarea "Programului PHARE pentru dezvoltare regională". Programul a fost implementat instituțional prin Departamentul de Administrație Publică Locală a Guvernului României, asistat de o echipă de consilieri externi.

"Carta Verde" elaborată în cadrul programului este un document care sintetizează problemele actuale ale dezvoltării regionale, cuprinzând inclusiv **definirea regiunilor de dezvoltare**. În acest sens, cele 42 de județe au fost regrupate în 8 regiuni, care la rândul lor au fost divizate în 15 subregiuni.

Principalele argumente pentru reducerea numărului de regiuni sunt:

1. evitarea divizării resurselor disponibile între un număr mare de arii țintă pentru dezvoltare;
2. evitarea riscului ineficienței generate de aplicarea politicii de dezvoltare regională pe o structură teritorială fragmentată, cu unități mici și insuficient de puternice pentru a atrage și derula programe complexe de dezvoltare (vezi Pascariu, Gabriel, *Perspectivile dezvoltării regionale în România*, Ed. Arhitect, 1998).

Județul Bihor a fost inclus astfel în regiunea nord-vest și într-o subregiune, împreună cu județul Cluj.

Tabelul 1

Locul subregiunii Cluj-Bihor în cadrul celorlalte regiuni și subregiuni conform cu "Carta Verde"

Regiunea	Sub-regiunea	Indicele dezvoltării regionale, 1994	Rata șomajului, mai 1998	Procentul populației urbane, 1996	Rata mortalității infantile, 1996	Autoturisme proprietate personală la 1.000 locuitori, 1996	Procent persoane care au absolvit cel mult școala primară din totalul persoanelor în vârstă de 12 ani și peste, 1992
Nord-vest	Cluj-Bihor	65	7,49	59,90	21,38	120,66	25
Total media	-	51	9,0	54,9	22,3	101	28

După cum rezultă din datele prezentate, subregiunea în care este integrat județul Bihor se caracterizează prin valori ale indicatorilor luați în calcul peste media la nivelul național, fiind considerată din punct de vedere al gradului de dezvoltare ca o zonă mai bogată a țării, alături de regiunile din vestul și centrul țării. După cum rezultă din tabelul menționat anterior (*Politici sociale*, p. 501), localizarea spațială a subdezvoltării și sărăciei se concentrează în două arii principale: nord-estul (regiunea istorică a Moldovei) și sudul (Câmpia Română).

Disparitățile regionale apar și dacă se ia în calcul doar produsul intern brut pe locuitor (sursa: *Raportul dezvoltării umane, România, 1998*. Datele se referă la anul 1996).

În funcție de acest indicator, în ierarhia regiunilor menționate, regiunea 6 (nord-vest) se situează pe locul 5, cu un produs intern brut pe locuitor de 3.981 dolari SUA, după București (cu 6.090 dolari SUA pe locuitor), regiunea 5 vest (cu 4.996 dolari SUA pe locuitor, regiunea 7 centru (4.526 dolari SUA pe locuitor), regiunea 2 sud-est (4.270 dolari SUA pe locuitor). Din acest punct de vedere, regiunea din care face parte județul Bihor înregistrează un indice al produsului intern brut pe locuitor sub media pe țară, care a avut valoarea, la data comparației (1996), de 4.244 dolari SUA pe locuitor.

Efectele economice ale tranziției în județul Bihor

Suprafața agricolă a județului reprezintă 3,3% din suprafața agricolă a României, cea arabilă 3,2%, reprezentând 60,5% din suprafața agricolă a județului, adică mai puțin cu 2,6% decât ocupă suprafața arabilă în cea agricolă a României, din cauza ponderii mai însemnate deținute în județul Bihor de fânețe, livezi, vii.

Tabelul 2

Structura terenurilor agricole în județul Bihor și România

Tipul de teren agricol	România	Bihor	% din total
Suprafața agricolă	14.794.000	499.535	3,3
	100%	100%	
din care: arabil	9.341.000	302.482	3,2
% din total	63%	60,5%	
Proprietate privată	10.439.700	370.876	3,5
% din total	75%	74,24%	

Producția agricolă a reprezentat, în anul 1997, 4,2% din producția agricolă a României, ceea ce înseamnă că producția medie la nivelul județului este mai ridicată decât media pe țară.

Comparativ cu anul 1997, în anul 1998 în județ s-au obținut producții mai mari la floarea-soarelui cu 5,1 mii tone, soia mai mult cu 1,0 mii tone, sfeclă de zahăr cu 35,2 mii tone și cartofi cu 28,7 mii tone, dar au scăzut producțiile la cereale boabe cu 36,5 mii tone, iar la legume cu 4,2 mii tone și la fructe cu 46,6 mii tone. Această situație este explicată prin diminuarea suprafețelor cultivate cu cereale, concomitent cu creșterea celor cultivate cu soia, floarea-soarelui, sfeclă de zahăr și cartofi.

Producția la hectar s-a diminuat la majoritatea culturilor: la orz și orzoaică cu 691 kg/ha, porumb boabe cu 157 kg/ha, dar a fost mai ridicată la floarea-soarelui cu 213 kg/ha, sfeclă de zahăr cu 1.048 kg/ha și cartofi cu 1257 kg/ha.

Efectivele de animale au scăzut la toate speciile, cu excepția cabalinelor: bovine cu 22,5 mii capete, porcine cu 6,0 mii capete, ovine și caprine cu 49,2 mii capete, iar păsări cu 118 mii. S-au redus, de asemenea, producțiile animaliere, respectiv la lapte de vacă cu 244 hl, lână cu 76 tone, ouă cu 5,4 milioane.

Numărul salariaților ocupați în agricultură a scăzut continuu din anul 1989, când se înregistrau 20.400 persoane, ajungând în anul 1997 la 7.400, adică la 36,3%, ca urmare a faptului că s-a diminuat continuu proprietatea de stat în favoarea proprietății private. Populația ocupată în agricultură a scăzut, de asemenea, în perioada 1990-1997, însă scăderea a fost mult mai redusă. Astfel, dacă în anul 1990 populația activă ocupată în agricultură reprezenta 108.500 persoane, în 1997 reprezenta 104.200, adică s-a redus la 96,0%.

Urmărind structura populației ocupate în principalele ramuri ale economiei, reținem că agricultura reprezintă din acest punct de vedere primul loc în anul 1997, cu 38%, urmată de industrie cu 29,3%, de circulația mărfurilor cu 9,8%, învățământ, cultură și artă 4,8%, ocrotirea sănătății, asistență socială și cultură fizică 4,6%, transporturi 3,4%, construcții 3,0% etc.

Producția industrială a județului Bihor reprezenta, în anul 1997, 3,1% din producția industrială a României. Este de menționat că în 1997 producția industrială a județului a reprezentat 65,5% din producția anului 1989, deci aproape s-a înjumătățit, iar productivitatea muncii reprezintă 94,3% din cea realizată în anul 1989.

Numărul întreprinderilor industriale active a crescut de la 67 în anul 1960 la 71 în 1970 și la 859 în 1997, iar cele în sector privat au crescut de la 662 în 1995 la 813 în 1997.

Producția a crescut în anul 1998 în industria de celuloză, hârtie, carton, mijloace de transport rutier, tehnică de calcul și industria alimentară, dar a scăzut în extracția și prepararea cărbunelui, industriile de mașini și echipamente, chimică, metalurgie, textilă, pielărie, încălțăminte, extracția petrolului, precum și energie electrică și termică.

Din producția industrială livrată, a fost destinată exportului 49,1%, constând din produse din industria ușoară (încălțăminte și confecții), ciment, mașini unelte și mobilier.

Productivitatea muncii a crescut în anul 1998 comparativ cu anul 1997 cu 100,3%, ca urmare a diminuării numărului de salariați. Salariul real a crescut mai mult decât productivitatea muncii, ceea ce înseamnă că s-a consumat mai mult decât s-a produs.

Tabelul 3

Structura producției industriale pe ramură în anul 1997

Denumirea indicatorilor	Procente
Total producție, din care:	100
Industrie alimentară	31,5
Energie electrică și termică	11,2
Chimie	10,8
Combustibil	8,7
Construcții de mașini și prelucrarea metalelor	7,5
Pielărie, blănărie, încălțăminte	6,8
Exploatarea și prelucrarea lemnului	6,6
Materiale de construcții	5,3
Confecții	3,6
Altele	8,0

Prin urmare, industria alimentară, energia electrică și termică, chimia și combustibilul, precum și industria ușoară, prelucrarea lemnului și construcțiile sunt cele mai dezvoltate, adică acele ramuri care asigură cererea sporită de consum a populației în momentul actual.

Urmărind modul în care sectorul privat s-a extins în industrie, constatăm că ponderea cea mai mare o reprezintă și în acest sens industria alimentară (46,8%), urmată de industria de prelucrare a țiteiului (9,8%), industria pielăriei și încălțăminte (8,4%), industria chimică și a

fibrelor sintetice (4,7%), a confecțiilor din textile, blănuri și piele (5,4%), ceea ce demonstrează că ponderea cea mai mare în producția totală a județului o reprezintă tocmai ramurile în care sectorul privat devine preponderent, deci privatizarea în industrie se realizează treptat, dar sigur.

Tabelul 4

Structura investițiilor realizate în anul 1997

Total investiții	1.574.506 milioane lei
Proprietate publică	19,9%
Proprietate privată	79,6%
Alte proprietăți	0,5%

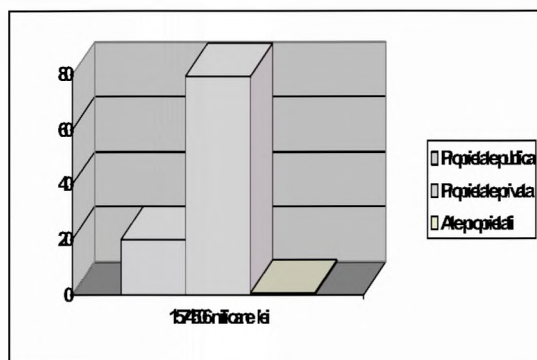

Figura 1 - Distribuția procentuală a investițiilor realizate în 1997 pe tipuri de investiții

Investițiile cele mai mari (79,6%) din totalul investițiilor realizate în anul 1997 au fost orientate spre creșterea proprietății private, ceea ce va contribui la creșterea acestui sector în perioada care urmează.

În anul 1998, investițiile din sectorul privat au fost realizate exclusiv din resurse proprii.

În **transporturi și telecomunicații**, în perioada 1990-1997, nu s-a construit nici un drum național sau local și în aceeași perioadă au fost modernizate doar 13 drumuri. Densitatea drumurilor pe 100 kmp de teritoriu este mai mare decât media la nivel național (33,0 în județul Bihor, comparativ cu 30,7 media pe țară și cu 43,4 densitatea cea mai mare a drumurilor în capitală).

În ceea ce privește numărul autovehiculelor puse în circulație în perioada 1991-1998, constatăm că acestea au crescut de la 9.261 în 1991 la 13.741 în 1998, ceea ce înseamnă o creștere cu 4.480 autovehicule, adică 148,4%.

De remarcat că numărul autoturismelor proprietate personală a crescut în aceeași perioadă cu 20.570, adică cu 139,4%, ceea ce reprezintă un indicator al creșterii nivelului de trai în aceeași perioadă.

Un alt indicator relevant pentru calitatea vieții poate fi reprezentat și de numărul posturilor telefonice sau al abonaților telefonici. Din acest punct de vedere, este de remarcat că în perioada 1990-1998 numărul posturilor telefonice a crescut cu 24.828, adică cu 130,7%, iar numărul abonaților telefonici cu 25.171, adică cu 138,8%, ceea ce înseamnă că în anul 1998 s-a ajuns la 144 de abonamente la o mie de locuitori.

În **comerțul cu amănuntul**, cifra de afaceri a crescut în anul 1998 cu 3% comparativ cu anul precedent, creșterea înregistrându-se în special la produsele alimentare. Prețurile de consum au crescut în special la acele servicii în care furnizorul deține monopolul, cum ar fi cele din telecomunicații, energie electrică și termică, servicii care urmăresc să-și acopere pe această cale pierderile neacoperite prin subvenții.

În **domeniul turismului**, gradul de utilizare a capacităților de cazare turistică a crescut de la 36% în 1997 la 39% în 1998, ținând seama de capacitatea turistică existentă, de 11.142 locuri, din care 7.641 în hoteluri.

Gradul de utilizare a capacității de cazare este superior mediei pe țară, de 37,7%, fiind însă mai mic cu 8,5% comparativ cu capitala, care înregistrează cel mai mare grad de utilizare, respectiv 47,5%.

Efectele tranziției în plan social

Este cunoscut și amplu analizat faptul că, după 1950, ca urmare a extinderii procesului de industrializare care a produs multe modificări în toate domeniile, gradul de ocupare al forței de muncă a crescut continuu, atât la nivelul României, cât și la nivelul județului Bihor. Din acest motiv ne propunem să analizăm ce modificări au apărut după 1990 în ceea ce privește gradul de ocupare al forței de muncă în județul Bihor comparativ cu situația de la nivel național.

Tabelul 5

Gradul de ocupare a forței de muncă feminine în județul Bihor în perioada 1989-1997

Specificare	Perioada								
	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997
Populația actuală a județului Bihor,	333.480	329.000	326.500	317.400	312.200	305.800	291.100	283.200	274.600
din care feminină	151.700	150.900	160.700	162.000	160.100	159.700	141.400	139.400	137.900
Rata de activitate față de:	50,7	49,8	50,6	53,6	53,9	51,9	48,9	46,2	45,6
Bărbați	56,2	54,7	53,2	57,6	53,7	54,7	51,5	49,2	48,3
Femei	45,4	45,1	48,0	49,8	49,4	49,3	46,5	43,5	43,1
Rata de ocupare	84,7	84,1	88,3	89,7	89,0	85,5	83,8	79,4	78,0
Bărbați	88,6	88,0	88,6	89,9	90,8	87,5	84,6	80,3	78,5
Femei	80,5	79,8	88,0	89,6	87,1	83,8	82,9	78,5	77,5

Populația activă reprezintă populația în vârstă de muncă, adică cea cuprinsă între 15 și 60 de ani femei, respectiv 62 de ani bărbați, conform legislației actuale. Astfel se explică faptul că rata de activitate a populației masculine este mai mare în mod constant decât cea feminină, iar faptul că ambele rate sunt în descreștere este determinat de mișcările demografice care apar pe parcursul anilor analizați.

Populația ocupată cuprinde (conform precizărilor din *Anuarul Statistic al României*) toate persoanele care, în anul de referință, au desfășurat o activitate economico-socială aducătoare de venit, cu excepția cadrelor militare, a salariaților organizațiilor politice, obștești și a deținuților. Prin urmare, din populația activă, în afară de elementele amintite, se exclud studenții și elevii peste 15 ani, pensionarii de boală și șomerii.

Rata de ocupare a forței de muncă în județul Bihor este relativ ridicată dacă avem în considerare comparația cu nivelul României, în care rata de ocupare în anii 1995, 1996 și 1997 este de 66%, 64,8%, iar în județul Bihor, în aceeași perioadă, rata de ocupare este de 83,8%, 79,4% și respectiv 78%. Tendința este însă în mod evident de scădere.

Gradul de ocupare al populației feminine este, de asemenea, în descreștere, fiind constant mai redus decât al celei masculine.

Legea nr. 1/1991 privind protecția socială a șomerilor a generat și în județul Bihor probleme privind acordarea ajutorului de șomaj pentru perioada în care o anumită forță de muncă este disponibilizată din diverse

motive, stabilirea unor măsuri de reinserție profesională a celor disponibilizați.

Rata șomajului în județul Bihor, de-a lungul perioadei de tranziție, a fost mai scăzută decât media înregistrată la nivelul României, datorită dezvoltării sectorului privat, care a absorbit o parte din forța de muncă disponibilizată. Cea mai înaltă rată a șomajului s-a înregistrat atât la nivelul României, cât și al județului Bihor în anii 1993 și 1994, după care apare o tendință de scădere. Din 1997 rata șomajului crește din nou, ca urmare a politicii de privatizare prin lichidare și a intensificării măsurilor de restructurare a economiei.

Tabelul 6

Rata șomajului în județul Bihor comparativ cu rata șomajului în România

	Bihor	România
1991	2,2	3,2
1992	7,5	8,2
1993	7,6	10,4
1994	7,3	10,9
1995	5,5	9,5
1996	2,6	6,6
1997	4,0	8,9
1998	5,5	-

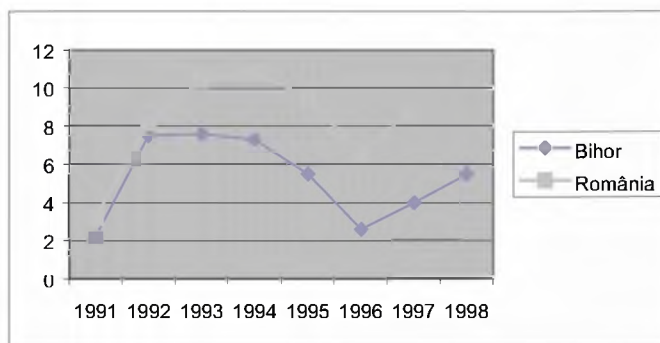

Figura 2 - Rata șomajului în județul Bihor comparativ cu rata șomajului în România

Structura șomajului pe categorii de vârstă și sex în anii 1997 și 1998 în județul Bihor se prezintă astfel:

Tabelul 7

Structura șomajului pe categorii de vârstă și sex în anii 1997 și 1998, în județul Bihor

Categoriile de vârstă	1997 Total	Femei	%	1998 Total	Femei	%
sub 25 ani	3.110 29,0	1.888 43,6	60,7	4.348 35,4	2.035 40,9	46,8
25-39 ani	3.850 35,9	1.333 30,8	34,6	4.144 33,7	1.622 32,6	39,1
40-55 ani	3.493 32,6	1.060 24,5	30,3	3.589 29,2	1.285 25,8	35,8
peste 55 ani	260 2,4	42 2,2	16,1	192 1,6	26 0,5	13,5
Total	10.713	4.323	40,3	12.273	4.968	40,5

Chiar dacă rata șomajului este relativ scăzută în județul Bihor, șomajul afectează categorii sociale importante, generând insecuritate și sărăcie.

Femeile sunt afectate de șomaj în procent de 40%, cam același procent care-l deține și în populația ocupată. Fenomenul devine însă o problemă gravă dacă luăm în considerare faptul că dintre femeile șomere cea mai mare parte (60,7% în 1997 și 46,8% în anul 1998) sunt femeile tinere, sub 25 ani, care sunt disponibilizate și au șanse reduse de reintegrare profesională.

De altfel, după cum rezultă din datele prezentate, în totalul șomerilor, tinerii până la 25 ani reprezintă ponderea cea mai însemnată.

Din analizele realizate de organele de specialitate rezultă că în județul Bihor cauzele creșterii șomajului în anul 1998 sunt:

- intensificarea măsurilor de restructurare prin lichidare a unităților cu capital majoritar de stat;
- creșterea numărului de beneficiari de reintegrare profesională, ajutor de șomaj și alocații de sprijin în rândul tinerilor sub 25 ani, care, la absolvirea formelor de învățământ, nu găsesc posibilități de încadrare în activitate pe măsura pregătirii lor profesionale, fiind refuzați datorită lipsei de experiență;

- convențiile încheiate între Ministerul Muncii și Protecției Sociale și Ministerele Agriculturii, Transporturilor și M.L.P.A.T., cărora li se asigură protecție socială în perioada decembrie-martie când, din cauza condițiilor meteorologice nefavorabile, nu-și pot continua activitatea;
- agenții economici refuză încadrarea persoanelor care depășesc 45 de ani, aceștia preferând șomajul unor variante necorespunzătoare care li se oferă.

În urma concedierilor colective, zonele cele mai afectate, care de altfel au fost declarate prin hotărâre de guvern ca zone defavorizate, sunt: localitățile Ștei și Nucet, Șuncuiuș, Popești, Derna, Dobrești, Borod, zone în care a fost dezvoltată o singură activitate industrială, respectiv mineritul.

Tabelul 8

Rata populației ocupate pe ramuri ale economiei (1970-1997)

Ramurile economiei naționale	1970	1980	1990	1995	1997
TOTAL	293,3	285,3	329	291,1	274,6
din care femei	128,6	114,6	150,9	141,2	133,9
	43,8	40,1	45,8	48,5	48,7
INDUSTRIE	68,8	108,4	114,3	78,3	80,6
din care femei	21,3	44,8	49,4	33,1	34,8
	30,9	41,3	43,2	42,2	43,2
CONSTRUCȚII	19,3	22,2	15,2	7,6	8,2
din care femei	1,1	1,6	1,5	0,9	0,8
	5,6	7,2	9,8	11,8	9,7
AGRICULTURĂ	148,3	76,8	108,5	109,8	104,2
din care femei	82,7	34,9	61	59,4	53,9
	55,8	45,4	56,2	54,1	51,7
SILVICULTURA	0,8	1,3	1,1	1,2	1,2
din care femei	0,1	0,3	0,2	0,1	0,1
	12,5	23	18,2	8,3	8,3
TRANSPORTURI	10,3	19	19,4	10,1	9,4
din care femei	0,5	1,3	1,8	1,5	1,3
	4,8	6,8	9,2	14,8	13,8
POȘTĂ ȘI TELECOMUNICAȚII	1,7	2,1	2,4	2,5	2,6
din care femei	0,8	1	1,3	1,5	1,5
	47	47,6	54,2	60	57,6

ASPECTE ALE TRANZIȚIEI ÎN COMUNITĂȚILE BIHORENE 323

CIRCULAȚIA MĂRFURILOR	13,5	20,2	22,2	31,7	
din care femei	5,8	11	13,6	17,7	15
	42,9	54,4	61,3	55,8	55,8
GOSPODĂRIE COMUNALĂ, LOCUINȚE, PRESTĂRI DE SERVICII NEPRODUCTIVE	8,3	9,5	16,2	13,9	7,7
din care femei	2,5	3	6,3	7	3,6
	30,1	31,5	38,9	50,4	46,7
ÎNVĂȚĂMÂNT, CULTURĂ ȘI ARTĂ	10,4	11,6	13,3	13,5	13,1
din care femei	6,7	7,8	6,2	9,2	9
	64,4	67,2	46,6	68,1	68,7
ȘTIINȚĂ ȘI DESERVIRE ȘTIINȚIFICĂ	0,1	0,9	1,2	1	0,5
din care femei		0,3	0,3	0,2	0,1
		33,3	25	20	20
OCROTIREA SĂNĂTĂȚII, ASISTENȚĂ SOCIALĂ ȘI CULTURĂ FIZICĂ	8,7	9,5	10,5	12,7	12,6
din care femei	6,1	7	7,4	9,4	9,3
	70,1	73,6	70,4	74	73,8
INSTITUȚII FINANCIARE ȘI DE ASIGURĂRI	0,7	0,8	0,9	2,2	2,4
din care femei	0,4	0,5	0,6	1,5	1,6
	571	62,5	66,7	68,2	66,7
ADMINISTRAȚIE	1,5	1,4	1,7	3,8	3,4
din care femei	0,4	0,6	0,7	1,8	1,6
	26,7	42,8	41,2	47,4	47
UNIUNI, ASOCIAȚII, CULTE	0,4	0,5	0,7	0,9	0,6
din care femei	0,1	0,1	0,1	0,2	0,4
	25	20	14,3	22,2	66,7
ALTE RAMURI	0,5	1,1	1,4	1,9	1,2
din care femei	0,1	0,4	0,5	0,7	0,9
	20	36,4	35,7	36,8	75

Din datele furnizate de Direcția de Statistică a Județului Bihor, rezultă că ponderea femeilor în populația ocupată crește constant începând cu anul 1980, creșterea cea mai însemnată manifestându-se în ultimele două grupe de activități prezentate, respectiv în grupa "uniuni, asociații, culte", de la 20% la 66,7%, precum și în grupa "alte ramuri", de la 20% la 75%, adică în acele domenii care au luat ființă în ultimii ani.

Activitatea în care sunt încadrate cele mai multe femei este "ocrotirea sănătății, asistența socială și cultura fizică" cu 73% femei în 1997, urmată de "învățământ, cultură și artă" cu 68,7%, pe locul trei

situându-se “instituțiile financiare și de asigurări” alături de “uniuni, asociații, culte”, urmate de poștă și telecomunicații, circulația mărfurilor, agricultură și industrii (unde ponderea femeilor este destul de ridicată - în anul 1997 de 48%).

În ceea ce privește evoluția **câștigului salarial mediu net lunar**, se poate consemna faptul că acest indicator urmează traiectoria, întâmpinând problemele cu care s-a confruntat întreaga economie.

Tabelul 9

**Evoluția câștigului salarial mediu în Bihor și în România
în perioada tranziției**

	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997
România				20.140	59.717	141.951	211.373	321.169	636.086
Bihor	3.079	3.388	7.611	19.616	59.688	134.018	210.712	326.055	633.882
Anul 1990 ca bază		100%	224,6%	578,9%	1.761,7%	3.955,7%	6.219,4%	9.623,8%	18.709,6%

Și în județul Bihor, în anul 1990, sub presiunea entuziasmului colectiv, s-au produs o seamă de fenomene generate de cedările haotice ale guvernului la revendicările sindicale. Unele ramuri (în special cele din minerit, căile ferate, petrol etc.) au obținut mărimi de salariu. S-au acordat de asemenea creșteri de sporuri în ramurile cu condiții grele de muncă în toate domeniile. Aceste modificări nu au avut nici o legătură cu creșterea eficienței economice, ci au vizat doar remedierea unor nedreptăți și dezechilibre salariale.

Consecința acestor măsuri a fost creșterea salariului mediu de la 3.388 lei în 1990 la 7.611 lei în 1991 (deci cu 224,6 %), în condițiile în care producția a scăzut, în 1991 reprezentând 78,8% din cea din 1990.

O politică economică sănătoasă trebuia însă să schimbe raportul dintre cerere și ofertă, dintre masa monetară aflată pe piață și cantitatea de bunuri disponibilă. Singura soluție la această problemă era **liberalizarea prețurilor**, cu menținerea unui control strict asupra salariilor. Guvernul a preferat în toamna anului 1990 o liberalizare completă a prețurilor, care urma să intre în vigoare la 1 noiembrie 1990. Pentru a nu crea o spirală de necontrolat a prețurilor/salariilor și pentru a asigura o protecție socială a salariaților cu venituri mici, simultan cu liberalizarea prețurilor, guvernul a introdus un sistem de compensare/indexare a salariilor în funcție de prețuri.

Sistemul de salarizare promovat la începutul anului 1991 s-a concretizat într-o serie de legi și hotărâri guvernamentale care și-au propus

să reprezinte instrumentul principal de promovare a unei economii de piață și să răspundă la condițiile și exigențele specifice perioadei de tranziție.

În anul 1992 s-a introdus un alt sistem de salarizare care a adoptat recomandarea Băncii Mondiale privind negocierea salariilor la nivelul întreprinderilor.

O consecință clară a acestui din urmă sistem a constat în privilegierea nu a întreprinderilor eficiente, ci a celor care dețin monopolul asupra unor puncte cheie ale economiei sau care aveau putere social-politică. În mod special, și în cadrul județului Bihor, regiile autonome au crescut rapid salariile, fără legătură cu creșterea eficienței economice. Acest fapt s-a realizat prin diminuarea resurselor altor segmente ale colectivității, pe seama bugetului, a consumatorului, pe seama salariiștilor altor întreprinderi.

În momentul de față se prefigurează două soluții pentru eliminarea disfuncționalităților generale: privatizarea și oferirea unui număr de 10 până la 20 de salarii celor care acceptă să fie disponibilizați în masă din marile regii autonome.

Salariul mediu net lunar pe economie în județul Bihor a fost în anul 1997 de 633,9 mii lei comparativ cu salariul mediu pe economie la nivel național care a fost de 632,1 mii lei, așadar mai mare cu 1,8 mii lei, cu diferențe destul de mari de la o ramură economică la alta, după cum urmează:

Tabelul 10

Câștigul salarial mediu net lunar pe activități, în anul 1997

Ramură economică	Mii lei/salariat
Agricultură	494,5
Silvicultură, exploatare forestieră și economia vânatului	658,2
Industrie	688,3
Construcții	646,9
Comerț	581,1
Hoteluri și restaurante	432,2
Transporturi	774,5
Poștă și telecomunicații	875,6
Activități financiare, bancare și de asigurări	1.337,0
Tranzacții imobiliare și alte servicii	774,6
Administrație publică și apărare, asistență medicală obligatorie	552,5
Învățământ	477,0
Sănătate, asistență socială	416,9
Alte ramuri	439,5
Total	633,9

Cele mai mari salarii au fost acordate în instituțiile financiare, bancare și de asigurări, energie electrică și termică, extracția petrolului (în industrie), telecomunicații, iar cele mai reduse în sănătate, hoteluri și restaurante, învățământ și comerț. Situația se menține și în anul 1998-1999, chiar după unele majorări.

Prețurile de consum au crescut continuu în perioada tranziției și la nivelul județului Bihor, ca urmare a măsurilor amintite. Astfel, în anul 1990, indicii prețurilor de consum au crescut comparativ cu 1980 cu 142,6%, din care la mărfurile alimentare cu 168,5%, la cele nealimentare cu 130,3% și la servicii cu 142,4%.

Luând anul 1990 ca an de bază, indicii prețurilor de consum în perioada tranziției se prezintă astfel: 1990 = 100%.

Tabelul 11

Indicii prețurilor de consum în perioada tranziției

Anii	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997
Mărfuri alimentare	286,2	963,4	3.361,2	7.940,3	10.469,3	14.276,5	35.891,1
Mărfuri nealimentare	267,8	787,9	2.907,4	6.769,8	8.775,5	12.205,9	30.819,9
Servicii	235,7	661,0	2.249,5	5.641,8	8.051,2	11.830,8	32.712,2
Total	270,2	838,8	2.987,0	7.071,9	9.353,4	12.983,4	33.071,7

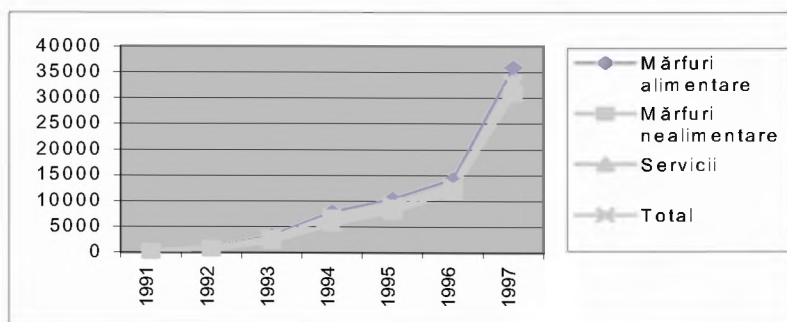

Figura 3 - Indicii prețurilor de consum în perioada tranziției

Cele mai mari creșteri în structura prețurilor s-au produs la mărfurile alimentare, produse de altfel necesare pentru asigurarea subzistenței populației, iar în anul 1997 au crescut foarte accentuat prețurile pentru diverse servicii.

În 1998, prețurile de consum au crescut cu 59,2% comparativ cu anul precedent, din care cu 48,4% la produsele alimentare, cu 60% la cele nealimentare și cu 92,6% la servicii. Cele mai mari creșteri de prețuri s-au înregistrat la băuturi alcoolice, fructe, energie electrică, apă, servicii de

telecomunicații, cultură, îngrijire medicală și servicii de igienă și cosmetică.

Comparând indicele de creștere a prețurilor din anul 1990 și indicele de creștere a salariului mediu, rezultă că prețurile cresc într-un ritm mai accelerat decât salariile, în special după anul 1995, ajungând ca în anul 1997 prețurile să crească cu 178,8% mai mult decât salariile.

Evident că în aceste condiții puterea de cumpărare a populației scade continuu, accentuând nemulțumirile și situarea sub pragul de sărăcie a unui număr tot mai mare de familii.

Raportul prezentat între prețuri și salarii se reflectă de altfel în indicii câștigului salarial real, care denotă clar scăderea puterii de cumpărare a populației.

Tabelul 12

Indicii câștigului salarial real pe perioada 1980-1997, în județul Bihor

An	1980 =100%	1989 =100%	Comparativ cu anul precedent
1985	99,8	X	X
1990	107,5	104,7	104,7
1991	89,3	87,0	85,6
1992	74,3	72,3	83,0
1993	63,5	61,8	85,5
1994	60,2	58,6	94,8
1995	71,5	69,6	118,8
1996	79,6	77,6	111,4
1997	60,8	59,2	76,3

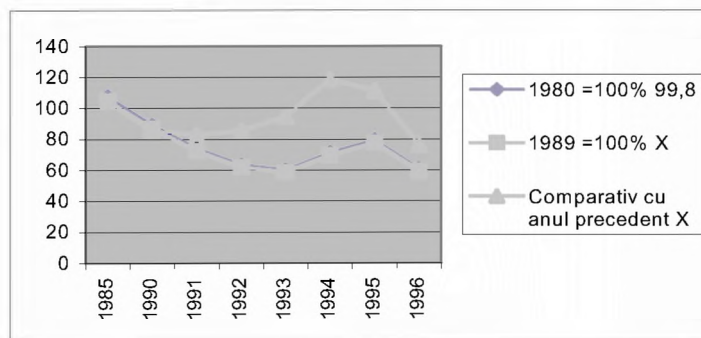

Figura 4 - Evoluția indicilor câștigului salarial real pe perioada 1980-1997 în județul Bihor

Efectele politicii cu caracter "reparator" promovată de primul guvern democratic în anul 1990 s-au reflectat și în creșterea salariului real al populației, anul 1990 fiind singurul an în care salariul real a crescut cu 107,5%

comparativ cu anul 1980 și cu 104,7% comparativ cu anul 1989. În continuare viața se depreciază continuu, astfel încât în anul 1997 câștigul salarial real reprezintă 60,8% din cel realizat în anul 1980, 59,2% din cel realizat în anul 1989 și 76,3% din cel realizat în 1996. Din comparația cu anii precedenți, se observă că o devansare a anului anterior, în acest sens, s-a produs doar în anii 1995 și 1996, după care urmează iar scăderea accentuată.

Pentru a evalua structura cheltuielilor de consum ale populației județului Bihor, ținând cont de faptul că ponderea cheltuielilor pentru produse alimentare în totalul cheltuielilor este un indicator al gradului de sărăcie, ne propunem să comparăm această structură pe diferite categorii de persoane.

Tabelul 13

Structura cheltuielilor de consum la nivelul județului Bihor

Categoriile de populație și cheltuieli	Bihor		
	1980	1990	1994
SALARIAȚI			
Cheltuieli totale de consum	100	100	100
Consum alimentar și băuturi	45,6	49,4	59,7
Îmbrăcăminte și încălțăminte	17,2	17,3	12,4
Locuințe și înzestrare cu bunuri	19,0	15,3	12,3
Medicamente și îngrijiri medicale	0,8	1,0	0,9
Transport și telecomunicații	8,6	6,0	6,0
Cultură, învățământ și educație	5,4	5,3	3,7
Alte cheltuieli pentru uz personal	3,4	4,8	5,0
FAMILII DE ȚĂRANI			
Cheltuieli totale de consum	100	100	100
Consum alimentar și băuturi	63,7	67,0	83,8
Îmbrăcăminte și încălțăminte	12,6	11,9	5,3
Locuințe și înzestrare cu bunuri	14,2	12,7	5,7
Medicamente și îngrijiri medicale	0,8	0,9	0,6
Transport și telecomunicații	3,7	2,9	1,1
Cultură, învățământ și educație	2,9	2,1	1,3
Alte cheltuieli pentru uz personal	2,1	2,5	2,2
PENSIONARI, ASIGURĂRI SOCIALE DE STAT			
Cheltuieli totale de consum	100	100	100
Consum alimentar și băuturi	58,0	58,2	55,1
Îmbrăcăminte și încălțăminte	9,3	8,6	4,7
Locuințe și înzestrare cu bunuri	18,0	15,8	13,1
Medicamente și îngrijiri medicale	2,8	3,5	2,3
Transport și telecomunicații	5,1	5,9	17,0
Cultură, învățământ și educație	4,1	4,6	4,6
Alte cheltuieli pentru uz personal	2,7	3,4	3,2

Dacă luăm în considerare ponderea cheltuielilor pentru consumul alimentar, putem aprecia că țărani sunt categoria socială cea mai săracă, în cadrul acestor categorii cheltuielile pentru alimente depășind 60% în anul 1980 și 1990, iar în perioada tranziției ajungând la 83,8%. Următoarea categorie care, până în anul 1990, a cheltuit peste 58% pentru alimente sunt pensionarii, care însă în 1994 își diminuează ponderea consumului alimentar în structura consumului la 55,1%, chiar sub consumul alimentelor al salariaților, mărind însă foarte mult (cu peste 12%) consumul la capitolul transport și telecomunicații (probabil din cauza creșterii excesive a prețurilor pentru serviciile din aceste domenii care au impus prețuri de monopol).

Categoria de cheltuieli pentru îmbrăcăminte și încălțăminte reprezintă cea mai mare pondere în consumul salariaților, dar, după cum se observă, scade de la 17% la 12,4% în 1994, fiind mai redusă în cazul categoriei "țărani" (11,9% în 1990 și reducându-se la 5,3% în 1994) și mult mai redusă în cazul pensionarilor (4,7% în 1994).

Locuința și înzestrarea cu bunuri de folosință îndelungată încarcă cel mai mult cheltuielile salariaților și ale pensionarilor, în principal ca urmare a creșterii și în acest domeniu a prețurilor pentru serviciile plătite către regiile autonome.

Medicamentele încarcă cel mai mult cheltuielile pensionarilor, care, fiind înaintați în vârstă, sunt suferinzi într-o mai mare măsură.

Tabelul 14

Consumul mediu anual pe locuitori la principalele produse alimentare, în 1994

	România	Bihor	+/-
Carne și produse din carne	45,5	59,7	+14,2
Grăsimi	12,9	15,8	+2,9
Lapte și produse din lapte	179,5	156,8	-22,7
Ouă	197	179,5	-17,5
Zahăr și produse din zahăr	24,5	18,5	-6,0
Produse din cereale	158,6	169,1	+10,5
Cartofi	66,7	58,2	-8,5
Legume și produse din legume	110,3	97,3	-13
Fructe și produse din fructe	47,8	41,5	-6,3

După cum se observă, consumul la carne și produse din carne, produse din cereale și consumul de grăsimi pe cap de locuitor sunt mai mari în județul Bihor decât la nivelul României cu 14,2, 10,5 și, respectiv, 2,9, în timp ce consumul pe cap de locuitor la toate celelalte produse în

cazul județului Bihor se situează sub media pe țară. Aceasta ar putea indica o putere de cumpărare mai slabă a locuitorilor acestei zone, dar și un anumit model de consum în care predomină consumul de carne, de grăsimi și de produse din cereale. Această structură a consumului ar putea fi de altfel și cauza îmbolnăvirilor mai frecvente de boli cardio-vasculare și de cancer care afectează populația județului, ceea ce ar putea fi unul din factorii explicativi ai ratei de mortalitate mai ridicată în județul Bihor comparativ cu cea de la nivel național.

Sistemul de pensii a fost utilizat în perioada de tranziție pentru a amortiza șocul produs de șomaj, fiind promovate, încă înainte de 1991 și după aceea, posibilități de pensionare înainte de limita de vârstă. În consecință, numărul pensionarilor a crescut continuu în perioada de tranziție, ajungând în 1997 să depășească cu 9.650 numărul salariaților de la nivelul județului.

Tabelul 15

Numărul mediu al pensionarilor în perioada 1980-1998

Cate- goria de pen- sionari	1980	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998
Pensio- nari de asigu- rări sociale (fără agricul- tori)	50.677	80.046	86.678	96.533	98.496	106.112	111.953	116.72 5	122.29 0	127.06 5
Pensio- nari de asigu- rări sociale (agri- cultori)	39.071	30.065	30.776	29.613	32.618	41.895	46.785	47.823	48.996	50.849
Pensio- nari (IOVR)	2.486	1.298	1.259	1.222	1.159	1.077	1.006	923	839	739
TOTAL	92.234	111.409	118.713	127.368	132.273	149.084	159.744	165.471	172.125	178.653

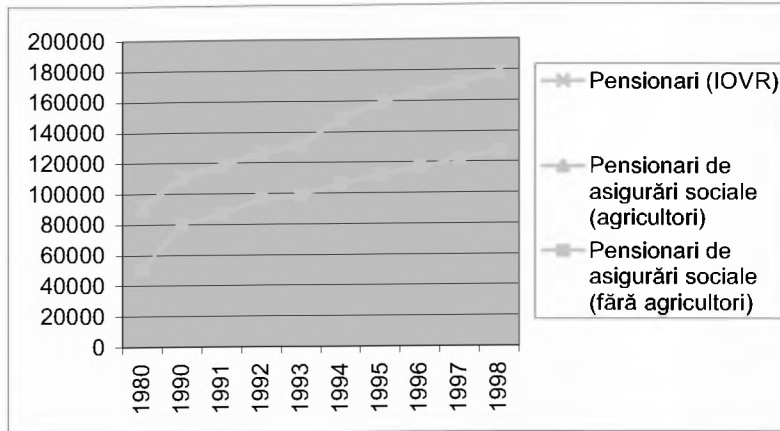

Figura 5 - Numărul mediu al pensionarilor în perioada 1980-1998

Tabelul 16

Raportul dintre numărul de salariați și numărul mediu de pensionari, în perioada 1980, 1990, 1995, 1997

	1980	1990	1995	1997
Nr. salariați	208.977	224.021	168.384	162.475
Nr. pensionari	92.234	111.409	159.774	172.125
	+ 116.743	+ 112.612	+ 8.610	- 9.650

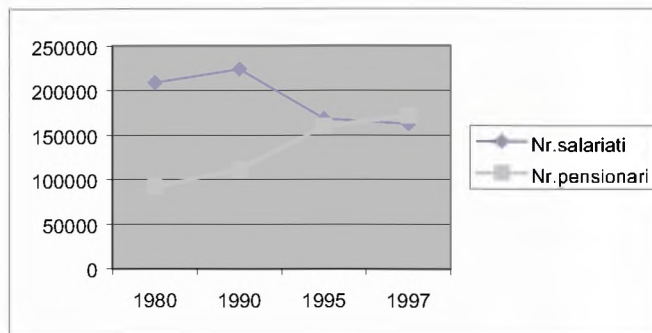

Figura 6 - Raportul dintre numărul de salariați și numărul mediu de pensionari în perioada 1980, 1990, 1995, 1997

Referitor la mărimea pensiei medii lunare, se pot face aceleași aprecieri care se fac la nivel național (vezi C. Zamfir, *Politici sociale în România*, Ed. Expert, București 1999), respectiv că eroziunea pensiei s-a produs mai accentuat decât cea a salariilor, deoarece cuantumul pensiilor s-a stabilit prin lege, iar mecanismul de ajustare a fost mult mai greu decât cel al salariilor, care sunt indexate prin hotărâre de guvern.

Se consideră că pensionarii reprezintă un grup social caracterizat printr-un risc mai scăzut de a cădea în sărăcie, deoarece, în special cei care se pensionează pentru limită de vârstă, au o vechime mare și, prin urmare, pensii ridicate; că ceilalți au avut posibilitatea să cumuleze mai multe pensii (CAP, pensie de asigurări sociale, pensie de veteran de război); că unii pot să lucreze în continuare, cumulând pensia cu salariul; și-au acumulat un stoc de bunuri înainte de creșterea dramatică a prețurilor; nu au copii care trebuie întreținuți etc.

Cu toate acestea, datele evidente la nivelul simțului comun atestă că cei mai mulți pensionari reușesc cu multă dificultate, la nivelul actual al pensiilor și al prețurilor pentru mărfuri și servicii, să facă față realității zilnice.

Tabelul 17

Dotări sanitare și de asistență medicală, în anii 1938, 1950, 1970, 1980, 1990, 1995, 1996, 1997 și 1998

Denumire indicator	1938	1950	1970	1980	1990	1995	1996	1997	1998
Spitale	-	15	21	15	17	16	16	16	16
Disp.,cab. medicale	-	-	155	172	193	295	317	263	263
Disp. policlinice	-	-	9	16	21	20	18	18	16
Leagăne pt. copii	-	-	1	1	1	1	1	1	1
Creșe	-	-	13	28	25	20	18	18	18
Paturi în creșe	-	-	1.035	2.610	2.470	785	810	810	810
Paturi în instituții medicale	1.200	3.060	6.037	6.527	7.337	5.830	5.713	5.664	5.689
din care în spitale	-	1.538	5.465	6.240	7.139	5.820	5.703	5.634	5.684
Paturi de asistență medicală la 1.000 locuitori	2,2	5,6	9,9	10,1	11,1	9,2	9,1	9,1	9,1
Medici	244	234	774	1.092	1.149	1.096	1.098	1.098	1.098
Nr. de locuitori ce revin la un medic	2.240	2.351	784	590	496	576	572	574	572
Personal sanitar mediu	-	-	3.614	4.388	3.977	4.014	3.888	3.512	3.522
Personal sanitar auxiliar	-	-	2.283	1.944	2.524	2.257	2.251	1.998	1.985
Farmacii total	-	-	62	62	66	126	139	134	134

O primă observație care se impune după o scurtă vizualizare a datelor prezentate se referă la faptul că majoritatea indicatorilor (excepție făcând doar numărul dispensarelor și al farmaciilor care au crescut prin privatizare) sunt în descreștere în perioada tranziției, ceea ce denotă că starea de sănătate a populației județului se înrăutățește.

Deosebit de relevanți apar indicatorii care constituie criteriile de comparare pe plan internațional, cum ar fi numărul medicilor la 100.000 de locuitori și numărul paturilor de spital la mia de locuitori. Referitor la numărul mediu zilnic al paturilor de spital care revin la 1.000 de locuitori, România, cu un indice de 7,4, se situează după țări precum Belgia (12,4), Canada (10,5), Republica Moldova (12,2), Federația Rusă (12,6), Ucraina (12,8), Ungaria (9,9), dar cu un indice mai ridicat față de Elveția (6,0), Danemarca (5,0), Franța (4,6), Grecia (5,0), Irlanda (5,2), Portugalia și Spania (4,1) sau Turcia (2,4).

Din acest punct de vedere, județul Bihor are un indice de utilizare a paturilor de spital de 9,1, deci superior celui realizat la nivel național, în strânsă legătură și cu faptul că morbiditatea și mortalitatea este mai ridicată.

În ceea ce privește numărul de medici care revin la 100.000 de locuitori, România are unul din cele mai mici valori din Europa (179), indici mai mici înregistrând doar Turcia (101) și Elveția (168).

Județul Bihor se situează din acest punct de vedere sub nivelul național, cu un indice de 174,5 medici la 100.000 de locuitori (deci cu 4,5 medici mai puțin).

Având în vedere situația prezentată comparativ cu cea de la nivel național, s-ar putea aprecia că o cauză posibilă a mortalității mai ridicate în județul Bihor comparativ cu nivelul național ar putea fi tocmai faptul că situația sanitară este sub nivelul mediei naționale și că, prin urmare, soluția cea mai importantă pentru reducerea morbidității și mortalității ar consta în preocuparea pentru o dotare corespunzătoare a bazei materiale din sănătate, asigurarea unei asistențe medicale la nivelul standardelor europene.

Ajutorul social bazat pe testarea mijloacelor a fost adoptat în România în 1995, la sugestia Băncii Mondiale, reprezentând o noutate legislativă și instituțională. Scopul acestei forme de asistență socială nu este acela de a reduce inegalitatea veniturilor, ci de a asigura un venit minim segmentului celui mai sărac al populației. Desigur că și în județul Bihor această formă de ajutor social s-a confruntat cu probleme vizând evaluarea grupului țintă, cu plata sumelor prevăzute, rolul administrațiilor locale etc.

În anul 1999, în orașele și comunele județului Bihor s-au depus un număr de 27.481 de cereri pentru ajutor social de acest tip, fiind aprobate pe baza criteriilor prevăzute de lege un număr de 2.964 de cereri, restul de

24.517 fiind respinse. Deci din totalul cererilor adresate au fost aprobate de organele administrației locale doar 10,8%. Din dosarele aprobate au fost plătite doar 1.249, adică 42,1%. Cele mai multe cereri de ajutor social (9,7%) au fost înregistrate în municipiul Oradea, urmate de orașele județului, iar în cazul comunelor, un număr mai mare de cereri au fost înregistrate în Tinca, Săcuieni, Diosig, Dobrești, Borod, comune în care sunt mulți romei.

În municipiul Oradea, în anul 1999 s-au acordat lunar ajutoare sociale în bani unui număr de 270 de familii sărace, ajutor de urgență pentru familii în valoare de 15.700.000 lei, 11 ajutoare de înmormântare unor familii fără venituri, în valoare de 9.200.000 lei, au fost 48 de beneficiari de înmormântări gratuite valorând 32.000.000.

În cursul anului 1999, **cantina de ajutor social** de pe lângă primăria municipiului Oradea a acordat asistență socială sub formă de hrană unui număr mediu de 630 de persoane, din care majoritatea, 540, sunt copii lipsiți de mijloace de subsistență. Fundația "Primăvara" a acordat ajutoare în hrană și îmbrăcăminte unui număr de 96 de familii.

În anul 1999, Primăria orașului Oradea a acordat 644 de indemnizații de naștere în valoare de 223.795.051 lei.

Calitatea vieții se referă și la posibilitatea de acces a tuturor locuitorilor la **învățământul de toate gradele**.

În județul Bihor, situația învățământului se prezintă, în evoluția sa, astfel:

Tabelul 18

**Învățământul de toate gradele în județul Bihor, în perioada
1938-1998**

Categori a de înv.	1938- 1939	1950- 1951	1960- 1961	1970- 1971	1980- 1981	1990- 1991	1995- 1996	1996- 1997	1997- 1998	1998- 1999
Înv. - total unități	695	896	922	974	1062	1064	1084	1083	1067	1074
Populația șc. din care	46779	74297	96783	117929	149073	139079	128343	131037	129675	129741
Pop. șc. la 1000 loc.	88	138	165	186	234	217	203	208	207	207
Copii în grădinite	5310	7652	14107	15271	27031	23729	21197	20354	19684	19240
Elevi total	41469	66645	82676	101462	121264	114344	97805	98468	98723	97931
Studenti	-	-	-	1196	778	1006	9341	12215	11268	12570
Personal didactic	1257	2910	4205	6183	7323	8180	9053	9104	9141	9436

Începând din anul școlar 1938-1939 și până în anul școlar 1980-1981, populația școlară și unitățile școlare au crescut continuu ca urmare a politicii de cuprindere în sistemul de învățământ a întregii populații, deși, mai ales în perioada 1980-1990, calitatea bazei tehnico-materiale a învățământului din județul Bihor a fost mult sub nivelul celei din țările europene. Din anul 1990, după cum atestă datele, atât numărul unităților de învățământ, cât și populația școlară a județului sunt în scădere continuă, atât în cifre absolute, cât și ca număr de elevi la mia de locuitori.

Explicația considerăm că este una singură, și anume nivelul de trai foarte scăzut al unor familii (în special al celor de romi, dar nu numai), care nu își pot permite să ofere copiilor îmbrăcăminte corespunzătoare și rechizite pentru a urma cursurile unei școli.

Scăderea populației școlare se înregistrează la populația de elevi și la populația din grădinițe. Numărul studenților din județ este în continuă creștere, ca urmare a dezvoltării și diversificării specializărilor Universității din Oradea, care de altfel a modificat în foarte mare măsură profilul spiritual și comportamental al locuitorilor municipiului Oradea (această idee va fi analizată într-o altă lucrare).

Numărul de studenți la 100.000 de locuitori este în județul Bihor de 2.013, mai ridicat cu 414 studenți decât media la nivel național, mai ridicat decât cel din Turcia (1.960), Ungaria (1.522), Polonia (1.946), Republica Cehă (1.741), dar mai scăzut decât alte țări ale Europei și ale lumii.

În anii școlari 1997-1998 și 1996-1997 a existat o populație de vârstă școlară neșcolarizată de 956 de copii, după cum urmează:

Tabelul 19

Populația neșcolarizată

	1996-1997	1997-1998
Total , din care	586	370
Învățământ preșcolar	-	-
Primar	271	180
Gimnazial	292	183
Liceal	23	6
Profesional	-	1

Din analizele realizate de Inspectoratul Școlar al Județului Bihor, au rezultat următoarele cauze care au determinat fenomenul neșcolarizării:

- proveniența multor copii din familii dezorganizate;
- situația financiară precară a familiilor;
- situații de repetenții frecvente;

- existența unor cazuri speciale de handicap;
- dezinteres față de învățatură;
- familii de rromi.

Un alt aspect care afectează în mod negativ calitatea învățământului în județul Bihor și indirect calitatea vieții este cel ce privește numărul mare de cadre didactice necalificate, respectiv circa 2.018 în anii 1990-1999, ce reprezintă 21,2% din totalul de 9.530 de cadre didactice din județ. De menționat că cei mai mulți profesori necalificați își desfășoară activitatea în mediul rural, adică 73% din totalul celor necalificați, ceea ce defavorizează locuitorii satelor, în special ai celor îndepărtate de orașe. Această situație, alături de alte aspecte, contribuie la adâncirea disparităților dintre mediul urban și cel rural, ducând la diminuarea șanselor de acces ale copiilor din aceste localități în învățământul liceal și superior și, implicit, la profesii cu prestigiu social ridicat.

În perioada 1990-1998 au fost construite 5.081 de **locuințe**, mai puțin cu 1.199 locuințe decât s-au construit în anul 1980, cu efecte negative asupra asigurării locuințelor pentru tineri, în special. Dacă în anul 1980 s-au construit din fondurile publice 5.887 de locuințe, de exemplu, în anul 1998 s-au construit doar 3 locuințe. În schimb, a crescut ponderea locuințelor construite din fondurile populației, precum și calitatea acestora, dacă luăm în considerare doar un singur indicator, și anume suprafața utilă ce revine pe o locuință, care crește de la 53,4 mp în anul 1970 la 98,0 mp în anul 1998.

Pentru exemplificare, prezentăm în continuare următoarea situație:

Tabelul 20

Construcții de locuințe în anii 1970, 1980, 1990 și 1991-1998

Denumire indicator	U.m.	1970	1980	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998
Total locuințe construite, din care:	nr.	3.075	6.280	1.476	280	550	443	526	532	378	444	452
din fonduri publice	nr.	1.541	5.887	1.339	146	324	154	70	135	26		3
din fondurile populației	nr.	1.534	393	137	134	226	289	456	397	352	444	433
Suprafața construită	mii mp	214,3	498,3	113,6	23,0	54,0	45,4	61,3	58,7	49,6	54,6	57,5
Suprafața utilă	mii mp	164,1	396,6	80,2	16,8	40,5	34,2	46,1	45,7	37,6	43,6	44,3
Suprafața utilă pe locuință	supr.	53,4	63,1	54,3	60,0	73,6	77,1	87,7	85,9	99,5	98,2	98

După cum se observă, construirea de locuințe din fondurile publice scade foarte mult, în schimb crește numărul persoanelor care dispun de fonduri pentru construcția de locuințe de calitate, cu suprafață utilă tot mai mare. Acest fapt va accentua în continuare decalajul între statusurile sociale în cadrul structurii sociale pentru că, pe de altă parte, se ridică numărul de persoane, de familii care nu au posibilitatea să-și construiască locuințe din fonduri proprii datorită veniturilor foarte mici. Aceștia solicită locuințe din fonduri de stat.

“Locuirea” (*op.cit.* p. 447-475) reprezintă un concept cu o sferă mai largă, ce cuprinde o arie extinsă de activități umane legate direct sau indirect de locuință, cum ar fi: infrastructură (drumuri, rețele), dotări urbane (învățământ, sănătate, cultură, sport, comerț, spații verzi, transport etc.), servicii, calitatea locuinței (grad de dotare, diversificare, număr de camere de locuit per persoană etc.), consecințe asupra mediului.

Pentru comparații naționale și internaționale în vederea stabilirii calității vieții populației se folosesc o serie de indicatori, pe care vom încerca să-i prezentăm și să-i analizăm pentru a estima locul județului Bihor în rândul județelor țării și în raport cu alte țări.

Tabelul 21

Indicatori ai locuirii în județul Bihor comparativ cu nivelul mediu al României, în anul 1992

	România	Bihor
Total locuințe	7.683.000	224.145
Număr camere de locuit	18.923.000	517.388
Suprafața camerelor de locuit - mp	259.854.000	7.832.263
Număr mediu de camere pe locuință	2,46	2,30
Suprafața locuibilă pe locuință	33,8	34,9
Suprafața locuibilă pe cameră	13,8	15,1
Locuințe la 1.000 de locuitori	342,5	350,8
Locuitori pe locuință	2,91	2,85
Suprafața locuibilă pe locuitor	11,7	12,3
Număr de camere pe persoană	0,81	0,81
% locuințe fără baie	53,0	55,9

În ceea ce privește numărul mediu de camere pe locuință, în timp ce nici una din țările europene nu înregistrează o valoare mai mică de 3,7 camere pe locuință (media pentru aceste țări fiind de 4,44), în România numărul mediu de camere pe locuință este de 2,46, iar în județul Bihor

media este mai mică, de 2,30 camere pe locuință, acest indicator asociindu-se de altfel și cu cel care se referă la numărul de camere pe persoană, care în România și în județul Bihor are valoarea de 0,81, media țărilor europene menționată fiind de 1,7.

Suprafața locuibilă pe locuitor este în România de 11,7 mp, iar în județul Bihor de 12,3 mp, în timp ce în țările Uniunii Europene acest indicator are o valoare de peste 30 mp, până la 48,6 mp, în Danemarca.

Procentul locuințelor fără baie este, de asemenea, relevant pentru calitatea locuirii. Acesta reprezintă în România 53%, iar în județul Bihor este de 55,9%, în timp ce media țărilor europene este de 10,2%.

În județul Bihor, situația locuințelor și a locuirii este apropiată de media țării, înregistrând chiar unele valori superioare, dar modelul locuirii este același: locuințe puține, cu număr redus de camere, care sunt "înghesuite", iar dotările cu instalații de apă, cu electricitate, cu dependențe nu sunt corespunzătoare.

Tabelul 22

**Locuințele după dotarea cu instalații, la recensământul
din 5.01.1977 și 7.01.1992**

	1977	1992	+/-
Total locuințe, din care cu:	191.528	224.145	+32.617
Instalații de alimentare cu apă	51.056	109.068	+58.012
% din total	26,6	48,6	
Instalații de apă caldă	25.113	81.907	+56.794
% din total	13,1	36,5	
Instalații de canalizare	51.355	107.561	+56.206
% din total	26,8	47,9	
Instalații electrice	164.933	219.117	+54.184
% din total	86,1	97,8	
Cu încălzire prin termoficare sau centrală termică	25.435	72.997	+47.559
% din total	13,3	32,6	
Din total locuințe, dispun de dependențe:			
Bucătărie	169.353	203.408	+34.055
% din total	88,4	90,7	
Baie	45.009	98.761	+53.752
% din total	23,4	44,1	
closet cu apă	32.113	97.876	+65.763
% din total	16,7	43,7	

În primul rând, se reține că în perioada 1977-1992 s-au construit un număr destul de redus de locuințe, de 32.617. Dacă luăm în calcul media de 2,85 locuitori pe o locuință caracteristică județului, înseamnă că s-a satisfăcut necesitatea de locuire pentru 92.958 locuitori din totalul de 638.868, adică pentru 14,5% din populația județului.

Dotarea cu instalații de toate tipurile este mult mai corespunzătoare în 1992 decât în 1977, deoarece în perioada analizată s-au construit mai multe blocuri în orașe, acestea fiind dotate cu toate tipurile de instalații menționate. Totuși este deosebit de relevant, pentru calitatea locuirii în județul Bihor, faptul că 12,2% din totalul locuințelor, adică 2.689 de locuințe nu aveau instalații electrice în anul 1992 și că un număr de 20.737 de locuințe nu dispuneau de bucătărie pentru prepararea hranei.

Calitatea slabă a locuirii este atestată, de asemenea, de faptul că un număr de 125.384, adică 55,9% din locuințele existente în 1992, nu dispuneau de baie, iar 56,3% nu dispuneau de closet cu apă.

Pentru relansarea construcției de locuințe și pentru asigurarea de locuințe pentru toate categoriile sociale, prin Legea nr. 152 din 1998 s-a înființat Agenția Națională pentru Locuințe. În baza criteriilor stabilite de ANL, pot beneficia de credite în scopul construirii de locuințe persoane fizice cu cetățenie română, domiciliată în România, și persoane juridice române.

Prin lege se acordă beneficiarilor acestor credite următoarele facilități:

- o rată a dobânzii inferioară unei rate medii a dobânzii practicate pe piața financiar-bancară, calculată și acceptată de ANL;
- accesul la terenuri pentru construcții de locuințe, prin vânzare-cumpărare, concesiune sau dare în folosință pe durata existenței construcției în condiții preferențiale, stabilite de ANL împreună cu autoritățile administrației publice locale sau centrale, după caz;
- scutiri de la plata taxelor pentru teren și de la plata impozitului pe clădire, pe durata de rambursare a creditului;
- ANL va asigura un quantum anual din fondurile sale, destinat creditelor în condiții avantajoase pentru tineri și familii de tineri.

La ANL, filiala Bihor, au fost depuse și aprobate un număr de 761 de cereri pentru locuințe, din care:

- solicitări de locuințe, dosare depuse de persoane din casele de copii, fără venituri - 99 din care: 1 cameră = 88 solicitări;

2 camere = 10 solicitări;

3 camere = 1 solicitare

- solicitări de locuințe din fondul de stat sau sociale = 662 cazuri.

Județul Bihor și-a propus să construiască în anul 1999-2000 prin ANL un număr de 34,8 locuințe la 100.000 locuitori, indicator care îl situează printre județele cu număr mediu de locuințe propuse a fi construite (comparativ cu județul Brăila 252,9; Covasna 238,1; Vaslui, Tulcea, Ialomița, Ilfov, Dolj, Prahova și Bistrița Năsăud 0).

La sfârșitul anului 1999, în centrele de plasament din județ, au fost integrați un număr total de 814 **copii instituționalizați**, dintre care 37,8% în centrul de plasament nr. 1 din Oradea, 28,1% în centrul de plasament nr. 2 Oradea, 26,4% în Beiuș și restul de 7,7% în Tinca, după cum urmează:

Tabelul 23

Situația integrării copiilor în centrele de plasament din județul Bihor, la sfârșitul anului 1999

Specificare		Centrul de plasament nr.1 Oradea	Centrul de plasament nr.2 Oradea	Centrul de plasament Beiuș	Centrul de plasament Tinca
Situația juridică a copilului față de mamă	mamă care-și exercită drepturile părintești	276	196	186	38
	mamă decedată	1	29	26	13
	mamă care și-a dat consimțământul irevocabil pt. adopție	22	1	-	3
	mamă necunoscută	2	3	2	-
	abandonat de mamă cu hot. jud. definitivă	6	-	1	9
Situația juridică a copilului față de tată	tată care-și exercită drepturile părintești	129	126	103	28
	tată decedat	12	33	31	8
	tată necunoscut	1	1	2	
	paternitate nerecunoscută	161	66	77	24
	alte situații	4	3	2	3
Nr. total de copii pe centru de plasament		307	229	215	63
Motivul încadrării copilului în categoria de copii în dificultate	situația juridică a copilului în raport cu părinții	85	11	19	21

Implicații demografice ale tranziției

În ceea ce privește populația, la 1 iulie 1997, în județul Bihor trăiau 625.596 de locuitori, ceea ce reprezintă 2,8% din populația României, de 22.545.925 de locuitori la data respectivă; din acest punct de vedere, județul ocupă locul 13 între cele 42 de județe ale țării. Județul are în componența sa un număr de 9 municipii și orașe incluse în cele 262 de municipii și orașe ale țării, 86 de comune din totalul de 2.686 și 435 de sate.

În anul 1998, 50,3% din populația județului locuia în mediul rural, iar 49,7% în mediul urban, structura acestuia modificându-se continuu după 1938 în favoarea mediului urban, după cum rezultă din datele care urmează:

Tabelul 24

Evoluția structurii populației în județul Bihor în funcție de mediile de rezidență

Anii	1938	1950	1960	1970	1980	1990	1995	1997	1998
Total populație județeană (mii pers.)	546,7	550,1	597,7	607,0	644,8	660,1	631,1	625,6	624,2
Mediul urban %	14,8	20,4	38,8	34,2	41,6	48,0	49,4	49,8	49,7
Mediul rural %	85,2	79,6	61,2	65,8	58,4	51,4	50,6	50,2	50,3

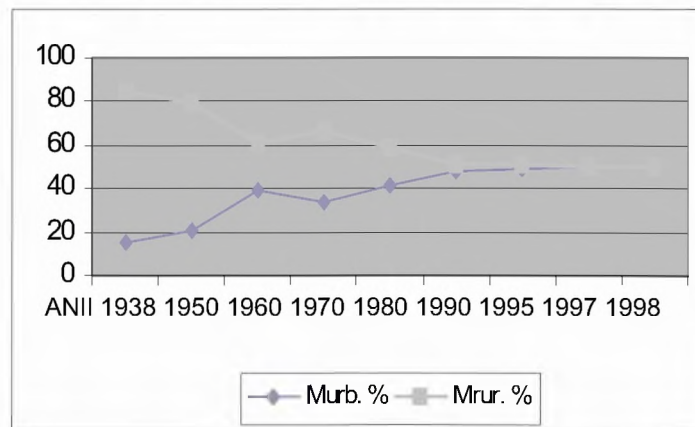

Figura 7 - Evoluția structurii populației în județul Bihor în funcție de mediile de rezidență

Creșterea ponderii populației urbane din anul 1938 până în prezent s-ar datora politicii de industrializare a județului, ușoara scădere care se manifestă în anul 1998 ar putea să fie începutul unei tendințe de deplasare a populației spre mediul rural, tendință determinată de creșterea costului vieții în mediul urban, de scăderea numărului locurilor de muncă, asociată cu aplicarea Legii fondului funciar ce va reorienta o parte din forța de muncă spre agricultură.

În totalul populației, femeile reprezintă constant atât la nivelul țării, cât și al județului, peste jumătate din populație, cu mici oscilații.

Tabelul 25

Populația pe sexe, la nivelul României și al județului, în anii 1938-1966

	1938		1948		1956		1966	
	Total	Femei %	Total	Femei %	Total	Femei %	Total	Femei %
România	14.280.729	50,9	15.872.624	51,7	17.489.450	51,4	19.103.163	51,0
Jud. Bihor	527.216	50,5	536.323	51,6	574.488	50,5	586.460	50,8

Tabelul 26

Populația pe sexe, la nivelul României și al județului, în anii 1977-1997

	1977		1992		1997	
	Total	Femei %	Total	Femei %	Total	Femei %
România	21.559.910	50,7	22.788.969	50,9	22.545.925	51,0
Jud. Bihor	633.094	50,6	638.863	50,9	625.596	51,2

După cum rezultă din datele prezentate, procentul cel mai ridicat al femeilor în totalul populației, atât la nivelul României, cât și la nivelul județului, îl reprezintă cel din anul 1948 (respectiv 51,7 și 51,6), care probabil a fost determinat de pierderile din cel de al doilea război mondial ce au afectat în special populația masculină, iar ponderile mai ridicate înregistrate constant după anul 1997 (1998 = 51,2% 1999 = 51,2 %), de peste 51%, se explică prin morbiditatea care afectează în mai mare măsură populația masculină (problemă ce va fi tratată în continuare).

Dacă urmărim structura populației pe grupe de vârstă și sexe, vom constata următoarea situație:

Tabelul 27

Populația pe grupe de vârstă și sexe la 1 iulie 1997, la nivelul României și jud. Bihor

Grupa de vârstă	România			Județul Bihor		
	Total	Feminin	Masculin	Total	Feminin	Masculin
0-4 ani	1.176.809	48,6	51,4	33.813	48,6	51,4
5-9 ani	1.545.381	48,9	51,1	42.503	48,9	51,1
10-14 ani	1.653.603	49,0	51,0	43.647	48,8	51,2
15-19 ani	1.867.270	49,0	51,1	49.968	48,8	51,2
20-24 ani	1.925.230	48,5	51,5	52.646	48,3	51,7
25-29 ani	2.023.782	49,6	50,4	54.886	49,2	50,8
30-34 ani	1.261.820	49,2	50,8	34.854	49,2	50,8
35-39 ani	1.481.333	49,8	50,2	40.833	50,3	49,7
40-44 ani	1.674.354	50,3	49,7	46.103	50,7	49,3
45-49 ani	1.507.445	50,6	49,4	41.411	51,0	49,0
50-54 ani	1.131.187	51,4	48,6	33.732	52,2	47,8
55-59 ani	1.229.211	52,8	47,2	34.658	54,1	46,9
60-64 ani	1.236.955	53,7	46,3	34.195	54,5	45,5
65-69 ani	1.096.234	55,0	45,0	32.090	55,0	45,0
70-74 ani	853.947	57,5	42,5	24.663	57,5	42,5
75-79 ani	446.744	62,3	37,7			
80-84 ani	262.266	63,6	36,4	25.594	61,2	38,8
85 și peste	172.343	63,5	36,5			
TOTAL	22.545.925	51,0	49,9	625.596	52	48,8

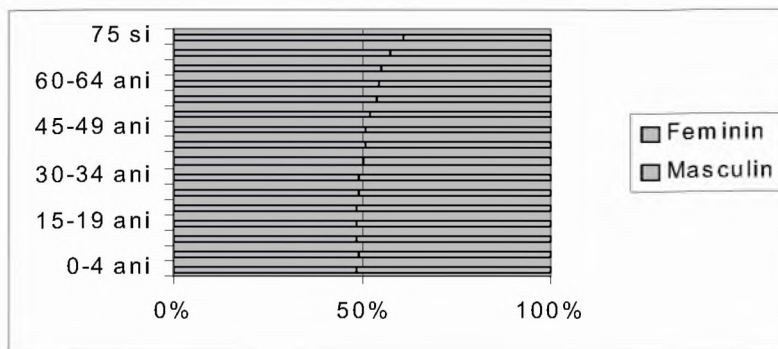

Figura 8 - Distribuția procentuală a populației pe grupe de vârstă și sex la 1 iulie 1997, la nivelul României

Datele prezentate relevă tendințe comune, de altfel cunoscute în cercetarea demografică, și anume faptul că în grupele de vârstă mici, până în jur de 30-40 de ani, predomină populația masculină, după care raportul se inversează, astfel încât în grupele de vârstă de peste 75 de ani femeile depășesc cu 11 până la 13 procente ponderea bărbaților.

Pentru a găsi explicația acestui fenomen, vom urmări în continuare mortalitatea pe grupe de vârstă la nivelul județului Bihor.

Tabelul 28

**Decedați pe grupe de vârstă și sexe în județul Bihor,
în anul 1998**

Grupa de vârstă	Total ambele sexe	feminin %	masculin %
0-4 ani	203	45,8	54,2
5-9 ani	30	33,3	66,7
10-14 ani	16	43,7	56,3
15-19 ani	23	26,1	73,9
20-24 ani	41	29,3	70,7
25-29 ani	75	32,0	68,0
30-34 ani	56	14,3	85,7
35-39 ani	143	34,3	65,7
40-44 ani	218	25,7	84,3
45-49 ani	346	30,0	70,0
50-54 ani	410	32,4	67,6
55-59 ani	502	31,1	68,9
60-64 ani	804	35,1	64,9
65-69 ani	1.088	41,6	58,4
70-74 ani	1.326	47,2	52,8
75-79 ani	1.376	55,2	44,8
80-84 ani	799	59,8	48,2
85 ani și peste	1.091	62,8	47,2
TOTAL	8.547	46,1	53,9

Constatăm din datele prezentate că cea mai mare mortalitate (53,9 %) se întâlnește în populația masculină, până la grupa de vârstă de 70-74 de ani, după care raportul se inversează.

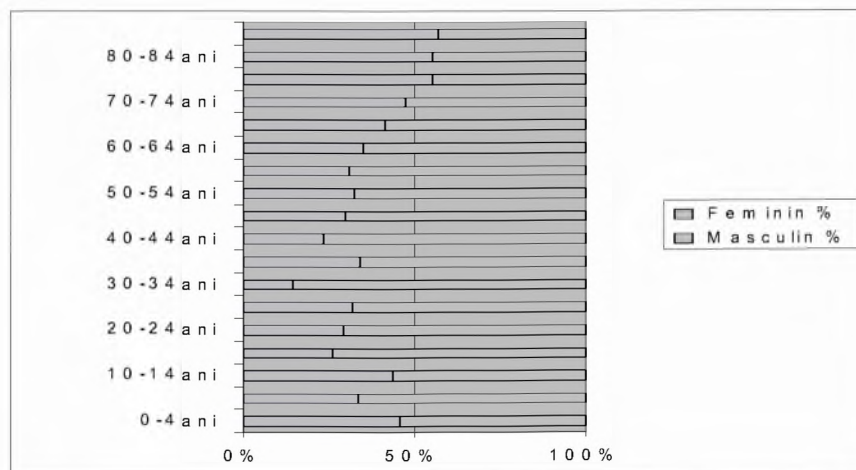

Figura 9 - Distribuția procentuală a decedaților pe grupe de vârstă și sex în județul Bihor, în anul 1998

Tabelul 29

Născuți vii pe sexe și pe categorii de localități, în anii 1970, 1980, 1990, 1991, 1994, 1998

Categorია de vârstă și sexul	Perioada					
	1970	1980	1990	1991	1994	1998
Total – ambele sexe	12.049	10.856	8.728	8.049	7.142	6.835
Masculin	50,8%	51,7%	51,3%	51,8%	52,0%	51,6%
Feminin	49,2%	48,3%	48,7%	48,2%	48,0%	48,4%
Municipii și orașe	3.648	4.507	4.055	3.777	3.125	2.846
Masculin	51,5%	50,9%	50,9%	51,7%	52,6%	51,8%
Feminin	48,5%	49,1%	49,1%	48,3%	47,4%	48,2%
Comune	8.401	6.349	4.673	4.272	4.019	3.989
Masculin	50,6%	52,1%	51,6%	51,9%	51,5%	51,4%
Feminin	49,4%	47,9%	48,4%	48,1%	48,5%	48,6%

Se constată că în toate categoriile de localități și în toți anii prezențați procentul născuților vii de sex masculin este mai ridicat decât cel de sex feminin.

Cele trei situații prezentate considerăm că sunt edificatoare pentru a înțelege de ce, în medie, în cadrul populației ponderea femeilor o depășește pe cea a bărbaților, deși numărul născuților vii este mai ridicat în

cazul populației masculine. Așa cum am prezentat în situația anterioară, mortalitatea cea mai ridicată, aproape în toate categoriile de vârstă, afectează populația de sex masculin. Din statisticile prezentate de Direcția Sanitară a Județului Bihor, rezultă că, deși rata mortalității în anul 1998 comparativ cu anul 1997 este în ușoară scădere (de la 14,5 la 13,7 la 1.000 de locuitori), ea este destul de ridicată, fiind cauzată, în ordinea importanței, de bolile cardiovasculare, boli neoplazice, boli pulmonare cronice, tuberculoză, boli de nutriție (în special diabet zaharat), boli psihice. La copii, cauzele de deces sunt patologia acută respiratorie și boli perinatale (în special traumatismul obstetrical); de asemenea, prematuritatea, anemia carențială și malnutriția constituie cauze de deces.

Una din problemele demografice îngrijorătoare cu care se confruntă societatea românească, dar care este chiar mai acută în județul Bihor, este cea legată de faptul că după anul 1990 sporul natural este negativ, iar tendința se accentuează continuu.

Tabelul 30

Sporul natural la 1.000 de locuitori în județul Bihor comparativ cu cel înregistrat în România

Perioada	Rata la 1000 de locuitori					
	Născuți vii		Decese		Spor natural	
	România	Bihor	România	Bihor	România	Bihor
1950	26,2	23,2	12,4	13,3	13,8	9,9
1960	19,1	16,3	8,7	9,3	10,4	7,0
1970	21,1	19,8	9,5	11,4	11,6	8,4
1980	18,0	16,8	10,4	12,7	7,6	4,1
1990	13,6	13,2	10,6	12,7	3,0	0,5
1991	11,9	12,2	10,9	13,0	1,0	-0,8
1992	11,4	11,9	11,6	14,6	-0,2	-2,7
1993	11,0	11,0	11,6	14,1	-0,6	-3,1
1994	10,9	11,3	11,7	13,8	-0,8	-2,5
1995	10,4	10,9	12,0	14,4	-1,6	-3,5
1996	10,2	10,7	12,7	14,8	-2,5	-4,5
1997	10,5	10,5	12,4	14,8	-1,9	-4,1
1998	-	11,0	-	13,7	-	-2,7

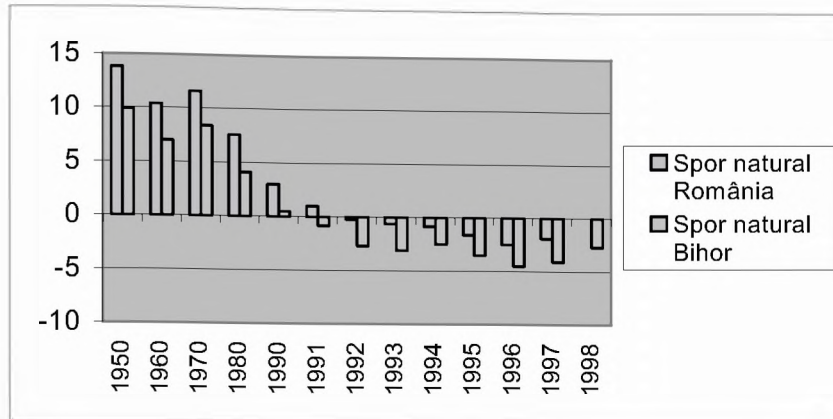

Figura 10 - Sporul natural la 1.000 de locuitori în județul Bihor comparativ cu cel înregistrat în România

În ceea ce privește natalitatea înregistrată în județul Bihor comparativ cu cea de la nivelul țării, se observă că ea manifestă tendințe asemănătoare, adică este relativ ridicată în perioada 1950-1970, după care înregistrează o scădere continuă, în perioada după 1990 înregistrând valori mici constante. Oricum, chiar în perioada cu natalitate ridicată, sporul natural în județul Bihor este mai scăzut decât la nivelul țării, datorită natalității ușor mai reduse combinate cu rata mai ridicată de mortalitate.

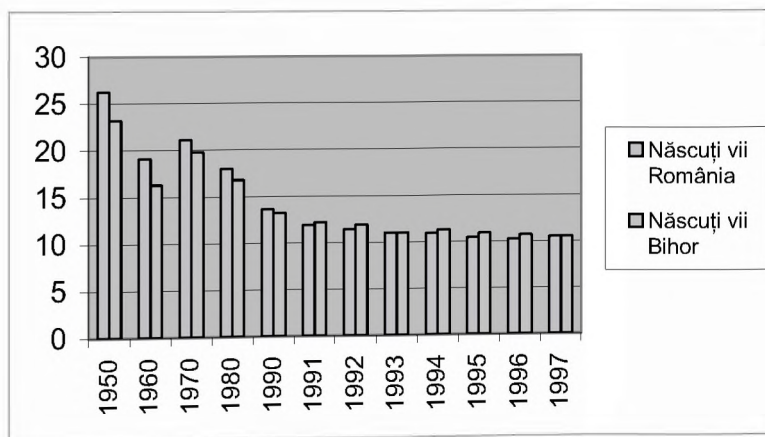

Figura 11 - Născuți vii la 1.000 de locuitori în județul Bihor comparativ cu cei înregistrați în România

Dacă după 1990 rata natalității este în scădere, dar mai ridicată decât cea înregistrată la nivelul României, rata mortalității este mai mare, ceea ce determină un spor natural negativ mult mai accentuat. În anul 1998, situația începe oarecum să se îmbunătățească, în sensul creșterii natalității la 11 la mie, scăderii mortalității la 13,7 la mie și diminuării sporului negativ la 2,7 la mie de la 4,1.

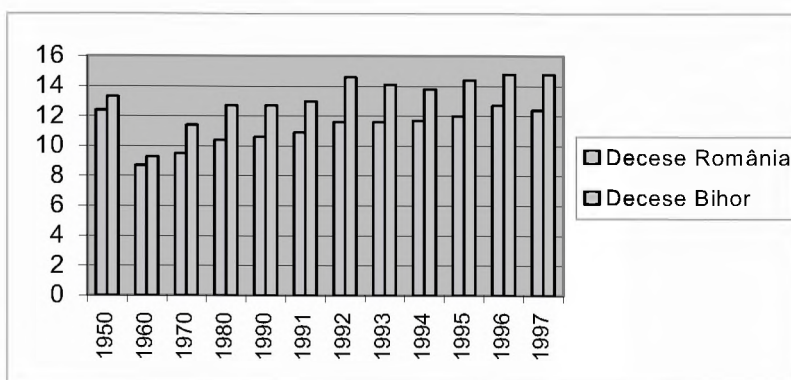

Figura 12 - Decese la 1.000 de locuitori în județul Bihor comparativ cu cele înregistrate în România

Rata crescută de mortalitate specifică județului Bihor se reflectă și în durata medie a vieții sau speranța mediei de viață, mai redusă decât la nivelul României.

Tabelul 31

Durata medie a vieții pe sexe, în județul Bihor

Perioada	Ambele sexe		Feminin		Masculin	
	România	Bihor	România	Bihor	România	Bihor
1970-1972	68,58	67,2	70,85	68,6	66,27	64,8
1980-1982	69,42	68,0	72,17	71,0	66,70	65,3
1989-1991	69,76	68,3	73,05	71,3	66,59	65,5
1993-1995	69,40	67,5	73,36	71,4	65,70	64,2
1995-1997	68,95	67,2	73,00	71,4	64,19	63,3

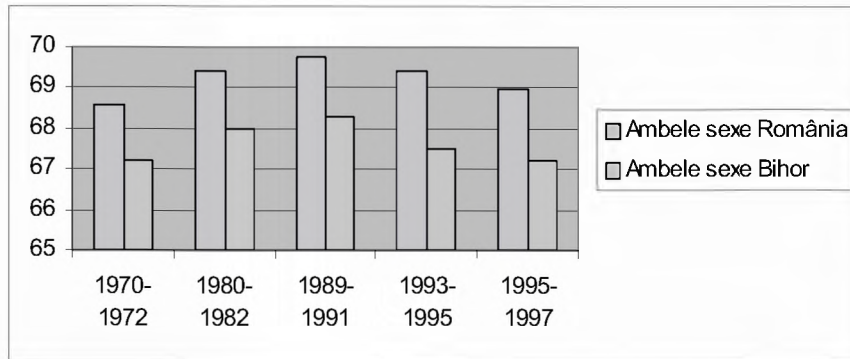

Figura 13 - Durata medie a vieții pe ambele sexe în județul Bihor comparativ cu România

Deci datele relevă tendințe comune la cele două niveluri analizate. Atât speranța de viață la nivelul întregii populații, cât și pe sexe crește din 1970 până în 1990, în județul Bihor curba ascendentă continuă până în anul 1995, după care descrește. În valori absolute, durata medie a vieții este mai mică la nivelul județului Bihor decât la nivelul României, valoarea cea mai mică la nivel național fiind de 68,58 ani, iar la nivelul județului Bihor 67,2 ani (cu 1,38 ani mai puțin în perioada 1970-1972), iar cea mai mare 69,76 ani la nivel național și de 68,3 ani în județul Bihor, în perioada 1985-1991.

În ceea ce privește durata medie a vieții pe cele două sexe, tendințele sunt, de asemenea, comune, adică femeile au o durată medie de viață mai mare decât a bărbaților, cu aceeași mențiune, și anume că în valori absolute pentru ambele sexe durata de viață este mai mică în județul Bihor decât la nivel național.

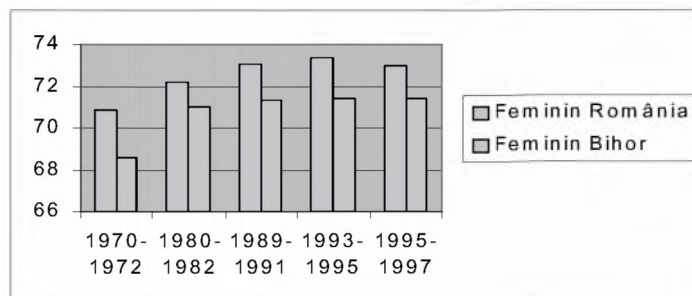

Figura 14 - Durata medie a vieții la femei în județul Bihor comparativ cu România

În vederea unei comparații mai edificatoare, am calculat o medie a duratei de viață feminine și masculine a celor cinci perioade cuprinse în analiza noastră. Astfel, dacă la nivel național durata medie de viață pentru sexul feminin calculată pentru perioadele cuprinse în analiză este de 72,49 ani, județul Bihor înregistrează în aceeași perioadă o durată medie de viață de 70,94 ani pentru populația de sex feminin. Aceeași caracteristică are valoarea de 66,16 la nivel național și de 64,58 la nivelul județului Bihor pentru populația de sex masculin.

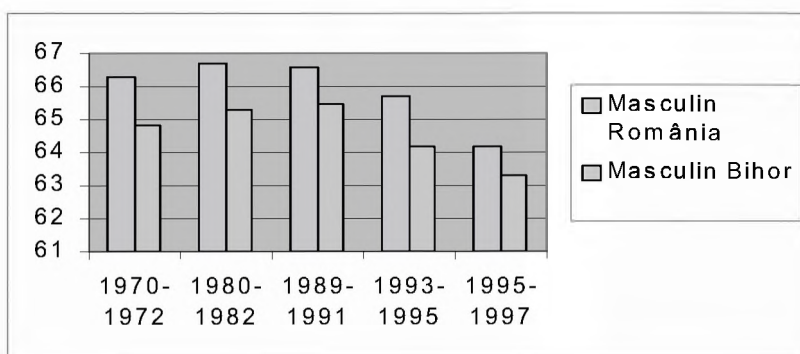

Figura 15 - Durata medie a vieții la bărbați în județul Bihor comparativ cu România

Pornind de la semnificația indicelui care reprezintă durata medie de viață, respectiv "numărul mediu de ani pe care îi are de trăit un nou-născut, dacă ar trăi tot restul vieții în condițiile mortalității pe vârste din perioada de referință", este evident că durata medie de viață este influențată în cea mai mare parte de mortalitate. Din compararea indicatorilor "decedați la 1.000 de locuitori" (rata mortalității totale) și "decedații sub un an la 1.000 de locuitori" (rata mortalității infantile) la nivel național și la nivelul județului Bihor, reținem câteva date explicative:

Tabelul 32

Mortalitatea la nivelul României și al județului Bihor, în anii
1950, 1960, 1980, 1990 și 1991-1998

Perioada	România		Județul Bihor	
	Rata mortalității	Mortalitate infantilă	Mortalitate totală	Mortalitate infantilă
1950	12,4	116,7	13,3	118,8
1960	8,7	74,6	9,3	84,6
1970	9,5	49,4	11,4	47,8
1980	10,4	29,3	12,7	28,2
1990	10,6	29,6	12,7	28,0
1991	10,9	22,7	13,0	24,5
1992	11,6	23,3	14,6	25,2
1993	11,6	23,3	14,1	25,0
1994	11,7	23,9	13,8	25,1
1995	12,0	21,2	14,4	25,8
1996	12,7	22,3	14,8	25,4
1997	12,4	22,0	14,8	34,2
1998	-	-	13,7	25,9

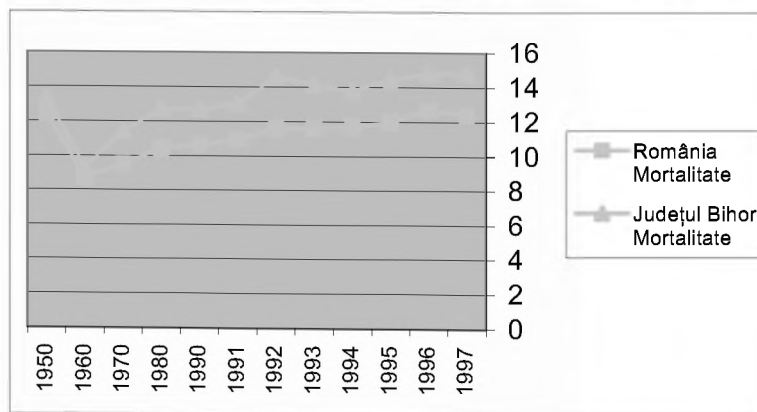

Figura 16 - Evoluția comparativă a ratelor mortalității în România și județul Bihor

O primă explicație a duratei medii de viață mai reduse în județul Bihor comparativ cu cea națională constă în faptul că mortalitatea generală este mai ridicată cu 3,03 persoane la 1.000 de locuitori în județul Bihor și

că, de asemenea, mortalitatea infantilă este mai mare cu 7,23 persoane la 1.000 de locuitori.

Un important factor care influențează sporul natural al populației îl reprezintă natalitatea (născuți vii la 1.000 de locuitori), indicator influențat la rândul său de fertilitatea feminină, de politica natalistă, de planningul familial etc.

Analizând fertilitatea (născuți vii la 1.000 de femei) înregistrată în județul Bihor și la nivel național, am reținut câteva aspecte care considerăm că merită a fi luate în considerare. În primul rând, urmărind rata generală a fertilității, constatăm că, începând cu anul 1970, aceasta este în scădere continuă atât la nivelul României, cât și la nivelul județului Bihor. Până în anul 1997, acest indicator se înjumătățește (de la 81,2 la nivelul României și 75,5 la nivelul județului Bihor scade în 1997 la 40,6, respectiv, 41,1 copii la 1.000 de femei).

Până în anul 1990 rata fertilității în județul Bihor este în descreștere, dar este mai mică decât cea înregistrată la nivel național. Cauzele care au dus la scăderea natalității și a fertilității sunt comune și au fost frecvent consemnate în literatura de specialitate a problemei, fiind concretizate în cel puțin următoarele fenomene mai relevante:

- angajarea femeilor în activități extrafamiliale, ceea ce reduce timpul pe care o mamă trebuie să-l dedice îngrijirii și educației copilului;
- creșterea nivelului de școlarizare, ceea ce duce la amânarea primei nașteri, deoarece femeile sunt cuprinse în forme de învățământ tocmai în perioada de fertilitate maximă (18-24 de ani). Așa cum reiese și din situația prezentată anterior, rata fertilității scade accentuat de la 203,9 la mie în 1970 la 75,9 la mie în 1997 la grupa de vârstă de 20-24 de ani, pentru ca în anul 1998 să crească din nou la 81,5‰.

Tabelul 33

Rata fertilității în județul Bihor comparativ cu rata fertilității la nivel național

Pe- rioa- da		Rata generală a fertilității	Grupe de vârstă						
			15-19 ani	20-24 ani	25-29 ani	30-34 ani	35-39 ani	40-44 ani	45-49 ani
1970	România	81,2	65,7	201,4	151,6	94,9	48,8	13,8	0,9
	Județul Bihor	75,5	61,3	203,9	150,0	88,5	46,6	11,1	0,7
1980	România	70,4	72,3	200,4	126,8	58,3	25,0	6,5	0,5
	Județul Bihor	69,7	66,3	181,3	121,5	56,9	22,7	5,8	0,4
1990	România	56,2	51,5	145,2	97,8	46,4	19,4	5,5	0,4
	Județul Bihor	54,2	44,6	142,3	104,1	46,4	21,4	5,1	0,4
1991	România	48,7	48,9	131,1	78,6	34,2	13,9	4,0	0,3
	Județul Bihor	49,6	44,6	130,9	95,1	39,7	16,3	5,0	0,3
1992	România	46,6	47,4	127,1	77,1	31,1	12,9	37,0	0,2
	Județul Bihor	48,5	40,7	130,4	92,3	38,8	15,9	4,3	0,3
1993	România	44,3	47,0	124,6	74,2	28,3	11,4	3,2	0,3
	Județul Bihor	44,9	40,5	120,8	84,6	36,6	14,3	3,4	0,2
1994	România	43,3	45,0	119,3	75,8	28,7	11,3	3,2	0,2
	Județul Bihor	45,3	38,7	121,8	84,9	36,9	14,9	4,7	0,2
1995	România	41,1	42,0	109,5	73,4	29,4	11,0	3,1	0,2
	Județul Bihor	43,4	38,8	111,3	83,3	36,7	14,0	4,0	0,2
1996	România	39,9	40,0	102,0	72,4	30,1	10,9	2,9	0,2
	Județul Bihor	42,4	36,0	106,3	81,4	37,0	15,6	2,8	-
1997	România	40,6	40,8	100,7	72,6	33,9	11,2	2,9	0,2
	Județul Bihor	41,1	38,5	101,0	75,4	37,0	12,1	3,5	0,1
1998	România	-	-	-	-	-	-	-	-
	Județul Bihor	42,9	38,2	101,4	81,5	41,0	16,3	3,4	0,3

- un motiv frecvent invocat pentru scăderea natalității și a fertilității îl constituie scăderea nivelului de trai, mai ales în perioada 1991-1997, care ar acționa ca un factor de frână, în sensul că, în cazul în care nu dispun de facilități pentru a-și crește și îngriji copiii în condiții optime, familiile iau decizia de a diminua numărul de copii sau preferă să rămână la stadiul de cuplu fără copii. Cu toate dificultățile pe care le întâmpină, după anul 1991, chiar dacă a fost abrogat decretul privind interzicerea întreruperilor de sarcină, rata fertilității în județul Bihor se menține la valori între 45 și 50 la mie, fiind, așa cum am menționat, mai ridicată decât rata

fertilității la nivel național, ceea ce atestă faptul că în județul Bihor s-a impus un model cultural care valorizează pozitiv familia și copiii, chiar dacă familia ideală este cea de dimensiuni mici, incluzând unul sau doi copii.

- natalitatea și fertilitatea au valori diferite în funcție de mediul de rezidență rural sau urban. În acest sens, constatăm că se manifestă o tendință constantă de-a lungul perioadei cuprinse în analiză, care constă în faptul că fertilitatea cea mai ridicată se evidențiază în mediul rural. Dacă realizăm o medie a celor trei valori ale fertilității, cea de la nivelul județului, cea din mediul rural și urban, obținem următoarele date:

Tabelul 34

Rata medie a fertilității în perioada 1970-1998

	Rata medie a fertilității în perioada 1970-1998
Județul Bihor	50,86
Mediul urban	41,69
Mediul rural	61,76

În anul 1998, de exemplu, rata fertilității în mediul rural este de 58,2 la mie, aproape dublă în comparație cu cea din urban, care reprezintă doar 31,4 la mie. Considerăm că fenomenul poate fi explicat prin comportamentul mai tradiționalist caracteristic mediului rural comparativ cu cel urban și din acest punct de vedere; prin faptul că nivelul de instrucție al femeilor care locuiesc în rural este mai scăzut, perioada în care ele sunt cuprinse în sistemul de învățământ fiind mai redusă; specificul muncii în rural este de așa natură încât permite mamei să se ocupe în mai mare măsură de copii; în mediul rural familiile extinse, cele în care cuplurile tinere locuiesc împreună cu părinții sau bunicii, sunt frecvente, aceștia beneficiind de sprijin din partea părinților inclusiv în ceea ce privește creșterea și îngrijirea copiilor.

Referitor la situația familiei în societatea contemporană, literatura de specialitate menționează o serie de transformări comune în comportamentele maritale, după cum urmează:

- desacralizarea căsătoriei;
- reducerea motivațiilor economice ale căsătoriei;
- creșterea heterogamiei (origini sociale diferite ale partenerilor);

- tendințele de egalizare a pozițiilor economice și profesionale ale partenerilor în momentul căsătoriei;
- diminuarea sau dispariția rolului părinților și al rudelor în căsătorirea tinerilor;
- scăderea ratelor nupțialității;
- afectarea natalității de scăderea nupțialității;
- declinul relativ al familiei nucleare bazate pe căsătorie;
- extinderea cuplurilor consensuale;
- extinderea relațiilor dintre persoane care trăiesc în menaje diferite;
- creșterea toleranței sociale față de noile forme de conviețuire;
- ca urmare a creșterii mobilității geografice, apare tot mai frecvent așa-numita “căsătorie mixtă” între parteneri care aparțin unor etnii diferite, care au un rol important în dezvoltarea relațiilor inter și transculturale.

La nivelul discursului științific și ideologic, aceste transformări au generat două interpretări diferite.

Una minimizează rolul acestor transformări, considerând că, în ciuda lor, majoritatea indivizilor care trăiesc în societățile europene sau de cultură europeană continuă să-și mențină o opinie relativ tradițională despre dragoste, căsătorie și alte relații sexuale.

În acest context, relațiile sexuale sunt limitate la relațiile între soți și au drept scop procrearea. Alte practici sociale care nu au acest scop sunt considerate perversiuni. Chiar și ideea de satisfacție sexuală a femeii în cadrul cuplului marital este acceptată abia recent la nivel social. Continuă să fie larg răspândită distincția dintre dragostea spirituală (*agapé*), apreciată ca “bună” și dragostea erotică, apreciată ca “rea”, deoarece produce rupturi în structura socială, prin izolarea amanților de rudele lor. De asemenea, cu toate că rolul părinților a scăzut foarte mult în alegerea partenerilor, căsătoria continuă să fie percepută ca un aranjament economic și social între grupurile de rudenie.

Tabelul 35

Rata nupțialității¹ în România și în județul Bihor

Perioada	Rata nupțialității în România	Rata nupțialității în județul Bihor
1930	9,4	-
1950	11,7	11,5
1960	10,7	-
1970	7,2	7,2
1980	7,6	7,6
1990	8,3	7,6
1991	7,9	7,1
1992	7,7	7,1
1993	7,1	6,5
1994	6,8	6,4
1995	6,8	6,7
1996	6,7	6,2
1997	6,5	6,1
1998	-	6,2

A doua interpretare susține că aceste atitudini față de dragoste, căsătorie și sexualitate sunt supuse unor transformări profunde. Se consideră că noile manifestări, concretizate în cuplurile consensuale de diferite tipuri, deși sunt în prezent reduse din punct de vedere statistic, se vor generaliza în curând (Petru Iluț, *Familia – Cunoaștere și asistență socială*).

Evident că ambele orientări au o anume încărcătură ideologică, religioasă, morală, dar oricum democratizarea tot mai accentuată a societăților, transformările economice și politice din întreaga lume, accentuarea transculturalității și legislațiile mai permissive considerăm că vor favoriza extinderea transformărilor menționate în detrimentul atitudinilor tradiționale vizând această problematică.

¹ Nupțialitate - căsătorii la 1.000 de locuitori.

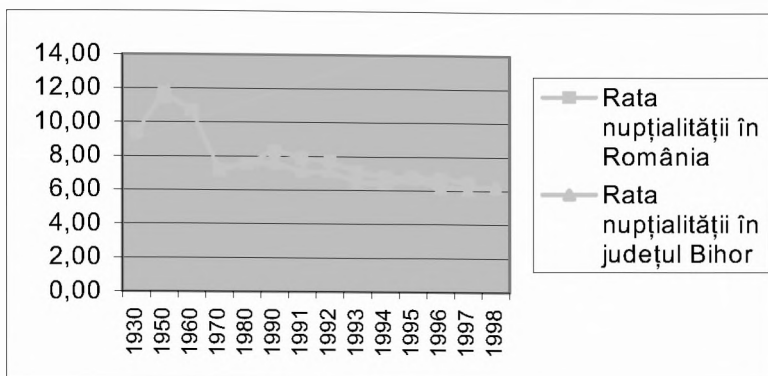

Figura 17 - Ratele comparative ale nupțialității în România și județul Bihor, între anii 1930-1998

Situația prezentată reliefează aceeași tendință de scădere a ratei nupțialității, care se corelează pozitiv, de altfel, cu ceilalți indicatori analizați anterior. Atât tendința, cât și valorile ratei căsătoriilor se mențin în cazul județului Bihor, factorii care influențează atitudinea față de căsătorie și familie fiind aceiași.

Datele analizate arată faptul că în România și în județul Bihor căsătoria și familia reprezintă valori importante, acceptate și așteptate social. La recensământul din 7 ianuarie 1992, starea civilă a populației județului Bihor se prezenta astfel:

Tabelul 36

Situația privind starea civilă a populației (1992)

Categoriile de populație	Stare civilă					Total populație
	Necăsătoriți	Căsătoriți	Văduvi	Divorțați	Nedeclarați	
Total populație	38,50	50,39	8,4	2,4	0,2	100%
Populație masculină	33,4	51,3	3,3	1,8	0,2	100%
Populație feminină	34,2	49,5	13,2	2,9	0,2	100%

O primă observație ce se impune se referă la universalitatea căsătoriei în societatea bihoreană. Argumentul care întemeiază această idee constă în procentul mare al populației căsătorite în ansamblul

populației (peste 50%). Dacă adăugăm faptul că cei văduvi și divorțați au avut experiența căsătoriei, procentul se ridică la peste 61%, iar dacă din totalul celor necăsătoriți îi reducem pe tinerii cu vârste cuprinse între 0 și 19 ani, rezultă că ponderea persoanelor necăsătorite, deci celibatate, s-ar situa undeva în jur de 9%, ceea ce înseamnă că în societatea noastră celibatul este un fenomen destul de izolat și puțin acceptat social. În ceea ce privește repartiția pe sexe a acestei forme alternative la viața de familie, se constată că este agreată în mai mare măsură de bărbați, în rândul cărora celibatul ar cuprinde cca 12%, iar la femei 6%.

Procentul persoanelor văduve este relativ redus, de 8,4%, afectând în special femeile (13,2%) comparativ cu bărbații (3,3%). Explicația ar putea viza faptul că, așa cum am arătat anterior, rata cea mai înaltă a mortalității afectează populația masculină și, pe de altă parte, în datele de observație directă, la nivelul simțului comun, se atestă că bărbații văduvi se recăsătoresc într-o proporție mult mai mare decât femeile văduve.

Divorțării reprezintă, cel puțin în perioada analizată, cel mai mic procent din populație, cca 2,4%, ceea ce înseamnă că, deși este permis legal, divorțul este dezavuat de populația județului, el afectând 1,8% din populația masculină și 2,9% din cea feminină. Considerăm că procentul mai mare de divorțuri în rândul femeilor se explică prin faptul că ele se căsătoresc într-o mai mică măsură decât bărbații divorțați, deoarece sunt centrate în mai mare măsură pe copii.

În virtutea autonomiei locale, la nivelul județului, dar și al celorlalte unități administrativ teritoriale, se elaborează **bugete proprii**. Aceste unități instituie și percep impozite și taxe, pot interveni în dimensionarea cheltuielilor în funcție de nevoile proprii și de veniturile disponibile.

Instrumentele folosite pentru îndeplinirea obiectivelor politicii fiscale sunt impozitele, cotizațiile (contribuțiile sociale) și taxele.

Impozitul reprezintă o plată bănească obligatorie, nerambursabilă, efectuată de persoane fizice sau juridice la bugetul statului, respectiv la bugetele locale, în cuantumul și la termenele stabilite de lege, fără obligația statului de a presta plătitorului un echivalent direct și imediat.

Un alt instrument al fiscalității îl reprezintă cotizațiile sociale, care sunt prelevări obligatorii impuse pe cale autoritară persoanelor fizice și juridice, cu titlu definitiv, fără contraparte directă. Ele servesc acoperirii unor situații de risc ale indivizilor.

Taxele reprezintă plăți ale persoanelor fizice sau juridice făcute statului, pentru serviciile ce le-au fost prestate de acesta.

Potrivit legii finanțelor publice, resursele financiare publice sunt alcătuite din resursele financiare ale statului, ale unităților administrativ-teritoriale și ale instituțiilor publice.

Tot în lege sunt specificate elementele componente ale sistemului unitar de bugete, după cum urmează: bugetul de stat, bugetul asigurărilor sociale de stat, bugetele locale, bugetele fondurilor speciale, bugetul trezoreriei statului.

La nivelul județelor, deci inclusiv la nivelul județului Bihor, se elaborează bugete de venituri și cheltuieli proprii. Veniturile bugetelor locale sunt alcătuite din impozite directe, cum ar fi impozitul pe profit de la regiile autonome locale, impozitul pe clădiri de la persoanele juridice, taxe pe mijloacele de transport ale persoanelor juridice, impozite și taxe de la populație (pe terenuri și clădiri, taxa de timbru etc.) și impozite indirecte. Acestea se completează prin transferuri, subvenții și sume defalcate de la bugetul de stat.

Impozitul pe salariu, TVA, de altfel cele mai importante surse fiscale, alimentează direct bugetul de stat. O parte din veniturile care provin din impozitul pe salarii se alocă ulterior bugetelor locale în raport cu criterii cum ar fi: numărul populației școlare din învățământul preuniversitar, lungimea drumurilor, lungimea rețelelor de canalizare și apă, numărul populației totale, lungimea străzilor, numărul locuințelor, numărul unităților administrativ-teritoriale, numărul de copii din centrele de plasament și centre de primire.

Tabelul 37

Execuția bugetului local în anii 1970,1980,1990, 1991-1998

Denumire indicatori	1970	1980	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998
Venituri totale	765	1.773	1.345	1.367	4.570	16.410	37.420	76.329	116.583	240.980	313.043
din care											
Impozite pe profit	-	-	-	13	31	15	194	228	378	2.273	11.689
				1,0%	0,7%	0,1%	0,5%	0,3%	0,3%	0,9%	3,7%
Impozite, taxe de la populație	-	-	-	252	445	1.036	2.394	6.013	7.734	12.447	37.652
				18,4%	9,7%	6,3%	6,4%	7,9%	6,6%	5,2%	12,0%

Alte impozite directe	-	-	-	185	265	1.123	2.459	10.744	5.511	1.452	1.575
				13,5%	5,8%	6,8%	6,6%	14,1%	4,7%	0,6%	0,5%
Subvenție de la buget	-	-	-	876	3.718	6.370	12.035	20.046	38.282	68.582	87.614
				64,1%	81,4%	38,8%	32,2%	26,3%	32,8%	28,5%	28,0%
Cheltuieli totale,	718	1.734	1.345	1.357	4.569	16.173	36.818	75.531	116.328	240.409	312.115
din care											
Social culturale	467	855	560	121	254	4.688	11.536	30.507	44.920	97.682	88.620
	65,0%	49,3%	41,6%	8,9%	5,6%	29,0%	31,3%	40,4%	38,6%	40,6%	28,4%
Gospodărie comunală, locuințe	-	-	-	537	2.647	7.199	13.972	25.166	39.169	75.664	121.087
				39,6%	57,9%	44,5%	37,9%	33,3%	33,7%	31,5%	38,8%
Autoritate executivă	30	51	73	188	497	1.598	3.969	7.487	9.236	23.804	48.500
	4,2%	2,9%	5,4%	13,9%	10,9%	9,9%	10,8%	9,9%	7,9%	9,9%	15,5%
Acțiuni economice	221	825	690	508	1.106	2.660	7.250	11.770	21.739	40.212	51.359
	30,8%	47,6%	51,3%	37,4%	24,2%	16,4%	19,7%	15,6%	18,7%	16,7%	16,5%

După cum rezultă din tabelul prezentat, începând cu anul 1991, în totalul veniturilor înregistrate în bugetul județului Bihor, ponderea cea mai mare o reprezintă subvențiile de la buget. În anul 1992, subvenția de la bugetul de stat reprezintă 81,3%. După anul 1993, ponderea subvenției de la stat scade continuu, ajungând în anul 1998 la 27,9%. Scăderea subvenției de la buget este acoperită într-o anumită măsură de creșterea taxelor de la populație și a impozitului pe profit.

Urmărind structura cheltuielilor în cadrul bugetului, constatăm că ponderea cea mai ridicată o înregistrează cheltuielile sociale, precum și cele destinate locuințelor și gospodăririi comunale.

Aspecte subiective ale tranziției în Județul Bihor

Metodologia cercetării

Cercetarea realizată de colectivul Catedrei de Sociologie în luna august 1999 a inclus o anchetă prin interviuri directe, populația investigată fiind locuitorii județului Bihor în vârstă de cel puțin 18 ani. Eșantionul a fost de tip aleator stratificat.

Stratificarea s-a realizat după tipul localității, clasificându-se localitățile în trei categorii:

- Oradea;
- alte localități urbane;
- sate / comune.

În stabilirea punctelor de eșantionare, s-au respectat ponderile celor trei categorii de localități în populația județului. În eșantionul rural, selecția punctelor de eșantionare s-a realizat prin stratificarea comunităților rurale după regiuni de relativă omogenitate din punct de vedere socio-cultural:

- nord (zona Marghita);
- centrală (axa E-V);
- sud-est (zona Beiuș);
- sud-vest (zona Salonta).

Eșantionul final realizat a cuprins 885 de subiecți. Cadrul de eșantionare l-au constituit listele electorale. Pentru a corecta erorile introduse în structura pe vârste a eșantionului de vechimea listelor, fiecare operator a trebuit să intervieze cel puțin un subiect cu vârsta cuprinsă între 18 și 21 de ani.

Interviurile s-au realizat cu ajutorul a 40 de operatori, în perioada 1 august-14 august 1999. Verificarea corectitudinii selecției persoanelor anchetate și a aplicării interviurilor s-a realizat prin contactarea a 20% dintre subiecții selectați aleator de pe fișele de eșantionare ale operatorilor. Chestionarele completate au fost verificate înaintea alcătuirii bazei de date; corectări ulterioare s-au realizat și prin analizarea computerizată a datelor.

Pentru colectarea datelor a fost utilizat un chestionar care materializează obiectivele proiectului. El este rezultatul operaționalizării pe mai multe dimensiuni ale cercetării problematice de gen în sociologie:

- obiective de viață;
- satisfacție și calitatea vieții;
- probleme comunitare;
- probleme familiale;
- cunoașterea drepturilor de politică socială.

Pentru caracteristicile sociodemografice importante în descrierea unei populații, pentru care există date privind întreaga populație investigată - cele rezultate în urma ultimului recensământ, mai ales - distribuțiile obținute în eșantionul nostru se abat de la situația din ansamblul universului investigat cu mai puțin de 2% în majoritatea cazurilor. În tabelele de mai jos comparăm distribuțiile pe sexe și pe naționalități din eșantion cu cele rezultate din recensământ:

Tabelul 38

Sex	Eșantion %	Recensământ %
M	49,3	49,1
F	50,7	50,9
Naționalitate		
Naționalitate	Eșantion %	Recensământ %
Români	65,6	66,5
Maghiari	30,3	28,4
Rromi	3,7	3,4
Alta	0,3	1,6

Distribuția pe vârste oferă o medie de 54,3 de ani pentru eșantionul cu vârstă minimă de 18 ani. Eroarea standard a mediei obținute, în valoare de 0,54, arată că, pentru categoria de populație investigată (18 ani și peste), eroarea de estimare a mediei în cazul în care eșantionul este selectat pur aleator ar fi în jur de 2%. Având în vedere că selecția s-a făcut prin stratificarea populației, această eroare de estimare este în realitate mai mică.

Rezultatele

Situația familială. Calitatea vieții

Din punctul de vedere al stării civile, distribuția eșantionului este următoarea:

Tabelul 39

	%
Necăsătoriți	14,9
Căsătoriți	67,2
Recăsătoriți	1,0
Divorțați	2,9
Văduvi	9,8

Dacă comparăm datele cu cele privind situația statistică prezentată anterior, observăm o distribuție asemănătoare a variabilelor. Ponderea cea mai mare în totalul eșantionului o reprezintă persoanele căsătorite, iar celelalte categorii reproduc în ponderi apropiate situația obiectivă consemnată prin datele statistice.

Situația familială a celor căsătoriți este prezentată în tabelul de mai jos:

Tabelul 40

	%
Familie fără copii minori	36,7
Familie cu 1-2 copii minori	40,1
Familie cu 3 sau mai mulți copii	6,7
Alte situații	16,2

Mărimea medie a unei familii este de 3,49 persoane, în cazul în care includem în calculul mediei răspunsurile tuturor subiecților.

Venitul² mediu pe familie este de 2,3 milioane lei, cu un minim de 0 lei și maxim de 23 milioane de lei. Prin urmare, pentru cazurile valide (752), **venitul mediu pe membru de familie** este de 738 de mii lei, ceea ce corespunde salariului mediu la nivelul economiei județului Bihor, de circa 700 de mii lei în anul 1999.

² Datele au fost culese în luna august 1999.

La întrebarea referitoare la estimarea veniturilor totale ale familiei în raport cu necesitățile, răspunsurile au fost următoarele:

Tabelul 41

	%	Venit familie/ membru (mii lei)
Lipsiți de orice fel de venit	1,9	234
Veniturile nu ajung nici pentru strictul necesar	20,5	469
Veniturile ajung numai pentru strictul necesar	32,0	631
Veniturile ajung pentru un trai modest, dar cu eforturi	29,2	840
Veniturile ajung pentru un trai modest, fără eforturi	6,0	1.243
Trăiesc destul de bine	6,2	1.085
Veniturile sunt suficiente, au tot ce le trebuie	2,7	1.623
Nu știu	0,5	421

Peste 50% din subiecții chestionați apreciază că veniturile obținute se situează sub nivelul necesităților, ceea ce demonstrează că nivelul de trai este scăzut pentru o mare parte a populației județului. 35,2% dintre respondenți, cu venituri peste 1.000.000 pe membru de familie, consideră că au venituri ce le asigură un trai modest și numai 8,9% apreciază că trăiesc bine și foarte bine, având venituri de peste 1.600.000 pe membru de familie.

Problemele familiei

Un lung șir de itemi a vizat identificarea extensiunii unor probleme sociale în populația investigată. În rândurile de mai jos, descriem rezultatele obținute în cadrul subșantionului de persoane căsătorite, precum și situația pe grupuri specifice de vârstă și gen.

Persoanele căsătorite se plâng cel mai frecvent de locul de muncă (nesigur sau prost plătit) și de insuficiența veniturilor.

O grupare de aspecte - listate mai jos - produce evaluări negative în proporții care variază de la 38% la 20%:

- lipsa unui loc de muncă;
- relații tensionate la serviciu;
- lipsuri privind hrana și îmbrăcămintea necesare copiilor;
- lipsuri privind cele necesare pentru școala copiilor;
- condiții necorespunzătoare de locuit;

- lipsa unei locuințe proprii pentru tinerii căsătoriți;
- persoane foarte bolnave în familie;
- discuții, tensiuni între soți.

Problemele invocate de subiecți sunt strâns corelate cu situația privind nivelul de trai. Subiecții cu un nivel de trai scăzut acuză cel mai frecvent lipsa unui loc de muncă, lipsuri privind cele necesare familiei și copilului.

În concordanță cu situația nefavorabilă privind locuințele, reprezentată în capitolul anterior, subiecții interogați invocă frecvent lipsa locuințelor, în special pentru tineri, ca fiind una din problemele cu care se confruntă frecvent.

În fine, un alt grup de itemi determină evaluări negative cu o frecvență mult mai scăzută (3-10%):

- persoane cu handicap;
- persoane dependente de alcool în familie;
- decesul susținătorului familiei;
- agresiuni, loviri între soți;
- abandon familial, despărțire, separare;
- persecuții, lovirea copiilor;
- neînțelegeri, tensiuni cu bătrânii familiei;
- relații proaste cu vecinii;
- minori judecați sau condamnați;
- adulți judecați sau condamnați.

Un caz aparte este cel al tensiunilor dintre soți - menționate de 22% dintre soți - frecvență pe care o considerăm ridicată.

Alt grup de aspecte identificat conține mai ales accidente (deces, handicap etc.) și aspecte de domeniul devianței, ceea ce justifică raritatea menționării lor ca probleme. În lipsa unor date comparative, este greu să judecăm dacă, de exemplu, procentul de 5% de agresiuni conjugale menționate este ridicat sau scăzut.

În comparație cu ansamblul eșantionului, persoanele căsătorite cu vârsta sub 30 de ani se plâng mai des de următoarele situații:

- lipsa locului de muncă;
- loc de muncă prost plătit;
- condiții necorespunzătoare de locuit;
- neînțelegeri cu bătrânii.

Am realizat și o comparație între răspunsurile bărbaților și cele ale femeilor. Bărbații se plâng mai des de condițiile de viață, în timp ce femeile sunt preocupate mai mult decât bărbații de calitatea îngrijirii pe care o pot asigura copiilor.

În ceea ce privește structura răspunsurilor pe acești indicatori, se pot distinge două categorii de probleme și, corespunzător, două categorii de subiecți. Marea majoritate a subiecților menționează că sunt afectați de situația materială, de condițiile de trai sau de anumite accidente incontroleabile. Deși în mod logic asemenea necazuri ar trebui să fie asociate cu variabile precum nivelul veniturilor sau ocupației, nu se poate spune că problemele din listă la care facem referire (primele 14 din listă fără itemii 10, 11 și 12) apar concomitent. Probabil că subiectivitatea subiecților explică în parte această situație. Este, de asemenea, posibil ca situațiile specifice ale subiecților să explice unele disimilarități (cei care nu au copii nu au probleme cu hrănirea lor, cei tineri suferă mai greu decese în familie, pensionarii nu pot avea relații tensionate la locul de muncă).

Concluzia este că o mare parte se plânge de un număr destul de mare de probleme care nu alcătuiesc un grup foarte structurat în care apariția unei probleme să le prezică și pe celelalte. În schimb, a doua categorie de necazuri (itemii 10, 11 și 12 și ultimii 5), referitoare mai ales la aspecte deviate, tind să apară concomitent, ceea ce semnaleză existența unei categorii de persoane marginale din punct de vedere economic, cu grad ridicat de risc social și chiar legal.

Satisfacția față de viață

La întrebarea "Cât de mulțumiți sunteți de felul în care trăiți?", 63,5 procente din eșantionul investigat au oferit răspunsuri negative (nemulțumit sau foarte nemulțumit), aceasta nefăcând decât să confirme existența numeroaselor probleme cu care se confruntă populația investigată. Distribuția răspunsurilor este următoarea:

Tabelul 42

Gradul de satisfacție față de viață al persoanelor investigate

Cât de mulțumit sunteți de felul în care trăiți ?	Procent	Procent cumulativ
Deloc mulțumit	17,5	17,5
Nu prea mulțumit	46,0	63,5
Mulțumit	31,5	95,0
Foarte mulțumit	3,2	98,2

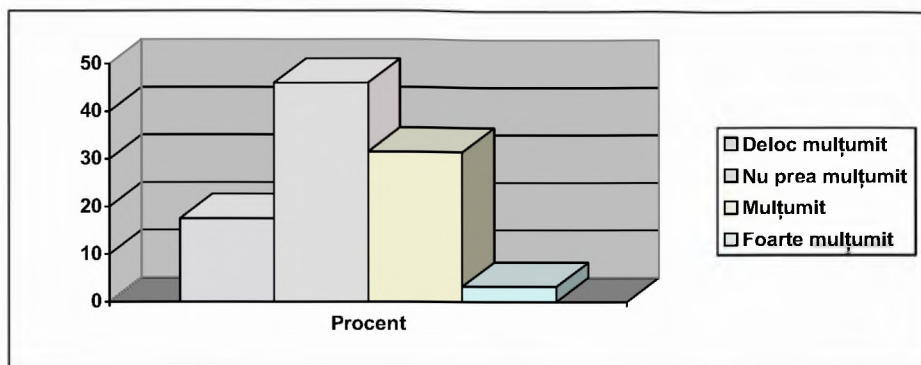

Figura 18 - Gradul de satisfacție față de viață al persoanelor investigate

Există o corelație semnificativă între răspunsurile subiecților la întrebările vizând gradul de satisfacție în raport cu viața și nivelul veniturilor, în sensul că subiecții deloc mulțumiți și nu prea mulțumiți sunt de fapt cei cu venituri mici și modeste, iar cei mulțumiți și foarte mulțumiți sunt cei care declară că au venituri peste 1.000.000 lei pe membru de familie.

Obiectivul în viață

Una din componentele stilului de viață cu relevanță pentru situația economică este obiectivul în viață. În cercetarea noastră am aplicat testul Rokeach pentru obiectivele în viață. Rezultatele obținute sunt sintetizate în următorul tabel:

Tabelul 43

Obiectivul în viață (rezultatele aplicării testului Rokeach)

	Bărați		Femei		Total	
		%		%		%
O viață palpitantă	32	7,5%	15	3,4%	47	5,4%
O viață sigură	101	23,7%	121	27,4%	226	25,5%
O viață de succes	23	5,4%	17	3,9%	40	4,5%
O viață de familie	184	43,1%	210	47,6%	395	44,6%
O viață prosperă	62	14,5%	58	13,2%	123	13,9%
Nu știu	25	5,9%	20	4,5%	45	5,1%
Total	427	100,0%	441	100,0%	876	100%

În sistemul de valori al populației județului, pe primul loc se situează viața de familie (cu un ușor ascendent al femeilor în raport cu bărbații), urmate de aspirația către o viață sigură (de asemenea, femeile dorindu-și în mai mare măsură acest obiectiv decât bărbații). Pe locul trei în ierarhia valorilor se situează aspirația spre o viață prosperă. Aspirația către o viață palpitantă sau spre o viață de succes este mai puțin intensă, cu mențiunea că bărbații sunt cei care sunt mai atrași de aceste stiluri de viață.

Cunoașterea drepturilor de asistență socială

Subiecții sondajului confirmă relativ slaba informare în legătură cu drepturile de protecție socială. Astfel, la întrebarea “Considerați că aveți cunoștință despre drepturile dvs. de protecție socială?”, doar 57,3 % din cei intervievați au răspuns afirmativ, restul răspunzând “nu știu” sau “nu răspund”.

Tabelul 44

Distribuția răspunsurilor la întrebarea: “Considerați că aveți cunoștință despre drepturile dvs. de protecție socială?”

	%
Da	57,4
Nu	23,5
Nu știu/Nu răspund	19,1
Total	100,0

Prelucrările statistice au relevat că nu există corelații semnificative între categoria de vârstă, sex sau localitate la acest indicator. Singurele deosebiri sunt cele legate de nivelul de instrucție: cum părea și normal, persoanele cu un nivel de instrucție mai ridicat au și cele mai multe cunoștințe asupra propriilor drepturi de protecție socială. Este tot atât de adevărat însă că persoanele cu pregătire ridicată au și cele mai puține nevoi de politică socială. Aceasta demonstrează necesitatea ca autoritățile competente să depună un efort sporit pentru informarea cetățenilor în legătură cu drepturile lor de protecție socială.

Mijloace de informare în legătură cu drepturile de protecție socială

Cunoașterea drepturilor de protecție socială nu se poate realiza fără o informare adecvată. Pentru aceasta este necesară punerea în evidență a surselor de informare ale cetățenilor. Ancheta noastră a cuprins și o

întrebare în acest sens, subiecților cerându-li-se să enumere principalele trei surse de informare. Rezultatele sunt următoarele:

Tabelul 45

Sursele de cunoaștere a drepturilor de protecție socială

	%
Din presă	56,4
De la TV	47,6
Prin intermediul școlii	1,6
De la membrii familiei	3,2
De la vecini	4,2
De la rude/prieteni	4,7
Din alte surse	1,4

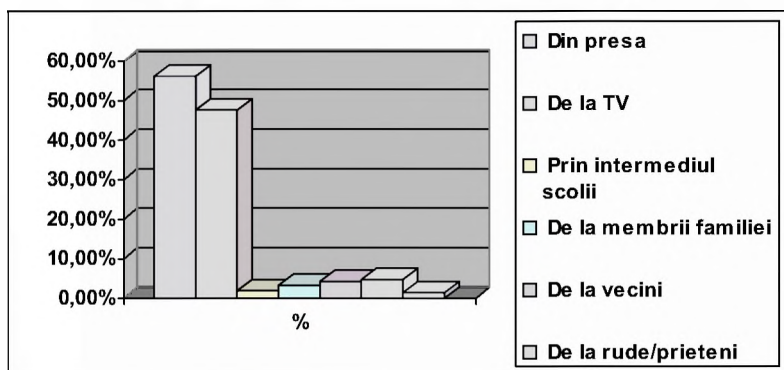

Figura 19 - Sursele de cunoaștere a drepturilor de protecție socială

După cum se vede din figura de mai sus, presa scrisă și audiovizuală sunt de departe cele mai importante surse de informare în legătură cu protecția socială, asupra lor trebuind dirijat efortul informativ deșus de autorități.

Activitatea primăriei

Autoritățile locale sunt cele care rezolvă o sumedenie de probleme ale cetățenilor. Opinia subiecților este împărțită. Astfel, aproape 43% din ei sunt nemulțumiți sau foarte nemulțumiți de activitatea primăriei, iar 45% sunt mulțumiți sau foarte mulțumiți.

Tabelul 46

Gradul de mulțumire față de activitatea primăriei

	Frecvență	Procent
Foarte mulțumit	53	6,0
Mulțumit	394	44,8
Nemulțumit	263	29,9
Foarte nemulțumit	113	12,8
Nu știu/Nu răspund	58	6,6
Total	881	100,0

Distribuția procentuală a nemulțumirilor după tipurile de localități este următoarea:

Tabelul 47

Gradul de mulțumire față de activitatea primăriei, după tipul de localitate (%)

	Sat/comună	Oraș mic	Oradea
Foarte mulțumit	8,9	3,8	1,6
Mulțumit	50,6	42,1	56,9
Nemulțumit	25,5	35,3	35,6
Foarte nemulțumit	11,7	15,0	13,4
Nu știu/Nu răspund			
Total	100	100	100

După cum se observă din tabelul de mai sus, procentul cel mai ridicat de nemulțumiți se întâlnește în orașe; comunitățile rurale, deși confruntându-se cu reale probleme, nu atribuie primăriilor cauza acestora.

Nemulțumirile la adresa activității primăriei se referă la:

Tabelul 48

Tipuri de nemulțumiri la adresa primăriei

	Procent
Probleme personale	11,8
Probleme ale comunității	68,1
Ambele tipuri de probleme	19,1
Total	100

Aceste rezultate denotă o percepție acută a nerezolvării problemelor comunitare, care reprezintă peste două treimi din problemele sesizate de respondenți.

Concluzii

Procesul de tranziție spre economia de piață a generat pentru viața comunităților din județul Bihor, pe lângă efectele de ordin pozitiv, de necontestat de altfel, o serie de disfuncționalități, de probleme sociale.

Dintre problemele cu care se confruntă comunitățile din această zonă a țării, studiul nostru le-a reliefat în special pe cele pe care vom încerca în sinteză să le punctăm în încheiere.

Ca urmare a tendințelor de scădere a producției în toate ramurile economice ale județului, populația ocupată a manifestat în întreaga perioadă analizată o scădere continuă, afectând în special tinerii.

Ca urmare a politicilor de eficientizare a activităților economice, încă în anul 1991 a fost legiferat un fenomen nou pentru economia județului, respectiv șomajul, care a afectat atât material, cât și psihologic un segment social semnificativ. Deși rata șomajului este mai redusă decât cea așteptată și decât cea la nivel național, fenomenul în sine este perceput de populația județului ca un factor de insecuritate, producând motive de neliniște. Ancheta realizată în rândul populației a scos în evidență că pe primul loc între dificultățile vieții se situează problemele legate de găsirea unui loc de muncă și, legat de aceasta, veniturile mici și nesigure.

Dintre localitățile județului, cele mai afectate din acest punct de vedere sunt: Șuncuiuș, Derna, Popești, Dobrești, Ștei, Nucet și Borod, zone în care a fost dezvoltată o singură ramură industrială, respectiv mineritul, iar acum lichidarea minelor a disponibilizat cea mai mare parte a populației. Aceste familii sunt aruncate astfel sub pragul sărăciei, fără nici o posibilitate de reintegrare profesională.

Prin urmare, considerăm că cea mai importantă problemă ce se impune a fi soluționată de comunitățile locale prin mobilizarea tuturor resurselor posibile este cea legată de **cererea de noi locuri de muncă**.

- Diminuarea veniturilor populației, combinată cu creșterea continuă și într-un ritm mai accelerat a prețurilor pentru bunurile de consum și servicii, a dus la scăderea drastică a salariului real al populației, astfel încât în anul 1997 acesta reprezenta 59,2% din salariul real aferent anului 1990. Veniturile mici obținute sunt insuficiente pentru asigurarea trebuințelor membrilor familiilor, fapt reflectat și în structura cheltuielilor de consum. În acest sens, în perioada tranziției crește constant ponderea cheltuielilor pentru alimente în structura cheltuielilor de consum, ceea ce indică accentuarea gradului de sărăcie. Datele obiective, precum și cele subiective dovedesc că societatea bihoreană se polarizează tot mai

accentuat în bogați și săraci. Din păcate, datele subiective concretizate în răspunsul la întrebarea referitoare la gradul de satisfacție în viață, corelate puternic cu nivelul veniturilor, atestă că 63,5% din membrii eșantionului se declară deloc mulțumiți de viața zilnică (17,5%) și nu prea mulțumiți (46,0%). O pondere rezonabilă, de 31,5%, se declară mulțumiți, adică au venituri care le satisfac la nivel corespunzător necesitățile familiei, iar 3,2% se declară foarte mulțumiți. Aceștia din urmă sunt cei cu venituri mari, de peste 1.200.000 pe membru de familie, sunt cei care și-au construit în această perioadă locuințe la nivelul standardelor europene și care au achiziționat automobile proprietate personală și alte bunuri, care au făcut ca din acest punct de vedere indicatorii respectivi la nivelul județului să depășească media de la nivel național.

- Disparitățile se accentuează și în ceea ce privește mediul de rezidență, în sensul că veniturile cele mai mici sunt obținute de către salariații din agricultură, ponderea cheltuielilor pentru produse alimentare este cea mai ridicată în structura consumului populației de țărani, locuințele cele mai slab dotate cu instalații de termoficare, cu electricitate, cu baie, closet cu baie și alte facilități sunt, de asemenea, cele situate în mediul rural. Dacă mai luăm în considerare și faptul că în mediul rural activează 73% din totalul cadrelor didactice necalificate, că dispensarele din mediul rural sunt cele mai slab dotate cu bază materială și cu personal cu pregătire corespunzătoare, considerăm că sunt cumulate suficiente temeuri care fundamentează concluzia conform căreia populația din mediul rural și în special din satele situate la mare distanță de orașe este predispusă în mai mare măsură sărăciei și că șansele de acces ale copiilor spre forme de învățământ superioare și spre meserii de prestigiu sunt mult mai reduse decât ale celor din mediul urban.

Pentru a evita reproducerea și adâncirea sărăciei în mediul rural, considerăm că ar trebui revăzute criteriile de subvenționare a bugetelor comunale și, pe de altă parte, promovarea unei politici în domeniul agriculturii care să ducă la rentabilizarea activităților agricole. O altă problemă, de această dată de ordin demografic, se referă la sporul natural al populației județului, care în perioada tranziției se menține negativ (până la 4‰). La realizarea sporului negativ contribuie, pe de o parte, fertilitatea în scădere a populației feminine, care este mai ridicată decât media la nivel național, și pe de altă parte, mortalitatea infantilă, mult mai ridicată decât media mortalității la nivelul României.

În ceea ce privește fertilitatea, se constată că în mediul rural are o valoare aproape dublă față de mediul urban, ceea ce denotă că nu atât nivelul de trai este factorul care o influențează, cât mai ales un anumit

sistem de valori, poate chiar un nivel cultural specific. În mediul rural femeile au un nivel de instrucție mai redus, ocupații care le permit să rezerve mai mult timp creșterii copiilor. Pe de altă parte, în mediul rural sunt mai frecvente familiile extinse, gospodăriile în care conviețuiesc trei sau patru generații. Astfel, părinții sau bunicii se ocupă de îngrijirea și creșterea copiilor, motiv pentru care familiile din mediul rural optează pentru un număr mai mare de copii.

Mortalitatea mai ridicată s-ar putea datora, după cum am menționat deja, unui model de consum specific acestei zone, în care predomină, după cum a reieșit din datele analizate, grăsimile, carnea, produsele din cereale ce ar putea genera bolile cardiovasculare sau neoplaziile, boli care cauzează în cea mai mare măsură mortalitatea în județul Bihor. O altă cauză care se asociază cu cea menționată constă în faptul că situația bazei materiale din sănătate este sub nivelul mediei pe țară și mult sub nivelul standardelor europene, după cum au demonstrat datele analizate. Faptul că în ultimii doi ani natalitatea a înregistrat o ușoară creștere, ceea ce a dus la atenuarea sporului natural negativ de la 4 la 2 la mia de locuitori, ne îndreptățește să credem că și șocul tranziției, nesiguranța viitorului să fi fost cauze care au dus la opțiunea familiilor pentru amânarea fertilității.

- Speranța în redresarea sporului natural este întemeiată și de constatarea conform căreia în societatea bihoreană familia reprezintă una din valorile cele mai importante ale indivizilor. Această constatare se bazează pe datele statistice obiective, care reliefează faptul că ponderea cea mai mare în rândul populației o reprezintă persoanele căsătorite, că celibatul este o formă alternativă a vieții de familie destul de izolată, preferată mai ales de bărbați, că rata divorțurilor este mult mai redusă la nivelul județului Bihor. Datele statistice sunt confirmate și de distribuția eșantionului construit pe alte criterii decât starea civilă, precum și de răspunsul la întrebarea care vizează sistemul de valori (obiectivul în viață) al subiecților. Dintre variantele de răspuns prezentate, subiecții au ales în proporție de 46,3% varianta o viață de familie, urmată de o altă variantă care se asociază de regulă, și anume "o viață sigură" cu 26,1% și de "o viață mai prosperă" cu 13,2%. Variantele "o viață palpitantă", "o viață de succes" sunt obiective de viață pentru un număr mai redus de subiecți, respectiv pentru 5,5% și 4,7%.

Divorțul, deși legal posibil, nu este prea agreat de societatea bihoreană, iar familiile care recurg la divorț motivează această hotărâre prin neînțelegeri, violență, alcoolism, așa cum a reieșit dintr-o altă cercetare a noastră. Răspunsurile la întrebarea referitoare la problemele familiei confirmă această cauzalitate, printre problemele cu care se confruntă

familia subiecții enumerând: agresiuni, loviri, persecuții, lovirea copiilor, tensiuni etc.

- Familiile cu climat afectiv nefavorabil, generat de consumul de alcool, de neajunsuri materiale, de nivel de instrucție scăzut și, în general, de perpetuarea unor modele de viață conflictuale, sunt cele care abandonează copiii, îi expun situației de a trăi în stradă din cerșit și din furt, creând fenomenul care se tot amplifică de “copii ai străzii” greu de evaluat și de controlat. Din astfel de familii provin în cea mai mare măsură și infractorii de diferite tipuri, în special recidiviștii (aceste constatări au fost generalizate dintr-o altă cercetare a noastră, expusă pe larg în lucrarea *Sociologia comportamentului infracțional*). Accentuarea analfabetismului, prin neșcolarizarea unui număr tot mai mare de copii de vârstă școlară, așa cum au atestat analizele efectuate, va fi de natură să ducă la amplificarea numărului de familii dezorganizate, cu climat educațional nefavorabil, iar efectul, adică mulți copii ai străzii, mulți infractori, va fi și mai greu de stăpânit. Preîntâmpinarea unor astfel de fenomene presupune crearea de locuri de muncă suficiente, care să asigure venituri corespunzătoare membrilor societății, asigurarea de condiții materiale și sociale astfel încât învățământul să fie accesibil pentru toți copiii și, pentru cazuri de excepție, asigurarea unor sume rezonabile de ajutor social achitate la timp pentru segmentul de populație aflat în nevoie. După cum au arătat datele cuprinse în analiza noastră, în anul 1999 au fost aprobate doar circa 10% din numărul cererilor de ajutor social depuse la primăriile din județ, din care s-a plătit o parte neînsemnată. Cu această ocazie s-a constatat că ponderea cea mai mare a celor care solicită ajutor social, care solicită masă la cantină sau care își abandonează copiii, care apoi sunt instituționalizați, sunt românii (problemă care va constitui obiectul unei cercetări complete a catedrei noastre).

Pentru a putea beneficia de măsurile stabilite de Guvernul României în scopul asigurării protecției sociale, populația trebuie să dispună de un număr de condiții materiale și educaționale. Așa cum a reieșit din răspunsurile la întrebările vizând sursele de cunoaștere a drepturilor de protecție socială, majoritatea subiecților se informează despre aceste drepturi din presa scrisă (deci trebuie să știe să citească) și de la TV (ceea ce înseamnă că locuința în care trăiește trebuie să fie dotată cu televizor și radio), celelalte surse (de la școală, prieteni, rude, membrii familiei) ocupând locuri ne semnificative.

UN PARTENERIAT PENTRU JUSTIȚIE. ROLUL PROBAȚIUNII ÎN ADMINISTRAREA JUSTIȚIEI JUVENILE ȘI COMUNITARE

Graham W. GILES

Nu există în lume sistem de justiție pentru minori sau adulți care să poată fi preluat ca atare de România pentru a satisface rapid nevoile reformei. Oricum, există lecții/lucruri valoroase de învățat din istoriile de succes sau din greșelile altora. Nu există soluții teoretice simple, dar un singur lucru este clar: România are nevoie de o poliție puternică, modernă, profesională, europeană și de servicii de probațiune și în închisori.

Aceste servicii trebuie să fie:

- **integrate**, cu accent pe administrarea justiției comunitare în ceea ce privește stilul operațional și
- **holiste**, în ceea ce privește responsabilitățile lor sociale, politice și economice.

România, ca și alte țări ale Europei, se află într-un proces potențial periculos al tranziției, cu un viitor imprecis/neclar. Schimbarea este sigură, dar alegerea noastră este între a ne crea singuri viitorul și a sta deoparte, privind cum alții îl creează pentru noi.

Următorul plan de acțiune pentru introducerea justiției comunitare și a serviciului de probațiune pentru infractorii români și pentru victime ale criminalității a fost prezentat pentru prima dată directorului general al penitenciarelor, în iunie 1994. La invitația acestuia, a fost apoi înaintat ca propunere guvernului și șefului serviciului de personal din închisori în septembrie 1994. Un articol în care sunt accentuate principalele elemente a fost publicat mai târziu în jurnalul oficial, Revista de Știință Penitenciară, în ianuarie 1995.¹ În timpul lunilor care au urmat, în cooperare cu oficiali ai Ministerului de Justiție, a fost elaborată o strategie pentru o schemă pilot aplicată la Arad, concepută și prezentată în termeni practici concreți, sub

¹ Giles, G. W., *Social Reintegration, a Key to Justice in Romania?*, "Revista de Știință Penitenciară", ian., București, 1995.

denumirea de "Un parteneriat pentru justiție", spre a fi implementată de către organizația nonguvernamentală britanică "Europa pentru Europa" și Ministerul Român de Justiție, cu sprijinul profesorilor universitari englezi, al serviciilor de probațiune și al specialiștilor în reforma penală.

În timp ce versiunile probațiunii sunt considerate ca un principiu socializator pentru justiție în majoritatea democrațiilor vestice, acest serviciu este mai influent în acele țări, ca Marea Britanie și Olanda, care sunt caracterizate de o tradiție protestantă a filantropiei. În culturile romano-catolice, precum Franța și Spania, fenomenul este mai puțin dezvoltat. Tradiția creștin-ortodoxă a României își are propria ei istorie impresionantă privind inițiativa sociale. Expansiunea rapidă a bisericilor neoprotestante, refăcute după anii de persecuție cumplită, devenind active în orice domeniu al dezvoltării civile și sociale, reînnoirea voluntarismului și a grijii pentru oameni sunt fapte observabile și care necesită suport. Aceasta conduce la concluzia că modelul probațiunii care poate combina motivațiile profesionale și altruiste ar oferi un răspuns constructiv și susținut la fluxul de devianță juvenilă și a tinerilor adulți care inundă Europa Centrală. O paradigmă relațională reintegrativă pentru justiție a fost introdusă în acest program care se aplică identității culturale și nevoilor societății civile românești.

De-a lungul secolului 20, probațiunea în Anglia a reprezentat o perspectivă liberală în justiție. Acest fundament filozofic s-a aflat sub presiune din partea guvernului Marii Britanii, unii comentatori considerând-o amenințătoare la adresa valorilor fundamentale ale asistenței sociale și principiilor acesteia. Cu 30 de ani în urmă, rolul tradițional al ofițerului de probațiune era definit de către S. R. Eshelby în cadrul noțiunii de studiu/muncă socială de caz (social casework). Aceasta a fost descrisă ca fiind "o artă în care cunoașterea/înțelegerea științei relațiilor umane și dobândirea de calități în cadrul acestor relații sunt utilizate pentru a mobiliza capacități ale individului, resurse ale comunității, corespunzătoare adaptării clientului la ceilalți sau la orice parte a întregului său mediu".² Scopul principal al supravegherii prin serviciul de probațiune în Anglia și Țara Galilor implică încă asigurarea reabilitării infractorului, dar pedeapsa, protecția publică și prevenirea altor fapte criminale sunt mai puternic accentuate. Mai mult, standardele naționale de probațiune cer ca

² *The Howard Journal of Criminal Justice*, vol. 34, no. 2, p. 136-150, 1995; *The Probation Officer as a Caseworker, Criminal Justice Pre and Post*, October 1992.

programele de supervizare să devină mai “solicitante și eficiente”.³ Nu există date conform cărora controlul, condițiile punitive fac din probațiune un proces mai eficient în termenii evitării recondamnărilor. Succesul măsurat în acești termeni este irelevant pentru teoreticienii intimidării – regimurile din închisori sunt suportate în ciuda ratei înfricoșătoare a recidivismului.⁴ Guvernul britanic s-a convins în timpul cabinetului Thatcher că costul trimerii mai multor infractori în închisoare și reducerea aspectelor asistenței sociale ce țin de probațiune sunt chestiuni de politică importante, în ciuda costurilor enorme.

Principiul individualismului în sistemele de justiție penală democratice se află în contradicție cu formulele de intimidare pură în cadrul cărora o faptă anume este pedepsită printr-o sentință predeterminată. Această filozofie a fost tema dominantă a practicii judiciare în România. Intimidarea produce teroare în inimile și mințile celor ce se gândesc să săvârșească un act antisocial. Există ceva implicit nedrept în pedepsirea unei persoane, neținându-se cont de motivația ei sau a lui, de circumstanțe și comportamentul anterior, ci doar pentru a-i intimida pe alții. Științific, există puține date pentru a arăta că intimidarea influențează comportamentul criminal al celor ce sunt predispuși să încalce legea. “Acest lucru este caracteristic țărilor în care autoritatea centrală este dubioasă sau slabă, în care condamnarea pentru crime de orice fel de semnificație socială sau politică tinde să fie mai degrabă aspră și să urmeze principiile inflexibile ale intimidării”.⁵

Modelele europene de probațiune furnizează cheia sentinței individualizate ca mijloc important de evaluare a culpabilității unui infractor și ca agenție profesională pentru confruntarea cauzelor actuale ale crimei comise, care pot conduce la un posibil comportament similar, dacă acestea nu sunt identificate, înțelese și soluționate. De asemenea, probațiunea își propune minimizarea impactului negativ asupra individului în contactul cu sistemul justiției penale. Întotdeauna va exista o cerere în societate pentru agenți ai justiției pentru a exprima indignarea cetățenilor care se supun legii, împotriva acelor care încalcă regulile cetățenești. Totuși, un echilibru este necesar în orice sistem legislativ penal, un mediator al proporțiilor dintre:

³ *British Journal of Psychiatric Social Work*, vol. 7, no. 3, p. 126, 1962; *National Standards for the Supervision of Offenders in the Community*, 1995, p. 2, 17, HMSO, London.

⁴ Jordan, W., *Invitation to Social Work*, Basil Blackwell, p. 128, 1987.

⁵ Jordan, W., *op. cit.*, p. 125.

- pedeapsă și tratament;
- control și îngrijire;
- rușine și reabilitare.

Costul și semnificația pedepsei unui deținut necesită o măsurare a costurilor economice și sociale ale sentinței respective pentru societate în sine. Victimele au dreptul, de asemenea, să fie auzite:

- nu numai în ceea ce privește daunele;
- refacerea relațiilor periclitate;
- protecția împotriva unor viitoare fapte criminale.

Scopul principal al unui cod penal este controlul social. De aceea, "socializarea", mai degrabă decât "moralizarea", indică criteriile prin care poate fi evaluat succesul sau eșecul acestuia. Probațiunea oferă o influență umană și morală, dar practicienii lucrează într-un context unde eficacitatea/promptitudinea acțiunilor politice răspunde presiunii mass-media și opiniei publice.⁶ În realizarea programelor de pregătire intensivă pentru "consilierii de probațiune" români și ofițerii din închisori este necesar a ține cont de recente dezbateri profesionale care ghidează filozofia Administrației Justiției Comunitare în Marea Britanie și în alte țări. Mike Nellis, profesor universitar în studii de probațiune, a argumentat faptul că valorile profesionale trebuie să devină mai complexe din punct de vedere criminalistic. El a propus "o reconceptualizare fundamentală" centrată pe noțiuni ca:

- anti-închisoare/alternative;
- justiție restauratoare;
- siguranță publică.

Nellis a argumentat că, pentru a rezista impunerii politice a unei identități punitive a probațiunii, practicienii nu trebuie numai să-și dovedească eficiența și eficacitatea ca asistenți sociali, dar și legitimitatea lor ca agenți ai reformei justiției comunitare.⁷

Specialiștii în probațiune și practicienii trebuie să se pregătească, atrage atenția Nellis, pentru momente de violență. Acest lucru este în mod special relevant pentru România în tranziția de la centralismul național la

⁶ Nellis, M., *Probation Values for the 1990s*. "The Howard Journal of Criminal Justice", vol. 24, no. 1, Feb. 1995, p. 34.

⁷ Nellis, M., *op. cit.*, p. 19-44.

capitalismul multinațional. Invocându-i pe Galbraith și Chomsky⁸, Nellis prevede un viitor al puterii statului corporatist și o accentuare a cetățeniei, în cadrul cărora se pot dezvolta forme noi și complexe de totalitarism. "Este o nevoie urgentă a specialiștilor criminologi și a teoreticienilor în asistența socială de a înțelege practicile culturale și administrative care au contribuit la totalitarism în trecut și de a analiza formele sale incipiente în prezent".⁹ Una dintre predicțiile lui Galbraith se referă la "posibilitatea creșterii autorității opresive în zonele urbane părăsite".¹⁰ Valorile umane democratice pot fi subminate dacă obsesia ordinii și a realizării distruge gândirea morală. "Sistemul justiției penale reprezintă pentru fiecare dintre noi o parte a calității noastre de cetățean/cetățeniei și nu numai o armă împotriva contraveniențelor".¹¹

În România postcomunistă orice administrație nouă a probațiunii va avea nevoie de o înțelegere a misiunii și a scopului său, va necesita, de asemenea, o pregătire relevantă, proceduri de selecție și apoi standarde naționale. Credibilitatea, integritatea și identitatea profesională a ofițerilor de probațiune britanici s-au îmbunătățit de-a lungul a peste 100 de ani de când au apărut ca misionari creștini ai curții de poliție, în timpul unei perioade de intoleranță socială extremă și sărăcie. În ultimii ani, practicienii probațiunii și-au dovedit lor înșiși că sunt capabili să abordeze nu numai nevoile sociale, dar, mai degrabă, comportamentul deviant, prin programe care să ofere alternative eficiente la detenția unor infractori periculoși. În mod gradual, s-a dezvoltat o specialitate, cu ofițeri adesea lucrând în echipe, întâlnind oameni aflați în diverse stadii ale procesului penal, cu pedepse în serviciul comunității sau ispășind pedepse în închisoare, sau oameni aflați în stadiul de reabilitare. Sunt utilizate programe diverse privind toate tipurile de comportament victimizant: educarea alcoolicilor și consumatorilor de droguri, terapia anxietății, grupuri de violatori, hoți de mașini și proiecte pentru jefuitori. Supervizarea și supravegherea include, de asemenea, asigurarea unor condiții de viață specializate pentru infractorii ce au nevoie de un sprijin îndeaproape, pentru a le stabiliza comportamentul și a le observa independența și refacerea relațiilor în cadrul comunității. La fiecare nivel, raportul cost-eficacitate și valoarea

⁸ Chomsky, N., *Necessary Illusions. Thought Control in Democratic Societies*, CBS Enterprises, Montreal, 1989.

Galbraith, J. K., *The Culture of Containment*, Harmondsworth, Penguin, 1992.

⁹ Nellis, M., *op.cit.*, p. 36.

¹⁰ Galbraith, J. K., *op. cit.*, p. 172.

¹¹ Lacey, Pendleton, Read, *The righting of wrongs*, JotP, 19.2.83.

strategiilor de probațiune prezintă un avantaj net în comparație cu opțiunile pentru detenția infractorilor respectivi.

De-a lungul a 20 de ani, începând de la mijlocul anilor '70, ofițerii de probațiune din Marea Britanie trebuia să posede o diplomă de studii în asistență socială. În octombrie 1995, secretarul britanic al afacerilor interne și-a declarat intenția de a aboli această cerință. S-au făcut noi aranjamente iar aplicația directă cerea demonstrarea competenței, implementarea procedurilor relevante și întărirea disciplinei morale. Instruirea respectivă intenționa să înlocuiască studiile universitare cu scopul de a atrage personal fost militar printre recruții serviciului de probațiune. În anii '90 s-au operat schimbări importante în cadrul poliției britanice și al practicii probațiunii. Cultura, mentalitatea, practicile de lucru, valorile, responsabilitatea publică și influența politică s-au orientat spre o accentuare a eficacității, eficienței, protecției publice și colaborării în lupta împotriva criminalității. Deși la prima vedere alianța dintre probațiune și poliție apărea ca neconfortabilă pentru ambele profesii, au existat întăriri semnificative ale legii și beneficii corective:

- O mai bună protecție publică, în special a celor vulnerabili;
- O mai bună informare asupra contraveniențelor și victimelor în procesul de decizie în legătură cu urmărirea cazurilor de către poliție;
- Programe interdisciplinare în cadrul comunității pentru tinerii infractori;
- Un management mai bun în cazul infractorilor periculoși, în special al celor eliberați din închisoare;
- O mai bună imagine a celor două servicii, respect și încredere din partea comunității, mass-media și politicienilor, ca răspuns la temerile lor;
- O mai bună implementare a standardelor Națiunilor Unite și Europei care se bazează foarte mult pe colaborarea între agenții;
- O mai bună utilizare a resurselor, pentru obținerea de beneficii economice și rezultate măsurabile. O abordare probațiune/poliție pentru soluționarea conflictelor locale este extrem de eficientă în termeni de cost în comparație cu aglomerarea din închisori și construcția de noi penitenciare. Acești bani sunt mult mai productivi atunci când sunt cheltuiți pe dezvoltare locală, prin desfășurarea mai multor ofițeri de poliție comunitari și a consilierilor de probațiune;

- O mai bună planificare a politicii comunitare în special în orașe. Centrare pe protecția copilului, prevenirea alcoolismului și consumului de droguri și a violenței domestice;
- O mai bună cercetare comunitară/feedback prin anchete asupra victimizării, implicând parteneriatul local pentru a identifica cauzele criminalității și strategiile de reducere a riscului;
- Inovații valoroase prin intermediul dialogului profesional. Acesta conduce la analize mai corecte/precise privind infractorii, bazate pe profilul actelor, inteligența însumată, experiența locală și introspecții obiective din cercetări asupra victimizării și criminalistice.

Când au fost lansate programele de învățământ vocațional în România, prin proiectul "Un parteneriat pentru justiție", candidații selectați proveneau din domenii diferite, cu background-uri diferite, având studii superioare sau fiind voluntari ce lucrau în diverse profesii sau erau angajați în sistemul penitenciarelor. Aceasta a permis o dezvoltare conceptuală rapidă a probațiunii, fără a compromite evaluarea eficacității. Primul stadiu al strategiei fundației "Europa pentru Europa" a constat în introducerea unui curs de învățare vocațională intensiv, constituit din 15 module care au acoperit principiile actuale ale teoriei și practicii probațiunii. Candidații au fost selectați pe baza a trei criterii:

- experiență și motivație;
- caracter și capacități de comunicare;
- aptitudini intelectuale necesare obținerii certificatului fundației, inclusiv abilitatea de a scrie rapoarte de anchetă socială.

Certificatul obținut în urma frecventării cursului a devenit baza pentru pregătirea continuă în domenii relevante pentru cerințele practicii, avându-se în vedere teme precum "educația împotriva consumului de alcool", "terapii ale anxietății", "prevenirea consumului de droguri" și "abilități sociale". Materialele programului au fost furnizate atât ofițerilor din închisori, cât și voluntarilor din comunitate, pentru a observa procese ca integrarea și cooperarea. Toate materialele printate și accesul la training au fost posibile pentru oricine altcineva din sistem care a dorit să participe la programul "Un parteneriat pentru justiție". Tinerii avocați și asistenții sociali au fost în mod special încântați să participe.

Propunerile guvernului conservator pentru probațiune în Anglia și Țara Galilor au fost fondate pe convingerea că un serviciu strict ar fi mai bun și că închisoarea face față foarte bine. În condițiile de schimbare rapidă

a mediului european, contravenienții ajung în centre de probațiune și închisori cu probleme legale complexe și cu probleme sociale greu de soluționat. Ofițerul șef de probațiune, Gordon Read, în raportul său anual din 1994/5 asupra Serviciului Devon, remarcă: "Personalul care lucrează în probațiune trebuie să se confrunte cu distrugeri, disperare, depresie și pericol, pe care aceste stiluri de viață le pot genera. O astfel de muncă cere devotament și rezistență emoțională, necesitând o concentrare permanentă pentru îmbunătățirea aptitudinilor și a eficacității. Din acest motiv personalul din probațiune trebuie să posede cea mai bună instruire profesională și pregătire vocațională".¹²

Michael Howard a fost responsabil pentru Biroul Afacerilor Interne în Cabinetul John Major. Consultarea de către acesta a documentelor de cercetare ale guvernului a indicat o preferință politică pentru justiția aspră și un dezgust pentru tradiția asistenței sociale în probațiune și în ceea ce privește pedepsele în serviciul comunității. În disputarea eficacității supervizării prin probațiune în reducerea recidivismului, fostul secretar britanic al afacerilor interne a citat în mod intenționat greșit statisticile studiului său departamental, prin omiterea așa-numitelor "pseudo-recondamnări", care trebuie ajustate înaintea oricăror comparații între opțiunile de detenție (în cadrul Conferinței ofițerilor șefi de probațiune, octombrie 1995). Aceasta implică înregistrarea datei faptei criminale, și nu a datei recente a condamnării, care poate distorsiona în mod semnificativ analiza științifică atunci când faptele multiple apar cu date ale procesului diferite. Când statisticile sunt adaptate și iau în considerare "pseudo-recondamnările", criminaliștii sunt de acord cu faptul că pedepsele în serviciul comunității pot fi comparabile cu pedepsele prin detenție și chiar primele prezintă un raport mai bun cost-eficacitate decât cele din urmă. Ratele ajustate și prezise ale recondamnării arată că pedepsele în slujba comunității și supervizarea prin probațiune fără cerințe speciale au rezultate mult mai bune decât pedeapsa cu închisoarea. De asemenea, cercetătorii au menționat faptul că studiul din 1995 nu a surprins date referitoare la factorii sociali.¹³ Distorsionarea datelor referitoare la justiția penală în interesul politic populist este o trăsătură comună pentru majoritatea societăților și necesită ca practicienii să-și apere realizările profesionale, analizând cu grijă ceea ce este bun și ceea ce nu este bun în munca lor.

¹² Read, G., *Devon Probation Annual Report 1994-1995*, p. 5, Exeter, Devon.

¹³ Lloyd, C.; Mair G.; Hough, M., *Explaining Reconvictions*, "Home Office Research Study", no. 136, p. XII, Feb. 1996.

În pregătirea pentru începerea cercetării în domeniul penal în Arad, participanții au recunoscut importanța luării în considerare nu numai a incidenței sau lipsei incidenței faptelor criminale în rândul tinerilor infractori. Alte dimensiuni importante ale observației științifice au fost considerate:

- durata până la o nouă condamnare;
- gravitatea noilor fapte;
- frecvența recondamnărilor.¹⁴

Cercetarea științifică presupune faptul că sentințele în sine nu au un impact major asupra predictibilității unor noi condamnări. Trebuie să evaluăm foarte precis conținutul, organizarea și elaborarea fiecărei sentințe înainte de a trage concluzii definitive în legătură cu eficacitatea ei în reducerea recidivismului. "Este o chestiune de bun simț să consideri că un sistem planificat cu grijă, bazat pe niște considerente teoretice, relevant pentru nevoile și problemele personale ale infractorilor, în care lucrează un personal devotat, entuziast va avea un impact mult mai bun asupra contraveniențelor decât unul realizat ad-hoc, irelevant și cu un personal plictisit, obosit, cinic".¹⁵

Entuziasmul pentru programele comunitare juvenile a fost înregistrat de către Serviciul de Probațiune Hereford și Worcester, în cadrul "Proiectului tinerilor infractori". Programul a fost destinat infractorilor de sex masculin, având vârste cuprinse între 17 și 20 de ani. Eligibilitatea a fost definită în termeni de risc al detenției tinerilor, aceasta însemnând fie că fapta criminală a fost suficient de gravă, fie că, mult mai adesea, infractorul a fost deja trimis să ispășească o pedeapsă într-un centru de detenție și este vorba de un infractor persistent. Rezultatele unei evaluări realizate de către Universitatea din Oxford în 1987 au fost neașteptate la acea vreme, din moment ce s-a spus despre efectele intervențiilor asupra tinerilor adulți și minori infractori că "nimic nu merge bine".¹⁶ Acest proiect a arătat că o organizare bună a unui program de probațiune poate avea rezultate foarte bune în comparație cu detenția, în ceea ce privește costul.

În general, ratele recondamnărilor celor două grupuri, "grupul din proiect" și "grupul din închisoare", au confirmat probabilitatea foarte mare ca tinerii infractori trimiși în închisoare (89%) în acest eșantion să fie din nou condamnați. Din grupul din proiect, 68% au fost recondamnați,

¹⁴ Lloyd, C., *op. cit.*, p. XII.

¹⁵ Lloyd, C., *op. cit.*, p. 52.

¹⁶ Roberts, J., *Young Offender Project 1984-1989: Discovering what works. Hereford & Worcester Probation Service, Nov. 1994, p. 1.*

remarcându-se o îmbunătățire a situației pentru cei 21% din totalul celor eliberați din sentințele cu închisoarea. Mai mult, dintre cei recondamnați, numai 41% din grupul proiect au primit sentințe cu închisoarea, comparativ cu 64% (cu 23% mai mult) din grupul din închisoare. Ca urmare, tinerii infractori trimiși în închisoare au recidivat la nivelul unei rate mult mai mari decât cei supervizați prin serviciul de probațiune. Analizele detaliate ulterioare au sugerat faptul că "proiectul tinerilor infractori" a fost o reușită în special în ceea ce-i privește pe jefuitori, o categorie tipică cu risc foarte mare de a rămâne fără soluționare.¹⁷ Aceasta a condus la examinarea volumului recondamnărilor, o problemă care nu este tratată de obicei în evaluările tradiționale. De-a lungul a 24 de luni, "grupul proiect" a fost responsabil pentru 62 de noi condamnări, în comparație cu 92 în cazul "grupului din închisoare". Cercetătorii au concluzionat că opțiunea probațiunii a fost semnificativ mai eficientă decât închisoarea în ceea ce privește protecția publică.

O componentă cheie a eficacității susținute în programul de probațiune Hereford și Worcester a constituit-o angajamentul privind feedback-ul către curte luat la începutul "Proiectului tinerilor infractori" (un parteneriat local pentru justiție) de a stabili dacă comunitatea și-a asumat riscul atunci când a permis celor condamnați prin sentințe comunitare să rămână în libertate. Importanța stabilirii unei comunicări continue cu condamnații este crucială pentru progresul în reforma penală și probațiune. În strategia româno-engleză de lansare a serviciului de reintegrare socială, crearea unui dialog bazat pe încredere între judecătorii locali, procurori, ofițerii din închisori, poliție și voluntarii din comunitate a fost deosebit de importantă. Atât în Europa Centrală și de Est, cât și în societățile civile stabile, apărătorii legii sunt obișnuiți cu faptul că justiția operează mai bine prin intermediul parteneriatelor dintre agenții, aceasta neimplicând o izolare sau o competiție. O justiție eficientă înseamnă relații bune. O justiție slabă înseamnă relații proaste. "Este esențial ca acțiunile urgente să aibă ca scop reintegrarea condamnaților în munca serviciului de probațiune și demonstrarea angajamentului față de o sentință umană și eficientă în termeni de cost, care nu numai să treacă testul timpului, dar și să ia în considerare faptul că acești condamnați au fost provocați să-și schimbe cursul vieții și să facă față consecințelor faptelor lor."¹⁸ Beneficiile pe termen lung și mediu ale unei reintegrări reușite și ale refacerii constau în întărirea societății civile și posibilitatea ca tinerii cetățeni să-și accepte locul

¹⁷ Roberts, J., *op. cit.*, p. 2.

¹⁸ Roberts, J., *op. cit.*, p. 3.

în societate mai degrabă decât să devină o cheltuială suplimentară pentru aceasta.

Există o recunoaștere în Europa a faptului că societățile civile ar trebui să ia măsuri active pentru identificarea și evitarea pericolului discriminării rasiale sau de orice alt fel în procesul de justiție. Atunci când ne referim la populația din închisori este bine să luăm în calcul numărul celor ce fac parte din minoritățile etnice sau naționale, comparând reprezentativitatea lor în populația generală. Aceasta poate indica tendințe în justiția penală, nu numai în ceea ce privește criminalitatea relativă a minorităților, dar și modul în care sistemul îi tratează. De asemenea, apar probleme în legătură cu protecția civilă, drepturile oamenilor și discriminare, în special când este vorba despre arestările poliției și interogări, avocatură legală, urmărire penală și eliberarea unei sentințe. În Marea Britanie 15% din populația masculină din închisori (cu vârste între 15 și 64 de ani), acolo unde originea etnică este cunoscută, provine din comunitățile etnice minoritare, comparativ cu 6% din populația Angliei și Țării Galilor. Excluzând străinii, 12% din populația masculină din închisori provine din comunitățile etnice minoritare, comparativ cu 5% din populația Angliei și Țării Galilor. Femeile care fac parte din minoritățile etnice constituie o parte mai mare din infractorii închiși în Marea Britanie: 22% din populația feminină din închisori provine din comunitățile etnice minoritare. Excluzând străinii, 13% sunt din comunitățile etnice minoritare în comparație cu 5% din populația Angliei și Țării Galilor.¹⁹

Drepturile minorităților și discriminarea pot fi, de asemenea, direct influențate de etnia celor ce lucrează în sistemul justiției penale. În această privință, Serviciul de Probațiune a realizat o proporție impresionantă de ofițeri comparativ cu diversitatea etniilor din Marea Britanie. La sfârșitul anului 1993, în 55 de zone în care funcționează acest serviciu din Anglia și Țara Galilor au fost angajați 7.660 de ofițeri de probațiune. Până în martie 1994, 7% dintre aceștia au fost înregistrați ca aparținând unei minorități etnice, o proporție ușor mai mare decât reprezentativitatea grupurilor minoritare în populația generală de peste 16 ani.²⁰ Standardele naționale britanice în ceea ce privește probațiunea subliniază necesitatea unei dreptăți și egalități: "munca serviciilor de probațiune, departamentele de servicii sociale și toți cei cu care acestea lucrează în parteneriat trebuie să

¹⁹ Barclay, G. C. et al. *Digest 3, Information on the Criminal Justice System in England and Wales*, Home Office Research and Statistics Department, HMSO, London.

²⁰ Barclay, G. C., *op. cit.*, p. 64.

fie eliberate de discriminarea rasială, sexuală, privind vârsta, disabilitățile, abilități de folosire a limbajului, educația, religia, orientarea sexuală sau orice altă anormalitate. Când dificultățile de limbaj afectează comunicarea eficientă cu un infractor este nevoie de un traducător acreditat”.²¹ Oricum, esența probațiunii, asistența socială și justiția înseamnă că regulile în sine nu-i pot face pe practicieni să fie antidiscriminativi. Zi de zi comportamentul va fi influențat de procesul de instruire și selecție, de exemplul colegilor și de modul cum aceștia evaluează, interpretează și implementează legile pentru a consolida sau rezista problemelor de genul rasismului.²²

Raportul scris de către oficialii fiecărui nivel al justiției este un exemplu de posibil dezavantaj înregistrat de către membrii grupului minoritar. Există un pericol permanent ca evaluarea riscului să se facă pe baza unor norme cu precădere ale majorității, fără acordarea unei atenții adecvate diferențelor culturale. Neluarea în calcul a acestor diferențe nu numai că va distorsiona baza evaluării, aceasta fiind invalidată, dar va avea o influență negativă asupra infractorilor și victimelor, devalorizându-le cultura.²³ Un studiu al raportului de anchetă socială scris în Marea Britanie citează multe exemple care prezintă presupuziții ale unor caracteristici rasiale ale infractorilor de culoare și măresc șansele ca pedeapsa impusă de curte să fie mai mare.²⁴ Dacă asistentul social, psihologul sau consilierul de probațiune au așteptări stereotipe, atunci ea/el va tinde, fără să vrea sau în mod intenționat, să selecteze astfel informația încât să și le confirme. Dacă indivizii aflați sub evaluare se percep pe ei înșiși ca pe un obiect al categorisirii, “vor tinde să se retragă din relație, să dea cât mai puține informații și să colaboreze cât mai puțin posibil”.²⁵ Acest lucru poate fi interpretat greșit de către partea cea mai puternică din relația respectivă ca fiind un comportament necooperant sau ca având “ceva de ascuns”.

Rapoartele de cercetare au arătat că tendința ideologică de a considera un nivel mai ridicat de criminalitate în cadrul populației de culoare din Marea Britanie a reprezentat o forță potențial răufăcătoare și distructivă, în mod sistematic evitată de reintegrarea socială și agențiile

²¹ *National Standards*, *op. cit.*, p. 5-6.

²² Ahmed, B., *Black Perspectives in Social Work*, p. 5, Ventura Press, Birmingham, 1990.

²³ Thompson, N., *Anti-discriminatory Practice*, p. 68, Macmillan Press, Basingstoke, 1993.

²⁴ Whitehouse, P., *Race and the Criminal Justice System*, in "Coombe", V., and Little, A., eds., *"Race and Social Work"*, Tavistock Press, London, 1986.

²⁵ Whitehouse, P., *op. cit.*, p. 117.

apărătoare ale legii.²⁶ Există un anumit pericol ca probațiunea și asistența socială, cu imaginea ei progresivă de "instituție protectivă", să poată ascunde un rasism subtil care poate fi identificat cu mai mare ușurință în alte instituții ale justiției. Fără proceduri stricte de instruire și monitorizarea personalului, efectele presupuzițiilor discriminatorii în procesul justiției vor fi și mai dăunătoare în acele profesii în care poate fi plasată cu ușurință anatema.²⁷ Acolo unde puterea ascunde presupuziții rasiste și șoviniste, deserviciul făcut față de minoritățile etnice, clienții de sex feminin și minori este probabil să fie foarte mare.²⁸ Istoria justiției juvenile și pentru adulți furnizează numeroase exemple de acuzați de culoare sau care aparțin unor grupuri minoritare și victime care s-au confruntat cu un tratament nedrept. În Marea Britanie statisticile asupra arestărilor, trimerilor în închisoare, serviciilor de probațiune și internărilor în instituții de sănătate mentală arată o suprareprezentare clară a populației de culoare în situații de "control" și o subparticipare a lor în situații de "îngrijire".²⁹ De-a lungul ultimilor ani, cursurile universitare și profesionale pentru personalul din poliție, închisori, domeniul judiciar și probațiune au avut plasate în mod evident în curriculum practici antidiscriminatorii și antirasiste. Bazele lor teoretice și principiile practice au din ce în ce mai mult o aplicare matură și efectivă.

Reforma penală și proiectele precum cel al fundației "Europa pentru Europa" – "Parteneriat pentru justiție" - trebuie să identifice acele procese sociale și politice care împart cetățenii în grupuri dominante și grupuri dezavantajate, mai puțin influente.³⁰ Cel puțin în Europa și de-a lungul granițelor europene justiția trebuie să fie informată și să fie tolerantă față de diversitatea culturală, prin studii, dezbateri, educație și față de urmările soluțiilor antidiscriminatorii actuale, având standarde naționale bine definite. Stabilitatea socială depinde adesea de abilitatea de a comunica în mod liber, accentuând asupra respectului pentru diferențele etnice, ceea ce nu înseamnă interpretarea diversității în termeni de culturi superioare și inferioare.

²⁶ Gilroy, P., *There Ain't No Black in the Union Jack*, pp. 109-110, Hutchinson, London; Hall, S.; Critcher, C.; Jefferson, T.; Clarke, J.; Roberts, B., *Policing the Crisis: Mugging, the State, Law and Order*, Macmillan, London, 1978.

²⁷ Hutchinson-Reis, M., *And for those of us who are black?*, "Black Politics in Social Work", in Langan, M., and Lee, P., eds, "Radical Social Work Today", Unwin Hyman, London, 1989.

²⁸ Thompson, N., *op.cit.*, p. 65.

²⁹ Bailey, R.; Brake, N., eds., *Radical Social Work*, p. 55, Edward Arnold, London, 1975.

³⁰ Thompson, N., *op. cit.*, p. 59.

Înainte de cel de-al doilea război mondial, România avea o participare activă la conferințe ce influențau prioritățile și valorile în criminologia europeană. După aproape cinci decenii de izolare aproape completă, se poate vorbi de o mândrie comună, exprimată în cadrul Serviciului de Închisori din România cu o eficiență internă strictă în ceea ce îl privește. Cei mai mulți guvernanți se mândresc cu sloganul “fără scăpare”. La fel ca și în cazul colegilor lor din întreaga lume și în special în timpul schimbărilor sociale și structurale rapide, scopul reintegrării sociale a contravenienților rămâne încă unul evaziv.

Încă din 1990, cel mai important factor în ceea ce privește închisorile din România este reprezentat de numărul în continuă creștere al recidiviștilor. Pe lângă supravegherea cu kalashnikov-ul de către ofițerii din închisori, este o chestiune cronică supraaglomerarea celulelor, adesea fiind nevoie de paturi suprapuse pe patru niveluri și cerința ca unii deținuți să împartă o saltea. Respectarea demnității umane și oferirea de șanse egale pentru dezvoltarea personală în aceste condiții sunt imposibile. Introducerea serviciilor de probațiune și închisoare în cadrul comunității vor contribui la reducerea supraaglomerării și la umanizarea modului în care sunt tratați condamnații sau cei trimiși din nou în închisoare, prin următoarele cinci obiective generale:

1. Introducerea aptitudinilor socio-psihologice de evaluare a riscului, medierii și supervizării;
2. Stabilirea de legături puternice în cadrul comunității, implicând diferite agenții de aplicare a legii și de protecție a copilului;
3. Oferirea de priorități în ceea ce-i privește pe copii, adolescenți și mame, în cadrul sistemului justiției penale, și planificarea integrării lor în familie și societate;
4. Crearea de programe pentru atenuarea efectivă a victimizării;
5. Dezvoltarea programelor consistente “prin îngrijire” pentru fiecare infractor și victimă.

Pentru a defini rolul și scopul probațiunii în momentul introducerii acesteia la nivel național, este necesar de a da practicienilor o denumire corespunzătoare sarcinii lor, cum ar fi “consilier pentru reintegrarea tinerilor” sau “consilier pentru justiția comunitară”. Introducerea unui nou serviciu în România are drept cerințe:

- identificarea clară a obiectivelor;
- selectarea cu atenție a echipelor și instruirea celor bine motivați;
- instituții doritoare să participe la proiecte regionale pilot.

Gradul de impact asupra populației din închisori, asupra personalului din închisori și asupra societății în general va depinde de programul actual realizat și implementat. Oricum, după părerea mea, există cinci strategii de probațiune pentru România, care sunt cele mai probabile să accelereze progresul și reforma în ceea ce privește obiectivele propuse:

- redactarea de rapoarte înainte de eliberarea sentinței și de eliberarea din închisoare asupra fiecărui infractor;
- producerea de programe de instruire care să atingă diverse tipuri de contravenții;
- furnizarea de tratamente planificate pentru diverse categorii de infractori;
- formarea de autorități locale gen birou de legătură pentru tineri, separate de curțile penale, cu cooperări interdisciplinare;
- introducerea unui sistem de eliberare precoce automată și condiționată din închisoare, cu licențe de supervizare de către comunitate.

Redactarea de rapoarte asupra fiecărui deținut

Rapoartele de probațiune trebuie să fie pregătite de către consilierii pregătiți, la un standard înalt de calitate și integritate. Acestea sunt în mod normal scrise în urma a două sau trei interviuri confidențiale cu un infractor și consultarea informațiilor factuale în legătură cu comportamentul criminal al acestuia/acesteia, în contextul unei biografii personale detaliate. Un asemenea raport se încheie cu o concluzie sau recomandare bazată pe opțiuni legale disponibile pentru curte sau administrația justiției comunitare. Sunt două situații în care rapoartele de anchete sociale pot sprijini în mod semnificativ progresul către o justiție individualizată în România, în eliberarea sentințelor de către tribunalul penal sau curțile de apel și în cadrul procedurii de eliberare precoce din închisoare. În fiecare din aceste cazuri, factorii de decizie vor avea astfel acces la informații relaționale care altfel rămân ascunse în mintea și în memoria victimei sau a deținutului. Această cunoaștere microsocioală are adesea o mare importanță atunci când este vorba de o decizie privind mai multe opțiuni. De asemenea, ea indică eficacitatea posibilă, riscurile și costurile unei sentințe față de alta. Conținutul unui raport trebuie, de asemenea, arătat infractorului și, dacă este cazul, și victimei. Aceasta nu numai că verifică acuratețea lui și autoritatea, dar ajută și la implicarea subiectului raportului în realizarea

scopului final – reintegrarea socială a acestuia. Prezentarea oficială a raportului de probațiune unei curți penale din România, pentru toți infractorii ce se confruntă cu posibilitatea de a fi trimiși în închisoare, necesită aprobarea ministerului sau schimbări în Codul de procedură penală. O inițiativă precoce a listei cu cei eliberați pe cuvânt din închisoare ("prison parole panel") realizată în Arad a permis instruirea personalului în redactarea unui raport la standarde acceptabile și evaluarea necesității lui privind cazurile individuale. Această inițiativă a unui ONG a sprijinit supervizarea postpenală și a condus la reducerea acuzării repetate în special a minorilor și tinerilor. De asemenea, a permis creșterea numărului de eliberări precoce condiționate și, astfel, o reducere a superaglomerării în timpul unei perioade de renovare și construcție.

Programe pentru abordarea comportamentului criminal/delincvent

Devianța și delincvența nu sunt condiții genetice sau etnice, ci sunt rezultatul unor anumiți factori conflictuali sociali, psihologici sau de mediu. Consilierii de probațiune, personalul din departamentele din închisori, asistenții sociali, pedagogii și psihologii din Europa au dezvoltat o serie de strategii de intervenție pentru infractori, care reduc cauzele și consecințele comportamentului victimizant mai mult decât educația lor generală sau nevoile de instruire, precum:

- abuzul de alcool și droguri;
- violență și anxietate;
- agresiune sexuală;
- spargeri și hoție din proprietatea personală;
- aptitudini sociale de bază și alfabetizare funcțională.

Pregătirea și prezentarea acestor materiale trebuie să se facă urmând standarde profesionale naționale, dar nu există nici un motiv pentru care programele nu pot fi conduse de către actualii ofițeri din închisori, de personalul din învățământ, echipe de preoți și voluntari, inclusiv studenți la asistență socială, psihologie sau drept. Consilierii de probațiune pot selecta și pregăti programe corespunzătoare, dar eficacitatea intervenției lor depinde de obicei de lucrul în parteneriat cu reprezentanții comunității locale. Reforma în poliție și sistemul de închisori în ceea ce privește comportamentul și atitudinile față de victime și infractori necesită, de asemenea, training pentru ofițerii care aplică legea, ca parte importantă a

echipei multidisciplinare. Abordarea comportamentului victimizant se face de obicei la nivel individual sau în grup de 6-8 infractori. Oricum, "Europa pentru Europa" a realizat primul experiment de probațiune în România la închisoarea Gherla, în anul 1991, conducând un grup de 20-30 de infractori și subofițeri în cadrul unui curs de educație împotriva consumului de alcool. Materialul din asemenea programe a fost adaptat la lucrul cu contravenienții din comunitate, ca parte a reabilitării lor personale sau ca plan pentru ieșirea lor din închisoare.

Tratamente pentru diferite categorii de infractori în închisoare

Reintegrarea socială implică un tratament corespunzător pentru deținuții condamnați din cauza unor delictе ușoare, pentru deținuții aflați în diferite stadii ale executării sentinței și pentru deținuții care își execută pedeapsa în diferite moduri. De aceea, probațiunea devine adesea cheia pentru planurile privind siguranța sau protecția, în așa fel prevăzute încât iau în calcul:

- potențialul persoanei și motivația pentru evadare;
- riscul de suicid și autovătămarea;
- pericolul pe care îl reprezintă pentru alții;
- înregistrarea condamnărilor anterioare.

Acești factori influențează securitatea redusă, medie sau crescută a întemnițării cerute și durata acesteia la orice nivel al administrației care se ocupă de siguranță ca parte a planului sentinței. În scopul reabilitării, regimurile din închisori beneficiază, de asemenea, de eficacitatea justiției atunci când sunt diferite pentru a permite intervenția în concordanță cu caracteristicile sau nevoile individuale. Consilierii de probațiune își folosesc timpul în modul cel mai avantajos, prin colectarea informațiilor, asistență sau consiliere bazate pe nevoile personale ale clienților lor, inclusiv ale victimelor. Minorii și tinerii, infractorii tineri care încalcă legea pentru prima dată și mamele, fiecare necesită îngrijire planificată cu atenție care să conducă la supervizarea precoce în cadrul comunității și refacere socială dacă recidivismul și aglomerarea din închisori vor fi permanent reduse.

Personalul de corecție poate fi instruit în legătură cu păstrarea cu grijă, citirea și evaluarea datelor biografice ale fiecărui deținut și a

metodelor locale de administrare a închisorii. Aceasta are importanță pentru:

- analizele statistice pentru planificarea dinamicii sau pentru strategiile penale de dezvoltare;
- dezvoltarea atitudinilor centrate pe client și a procedurilor;
- stabilirea priorităților privind îmbunătățirea protecției drepturilor nu numai de către consilierii de probațiune, dar și la nivelul întregului sistem legislativ penal.

Informațiile generale despre strategiile eficiente de reducere a comportamentului victimizant sunt, de asemenea, necesare pentru domeniul public. Atitudinile societății românești față de delincvența juvenilă sunt bazate de obicei pe concepții greșite, care nu deosebesc cauzele de gravitatea faptelor. Aceasta conduce la excluziune, suspiciune, exagerare a riscului, marginalizare neîntemeiată, temeri exagerate și încredere crescută în metode care nu reușesc să corecteze un comportament. Experiența europeană arată că, de-a lungul timpului, atitudinile publice față de deținuți se pot schimba, în special în ceea ce privește beneficiile pentru reintegrarea socială pe care le aduc familia, locul de muncă, biserica și relația cu ofițerii locali care apără legea. Medierea procesului între procedurile curții, închisoare și comunitate, inclusiv protecția copilului și suportul acordat victimei, contribuie la o dezvoltare normală a practicii contemporane a probațiunii. Managementul de caz (eng. "case management"), grija pentru siguranța comunității și respectul pentru individ reflectă echilibrul necesar dintre abordarea gravității faptei și reducerea impactului victimizării prin fapta comisă.

Biroul de legătură pentru tineri

Criminalitatea (delincvența) juvenilă este o povară pentru poliție și procedurile curții în România, deoarece aceștia sunt cel mai puțin pregătiți și organizați să se ocupe de acest lucru. De asemenea, această categorie de deținuți produce cele mai multe dileme pentru personalul din poliție, închisoare și probațiune. Mulți dintre tinerii infractori care ajung în sistemul justiției criminale au avut deja eșecuri acasă, la școală sau la locul de muncă. Acum au comis crima sau nu și-au putut apăra inocența, au fost astfel prinși și arestați. În ceea ce privește crimele grave, precum omorul, violența, incendierea premeditată și violul, în Europa Occidentală există forme alternative de supraveghere și locuri sigure, având ca personal asistenți sociali rezidențiali. Oricum, pentru o categorie mai largă de fapte

nonviolente comise de minori, separarea acestora de curte ori de câte ori acest lucru este posibil reduce semnificativ pericolul etichetării cu un cazier și, de asemenea, le influențează comportamentul ulterior într-o direcție pozitivă. Asupra dezvoltării ulterioare a minorilor și tinerilor luați din familie, dintre egalii (camarazii) lor, din spațiul sigur al vecinătății familiei, se produce un efect negativ. Detenția copiilor și tinerilor trebuie evitată pe cât posibil. Atunci când există alternative de refacere satisfăcătoare sau de probațiune oricine este în avantaj. Cercetări recente în justiția juvenilă oferă o perspectivă utilă asupra scopului delincvenței, fiecare categorie cerând abordări specifice, de la intervenția minimală la cea intensivă, rezidențială sau pe termen lung:

- delincvenți temporari;
- tineri cu comportament dificil și gălăgios;
- infractorii permanenți;
- infractorii care au săvârșit o singură faptă gravă;
- infractorii care au săvârșit numai fapte grave.

Biroul de Legătură pentru Tineri se întrunește în fiecare zi din săptămână, dimineața, în Anglia și Țara Galilor. Echipa include reprezentanți ai probațiunii, asistenței sociale, poliției și adesea profesori de școală. Sarcina lor este de a revedea datele înregistrate despre copiii și tinerii arestați, din ziua precedentă sau weekend. Raportul include detalii despre fapta comisă și despre arestările precedente. Fără ca discuțiile să fie prea lungi, această echipă multidisciplinară experimentată evaluează gravitatea fiecărei fapte și selectează o opțiune, de obicei o formă de serviciu în cadrul comunității. Trimiterea tânărului infractor la curte este alegerea cea mai serioasă, dar o serie de alte acțiuni sunt de obicei aplicate, inclusiv o avertizare oficială din partea unui ofițer în uniformă sau nu, întotdeauna în prezența părinților.

Alte opțiuni intermediare, denumite "caution-plus", includ:

- unele forme de refacere personală a victimei;
- plata compensatorie;
- o scuză;
- o activitate de grup organizată de către asistentul social sau de consilierul de probațiune.

Opțiunea potrivită este o chestiune de negociere între membrii biroului, dar scopul lor este în principal de a găsi o soluție pentru tânărul infractor în cadrul comunității și de a evita pe cât posibil procesul de

instituționalizare al justiției, care îndepărtează în mod sistematic delincvenții de familia lor, școală și de egalii lor. În România, un birou pentru tineri poate fi inițiat de către consilierii de probațiune în cadrul unei scheme pilot a poliției, dacă efortul lor este coroborat cu sprijinul din partea autorităților locale apărătoare ale legii, a școlii și părinților.

Lordul David Owen, fostul ministru britanic al afacerilor externe și, mai recent, trimisul Națiunilor Unite în Iugoslavia, a concluzionat că oferirea unui viitor semnificativ tinerilor este o chestiune crucială pentru stabilitatea socială: "Tinerii care abandonează școala sau cei ce frecventează liceul caută în zadar luni sau ani de zile un loc de muncă, se simt – și pe bună dreptate – respinși de către societate. Faptul că unii dintre ei se refugiază în consumul de alcool sau droguri sau fapte criminale nu este surprinzător; dar acest lucru arată eșecul societăților în care au crescut și care ar trebui să le asigure un drept fundamental: dreptul de a munci."³¹

În această prezentare am încercat să ofer atât o metodologie pentru reforma probațiunii, în scopul reducerii delincvenței în rândul tinerilor sau tinerilor adulți din România, cât și o mentalitate alternativă necesară dialogului criminologic și de politică socială. Aceasta nu este o analiză conceptuală exhaustivă a probațiunii sau a administrației justiției comunitare, ci este un mod în care elementele cheie și valorile pot fi în mod eficient introduse, cu costuri puține și reducerea supraaglomerării structurilor penale din România. Reintegrarea socială și soluțiile restaurative nu sunt singurul scop al justiției criminale, dar poate că ar trebui să fie cel din urmă, cel puțin pentru copii și familii. Motivația, aptitudinile și experiența de a dezvolta modele locale viabile există deja, iar o strategie de implementare a acestor scheme pilot a fost elaborată cu succes încă din 1994, în cadrul "Parteneriatului pentru justiție" româno-englez. Mai mult, sprijinul personal și profesional din partea factorilor de decizie superiori din Ministerul de Interne și Ministerul de Justiție a condus la clarificarea faptului că aceste concepte, care nu erau cunoscute în România până în 1990, joacă în noul mileniu un rol central în cadrul strategiilor de reformă a poliției și sistemului de închisori.

³¹ Owen, David, *A Future That Will Work*, p. 97, Penguin Press, Harmondsworth, 1989.

SERVICIILE SOCIALE ÎN CADRUL SISTEMULUI DE PROTECȚIE SOCIALĂ FRANCEZ

- Structură și activitate -

Gabriela MARCOCI

Asigurări sociale și solidaritate socială

Franța dispune de un sistem de protecție socială complet, ca rezultat al unei evoluții lente de-a lungul timpului. După 1945, o dată cu generalizarea securității sociale, acest sistem se preocupă de riscurile sociale, de unde și denumirea de "stat providență",

În sens mai larg, "*socialul*" înglobează ansamblul acțiunilor puse în aplicare de către puterea publică și partenerii ei pentru a transforma sau îmbunătăți condițiile de existență ale cetățenilor și, bineînțeles, ale celor în situații dificile, cu scopul de a menține coeziunea întregii societăți.

Totodată, domeniul social poate fi prezentat făcând distincție între diferitele subdomenii corespunzând marilor mecanisme ale protecției sociale, cum ar fi: **asigurările sociale și solidaritatea socială.**

Securitatea socială și protecția socială complementară fac parte din sistemul de asigurare, iar ajutorul social și acțiunea socială țin de domeniul solidarității naționale.

Granița care separă diferitele domenii sociale a evoluat o dată cu timpul; în plus, domeniul social și instrumentele sale se interferează destul de des cu politicile specifice vizând diverse categorii de populație sau diverse teme (familie, handicap, toxicomani etc.).

I. Securitatea socială este piesa de bază a sistemului de protecție socială care cuprinde, de asemenea, șomajul și protecția socială complementară obligatorie sau facultativă. Securitatea socială este fondată pe un mecanism de asigurare socială obligatorie.

În contrapartida plății cotizațiilor bazate în mare parte pe veniturile rezultate din activitatea prestată, populația este ajutată să facă față evenimentelor și întâmplărilor neprevăzute ale vieții: nașterea, creșterea și

educația copiilor, boala, accidente de muncă, boli profesionale, invaliditate, bătrânețe.

Securitatea socială este divizată în funcție de aceste riscuri sociale: boală, familie, bătrânețe și cuprinde multiple regimuri de afiliere - regimuri ale salariaților și ale celor asimilați, regimuri ale nonsalariaților, regimuri ale exploataților agricoli etc.

1. **Asigurarea în caz de boală** permite accesul egal la îngrijiri pentru cea mai mare parte a populației, rambursând persoanelor în totalitate sau parțial cheltuielile suportate la medic, farmacie, spital sau clinică.
Organismele de protecție complementară, facultativă, suportă în foarte multe cazuri o parte a costurilor îngrijirilor pe care securitatea socială nu le rambursează.
2. În ceea ce privește **asigurarea de bătrânețe**, securitatea socială asigură pentru toți o pensie complementară (pensii complementare obligatorii și facultative). O alocație acordată în funcție de venituri și finanțată din *Fondul de solidaritate pentru bătrânețe* asigură un venit minim tuturor persoanelor vârstnice.
3. **Prestațiile familiale** acordate prin sistemul de securitate socială sunt un instrument privilegiat al politicilor familiale, care vizează în primul rând să permită tuturor familiilor să-și crească copiii în condiții satisfăcătoare și să vină în ajutorul familiilor care întâlnesc probleme deosebite.
4. **Regimurile de securitate socială** sunt administrate de către partenerii sociali, adică de reprezentanții angajaților și sindicatelor salariaților.
Resursele securității sociale (cotizațiile sociale) și cheltuirea lor (prestațiile) sunt reglementate prin legea din 1996 și prin legile de finanțare a securității sociale care sunt votate în fiecare an, în parlament, ca și bugetul de stat.

În cazul regimurilor complementare, partenerii sociali sunt cei care fixează suma cheltuielilor.

II. Ajutorul social și acțiunea socială - sunt alte două componente ale protecției sociale care se adresează persoanelor care fie nu au dreptul la prestații de securitate socială, fie au nevoie de o intervenție complementară pentru a face față unor probleme sociale deosebite.

1. **Ajutorul social** este un ansamblu de prestații definite prin lege, deci obligatoriu oferite atunci când sunt îndeplinite criteriile de acordare în funcție de resurse.
Aceste prestații sunt direcționate spre copii defavorizați, îngrijiri pentru cei săraci, persoane handicapate și persoanele vârstnice dependente. Ele sunt atribuite și finanțate în principal prin departamente, în virtutea legii descentralizării, și, de asemenea, și de către stat.
2. **Acțiunea socială** regrupează toate acțiunile instituțiilor publice, organismelor de protecție socială, asociații și fundații a căror finalitate este de a acorda un ajutor specific tuturor persoanelor sau grupurilor aflate în situație de precaritate, în mare dificultate sau care au nevoie de un ajutor. Formele de intervenție ale acțiunii sociale se caracterizează printr-o mare diversitate, adaptată varietății publicului vizat.

Acțiunea socială se distinge de asigurările sociale și de ajutorul social prin caracterul său voluntarist, global, producând o ofertă specializată de prestații și servicii pentru publicul dintr-un anumit teritoriu.

În general, acțiunea socială are ca principal obiectiv de a ajuta pe cei aflați în situație de maximă dificultate pentru a fi inserați în societate. Ea reprezintă cu alte cuvinte "o funcție colectivă destinată să amelioreze calitatea vieții sociale".

La început, această noțiune era enunțată și structurată în jurul conceptelor de "restaurare", "readaptare" și de "intervenție individualizată" în vederea integrării categoriilor de persoane care se aflau cel mai departe de dinamica de integrare și progres social.

În prezent, o dată cu apariția legii descentralizării, în mare parte, acțiunea socială se află în responsabilitatea structurilor administrației locale. În fiecare Consiliu general (structură similară Consiliului județean în România) există o "Direcție de acțiune sanitară și socială". Prestațiile și serviciile oferite prin intermediul acestor structuri au cunoscut o creștere semnificativă, aceasta fiind motivată de accentuarea "luptei" contra excluderii sociale.

Totodată, se poate afirma că acțiunea socială se bazează pe o pluralitate de instituții și activități constituind un ansamblu de răspunsuri structurate, ținându-se cont atât de cerințele individuale, cât și de cerințele sociale colective.

În Franța se constată o extensie din ce în ce mai mare a câmpului acțiunii sociale incluzând atât formele instituționale tradiționale, cât și activitățile de tip umanitar și de solidaritate.

În România termenul acțiune socială este asimilat celui de asistență socială.

III. **Politici sociale specifice** - acestea răspund fenomenelor transversale care sunt doar parțial materializate în ajutorul social și acțiunea socială sau chiar în securitatea socială, dar care depășesc totuși câmpul de acțiune al protecției sociale.

Aceasta înseamnă «*politici globale*», *curative* sau *preventive*, al căror obiectiv este de a evita excluderea din societate a persoanelor aflate în situații dificile pentru un timp îndelungat. Aceste politici, care sunt dezvoltate începând cu ani 1970, obligă implicarea a numeroși actori, publici sau nu, cu preocupări variate. Statul trebuie să asigure și să vegheze coordonarea eforturilor fiecăruia în cadrul unor politici coerente.

Lupta contra tuturor formelor de excludere, în domeniul muncii, în domeniul sănătății, accesului la drepturi, educație, locuință, are cea mai largă cuprindere.

Ea caută să înlăture factorii obiectivi, oricare ar fi natura lor, care împiedică sau întârzie deplina participare a tuturor cetățenilor la viața socială a țării.

Lupta contra excluderii, cu diferitele sale componente, a făcut obiectul legii de orientare din iulie 1998.

Trebuie citate câteva titluri ale acestor politici:

- integrarea populației imigrante și repatriate;
- inserția persoanelor cu handicap;
- promovarea drepturilor femeii în societate;
- ajutorul victimelor flagelelor, cum ar fi SIDA, toxicomania.

*

Pentru a înțelege necesitatea dezvoltării și rolul serviciului social este necesar ca acesta să fie analizat în contextul securității sociale, acțiunii sociale și politicilor sociale, ca parte componentă și subansamblu al acestora.

Serviciul social

Geneza

Asistența în Europa până spre sfârșitul secolului al XVII-lea se desfășura încă sub patronajul bisericii.

Săracii erau ajutați de parohiile lor, de ordinele religioase și de confreriile laice de inspirație religioasă.

Ajutorul în sens mai larg constă în a hrăni, a oferi un acoperiș, a găzdui săracii, a îngriji bolnavii și a veni în sprijinul văduvelor și orfanilor. Acestea sunt preceptele evanghelice pe care creștinii le puneau în practică, pentru că, de fapt, aceasta este învățătura lui Hristos și a bisericii.

În această perioadă, guvernul intervenea foarte puțin în organizarea asistenței, el lupta totuși contra pericolului mizeriei care cuprinsese deja un număr mare de persoane.

În Franța au fost fondate în această perioadă numeroase spitale și ospicii, mai ales la Paris și în marile orașe, cu scopul de asanare a acestora. Aceste măsuri erau mai ales măsuri cu caracter umanitar, pentru că ele ofereau săracilor strictul necesar și eventual îngrijirile de care aceștia aveau nevoie.

La începutul secolului al XIX-lea a fost promulgată prima lege de asistență, care prevedea internarea în ospicii și tratamentul gratuit al celor alienați mintal.

După revoluția industrială și războiul din 1870, apare din ce în ce mai pregnant sentimentul unei responsabilități colective cu privire la "suferință și mizerie".

Numeroase opere filantropice se nasc datorită inițiativelor generoase care încearcă să transpună în act ideile răspândite în acea vreme.

În perioada celei a treia Republici se încearcă reorganizarea asistenței. În 1880 se precizează condițiile care trebuie îndeplinite pentru a avea dreptul la asistență publică.

Apare noțiunea de "ajutor la domiciliu", care dă dreptul săracilor, bolnavilor și infirmilor la ajutoare distribuite prin comune: cărbuni, haine, îngrijiri la domiciliu. Asistența medicală gratuită este instituită prin lege în 1893. După alienații mintal, cei care beneficiază de îngrijiri din partea statului în această perioadă sunt bătrânii și bolnavii incurabili.

În 1919 parlamentul votează o lege în favoarea victimelor războiului, care cuprinde, de asemenea, și nevăzătorii.

Toate aceste legi constituie eforturile pe care le face societatea în această epocă pentru a lupta contra suferințelor nemeritate, suportate de o parte dintre membrii ei.

Schimbările intervenite în practica profesională după 1945

După războiul din 1939-1945, diversificarea vieții moderne duce la multiplicarea organismelor sociale noi și, în același timp, a profesiilor sociale. Apar astfel profesii noi - lucrători familiali, consilieri menajeri, consilieri sociali, animatori, educatori specializați etc.

Această avalanșă de "social" ridică enorme probleme asistenților sociali, din diverse motive.

O dată cu apariția sistemului de securitate socială, repartiția "bogăției naționale" prin intermediul acestui organism uniformizează nivelul de viață. Efortul său medico-social este enorm. Asistenții sociali au din ce în ce mai puțin în fața lor *persoane care "cer ceva"*, dar din ce în ce mai multe *persoane care "au dreptul la ceva"*.

Structurile administrative prin intermediul cărora ajutorul este oferit schimbă serviciile publice, acestora deschinzându-li-se un câmp de acțiune foarte larg. Astfel, mitul "*statului protector*" câștigă teren, căci din ce în ce mai mult administrația și puterea publică se simt responsabile de bunăstarea națiunii.

Este frapantă constatarea că, o dată cu intervenția statului, nevoia de protecție, de garantare a securității se răspândește la nivelul populației.

În fața acestei evoluții de multiplicare a profesiilor sociale și de intervenție crescândă a puterii publice, comportamentul asistenților sociali se schimbă, ei încercând să facă totul pentru a "salva" serviciul social în care au destule motive să creadă.

Aspecte organizaționale și structurale

Pentru a asigura autonomia serviciului social, asistenții din acest serviciu văd echipele lor de muncă depinzând direct de populația dintr-un sector geografic dat (circumscripție administrativă).

Organizații tripartite compuse din reprezentanți ai beneficiarilor, ai lucrătorilor sociali și ai organismelor administrative avizează echipele de asistenți sociali la nivel local.

La nivel regional sunt regrupați delegații aleși de echipele locale, iar la eșalon național se întâlnesc delegații aleși de către echipele regionale.

Delegații regionali și delegații naționali participă la elaborarea și la realizarea politicii sociale a țării, unii la nivelul regiunii, alții la nivel național.

Activitatea interdisciplinară este practică la două niveluri de organizare diferite:

- a) în primul rând, în cadrul unui organism, atunci când membrii diferitelor profesii lucrează în echipe pentru a rezolva o problemă comună sau a realiza un obiectiv de interes comun;
- b) în al doilea rând, când diferite organisme coordonează eforturile lor pentru a atinge un obiectiv social comun, evitând activitățile care se suprapun sau sunt de sens opus.

Prima formă - în interiorul unui organism - se practică în instituțiile de tip rezidențial și este tipică diverselor clinici, centre de orientare și de consiliere. Echipa este plasată sub direcția unuia dintre membrii săi, adesea un medic, toți membrii echipei au, în general, acces la aceleași resurse financiare și acționează în baza aceleiași legislații.

Cea de-a doua formă - activitatea interdisciplinară între diverse organisme - se întâlnește adesea în acțiunea socială la nivel local, unde diferite organisme publice și private oferă serviciile populației unui sector geografic dat. Ea se dezvoltă, de asemenea, la niveluri superioare ale autorităților sau ale organizațiilor responsabile cu serviciile sociale, în special în sectorul planificării și elaborării politicilor în domeniul social.

Colaborarea între diverse organisme poate să fie instituționalizată sau nu, frecventă sau doar ocazională, și comportă un număr variabil de parteneri.

Organismele participante la activitatea interdisciplinară au, în general, acces la resurse diferite și se bazează pe legi și reglementări diferite.

Activitatea la nivel local se desfășoară în cadrul organismelor care pot avea sediul în aceeași clădire - este ceea ce se numește "centru multidisciplinar".

Centre de acest tip pot face munca lor în interesul multor categorii de clienți sau, mai mult, pot interveni prin intermediul centrelor locale de acțiune sanitară și socială, fiind la dispoziția întregii populații dintr-o zonă anume.

Un astfel de centru nu constituie întotdeauna o garanție pentru o activitate interdisciplinară eficientă. O integrare excesivă de organisme având competențe și resurse diferite poate adesea să complice activitatea multidisciplinară.

Serviciile sociale - funcționare și rol

Creșterea costurilor și agravarea dificultăților sociale au condus la întrebări asupra stării globale de eficacitate a intervențiilor sociale, ținând cont de obiectivul principal al acestora, și anume acela de îmbunătățire a calității vieții, din ce în ce mai mult acceptat de opinia publică și în dialogul cultural, în general.

Serviciile sociale nu sunt considerate ca un act de caritate sau de binefacere, ci ca un drept - dreptul la bunăstare socială.

Plecând de la această noțiune, accentul se pune mai mult pe prevenirea apariției problemelor cărora serviciul social trebuie să le facă față.

În absența acestei prevenții sociale, serviciile sunt condamnate la o extensie fără sfârșit care nu le va permite să rezolve problemele care le sunt supuse, ci doar să remedieze situațiile cele mai dezastruoase.

De asemenea, în cadrul demersurilor de ameliorare a calității vieții, a fost mult criticat un tip de intervenție practică anterior, și anume internarea în instituții în care persoanele vârstnice, tinerii, persoanele cu handicap primeau îngrijiri și asistență în cadrul unui așezământ.

S-au propus alte forme mai puțin marcate de stigmatul sărăciei și în care serviciul vine spre client, și nu invers.

Această extensie progresivă în afara limitelor impuse de diferite așezăminte și dezvoltarea activităților în afara instituțiilor au dus la apariția unor noi preocupări relative la comunitatea locală și la posibilitatea integrării serviciilor în acest cadru.

Integrarea serviciilor la nivel local impune competențe crescute din partea specialiștilor din domeniul social, a specialiștilor din mediul respectiv, a psihologilor și foarte multe posibilități de acțiune efectivă.

Acolo unde integrarea serviciilor a avut loc, s-a produs și descentralizarea funcțiilor, prin delegarea acestora de către stat organelor din eșalonul inferior, în special puterilor regionale și locale.

Profesioniștii care lucrează în serviciile sociale

a. Lucrătorii sociali

Foarte des întâlnită, expresia "lucrător social" este un termen generic care cuprinde un ansamblu de profesii sociale specifice și complementare aparținând aceluiași domeniu de activitate profesională.

Dar în lipsa unei definiții mai precise, toți actorii care lucrează în domeniul "umanului" și al "relaționării" pot pretinde această denumire. Din această cauză, nici sindicatele, nici asociațiile și nici organismele profesionale nu sunt de acord în stabilirea limitei la care se opresc profesiile sociale.

Prin definiție, lucrătorii sociali, sunt profesioniștii recunoscuți de către ministerul responsabil în domeniul afacerilor sociale, care, după pregătirea profesională care le oferă calificarea, primesc atribuții de natură socială, educativă, psihologică sau medico-socială, pentru a lucra cu populația aflată în dificultate.

Specificitatea fiecărei profesii este dată de:

- populația căreia se adresează - copii, tineri, persoane cu handicap, familii, persoane vârstnice;
- natura dominantei sociale - educativă, economică, familială, de animație, socioeconomică;
- metodele de intervenție;
- statutul, nivelul de recrutare și de formare.

Angajarea lucrătorilor sociali depinde fie în exclusivitate de Consiliul general, ca angajator direct sau indirect, fie de către stat, fie de un ansamblu de instituții sociale și de asociații.

b. Asistenții sociali

Asistentul social este cea mai veche profesie din domeniul social și reprezintă un subansamblu al activității sociale.

Efectivul numeric al acestei profesii rămâne încă cel mai important. Această profesie a cunoscut de-a lungul timpului un progres notabil, marea majoritate a asistenților sociali fiind regrupată în regiunile cele mai urbanizate.

În 1959, definiția propusă de către Diviziunea Afacerilor Sociale a Națiunilor Unite, pentru serviciul în care asistenții sociali desfășoară

activitatea era: "Serviciul social este o activitate organizată, care vizează ajutorul pentru adaptarea indivizilor în mediul lor social. Acest obiectiv poate fi atins prin utilizarea tehnicilor și metodelor prin care se permite persoanelor, grupurilor și colectivităților să facă față nevoilor, să rezolve problemele lor în vederea adaptării la o societate în evoluție, grație unei acțiuni cooperative de ameliorare a condițiilor economice și sociale".

În același an, circulara din 19 octombrie 1959 care reglementa statutul asistenților din serviciul social de stat definea astfel funcțiunile lor: "Asistentul social are îndatorirea de a cerceta cauzele care compromit echilibrul fizic, psihologic, economic sau moral al unui individ, al unei familii sau al unui grup și să întreprindă toate acțiunile susceptibile remedierii acestei situații".

În lunga enumerare a funcțiilor asistentului social, definite în planul guvernamental de acțiune pentru profesiile din domeniul acțiunii sociale, figurează ajutorul acordat persoanelor și familiilor atât material, cât și social și psihologic, participarea la elaborarea proiectelor socio-educative, consilierea, orientarea, ajutorul pentru demersurile necesare obținerii drepturilor, informarea și prevenția.

În opinia publică, asistenții sociali sunt considerați ca profesioniști care oferă un ajutor, un sprijin familiilor sau persoanelor în dificultate. Ei facilitează obținerea ajutoarelor materiale, întocmirea dosarelor administrative și îndrumarea spre soluții posibile. Totuși nu trebuie redusă funcția lor la simpla instrumentare a deciziilor pentru accesul la prestații și ajutoare.

Această reprezentare comună, constând în instrumentarea deciziilor pentru accesul la prestații și ajutoare a persoanelor în dificultate, este foarte restrictivă și nu corespunde misiunilor sale mult mai ample. Asistenții din serviciul social concep și participă la punerea în aplicare a proiectelor socio-educative ale colectivităților și instituțiilor publice cărora le aparțin.

Ei consiliază, orientează și susțin toate persoanele care cunosc dificultăți sociale, analizându-le cererile, ajutându-le în demersurile lor și informând serviciile responsabile în vederea luării unei măsuri de acțiune susceptibilă găsirii cauzelor care au generat dificultățile sociale în care se află populația și remedierii acestei situații.

Împreună cu alți profesioniști: sociologi, psihologi, economiști, ei participă la stabilirea diagnozei sociale și acționează pentru ameliorarea condițiilor economico-sociale.

Activitatea interdisciplinară

În funcție de populația și de problematica vizată, există diverse tipuri de activitate.

Trebuie făcută o distincție între activitatea interdisciplinară vizând anumite grupuri-țintă, de exemplu: persoane cu handicap, persoane vârstnice, și activitatea interdisciplinară, direct accesibilă ansamblului publicului, care funcționează în general la nivel local, denumită adesea "de prim eșalon".

Ca exemplu de activitate interdisciplinară vizând grupuri-țintă, putem cita locul persoanelor cu handicap psihic în societate, efortul care se face pentru schimbare, nu numai în vederea adaptării persoanei la societate, dar și influențarea societății pentru a o accepta.

În ceea ce privește serviciile sociale spitalicești, tendința este de a reduce spitalizarea, echipa interdisciplinară ajutând persoanele tratate în exterior să trăiască în mediul lor. Se asigură la domiciliu tratamentul necesar și susținerea pacientului să se ajute el singur pe cât este posibil.

Tipuri de servicii sociale

În funcție de câmpul de acțiune propriu-zisă, în Franța, întâlnim trei tipuri de servicii sociale.

O primă distincție între cele trei forme de funcțiune ale serviciului social a fost făcută prin decretul din 7 ianuarie 1959. Definiția polivalenței de sector a fost modificată apoi printr-o circulară din 12 decembrie 1966.

Pe scurt, putem spune că:

- *polivalența de sector* - se exercită în folosul ansamblului beneficiarilor dintr-un sector geografic, cu scopul de a-i ajuta să găsească mijloacele necesare remedierii situației de criză în care se află, acolo unde este cazul, și cu ajutorul serviciilor specializate;
- *polivalența de categorie* - se exercită în folosul unei singure categorii de beneficiari, de exemplu, alocării unei case de alocații familiale (alocatar însemnând beneficiarul de prestații arondat la o casă de alocații familiale);
- *serviciul social specializat* - intervine în complementaritatea unui serviciu polivalent de sector, care a început acțiunea și este chemat să o continue. Acest serviciu își exercită activitatea exclusiv în interiorul unei instituții, al unui așezământ sau al unei antreprize.

Se observă astăzi că această distincție este din ce în ce mai pertinentă, deoarece activitatea socială este definită prin misiunea sa; pe de altă parte, în același organism angajator, un serviciu social poate adesea să exercite simultan diferite activități care țin atât de polivalență, cât și de specializare.

În 1997, mai mult de 36.000 de asistenți sociali își exercitau activitatea în sectorul public, semipublic și sectorul privat.

Domeniile și sectoarele de activitate sunt deci extrem de diversificate și cuprind:

- funcția publică a statului - Ministerul Afacerilor Sociale, Ministerul Educației Naționale, Ministerul Justiției;
- funcția publică teritorială, compusă din departamente - Consilii generale;
- colectivitățile locale - orașe, comune;
- organismele de protecție socială - case de asigurări în caz de boală, case de asigurări pentru pensii, case de alocații familiale, instituțiile de asigurare privată - socială și agricolă etc.;
- spitale publice și private;
- așezăminte sociale publice și private;
- așezăminte sanitare și sociale;
- antreprize;
- asociații neguvernamentale: în 1996 se înregistrau în Franța 750.000 de asociații, în care lucrau aproximativ 7 milioane de benevoli.

Circa 90% din activitățile sociale, educative și de animație se desfășoară de către asociațiile private cu scop nelucrative, înființate printr-o lege din 1901. Asociațiile joacă deci un rol foarte important în activitatea socială.

Numeroase și diverse, ele pot funcționa atât cu mijloace reduse, cât și în cadrul unor structuri importante, cum ar fi marile federații, administrând un ansamblu de așezăminte sau de centre.

În Franța, în toate sectoarele importante de activitate, asistenții sociali exercită activitatea lor în câmpul intervenției sociale.

Principalele tipuri de servicii sociale sunt:

- serviciul social polivalent de sector;

- serviciul social al organismelor de protecție socială, case de asigurări;
- serviciul social din sistemul de educație națională;
- serviciul social din spitale (spitalicesc);
- serviciul social de psihiatrie;
- serviciul social intendent din uzine, consiliere în muncă;
- serviciul de ajutor social pentru copii;
- serviciul social din administrația penitenciarelor;
- serviciul social din unitățile militare;
- serviciul social din așezămintele sociale;
- serviciul social de ajutor pentru emigranți.

Serviciul social polivalent de sector

Putem spune că din rațiunea sa de a fi generalist, aproape de întreaga problematică a populației, serviciul social polivalent este și rămâne la baza activității sociale.

El este un reper imediat pentru populație și o instanță de legătură și de relație pentru actorii sociali.

La sfârșitul anului 1993, existau aproximativ 13.000 de asistenți sociali polivalenți de sector în Franța.

a. Cadrul instituțional al serviciului social polivalent de sector

Cadrul instituțional al serviciului social polivalent de sector este structurat pe trei niveluri:

- sediul departamental;
- circumscripțiile de acțiune socială;
- sectorul propriu-zis.

În fiecare departament, legea descentralizării a dat competență de acțiune socială consiliilor generale.

Articolul 28 al acestei legi amintește că fiecare Consiliu general trebuie să înființeze un serviciu departamental de acțiune socială, având obligația de a primi toate persoanele în dificultate, pentru a le ajuta să găsească și să dezvolte soluții pentru o viață autonomă.

Polivalența de sector se exercită în sânul circumscripțiilor denumite în numeroase locuri unități teritoriale, spațiu teritorial, iar serviciile se numesc "centre sociale" sau "centre medico-sociale".

În sânul circumscripțiilor sau unităților teritoriale sunt puse în aplicare politicile sociale și tehnicile de intervenție ale serviciului social departamental.

Circumscripția este împărțită în sectoare geografice.

b. Misiunea și domeniul de acțiune

Serviciul social departamental polivalent are ca misiune generală de a veni în ajutor persoanelor în dificultate pentru a le permite să acceadă la o viață autonomă.

În cadrul permanențelor, reuniunilor, demersurilor, asistentul social polivalent de sector pune tehnicitatea sa și competențele sale în serviciul persoanelor pentru:

- primirea, evaluarea, informarea și orientarea în funcție de necesități de ordin administrativ, financiar și relațional;
- acompanierea și urmărirea socială a persoanelor;
- propunerea de acțiuni colective și punerea lor în aplicare;
- ajutor pentru integrare socială;
- participarea la dispozitivul de acțiune, precum și la politica orașului, fonduri de ajutor pentru tineri, planul departamental de inserție, planul departamental și fondul social pentru locuințe, comisii de intendență și alte inițiative privind domeniul polivalenței;
- reperarea, evaluarea și informarea privind nevoile din sectorul social - asistentul social este chemat să participe la reflecția asupra serviciului social departamental, bilanțul de activitate al acestuia și evaluarea sa;
- participarea sa în calitate de formator de teren.

Asistentul din serviciul social polivalent de sector acționează, de asemenea, în legătură cu direcțiile și serviciile departamentale competente în cadrul misiunilor statului și misiunilor instituționale, cum ar fi:

- protecția maternală și infantilă;
- plasamentul familial al copiilor, agrementul asistenților maternali;
- copil și familie, în special atribuirea ajutorului social pentru copii, prevenirea relelor tratamente privind minorii;

- venitul minim de inserție și, în acest cadru, diferitele demersuri inerente contractului de inserție;
- accesul la o locuință;
- prevenirea îmbolnăvirilor și promovarea unor politici de sănătate.

Partenerii în aceste acțiuni sunt extrem de numeroși și diverși, adăugându-se și alți lucrători sociali din circumscripție, actori din câmpul social, cum ar fi: justiție, protecția maternală și infantilă, echipe de prevenție, alte centre sociale, misiunea locală sau alți parteneri din structuri care se ocupă de politici locale.

Evoluția serviciului social din spital. Serviciul social spitalicesc

Serviciul social spitalicesc își exercită acțiunile sale în două direcții:

- serviciul social pentru personal - în acest caz el funcționează ca un serviciu social de antrepriză;
- serviciul social pentru persoanele spitalizate.

Decretul din 26 martie 1993 relativ la statutul personalului socio-educativ în funcție publică spitalicească (medicală) definea misiunea asistentului din serviciul social astfel: "Asistentul social (din serviciul social spitalicesc) are ca misiune de a consilia, a orienta și susține persoanele și familiile lor luate în evidență, de a le ajuta în demersurile lor și de a informa serviciile competente în vederea luării celei mai potrivite măsuri de acțiune socială. Ei își dau concursul pentru toate acțiunile susceptibile de a preveni dificultățile sociale sau medico-sociale întâmpinate de către populație și de a le remedia".

Ei trebuie să informeze, să consilieze, să orienteze bolnavii, să susțină familiile în demersurile lor, să însoțească și să ajute la reinserția socială și profesională a persoanelor luate în evidență.

Asistentul social examinează cazuri individuale în contextul unei colectivități - spitalul.

Asistenții sociali din spital iau în considerare factorii psihologici, umani, sociali și consideră socialul și medicalul ca domenii indisolubile.

Acțiunea lor se situează la interferența dintre individ și colectivitate. Ei lucrează prin interacțiunea între bolnav și elementele mediului său social

și, de asemenea, între bolnav și mediul său de viață internă din spital, în cadrul unei echipe pluridisciplinare.

Serviciul social din spital se înscrie într-un demers global deschis mediului, iar metodele sale de intervenție au o anumită specificitate.

Această abordare globală a situației persoanei spitalizate îi conferă o mare diversitate de acțiuni și tipuri de tratare.

Se poate înțelege și o acțiune punctuală: aceasta înseamnă un răspuns imediat la o cerință determinată, cum ar fi o informație asupra unui drept sau constituirea unui dosar.

Asistentul social din spital este pus adesea în situația de a efectua numeroase demersuri pentru a substitui lipsa de autonomie a bolnavului spitalizat (aspecte privind asigurarea sa medicală, privind angajatorul, familia etc.). Dar el poate avea și o acțiune pe o durată lungă de timp, cum ar fi supravegherea bolnavului cronic, atunci când este reinternat sau pentru consultații periodice.

Serviciul social spitalicesc constituie o legătură specializată între sfera mediului social care ne înconjoară și sistemul de îngrijiri - spitalul. El este un mediator între medical, structurile administrative, familie și intervine în colaborare cu alte servicii sociale.

Evoluția serviciului social spitalicesc

O parte din atribuțiile serviciului social spitalicesc au fost amintite la început, dar în practică, munca asistenților sociali a evoluat o dată cu diversificarea problematicii apărute în sfera sa de acțiune.

Asigurații pot veni să vadă spontan asistenții sociali care cunosc cazurile persoanelor în dificultate prin intermediul Casei Primare de Asigurare Medicală.

Ei trimit atunci o scrisoare de punere în dispozitiv, care poate fi urmată de o întâlnire sau de o vizită la domiciliu.

Este vorba de o activitate complementară polivalenței de sector, dar având și o clientelă diferită: invalizi pensionați, accidentați în timpul muncii, asigurați pentru o boală de lungă durată.

Majoritatea asistenților sociali care lucrează în acest serviciu se centrează pe misiunile atribuite de instituția din care fac parte; de aceea, majoritatea sunt specializați în legislația de securitate socială, stabilind în același timp legături foarte strânse cu serviciile administrative și dezvoltând o bună cunoaștere a mecanismelor și a circuitelor de decizie.

Ei sunt la dispoziția asiguraților medical grav afectați și pentru care boala antrenează probleme personale, familiale, profesionale, financiare.

Serviciul social este chemat la o muncă de expertiză și de consiliere în cadrul instituției și, de asemenea, în legătură cu partenerii.

Bibliografie

Bouquet, Brigitte; Garcette, Christine, Assistante sociale aujourd'hui, Maloine, Paris, 1997

Durand, E. Vital, Les collectivités territoriales en France, Hacette, 1996

Rupp, Marie A., Le service social dans la société française d'aujourd'hui, Le Centurion/Sciences Humaines, Paris, 1969

* * * *Association Europeenne des Assistants Sociaux Hospitaliers et de la Santé, Propositions de l'A.E.A.S.H.S. pour la négociation sur le statut des assistants sociaux hospitaliers dans le cadre du livre IV de la fonction hospitalière*

* * * *Cahier d'éthique sociale et politique, no. 56/1997/1998, p. 44-45*

* * * *Les notices, La protection sociale en France, La Documentation Française, Edition 1997*

DOCUMENTELE DE STARE CIVILĂ ȘI CETĂȚENIE ÎN COMUNITĂȚILE CU POPULAȚIE DE RROMI

Vasile BURTEA

Introducere

Aparent minoră, problema documentelor de stare civilă și a cetățeniei apare ca un element foarte important al desfășurării vieții sociale în comunitățile acestui sfârșit de mileniu.

Dacă epoci întregi din istoria omenirii s-au derulat fără a fi în nici un fel afectate, în funcționalitatea lor, de existența documentelor de stare civilă ori de apartenența la o cetățenie, epoca contemporană se poate caracteriza și prin inventarea documentelor de identitate sau stare civilă ori prin impunerea, ca regulă generală, de a se confirma calitatea de aparținător la o cetate, în sensul cel mai larg cu putință, prin recunoașterea sau acordarea cetățeniei de către o societate, prin norme și reglementări anume.

Lipsa acestora creează, așa cum vom arăta mai jos, nu numai anxietăți în personalitatea ființei umane, dar și regretabile disfuncționalități de ordin social, administrativ etc.

În studiul întreprins de noi asupra populației de rromi din România, având în vedere specificul, istoria socială și tradițiile acestei populații, în mod deliberat nu am luat în discuție existența certificatelor de căsătorie.

O bună parte dintre rromi au păstrat norma tradițională de încheiere a căsătoriei și constituire a familiei prin înțelegeri între familii, înțelegeri la care viitorii membri ai cuplului nu întotdeauna participă sau au un punct de vedere de care să se țină seamă.

Investigația s-a desfășurat în perioada septembrie-decembrie 1998 și a avut ca principal instrument de culegere a datelor chestionarul formalizat. Au fost aplicate chestionare unui număr de 1.765 de gospodării de rromi din 196 de secții de votare determinate aleator¹.

¹ Cercetarea a fost realizată în cadrul ICCV (coord. C. Zamfir, M. Preda) și a fost parte a proiectului "Centrul de resurse pentru acțiune socială" finanțat de Fundația pentru o Societate Deschisă".

Faptul că cercetarea a urmărit o gamă mai largă de aspecte ce caracterizează populația de rromi a permis corelarea problemelor ce țin strict de starea civilă cu elemente de ordin social, ocupațional, cu structura pe sexe, raporturile de muncă sau starea de sănătate.

Ancheta pe bază de chestionar sociologic a fost completată cu un studiu de caz, efectuat special pentru problema actelor de stare civilă și cetățeniei, studiu aplicat exhaustiv asupra populației de rromi din colonia vestică a municipiului Mangalia, județul Constanța.

Necesitatea abordării problemei

Printre alte evenimente negative derulate în România după decembrie 1989, s-au înregistrat și o serie de conflicte colective (47), de amploare mai mare sau mai mică, asupra populației de rromi din diferite comunități rurale sau urbane. Consecințele acestor evenimente au acoperit o scală ce a mers de la loviri sau amenințări până la incendieri și demolări de locuințe sau ucideri de persoane.

În unele cazuri, o parte dintre rromi au fost puși în imposibilitatea de a se adresa justiției sau organelor administrației de stat datorită lipsei actelor de identitate pierdute sau arse în timpul conflictelor sau cu alt prilej, dar s-au descoperit și cazuri de persoane care nu au avut niciodată acte de identitate.

De asemenea, pentru obținerea unor drepturi ce se cuveneau copiilor (alocațiile), s-a pus, din nou, problema actelor de identitate.

Într-o perioadă în care deplasarea rromilor în țările vestice a apărut ca o resursă și ca o alternativă mult mai atractivă decât ceea ce li se oferea în România, o parte dintre ei au renunțat la cetățenia română. Când le-a fost refuzat azilul sau le-a fost refuzată cetățenia în țările în care au dorit să se stabilească, fiind nevoiți să se întoarcă sau să rămână în România, situația lor civilă a rămas sub semnul incertitudinii.

Cu prilejul participării la vot la alegerile pe diferite niveluri (generale, locale), s-a constatat că absenteismul din rândul rromilor a fost destul de ridicat. Pe lângă alte cauze ce țin de starea socială și educațională a acestei populații, organizațiile rromilor, interesate de acest fenomen, au constatat că o parte din absențe se explică prin aceea că respectivii cetățeni de naționalitate rromă nu s-au prezentat la urne datorită lipsei actelor de identitate pe baza cărora se putea exercita dreptul la vot.

În aceste condiții, s-a pus problema măsurării fenomenului și căutării formelor de soluționare.

Starea de fapt

Cu prilejul studiului menționat, au fost culese date despre 9.797 persoane. Spunem "culese date" și nu "chestionate", deoarece nu s-a purtat dialog de lucru, direct, cu fiecare persoană despre care avem informații, ci s-au luat relații de la una din persoanele din gospodărie cu care s-a discutat direct sau, altfel spus, de la una din persoanele din gospodărie care au fost chestionată de către operatorii de anchetă și care posedă cunoștințe despre membrii aceleiași gospodării, membri ce nu au putut fi intervievați direct.

În acest mod s-a constatat că, în ceea ce privește deținerea actelor de stare civilă de către populația de romi din eșantionul supus studiului, situația se prezintă ca în tabelul următor:

Tabelul 1

Actul de stare civilă deținut	Frecvențe absolute	Frecvențe relative
Doar certificat de naștere	3.264	33,3
Doar buletin de identitate	456	4,7
Doar pașaport	1	0
Certificat de naștere + buletin	4.816	49,2
Certificat de naștere + pașaport	9	0,1
Nu știe	41	0,4
Nu răspunde	306	3,1
Certificat de naștere + buletin + pașaport	904	9,2
Total	9.797	100,0

Dintre documentele conținute în tabelul de mai sus ne vom apleca atenția în mod special asupra certificatului de naștere și buletinului (cărții) de identitate, documente a căror importanță ne apare ca deosebită pentru relaționarea individului cu structurile sociale și administrative ale statului și pentru buna sa integrare în funcționalitatea societății.

Desigur că nu mai puțin importantă este cetățenia, dar aceasta va constitui subiectul unei analize ulterioare.

Prezența certificatului de naștere

Lecturând tabelul cu puțină atenție, se poate observa că, în mod cert, un număr de 457 de persoane, reprezentând 4,66% din populația investigată, nu posedă certificat de naștere. Cifra se obține scăzând succesiv din totalul populației investigate (9.797) persoanele care posedă doar certificat de naștere (3.264), cele care posedă certificat de naștere și buletin sau carte de identitate (4.816), cele care posedă certificat de naștere și pașaport (9), cele cu certificat de naștere, buletin (carte de identitate) și pașaport (904) și, în sfârșit, cazurile (347) de nonrăspuns, necunoaștere a situației etc. (41+306=347).

Cei 347 de subiecți despre care nu avem nici o informație cu privire la actele de stare civilă rămân sub semnul întrebării.

Fără a forța nota, putem obține un minim probabil de persoane fără certificat de naștere dintre cele 347 despre care nu avem nici un fel de informație, calculând numărul de persoane fără certificat de naștere prin aplicarea, la numărul nonrespondenților, a proporției ce caracterizează întregul eșantion (4,66%). Astfel determinăm încă 16 persoane ca fiind lipsite de documentul numit *certificat de naștere*, ceea ce la nivelul întregului eșantion reprezintă 473 de persoane (457+16), adică 4,83%, proporție care poate fi dăătoare de seamă pentru întreaga populație de romi. Din acest motiv o considerăm *semnificativă* pentru situația actuală a romilor și o reținem ca atare.

Prezența actului de identitate

Și la acest document, se poate vedea, de la prima citire, că 10 persoane nu-l posedă, deși dețin fie pașaport (un subiect), fie certificat de naștere și pașaport (9 subiecți).

La prima vedere, nu avem o imagine asupra acelor subiecți a căror situație a fost descrisă (relată) de o terță persoană ori au refuzat să răspundă (347 de cazuri). Deși nu avem certitudinea, este posibil ca persoanele care au evitat răspunsul (306 subiecți) să aibă ca motivație a refuzului lor tocmai lipsa buletinului sau a cărții de identitate.

Faptul că legea pedepsește persoana în vârstă de peste 14 ani care nu posedă buletin (carte) de identitate i-a determinat, probabil, pe cei mai mulți dintre cei 306 subiecți să nu răspundă la respectiva întrebare, asigurându-se astfel că nu vor avea de suportat eventuale consecințe.

Astfel, art. 62- (1) lit. b) din Legea nr. 119/1996² cu privire la actele de stare civilă apreciază: "constituie contravenție la regimul actelor de stare civilă *nedeclararea nașterii sau decesului în condițiile și în termenele prevăzute de lege*". Același articol, la paragraful (2), precizează că această contravenție se sancționează cu amendă de la 30.000 lei la 60.000 lei. (Aceste sume se majorează periodic proporțional cu indicele inflației). Dacă pentru cetățeanul de rând sumele menționate nu apar chiar inaccesibile, deși nimeni nu le plătește cu plăcere, pentru categoria de romi avută în vedere, care de multe ori este nevoită să trăiască din alocația copiilor, aceste sume reprezintă realmente un handicap.

Situația pe vârste

Rromii aflați, în majoritatea lor, într-o continuă deplasare în teritoriu pentru a ieși în întâmpinarea comenzii sociale³ încalcă frecvent această prevedere a legii, fiind efectiv puși în imposibilitatea de a se prezenta în cadrul termenului prevăzut de lege fie pentru declararea noilor născuți și obținerea certificatelor de naștere, fie pentru obținerea buletinului (cărții) de identitate în momentul când adolescenții împlinesc vârsta de 14 ani. Dacă respectivii tineri sunt lipsiți doar de certificatul de naștere, lucrurile sunt grave, dar dacă au ajuns la vârsta când trebuie să li se elibereze actul de identitate, iar ei nu au nici certificatul de naștere, lucrurile se complică foarte mult.

Altfel zis, prin modul lor de viață, o parte dintre rromi sunt efectiv și obiectiv puși în situația de a nu se încadra în prevederile legii, iar pentru a evita plata amenzii sau alte pedepse și sancțiuni imaginare sau nu, privează descendenții de actele de naștere și, implicit, de cele de identitate.

La aceste aspecte de ordin obiectiv trebuie să adăugăm și elementele de ordin subiectiv, a căror pondere nu poate fi ignorată în înțelegerea derulării procesului de "neglijare" sau "abandon" al demersurilor pentru obținerea documentelor de stare civilă. Este vorba de disconfortul funciar al unei părți considerabile din populația de rromi, pe care-l resimt ori de câte ori este nevoie să se adreseze administrației publice și autorităților. Dacă se-ntâmplă ca persoanele care au nevoie să se adreseze administrației să fie analfabete sau semianalfabete (și în această situație se află peste 27% din populația de rromi, cu tendințe evidente de creștere a

² *Legea nr. 119/1996 cu privire la actele de stare civilă, publicată în Monitorul Oficial al României, nr. 282 din 11.11.1996*

³ *Burtea, Vasile, Rromii în contextul socio-economic al dezvoltării României (teză de doctorat), Universitatea București, 1998, p. 123.*

procentului prin abandon școlar și absenteism, datorat situației economice a familiilor rromice și dificultăților de a se găsi un loc de muncă după absolvirea unei școli)⁴, renunțarea la a obține documentul sau serviciul dorit apare mai mult ca probabilă.

Așa se face că tânăra B.M. din comuna Apața, județul Brașov, a ajuns până la vârsta de 18 ani fără să aibă nici un document de stare civilă. Născând, la rândul său, nu se poate elibera certificat de naștere nici descendentului, deoarece mama se află în situația prezentată mai sus.

O altă cauză a lipsei actelor de identitate la unii membri ai etniei rromilor o constituie cvasitotala lipsă de exercițiu și de atracție în a lucra cu autoritățile publice și administrative ale statului. Această reală teamă, rezultată din necunoaștere, îi determină pe unii dintre membrii acestei etnii să abandoneze orice demers pentru obținerea documentelor de stare civilă pentru ei sau membrii familiilor lor.

Litera j) a aceluiași articol apreciază tot ca o contravenție (dacă nu este săvârșită în astfel de condiții încât, potrivit legii penale, să fie considerată infracțiune) *pierderea sau deteriorarea certificatelor de stare civilă*. Or, deplasările continue de care vorbeam mai sus, la care se adaugă: condițiile de locuit, numărul de persoane ce locuiesc în aceeași cameră (media este de 3,03 persoane/cameră)⁵ sau casă, posibilitățile de stocare și păstrare a documentelor, numărul mare de copii (media nașterilor este de 5,1 copii/femeie)⁶ etc., conduc la nenumărate pierderi și deteriorări ale documentelor de stare civilă. Teamă de repercusiuni (sanctiunea pentru această contravenție fiind de la 40.000 lei la 80.000 lei) fac ca unii dintre etnicii rromi să se îngrijească mai puțin de procurarea și actualizarea documentelor de stare civilă.

Pe lângă această sancțiune, alin. (4) al art. 11 din Legea nr. 119/1996 cu privire la actele de stare civilă prevede că "eliberarea altor certificate în locul celor pierdute, sustrate, distruse sau deteriorate este supusă *taxei de timbru potrivit legii*".

Aceeași sancțiune se aplică și în cazul netransmiterii comunicărilor cu privire la înregistrarea nașterii cetățenilor români (inclusiv cei de

⁴ Burtea, Vasile, *Câteva aspecte ce grevează șansele populației de rromi și elemente pentru un program de preîntâmpinare a unor efecte antisociale*, Revista "Romathan", nr. 1, 1997.

⁵ Zamfir, Elena; Zamfir, Cătălin (coordonator), *Țigani între ignorare și îngrijorare*, Editura Alternative, București, 1993.

⁶ *Idem*, p. 79.

naționalitate rromi) cu domiciliul în România ori a modificărilor intervenite în statutul civil al persoanelor (art. 62–(1), lit. n).

Dacă nașterea sau modificarea în statutul civil s-a produs pe timpul sejurului în străinătate, netransmiterea comunicării în timpul prevăzut de lege reprezintă normalul în majoritatea cazurilor.

Așa cum am arătat, posibilitatea de a circula mai ușor în țările vestice ale Europei după decembrie '89, pentru o parte dintre rromi a reprezentat o nouă și atractivă resursă de trai, dar, în același timp, și o complicare mai accentuată a procesului de obținere, păstrare, actualizare sau redobândire a documentelor de stare civilă pentru care ar fi fost necesare demersuri la autorități ale administrației publice din cel puțin două țări diferite.

Cu câțiva ani în urmă se practica o procedură ce a afectat destui membri ai populației de rromi, procedură despre care multă lume nu știe nici până în prezent că a fost limitată, în ultima vreme, doar la câteva delikte, și anume aceea de a se proceda, în cazurile în care contravaloarea sancțiunilor prevăzute de lege nu putea fi achitată în bani (din lipsă de posibilități, din neglijență, din rea-voință sau speranță că nu se poate întâmpla nimic rău), la transformarea acestor sancțiuni bănești în zile de închisoare, ceea ce complica și mai mult lucrurile, motiv pentru care renunțarea la demersurile de recăpătare a documentelor apare ca varianta cea mai comodă și lipsită cel puțin de neplăcerile imediate.

Dar cum nu avem nici un element de cercetare care să ne susțină ipoteza formulată mai sus, foarte probabilă de altfel, va trebui să acceptăm o variantă mai ponderată.

Pentru aceasta, vom avea în vedere o altă analiză a materialului rezultat din cercetare, și anume tabelul care prezintă situația actelor de identitate pe vârste:

Tabelul 2

		Certificat de naștere	Buletin de identitate	Pașaport	Certificat de naștere + buletin	Certificat de naștere + pașaport	Certificat de naștere + buletin + pașaport	Nu știe	Nu răspunde	Total	
Categoria de vârstă pentru acte de identitate	Frecvențe absolute	1.403	0	0	0	2	0	8	86	1.499	
	Frecvențe relative	14,3	0	0	0	22,2	0	20,0	28,1	15,3	
	8-13 ani	Frecvențe absolute	1.475	0	0	6	3	0	32	61	1.577
		Frecvențe relative	15,1	0	0	0,1	0	0	0,3	0,6	16,1
	Peste 14 ani	Frecvențe absolute	386	456	1	4.810	4	904	1	159	6718
		Frecvențe relative	3,9	4,7	0	49,1	0	9,2	0	1,6	68,6
Total	Frecvențe absolute	3.264	456	1	4.816	9	904	41	306	9.797	
	Frecvențe relative	33,3	4,7	0	49,2	0,1	9,2	0,4	3,1	100	

Tabelul 3

Sex	Certificat de naștere	Buletin de identitate	Pașaport	Certificat de naștere + buletin	Certificat de naștere + pașaport	Certificat naștere+buletin +pașaport	Nu știe	Nu răspunde	Total
Masculin	Frecvențe absolute	213	1	2.239	1	559	21	152	4.845
	Frecvențe relative	2,2	0	22,9	0	5,7	0,2	1,6	49,5
Feminin	Frecvențe absolute	242	0	2.552	8	340	19	140	4.858
	Frecvențe relative	2,5	0	26,0	0,1	3,5	0,2	1,4	49,6
NS / NR	Frecvențe absolute	1	0	25	0	5	1	14	94
	Frecvențe relative	0,5	0	0,3	0	0,1	0	0,1	1,0
Total	Frecvențe absolute	456	1	4.816	9		41	306	9.797
	Frecvențe relative	4,7	0,0	49,2	0,1		0,4	3,1	100

Din tabel se vede că numărul persoanelor cuprinse în intervalul de vârstă 0-13 ani inclusiv se cifrează la 2.878 persoane, respectiv 29,38% din populația eșantionului. Dar din tabelul precedent deducem că numărul celor care posedă numai certificat de naștere este de 3.264 persoane. Aceasta înseamnă că diferența de 386 persoane au vârsta mai mare de 14 ani și totuși nu posedă principalul document de identitate – buletinul sau cartea. În consecință, ei trebuie adăugați la cei 10 deduși din primul tabel. Acest fapt ne asigură că 4,04% dintre rromii cuprinși în *eșantionul cercetării* nu posedă buletin de identitate, deși au depășit vârsta la care se eliberează acest document.

Aplicând procentul obținut (4,04%) și asupra celor cu situația incertă (347), obținem cel puțin încă 14 persoane (dacă nu toate cele 306 menționate mai sus) care contribuie la stabilirea procentului de 4,18% pentru care ne putem, de asemenea, asuma răspunderea de a-l considera ca *semnificativ* pentru întreaga etnie a rromilor.

Prin aplicarea celor două ponderi semnificative la întreaga populație de rromi (*eșantionul cercetării* permițând această generalizare, deoarece a fost calculat ca eșantion *reprezentativ*), atât la populația stabilită de recensământul locuințelor și populației din anul 1992 (401.087 de persoane),⁷ cât și la cifra estimată de unele organizații ale rromilor (2.000.000 de persoane),⁸ vom constata că un număr de 19.373, respectiv 96.600 de persoane din etnia rromilor nu au certificate de naștere, iar un număr de 17.138, respectiv 82.000 de persoane, nu au document de identitate. Aceasta înseamnă că fenomenul, indiferent pe care dintre variante le luăm în considerație, are un caracter de masă și merită o atenție deosebită în sensul căutării formelor și metodelor de soluționare.

Situația pe sexe

Imaginea sintetică se prezintă ca în tabelul 3.

Numărul bărbaților care sunt lipsiți de *certificate de naștere*, așa cum rezultă la prima citire a tabelului, se ridică la 214 persoane, iar numărul femeilor este de 242.

⁷ *Recensământul populației și locuințelor din 7 ianuarie 1992. Structura etnică și confesională a populației*, București, 1995, p. 38-39.

⁸ *Burtea, Vasile, Rromii în contextul socio-economic al dezvoltării României – teză de doctorat, Universitatea București, 1998, p.133.*

Cele 17 persoane fără certificat de naștere se repartizează astfel: 8 bărbați și 9 femei. Aceste cifre au fost stabilite avându-se în vedere faptul că 47,62% dintre subiecții cercetării sunt bărbați, iar 52,38% sunt femei.

Aceasta înseamnă că numărul total al bărbaților fără certificat de naștere este de 222, reprezentând 2,27 din populația masculină de romi, iar numărul femeilor fără același act este de 251, reprezentând 2,56% dintre femeile rom.

Pentru a calcula numărul bărbaților și femeilor fără *buletin de identitate* vom ține seama de aceleași ponderi ale celor două sexe și vom constata că numărul bărbaților din eșantion fără *buletin de identitate* este de 195 persoane (2%), iar cel al femeilor este de 215 persoane, adică 2,19%.

La nivelul întregului grup etnic al romilor, documentul respectiv lipsește unui număr de 8.677 de bărbați și 8.461 de femei, după datele de recensământ, și la 43.327 de bărbați și 41.273 de femei, după estimările organizațiilor romilor, presupunând că raportul dintre femei și bărbați, la nivel de etnie, este cel stabilit de recensământ⁹, adică 102,56% în favoarea bărbaților, deși la nivel de țară, ca de altfel și la nivel mondial, raportul apare în favoarea femeilor (numite și minoritate majoritară)¹⁰.

Înainte de a proceda la o sumară analiză a consecințelor situației semnalate, am dori să facem câteva precizări justificative cu privire la modul de calcul adoptat - puțin mai complicat - prin care s-a ajuns la cifrele prin care evidențiem starea de fapt a populației studiate. A trebuit să recurgem la câteva artificii de calcul pentru a determina cifrele care ne interesau. Nu am reușit deducerea lor directă din tabelele prezentate, deoarece înregistrarea răspunsurilor s-a făcut în formă afirmativă (adică s-a întrebat cine posedă un anumit act: "Aveți certificat de naștere sau *buletin (carte) de identitate etc.?*", în timp ce nouă ne erau necesare persoanele care *nu posedau* respectivele documente. De aceea s-a procedat la scăderi succesive, ponderări cu date de recensământ etc.

Principalele consecințe

Revenind la cât de grave sunt consecințele unei asemenea situații și cât de importante sunt măsurile despre care, mai sus, afirmam că sunt absolut necesare pentru eradicarea fenomenului, ne putem da seama dacă analizăm doar două aspecte generale ale vieții sociale, aspecte ce caracterizează (sau afectează) și această populație.

⁹ *Recensământul populației și locuințelor din 7 ianuarie 1992. Structura etnică și confesională a populației*, București, 1995, p. 38-39.

¹⁰ Chiva, Cristina în "Introducere la ediția românească" a cărții lui Michael Banton, *Discriminarea*, Editura Du Style, București, 1998, p. 14.

Ne referim în continuare la starea de sănătate și circulația internațională a persoanelor.

Următorul tabel evidențiază starea de sănătate a populației de romi din România, apreciată, în general, de înșiși subiecții cercetării.

Tabelul 4

Probleme de sănătate		Certificat de naștere	Buletin de identitate	Pașaport	Certificat de naștere + buletin	Certificat de naștere + pașaport	Certificat de naștere + buletin + pașaport	Nu știe	Nu răspunde	Total
Nu are	Frecvențe absolute	8	0	0	0	0	0	0	0	8
	Frecvențe relative	0,1	0	0	0	0	0	0	0	0,1
În general se simt bine	Frecvențe absolute	2.666	251	0	2.958	7	624	28	200	6.734
	Frecvențe relative	27,2	2,6	0	30,2	0,1	6,4	0,3	2,0	68,7
Are mici probleme de sănătate	Frecvențe absolute	146	59	1	881	1	123	1	29	1.041
	Frecvențe relative	1,5	0,6	0	7,0	0	1,3	0	0,3	10,6
Are grave probleme de sănătate	Frecvențe absolute	150	113	0	878	0	127	5	23	1.296
	Frecvențe relative	1,5	1,2	0	9,0	0	1,3	0,1	0,2	13,2

Este persoana cu handicap	Frecvențe absolute	57	12	0	127	0	9	2	6	213
	Frecvențe relative	0,6	0,1	0	1,3	0	0,1	0	0,1	2,2
NS / NR	Frecvențe absolute	237	21	0	172	1	21	5	48	505
	Frecvențe relative	2,4	0,2	0	1,8	0	0,1	0,1	0,5	5,2
Total	Frecvențe absolute	3.264	456	1	4.816	9	21	41	306	9.797
	Frecvențe relative	33,3	4,7	0	49,2	0,1	0,2	0,4	3,1	100,0

Din analiza tabelului rezultă că 1.041 de subiecți, reprezentând 10,63% din întregul eșantion, au mici probleme de sănătate, 1.296 de persoane (13,23%) au probleme *grave* de sănătate, iar 213 persoane (2,17%) sunt cu handicap.

Generalizând, la nivelul întregii etnii numai situația în care cercetarea relevă probleme grave de sănătate, constatăm că 53.064, respectiv 264.600 de persoane rromi au astfel de probleme, iar o bună parte dintre ei nu au carte de sănătate (care nu le-a fost eliberată datorită lipsei actelor de identitate) și, în consecință, *nu pot apela la serviciile unui medic de stat sau ale unei instituții medicale*, fiind nevoite să apeleze la tratamente băbești, automedicație sau să se neglijeze în totalitate.

Situația deplasărilor în străinătate a subiecților cercetării noastre apare în următoarele două tabele.

Tabelul 5 ne relevă numărul de persoane din familie care s-au deplasat în străinătate, după evenimentele din decembrie 1989, care au schimbat nu numai structura politică, dar și atitudinea organelor statului față de dorința cetățenilor săi de a circula liber și de a-și stabili domiciliul acolo unde doresc.

Tabelul 5

Nr. persoane plecate în străinătate	Frecvențe absolute	Frecvențe relative
0	7.879	80,4
1	1.188	12,1
2	454	4,6
3	138	1,4
4	60	0,6
5	34	0,3
6	10	0,1
7	20	0,2
12	14	0,1
Total	9.797	100,0

Din tabel se desprinde faptul că un număr de 1.918 subiecți din eșantionul cercetării, reprezentând 19,58% din total subiecților, s-au deplasat cel puțin o dată în afara granițelor României, după 1989. Numărul persoanelor plecate după 1989, din aceeași familie, variază de la nici unul până la 12. Ultima cifră (ca și cele patru cifre anterioare) ne demonstrează că au fost cazuri când familii întregi au fost plecate din țară pe o perioadă mai scurtă sau mai lungă de timp.

Extrapolând, la nivelul etniei, aflăm că 78.533 de persoane (după datele din recensământ) de origine etnică romi au călătorit în afara granițelor României sau 391.600 de persoane din aceeași etnie, după estimările organizațiilor romilor.

Dincolo de cifra pe care o agreăm, cert rămâne faptul că un număr considerabil de persoane provenite din etnia romilor au călătorit în străinătate, aproape indiferent de situația lor în raport cu actele de identitate, respectiv certificatul de naștere, buletinul sau pașaportul.

Diferența dintre cei care aveau respectivele documente de identitate și cei care nu le aveau rămâne doar posibilitatea *teoretică* de a obține legal formele și aprobările de deplasare și de a se bucura de tratamente mai bune la locul de destinație sau de a recurge, din start, la forme mai puțin legale ori ilegale de trecere a frontierelor și de organizare a rezidenței pe teritoriile statelor de destinație.

Mirajul unei vieți mai ușoare, datorită unor posibilități de câștig mai bun, precum și speranța unui tratament mai aproape de standardele perioadei istorice prezente, respectiv sfârșitul mileniului doi (tratament după

care au tânjit de-a lungul întregii lor istorii și pe care, la locul de unde au plecat, nu l-au avut niciodată) i-au determinat pe cei mai mulți dintre ei să pornească spre noi și necunoscute orizonturi unde, în funcție de condițiile oferite, au rămas o perioadă mai lungă sau mai scurtă de timp.

Care este mărimea intervalului de timp petrecut de cei 1.918 subiecți în afara granițelor țării?

Răspunsul ne este oferit de tabelul 6.

Tabelul 6

	Perioada cât a fost în străinătate	
	Frecvențe absolute	Frecvențe relative
0	8.049	82,2
1	706	7,2
2	265	2,7
3	215	2,2
4	37	0,4
5	39	0,4
6	126	1,3
7	40	0,4
8	42	0,4
9	10	0,1
10	8	0,1
11	8	0,1
12	67	0,7
14	4	0,0
15	39	0,4
18	23	0,2
21	10	0,1
24	61	0,6
28	4	0,0
30	25	0,3
36	2	0,0
60	17	0,2
Total	9.797	100,0

Din tabel rezultă că un număr de 1.748 persoane (17,84%) dintre subiecții cercetării au fost în străinătate unde au rămas cel puțin 1 lună.

Diferența de 170 persoane (până la 1.918, cât este numărul total de persoane rome din eșantion, care au călătorit în străinătate), au avut sejururi mai mici de o lună.

Timpul total (în luni întregi) petrecut de cei 1.748 romei în afara granițelor României este de 9.341 de luni, ceea ce corespunde la mai mult de 778 de ani.

Desigur că mărirea sejururilor particulare ale fiecăruia dintre acești participanți la circulația internațională a persoanelor a permis fiecăruia dintre ei să-și facă o imagine cât mai aproape de realitatea condițiilor și posibilităților oferite cetățenilor lor de statele civilizate ale Europei, dar, așa cum ne demonstrează și tabelul 7, nu a determinat o hotărâre în masă de a rămâne în respectivele state și de a solicita cetățenia. Dorința de a rămâne oficial, prin solicitarea unei alte cetățenii, în afara granițelor României apare prezentă la un număr foarte redus de persoane ce provin din etnia romilor.

În mod cert, cifra relativ redusă de renunțări la cetățenia română în favoarea solicitării altei cetățenii se explică și prin discordanța ce s-a constatat între posibilitățile și condițiile de trai sperate a li se oferi lor în țările în care au călătorit și realitatea crudă în care au trebuit să trăiască în calitate de emigranți (mai ales în condițiile în care erau lipsiți de forme legale), realitate pe care cei mai mulți au cunoscut-o personal.

Totuși, faptul confirmă încă o dată afirmația multora dintre etnicii rome care au călătorit în străinătate, conform căreia scopul călătoriei lor nu a fost acela de a schimba o țară (respectiv țara în care s-au născut ei și strămoșii lor) cu o altă țară, ci de a găsi slujbe sau alte posibilități de câștig care să le permită ca într-o perioadă cuprinsă între 6 luni și 2 ani să câștige atât cât le este necesar pentru ca la întoarcerea acasă să poată iniția o activitate aducătoare de profit care să le asigure o existență decentă lor și numeroaselor lor familii, familii a căror mărime medie este de aproape 7 (6,6) persoane.¹¹

Cunoașterea acestui fapt ar putea fi un argument important pentru găsirea căilor și metodelor corespunzătoare îndeplinirii punctului 5 din condițiile stabilite pentru România în vederea acceptării sale la discuțiile preliminare în vederea aderării la Uniunea Europeană.¹²

Punctul menționat solicită țării noastre, în mod special, ca o condiție înaintea începerii discuțiilor preliminare, să rezolve problema integrării sociale a minorității romilor. Or, pentru îndeplinirea acestei condiții,

¹¹ Zamfir, Elena; Zamfir, Cătălin, *op. cit.*, p. 66.

¹² Uniunea Europeană, **Agenda 2000 - Opinia Comisiei în legătură cu solicitarea României de aderare la Uniunea Europeană**, Strasburg, 1997.

Uniunea Europeană acordă și sprijinul necesar țării noastre, ca și celorlalte candidate, de altfel.

Dacă suportul financiar acordat de Uniune ar fi direcționat și gestionat astfel încât acesta să însemne școlarizare, profesionalizare modernă, dar, mai ales, *creare de locuri de muncă sau inițiere de activități aducătoare de venituri pentru comunitățile de rromi*, celelalte aspecte presupuse de integrarea socială a acestei etnii (drepturile politice, eliminarea stereotipurilor și discriminării, reducerea ostilității, parteneriatul și creșterea participării sociale, inclusiv participarea la decizii etc.) se vor soluționa, în cea mai mare parte, în mod implicit sau destul de ușor, deoarece aceste aspecte pot fi realizate pentru sau de către persoane care se implică și acționează în calitatea lor esențială de cetățeni.

Cetățenia

Când vorbim de cetățenia populației de rromi este bine să avem în vedere o diseminare pe cât de clară, pe atât de necesară:

Dacă în concepția vestului (cercetători sau simțul comun) rromii sunt definiți, cel puțin, de două caracteristici – nomadismul și lipsa cetățeniei¹³, nu același lucru se poate spune despre concepția și realitatea existente în Europa Centrală și Sud-Estică, (mai precis zona fostă comunistă).

Aici sedentarizarea rromilor s-a produs forțat, prin mijloace administrative, și concomitent rromii au devenit (cei care încă nu erau) cetățeni ai statului pe teritoriul căruia își aveau domiciliul.

Dacă pentru Vest regula este ca rromii să nu fie cetățeni ai statelor pe teritoriul cărora voiajează, în zona fostă comunistă (iar România este un exemplu de netăgăduit) regula este ca rromii să fie cetățeni ai statului.

Dacă a fost bună sau nu această măsură rămâne o problemă de discutat din perspectiva trăsăturilor culturale și identitare ale acestei populații.

Eventuala lipsă de cetățenie a unui etnic rrom din România apărea ca o situație cu totul atipică înainte de schimbările intervenite după revoluția din decembrie 1989, iar astfel de cazuri este greu să ne imaginăm că au existat înainte de această dată. Spunem aceasta deoarece, potrivit legii

¹³ A se vedea lucrările: Calabră, Ana Rita, *Il vento non sovia più. Gli zingari ai margini di una grande città*, Marsilio, 1992; Gropper, C. Rena, *Gypsies in the City. Culture Patterns and Survival*, The Darwin Press, Princeton, New Jersey, 1975; Liègeois, Jean-Pierre, *Gypsies and Travellers. Socio-cultural data. Socio-political data*, Council for Cultural Cooperation, Strasburg, 1987 etc.

române, una dintre cele patru forme de dobândire a cetățeniei române este reprezentată de dobândirea prin naștere.¹⁴

În schimb, după decembrie 1989, departe de a constitui un fenomen de masă, au început să-și facă apariția și altfel de cazuri.

De aceea este bine să vedem care este situația subiecților investigației noastre la acest capitol. Tabelul următor ne poate oferi o primă imagine:

Tabelul 7

Persoane care au renunțat la cetățenie	Frecvențe absolute	Frecvențe relative
DA	26	0,3
NU	7.931	81,0
NS/NR	1.840	18,8
Total	9.797	100,0

Faptul că, din întregul eșantion, doar 26 de persoane (din care pentru două - conform tabelului nr. 8 - nu putem avea certitudinea că au călătorit în străinătate, deoarece în mod sigur, dacă au călătorit totuși, nu au avut un sejur de minimum o lună de zile) au renunțat la cetățenia română apare ca semnificativ pentru atașamentul membrilor acestei etnii față de țara în care s-au născut, respectiv față de România. Aplicând procentul de 0,3%, cât reprezintă ponderea celor care au renunțat la cetățenia română în totalul eșantionului analizat, la cele două cifre care exprimă determinări diferite ale numărului romilor din România, obținem 1.203, respectiv 6.000 de cazuri de renunțări la cetățenie pe întreaga etnie a romilor, ceea ce nu reprezintă niveluri alarmante, dar sunt cifre care nu pot fi totuși neglijate, ci dimpotrivă, solicită abordări corespunzătoare și tratamente în consecință.

¹⁴ Art. 3, lit. a din Legea nr. 21 din 01.03.1996 a cetățeniei române publicată în Monitorul Oficial al României nr. 44 din data de 06.03.1996.

Tabelul 8

Persoane care au renunțat la cetățenie		Nr. persoane plecate în străinătate									
		0	1	2	3	4	5	6	7	12	Total
DA	Frecvența absolută	2	15	4	2	2	0	0	0	1	26
	Frecvența relativă	0	1,3	0,9	0	0	0	0	0	0	0,3
NU	Frecvența absolută	6.167	1.077	416	126	58	34	10	20	13	7.931
	Frecvența relativă	62,9	11,0	4,2	1,4	0,6	0,3	0,1	0,2	0,1	81,0
NS/NR	Frecvența absolută	1.710	96	34	0	0	0	0	0	0	1840
	Frecvența relativă	17,5	1,0	0,3	0	0	0	0	0	0	18,8
Total	Frecvența absolută	7.879	1.188	454	138	60	34	10	20	14	9.797
	Frecvența relativă	80,4	12,1	4,6	1,4	0,6	0,3	0,1	0,2	0,1	100,0

Prima cifră a acestui tabel (cifra 2) reprezintă cele două renunțări la cetățenia română de către persoane care fie că nu au călătorit deloc în străinătate, fie că au călătorit o dată sau de mai multe ori, dar sejurul lor sau cumulul sejururilor lor nu a însumat un număr de zile care să însemne echivalentul unei luni întregi.

Tabelul 9

Persoane care au renunțat la cetățenie		Timpul șederii în străinătate						Total
		Mai puțin de o lună sau deloc	1 lună	2-6 luni	7-12 luni	13-24 luni	>=25 luni	
DA	Frecvența absolută	6	2	7	5	0	6	26
	Frecvența relativă	0,1	0	0,1	0,1	0	0,1	0,3
NU	Frecvența absolută	6.304	674	629	150	132	42	7.931
	Frecvența relativă	64,3	6,9	6,4	1,5	1,3	0,4	81,0
NS/NR	Frecvența absolută	1739	30	46	20	5	0	1.840
	Frecvența relativă	17,8	0,3	0,5	0,2	0,1	0	18,8
Total	Frecvența absolută	8.049	706	682	175	137	48	9.797
	Frecvența relativă	80,2	7,2	7,0	0,1	1,4	0,5	100,0

Tabelul 9 ne arată timpul petrecut în străinătate de fiecare persoană care a renunțat la cetățenia română.

Este lesne de observat că peste 69% dintre ei au luat hotărârea de a renunța la cetățenia română pe baza unei temeinice informări și

documentări rezultate dintr-un sejur cuprins între 2 și 60 de luni. Aproximativ 27% dintre ei au un sejur cuprins între 2 și 6 luni; 19,23% au un sejur cuprins între 7 și 12 luni; iar peste 23% dintre ei au un sejur ce depășește 25 de luni, ceea ce ne demonstrează că hotărârea de renunțare la cetățenia română a avut motive temeinice și a fost urmarea unei gândiri mature și bine motivate. Probabil că, cel puțin la data când s-a luat decizia sau chiar pe tot timpul sejurului, aceste persoane s-au bucurat de condiții de întreținere (de trai) foarte bune, "oferite" de țările de destinație, condiții dătătoare de speranțe.

În sfârșit, tabelul 10 ne prezintă, în formă cuantificată, relația dintre persoanele care au petrecut diferite perioade din viața lor în afara granițelor României și poziția lor față de documentele de stare civilă și identitate.

Din tabel se deduce că persoanele care posedă doar certificat de naștere au călătorit în 622 din cazuri, cele care posedă doar buletin (carte) de identitate în 42 din cazuri, iar cele care posedă numai certificat de naștere și buletin (carte) de identitate în 690 din cazuri.

Situația confirmă cele anticipate mai sus, și anume faptul că prezența sau absența documentelor de identitate nu a reprezentat o piedică reală pentru românii care au dorit să călătorească și să cunoască viața din societățile vest-europene.

Surprinzătoare apare situația celor care posedă fie numai pașaport, fie pașaport, buletin (carte) de identitate și certificat de naștere. Dintre aceștia, care în total sunt 905 persoane, 417 (1+416) nu au călătorit în străinătate sau au avut sejururi care însumate au fost mai mici de o lună.

Tabelul 10

Persoane plecate în străinătate		Dețin doar certificat de naștere	Dețin doar buletin de identitate	Dețin doar pașaport	Certificat de naștere + buletin	Certificat de naștere + pașaport	Nu știe	Nu răspunde	Certificat de naștere + buletin + pașaport	Total
0	Frecvența absolută	2.642	414	1	4.126	2	33	245	416	7.879
	Frecvența relativă	27,0	4,2	0	42,1	0	0,3	2,5	4,2	80,4
1	Frecvența absolută	386	22	0	509	2	4	29	233	1.188
	Frecvența relativă	4,0	0,2	0	5,2	0	0,1	9,5	2,4	12,1

2	Frecvența absolută	167	15	0	132	0	1	20	119	456
	Frecvența relativă	1,7	0,2	0	1,3	0	0	0,2	1,2	4,6
3	Frecvența absolută	25	5	0	35	0	2	12	59	138
	Frecvența relativă	0,8	0,1	0	0,4	0	0	0,1	0,6	1,4
4	Frecvența absolută	13	0	0	3	2	1	0	41	60
	Frecvența relativă	0,4	0	0	0	0	0	0	0,4	0,6
5	Frecvența absolută	14	0	0	8	0	0	0	12	34
	Frecvența relativă	0,1	0	0	0,1	0	0	0	0,1	0,3
6	Frecvența absolută	4	0	0	0	0	0	0	6	10
	Frecvența relativă	0	0	0	0	0	0	0	0,1	0,1
7	Frecvența absolută	7	0	0	3	3	0	0	7	20
	Frecvența relativă	0,1	0	0	0	0	0	0	0,1	0,2
12	Frecvența absolută	3	0	0	0	0	0	0	11	14
	Frecvența relativă	0	0	0	0	0	0	0	0,1	0,1
T O T A L	Frecvența absolută	2.364	456	1	4.816	9	41	306	904	9.797
	Frecvența relativă	33,3	4,7	0	49,2	0,1	0,4	3,1	9,2	100

Aceștia, fie că, o dată avut pașaportul, au mers, din curiozitate, câteva zile în străinătate și datorită faptului că nu au reușit să-și găsească o posibilitate de câștig demnă și legală s-au întors acasă, fie că, o dată depășit pragul psihologic de a intra în posesia unui pașaport (problemă care înainte de 1989 reprezenta o aspirație pe care nu putea oricine să și-o satisfacă), utilizarea sa a devenit o problemă de timp, de bani sau de obținere legală (normală) a vizei.

Studiu de caz

Chestionarul utilizat pentru culegerea datelor privitoare la populația de romi din România, pe un eșantion reprezentativ capabil să permită generalizări valabile pentru întreaga populație de romi, folosit în cadrul anchetei de teren cu ajutorul căruia s-au cules datele cuprinse în prezentul studiu, s-a referit, așa cum am arătat, la o gamă mai largă de probleme. Scopul declarat a fost acela de a avea o imagine holistică asupra acestei populații, atât diacronic, dar mai ales sincron.

Deoarece chestiunea documentelor de stare civilă s-a dorit să fie tratată de sine stătător, am considerat necesar să efectuăm o microanchetă, pe bază de ghid de interviu, într-o comunitate aproximativ omogenă și compactă de romi.

Selecția s-a făcut tot în manieră aleatorie, după ce s-au prestabilit cinci astfel de comunități. Comunitatea selectată a fost cea a romilor din vestul municipiului Mangalia, județul Constanța.

Această populație, provenită din diferite zone ale țării, s-a stabilit aici atrasă de posibilitățile de încadrare și câștig pe care le oferea Întreprinderea Agricolă de Stat (IAS) Mangalia.

Deși comunitatea s-a format din familii de romi veniți din mai multe părți ale țării, inclusiv din Dobrogea, ponderea cea mai mare o are grupul de romi veniți cu 40 de ani în urmă din nordul Moldovei, județul Botoșani, grup ce reprezintă fondatorii acestei comunități.

Comunitatea amintită este formată din 93 de familii de romi, care și-au câștigat, până prin anul 1992, existența din munca în agricultură. În prezent, întreaga comunitate se află într-un acut proces de pauperizare determinat de pierderea locurilor de muncă, prin prăbușirea activității IAS-ului. Această situație este accentuată de lipsa totală a spațiilor de locuire. Situația este o urmare a faptului că, atâta timp cât lucrau la IAS, puteau locui gratuit în spațiile acestuia. O dată încetată activitatea întreprinderii, aceasta nu mai poate suporta cheltuielile de întreținere și administrare ale locuințelor, fiind nevoită să le scoată la vânzare.

Foștii locatari nu le pot cumpăra din două motive:

1. nu au mutații, unii nici măcar flotante, în municipiul Mangalia și, cel mai important,
2. nu au cu ce plăti contravaloarea locuințelor. Aceasta, deoarece de peste 6 ani nu mai au câștiguri constante și stabile, fiind nevoiți să lucreze cu ziua sau să presteze diferite munci la negru,

activități care abia le asigură necesarul de hrană, fără a le permite economii pentru cumpărarea unei locuințe.

Examinând situația acestor familii din punctul de vedere al cercetării noastre, am constatat că nici un membru cap de familie al acestei comunități nu are domiciliul stabil în municipiul Mangalia. În ciuda timpului îndelungat petrecut în acest oraș (timp ce variază între 4 și 2,5 decenii), cei în cauză nu au reușit să-și rezolve problema domiciliului stabil. Acesta figurează și în prezent în județele lor de origine, chiar dacă acolo nu mai au casă, teren sau alte posibilități.

Și această situație are două cauze:

1. Înainte de 1989, stabilirea domiciliului într-un municipiu ca Mangalia era practic imposibilă.
2. După 1989, când au cerut să li se stabilească domiciliul în localitatea în care trăiau de atâta vreme, li s-a răspuns că spațiile în care locuiesc au statut de barăci de serviciu și nu se poate stabili domiciliul stabil pe ele.

Datorită acestor conjuncturi, situația acestei comunități de 93 de familii, ce totalizează 628 de persoane, rămâne deosebit de critică și în prezent, având implicații grave în ceea ce privește obținerea unui loc de muncă, primirea ajutorului social, înscrierea la medicul de familie, serviciile medicale în general etc.

Opt dintre aceste familii sunt în situația ca nici unul dintre copii să nu aibă certificat de naștere, cu implicațiile de rigoare în ceea ce privește școlarizarea, primirea alocației de stat, includerea în dosarul de ajutor social, beneficiul serviciilor medicale și sociale, efectuarea serviciului militar, exercitarea dreptului de vot etc.

Famiiliile respective sunt înscrise în tabelul 11, în care se menționează numele părinților, adresa, numele și prenumele copiilor respectivi, data și locul nașterii, precum și unele observații.

Tabelul 11

Numele și prenumele părinților	Adresa	Numele și prenumele copiilor	Data și locul nașterii	Observații
Barbu Titi Stoica Cătălina	Cartier vest Cartier vest	Barbu Lăcrămioara Barbu Ciprian Barbu Rodica Barbu Irinel	13.08.1986 Constanța 15.02.1988 Mangalia 25.05.1991 Mangalia 21.03.1997 Mangalia	Nu are certificat de naștere Nu are certificat de naștere Nu are certificat de naștere Nu are certificat de naștere
Grigore Florica Păpușoi Constantin	Cartier vest Cartier vest	Grigore Florica Păpușoi Mihaela Păpușoi Alisia	19.07.1974 Constanța 12.03.1994 Constanța 21.03.1997 Constanța	Nu are certificat de naștere Nu are certificat de naștere Nu are certificat de naștere
Gabu Marian Caragea Chiva	M.I. Dobrogeanu, barăci-Mangalia	Stoica Florin	11.02.1986	Nu are certificat de naștere
Racid Amar Ismail Narcis	M.I. Dobrogeanu M.I. Dobrogeanu	Racid Iuria	12.03.1998	Nu are certificat de naștere
Memetail Faire	Cartier vest	Memetali Sucuri	23.07.1990 Constanța	Nu are certificat de naștere
Gabu Aneta	M.I. Dobrogeanu	Gabu Maria	9.06.1996 Mangalia	Nu are certificat de naștere
Vasile Doina	M.I. Dobrogeanu	Vasile Constantin	16.03.1985 Mangalia	Nu are certificat de naștere
Suliman Zemine	Aurora nr.3	Suliman Elvis	8.09.1986 Constanța	Nu are certificat de naștere Este elev la clasa de romi

Concluzii

1. Faptul că cercetarea s-a desfășurat pe un eșantion reprezentativ ne-a permis generalizarea unor constatări și recalcularea unor cifre astfel încât constatările la nivelul eșantionului să aibă valabilitate (cu precauțiile metodologice necesare) la nivelul întregii populații de romi.

2. Modalitățile prin care o parte dintre membrii etniei romilor au rămas fără acte de identitate variază de la simpla pierdere până la distrugere, neschimbare la momentul expirării sau neposedarea vreodată a unui asemenea document.

După cum am văzut, numărul membrilor etniei romilor lipsiți de actul elementar – certificatul de naștere – se ridică la 19.373 (4,83%), dacă avem în vedere numărul de persoane rome stabilite de recensământul din 1992 și la 96.600 de persoane dacă avem în vedere estimarea numărului de romi de către organizațiile romilor. Numărul celor fără buletin sau carte de identitate se ridică la 17.138 (4,18%), dacă avem în vedere datele statistice oficiale și 82.000 de persoane după estimările neoficiale.

Din punct de vedere al sexelor, fără aceleași documente sunt 9.809 (22.986) bărbați, reprezentând 2,27%, respectiv 9.564 (25.277) de femei, reprezentând 2,56%, dacă ne referim la certificatul de naștere și 8.677 (20.252) de bărbați, reprezentând 2%, respectiv 8.461 (21.624) de femei, reprezentând 2,19%, dacă ne referim la buletinul sau cartea de identitate.

3. În totalitatea lor, rromii care nu mai au cetățenie română au renunțat la aceasta din proprie inițiativă. Nu am întâlnit nici un caz de retragere a cetățeniei de către un organ al statului român.

Marea majoritate au renunțat la cetățenie din dorința de a pleca într-o altă țară unde sperau să aibă un nivel de viață mai bun și un tratament social nondiscriminatoriu.

În câteva cazuri izolate, se susține că renunțarea la cetățenie a fost nu numai dorința de a părăsi România, ci și o formă de protest față de anumite aspecte pe care respectivii subiecți le-au considerat ostile etnic sau discriminatorii.

Cele 47 de conflicte colective, de mai mare sau mai mică anvergură, în care au fost implicate, în perioada 1990-1997, comunitățile de rromi au avut un rol esențial.

Refacerea caselor arse sau distruse, recuperarea sau redobândirea bunurilor din gospodărie erau, practic, imposibile fără instrumentarea respectivelor cazuri în instanță și tragerea la răspundere materială și penală a vinovaților. Or, acest lucru a fost refuzat sau târăgănat până la prescripție.

Cu excepția cazului Hădăreni, în nici una dintre localitățile în care rromii și bunurile lor mobile și imobile au suferit datorită agresiunilor colective nu s-a dat o soluție juridică reparatorie și clară, iar cu excepția Comunei M. Kogălniceanu din județul Constanța, unde statul român a contribuit la refacerea caselor distruse cu o cotă de 50% din costuri, alături de organizația rromilor din R. F. Germania, "Sinti und Roma", nu se mai cunoaște, până în prezent, nici un caz din cele 47 la care pagubele (totale sau parțiale - ca la M. Kogălniceanu) să fie suportate de cineva, persoană fizică sau juridică.

Numărul celor fără cetățenie, la nivelul etniei rromilor, este de 1.203 (0,3%) după datele de recensământ și 6.000 după estimările neoficiale.

4. Lipsa actelor de stare civilă, precum și a cetățeniei generează probleme sociale dintre cele mai alarmante:

- o participare insignifiantă la viața socială a societății, inclusiv imposibilitatea de exprimare democratică a voinței politice prin intermediul exercitării dreptului la vot;
- imposibilitatea de exercitare a drepturilor civile și administrative;
- dificultăți insurmontabile pentru încadrarea legală în muncă;
- imposibilitatea de a beneficia de ajutorul social, ajutorul de șomaj, asistență medicală, medicul de familie etc.;
- dificultăți în școlarizarea copiilor, primirea alocației de stat, beneficiul burselor sociale etc.

5. Starea de sănătate în rândul acestei etnii apare destul de precară. În funcție de sursa care estimează numărul total al romilor, volumul populației rome care acuză probleme grave de sănătate variază între 53.064 de persoane (după recensământ) și 264.600 (după estimările neoficiale), ceea ce înseamnă o proporție destul de ridicată (13,23%).

6. Numărul romilor care au călătorit în străinătate, pe perioade de timp destul de lungi (cel puțin o lună, unii atingând sejururi de 60 de luni), este apreciabil (între 78.533 și 391.600 de persoane, ceea ce reprezintă un procent de 19,58%).

Recomandări

1. Soluționarea problemelor în afara unei intervenții oficiale, guvernamentale, nu este posibilă decât printr-o acțiune concertată într-un sistem de trei proiecte (fiecare dintre ele să asigure rezolvarea uneia dintre cele trei chestiuni importante: certificatele de naștere, cărțile de identitate și cetățenia) în care să-și găsească locul și contribuția concretă toate părțile interesate de rezolvarea problemei. Acestea ar fi: Inspectoratul General al Poliției (interesat să aibă în evidență toți cetățenii țării indiferent de naționalitate), primăriile (interesate ca cetățenii din raza lor de acțiune să fie în legalitate), Ministerul Justiției (împunător cu soluționarea problemelor de cetățenie ale foștilor cetățeni români), Ministerul Afacerilor Externe (interesat de îmbunătățirea imaginii externe a situației cetățenilor români), partidele politice (interesate de participarea unui număr cât mai mare de cetățeni la vot), Înaltul Comisariat pentru Refugiați al Națiunilor Unite (interesat de reducerea numărului de apatrizi), organizațiile romilor (interesate de soluționarea problemelor membrilor lor), UNICEF-ul (interesat de școlarizarea și starea de sănătate a copiilor) și, desigur, Departamentul pentru Protecția Minorităților Naționale.

Ne referim la trei proiecte, și nu la unul singur, pentru rezolvarea întregii probleme, deoarece eliberarea celor trei documente și, implicit, derularea demersurilor administrative se face la trei autorități publice diferite, cu reguli și procedee diferite, cu deschideri și abilități față de public în general și față de romii în special, de asemenea, diferite.

Este vorba de oficiile de stare civilă ale primăriilor, pentru reglementarea situației certificatelor de naștere; de serviciile de evidență a populației din cadrul inspectoratelor de poliție și de biroul cetățenie din cadrul Ministerului Justiției.

2. Deoarece numărul cazurilor de cetățeni fără acte de stare civilă este mare, ca și numărul apatrizilor, rezolvarea problemei nu trebuie făcută prin aplicarea de sancțiuni sau prin perceperea de taxe de eliberare a actelor. O astfel de abordare ar compromite orice acțiune, deoarece teama de sancțiuni și lipsa de mijloace financiare i-a determinat pe cei mai mulți dintre cei în cauză să treacă problema sub tăcere și să se ascundă față de organele de ordine sau autoritățile statului.

Apreciem că numărul cetățenilor fără acte de stare civilă este mult mai mare decât a stabilit cercetarea noastră, deoarece aceasta s-a adresat numai populației de naționalitate romă, dar în situații asemănătoare se găsesc destui cetățeni care aparțin etniei majoritare sau celorlalte minorități. Din punct de vedere procentual, apreciem că românii dețin ponderea la toate categoriile de documente, dar din punctul de vedere al cifrelor absolute este posibil ca membrii etniei majoritare să se detașeze.

Dacă imboldul romilor spre țările occidentale a venit după revoluția din decembrie '89, începând cu sfârșitul anului '91 și începutul anului '92, când degradarea situației economice interne era mai mult decât evidentă, iar etnicii romi au rămas în număr mare fără locuri de muncă, fiind primii disponibilizați din economie și lipsiți de pământ în urma aplicării Legii fondului funciar nr. 18/1991, situația etnicilor români este mult deosebită. Exodul acestora a început imediat după revoluție ca urmare a deschiderii granițelor vestului pentru România și creării posibilității de a-și pune în aplicare gândul părăsirii României, încolțit încă din perioada ceaușistă, sau de a-și pune în aplicare încercările eșuate de a părăsi ilegal România, în aceeași perioadă. La aceștia s-au adăugat cei ce se temeau de reprezentanții noii ordini instaurate sau nemulțumiții de această situație.

3. Datorită faptului că bugetul statului român este declarat de austeritate, contribuția la finanțarea proiectelor de punere în legalitate trebuie făcută de către autoritățile și instituțiile interesate (menționate la punctul 1), în funcție de posibilitățile și interesul fiecăreia dintre ele, la care

să se adauge contribuția unei fundații, instituții sau organism din afara granițelor României.

Astfel:

a. Inspectoratul General al Poliției (IGP), ca organ de specialitate, ar trebui să fie inițiatorul proiectului de lege privind eliberarea documentelor de stare civilă în mod gratuit și fără sancțiuni pentru toate persoanele care, din anumite motive, nu au acte de stare civilă. Această instituție are experiența anilor '50, când rromii voiajori au fost sedentarizați forțat (pe cale administrativă) și obligați să fie înregistrați la starea civilă și serviciul de evidență a populației. Popularizarea acțiunii și explicarea importanței rezolvării problemei documentelor de identitate a tuturor membrilor societății românești apar ca deosebit de legitime în activitatea acestei instituții.

De asemenea, apare ca absolut necesar ca IGP să ordoneze un astfel de *comportament al lucrătorilor de poliție* în general, pe perioada derulării acțiunii, și a celor din cadrul serviciilor de evidență a populației în special, încât persoanele care se adresează posturilor de poliție să aibă efectiv sentimentul că le-au fost respectate demnitatea și personalitatea lor de cetățeni, în pofida faptului că s-au aflat în afara legii ori au încălcat-o cu bună știință.

Poate că un ciclu de cursuri sau dezbateri cu personalul implicat ar avea efecte apreciabile.

Din perspectiva etnicilor rromi, ar fi o posibilitate ca lucrătorii de poliție să fie percepuți și altfel decât în postura de abuzivi, culpabilizatori ai rromilor pentru toate relele societății noastre, "reputație" ce și-au "câștigat-o" prin statisticile subiective și neconstituționale date publicității sau prin "scurgerile de informații" prin care rromii sunt puși la zid chiar și atunci când nu merită.

b. Primăriile trebuie să aibă o evidență clară a situației demografice de pe raza lor de acțiune și competență, precum și o evidență la fel de clară a electoratului potențial de pe același teritoriu. Atât timp cât formularistica necesară li se furnizează gratuit, contribuția acestora s-ar concretiza în disponibilitatea de a cere secretarilor să accepte o activitate ceva mai intensă pe o perioadă relativ scurtă.

c. Ministerul Justiției, prin avizarea rapidă a proiectului (sau proiectelor) de acte normative considerate necesare, ar contribui în bună măsură la soluționarea problemelor. Totodată, în cadrul acestui minister funcționează biroul cetățenie care, din 1994 și până la începutul anului 1999, nu a mai înaintat nici un proiect de hotărâre de guvern pentru

acordarea cetățeniei persoanelor care au cerut acest lucru. O mai mare operativitate din partea acestui birou, asociată cu mai multă elasticitate și receptivitate față de solicitările celor care și-au pierdut cetățenia română, inclusiv rromii, nu ar face decât să sporească sentimentul de încredere al solicitanților și operațiunea în sine să fie mai ușor de realizat.

d. Rolul Ministerului Afacerilor Externe (MAE) ar fi de cofinanțator a cel puțin unuia dintre proiecte și susținător al celor trei proiecte, deoarece până în prezent nu are prea multe acțiuni personale de înscris pe raportul cu privire la modul de îndeplinire a punctului 5 din recomandările făcute țării noastre în documentul numit *Agenda 2000*, care precizează condițiile ce trebuie îndeplinite de țara noastră pentru demararea discuțiilor în vederea acceptării sale ca membră a Uniunii Europene. Acest minister, pe lângă prelevarea unei cote mici din bugetul propriu pentru punerea în aplicare a cel puțin unuia dintre proiecte și susținerea tuturor celor trei proiecte la diferiți finanțatori și toate nivelurile și forurile (inclusiv în componentele lor legislative–normative), ar trebui, pentru obținerea suportului public al proiectelor, să inițieze o serie de seminarii, conferințe de presă, explicații radio-televizate etc. pentru a arăta cât mai clar și convingător necesitatea și utilitatea proiectelor (inclusiv importanța lor pentru imaginea externă și promovare).

e. Partidele politice s-ar putea implica atât ca parteneri pentru cofinanțarea proiectelor, cât și ca factori de influență pentru votarea rapidă și în formă cât mai avantajoasă rezolvării chestiunii în cauză a actelor normative necesare, în care să se pună pe primul plan economisirea timpului și eforturilor solicitanților. Cu cât vor fi mai mulți cetățeni români posesori de carte de identitate, cu atât mai mulți alegători vor fi prezenți la urne, ceea ce va crește gradul de participare al cetățenilor la activitatea de desemnare a viitorilor conducători locali și naționali, deci cu atât mai mare va fi și legitimitatea acestora.

Este bine cunoscut faptul că după 1989 rromii nu au votat cu un singur partid și nici în unanimitate cu organizațiile rromilor participante la alegeri. Opțiunile electorale ale rromilor au fost, spre deosebire de celelalte minorități, la fel de împărțite ca și ale etniei majoritare. Este greu de presupus că există o formație politică participantă la alegeri care să nu fi primit voturi și din partea rromilor. Presupunând o anumită constanță a distribuției opțiunilor, câștigul rezidă în creșterea procentelor (și, implicit, a numărului absolut) de voturi venite din partea celor care datorită lipsei de acte de identitate nu s-au putut prezenta la urne, inclusiv din partea minoritarilor rromi.

f. Așa cum am mai arătat, Înaltul Comisariat pentru Refugiați al Națiunilor Unite (UNHCR) are interesul statutar de a minimaliza pe cât posibil numărul cetățenilor cu cetățenie incertă (apatrizilor) și reglementarea situației juridice a acestora. În aceste condiții, această instituție ar putea deveni finanțatorul sau cofinanțatorul cel puțin al proiectului de reglementare a cetățeniei, precum și sprijinitorul întregii acțiuni, atât la nivel legislativ, cât și în munca de identificare și convingere a unor finanțatori care să sprijine punerea în practică a proiectelor.

Prestigiul și seriozitatea UNHCR-ului ar fi argumente suficiente pentru a convinge unele guverne să coparticipe la finanțarea întregii acțiuni, mai ales pe cele spre care se îndreaptă atenția apatrizilor afectați de problemele cu care se confruntă ei și/sau familiile lor.

g. Organizațiile romilor sunt bine motivate pentru rezolvarea situației coetnicilor lor atât pentru a avea un număr cât mai mare de votanți (cele care participă la alegeri) sau de membri (activiști), dar și pentru a ajuta la schimbarea imaginii etniei romilor în general.

Se cunoaște deja tendința de a se generaliza la nivelul întregii etnii aproape toate aspectele rele sau urâte ce caracterizează o parte dintre etnicii romi; și cum pierderea cetățeniei sau lipsa documentelor de stare civilă nu este o faptă de laudă în societatea noastră, organizațiile romilor sunt conștiente că și această stare este sau poate fi generalizată.

De aceea, pentru lichidarea sa, aceste organizații pot desfășura o muncă foarte eficientă pentru convingerea respectivilor cetățeni de necesitatea rezolvării problemelor lor de stare civilă și cetățenie, pot ajuta reprezentanții autorităților publice implicate în derularea celor trei proiecte, dar pot face și demersuri în nume propriu pentru obținerea unei părți din sumele necesare soluționării situației.

h. Deoarece o parte a consecințelor negative generate de situația descrisă mai sus se răsfrâng în mod nedorit și asupra copiilor (participare școlară, drept la burse și alocații, asistență medicală etc.), considerăm că și Reprezentanța UNICEF în România, ca și UNICEF-ul național se pot implica motivat și eficient în munca de sprijinire financiară, morală și cu lobby în vederea implementării și derulării corecte și eficiente a proiectelor.

i. Departamentul pentru Protecția Minorităților Naționale ar trebui să-și facă simțită prezența sub toate formele, în toate etapele și la toate nivelurile soluționării problemei. Chiar dacă ar fi vorba numai despre etnicii romi și tot ar trebui ca această structură guvernamentală (ce are în componența sa un compartiment special pentru romi și care până în prezent nu a arătat nimic concret din ceea ce trebuia să arate o structură

guvernamentală) să se implice total în rezolvarea problemei. Obligațiile ce-i revin Guvernului Român față de cetățenii de etnie rromă, prin Agenda 2000, intră, în cea mai mare parte, în atribuțiile acestei structuri, care, împreună cu Ministerul Afacerilor Externe trebuie să coordoneze întreaga activitate de "integrare a minorității rromilor și îmbunătățire a condițiilor lor de viață".

4. Cele de mai sus au menirea, în viziunea autorului, de a rezolva problema actelor de identitate și a cetățeniei pentru toți cetățenii români care, dintr-un motiv sau altul, nu (mai) posedă aceste documente, inclusiv sau mai ales pentru cei de naționalitate rromi. Dar această soluționare nu ne acordă nici o garanție că în viitor lucrurile nu se vor repeta.

Este posibil ca facilitățile acordate prin actele normative sau proiectele ce se vor derula, adică exonerarea de orice răspundere și cheltuială pentru situația descrisă, să "stimuleze" neglijența sau lipsa de interes ori să mențină teama și disconfortul care au contribuit în bună măsură la generarea situației.

De aceea este bine să se aibă în vedere măsuri care să nu mai permită repetarea situației.

Aceasta reclamă o muncă serioasă, permanentă și calificată pentru educarea tuturor cetățenilor, prin toate mijloacele de care societatea dispune.

Pentru cetățenii de naționalitate rromă, o soluție în plus ar fi existența câte unui funcționar rrom în fiecare structură a administrației publice care, pe lângă atribuțiile sale curente, să aibă sarcina de a lucra cu membrii acestei populații, în sensul de a le arăta și explica demersurile necesare și modalitățile de lucru cu structurile administrative ale statului și de a se apleca (pe cât posibil și în limba rromany) cu mai multă înțelegere asupra solicitărilor și problemelor acestei populații pentru care, nu de puține ori, chiar și înțelegerea limbajului specific administrației și funcționarilor publici reprezintă un handicap.

Când facem această propunere, avem în vedere experiența acumulată în câteva unități teritoriale ale Ministerului Muncii și Protecției Sociale în care prezența funcționarilor rromi a determinat o relaționare mult mai bună cu populația de rromi din sfera de competență a respectivelor unități, iar perceperea acestora a fost net diferită în bine comparativ cu unitățile similare care nu au avut un funcționar public rrom în structura lor.

Pe această linie se înscrie și acțiunea organizației "Alianța pentru Unitatea Rromilor (AURr)" de a forma, în decurs de un an, cel puțin un număr de 105 funcționari publici rromi, în șase județe ale țării (Buzău, Cluj,

Dolj, Iași, Ialomița, Timiș) și municipiul București, a căror angajare în structurile administrației publice să constituie nu numai un aport la creșterea încrederii, eliminarea discriminării și diminuarea ostilității etnice, dar și un real aport la creșterea funcționalității și buneii percepții a respectivei instituții publice.

Experiența arată că dificultățile și disfuncționalitățile nu sunt specifice doar țării noastre. În toate societățile cu structură multiethnică există astfel de probleme, dar angajarea și preocuparea pentru identificarea formelor și metodelor de soluționare diferă ca pondere și intensitate. În unele dintre aceste țări se caută și se aplică măsuri destul de apropiate, unele chiar asemănătoare celor propuse mai sus.

Într-o convorbire avută cu domnul Trevor R. Hall, consilierul general al Home Office-ului britanic și consilierul special al Majestății Sale Regina Angliei pentru problemele minorităților, am aflat că deși în Anglia minoritățile nu au decât o pondere de 6%, regina a dispus ca în fiecare unitate a statului 12% dintre posturi să fie ocupate de către minoritari. Aceasta tocmai pentru a diminua reticența și neîncrederea minoritarilor față de instituții pe care le percep străine sau ostile, dar și pentru a crește rolul și funcționalitatea respectivelor instituții în soluționarea problemelor tuturor cetățenilor statului.

Se poate, totuși, naște întrebarea: dacă procentul minorităților în Marea Britanie este doar de 6% din întreaga populație, de ce este dublu procentul de posturi pe care instituțiile statului trebuie să le ocupe cu minoritari? Răspunsul nostru este clar: pentru a nu se compromite efectul pentru care s-a dispus măsura respectivă. Cum ar putea fi compromisă această măsură? Prin mai multe modalități.

Prima ne duce cu gândul la faptul că dacă procentul ar fi același (adică destul de mic), ar fi posibil ca activitatea și rolul funcționarilor respectivi să fie "înăbușite" de tendința firească, conștientă sau nu, a majoritarilor de a "asimila" activitatea și comportamentul specific, determinat de rolul pe care-l au de îndeplinit, sau de a marginaliza, a trece pe "linie moartă", întreaga acțiune prin comportamentul general al membrilor instituției și prin atitudinea clasică, cel puțin indiferentă sau echidistantă, dacă nu ostilă sau intolerantă, față de cei *diferiți*. Pe de altă parte, există pericolul ca înșiși minoritarii angajați, mulțumiți de un post pe care vor să-l păstreze cu orice preț, fiind puțini și nemaiputând face față "presiunilor", să abandoneze scopul pentru care au fost angajați și să fie preocupați mai mult să facă pe placul colegilor și superiorilor pentru a le câștiga simpatia și sprijinul în cazuri de criză.

Măsura de a angaja un număr mai mare de minoritari (chiar dublu față de procentul oficial) are rolul de a-i face pe funcționarii minoritari să nu "uite de unde au plecat" și ce scop trebuie să slujească în primul rând și, în același timp, să aibă puterea de a rezista unor eventuale presiuni (care nu sunt în mod necesar conștiente, deliberate), care să deturneze scopul angajării lor.

*

* * *

În concepția noastră, problema poate fi rezolvată, așa cum am mai spus, în mod oficial, printr-unul sau mai multe acte normative, caz în care cheltuielile ar fi minime. Pentru acest lucru sunt necesare, în primul rând, disponibilitatea și voința politică și administrativă. Probabil că este posibil ca problema să fie rezolvată, cu aceleași minime cheltuieli, și în condițiile legislative actuale, dar asupra acestor chestiuni considerăm că este bine să se pronunțe specialiștii. Tot aceștia din urmă ar trebui să se pronunțe și asupra numărului, conținutului și formei respectivelor acte normative. De aceea apreciem că rezultatele acestui studiu trebuie completate cu un studiu de specialitate, adică cu o cercetare juridică efectuată din perspectiva problemei discutate în aceste rânduri. Punctul de plecare pentru studiul propus poate și trebuie să fie prezentul studiu, care conține nu numai datele factuale, de teren, ci și considerații de ordin sociologic, administrativ și social ce decurg din practica socială curentă.

Indiferent de modalitatea sau modalitățile în care se va încerca să se soluționeze această problemă (deși este posibil să rămână nesoluționată, în ciuda stringenței și importanței sale), încercăm să estimăm costurile totale ale acțiunii, având în vedere cheltuielile maxime pe care le poate suscita.

Cheltuieli maxime pentru obținerea documentelor de identitate și certificatelor de naștere

Vom presupune situația în care persoana nu a avut niciodată actul de naștere și dorește să obțină documentul de identitate. Pașii pe care trebuie să-i facă pentru a obține documentul sunt:

1. Deplasare la poliția din localitatea în care are rezidența pentru a anunța (printr-o cerere) dorința de a obține certificatul de naștere. Să presupunem că persoana călătorește, în medie, cu 1,5 mijloace urbane de transport în comun, iar prețul mediu al unei călătorii este de 2,5 mii lei. Aceasta reprezintă o cheltuială de **3.500 lei**.

Conform Normelor metodologice de aplicare a prevederilor Legii nr. 105/1996, i se vor solicita copii după actele de naștere și căsătorie ale părinților.

2. Să presupunem că nu are aceste documente și trebuie să se deplaseze în localitatea în care locuiesc părinții pentru a aduce documentele solicitate și copii după respectivele documente.

Vom avea în vedere o distanță medie de 250 km, ceea ce înseamnă că va trebui să parcurgă cu trenul accelerat, în vagon de clasa a doua, 500 km (dus-întors). Costul biletelor va însemna 45.000 lei (costul unei călătorii cu acceleratul, la clasa a II-a, pe distanța de 250 km) x 2 (bilete) = **90.000 lei** călătoria (dus-întors).

3. Xeroxarea documentelor reprezintă 1.500 lei x 3 documente = **4.500 lei**.

4. Revenirea la secția de poliție cu documentele xeroxate pentru întocmirea dosarului necesar în justiție înseamnă încă **3.500 lei**.

5. După o lună, conform prevederilor legale,¹⁵ petentul revine la circa de poliție pentru a primi un înscris către judecătoria în a cărei rază de competență se află localitatea în care are domiciliul, judecătoria la care poliția va trimite dosarul cu rezultatul investigațiilor sale legate de solicitarea petentului. Această deplasare presupune încă **3.500 lei**.

6. Presupunem din nou că petentul nu-și are rezidența în localitatea în care domiciliază, ci este necesar să se deplaseze pe aceeași distanță medie de 250 km (dus-întors) pentru a deschide procesul și a stabili termenul de judecată. Judecarea cauzei va necesita un număr de maximum trei înfățișări, ceea ce presupune o cheltuială de 4 x 90.000 lei = **360.000 lei**.

7. Taxa de timbru pentru astfel de proces mai necesită **15.000 lei**.

8. Vom considera că omul nostru va primi și amenda maximă prevăzută de lege, adică **60.000 lei**.

9. Cu hotărârea judecătorească, se va prezenta la serviciul de stare civilă din primăria localității în care instanța de judecată a stabilit că s-a născut. Să acordăm și acestei deplasări o distanță tot de 250 km, ceea ce mai presupune încă **90.000 lei**.

Cheltuiala totală până în acest punct se cifrează la **630.000 lei/persoană**. Cifra aceasta va reprezenta *costul maxim al unui certificat de naștere*.

¹⁵ Art. 54, alin (1) din Legea nr. 119/1996.

Înmulțind această sumă cu numărul maxim presupus al celor fără certificat de naștere, adică cu 96.600 persoane, obținem un total de **60.858.000.000 lei**, adică 3.803.625 USD, dacă avem în vedere un curs de 16.000 lei pentru un dolar SUA.

Cu certificatul de naștere eliberat de oficiul de stare civilă al primăriei din localitatea în care s-a născut, se prezintă la poliția din localitatea în care petentul are rezidența pentru a primi, în primă instanță, cartea de identitate provizorie (24.000 lei) și apoi pe cea definitivă (încă 24.000 lei). Deplasările mai presupun o cheltuială de încă 7.000 lei, care adăugați (împreună cu costul cărților) la costul maxim al unui certificat de naștere vor constitui *costul maxim al unei cărți de identitate*, adică **685.000 lei/persoană**.

Cheltuiala totală pentru rezolvarea celor 82.000 de cazuri, estimate ca cifră maximă, se ridică la suma de **56.170.000.000 lei**, adică **3.510.625 USD** (la același curs de schimb).

Deci, pentru cele două documente (de naștere și identitate), ar fi necesară uriașa sumă de 117.028.000.000 lei, adică 7.314.250 USD.

Am acceptat ipoteza **absurdă** că toate cele 82.000 de persoane presupuse fără act de identitate au nevoie de toate aceste demersuri și cheltuieli, ceea ce reprezintă o exagerare mai mult decât evidentă. Spunem aceasta deoarece cea mai mare parte dintre cei care nu posedă act de identitate au certificat de naștere, iar dintre aceștia nu toți au nevoie de proces în instanța de judecată (afirmație valabilă și pentru categoria celor lipsiți doar de certificatele de naștere) pentru a fi nevoiți să facă atâtea deplasări. Așa cum am arătat mai sus, în cazul celor care au pierdut documentele sau le-au deteriorat, legea prevede o amendă de maximum 80.000 lei¹⁶, ceea ce înseamnă mult mai puțin decât ar necesita ipoteza inexistenței documentului.

Pe de altă parte, așa cum am arătat, legea prevede și un nivel minim al amenzii (30.000 lei), iar în practica curentă se întâlnesc destule cazuri în care sancțiunea a constat într-un "avertisment" sau, în funcție de caz (situație), nu s-a acordat nici un fel de sancțiune.

Nu vom face nici un fel de corecție în ceea ce privește nivelul cifrelor, din următoarele considerente:

- a) pentru că din start ne-am propus să evaluăm *nivelul cheltuielilor maxime*, atât pentru a se estima corect eforturile necesare identificării surselor de finanțare și obținerea efectivă a finanțării,

¹⁶ Art. 62, alin (2) din Legea nr. 119/1996.

- pentru cazul în care rezolvarea problemei ar "trece" în sarcina organizațiilor neguvernamentale, a instituțiilor internaționale sau a altor instituții, adică fără participarea guvernului și statului român, cât și pentru a se crea o imagine asupra importanței unor măsuri facilitatorii din partea legislativului, guvernului etc.
- b) pentru că, așa cum am arătat, ca pondere statistică, situația este specifică etniei romilor, dar dacă avem în vedere cifrele absolute, o estimare la un nivel cel puțin egal, dacă avem în vedere situația globală a celorlalte etnii, nu ni se pare hazardată, chiar dacă nu există o cercetare în acest sens. Or, tocmai caracterul de masă al fenomenului ar trebui să constituie un semnal de alarmă pentru factorii de decizie, pentru a imagina și dispune măsuri și acte normative corespunzătoare soluționării adecvate.
 - c) dacă soluționarea problemei va porni dinspre societatea civilă, va trebui ca o serie de persoane să se ocupe de derularea proiectelor (coordonatori, specialiști, oameni de teren, contabili), iar o serie de dotări (calculatoare, imprimante, xeroxuri, faxuri, rechizite, consumabile), să permită punerea în practică așa cum cere soluționarea problemei, ceea ce înseamnă o creștere a costurilor cu cel puțin 2-3 procente.
 - d) adoptarea unor acte normative și a unor măsuri administrative ar însemna o scădere drastică a costurilor. În acest mod, orice sancțiune s-ar elimina, numărul deplasărilor s-ar reduce la minimum, xeroxările pot deveni gratuite și, probabil, acțiunile judecătorești mult simplificate sau restrânse la cazurile deosebite, dificile, ce necesită clarificări, taxa de timbru eliminată.

Cheltuieli maxime pentru obținerea cetățeniei

Să vedem, în continuare, care sunt cheltuielile necesare soluționării problemei cetățeniei.

Conform prevederilor legale, acordarea cetățeniei se face la propunerea ministrului justiției, prin hotărâre a guvernului, care se publică în Monitorul Oficial.

Cererea, însoțită de actele care dovedesc îndeplinirea condițiilor legale de acordare, se adresează "Comisiei pentru constatarea condițiilor de acordare a cetățeniei", care funcționează pe lângă Ministerul Justiției.

Conform prevederilor art. 15 din Legea nr. 21/1991¹⁷, comisia dispune, *pe cheltuiala petentului* (s.m), publicarea în Monitorul Oficial al României. Această cheltuială este de 125.000 lei.

Datorită faptului că cererile de primire a cetățeniei se depun numai la Ministerul Justiției, înseamnă că, indiferent de locul în care petentul își are rezidența, el va trebui să se deplaseze la București pentru a-și înregistra cererea.

Vom adopta o deplasare medie de 470 km (940 km dus-întors) al cărei cost se ridică la $71.100 \text{ lei} \times 2 = 142.200 \text{ lei}$.

Întors acasă, petentul așteaptă publicarea în Monitorul Oficial a hotărârii de guvern prin care i s-a acordat cetățenia, iar la apariția acesteia se prezintă la formațiunea de evidență a populației din localitatea de rezidență, întâi pentru cartea de identitate provizorie, apoi pentru cea definitivă. Aceste deplasări necesită cheltuieli de 55.000 lei (2 x 24.000 lei + 2 x 3.500 lei).

Costul total al cheltuielilor unui petent pentru obținerea cetățeniei se ridică la $55.000 + 142.200 + 125.000 = 322.200 \text{ lei}$.

Pentru toate cele 6.000 de cazuri de persoane fără cetățenie aparținând etniei rromilor, cheltuiala se ridică la **1.933.200.000 lei**, ceea ce reprezintă **120.825 USD** (respectând același curs al leului în raport cu dolarul pe care l-am avut în vedere și mai sus: 1 USD = 16.000 lei).

Pentru a avea situația cheltuielii maxime globale necesare soluționării problemei analizate în această lucrare, nu ne rămâne decât să însumăm costurile celor trei bugete. Aceasta înseamnă că pentru rezolvarea tuturor aspectelor problemei avem nevoie de 118.961.200.000 lei sau 7.435.057 USD, ceea ce nu reprezintă o imposibilitate financiară, dar nici o cheltuială foarte comodă.

Așa cum am mai spus, costurile pot fi reduse drastic prin adoptarea unor măsuri administrative și adoptarea unor acte normative, dublate de colaborarea intensă a părților interesate de soluționarea problemei.

În opinia semnatarului acestor rânduri, combinarea celor două modalități ar crea un parteneriat într-adevăr apt să găsească o rezolvare economică și realistă.

Orice cheltuială sau sancțiune financiară din partea subiecților analizei, în condițiile economice și sociale actuale, nu ar face decât să compromită acțiunea, realizându-se cel mult o rezolvare parțială.

¹⁷ Monitorul Oficial al României, nr. 44 din 06.03.1991.

Bibliografie

- Banton, Michael, **Discriminarea**, Editura Du Style, București, 1998, Chiva Cristina, "Introducere la ediția românească"
- Burtea, Vasile, **Câteva aspecte ce grevează șansele populației de rromi și elemente pentru un program de preîntâmpinare a unor efecte antisociale**, Revista "Romathan", nr. 1, 1997
- Burtea, Vasile, **Rromii în contextul socio-economic al dezvoltării României** (teză de doctorat), Universitatea București, 1998
- Calabră, Ana Rita, **Il vento non sovia più. Gli zingari ai margini di una grande città**, Marsilio, 1992
- Gropper, C. Rena, **Gypsies in the City. Culture Patterns and Survival**, The Darwin Press, Princeton, New Jersey, 1975
- Ličgeois, Jean-Pierre, **Gypsies and Travellers. Socio-cultural data. Socio-political data**, Council for Cultural Cooperation, Strasburg, 1987
- Zamfir, Elena; Zamfir, Cătălin (coordonatori) **Țigani între ignorare și îngrijorare**, Editura Alternative, București, 1993
- * * * Uniunea Europeană, **Agenda 2000 - Opinia Comisiei în legătură cu solicitarea României de aderare la Uniunea Europeană**, Strasburg, 1997
- * * * **Recensământul populației și locuințelor din 7 ianuarie 1992**, Structura etnică și confesională a populației, București, 1995
- * * * **Legea nr. 21** din 01.03. 1996 a cetățeniei române, în Monitorul Oficial al României, nr. 44 din 06.03.1996
- * * * **Legea nr. 105/1996** privind evidența populației și cartea de identitate, în Monitorul Oficial al României, nr. 237 din 30.09.1996
- * * * **Legea nr. 119/1996** cu privire la actele de stare civilă, în Monitorul Oficial al României, nr. 282 din 11.11.1996

CONTENTS

Introduction	7
Dynamics of the civil society. Gender policies	
Elena ZAMFIR.....	11
Social mechanisms of community development – Case	
study of Zăbrăuți community, Bucharest	
Cătălin ZAMFIR, Cosima RUGHINIȘ	49
Problems of the local public administration in Prahova County	
Marian PREDA.....	91
Social capital and community development – Case study	
Lucian POP, Cosima RUGHINIȘ	114
Comișani – A community with two patterns	
Andra LĂZĂROIU, Sebastian LĂZĂROIU.....	153
Biertan – Looking for the future	
Paula SANDU, Claudiu TUFIȘ	207
Felix home – Oradea	
Gheorghe DEJEU	284
Aspects of the transition in the communities of Bihor County	
Florica CHIPEA	311
Partnership for justice. Role of parole in the administration	
of juvenile and community justice	
Graham W. GILES	375
Social services within the French social protection system	
Gabriela MARCOCI	395
Identity and citizenship documents in the Roma communities	
Vasile BURTEA	412